

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE
KADIN HAZIR GİYİMİNDE
SANAYİLEŞME ÇABALARI ÜZERİNE
BİR İNCELEME (1923-1950)**

Aysun YILMAZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN
Mayıs, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR
GIYİMİNDE SANAYİLEŞME ÇABALARI ÜZERİNE BİR
İNCELEME (1923-1950)

Hazırlayan
Aysun YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Döneminde Kadın Hazır Giyiminde Sanayileşme Çabaları Üzerine Bir İnceleme (1923-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/05/2024

İmza

Aysun YILMAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Aysun YILMAZ
	Numarası	2200635508
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Cumhuriyet Döneminde Kadın Hazır Giyiminde Sanayileşme Çabaları Üzerine Bir İnceleme (1923-1950)
Tez Savunma Sınav Tarihi		03.05.2024
Tez Savunma Sınav Saati		10.30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğüne kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİNDE SANAYİLEŞME ÇABALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME (1923-1950)

Aysun YILMAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Mayıs, 2024

Danışman: Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet döneminde (1923-1950 yılları arasında) hazır giyimde gerçekleştirilen sanayileşme çabalarını irdelemektir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde hazır giyimde başlayan şirketleşme faaliyetleri tarihsel arka planda verilerek Cumhuriyet dönemi tekstil ve kadın hazır giyim sektörünün gelişim sürecine, giyim alanında ihtiyaçları karşılamak amacıyla açılan fabrika, mağaza ve şirketlere, hazır giyimi yaygınlaştırmak amacıyla uygulanan devlet politikalarına ve basındaki yansımalarına odaklanılmıştır.

Tez konusunu oluşturan 1923-1950 arasındaki dönemde hazır giyim çalışmaları irdelendiğinde, savaştan yeni çıkmış harap bir ülkede öncelikli hedef, ekonomik kalkınmayı sağlamak olmuştur. Bu amaçla, uygulanacak strateji ve kalkınma modelini belirlemek üzere İzmir'de İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede sanayi grubunun aldığı kararlar doğrultusunda hükümet tarafından gümrük ve kambiyo politikalarının uygulanması, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, Ticaret ve Sanayi Odalarının yeniden düzenlenmesi, özel sektörü sanayiye özendirmek amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, hazır giyimde önemli bir yere sahip olan Sümerbank'ın kurulması, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarının hazırlanması gibi çalışmalar yapılmıştır. Hazır giyimin temelini oluşturan tekstilde sanayileşme hamlesi kapsamında pamuklu, yünlü, suni ipek ve ipekli üretiminde pek çok fabrikalar kurulmuştur. Türkiye'nin özde olduğu kadar görünüşte de modernleşmesini isteyen Atatürk'ün yaptığı inkılaplar içerisinde Şapka İktisâsı Hakkında Kanun, kadınları kapsamamasına rağmen kadın hazır giyimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun dışında pamuklu ve yünlü dokuma üretiminin artırılmasına yönelik Milli Korunma kararları alınmış, ipekli kumaşlar ile ipek ve suni ipek kadın çorapları hakkında yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca kadın hazır giyimi üzerine pek çok fabrika ve mağazaların açıldığı, dönem gazetelerindeki reklam sayfalarının taranması sonucu tespit edilmiştir. Cumhuriyet Arşivindeki Bakanlar Kurulu kararları incelenerek giyim, şapka, trikotaj ve çorap, tuhafiyeye, ayakkabı işiyle uğraşmak amacıyla kurulan şirketlere ulaşılmıştır.

Sonuç olarak 1923- 1950 yılları arası hazır giyimde yapılan sanayileşme çalışmaları başarılı bir şekilde uygulanmış, zamanla çoğalan fabrikalar, mağazalar ve şirketler ile halkın hazır giyimde dışarıya olan bağımlılığı ve ihtiyacı giderek azaltılmıştır.

Araştırmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, T.C. Resmi Gazetesi, TBMM Zabıt Ceridesi, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili yazılmış tetkik eserler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet dönemi, hazır giyim, sanayileşme, basın, şirket.

ABSTRACT

A STUDY ON INDUSTRIALIZATION EFFORTS IN WOMEN'S READY-MADE CLOTHING DURING THE REPUBLICAN PERIOD (1923-1950)

Aysun YILMAZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF HISTORY**

May, 2024

Advisor: Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

The aim of this study is to examine the industrialization efforts in ready-made clothing during the Republican period (between 1923 and 1950). In this context, we focused on the development process of the textile and women's ready-made clothing industry in the Republican period; factories, stores and companies opened to meet the needs in the field of clothing, the state policies implemented to popularize ready-made clothing and their reflections in the press while the corporatization activities that started in ready-made clothing in the Ottoman Empire are given in the historical background.

When the ready-made garment works in the period between 1923 and 1950 were examined, which is the subject of this thesis, the primary goal was to ensure economic development in a devastated country that had just emerged from the war. For this purpose, an Economic Congress was held in Izmir to determine the strategy and development model to be implemented. In line with the decisions taken by the industrial group at this congress, studies were carried out by the government such as the implementation of customs and foreign exchange policies, the establishment of the Turkish Industry and Mining Bank (Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası), the reorganization of the Chambers of Commerce and Industry (Ticaret ve Sanayi Odaları), the enactment of the Industrial Promotion Law “Teşvik-i Sanayi Kanunu” in order to encourage the private sector to the industry, establishment of Sümerbank which has a significant role in ready-made clothing and the preparation of the First and Second Five-Year Industrial Plans. Within the scope of the industrialization move in textile, which forms the basis of ready-made clothing, many factories were established to produce cotton, wool, rayon and silk. Among the reforms made by Atatürk, who wanted Turkey to modernize in appearance as well as in the core, the Hat Law (Şapka İktisâsı Hakkında Kanun) significantly affected women's ready-made clothing, although it did not include women. Apart from this, National Protection decisions were taken to increase the production of cotton and woolen textiles, and legal regulations were made regarding silk fabrics and silk and rayon women's socks. In addition, it was determined by scanning the advertisement pages in newspapers of the period that many factories and stores were opened for women's ready-made clothing. By examining the decisions of the Council of Ministers in the Republic Archive, the companies established to deal with clothing, hats, knitwear, socks, haberdashery and shoes were reached.

As a result, the industrialization efforts carried out in ready-made clothing between 1923 and 1950 were successfully implemented, and with the increasing number of factories, stores and companies over time, the people's dependence and need on the foreign countries for ready-made clothing were gradually reduced.

In the research, T.R. Presidency State Archives Ottoman and Republic Archives, Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives, T.R. Official Gazette,

Turkish Grand National Assembly Minutes, Türkofis Economic Information Bulletin, Istanbul Chamber of Commerce and Industry Magazine and periodicals were used. Additionally, research works written on the subject were examined.

Key Words: Republican period, ready-made clothing, industrialization, press, company.

ÖN SÖZ

Bir ülkenin zenginleşmesi, refah seviyesinin yükselmesi, yeni iş alanlarının açılması yani istihdam, sanayileşmeden geçmektedir. Bugün gelişmiş ülkelere bakıldığında, tamamının sanayileşmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Sanayileşme hareketleri içerisinde dokuma sektörü bir lokomotif görevi özelliği taşımaktadır. Bunun nedeni, insanoğlunun varoluşundan itibaren, beslenme ve barınmadan sonraki en önemli ihtiyacının giyinme olmasıdır. Keza sanayileşme hareketleri de ilk olarak dokumacılık alanında başlamıştır. Dokuma sanayinin gelişmesi ise hazır giyim sektörünün yaygınlaşması ile sonuçlanmıştır.

Tezin giriş bölümünde, dünyada hazır giyim ortaya çıkışı ve yaygınlaşması mevzuu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Sanayi İnkılabı ve dokuma endüstrisinde yaşanan teknik gelişmelerden ve dünyadaki ilk hazır giyim örneklerinden bahsedilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, Osmanlı'da hazır giyim konusu ele alınmıştır. Keza, Cumhuriyet dönemi kadın hazır giyim sanayiinin gelişim sürecini anlayabilmek için öncelikle Osmanlı Devleti'ndeki gelişimine bakmak faydalı olacaktır. Bu amaçla Osmanlı'nın hazır giyimle tanışma süreci ve hazır giyim üzerine faaliyet gösteren ticarethanelere değinilmiştir. Devamında giyim ve tekstilde sanayileşme hareketleri kapsamında pamuklu, yünlü ve ipekli dokuma, ayakkabı, fes üretimi ve bu alanlarda kurulan fabrikalar aktararak, yerli malı kullanımının özendirilmesi çalışmalarından bahsedilmiştir. Osmanlı'da şirketleşme faaliyetleri kapsamında eşya, mensucat ve tuhafiyecilik üzerine kurulan şirketler ile hazır giyim şirketleri kronolojik olarak açıklanarak, hazır giyim yaygınlaşmasında basın rolü üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde, Cumhuriyet dönemi sanayileşme politikası ve hazır giyim mevzuuna değinilmiştir. Bu kapsamda İzmir İktisat Kongresi ve sonrasında uygulamaya koyulan gümrük ve kambiyo politikaları, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, Ticaret ve Sanayi Odalarının yeniden düzenlenmesi, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, Sümerbank'ın kurulması, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarından bahsedilmiştir. Bu sanayileşme politikaları doğrultusunda tekstil alanında kurulan fabrikalar ve şirketler kronolojik olarak aktarılmıştır.

Tezin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümde ise Cumhuriyet dönemi kadın hazır giyim konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda doğrudan ya da dolaylı olarak kadın hazır giyimini etkileyen devlet politikaları ve yasal düzenlemelerden bahsedilmiştir. Devamında dönem gazetelerinin reklam sayfalarının taranması sonucu tespit edilen hazır giyim fabrikaları ve mağazaları aktarılmış, ayrıca kadın hazır giyim üstüne faaliyet gösteren şirketlere yer verilmiştir. Son olarak basında hazır giyim konulu haberlere ve çeşitli yazarların köşe yazılarına yer verilerek dönem hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır.

Hazır giyimde sanayileşme ve Cumhuriyet dönemi kadın giyimine yönelik yapılmış pek çok bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Ancak hazır giyimde sanayileşme üzerine yapılan çalışmaların daha ziyade 1980 sonrası ve iktisadi bakımdan, Cumhuriyet dönemi kadın giyim üzerine yapılan çalışmaların ise moda açısından ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmalar içerisinde şunlar bulunmaktadır:

Fatih MANGIR ve Ahmet AY'ın Türkiye'de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri ve Rekabet Gücü

Özge AYNAGÖZ ÇAKMAK'ın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama

Mehmet ŞİŞMAN ve Erdem BAĞCI'nın Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İthalat Bağımlılığı

Yener YÜCEL'in Küreselleşme Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü

Ali KARTAL'ın Hazır Giyim Sanayi İşletmelerinde Maliyet Oluşumu

Bestem ESİ'nin Türk Tekstil Endüstrisi ve Gelişimi

Edanur GÜMRAH'ın Hazır Giyimin Gerçekleşme Süreci ve Mesleki Eğitimin Sektöre Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden İncelenmesi

Fatma KESER'in 1923-1950 Yılları Arası Cumhuriyet Dönemi Kadın Kıyafetleri

Özgün CAN ve Mehmet ÖZKARTAL'ın Endüstrileşmenin Cumhuriyet Dönemi Sonrası Tekstil-Moda Tasarımında Kimlik Arayışına Etkileri

Gözde YETMEN'nin Türk Toplumunda 1960'lı Yılların Yaşam Tarzı Dinamiklerinin Kadın Dış Giyim Modasına Etkileri

Seyhan ANTÇOK'un Türkiye'de Açılan Moda Tasarımı Eğitimi Kursları ve Hazır Giyim Sektörüne Yansıması

Elvan ÖZKAVRUK ADANIR VE Fehmiye DİLEK ER'in Tasarruf Yıllarında Moda ve Sümerbank

Literatürde Cumhuriyet dönemi kadın hazır giyiminde sanayileşmeye yönelik tarihsel bir perspektiften ele alınmış ayrıntılı bir çalışmanın bulunmayışı, çalışmamızı bu anlamda önemli kılmaktadır.

Annelik ve öğretmenlik gibi iki kutsal görevi aksatmadan yerine getirmeye bir yandan da yüksek lisans eğitimimi layıkıyla yapmaya çalışırken bana manevi desteğini esirgemeyen canım babama, yoğunluk ve yorgunlukla pes etme noktasına geldiğimde beni motive eden kardeşim ve eşine, ev işlerinde yardım ederek çalışmamı yapmam için bana büyük zaman kazandıran sevgili eşime ve bu süreçteki sabırlarından dolayı çok kıymetli oğullarıma teşekkür ediyorum.

Kendi açımdan çok ilgi çekici bulduğum ve araştırmalarım sırasında büyük zevk aldığım çalışma konumun belirlenmesinde ve çalışmamın hazırlanması sürecindeengin bilgileri ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, kıymetli zamanını esirgemeyen ve her fırsatta bana yardımcı olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN'e teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Aysun YILMAZ
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ	xviii
RESİMLER LİSTESİ	xix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xx
GİRİŞ.....	1
DÜNYADA HAZIR GİYİM: SANAYİ İNKILABI VE HAZIR GİYİMİN ORTAYA ÇIKIŞI	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA HAZIR GİYİM

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN HAZIR GİYİMLE TANIŞMASI	5
1.1. TERZİLİK MESLEĞİ VE AVRUPA MODASI	5
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE HAZIR GİYİM ÜZERİNE FAALİYET GÖSTEREN TİCARETHANELER	10
2. OSMANLI'DA GİYİM VE TEKSTİLDE SANAYİLEŞME ADIMLARI	15
2.1. PAMUKLU DOKUMA VE ÜRETİMİ	17
2.1.1. Eyüp İplik Fabrikası (1827).....	19
2.1.2. Zeytinburnu Basma Fabrikası (1848).....	20
2.1.3. Bakırköy Bez Fabrikası (1850).....	21
2.2. YÜNLÜ DOKUMA VE ÜRETİMİ	21
2.2.1. Beykoz Çuha Fabrikası (1805)	23
2.2.2. İslimye Çuka Fabrikası (1835 - 1836).....	23
2.2.3. İzmit Çuha Fabrikası (1844).....	24
2.2.4. Karamürsel Çuka Fabrikası (1893).....	24
2.3. SUNİ İPEK VE İPEKLİ ÜRETİMİ	24
2.3.1. Hereke Fabrikası (1843).....	27
2.3.2. Bursa İpek Fabrikası (1851)	27
2.4. AYAKKABI ÜRETİMİ	28
2.4.1. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1810)	29
2.5. FES ÜRETİMİ.....	30
2.5.1. Feshane Fabrikası (1833)	31
2.6. YERLİ MALI KULLANIMININ ÖZENDİRİLMESİ	32
3. OSMANLI'DA ŞİRKETLEŞME FAALİYETLERİ	38
3.1. EŞYA, MENSUCAT VE TUHAFİYECİLİK ÜZERİNE KURULAN ANONİM ŞİRKETLER.....	41
3.2. HAZIR GİYİM ÜZERİNE KURULAN ŞİRKETLER.....	47
3.2.1. Dört Mevsim (Mevâsim-i Râbia) Elbise Kooperatifi Osmanlı Anonim Şirketi	48
3.2.2. Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi.....	49
3.2.3. Kazmirciler Melbûsât Osmanlı Anonim Şirketi.....	51

4. BASIN VE HAZIR GİYİM	51
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SANAYİLEŞME POLİTİKASI VE HAZIR GİYİM

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SANAYİLEŞME POLİTİKASI	56
1.1. CUMHURİYETİN DEVRALDIĞI EKONOMİ MİRASI.....	56
1.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ	61
1.3. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ SONRASI SANAYİ ALANINDA UYGULAMAYA KONULAN POLİTİKALAR	64
1.3.1. Gümrük Politikası	64
1.3.2. Kambiyo Politikası	67
1.3.3. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kurulması	68
1.3.4. Ticaret ve Sanayi Odalarının Yeniden Düzenlenmesi	69
1.3.5. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun Çıkarılması.....	71
1.3.6. Sümerbank'ın Kurulması	72
1.3.7. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	76
1.3.8. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	78
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEKSTİLDE SANAYİLEŞME HAMLESİ ...	79
2.1. PAMUKLU DOKUMA VE ÜRETİMİ	81
2.1.1. Kayseri Bez Fabrikası	83
2.1.2. Ereğli Bez Fabrikası	86
2.1.3. Nazilli Basma Fabrikası	88
2.1.4. Malatya Bez ve İplik Fabrikası	90
2.2. YÜNLÜ DOKUMA VE ÜRETİMİ	92
2.2.1. Bünyan Dokuma Fabrikası.....	94
2.2.2. Isparta İplik ve Dokuma Fabrikası	94
2.2.3. Bursa Merinos Fabrikası	95
2.3. SUNİ İPEK VE İPEKLİ ÜRETİMİ	97
2.3.1. Bursa İpekli Dokuma Fabrikası (İpek-iş)	99
2.3.2. Türk-Japon Ortaklığı ile İpekli Dokuma Fabrikası.....	100
2.3.3. Yılmaz Fabrikası	101
2.3.4. İpeker Fabrikası	101
2.3.5. Gemlik Suni İpek Fabrikası	102
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEKSTİL ŞİRKETLERİ	103
3.1. GENEL DOKUMACILIK ŞİRKETLERİ	104
3.1.1. Marmara Bölgesi	104
3.1.1.1. Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi	104
3.1.1.2. Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi (İpekiş)	104
3.1.1.3. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	104
3.1.1.4. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi.....	105
3.1.1.5. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi	105
3.1.1.6. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi	105
3.1.1.7. Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Şirketi	106
3.1.1.8. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı	106
3.1.1.9. Tekta Tekstil Sanayi Türk Anonim Ortaklığı.....	106
3.1.1.10. Şile Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	106
3.1.1.11. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	106
3.1.1.12. Bursa Örmeciler Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	107

3.1.1.13. Mahdut Mesuliyetli Bursa İpek, Yün, Merserize, Filoş Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı.....	107
3.1.1.14. Hisarköyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatif Şirketi	108
3.1.1.15. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	108
3.1.1.16. Dursunbey Dokumacılık ve Mamulâtını Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	108
3.1.1.17. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	108
3.1.2. Ege Bölgesi	109
3.1.2.1. Şark Sanayii Kumpanyası Anonim Şirketi.....	109
3.1.2.2. Manifatura Türk Anonim Şirketi.....	109
3.1.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	109
3.1.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	109
3.1.2.5. Ödemiş Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	110
3.1.2.6. Dinar Millî Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi.....	110
3.1.2.7. Şuhut Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi.....	110
3.1.2.8. Kula Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi	110
3.1.2.9. Eşme Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi	111
3.1.2.10. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi Şirketi.....	111
3.1.2.11. Uşak Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	111
3.1.2.12. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	112
3.1.2.13. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	112
3.1.2.14. Simav Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	112
3.1.2.15. Akçaalan Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	112
3.1.2.16. Paşalar Köyü Dokumacılar Kooperatif Şirketi.....	113
3.1.2.17. Kül Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi	113
3.1.2.18. Tavşanlı Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	113
3.1.2.19. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	113
3.1.2.20. Emet Tokat Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	113
3.1.2.21. Karahallı İplik ve Dokuma Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı	114
3.1.2.22. Güney Nahiyesi Dokumacılar Yapma, Alım ve Satım Kooperatifi	114
3.1.2.23. Kızılcabölük Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	114
3.1.2.24. Babadağ Nahiyesi Köylü Dokumacılar Kooperatifi.....	114
3.1.2.25. Vakıf Köyü Köylü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi	115
3.1.2.26. Hırkaköy Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	115
3.1.2.27. Aydın Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	115
3.1.2.28. Nazilli Dokumacılar Yapım, Alım ve Satım Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	115
3.1.2.29. Bozdoğan Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi	116
3.1.3. İç Anadolu Bölgesi.....	116
3.1.3.1. Ankara Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi	116
3.1.3.2. Kayseri Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	116
3.1.3.3. Hacılar Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	116
3.1.4. Karadeniz Bölgesi.....	117
3.1.4.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi.....	117
3.1.4.2. İskefiye Mıntıkası Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	117
3.1.4.3. Trabzon Mıntıkası Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	117
3.1.4.4. Şebinkarahisar Tamzara Dokumacılık Kooperatif Şirketi	117
3.1.4.5. Tosya Dokumacılar Kooperatifi	118
3.1.4.6. Rize Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	118

3.1.4.7. Vezirköprü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	118
3.1.4.8. Boyabat Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	118
3.1.4.9. Bolu Dokumacılık ve Trikotaj Kooperatif Şirketi.....	118
3.1.4.10. Merzifon Dokumacılar Kooperatifi	119
3.1.4.11. Gümüşhacıköy Dokumacılar Kooperatif Şirketi	119
3.1.4.12. Çorum Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	119
3.1.4.13. Tokat Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	119
3.1.5. Akdeniz Bölgesi.....	120
3.1.5.1. Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	120
3.1.5.2. Burdur Dokumacılar Yapış ve Satış Kooperatifi.....	120
3.1.5.3. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	120
3.1.5.4. Senirkent İlegüp Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	120
3.1.5.5. Uluborlu Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	121
3.1.5.6. Isparta Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	121
3.1.5.7. Uluborlu kazasına bağlı Küçükkabaca Köyü Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi	121
3.1.5.8. Meslek Halinde Çalışan Eğirdir Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	121
3.1.5.9. Yalvaç Dokumacılar İmal ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	122
3.1.5.10. Akseki Dokumacılar Kooperatifi	122
3.1.5.11. Antalya Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	122
3.1.5.12. Alanya Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	122
3.1.5.13. Muğla Güzelyayla Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	122
3.1.5.14. Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	123
3.1.6. Doğu Anadolu Bölgesi	123
3.1.6.1. Van Gölü Dokuma Yapış ve Satış Kooperatifi	123
3.1.6.2. Besni Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	123
3.1.6.3. Arapkir Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	123
3.1.6.4. İsmetpaşa Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	124
3.1.6.5. Kemaliye Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	124
3.1.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	124
3.1.7.1. Gaziyayntab Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	124
3.1.7.2. Gaziantep 2 Numaralı Dokumacılar Kooperatifi	124
3.1.7.3. Gaziantep Elvan ve Çivit Boyacıları Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	125
3.1.7.4. Mardin Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	125
3.1.7.5. Urfa Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	125
3.2. PAMUKLU DOKUMA ŞİRKETLERİ	125
3.2.1. Marmara Bölgesi	126
3.2.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	126
3.2.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi.....	126
3.2.1.3. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi	126
3.2.1.4. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi	126
3.2.1.5. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi.....	126
3.2.1.6. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı	126
3.2.1.7. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	127
3.2.1.8. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	127
3.2.2. Ege Bölgesi	127
3.2.2.1. İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi	127
3.2.2.2. Türkiye Mensucat Fabrikaları Türk Anonim Şirketi.....	127
3.2.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	128

3.2.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	128
3.2.3. İç Anadolu Bölgesi.....	128
3.2.3.1. Bakırköy Bez ve Pamuklu Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi	128
3.2.4. Karadeniz Bölgesi.....	128
3.2.4.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi.....	128
3.2.5. Akdeniz Bölgesi.....	129
3.2.5.1. Milli Mensucat Fabrikası Limited Şirketi	129
3.2.5.2. Milli Mensucat Sanayi İşletme Türk Anonim Şirketi	129
3.2.5.3. Çukurova Sanayi İşletmeleri Türk Anonim Şirketi.....	130
3.2.5.4. Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	130
3.2.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	130
3.2.6.1. Gaziantep Soymer Dokuma ve İplik Fabrikaları Anonim Ortaklığı	130
3.2.6.2. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	130
3.3. YÜNLÜ DOKUMA ŞİRKETLERİ	131
3.3.1. Marmara Bölgesi	131
3.3.1.1. İstanbul Yünlü Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	131
3.3.1.2. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	131
3.3.1.3. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi.....	131
3.3.1.4. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi	131
3.3.1.5. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi	131
3.3.1.6. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi.....	132
3.3.1.7. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı	132
3.3.1.8. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	132
3.3.1.9. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	132
3.3.1.10. Yümentaş- Yünlü Mensucat Türk Anonim Ortaklığı.....	132
3.3.2. Ege Bölgesi	132
3.3.2.1. İzmir Yün Mensucatu Türk Anonim Şirketi	132
3.3.2.2. Manifatura Türk Anonim Şirketi.....	133
3.3.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	133
3.3.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	133
3.3.2.5. Uşak Şayak Fabrikası Türk Anonim Şirketi.....	133
3.3.3. İç Anadolu Bölgesi.....	133
3.3.3.1. Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Anonim Şirketi	133
3.3.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	134
3.3.4.1. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	134
3.4. İPEKLİ DOKUMA ŞİRKETLERİ.....	134
3.4.1. Marmara Bölgesi	134
3.4.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	134
3.4.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi.....	134
3.4.1.3. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi.....	134
3.4.1.4. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	134
3.4.2. Ege Bölgesi	135
3.4.2.1. Manifatura Türk Anonim Şirketi.....	135
3.4.2.2. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	135
3.4.2.3. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	135
3.4.2.4. Denizli İpekçilik Türk Anonim Şirketi.....	135
3.4.3. Karadeniz Bölgesi.....	135
3.4.3.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi.....	135
3.4.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	136

3.4.4.1. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	136
3.4.5. Doğu Anadolu Bölgesi	136
3.4.5.1. Elaziz İpek ve İpekli Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	136
3.5. İPLİK ŞİRKETLERİ	136
3.5.1. Marmara Bölgesi	136
3.5.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi	136
3.5.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi.....	136
3.5.1.3. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi	137
3.5.1.4. Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Şirketi	137
3.5.1.5. Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Ortaklığı	137
3.5.1.6. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	137
3.5.1.7. Tekta Tekstil Sanayi Türk Anonim Ortaklığı.....	137
3.5.2. Ege Bölgesi	138
3.5.2.1. Manifatura Türk Anonim Şirketi.....	138
3.5.2.2. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi.....	138
3.5.2.3. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	138
3.5.2.4. Dinar Millî Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi.....	138
3.5.2.5. Karahallı İplik ve Dokuma Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı	138
3.5.2.6. Denizli Pamuk ve İplik Sanatları İşletmesi Türk Anonim Şirketi.....	138
3.5.3. İç Anadolu Bölgesi.....	139
3.5.3.1. Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Anonim Şirketi	139
3.5.3.2. Bünyan İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi.....	139
3.5.4. Akdeniz Bölgesi.....	139
3.5.4.1. Isparta İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi	139
3.5.5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi	139
3.5.5.1. Gaziantep İplik Bükme Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	139
3.5.5.2. Veliç İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi	140
3.5.6. Doğu Anadolu Bölgesi	140
3.5.6.1. Malatya Bez ve İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi	140
3.5.6.2. Elazığ İplik ve Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	140
3.6. DİĞER ŞİRKETLER	140
3.6.1. Marmara Bölgesi	140
3.6.1.1. İstanbul Yazma Dokuma Kooperatifi.....	140
3.6.1.2. Mensucat Santral Anonim Şirketi	141
3.6.1.3. Mermeriş Manifatura Türk Anonim Şirketi	141
3.6.1.4. Melike Rıfat Pekiş ve Ortağı Kolektif Şirketi	141
3.6.1.5. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi.....	141
3.6.1.6. Sür'at Mensucat Türk Anonim Şirketi	141
3.6.1.7. Kumaş ve İthalat Türk Anonim Ortaklığı	142
3.6.1.8. İpek Ticaret Türk Anonim Ortaklığı	142
3.6.1.9. Kaplanca Mensucat ve Ticaret Türk Anonim	142
3.6.1.10. Yüntaş, Kumaş ve İplik İmalcılığı ve Ticaret Türk Anonim Ortaklığı	142
3.6.1.11. Bursa Havlucu Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatif Şirketi	142
3.6.2. Ege Bölgesi	142
3.6.2.1. İzmir Halı ve Mensucat Türk Anonim Şirketi.....	142
3.6.2.2. Mensucat Alım Satımı Türk Anonim Ortaklığı.....	143
3.6.2.3. Karacasu Mensucat-ı Dahiliyye ve Ticaret Türk Anonim Şirketi.....	143
3.6.2.4. Bekilli Köyü İplik Bükümü, Dokumacı ve Halıcı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİ

1. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN HAZIR GİYİME YÖNELİK DEVLET POLİTİKALARI VE YASAL DÜZENLEMELER.....	144
1.1. ŞAPKA İKTİSÂSİ HAKKINDA KANUN	144
1.2. HAZIR GİYİMİN TEMELİNİ OLUŞTURAN PAMUKLU VE YÜNLÜ DOKUMA ÜRETİMİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ALINAN MİLLİ KORUNMA KARARLARI	149
1.2.1. Milli Korunma Kanunu	149
1.2.2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Pamuk ve Pamuk İpliği Üzerine Alınan Kararlar.....	151
1.2.3. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Yünlü Dokuma Alanında Alınan Kararlar	157
1.3. İPEKLİ KUMAŞLAR HAKKINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER...	159
1.3.1. İpekçiliğin, Rekabetin Tesiri Altında Kaldığı ve Rekabetin Kalite Bozukluğu Doğurmakta Olduğu Anlaşıldığından İpekçilik Sanayiini Bu Tehlikeden Kurtararak Yerli İpeklerin Sürümünü Artırmak ve Kalitenin Artırılması ile İlgili Kararname (31 Temmuz 1936)	159
1.3.2. İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi (14 Temmuz 1937)	163
1.4. İPEK VE SUN'İ İPEK KADIN ÇORAPLARI HAKKINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER	169
1.4.1. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi (7 Ağustos 1937)	169
1.4.2. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname (14 Temmuz 1938).....	173
1.4.3. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi (1 Mart 1941)	174
1.4.4. İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Hakkındaki Nizamnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Nizamname (31 Ocak 1942)	178
1.5. DİĞER YASALAR	180
1.5.1. Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname (26 Haziran 1934)	181
1.5.2. İbtidai Madde Tenzilat Nisbetleri Hakkında Kararname (18 Kasım 1935)	182
1.5.3. Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname (1 Haziran 1936)	184
1.5.4. İktisat Vekâleti ile Müsterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu'nun 5. Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini Gösterir Cetvel Hakkında Kararname (29 Haziran 1937).....	186
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİNDE SANAYİLEŞME ADIMLARI.....	188
2.1. TERZİLİKTEN HAZIR GİYİM ATÖLYELERİNE GEÇİŞİN PORTRELERİ..	188
2.1.1. Osman Zeki Terzioğlu.....	189
2.1.2. Cemal Bürün	190
2.1.3. Güzide Orbay.....	191
2.1.4. Mithat Gürsoy.....	191
2.2. KADIN HAZIR GİYİM FABRİKALARI VE MAĞAZALARI	192

2.2.1. Hazır Giyim Fabrikaları.....	192
2.2.1.1. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Fabrikaları ve Yerli Mallar Pazarı.....	192
2.2.1.2. Sümerbank Fabrikaları ve Yerli Mallar Pazarı.....	192
2.2.1.3. Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası.....	194
2.2.1.4. Zerafet Elbise Fabrikası.....	194
2.2.1.5. Hasan Basri Şenbiçer ve Şeriki Mehmet Gülaylar Hazır ve Ismarlama Elbise Fabrikası	194
2.2.1.6. Karamürsel Mensucat Fabrikası ve Satış Mağazası	194
2.2.1.7. Gül-Ok Konfeksiyon	195
2.2.1.8. Altaylıoğlu Trikotaj Fabrikası	195
2.2.1.9. İsmail Birol Trikotaj Fabrikası	195
2.2.1.10. Gömlek İmalathanesi.....	195
2.2.1.11. İ. Şatar ve İ. Elizarof Çorap Fabrikası	195
2.2.1.12. Ziya İnankur Çorap Fabrikası.....	196
2.2.1.13. Yedikule Çorap Fabrikası.....	196
2.2.1.14. Zeynelabidin Ark Çorap Fabrikası	197
2.2.1.15. Mihael Çikvasvilli Çorap Fabrikaları	197
2.2.1.16. M. Benyaminoğlu ve H. Lubliner Çorap Fabrikası	197
2.2.1.17. İbrahimzade ve Bekirzade Çorap Fabrikası.....	197
2.2.1.18. Yıldız Şapka Fabrikası.....	197
2.2.1.19. Türkiye Şapka Fabrikası.....	197
2.2.1.20. Beykoz Debagat ve Kundura Fabrikaları	198
2.2.1.21. Medal Kundura Fabrikası	198
2.2.2. Hazır Giyim Mağazaları	199
2.2.2.1. İstanbul'da Bulunan Hazır Giyim Mağazaları.....	200
2.2.2.2. Ankara'da Bulunan Hazır Giyim Mağazaları.....	206
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİ ÜZERİNE FAALİYET GÖSTEREN ŞİRKETLER.....	208
3.1. GİYİM ŞİRKETLERİ	208
3.1.1. Çift Gevik Karaca Giyim Sanayi Ticaret Anonim Şirketi.....	208
3.1.2. Hatemoğlu Tekstil Giyim Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi.....	210
3.1.3. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi.....	210
3.1.4. Terzizade Osman Zeki Mahdumu Orhan Zeki ve Şeriki Kolektif Şirketi..	211
3.1.5. Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi.....	212
3.1.6. Mithat Giyim Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi.....	213
3.1.7. Fostaş- Fanila Örmeye Sanayii Türk Anonim Ortaklığı	214
3.1.8. Hudutlu Sorumlu İstanbul Gömlek, Çamaşır ve Pijama İmal ve Satıcıları İstihlak Kooperatif Ortaklığı	214
3.1.9. İstanbul Giyim İşleri İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi.....	214
3.1.10. Nazilli Erkek Gömlek, İç Çamaşırları ve Her Türlü Kadın Elbiseleri İmalatçılar Küçük Sanat Kooperatifi	214
3.1.11. Nazilli Kasket ve Hazır Elbise İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi	215
3.2. ŞAPKA ŞİRKETLERİ	215
3.2.1. İstanbul Şapka İmalcileri İstihlak Kooperatifi.....	215
3.3. TRİKOTAJ, ÇORAP VE TUHAFİYE ŞİRKETLERİ	215
3.3.1. Trikotaj, Çorapçılık Türk Anonim Şirketi	216
3.3.2. Bursa Dokumacılık Ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi (İpekiş).....	216
3.3.3. Mahdud Mesuliyetli İstanbul Trikotaj Sanatkârları İstihlak Kooperatif Şirketi	216
3.3.4. Bolu Dokumacılık Ve Trikotaj Kooperatif Şirketi.....	217

3.3.5. Nevşehir Çorapçılar, İplik Ve Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi	217
3.3.6. Pakipek Çorap Fabrikası Türk Anonim Şirketi.....	217
3.3.7. Dokuma Ve Çorap Fabrikaları Türk Anonim Şirketi	217
3.3.8. Gaziantep Trikotaj ve Çorap Dokuma Küçük Sanat Kooperatifi.....	217
3.3.9. Öztaş Örmeye Sanayii Türk Anonim Şirketi	218
3.3.10. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi.....	218
3.3.11. Dilber-Zâde Kardeşler Tuhafiye Türk Anonim Şirketi.....	218
3.4. AYAKKABI ŞİRKETLERİ	218
3.4.1. Hacı Eminzade Deri Fabrikaları Türk Anonim Şirketi	219
3.4.2. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi.....	219
3.4.3. Türk Deri Fabrikaları Anonim Şirketi.....	219
3.4.4. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası İstihlak Kooperatifi	219
3.4.5. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi.....	220
3.4.6. Bozkurt Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi	220
3.4.7. Kütahya Ayakkabı Yapanlar Kooperatifi.....	220
3.4.8. Bursa Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi.....	220
3.4.9. Lastik Ayakkabı Türk Anonim Şirketi	220
3.4.10. İstanbul Umum Ayakkabıcı Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatifi.....	221
3.4.11. İstanbul Mahdut Mesuliyetli Ayakkabı Amilleri Küçük Sanat Kooperatifi Ortaklığı.....	221
4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLARDA HAZIR GİYİM	
ALGISI VE KADIN HAZIR GİYİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ	221
4.1. BASINDA MODERN KADIN VE MODA.....	221
4.2. BASINDA HAZIR GİYİM	226
4.2.1. Yerli Elbise Tüketiminin Özendirilmesi.....	226
4.2.2. Köylü Kesime Ucuz Elbise Temini Meselesi	229
4.3. BASINDA İNCE KADIN ÇORAPLARI MESELESİ	242
4.4. BASINDA ŞAPKA	248
4.5. BASINDA AYAKKABI	253
4.6. BASINDA ELDİVEN	266
4.7. BASIN GÖRSELLERİNDE HAZIR GİYİM	270
SONUÇ	278
KAYNAKÇA.....	287
EKLER DİZİNİ	309

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Pamuk Sanayiinde Açılan Devlet Fabrikaları ile Hususi Fabrikaların Kapasiteleri.....	92
Tablo 2. 1923- 1932 Yılları Arası Yün İpliği İthalâtı.....	93
Tablo 3. 1923- 1932 Yılları Arası Yün Mensucat İthalâtı.....	93
Tablo 4. Şubat Ayları Mensucat İhracatı (1934- 1936).....	103
Tablo 5. Şubat Ayları Mensucat İthalâtı (1934- 1936).....	103
Tablo 6. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (Kalın Çoraplar)	169
Tablo 7. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (Orta İncelikteki Çoraplar).....	170
Tablo 8. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (İnce Çoraplar) ..	170
Tablo 9. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kalitelerinde Yapılan Değişiklik.....	173
Tablo 10. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Özellik ve Çeşitleri	175
Tablo 11. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Ortalama Örgü Sıklığı.....	175
Tablo 12. Boy Numaralarına Göre Çorapların Ayak, Burun, Baldır ve Lâstik Kısmı Boyutları ile Çorap Uzunlukları	176
Tablo 13. 26 Haziran 1934 tarihli İptidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Dokuma Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri.....	181
Tablo 14. 18 Kasım 1935 Tarihli İbtidai Madde Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri.....	183
Tablo 15. 1 Haziran 1936 Tarihli İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nispetleri.....	185
Tablo 16. 29 Haziran 1937 Tarihli İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri.....	187

RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Çorabın Kısımları.....	176
Şekil 2. Gündüz Eldivenleri	269
Şekil 3. Gece Eldivenleri.....	269
Şekil 4. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki	270
Şekil 5. Kunduracının Çıraklarına Tavsiyesi	270
Şekil 6. Amca Beye Göre	271
Şekil 7. Dehri Efendi Nasıl Görüyor	271
Şekil 8. Bay Amcaya Göre	272
Şekil 9. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki	273
Şekil 10. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki	273
Şekil 11. Bay Amca Sosyete de	274
Şekil 12. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki	274
Şekil 13. Bay Amcaya Göre	275
Şekil 14. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki	275
Şekil 15. Bay Amcaya Göre	276
Şekil 16. Kadın Giyim ve Harp	277

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%: Yüzde

Age: Adı geçen eser

Agm: Adı geçen makale

Agt: Adı geçen tez

A.DVN.MKL: Bâb-1 Âsafî Divan-1 Hümayun Mukavele Kısmı

A.MKT.MVL: Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı

BCA: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BEO: Bab-1 Âlî Evrak Odası Evrakı

BOA: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

C: Cilt

C.ML: Cevdet Maliye

D.DRB.İ: Bab-1 Defteri Darphâne Darphâne-i Âmire İrade

Ed: Editör

İ.DUİT: İrade Dosya Usulü

İ.MMS: İrade Meclis-i Mahsus

MV: Meclis-i Vükelâ Mazbataları

s: Sayfa

ss: Sayfa sayısı

S: Sayı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞD: Şûra-yı Devlet Evrakı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDA: Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

GİRİŞ

DÜNYADA HAZIR GİYİM: SANAYİ İNKILABI VE HAZIR GİYİMİN ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren değişmeyen en önemli gereksinimlerinden biri de giyimdir. Giyim, insanoğlunun örtünme içgüdüğü ile başlayan, vücudu dış etkilere koruyan, ihtiyaç ve yetenekler doğrultusunda zamanla gelişerek değişiklik gösteren, güzel görünme ve beğenilme isteklerini karşılayan büyük bir endüstri dalıdır¹.

Giyim tarihi; terzilik (*haute couture*), hazır giyim ve seri üretim olmak üzere üç aşamada değerlendirilmektedir. Bunlar içerisinde, sipariş üzerine ölçü alınıp prova yapılarak kişiye özel tasarlanan giyime, üstün terzilik (*haute couture*) denir². *Haute Couture*, kullanılan materyal, sarf edilen çaba ve vakit bakımından masraflı bir giyim çeşididir. Teknolojinin gelişmesi ve sanayileşme sonucunda, *haute couture*'ün yerini hazır giyim almıştır³. Hazır giyim, ortalama belirlenmiş standart ölçülere göre yapılan seri üretimdir. Bu üretim; kumaş seçme, model belirleme, kime diktireceğine karar verme, uzun süre bekleme gibi sorunları ortadan kaldırmış, giysileri daha kısa sürede ve ucuza almayı, modayı takip etmeyi sağlamıştır⁴. Üçüncü aşama olan seri üretim ise ihtiyaç duyulan ürünleri hızlı bir şekilde üretmek için teknolojiyi kullanmaktır⁵.

İlk olarak Avrupa ve Amerika'da gelişen hazır giyimin dünya yaygınlaşmasında, Sanayi İnkılabı etkili olmuştur⁶. XVIII. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılabı ile üretimde insan ve hayvan gücünün yerini buhar gücü ile çalışan makineler, küçük atölyelerin yerini ise büyük fabrikalar almıştır. Bir işçinin günlerce çalışması sonucu ortaya çıkan üretim, makineler sayesinde çok kısa sürede gerçekleştirilmiş ve seri üretime geçilmiştir⁷.

¹ Bestem Esi, "Türk Tekstil Endüstrisi ve Gelişimi", *Journal of Awareness*, 2 (Special), 2017, s. 643.; Vedat Dal - Muazzez Gürpınar, Hazır Giyim Sanayinde Hızlı Moda Kavramı ve Bir Model Önerisi, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul 2010, s. 15.

² Dal ve Gürpınar, a.g.e., s. 15.

³ Edanur GÜMRAH, *Hazır Giyim Gerçekleşme Süreci ve Mesleki Eğitimin Sektöre Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir 2017, s. 17.

⁴ Nurşen Sesiz, *Moda Endüstrisinde Türk Tasarımcı Markaları ve Stil Analizleri*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya 2018, s. 19.

⁵ Dal ve Gürpınar, a.g.e., s. 15.

⁶ Seyhan Antçok, *Türkiye'de Açılan Moda Tasarımı Eğitimi Kursları ve Hazır Giyim Sektörüne Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2022, s.7.

⁷ Ali Taştekin, "İstanbul'da Hazır Giyim İhracatına Yönelik Üretim Yapan İşletmelerin Covid-19 Pandemisi Nedeniyle Ortaya Çıkan Üretim ve Tedarik Sorunlarının İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 23, Eylül-Ekim 2021, s. 118.

Sanayi İnkılabının öncelikle tekstil alanında başlamasında, ip eğirme ve dokuma tezgâhlarının icadı ve geliştirilmesi etkili olmuştur. Şöyle ki İngiltere’de *John Kay* adındaki bir işçinin 1733 yılında “uçan mekik” isimli düzeneği icadıyla dokuma makinalarının çalışma hızındaki artış, ipliğe olan gereksinimi artırmıştır. Bu gereksinim; James Hargreaves’ın 1766 yılında birçok ipliği aynı anda eğiren bir eğirme tezgâhını, 1769’da *Richard Arkwright*’in su ile çalışan ip eğirme makinasını ve 1779’da *Samuel Crompton*’un “eğirme katırı” adlı makinasını icat etmesiyle azalmıştır. Bunlara ek olarak 1785’de *Edmund Cartwright*’ın, su gücü ile işleyen mekanik dokuma tezgâhını buluşu ile iplik üretiminin yanı sıra dokumacılık alanında da hızlı bir artış yaşanmıştır. Geliştirilen bu tezgâhlar, özellikle pamuklu ve yünlü dokumacılık alanlarında yaygın olarak kullanılmıştır⁸.

Sanayi İnkılabı, ip üretimi ile dokumacılığın devamında baskı boyama, dikiş ve işleme teknikleriyle hızlanarak devam etmiştir. XIX. yüzyıl başlarından itibaren dokuma, baskı ve bükme makinalarında yaşanan gelişmeler ve anilin adı verilen ilk sentetik boyanın keşfi ile çeşitli renk ve dokularda kumaşlar elde edilmiştir⁹. Her türlü kumaş üretiminin sorun olmaktan çıkarak hızlı bir şekilde dokunması, maliyetlerde azalmaya ve giyim endüstrisinin hareketlenmesine neden olmuştur¹⁰. Bunlara ek olarak 1850’lerde dikiş makinasının geliştirilmesi ve 1860’larda kullanımının yaygınlaşmasıyla hazır giyim hızla gelişmiştir. Leeds ve Londra şehirlerinde, hazır giyim atölyeleri çalışmaya başlamıştır. Hazır giyimin temeli, dikiş makinasının icadından daha öncesine uzansa da standart boyutları dikiş makinası ile gerçekleşmiştir¹¹.

Avrupa’da hazır giyim endüstrisinin doğuşundan otuz yıl öncesi yani XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, terziler için oldukça kazançlı bir dönem olmuştur. Londra ve Paris’teki terzilerin hünerli elleri ve ustalıkları sayesinde terzilik mesleği, büyük bir kariyere, şöhret ve servete dönüşmüş, her açıdan hızla gelişmiştir¹².

Avrupa’da giyim alanında terzi üretiminden seri üretime geçiş yani hazır giyimin gelişimi, Sanayi İnkılabı sonrasında olsa da ilk hazır giyim örnekleri, XVII.

⁸ Durmuş Günay, “Sanayi ve Sanayi Tarihi”, *Mimar ve Mühendis Dergisi*, S. 31, Ocak 2002, s. 13.

⁹ Yüksel Şahin, “19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri- Bedenle Yüzleşme”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, C. 9, S. 1, Ocak 2016, s. 111.

¹⁰ Hüsamettin Akar, “Popüler Kültür ve Moda”, *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 2009, s. 202.

¹¹ Feyza Kurnaz Şahin, “II. Meşrutiyet Sonrasında Kadın Hazır Giyiminde Şirketleşme Tezahürleri”, *Kadın Kaleminden Kadın Algısı 1*, Ed: J. Öztürk ve O. Özkaya Duman, Gece Akademisi, Ankara 2018, s. 213.

¹² Gürdal Bike Sağduyu, “Osmanlı’da Erkek Giyiminin Modernleşme Süreci”, *Yedi: Sanat, Tasarım Ve Bilim Dergisi*, S. 17, Kış 2017, s. 40.

yüzyıl sonlarında Güney İngiltere’de askeri üniformaların üretimiyle başlamıştır. Askerler için ihtiyaç duyulan kamuflaj elbiseleri, hızla hazır elbiselere dönüştürülse de bu alanda talep oldukça kısıtlı kalmıştır. 1820’lerden önce Hampshire’nin kırsal kesiminde, çalışan nüfus arasında harcama modelleri ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada, insanların elbise alma nedenleri incelendiğinde kıyafet için ayrılan bütçenin hiç de azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca insanların ihtiyaçları dışında moda amaçlı giysiler aldıkları da anlaşılmıştır. Sanayi İnkılabı ile beraber moda odaklı tüketici talepleri daha da artmıştır. 1851 yılına gelindiğinde İngiltere’de tarım dışı sektörlerin en önemli ikinci kaynağı elbise ticareti olmuştur¹³.

Hazır giyimin ilerleme gösterdiği ilk alan çorap endüstrisi olup XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış büyük çorap firmaları bulunmaktaydı. Diğer hazır giyim alanlarında büyük firmaların ortaya çıkması ise 1840’dan sonra mümkün olmuştur. İngiltere’de ikinci el giysi satan kişiler, sonraları yaptıkları büyük yatırımlarla hazır elbise üretimine geçerek büyük firmalar kurmuşlardır. Hazır elbise üretiminde en başarılı olan kişiler, Elias Moses ve oğlu Isaac Moses Marsden’dır. Dünyanın ilk giysi markası, bu baba oğulun kurduğu E. Mosses & Son of Aldgate’dır. Bunun dışında Hyams, Nicholls, Henry Moses, Moses Son and Davis ve Abraham Lyon Moses, hazır giyim üzerine kurulan diğer firma ve mağazalardır. Bu firmalar, hazır giyimin gelişmesinde önemli olan pazarlama ve reklamlara büyük kaynaklar ayırmışlardır. Hazır giyim sektöründe, Londra ve Paris şehirlerinde binlerce terzi çalıştırılmıştır. Örneğin 1850’de Londra’daki Nicholls firmasında çalışan işçi sayısı 1200 idi. Paris’te de benzer gelişmeler görülmüştür. Kumaş tüccarlığı yapan ve Paris’in ilk hazır giyim perakendecisi olan Pierro Parissot’un, 1824’te Temple yakınlarında açtığı mağazada önceden monte edilmiş elbiseler satılmaktaydı. Parissot, mağazasını zamanla genişleterek 1856’da büyük bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Giyim endüstrisinde Paris daha büyük olmasına rağmen hazır giyimde, Londra Paris’ten daha ilerideydi. Paris’te 1847 yılında 233 hazır giyim üreticisi ve 7000’den fazla işçisi varken, Londra’da 1851 yılında 7000’den fazla kadın terzi bulunmaktaydı¹⁴.

Avrupa’nın moda başkentlerinden biri olan Paris’te modern anlamda ilk giysi imalathanesi ise 1858 yılında Charles Frederick Worth tarafından kurulmuştur. İsmarlama giyimden hazır giyime geçişi sağlayan bu gelişme sonrası şirketler kurarak

¹³ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 213.

¹⁴ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 213-214.

giysi üretimi yapan isimler arasında Callot kardeşler, Doucet, Paquin ve Poiret da bulunmaktadır¹⁵.

¹⁵ Sıdika Bilgen, “Moda ve Giyim”, *Anadolu Sanat Dergisi*, C. 12, S.2, Şubat 2002, s. 25.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA HAZIR GİYİM

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN HAZIR GİYİMLE TANIŞMASI

1.1. TERZİLİK MESLEĞİ VE AVRUPA MODASI

Terzilik tarih boyunca çeşitli toplumlarda farklı normlarıyla hep var olan ve geçerliliğini sürdüren kadim bir meslektir¹⁶. Osmanlı Devleti'nde ilk defa terzi (derzi) ve terzibaşı (derzibaşı) sözcüklerinin kullanımına rastlanılan dönem, Fetret Devri'dir. Bu dönem Osmanlı Ahilik teşkilatının üyeleri arasında terziler de bulunmaktaydı¹⁷.

Osmanlı Devleti'nde terziilik, önemli ve itibarlı bir meslek olarak görülmesine rağmen yapılan iş, bir erkek mesleği olarak görülmüş ve daha çok gayrimüslimler tarafından icra edilmiştir. Terziler, daha çok sarayda padişah, harem eşrafı ve devlet adamlarının giyim ihtiyaçlarını karşılamak için görevliydi. Halk arasında görev yapan terziler ise daha az rağbet görmüştür. Bunun en önemli nedeni, dikişin kadınlar tarafından bilinen bir iş olması ve giyim ihtiyaçlarının birçoğunu kendilerinin karşılayabilmesidir¹⁸.

Osmanlı Devleti'nde terziilik mesleğini doğrudan etkileyen olaylardan biri batı örnek alınarak yapılan batılılaşma çabalarıdır. Batılılaşma ve modernleşme hareketleri, askeri alanda başlamış olup ilk olarak giyim alanına yansımıştır. Kurulan yeni orduların, uniformalarındaki değişimin yanı sıra devlet teşkilatında yapılan düzenlemeler ile bürokrat ve memurların giyim kuşamındaki değişim, elbette ki terziilik mesleğine olan ihtiyacı artırmıştır. Keza Lale devrinde Avrupa'dan esen yenilik rüzgârının, saray kadınlarının giyim kuşamına da yansımalarının bir sonucu olarak XVIII. ve XIX. yüzyıllarda saray kadınları, Avrupa kadın giyim modasının yakın takipçisi haline gelmiştir¹⁹. Saray dışındaki kadınlara bakıldığında Tanzimat dönemine kadar varlıklı ailelerin hanımları, maliyeti yüksek olsa da kıyafetlerini Rum ve Ermeni terzilere diktirerek modayı takip etmiştir. Orta halli ailelerin hanımları ise kıyafetlerini, kendileri dikmeye devam etmişlerdir. Bu hanımlar arasında modanın takibi ve yaygınlaşması ise Tanzimat sonrasında gerçekleşmiştir. Kadınların Avrupa modasındaki gelişmeleri

¹⁶ Hüseyin Doğramacıoğlu, “Şemsettin Sami'nin Kaleminden Kadınlar”, *International Journal of Social Sciences*, C. 6, S. 12, Temmuz 2018, s. 229.

¹⁷ Filiz Dursun, “Basındaki Yansımaları ile Geleneksel Terzilik Mesleği”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 8, 2022, s. 1058.

¹⁸ Dursun, a.g.m., s. 1058.

¹⁹ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 40.

yakından takip etmesinde, Tanzimat döneminde yayımlanan kadın dergilerinin etkisi büyük olmuştur. Dergilerin moda sayfalarında yer alan son moda elbise modelleri ve bunların dikim teknikleri ile ilgili bilgiler sayesinde hanımlar benzer kıyafetler dikebilmişlerdir. II. Meşrutiyetle birlikte moda dergilerinde yaşanan artış, moda kavramının farklı kesim Osmanlı hanımları arasında da yaygınlaşmasına neden olmuştur²⁰.

Peki, moda nedir? Moda, dar anlamıyla giyim üzerinde görülen değişim olup belli bir kesimin diğerinden farklılaşma ve üstünlük sağlama aracıdır. Birey giydiği kıyafetle bir topluma ait olmak isteyip istemediğini çok rahatlıkla gösterebilmektedir. Osmanlı Devleti'nde moda, batının üstünlüğünü kabul ile “modernleşme eşittir batılaşma o da eşittir modaya ayak uydurma”²¹ halini almıştır.

Batılaşma sonrası İstanbul'da, saray ahalisi, devlet adamları, yabancı elçilik görevlileri ve bankacıların giysilerinde görülen apoletler, yaka modelleri, kesim ve dikiş teknikleri, yerli terziler için oldukça yabancıydı ve gerekli malzemeleri yurtiçinde temin etmek mümkün değildi. İhtiyaç duyulan malzemeleri yabancı modelistler aracılığıyla temin eden tüccar terziler, bu işten fazlaca kâr elde ettikleri gibi bu alandaki boşluğu da kısa sürede doldurdular. Devamındaki süreçte, yabancılar tarafından Pera denilen Beyoğlu'nda, 1830'lardan itibaren atölyeler açılmaya başladı. Bu atölyelerin sayısı özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hızla arttı. Beyoğlu, atölyelerin yanı sıra Avrupa mallarını satan lüks mağazaların da açılmasıyla küçük bir Avrupa kenti görünüşüne büründü²².

XIX. yüzyılda İstanbul, terziler için sanki bir cennet haline gelmişti. Bu döneme hâkim olan lüks tüketim zihniyetine göre, kaliteli İngiliz kumaşından yabancı terzilerce modaya uygun olarak dikilmiş elbiseler zarafetin, zevkin, saygınlığın kısacası statünün göstergesi idi. Sipariş üzerine dikilmiş hazır elbiseleri giyebilen varlıklı insanlar, sayıca azınlıkta olsalar da terzi kültürünün varlığını sürdürmesini sağlamışlardır. Zengin kişiler için giydikleri kıyafetin kumaşı kadar diken terzi de önemli idi. Bu durum bir anlamda marka takıntısı gibiydi. Terzilerin diktikleri elbiselerin astarlarında terzihanenin adı ve simgesinin olduğu bir etiket olurdu. Bu durum terziler arasında sınıflandırmalara da neden olmuştur. İstanbul sosyeteleri arasında “*Bana terzini söyle,*

²⁰ Mine Demir, “Osmanlı Kadınları Arasında Modanın Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Biçki- Dikiş”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Aralık 2016, s. 85.

²¹ Demir, a.g.m., s. 80-81.

²² Hülya Tezcan, *Sarayın Terzisi: M.Palma - D.Lena - P.Parma*, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.38-39.

sana kim olduğunu söyleyeyim” şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Londra ve Paris modası Pera’ya, yabancı veya Osmanlı azınlık terzileri vasıtasıyla geldiği için varlıklı hanımlar bu terzileri tercih etmişlerdir. İstanbul’daki kadın terzilerinin büyük bir çoğunluğu Musevi ya da Hristiyan asıllı kadınlardan oluşmaktaydı²³.

Kısacası Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıl başlarından itibaren terzilik mesleği bir sanat şeklinde görülmeye başlanmıştır. Tanzimat sonrası giyimde, Avrupa modası gösterişli kıyafetlerin ön plana çıkması sonucu terzilere büyük iş düşmüştür. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar Osmanlı’da Müslüman terzilerin olmaması sebebi ile Avrupa’ya giderek terzilikle ilgili bilgiler öğrenen gayrimüslimler, bu boşluğu doldurmuş ve Osmanlı’nın ilk modern giyim üreticileri olarak uzun yıllar piyasaya hâkim olmuşlardır²⁴.

Müslüman kadınların terzilik mesleğine çekinerek bakmalarında, kapalı toplum yapısı ve toplumsal önyargıların tesiri büyüktür. Terzilik, çıraklıktan yetişerek gelinen bir meslek olup Müslüman bir kadının terzinin yanında çıraklık yapması gurur zedeleyici bir durum olarak görülmüştür²⁵.

Ancak Meşrutiyetle birlikte Müslüman kadınların, terzilik mesleğine yönelmelerini ve ticarete atılmalarını sağlamak için yapılan çalışmalar olmuştur. Bu hususta özellikle kadın dergilerinin etkisi oldukça fazladır. Nitekim çalışmalar sonucu vermiş ve İslam terzhaneleri açılmıştır. Bunlar: 1895 yılında Hanımlara Mahsûs Gazete adındaki kadın dergisinin açtığı terzhane, 1901 yılında N. Sabiha Hanımın Şişli’de açtığı terzhane ve 1913 yılında Kadınlar Dünyası adındaki kadın dergisinin organizesini yaptığı Terzi Evi’dir²⁶.

Bu İslam terzhanelerinin açılmaları kısaca şu şekilde olmuştur:

“Hanımlara Mahsus Gazete” adlı kadın dergisinde, Avrupa modası elbiseler, bunların dikim teknikleri ve terzilik üzerine biçki dikiş dersleri gibi konular hakkında yazılar yayınlanmıştır. Dergide verilen elbise modellerini kesip dikmekte zorlanan okuyucular, bu elbise modellerinin kâğıttan yapılmış patronlarını veyahut bu elbiseleri dikebilecek bir terzi sağlanmasını istemişlerdir. Nihayetinde dergi, kadın okuyucuların

²³ Yavuz S. Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)* , Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12-15.

²⁴ Dursun, a.g.m., s. 1059.

²⁵ Mine Demir, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2017, s. 29-30.; Karakışla, a.g.e., s. 18.

²⁶ Karakışla, a.g.e., s. 19.

talebi doğrultusunda terzilik işine de girmiştir. Açılan dergi terzihanesi belli bir ücret karşılığı, beden ölçülerini gönderen okuyuculara elbiselerin kâğıttan patronlarını²⁷ hazırlayarak göndermiştir. Bunun yanı sıra dikiş için kullanılan malzemelerin ucuza teminini sağlamak amacıyla farklı kumaş mağazaları ile anlaşıldığı gibi çeşitli renk ve kumaşlardan elbiselerin küçük bir meblağ karşılığı derginin terzisi tarafından dikilerek kendilerine gönderilebileceği de duyurulmuştur. Elbise siparişlerinin fazlasıyla artması üzerine dergi binasındaki terzihane, kadınların daha rahat girip çıkabilecekleri başka bir yere taşınmıştır. Terzihane ayrı bir ücret karşılığı, özel müşterilerin konaklarına giderek ölçü ve prova almaya da başlamıştır. İşlerin giderek yoğunlaşması nedeniyle terzihanede ihtiyaç duyulan yeni personel için özellikle bıçkı dikiş bilen fakir Osmanlı kadınları seçilmiştir. Ne yazık ki bu kadar iyi işleyen terzihane, terzi başı Matmazel Mary'nin müdire Şaziye Hanım ile yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle işten ayrılması, giderken birçok işçi ve müşterileri de kendine çekmesi ile yok olup gitmiştir²⁸.

Şişli'deki Kız Sokağı 18 nolu hanedeki terzihaneyi açan N. Sabiha Hanım, "Dârü'l-muallimât İnâs Mekteb-i Sanâyii" mezunu olup varlıklı bir ailedendi. Gazetelerde okuduğu makalelerden cesaret alarak Şişli'de terzihanesini açmıştır. Bu makalelerden biri, A. Rasime Hanım'ın 4 Şubat 1901 tarihli İkdâm gazetesinde yayınlamış olduğu "Kadınlar, Sanayi ve Ticaret" başlıklı makalesidir. Bu makalesinde kadınların bir meslek sahibi olmaları gerektiğini söylemiştir. Gerekçe olarak ise evin geçimini sağlayan kocanın hastalanması veya vefatı gibi durumlarda kadınların geçim sıkıntısı yaşamadan hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlamaktır. Devamında insanların en tabii ihtiyacı olan elbiseleri, Müslüman kadın terziler olmadığı için yabancı kadın terzilerin diktiğini ve bu işten büyük kazançlar sağladıklarını söylemiştir. Terziliğin bol kazançlı ve saygın bir meslek olduğunu, Müslüman kadınların terziler yanında çıraklık yaparak bu mesleği öğrenmelerinin kötü bir şey olmadığı belirtilmiştir. Hatta varlıklı kadınların kendileri için olmasa da ticarete atılarak başka kadınların önünü açıp yetişmelerini sağlamaları, en azından kendi kızlarına bir meslek edindiris koca eline bakmalarının engellenmesi gerektiğini dile getirmiştir. N. Sabiha Hanım'ın açtığı terzihane, fiyat bakımından yabancı terzilere göre daha uygun olsa da Osmanlı hanımlarının ilgisini çekememiştir. Müşterilerinin olmaması ve işçilere boş yere yevmiye ödediği için kapatmak mecburiyetinde kalmıştır²⁹.

²⁷ Patron, giysilerin parçalarının kumaştan doğru bir şekilde kesilebilmesi için hazırlanmış kalıplara denir.

²⁸ Karakışla, a.g.e., s. 22-43.; Antçok, a.g.t., 28.

²⁹ Karakışla, a.g.e., s. 45- 64.; Antçok, a.g.t., s.28-29.

1913 yılında açılan Terzi Evi ise, “*Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyetinin*” yayın organı olan Kadınlar Dünyası dergisinin, 21 Haziran 1913 tarihindeki yazısı ile okuyuculara duyurulmuştur. Bu yazıda sözcüsü olduğu cemiyetin amaçlarından birinin kadınlara iş yerleri açmak olduğu, bu amaçla terzilik sanatına vakıf kadınlarca idare edilecek bir Terzi Evi açılacağı ayrıca burada genç kızlara terzilik derslerinin de verileceği duyuruldu. Okuyuculardan elbise siparişlerini buraya vererek destek olmaları istenmiştir. Terzi Evine yok denecek kadar az sipariş gelmiş ve bu girişim hüsrarla sonuçlanmıştır³⁰.

Bu üç İslam terzihanesinin sonu hüsrarla bitse de Müslüman kadınların terzilikle ilgili çalışmaları devam etmiştir. Misal, 1913 yılında Behire Hakkı Hanım tarafından Divân-ı Umûmiye civarı, Çifte Saraylar Caddesi, 21 numarada açılan “Bıçkı Yurdu Terzihanesi” bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu terzihane, Osmanlı döneminde açılan ilk özel bıçkı-dikiş kursu olma özelliğine de sahiptir. Elbise dikiminin yanı sıra bıçkı dikiş öğretiminin de yapıldığı bu kurstan mezun olanlara terzilik şahadetnameleri de verilmiştir. Kurucu Behire Hakkı Hanım, bu başarıları nedeni ile “Sanayi Madalyası ve Maarif Nişanı” almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da desteklenen bu terzihane 1930’lu yıllara kadar faaliyetini sürdürmüştür. Yine 1919 yılında Müslüman Türk kadınlarının işbirliği ile açılan Kadıköy’deki terzihane, Bab-ı Ali Caddesinde açılan “İstanbul Hanımlar Terzihanesi” gibi birçok terzihanenin faaliyette bulunduğu bilinmektedir³¹.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılabacağı gibi Osmanlı Müslüman kadınlarının terzilik mesleği ile çalışma hayatına atılmaları konusunda atölye ve terzihaneler açarak teşvik edici rol üstlenen birçok milliyetçi ve feminist kadın örgütleri olmuştur. Bunlardan belli başlıları: Türk Kadınları Bıçkı Yurdu, Osmanlı Kadınları Esirgeme Derneği, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Hanımlar Hey’et-i Merkeziyesi, Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti, Kadıköy Fukaraperver Kadınlar Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, Ma’mûlat-ı Dâhiliye İstihlâk-ı Milli Kadınlar Cemiyeti’dir³².

Bunların yanı sıra terzilik eğitimi konusunda Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamit’in önderliğinde açılmış olan İnâs Rüştîye

³⁰ Karakışla, a.g.e., s. 75- 78.; Antçok, a.g.t., s.30.

³¹ Karakışla, a.g.e., s. 79- 81.; Antçok, a.g.t., s.30- 31.

³² Karakışla, a.g.e., s. 91.

Mektepleri, Kız Sanayi Mektepleri ve Kız İdadisi gibi okulların ve yazılmış kitapların da büyük faydası olmuştur³³.

Bu denli önem verilen terzilik mesleğinin değerini kaybetmesinde, fabrikaların kurulması, seri üretime geçilmesi ve giyim mağazalarının açılması etkili olmuştur. Şöyle ki hazır giyim üzerine mağazaların açılması, terzileri zor durumda bırakmıştır. Avrupa'dan getirilen hazır giyim elbiselerinin terzi dikimine göre daha ucuz olması ve bekleme derdinin olmayışı bu alandaki talebi her geçen gün artırmış, terziler işsiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. İstanbul'daki gayrimüslim terziler 16 Haziran 1893'te padişaha mektup yazarak duruma çare bulunmasını istemişlerdir. Mektupta yurt dışından getirilen hazır elbiseler nedeniyle işlerinin azaldığını, maddi olarak büyük sıkıntılar yaşadıklarını, buna çözüm olarak devletin ithal edilen elbiselerden aldığı gümrük resimlerini yükseltmesi talep edilmiştir. Osmanlı hükümeti cevap olarak, yabancı devletlerle yaptıkları karşılıklı ticaret antlaşmalarının süreli olduğu, tek taraflı gümrük vergilerinin artırılmasının söz konusu olamayacağı, ticaret antlaşmasının yenileneceği zaman bu durumun müzakere edilebileceği belirtilmiştir. Terzilerin bu istekleriyle ilgili son dilekçe ticaret antlaşmasının süresinin dolmasından sonra yenileme görüşmeleri sırasında verildiyse de muhtemelen bu istekleri yerine getirilmemiştir³⁴.

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE HAZIR GİYİM ÜZERİNE FAALİYET GÖSTEREN TİCARETHANELER

Osmanlı'da 1880'li yıllarda gelişim gösteren hazır giyim sektörü, tamamen ithalat odaklıydı. İstanbul'da Beyoğlu, Galata, Karaköy başta olmak üzere çeşitli merkezi yerlerde çoğunluğu gayrimüslimler tarafından açılmış olan mağazalarda Avrupa'dan getirilen hazır elbiseler satılıyordu³⁵.

Hazır giyim üzerine İstanbul'da açılmış mağazalar içerisinde şunlar vardır:

Bon Marché Mağazası: İstanbul Pera'da açılmış ilk büyük mağazadır. Paris'ten getirilen ürünlerin satıldığı bu mağazada, konfeksiyon dışında ev eşyası, gıda ve benzeri çok çeşitli ürünler satılmaktaydı. İstanbul halkı birçok çeşitte ürünün bir arada satıldığı mağazalara, bu mağazadan hareketle bonmarşe ismini kullanmıştır³⁶.

³³ Gürdal Bike Sağduyu, "Modernleşme Sürecinde Osmanlı'da Terzilik ve Terzilik Eğitime Yönelik İlk Hareketler", *XIII. Uluslararası İzmir Tekstil ve Hazır Giyim Sempozyumu*, 2- 5 Nisan, İzmir 2014, s. 177.

³⁴ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 215- 216.

³⁵ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 214.

³⁶ Ela Yılmaz, "Osmanlı Topraklarında Uluslararası Bir Kuruluş: Orosdi- Back ve Adana Mağazası", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2022, s.30.

Orosdi - Back Mağazası: Adolf Orosdi adında Macar kökenli bir Yahudi tarafından 1855 senesinde İstanbul'un Galata semtinde hazır giyim üzerine açılmış bir mağazadır. Bu kişi Macar ordusunda subay iken, 1848 İhtilali nedeniyle kaçarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da akrabalık bağının bulunduğu *Hermann Back* ile ortaklık kurarak işlerini büyötmüştür. Eminönü'nde Bahçekapı muhitinde *Ömer Efendi Giyim Mağazası* adında ikinci bir mağaza açmıştır. İstanbul dışında Selanik, İzmir, Trabzon, Samsun, Adana ve Beyrut'ta da şubeleri vardır³⁷.

Kırmızı Horoz Mağazası: Beyoğlu'nda açılmış olan bir İngiliz konfeksiyon mağazasıdır. 8 aydan 24 aya kadar taksitle alışveriş imkânı sağlayan bir mağaza olup taksitleri tahsil etmek için görevlendirilen memurlar, müşterilerin evlerine kadar giderdi. Dönemin gazetesi Tanin'de bu mağazaya ait fazlaca reklamlar mevcuttur³⁸.

Habren Mağazası: Galata merkez olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde birçok şubesi olan bir İngiliz mağazasıdır. Bu mağazada elbise, gecelik, gömlek, kravat, yaka, boyunbağları, çorap, fantezi kumaş, danteller, İngiliz potinleri, perde, şemsiye gibi ürünlerin satışı yapılıyordu. Ayrıca hazır giysi satışı yanında sipariş üzerine dikim ve kürk, gömlek, yaka tamiri de mevcuttu³⁹.

Tring Galata Mağazası: Paris'ten getirilen malların satıldığı, İstanbul'un en büyük mağazalarından biridir. Bu mağazada kadın ve kız çocukları için elbise, manto dışında gömlek, kravat, iç çamaşırı, fanila, çorap, ayakkabı ve süs eşyaları üzerine birçok ürün bulunmaktaydı. Ayrıca hanımlara mahsus, kadın terzinin de bulunduğu bir bölümü vardı⁴⁰.

Karlman Mağazası: Beyoğlu'nun en büyük mağazalarından biri olan bu mağazada, kadınlar için son moda elbiseler, mantolar, ipek ve dantel bluzlar, etekler, gecelikler, fanilalar, çoraplar, boyun atkıları ve mendillerin yanı sıra kız ve erkek çocukları için de hazır elbiseler bulunmaktaydı⁴¹.

G. Baker Mağazası: Bir İngiliz mağazası olan Baker mağazalarının birçok şubesi vardı. Beyoğlu'ndaki bu mağazada erkek çocukları için elbiseler, kadın, erkek ve

³⁷ Yılmaz, a.g.m., s. 30-31.

³⁸ Ayşe H. Kocakaya, "Osmanlı Devleti Döneminde Reklamcılık Anlayışı ve 1908-1909 Tanin Gazetesi Örneği", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, S. 1, 2016, s. 143.

³⁹ Kocakaya, a.g.m., s. 135-142.

⁴⁰ İstanbul Ticaret Odası, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012, s. 185.

⁴¹ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 63-70.

çocuklar için ayakkabılar, fanila, çorap, mendil gibi ürünlerin yanı sıra mobilya ve tekstil ürünlerinin de satıldığı bilinmektedir⁴².

J. Baker Ticarethanesi: Osmanlı ordusu askerleri için elbiseler; ceket, pantolon, kalpak, pelerin, yün ve geyik derisinden yapılmış yeleklerin satıldığı bir mağazadır⁴³.

M. (Maison) Baker Ticarethanesi: Beyoğlu'ndaki bu İngiliz mağazasında kadın, erkek ve çocuklar için fanila ve çoraplar, sonbahar ve kış mevsimine uygun kauçuktan yapılmış su geçirmez ayakkabıların satışı yapılmaktaydı⁴⁴.

Mayer Mağazası: Sahibi Avusturya tebaasından olan A. Mayer'dir. Bu mağazada kadın, çocuk ve askerlere yönelik giysi satışı yapılıyordu⁴⁵.

Hayden Mağazası: Beyoğlu'nda bir İngiliz mağazasıdır. Kadın, erkek ve çocuklar için çeşitli kumaşların yanı sıra tuhafiyeye ürünlerinin satıldığı bir yerdir⁴⁶.

Rus tebaaya ait bir mağaza: Bu mağazada Fransız ve İngiliz malı kadın kıyafetleri, Mösyö Lüterdem tarzı ceket ve montlar satılıyordu. Ayrıca verilen ilanlardan, kadınlar için indirim yapıldığı bilinmektedir⁴⁷.

Kaliv ve Rusi ve Şürekâsı (Ortakları) Mağazası: Her tür elbise satışının yapıldığı bir mağazadır⁴⁸.

Maire-i Kebir Elbise Mağazası: Avrupa'dan getirilen kıyafetlerin satışı yapılmaktaydı⁴⁹.

Osmanlı Gülizar Mağazası: Bu mağazada Fransa, Londra ve Saksonya'dan getirilen Avrupa malı kışlık kıyafetler satılmaktaydı⁵⁰.

Mehpare Mağazası: Bu mağazanın sahibi Hakkı Nazmi Bey'dir. Kışlık kıyafetler üzerine satış yapan bir Türk mağazasıdır⁵¹.

Kürk Mağazası: Salih Efendizade, Mehmet Ali ve kardeşlerine ait olan bu mağazada kürk satışının yanı sıra kalpak için kuzu derisi satışı da yapılmaktaydı⁵².

⁴² İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 72.

⁴³ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 71.

⁴⁴ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 77.

⁴⁵ Kocakaya, a.g.m., s. 145.

⁴⁶ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 75.

⁴⁷ Kocakaya, a.g.m., s. 138.

⁴⁸ Kocakaya, a.g.m., s. 139.

⁴⁹ Kocakaya, a.g.m., s. 144.

⁵⁰ Kocakaya, a.g.m., s. 138-139.

⁵¹ Kocakaya, a.g.m., s. 136.

⁵² Kocakaya, a.g.m., s. 135-136.

Mustafa Şamlı ve Mahdumu (Oğlu): Kadın ve erkek giysileri, Fransız yünlü ve ipekli kumaşlarının yanı sıra ayakkabı satışının da yapıldığı bir mağazadır⁵³.

Selanik Bonmarşesi İpekçi Kardeşler Ticarethanesi: Hazır giyimin yanı sıra her nevi ev eşyası ve mobilya satışı yapılmaktaydı. Hazır giyimde erkek ve kız çocukları için elbiseler, fanila, çamaşır takımları, gömlek, şık boyun bağları, ipek ve keten mendil gibi ürünler mevcuttu⁵⁴.

Kemal Ömer Tuhaşiye Mağazası: Mağazada Avrupa'dan getirilen son moda mendil, boyun bağı, yakalık, çorap, Frenk gömleği, çocuk elbiseleri, kadınlar için elbise, gömlek, gecelik, peçe gibi ürünlerin dışında hediyelik eşyalar bulunmaktaydı⁵⁵.

Hüsn-i İntihab Mağazası: Kani Efendi'ye ait bu mağazada, Fransa'dan getirilmiş kadın elbiseleri, bluzlar, iç çamaşır takımları, etekler, gömlekler, başörtüleri, eldivenler, erkekler için fanila, Frenk gömleği, ipek ve kadife kumaşların dışında pek çok hediyelik eşyaların da satışı yapılmaktaydı⁵⁶.

Necipler Ticarethanesi: Çoraptan fese kadar tamamen kendi üretimi olan malların satışını yapan bu yerde ayrıca İngiliz tarzı erkek ve kadın elbiselerinin dikildiği, dönemin gazetelerine verilen reklamlardan bilinmektedir. Bu elbiseler, Mekteb-i Sultani'yi bitirip Londra'ya giderek İngiliz tarzı kıyafetlerin dikimini öğrenen terziler tarafından yapılmaktaydı⁵⁷.

İstanbul Pazarı: Sahibi Abdurrahman Tevfik'tir. Erkek için kışlık ve fildakos fanila, Frenk gömleği, kadın için kışlık fanila ve kalın kaşkorse yün fanila, kışlık eteklik, kışlık yün çorap satışının yapıldığı bir mağazadır⁵⁸.

Şark Eşya Pazarı: Hanımlara mahsus terzisi olan bu mağazada bluz, hırka, manto, işlemeli çamaşır, meşhur Paris ipekli kumaşları, manifatura ve tuhaşiye eşyaları satılmaktaydı. Ayrıca kadın ve erkek için kundura satışı da yapılmakta olup, bir ay içinde yırtılan veya bozulan ayakkabılar için geri alma garantisi verilmiştir⁵⁹.

⁵³ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 187.

⁵⁴ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 64.

⁵⁵ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 65.

⁵⁶ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 78.

⁵⁷ Kocakaya, a.g.m., s. 137.

⁵⁸ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 61.

⁵⁹ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 62.

İslam Pazarı: Mağazada yün fanila, keten Frenk gömlekleri, iç çamaşır takımları, iç eteklik, kız ve erkek çocukları için elbiseler, dantel ve kadifeden çocuklar için başlıklar ve mendillerin yanı sıra pek çok tuhafıye eşyası bulunmaktaydı⁶⁰.

Malul Gazilere Muavenet Pazarı: I. Dünya Savaşı'nda yaralı veya malûl kalan askerlerin gereksinimlerini, sosyal ve ekonomik refahlarını sağlamak maksadıyla 1917 yılında Harbiye Nezaretine bağlı Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti kurulmuştur. Heyet, hükümet tarafından kendisine ayrılan sermayeyi daha da artırmak amacıyla Bahçekapı'daki Birinci Vakıf Hanı içerisinde olan Hacı Hasan Bekruf'un mağazasını kiralayarak Malûl Gaziler Muâvenet Pazarı adıyla bir mağaza açmıştır. Mağazada satışı yapılan eşyalar içerisinde kundura, ipekli kumaş ve giyim eşyaları bulunmaktaydı. İçerisinde hanımlar için terzihanesi de olan mağaza, memurlara kampanyalar ve mevsimlik indirimler yaparak satışlarını artırmaya çalışmıştır. Mağaza 1924 yılında anonim şirkete dönüştürülmüştür⁶¹.

Ahmet Nebil ve Şürekâsı: Fes mağazasıdır⁶².

Osmanlı Kalpakçısı Mehmet Emin: Kalpak satışının yapıldığı mağazadır⁶³.

Kunduracı D. İkosaridis: İstanbul Bab-ı Ali caddesinde erkek ve kadınlar için hazır veya ısmarlama iskarpin ve fotin satışı yapan bir mağazadır. Verdiği ilanlarda, ayakkabıcılıkta şöhreti dünyaca bilinen İtalya Devleti'nin verdiği nişan ve madalyalara sahip kaliteli bir ayakkabı mağazası olduğunu özellikle belirtmiştir⁶⁴.

Burgeni Mağazası: Beyoğlu'nda erkek, kadın ve çocuklar için Fransız ve Amerikan malı ayakkabı satışı yapan bir mağazadır⁶⁵.

İstabin Mağazası: Valvaver marka Amerikan ayakkabısı satan bir mağazadır⁶⁶.

Şişman Yanko'nun Mağazası: Bahçekapı'da hazır giyim üzerine açılmış bir mağazadır⁶⁷.

Bu mağazalar dışında Galata'da hazır elbise satışı yapan Musevi İşteban ve Hacı Parscı Mağazası, Kadıköy'de İplikçıyan Mağazası, Mahmutpaşa'da Yunan tebaasından

⁶⁰ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 65.

⁶¹ Feyza Kurnaz Şahin, "Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 35, S. 2, 2020, s. 578, 580.

⁶² İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 191.

⁶³ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 187.

⁶⁴ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 38.

⁶⁵ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 40.

⁶⁶ Kocakaya, a.g.m., s. 145.

⁶⁷ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 214.

Apostol oğlu Yorgo'nun Mağazası, sahibi Avusturya tebaasından olan Tereni'nin Mağazası, Mihran Şirinyan Mağazaları ve Dilberler Mağazası da bulunmaktaydı⁶⁸.

Yukarıda bahsedilen hazır giyim mağazaları, verdikleri reklam ve ilanların büyük çoğunluğunda Avrupa malı sattıklarını özellikle belirtmişlerdir. Bu durum, Osmanlı'da yerli tekstil üretiminin çok gelişmemiş olması, Avrupa malı ve modasının popüler olması ve ürünlerinin daha kaliteli olduğunun düşünülmesi sebebiyle olabilir⁶⁹.

Osmanlı'da asker, sivil memur ve ahalinin ihtiyaçlarını karşılayan bu hazır giyim mağazalarının yüksek karlar elde ettikleri görülmektedir. Gitgide artan hazır giyim mağazalarında müşterilerin isteklerine göre giysilerin bedene uydurulmasını saylayan, mini onarım yapan terziler de bulunurdu. Bazı mağaza ve terzilerin saray ile ilişkilerini sıkı tutarak sarayın terzisi diye reklam verdikleri de bilinmektedir⁷⁰.

2. OSMANLI'DA GİYİM VE TEKSTİLDE SANAYİLEŞME ADIMLARI

Sanayileşme kavramı, dar anlamıyla üretimde makineleşme; geniş anlamda ise üretimde yeni tekniklerin tatbiki, daha az maliyetli, kaliteli üretim ile ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ki değişiklikleri şeklinde açıklanabilir⁷¹.

Sanayileşme dört adımda gerçekleşmiş olup ilk adım, eski yöntemlerin kullanıldığı aile içi üretim tarzıdır. İkinci adım, zanaatçılar içerisinde çıkan bir tüccarın koordinesinde farklı merkezlerde üretimin tamamlanmasıdır. Üçüncü adım, birbirinden kopuk üretim merkezlerinin aynı yerde toplanmasıdır ki bu sayede ulaşım sorunu çözümlenmiş ve zamandan tasarruf sağlanmıştır. Son adım ise buhar gücünden yararlanılarak seri üretime yani fabrikasyon düzeyine geçiştir. Hiç şüphesiz ki bu yenilikler hemen yaygınlaşmamış, geleneksel ve yeni sektörler birarada uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yaygın kanaate göre Osmanlı, üretim yeteneğinde ikinci aşamaya XIX. yüzyılın sonlarına doğru gelmiştir. Fakat şer'iyye sicilleri ve sair arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler, Osmanlı üreticilerinin bu aşamayı XVI. yüzyılda yaşadıkları ihtimalini güçlendirmektedir. Mesela Denizli'de üretilen pamuklu dokumaları, boyanmak üzere Tire'ye götüren tüccarların bulunduğu dair önemli bulgular mevcuttur. Yine Suraiya Faroqi "Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak" adlı eserinde, Bursa'da malzeme ve aletler için tüccardan peşin para alan

⁶⁸ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 214-215.

⁶⁹ Kocakaya, a.g.m., s. 129.

⁷⁰ Gürdal Bike Sağduyu, *Osmanlı'da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu [1860-1925]*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir 2013, s. 77-78.

⁷¹ İbrahim Arısoy, "Türkiye'de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 1, 2005, s. 45.

zanaatkârlardan ve XVI. yüzyılın ortasında Ankara tüccarı için tiftik işleyen köylü kadınlardan bahsetmektedir⁷².

Osmanlı'da dokuma imalatçılığında sanayileşmeyi sağlamak için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Misal Bursa'da ipekli kumaş dokuma işi için İzzet Paşa, Avrupa'dan tezgâhlar ve makineler ithal etmiştir. Başka bir girişimci, boya ithalatının artmasını engellemek amacıyla İznik yakınında bir çivit fabrikası kurmak istemiştir. Yine 1847-1868 yılları arasında Bursa civarında özel girişimciler tarafından, buharla çalışan en az 21 adet ibrişim⁷³ fabrikası kurulmuştur. 1860'ların sonunda ise hükümet tarafından sanayiye geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, İstanbul sanayisini canlandırmak üzere loncalar kooperatiflere dönüştürülmüş ancak 1870'lerde yaşanan mali buhran nedeniyle istenilen sonuç elde edilememiştir. 1874'te fabrikalarda kullanılan alet ve makineler için vergi muafiyeti getirilmiş, fabrikalarda üretilen ipliklerden alınan iç vergiler ve ihracat vergileri kaldırılarak girişimcilere mali imtiyazlar tanınmıştır⁷⁴.

Sanayileşme, ileri teknolojiyi kullanarak halkın temel ihtiyaçlarını karşılama, işsizliği önleme ve halkın yaşam kalitesini artırmada bir vasıta olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla bir takım sanayi yatırımlarına girişmişse de yapılan yatırımlar, 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması sebebiyle istenilen şekilde sonuçlanmamıştır⁷⁵.

Osmanlıyı, ekonomik anlamda zarara uğratacak böyle bir ticari anlaşmaya iten neden ne idi? Şöyle ki, Sanayi Devrimi sonrası İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkeleri kendileri için ucuz hammadde kaynağı ve pazar arayışına girmişlerdi. İngiltere bu amaçla 1820 ve 1840 yılları arası dönemde, Latin Amerika'dan Çin'e kadar birçok yerde ticaret antlaşmaları yapmıştı. Osmanlı Devleti ile de böyle bir anlaşma yapmak için fırsat kolluyordu. Nitekim bu dönemde başlayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve her geçen gün artan Rus nüfuzu karşısında zor durumda kalan Osmanlı, çareyi İngiltere'ye sığınmakta buldu. İngiltere'nin askeri ve siyasi desteğini alabilmek amacıyla yaptığı Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile ekonomisini İngiltere'ye açtı. 1838 öncesi ihracat ve ithalattan alınan gümrük resmi % 3, yurt içinde mallarını taşıyan

⁷² Hüsnü Yücekaya, "Kayseri Şer'iyye Sicillerindeki Örneklerle Göre Osmanlı Dokuma İmalatçılığında Ön Sanayileşme", *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, 2009, s. 88.

⁷³ İpeğin kalınca bükülmesiyle elde edilen iplik.

⁷⁴ Yücekaya, a.g.m., s. 91.

⁷⁵ Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Aralık 2012, s. 66.

yerli ve yabancı tüccarlardan alınan iç gümrük vergisi ise %8'di. 1838 sonrası ihracattan alınan vergi %12, ithalattan alınan vergi ise % 5 oldu. Yine yerli tüccarlar % 8 oranındaki iç gümrük vergilerini ödemeye devam ederken bu vergi yabancı tüccarlardan alınmaz oldu⁷⁶. Bu durum sonucunda Osmanlı pazarları yabancı mallarla dolup taşı. Yabancı tüccarlara karşı yerli tüccarların rekabet edemeyişi milli sanayinin çökmesine neden oldu. Avrupa için Osmanlı, hammadde kaynağı ve açık pazar haline geldi.

2.1. PAMUKLU DOKUMA VE ÜRETİMİ

Osmanlı Devleti'nde dokumacılığın gelişmesinde, öncelikle çevresinden devraldığı dokuma mirası etkili olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde dokunmuş kumaşlar, imparatorluğun kumaş sanatını etkilemiştir. Yine önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun üzerinde kurulmuş olması da ayrı bir avantaj sağlamıştır. Bu ticaret yolu sayesinde kolayca hammadde sağlayabilmesi, dokumacılığı geliştirmiş ve XVII. Yüzyılının ortalarına kadar bu ilerleme devam etmiştir⁷⁷.

Osmanlı'daki tekstil üretiminde, coğrafi açıdan en yaygın olanı pamuklu dokuma idi. Osmanlı pamuklu dokumaları: Alaca, boğası, mendil, kirpas, tülbent, yemeni, yazma, bez, beledi, çit, dimi ve basmadır⁷⁸. Giysilerde kullanılan astarlar, boğası adı verilen kumaştan yapılırdı. Tülbent adı verilen pamuklu ince kumaşlar ise başlıklarda kullanılırdı⁷⁹.

Klasik Osmanlı Dönemi'nde, pamuk ve pamuk ipliği ihracatının yasaklandığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, ordunun çadır ihtiyacı ve donanma için gerekli olan yelken bezi üretiminde, hammadde olarak kullanılmasıdır. Bu üretimler için kullanılacak olan ham pamuğun büyük bir kısmı Ege kıyılarındaki Saruhan, Aydın sancakları ve Bergama'dan gelmekteydi. Ayrıca tersanenin, yeni fethedilmiş olan Kıbrıs'tan da 300.000 arşın yelken bezi aldığı 1582 yılı Mühimme defterindeki bir belgeden anlaşılmaktadır. Ege kıyılarında Tarhala (*Soma yakınlarında*) ve Ayazmend'de (*Altınova*) eğrilen ipliklerin zanaatkârlarca dokunduğu Bergama'da, Osmanlı merkezi idaresi için astarlık kumaş üretimi de yapılmaktaydı⁸⁰.

⁷⁶ Nazif Öztürk, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", *Vakıflar Dergisi*, S. 21, 1990, s. 26.

⁷⁷ Dilek Yurt, "Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği", *The Journal of Social Science*, C. 4, S. 8, 2020, s. 606.

⁷⁸ Yurt, a.g.m., s. 606.

⁷⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s.157.

⁸⁰ Faroqhi, a.g.e., s. 158- 159.

Pamuklu dokuma üretiminin, Ege bölgesi dışındaki birçok yerde yaygın olarak yapıldığı, damga vergilerine ait kayıtlardan anlaşılmaktadır. Isparta, Burdur, Silifke, Mut, Gülnar, Karataş, Selendi kazalarını içine alan İçel sancağındaki boğası satışları ile Karaman'da ince ve kaba pamuklu satışlarından alınan damga vergileri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Genellikle küçük kasaba ve köylerde üretimi yapılan pamuklu kumaşların satışı, büyük kent merkezlerinde yapılmaktaydı. Pamuk kantarlarının bulunduğu Kayseri “Kapan Hanı”, Ankara'daki “Pamuk Hanı” gibi Anadolu'nun birçok kentinde pamuk iplik satışının yapıldığı çarşılar vardı⁸¹.

Osmanlı'da pamuk ve pamuk ipliğinin ihracatı yasak olmasına rağmen XVI. yüzyılın son çeyreğinde bu yasağın ciddi bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak Mühimme kayıtlarında, İngiliz, Dubrovnik, ve Venedik gemileri ile ihracat yapıldığı, yine bir ferman defterinde XVII. yüzyıl başlarında pamuk ve pamuk ipliği ihracı için Venedikli tüccarlara izin verildiği hatta bazı İngiliz ve Fransız tüccarların da bu imtiyazdan yararlandığı görülmektedir. Bunların dışında belli dönemlerde kapatılmaya çalışılsa da pek başarılı olunamayan çok sayıda küçük iskelelerin mevcudiyeti kaçakçılığı kolaylaştırmıştır. Bergama ve Antalya'da yasa dışı pamuk ipliği ticareti yapıldığı, belgelerde mevcuttur. Sonuç olarak XVII. yüzyıl başlarında pamuk ihracatı yasağı kaldırılmamış ama büyük ölçüde esnetilmiştir⁸².

XVII. yüzyılda pamuklu mamuller, ülkenin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yabancı ülkelere de gönderiliyordu. Osmanlı'da oldukça iyi durumda olan dokumacılık, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çökmeye başladı⁸³. Misal 1812 yılında İşkodra'da faaliyet gösteren 200 dokuma tezgâhı 1831'de 40'a, Tirnova'daki 2000 dokuma tezgâhı ise 200'e düşmüştü. Dokuma sanayiindeki bu çöküşün en önemli sebebi, Osmanlı pazarlarına giren yabancı mallar ile yerli malların rekabet edememesiydi. Osmanlı memleketinde, 1820'lere kadar pamuklu ürün ithal edilmezken ne yazık ki bu tarihten sonra ithalatında hızlı bir artış oldu. Ayrıca başta devlet adamları olmak üzere varlıklı aileler, Fransa, İngiltere, Hindistan'dan gelen çeşitli kumaşlara, yabancı mallara aşırı düşkünlük göstermekteydi. III. Selim, yabancı malların Osmanlı sanayisine verdiği

⁸¹ Faroqhi, a.g.e., s. 163, 165- 166, 168.

⁸² Faroqhi, a.g.e., s. 169- 170.

⁸³ Esi, a.g.m., s. 645.

zararı fark ederek bazı kumaşların devlet adamları tarafından kullanılmasını yasaklamışsa da bu denetim pek etkili olmamıştır⁸⁴.

Avrupa'nın makine gücüyle gerçekleştirdiği seri üretimi karşısında, geleneksel el tezgâhları ve küçük atölyelerde yapılan üretimin yarışması pek mümkün değildi. Bu gerçeği anlayan Osmanlı yönetimi devlet bütçesiyle, 100 kişinin üstünde işçi çalıştırma kapasitesine sahip, seri üretim yapacak fabrikaların kurulmasını kararlaştırdı. Bu karar sonucu 1827 yılında İstanbul Eyüp'te, Vakıf İplik Fabrikası kuruldu.⁸⁵

Çukurova'da, İngiliz pamuklu sanayiinin girişimleriyle pamuk ekimi geliştirilmiştir. Bunun nedeni, Amerika'da 1861-1865 yılları arasında yaşanan iç savaş dolayısıyla İngiltere'nin buradan pamuk alamayışdır. Bu bölgede, 1885 yılında yaşanan kuraklık sonrası Amerikan pamuk tohumları ekilmeye başlanmıştır. 1887 yılında Tarsus'ta, iç tüketimi karşılamaya yönelik kaba pamuk ipliği üreten bir tekstil fabrikası açılmıştır. Yine Manisa, Gelibolu, Trabzon ve Elazığ'da kurulan özel pamuklu imalathanelerinin yanı sıra bir İngiliz ailesi tarafından İstanbul Yedikule'de özel bir iplik fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikada üretilen ipliğin büyük bir kısmını ise Basmahane tarafından alınmıştır⁸⁶.

XIX. yüzyılda pamuklu dokuma ve üretimi üzerine devlet sahipliğinde kurulan fabrikalar şunlardır:

2.1.1. Eyüp İplik Fabrikası (1827)

1826 yılında Eyüp'te, Haliç kıyısındaki Bahariye mahallinde, Çukursaray ve Hançerli Sultan arazisi üzerinde inşasına başlanan İplikhane-i Amire, bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde tamamlanmıştır. Fabrika, İngiliz iyesi dışında tek bir batı malzemesi kullanılmadan, tamamen yerli üretim makinelerle faaliyete geçirilmiştir. Fabrika binasının inşası, makinelerin yapımı ve montajları da dâhil olmak üzere, Evkâf-ı Hümâyûn Nezaretine maliyeti 1.134.394.76 kuruş olmuştur. Burada Tersane-i Amire gemileri için ihtiyaç duyulan yelken bezi dışında, batı tarzında kurulmuş “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” ordusu askerlerinin giysilerini dokumak için kullanılacak

⁸⁴ Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi- Islahat Fermanı Devri (1856- 1861)*, C. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 239- 240.

⁸⁵ Öztürk, a.g.m., s. 27.

⁸⁶ Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.149.

ipliği üretmek amaçlanmıştır⁸⁷. Fabrika için ihtiyaç duyulan pamuk, Balıkesir, Soma, Kırkağaç ve Drama'dan karşılanmıştır⁸⁸.

Sultan Abdülaziz zamanı, İngiltere'den satın alınan yeni gemiler ile donanmada buhar gücünün kullanılmaya başlanması, fabrikanın kuruluş amaçlarından birini zamanla ortadan kaldırmıştır. İlaveten İngiltere ile yapılan 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve hatalı işletmecilik gibi sebepler yüzünden zamanla fabrikanın asıl görevini yerine getiremediği, bu nedenle fabrika binasının bir bölümünün başka amaçlar için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu fabrikanın Osmanlı Sanayi İstatistikinde olmaması bu düşüncüyü doğrular niteliktedir⁸⁹.

2.1.2. Zeytinburnu Basma Fabrikası (1848)

Fabrika inşasına, 1846 yılında Veli Efendi sahilindeki Çiftlik mevkiinde başlanmış olup fabrika için Can Galvani'nin satın aldığı çark ve edevat masrafinin Darbhane-i Amire'den karşılanacağı belgelerde görülmektedir⁹⁰. 1848 yılında üretime başlanan fabrikada basma, basma mendil, kirpas, eldiven, çorap, elbiselik tül bent, fanila, ipek gömlek üretimi yapılmaktaydı. Ancak en fazla üretimi yapılan ürün basma olup arkasından kirpas geliyordu. Kırım Harbi sonrasında üretimde birinci sırayı kirpas aldı. 1860 ve 1870 yılları arasında üretimine yoğunlaşılacak ürünler ise kirpas, pamuk ipliği ve Amerikan bezi olmuştur. Kirpas askerlerin yazlık pantolonlarında kullanılmakta olup fabrikada yapılan üretimin neredeyse % 90'nını oluşturmaktaydı. Basma Fabrikası, 1876 yılında askeri idareye devredildi. 1892 yılına ait imalat raporlarına göre fabrikanın üretimine yoğunlaştığı ürünler, çadır astarı, çadır bezi ve Amerikan bezi oldu. Bu ürünlerin yanı sıra başta çadır ipi olmak üzere her nevi ip, havlu, peştamal, perdelik kumaş imalatı da yapıldı. Büyük oranda devlet kurumlarının gereksinimlerini karşılamak için imalatı yapılan bu ürünler, İstanbul'da Sepetçiler Kasrı, Üsküdar'da bulunan mağaza ve Kapalı Çarşı civarındaki Dükkân-ı Hümayun 'da halkın da kullanımı için satışa sunuldu⁹¹.

⁸⁷ Öztürk, a.g.m., s. 31- 46.

⁸⁸ Arif Kolay, "Hereke Fabrikasının Kuruluşu Vahdetin Engin", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.74, 2022, s. 381.

⁸⁹ Öztürk, a.g.m., s. 47.

⁹⁰ BOA, D.DRB.İ. (Bab-ı Defteri Darphâne Darphâne-i Âmire İrade), 13/18, H. 24 Safer 1262 (21 Şubat 1846).

⁹¹ Engin Kırılı, "19. Asır Ortalarında Zeytinburnu-Bakırköy Bölgesinin Osmanlı Sanayiindeki Yeri ve Önemi", *V. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 2018, s. 756-759.

2.1.3. Bakırköy Bez Fabrikası (1850)

Barutçubaşı Ohannes Dadyan tarafından 1850 yılında kurulan bu fabrikaya, yaptığı üretimden dolayı basmahane denilmiştir. İngiltere’den getirilen makinelerle üretim yapılan bu fabrikada, basma başta olmak üzere kirpas, pamuk ipliği ve çorap üretimi yapılmıştır. 1860 yılında Basmahane-i Âmire adıyla Hazîne-i Hâssa’ya bağlanan fabrika genişletilmiştir. Üretim maliyetinin yüksek olması sebebiyle basma yerine bez üretimi yapılmaya başlanmıştır. 1867’de Harbiye Nezareti Levazımat-ı Askeriye Dairesi’ne devredilen fabrika, ordu için kumaş ve bez üretimine geçmiştir. Ancak 1894 depreminde aldığı hasar nedeniyle üretime ara verilen fabrikanın onarım faaliyetleri 1898’de tamamlanarak yeniden üretim başlamıştır. 1900 yılında açılan el tezgâhı sonrası havlu, peştamal gibi ev tekstil ürünleri de üretilmiştir. Bu ürünler perşembe günleri, fabrikanın girişinde yer alan tek katlı binada ve Ramazan ayları Beyazıt Camii avlusunda sergilenerek halka satılmıştır. Fabrika 1921 yılında Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’ne, 1925’te Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’na, 1932’de Devlet Sanayi Ofisi’ne, 1933’te ise Sümerbank’a devredilmiştir⁹².

2.2. YÜNLÜ DOKUMA VE ÜRETİMİ

Osmanlı’da yünlü kumaş dokumacılığı, pamuklu kumaş dokumacılığına kıyasla daha az yaygındı⁹³. Yünlü dokuma ürünleri içerisinde önde gelenler: Sof, çuha (çuka), aba, şayak, şal, keçe ve kebe idi. Hammaddesinin hayvanlardan elde edildiği yünlü dokumacılık, hayvancılıkla uğraşanlar için ek bir gelir kaynağı oluşturmaktaydı⁹⁴.

Yünlü dokuma işinde, Manisa’da havlı bir yünlü olan velense ve çuha üretimi yapılmaktaydı. Keçi kılı üretiminin yapıldığı yerler arasında Manyas, Edincik, Erdek ve Mihaliç (Karacabey) kazalarının olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Yine Anadolu’nun birçok yöresinde keçi kılından çuval ve benzeri kaba kumaşlar dokunmaktaydı. Hatta bazı şehirlerin bu alanda uzmanlaştığı anlaşılmaktadır. Misal, 1617 ve 1618 tarihli bir arzuhalde, Bursa’da üretimi yapılmayan çuval bezinin, Karesi vilayetine bağlı olan Balıkesir’den getirtildiği görülmektedir. Keçi kılından yem torbası ve at örtüsü yapımında ise Göynük kasabası uzmanlaşmıştı. Bayındır ve Birgi bölgesinde de keçi kılı önemli bir ekonomik değere sahipti. Güneydoğu Anadolu’da çuval yapımında at

⁹² Nevra Ertürk, ve Nuran Kara Pilehvarian, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Fabrika-i Hümâyûnlar”, *Sigma Dergisi Özel Sayı*, S. 1, 2008, s. 22.

⁹³ Faroqhi, a.g.e., s. 171.

⁹⁴ Sema Keleş, *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Rize Ekonomisinde Dokumacılık*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.30.

kılının da kullanıldığı bilinmektedir. Yukarıda bahsi geçen yerler dışında Adana kentinde de çuval yapımı yaygındı. Adana sancakbeyi ve kadısına yazılmış bir ferman, ordunun çuval gereksiniminin Üzeyir Sancağından sağlandığı anlaşılmaktadır⁹⁵.

Tiftikten dokunan kumaşlar, ticari açıdan ayrı bir değere sahipti. Tiftik, Anadolu harici hiçbir yerde bulunmayan bir keçi türünden elde edilmekteydi. Mühimme defterlerine ait belgelere göre Ayaş, Haymana, Ankara, Tosya, Koçhisar ve Çankırı’da tiftik üretimi yapılmaktaydı. Yine Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Beypazarı’nda tiftik yününden kumaşların yapıldığını anlatmaktadır. Tiftik üretiminde Tosya, Ankara ile rekabet içerisindeydi. Keza Ankara kadı kayıtlarında yer alan bir belge bu durumu kanıtlar niteliktedir. Şöyle ki, Ankara’da dokumacılıkta kullanılan aletlerin tamirini yapan uzmanın Tosya’ya yerleşmesi için ikna edilmesi sonucu Ankara’daki zanaatkarların büyük zorluklar yaşadığı anlaşılmaktadır. Tosya’daki yünlü dokuma üretimi, XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan Celali ve Suhte İsyanlarının yarattığı huzursuz ve güvensiz ortamdan olumsuz etkilenmiş, bedesten yağmalanmış, tüccarlar soyulmuştur. Ankara ise surlarla çevrili ve büyük olması nedeniyle ticaret için daha uygun bir ortama sahipti⁹⁶. Nitekim XIX. yüzyıl ortalarına kadar Anadolu’nun tiftik üretim merkezi Ankara olmuştur. 1827 yılına ait Ankara loncalar listesi, yün eğirme ve dokuma işiyle alakalı mesleklerin fazlalığını göstermektedir. Misal Ankara’da 565 çuhacı ve şalcı vardı. Ancak yün dokumacılığı XIX. yüzyılda, altın çağını yaşadığı XVI. yüzyıla oranla düşüş göstermiştir. Kentte 1590 yılında 621 dokuma tezgâhı var iken 1827 yılında bu sayı 546’ya düşmüştür. Bu düşüşün en önemli nedeni, yün işleme yöntemlerinin gelişmemiş olmasıydı. XIX. yüzyıl sonlarında ise sadece yerel ihtiyacı karşılamaya yönelik bir iki dokuma tezgâhı ve çevre köylerde az sayıda dokumacı vardı. Kısacası Ankara ekonomisinde başrol olan yün dokuma işi çökmüştür. 1838 yılında yapılan Ticaret Antlaşması sonucu Osmanlı pazarlarının açılması ve ithalatın artması da bu zanaatın geri kalmasını hızlandıran bir etkidir. Nitekim İngiltere’de dokuma sanayisinin gelişimi ile Ankara’da yün eğirme ve dokumacılığın çöküşü aynı dönemdedir⁹⁷.

⁹⁵ Faroqhi, a.g.e., s. 173- 174.

⁹⁶ Faroqhi, a.g.e., s. 174-175.

⁹⁷ François Georgeon, “Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzyılında Ankara’nın Gelişimi”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Ed: P. Dumont – F. Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 103-105.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda yünlü dokuma üretimini desteklemek amacıyla fabrikalar kurmaya başlamıştır. Kurulan Fabrika-i Hümayunlar arasında, 1805'te faaliyete geçirilen Beykoz Çuha Fabrikası, 1830'da açılan İslimye Çuha Fabrikası ve 1844'te üretime geçirilen İzmit Çuha Fabrikası bulunmaktadır.

2.2.1. Beykoz Çuha Fabrikası (1805)

Makine ve su kuvveti ile işleyen, Türkiye'nin ilk modern tekstil fabrikasıdır⁹⁸. Beykoz Çuha Fabrikası, ordunun giyim ihtiyacını karşılamak amacıyla 1805 yılında kurulmuştur. Fabrikada kullanılacak makine ve araçlar Avrupa'dan getirilmiş, çalışacak elemanlar ise yerli ve yabancı ustalardan karşılanmıştır. Ne yazık ki, III. Selim'in tahttan indirilmesi sonrası devlet desteğini alamayan fabrika, verimsiz üretim ve hammadde temininde yaşanan sorunlar nedeniyle faaliyetine devam edemeyerek kapanmıştır. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusundaki çuha gereksinimini temin için tekrar bir girişimde bulunulmuşsa da sonradan vazgeçilmiş ve çuha dokuma, feshaneye kaydırılmıştır. Ancak, Beykoz Çuha Fabrikası ve aynı yıl kurulan Kâğıt Fabrikası, sonraki dönemlerde kurulacak olan fabrikalar için örnek teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir⁹⁹.

2.2.2. İslimye Çuka Fabrikası (1835 - 1836)

Osmanlı Devleti'nin yapağı ihtiyacının büyük bir bölümünün karşılandığı İslimye kazası, Edirne'ye 132 km uzaklıkta olup Rumeli bölgesinde yer almaktaydı. İslimye Çuka Fabrikası ile ordu ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Bu fabrikayı 1830 yılında Dobro Celasko isimli kişi, kendi olanakları ile kurmuştur. Celasko, 1835-1836 yıllarında devlet tarafından İstanbul'a çağırılarak üretimini yaptığı çuka örneği incelenmiş, daha kaliteli ve daha fazla üretim yapması için kendisine anlaşma teklif edilmiş ve kabul etmiştir. Askerlerin elbiseleri için gereken çukanın üçte biri bu fabrikadan karşılanmaktaydı. Fabrikanın üretim kapasitesini ve çukanın kalitesini artırmak için yurt dışından teknisyen ve uzmanlar getirilmiş, makine ithal edilmiştir. Ayrıca merinos koyunu yetiştirme ve sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Belli bir süre yapağısından faydalanılsa da bir takım işletim hataları nedeniyle istenen sonuç alınamamıştır¹⁰⁰. Bu fabrikada çuka üretiminden sonra 1840 yılında kurulan yeni

⁹⁸ İnalçık, a.g.e., s.149.

⁹⁹ Sibel Kaya Kuştemir ve Nurgün Oktik, "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Sanayileşme ve Modernleşme: Beykoz Örneği", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 36, Güz 2022, s. 708-709.

¹⁰⁰ Ahmet Uzun, "İslimye Çuka Fabrikası", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 21-22, Ekim 1999 – Mart 2000, s. 77- 84.

fabrika ile şayak üretimine geçilmiştir. Osmanlı- Rus savaşları nedeniyle yaşanan toprak kaybı sonrası elden çıkmıştır¹⁰¹.

2.2.3. İzmit Çuha Fabrikası (1844)

Sultan Abdülmecid, 1839 yılında yayınladığı Hatt-ı Hümayûn ile İzmit'te mevcut bulunan dinkhanenin, ordu ve halkın çuha ihtiyacını karşılamak maksadıyla çuha fabrikasına çevrilmesini emretmiştir. Yapılan hazırlıklar sonrası Hazine-i Hassa'ya bağlı olarak 1844 yılında İzmit Çuha Fabrikası olarak faaliyete geçmiştir. 1851 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye'ye devredilen fabrika, bükümhane, dokumhane ve boyahane olarak üç kısımdan oluşmaktaydı. İlk zamanlar sadece askeri kumaş üretimi yapılan fabrikada sonradan havlu, çarşaf, eldiven ve çorap üretilmeye başlanmıştır. 1910 yılında makinelerinin yenilendiği fabrika, 1917 ve 1918 yılında ise alınan yeni makinelerle genişletilmiştir. 1920 yılında İngilizlerin topa tutması nedeniyle zarar gören fabrika bir daha faaliyete geçirilememiştir. Fabrikanın çalışır durumda olan makineleri ise farklı kurumlara dağıtılmıştır¹⁰².

2.2.4. Karamürsel Çuka Fabrikası (1893)

1893 yılında Karamürsel'de yerli özel teşebbüs tarafından kurulan Çuka fabrikasının sahibi Mustafa Çengiç'tir. Mustafa Çengiç, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne başvuruda bulunarak, fabrikasının 15 yıl süresince emlak vergisi ve ithal edilen hammaddeler için alınan gümrük vergisinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Rüşumat Emininin, gümrük vergisi muafiyeti konusundaki olumsuz görüşüne rağmen Şura'yı Devlet kararı ile 1896 yılında talep kabul edilerek onaylanmıştır. Bu kararın alınmasında, yurtiçi sanayinin geliştirilmek istenmesi etkili olmuştur. Devlet, ordu ve polis uniformaları için gerekli olan kumaşı bu fabrikadan satın almıştır¹⁰³.

2.3. SUNİ İPEK VE İPEKLİ ÜRETİMİ

İlk olarak Çin'de üretilmeye başlanan ipek, zamanla İran'ın da içinde bulunduğu geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Özellikle İran'ın batı bölgelerinde üretimi yapılan ham

¹⁰¹ Keleş, a.g.t., s.32.

¹⁰² Aysen Soysaldı vd., "Başbakanlık Osmanlı Arşivi 19. Yy da İzmit Çuha Fabrikasında Üretilen Tekstil Ürünlerine Ait Satış Belgeleri", *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/ Sanat Etkinlikleri*, 4 - 06 Mayıs Konya 2017, s. 18.

¹⁰³ Mehmet Emin Yardımcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Özel Teşebbüslere Sağlanan Devlet Destekleri: Karamürsel Çuka, Şayak ve Fes Fabrikası Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 12, Nisan 2016, s. 411-414.

ipek, Osmanlı'ya ihraç edilmekteydi¹⁰⁴. Yani Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik açıdan rakibi olan Safevi Devleti, ipekli dokumacılığının hammadde kaynağı idi. Osmanlı'da ipek dokumacılığının yoğunlaştığı yerler, İran'dan gelen kervanların geçtiği yol üzerindeki şehirler olmuştur¹⁰⁵. Bu şehirler içerisinde Tokat, Amasya, Kastamonu, Bilecik ve Bursa bulunmaktaydı. Ancak ipek dokumacılığının asıl merkezi Bursa idi¹⁰⁶. İpek kumaş çeşitleri Bursa ihtisap nizamnamelerine göre atlas, kadife, kemha ve tafta olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma altında, kumaşların kalınlık ve incelikleri, ilmik sayıları, ip bükümleri, desenleri, gümüş ve altın sırmalarına göre de ayrıca isimlendirilmişlerdir¹⁰⁷. Bunlardan en yaygın olanları: zerbaft, abani, bürümcük, şib, çatma, canfes, selimiye, gezi, serenik, seraser ve savaî idi¹⁰⁸. Özellikle saray ve çevresi, Bursa pazarının önde gelen tüketicilerinden olmuş ve ipekli kumaşlardan üretilen giysiler kullanmıştır¹⁰⁹. Saray ve hazine için alınan Bursa imali ipekliler, büyük yekûn oluşturmaktaydı. Keza XVI. yüzyılda hazine için alınmış olan Bursa ipeklileri, ithalat karşısında yüksek bir orandaydı. İpekli kumaşların kullanım yerleri: Kaftan, hil'at, yastık yüzü, perde, peştamal, seccade, mobilya örtüsü, kilise ayin giysisi, kefen örtüsü, at örtüsü ve eyer gibi oldukça genişti¹¹⁰.

Bursa ipek dokumacılığının İran'dan gelen ham ipeği işlemesi yani hammadde olarak dışa bağımlı olması, siyasi olaylardan da etkilenmesi demekti. Misal, Yavuz Sultan Selim zamanı Safevilerle yaşanan anlaşmazlık nedeniyle 1514 yılında ipek ticareti durdurulmuş, 1518 yılında ise çıkarılan bir fermanla yasaklanarak İran ekonomisine darbe vurulmak istenmiştir¹¹¹. Bu tedbirlerden ipek ticaretinin olumsuz etkilenmesi sonrası birçok tüccar işi bırakmış, fiyatlar yükselmiş, piyasayı Ermeni tüccarlar ele geçirmeye başlamıştır. İran'a yapılan yasaklamaların yumuşaması ile ise İran ipeği yine piyasaya hâkim olmuştur. İpek, Kanuni Sultan Süleyman zamanı da dâhil olmak üzere ekonomik silah olarak kullanılmış, karşılıklı ithalat ve ihracat yasakları ise her iki devletin ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Keza bu sebeple,

¹⁰⁴ Hüsni Yücekaya, "Osmanlı İpek Üreticiliğinin İthal İpek Karşısındaki Durumu Problemi", *Electronic Turkish Studies*, C.13, S. 24, Sonbahar 2018, s. 342

¹⁰⁵ Ahmet Aytaç, "Osmanlı Dönemi'nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 13, 2015, s. 3.

¹⁰⁶ Faroqhi, a.g.e., s.167- 180.

¹⁰⁷ Halil İnalçık, "İpek- Osmanlı Devleti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 364.

¹⁰⁸ Kevser Gürçan Yardımcı, "Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, C: 2, S.1, Ağustos 2016, s. 228.

¹⁰⁹ Aytaç, a.g.m., s. 3.

¹¹⁰ İnalçık, a.g.e., s. 246.

¹¹¹ Aytaç, a.g.m., s. 3.

İran'la yapılan antlaşma ile şahın ödemesi gereken 200 deve yükü ipek, sonraki antlaşmada 100 deve yüküne indirilmiştir¹¹².

Bursa ipekli kumaşları dünyanın birçok yerinde ilgi gören önemli bir ihracat ürünü ve ekonomide önemli bir gelir kaynağı iken zamanla gerilemiştir. Sorun, İranlı ham ipek üreticilerine Venedik, İngiliz ve Fransız tüccarlarının, Bursalı alıcılardan daha fazla fiyat teklif etmeleri ile başlamış ve Bursa'da ham ipek üretimine geçilene kadar da devam etmiştir¹¹³.

XVII. yüzyılda ham ipek üretimi için Bursa, Sakız Adası ve Mora'da dut ağaçları yetiştirilmeye başlansa da sorun tam olarak çözülememiştir. İpek dokumacılığında gerilemenin nedenleri arasında, İran ile savaşlar nedeniyle yaşanan hammadde sıkıntısı dışında Celali İsyanları, sikke tashihi nedeni ile ipek fiyatlarının artması ve İtalyan ipeklileriyle rekabet sayılabilir. XVII. yüzyıl sonlarında Bursa ipek endüstrisi toparlansa da XVIII. yüzyılda Fransa ve İtalya'dan gelen ucuz ipekliler karşısında ihracatında azalma olmuştur. Devamında Sanayi İnkılabı ve dokuma tezgâhlarında makineleşme ile seri üretime geçen Avrupa karşısında, el tezgâhlarında üretimin devam ettiği Türk dokumacılığı durma aşamasına gelmiştir¹¹⁴.

Avrupa'da Napolyon Savaşları ile yaşanan karışıklığın Osmanlı'daki yerli üreticileri rahatlatması, Avrupa'da üretilen kumaşların eşdeğerlerinin ülke içinde de üretilmesi, taşla perdahlama denilen teknoloji ile daha parlak, hafif ve ucuz ürünlerin üretilmesi neticesi XIX. yüzyılda ipekli dokumacılık tekrar canlanmaya başlamıştır. Ancak ipekli üretiminde yaşanan bu artış yine uzun ömürlü olmamıştır. Bunun nedeni, yerli ipeklilerin ihracattaki eski payını geri alamamış olmasıdır¹¹⁵. Ayrıca 1850'li yıllarda Bursa'da üretimi yapılan ipek böceği kozalarında ortaya çıkan hastalıkta önemli bir etkidir. Bu olumsuzluk nedeniyle, 13 Ekim 1858 (05 Rabiulevvel 1275) tarihli Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı ile alınan tedbir, ipek kozalarında yaşanan hastalık sebebiyle üretimin azaldığı, mevcut tohumların ülke içi ihtiyacı anca karşılayabileceği, bu nedenle dışarıya satışının önlenmesi hususundadır¹¹⁶.

XIX. yüzyılda ipekli üretimi üzerine devletin sahipliğinde kurulan fabrikalar şunlardır:

¹¹² İnalçık, a.g.m., s.363.

¹¹³ Aytaç, a.g.m., s. 4.

¹¹⁴ Keleş, a.g.t., s.36- 37.

¹¹⁵ Keleş, a.g.t., s.38.

¹¹⁶ BOA, A.MKT.MVL. (Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı), 102/20, H. 05 Rabiulevvel 1275 (13 Ekim 1858).

2.3.1. Hereke Fabrikası (1843)

Tanzimat döneminde kurulan ve kalıcılığını uzun süre devam ettiren fabrikalardan biri de Hereke Fabrikası'dır. Bu fabrika, devlet için İzmit Çuha Fabrikasını kurmakta olan “Ohannes ve Bogos Dadian” adındaki kişiler tarafından Serasker Ali Rıza Paşa'nın izniyle çuha fabrikasının masrafı gibi gösterilerek 1843 yılında kurulmuştur. Yani aslında özel girişim tarafından kurulmuş bir fabrikadır. Ancak 1845 yılında devlete bağlanmıştır. Fabrika 25 ipekli ve 50 pamuklu tezgâhı ile faaliyete geçmiştir. 1850 yılında pamuklu tezgâhlar İstanbul Sanayi Kompleksi içindeki Bakırköy Fabrikasına gönderilerek yerine saray için döşemelik kumaş dokumak amacıyla 100 jakarlı el tezgâhı getirilmiştir. Sarayın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yapan fabrika, 1875 yılında Kapalıçarşı'da satış yapmak için bir mağaza açsa da kısa sürede vazgeçilmiştir. 1878'de yangın geçiren fabrika, 1882 yılında onarılarak tekrara faaliyete başlamıştır. 1891 yılında Demirci ve Gördes'ten getirilen ustalarla halı, 1902'de getirilen dokuma tezgâhları ile çuha, 1905 yılında ise fes üretimine başlanmıştır. Fabrika 1918 yılında Maliye Nezareti'ne, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'na sonrasında Sanayi Ofisi'ne ve son olarak ise Sümerbank'a devredilmiştir. Sümerbank'ın özelleştirilmesi sonrası TBMM Milli Saraylar idaresine bağlanmış ve ipekli dokuma ve dünyaca ünlü halılarını üretmeyi sürdürmüştür. Hereke Fabrikası, Tanzimat döneminden günümüze kadar gelen ve üretimine devam eden bir fabrikadır¹¹⁷.

2.3.2. Bursa İpek Fabrikası (1851)

1 Eylül 1850 tarihli Sultan Abdülmecit'in iradesi ile 1851 yılında Bursa Muradiye'de ham ipek üretimini sağlamak amacıyla “Hümâyun İpek Fabrikası” inşa edildi. Bursa'da ham ipek üretiminde yeterli sayıda fabrikanın olmaması, kozanın işlenmeden yurt dışına çıkışına ortam yaratıyor bu durum ise devleti mali yönden kayba uğratiyordu. Yapılan ticaret antlaşmaları nedeniyle kozaların yurtdışına çıkarılmasının yasaklanması da pek mümkün değildi. Ayrıca ham ipeğin eski yöntemlerle üretmesi nedeniyle yeterince düzgün ve ince olmaması, yabancı tüccarları koza almaya yönlendiriyordu. Kısacası bu alanda devlet ve özel teşebbüsün kuracağı fabrikalar ile mali kayıpların da önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Keza, kurulan Bursa İpek Fabrikası ile ucuza alınan kozalardan üretilen ham ipek, Hereke Fabrikası'na gönderilerek tasarruf sağlanmak istenmiştir. Hereke Fabrikası'nın gereksinimi karşılandıktan sonra geri kalan

¹¹⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, 2009, s. 63.

ham ipek, rayiç fiyatın altında olmamak kaydıyla satılabilecekti. Fabrika 1873 yılına kadar üretime devam etmiştir¹¹⁸.

2.4. AYAKKABI ÜRETİMİ

Dericilik, Türkler için ekonomik açıdan oldukça önemli getirisi olan bir sanattı¹¹⁹. Osmanlı'nın kuruluş yıllarından itibaren hayvancılığın ön planda olması, her bölgede dericilik konusunda kaliteli mallar üretmelerine sebep olmuştur. Deri kullanılmadan önce debbağlar tarafından tabaklama işlemi ile tekrar tekrar temizleme işleminden geçirilirdi. Dericilikte özellikle ayakkabıcılık önemli mesleklerden biri olmuştur. Seyyahların yazılarından ayakkabı zanaatına yönelik bir takım bilgiler edinilmektedir. Örneğin Seyyah Philippe du Fresne-Canaye, Edirne'de deri boyama işinin çok gelişmiş olduğundan bahseder. Yine Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde, Meriç Nehri kenarındaki debbağhanelerden, Kayseri'de keçi derisinin mazı bitkisi ile işlenmesi sonucu altın sarısı bir renk alan sahtiyan, Afyon'da mazı ile işlenen köselenin yumuşak bir dokuya sahip olduğundan bahseder. İlaveten Konya Meram'da, bir bitki ile yapılan tabaklama sonrası gök mavisi, turuncu, kırmızı, şeftali sarısı gibi renklerde elde edilen derilerin Acem şehirlerinde oldukça ilgi gördüğü anlatılır. Fransız seyyah Chevalier M. Otker Porter'ın seyahatnamesinde, Gerede'de yapılan çizmelerde kullanılan köselenin kalite ve dayanıklılığı, Bitlis'te çeşitli renklerdeki sahtiyanın Batı ülkelerine gönderildiği anlatılmıştır. Anadolu'da büyük gelişme gösteren dericilik faaliyetleri, İstanbul'da da Yedikule civarında debbağhanelerin kurulmasıyla desteklenerek geliştirilmiştir¹²⁰.

Belgelerde bahsedilen deri çeşitleri arasında sahtiyan, gön ve meşin bulunmaktadır. Sahtiyan, yapılan ayakkabılar en pahalı olanlardı. Saray için çalışan ayakkabıcılar, özellikle Manisa sahtiyanını kullanırlardı. 1600 yılına ait fiyat düzenlemelerinde saray tarafından ısmarlanan bir çift terliğin fiyatı Manisa sahtiyanından yapılırsa 40 akçe, meşinden yapılırsa 25 akçe olduğu belirtilmektedir. Ayakkabılar arasındaki fiyat farkı, deri çeşidi arasındaki fiyat farkından kaynaklanmaktadır. Gön ise daha kaba bir deri türüdür. XV. ve XVI. yüzyıla ait narh listelerinde, su sığırı gönünden yapılmış ayakkabılardan bahsedilmektedir. Sığır

¹¹⁸ Mustafa Çakıcı, *Osmanlı Sanayileşme Çabalarında Bursa İpek Fabrikası Örneği (1851-1873)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 20-21.

¹¹⁹ Önder Küçükerman, *Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 25.

¹²⁰ Meryem İmre ve Kevser Gürcan Akbaş, "Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Örneklerle Osmanlı Dönemi Kadın Ayakkabı Tasarımları Üzerine Tespitler", *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, 2020, s. 77- 78.

derisinden de yapılan gön işinde, Makedonya’da bulunan Yenice-i Karasu kenti uzmandı¹²¹.

Ayakkabı çeşitleri içerisinde mest, pabuç, başmak, cicime, çizme, çedik, fotin, edik, tomak, yemeni, terlik, çapula, kundura, kalçın, merkub, nalın bulunmaktaydı¹²². Kadınlar için yapılan pabuçlarda derinin yanında kemha, seraser ve ipek kadife gibi tekstil ürünlerinin de kullanıldığı görülmektedir. 1640 yılı narh defterinden anlaşıldığı üzere ayakkabıda sağlamlığı ve kaliteyi artırmak için astar kullanılmaya başlanmış ve ayakkabılar için astarlı ve astarsız olmak üzere iki ayrı fiyat belirlenmiştir. Osmanlı’da batının etkisiyle dericilik ve ayakkabıcılıkta yaşanan dönüşüm, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kadın ayakkabılarına da yansımıştır¹²³.

Osmanlı dericiliğinde en parlak dönem XV-XVII. yüzyıllar arasında yaşanmış olup, XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarında batıda yaşanan sanayileşme hareketleri, dericilik alanında makinelerin kullanılmaya başlanması ve Osmanlı ekonomisinin bozulması gibi sebeplerle gerilemeye başlamıştır. Ancak yenilikçi Sultan II. Mahmut, batılılaşma hareketleri kapsamında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere fabrikalaşma çalışmalarını başlatmıştır¹²⁴.

Osmanlı’da ayakkabı üretimi amacıyla kurulan fabrika ise Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası’dır.

2.4.1. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1810)

Sultan II. Mahmut zamanında, dericiliğin geliştirerek askeri malzeme ihtiyacının karşılanması amacıyla bir takım yatırımlarda bulunulmuştur. İstanbul’un yeni sanayi bölgesi olan Beykoz’da, debbağ esnaflarından Hamza Efendi’ye ait Beykoz Debbağhanesi, 1810 yılında satın alınarak orduya devredilmiştir. Yeni adıyla Tabakhâne-i Klevhane-i Âmire’de çizme, koşum takımları, kütüklük ve palaska üretimi yapılmaktaydı. Burası 1816 yılında geliştirilerek, Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası adını almıştır. 1826 yılında keçi derisinden üretilen yeni tip el yapımı askeri kunduralar, büyük ihtimalle aynı yıl askeri kıyafetlerin yenilenmesi ile alakalıdır. 1842 yılında devlet, sanayileşmeye destek vermek amacıyla 40 beygirlik buhar makinesi, 2 buhar kazanı, 2 taş değirmen ve 70 deri kuyusu ilave ettirerek genişlettiği fabrikada üretim

¹²¹ Faroqi, a.g.e., ss.199- 200.

¹²² Songül Kuru ve Candan Paksoy, Anadolu’da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü, 2015, s. 821-836.

¹²³ İmre ve Gürcan Akbaş, a.g.m., s. 79.

¹²⁴ Melda Özdemir, “ Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.20, 2007, s. 78.

artmıştır. Teknik yönlerden geliştirilen fabrikada günlük üretilen kundura sayısı, 1870 yılında 300 çift idi. 1877 yılında Beykoz Fabrikası'nın ürünleri, katıldığı Viyana Fuarı'nda altın madalya kazanmıştır. Bu durum fabrikanın üretimini ne kadar geliştirdiğini açıkça göstermektedir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın teşviki ile 1912 yılında Avrupa'dan getirtilen yeni makineler, 90 beygirlik iki dizel motor ve buhar kazanı ile günlük kundura üretim kapasitesi 1.000 çifte, 1916 yılında ise 1.000 adet deri ve 2.000 çift kunduraya çıkarılmıştır. 1923'te Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne, 1925'te ise Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilen fabrikada yeni bir dönem başlamış ve tüm vatandaşlar için ayakkabı üretimi sağlanmıştır. Fabrika, 1933 yılında Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi adı altında faaliyetine devam etmiştir. 1999 yılında üretimi durdurulan fabrikanın, 2005 yılında özelleştirilmesiyle büyük deri mirası tarihe karıştı¹²⁵.

2.5. FES ÜRETİMİ

Fes ya da fez, kırmızı çuhadan yapılan, silindir şeklinde olup üste doğru daralan, tepesinden sarkan bir püskülü bulunan baş kıyafetidir. Bu başlığın ilk ortaya çıktığı yer Fas'tır¹²⁶.

Fes, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kadın ve erkekler tarafından kullanılmaktaydı. Misal Gaziantep yöresinde kadınların sıрма işlemeli fes, sim fes; erkeklerin kebir fes ve frengi fes gibi çeşitli fesleri kullandıkları bilinmektedir. Keza, XVIII. yüzyıl ikinci yarısına ait şerhiye sicillerinde, İstanbul'da fes işiyle uğraşan esnaflara ait kayıtlara rastlanmıştır. Bu durumdan anlaşılabacağı üzere fes, padişah II. Mahmut'un getirdiği kıyafet uygulaması ile Osmanlı yaşamına girmiş bir başlık değildir. Ancak bu dönemde, hızla yaygınlaşarak resmi bir başlık türü haline gelmiştir¹²⁷.

II. Mahmut zamanı, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine batı tarzında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu kurulmuştur. Bu ordudaki askerler, başlık olarak çuhadan yapılmış “şubara” adında bir çeşit kalpak takmaktaydılar.¹²⁸ Şubaraların güneşte solması ve yağmurda dağılması II. Mahmut'u başlık arayışına iten bir

¹²⁵ Küçükerman, a.g.e., s. 99- 362.

¹²⁶ Hülya Tezcan, “Fes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 415.

¹²⁷ Ahsen Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Başlık Olarak Fesin Kullanımı ve Feshane-i Amire (1829-1850)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019, s. 2-3.

¹²⁸ Didem Boyacıoğlu, *Osmanlı Fabrika Yapılarının Kentsel ve Mimari Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 132.

nedendir¹²⁹. Askerlerin şubara yerine fes giymeye başlamaları, 1827 yılında çıkarılan nizamname ile olmuştur. Devlet memurları için fes giyme zorunluluğu ise 1829 yılında yapılan kıyafet düzenlemesi sonrası gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonrası halk arasında da rağbet gören fesin kullanımı yaygınlaşmıştır¹³⁰. Artan fes talebi ihtiyacı başlarda Mısır ve Tunus'tan karşılanırken sonraları Avrupa'dan ithal edilmeye başlanmıştır. Yaygın bir biçimde kullanılan fesin yıllık ithalat adedinin 500.000'i geçmesi, dış ticaret dengesi açısından doğru olmayan, ekonomik anlamda büyük bir mesele idi. Bu nedenle fesin yurt içinde üretimini sağlamak amacıyla Fes Nazırlığı kurulmuş, bu konularda bilgisi olan Kâtipzâde Mustafa Efendi ise fes nazırı olarak tayin edilmiştir¹³¹.

Osmanlı'da fes üretimini gerçekleştirmek amacıyla Feshane Fabrikası kurulmuştur.

2.5.1. Feshane Fabrikası (1833)

Kâtipzâde Mustafa Efendi, fes üretiminde eleman yetişmesi için İstanbul'a, Tunus'tan yirmi üç fes ustası ve Bursa'dan 15 kalfa getirtmiştir. 1833 yılında Mukâtaat Hazinesinden bu iş için ayrılan 1,5 milyon kuruş ile İstanbul Kadırga semti Cündî Meydanı'ndaki bir binada fes üretimine başlanmıştır. Yapılan feslerin denetiminden Harir Nazırı Ömer Lütfi Efendi sorumlu tutulmuştur. Bu fabrikada üretilen ilk fesler, yerli yapağı ile yapılmış ve feslerin kullanılamayacak kadar sert olduğu görülmüştür. Bu nedenle merinos yapağısının kullanılmasına karar verilmiştir. 1839 yılında Feshane, bina yetersizliği nedeniyle Eyüp'te Defterdar İskeleyi'ndeki Hatice Sultan Sarayı'nın fer'iyye kısmına taşınmıştır. Yeni binaya geçilmesiyle birlikte fes üretimi sayısında artış yaşanmıştır¹³². Burada senelik üretilen iki yüz bin festen asker ve memur için gerekli olanı devlet tarafından satın alındıktan sonra geri kalanının, halkın ihtiyacını karşılamak amacıyla piyasaya sürüldüğü 13 Ağustos 1837 tarihli belgeden anlaşılmaktadır¹³³. Yine 25 Mart 1839 tarihli belge, Feshane-i Amire'deki çuha üretiminin istenen seviyeye ulaştırılması ve fes üretiminde kullanılan İspanya koyunu yapağısının ithaline gerek duyulmayacak şekilde üretiminin artırılması hususundadır¹³⁴.

¹²⁹ Ahmet Yiğit, "Edirne'de Asâkir-i Mansûre İçin Fes Üretimi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Sonbahar 2014, s.131.

¹³⁰ Şahin, a.g.t., s. 25.

¹³¹ Tefik Güran, "Feshane", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.426.

¹³² Güran, a.g.e., s. 426.

¹³³ BOA, C.ML. (Cevdet Maliye), 2/91, H. 11 Cemazeyilevvel 1253 (13 Ağustos 1837).

¹³⁴ BOA, D.DRB.İ., 4/2, H. 9 Muharrem 1255 (25 Mart 1839).

1842 yılına gelindiğinde aynı binada çuha üretimi için ayrı bir tesis kurulmuştur. Askerlerin giysilerinde kullanılan yünlü kumaşlar için ithal edilen kaliteli yapağının pahalı olması nedeniyle ilk yıllarda zarar edilmiştir. Bu nedenle 1858 yılında yerli yapağı kullanılmaya başlandığı gibi ülkede merinos yapağısı üretimi için Hayrabolu ve Filibe'deki devlet çiftliklerinde merinos koyunu yetiştirip çoğaltmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru 450'nin üzerinde işçiye istihdam sağlayan Feshane, sanayileşme faaliyetleri içerisinde en önemli tesislerden biri haline gelmiştir. 1865 yılında yangın nedeniyle tamamen tahrip olan Feshane, 1868 yılında yeniden yapıldı. 1877 yılında Levazımat-ı Umumiyye-i Askeriyye'ye bağlanarak tamamen askeri amaçlı üretim yapılmaya başlandı. 1893 yılında Chicago'da açılan uluslararası fuara, ürettiği feslerle katılan Feshane ödül almıştır. 1894 yılında genişletilen fabrika binasında, bir yıl sonra dokumacılık alanında usta ve işçi yetiştirilmesi amacıyla Sanayi Sıbyan Mektebi açılarak, teorik ve uygulamalı dersler verilmiştir. 1916 yılında biraz daha genişletilen Feshane, dokuma sanayisinin en büyük üretim yerlerinden biri haline gelmiştir. 1921 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilen fabrika, bankanın kurmuş olduğu Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi tarafından kiralanarak işletilmeye başlandı. Ancak 1925 yılında fes giyilmesinin yasaklanmasına dair çıkarılan kanun nedeniyle fes üretimi sona erdirildi. Fabrikanın bir köşesine terkedilen fes dokuma makinaları ise 1940'dan sonra İstanbul Şehir Müzesine kaldırıldı. Fabrika, 1937 yılında Feshane Defterdar Mensucat Fabrikası adı ile Sümerbank'ın yönetimine dâhil olarak kumaş üretimine devam etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 1986 yılında başlattığı Haliç çevresini düzenleme projesi nedeniyle faaliyeti durdurularak, kırk beş yıllığına Eczacıbaşı Vakfı'na "yap-işlet-devret" kapsamında verilmiştir¹³⁵.

2.6. YERLİ MALİ KULLANIMININ ÖZENDİRİLMESİ

Osmanlı Devleti'nde yerli malı kullanımı ve yerli sanayiye teşvik temel olarak III. Selim zamanında başlamıştır. Bu dönemde yerli malları, Osmanlı pazarlarını istila eden yabancı mallar karşısında rekabet edemez hale gelmişti. İngiltere'den kadife, Fransa'dan pamuklu, müslin, saten ve çuha, Hististan'dan ise ipekli kumaşlar gelmekteydi. Yabancı mallara, devlet adamları ve varlıklı kesim büyük rağbet göstermekteydi. Hatta 1802-1806 yılları arasında Paris elçisi olan Halet Efendi, İstanbul'daki devlet adamlarına sürekli çuha göndermekten öyle bezmiştir ki, bir

¹³⁵ Güran, a.g.e., s. 426-427.

mektubunda İstanbul'da çuha imalathanesi kurulmasını bile önermiştir. III. Selim, yabancı malların yerli sanayiye verdiği zararları görmüş ve dışa bağımlılığın azaltılması, yerli malına olan ilginin artırılması öncelikli hedefleri arasında olmuştur. Bu amaçla ileri gelen devlet adamlarına samur, vaşak ve kakum kürkleri ile çiçekli kumaşlardan yapılmış elbise giymeyi, kadınlara ise İngiliz çuhasından rop yapmayı yasaklamıştır. Yine III. Selim'in vezirlere yazdığı hattı hümayunda, Frenk, Hindkâri ve İrankâri kumaşlar yerine yerli kumaşları kullanmaları tavsiye edilmiş hatta kendisinin de sürekli İstanbulkâri kumaştan yapılmış elbiseler giydiğini belirtmiştir. Ancak bu tavsiye ve yasakların büyük bir etkisi olmamıştır¹³⁶.

II. Mahmut zamanı, başta askeri olmak üzere birçok alanda ıslahatlar yapılmıştır. Bu dönemde Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan yeni ordunun giysileri için gerekli olan çuha ve fesin Avrupa'dan getirilmesi ile kumaş ithalatı iyice artmıştır. Örneğin, 1828 yılında İngiltere'den pamuklu ithali için harcanan 465 bin lira, 1831 yılında bir milyon kırk bin liraya çıkmıştır. II. Mahmut ve devlet adamları yerli sanayiye kurmak zorunda olduklarını anlamışlardı. Bu amaçla III. Selim dönemindeki gibi bazı kumaşların kullanımı devlet memurlarına yasaklanırken, yerli kumaşların ve özellikle sof ve kadife üretiminin artırılması için önlemler alınmıştır. Ancak yerli kumaş fiyatlarının ithal kumaşlara göre pahalı olmaya devam etmesi üzerine devlet tarafından kumaş fabrikalarının kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Örneğin, 1827 yılında İstanbul Eyüp'te on beş çarklıdan oluşan bir iplikhane, yine Eyüp'te fes ihtiyacını karşılamak amacıyla Feshane Fabrikası, Zeytinburnu'nda dokuma fabrikası, İslimiye'de şayak fabrikaları, İzmit'te Basmahane gibi birçok fabrika kurulmuştur¹³⁷. Bu fabrikalar ile bir hareketlilik görülse de 1838 ve sonrası yapılan ticaret antlaşmaları neticesi yerli sanayide çöküş başlamıştır. Şöyle ki, İngiltere ile 1838 yılında yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması, başka Avrupa devletleri için örnek olmuş ve benzer ticaret antlaşmaları onlarla da yapılmıştır. Bundan böyle yabancı tüccarlar, yerli tüccarların tabi olduğu şartlara göre iç ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Dış ticarete yabancı tüccarlarla rekabet edemeyen Osmanlı tüccarları, ticari bilgilerinin azlığı ve teşkilatsız olmaları nedeniyle iç ticarete de rekabet edememiş ve zor duruma girmişlerdir¹³⁸.

Tanzimat döneminde yerli sanayiye güçlendirmek amacıyla devlet adamları tarafından yapılan çalışmalar, 1840- 1860 yılları arası ve 1860-1876 yılları arası

¹³⁶ Karal, a.g.e., s.241.

¹³⁷ Karal, a.g.e., s.241-242.

¹³⁸ Karal, a.g.e., ss. 254- 255.

şeklinde, iki dönemde ele alınabilir. 1840- 1860 yılları arası, devletçilik düşüncesinin ağır bastığı birinci dönemdir. Devlet ihtiyaç duyulan malların üretilmesini sağlamak amacıyla fabrikalar kurma veya mevcut iplik ve kumaş fabrikalarını modernize ederek geliştirme yani Avrupa'daki fabrikalarla benzer hale getirme çalışmaları yapmıştır. Bu amaçla Avrupa'dan modern makineler ve uzmanlar getirilmiştir. Kumaş fabrikalarına kaliteli yün sağlamak amacıyla Bursa ve İstanbul civarında modern koyun çiftlikleri kurulmuştur. Yine 1844 yılında Bursa ipekçiliğini geliştirmek amacıyla Fransa'dan getirilen uzmanlarca kurslar düzenlenmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen sanayileşme çabaları amacına ulaşamamıştır. Bunun nedeni yerli mamullerin, ithal mamullere göre % 30 daha pahalıya mal edilmesi yüzünden rekabet edememesiydi. Yine kötü yönetilmesi sebebiyle Balıkesir'de açılan Çuha Fabrikası kapatılmış, Bursa'daki ipek iplik fabrikası deprem nedeniyle yıkılmış, kaliteli yün sağlamak amacıyla açılan modern çiftlikler başarısız olmuştur. Bu başarısızlıkların en önemli nedeni ise bilgi ve tecrübe eksikliği, yanlış ekonomi politikaları ve Avrupa rekabeti idi. 1848'de İzmir Çuha Fabrikasında çalışmış bir Belçikalı işçinin hatıratında geçen *“İngiltere ve Fransa'dan getirilmiş en modern makinalara sahiptik. Kaliteli yün Saksonya ve diğer üretici ülkelerden ithal edilmekteydi. Onu işleyen biz Fransız ve Belçikalılardık. Bu, Avrupa makinalarında, Avrupa malzemesi kullanarak, becerikli Avrupa elleriyle Türkiye'de dokunmuş bir kumaştı”*¹³⁹ sözleri, durumu açıkça ortaya koymaktadır.

1860'lı yıllara gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin geleneksel zanaatlarında başlayan gerileme ile beraber meslek erbabları içerisinde işsiz kalan sayısı da her geçen gün artmaya başlamıştır. Bu hususta Namık Kemal'in, *“...biz ziraatta olduğu gibi sanatta dahi vaktiyle kendi yağımızla kavrulurduk. Hemen her ihtiyacımızı ifa edecek tezgâhlarımız vardı. Yirmi- otuz senede onların hemen cümlesi mahvoldu”*¹⁴⁰ şeklindeki sözleri örnek teşkil etmektedir.

Osmanlı'daki gerilemeyi, Osman Nuri ise şu şekilde ifade etmiştir:

*“İstanbul ve Üsküdar'da min-el-kadim 2750 adet kumaşçı tezgâhı bulunarak bu sanatla İslam ve Hristiyan teb'ayı Devlet-i Aliyye'den 33500 kadar nüfus taayyüş etmekte iken, 30-40 sene zarfında bu tezgâhlar 25'e ve kumaşçı esnafı usta ve kalfalar olarak 40 nefere tenezzül etmiş ve kemhacı esnafının 350 tezgâhı olup, kendileri 700 nüfusu müteceviz olduğu halde, şimdi dört tezgâh ile sekiz kişi kalmış ve 120 nüfusu havi olan çatma yastıkçılar 14 nefere ve 60 kadar tezgâhları dahi sekize tedenni eylemiş”*¹⁴¹.

¹³⁹ Rifat Önsoy, “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839- 1876”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 1984, s.6-7.

¹⁴⁰ Önsoy, a.g.m., s. 7.

¹⁴¹ Önsoy, a.g.m., s. 7.

Tanzimatçı devlet adamları, 1860'lı yılların başında aldıkları yeni önlemlerle Osmanlı ekonomisini girdiği bu çıkmazdan kurtarmaya çalışmışlardır. Yabancı mamulleri ile olan rekabette, yerli sanayiye korumak amacıyla alınan ilk önlem ithalattan alınan gümrük vergisinin artırılması idi. 1838'de İngiltere ile yapılan, sonrasında başka Avrupa devletleriyle de imzalanan ticaret anlaşmaları ile ithalattan alınan %5 ve ihracattan alınan %12 oranındaki gümrük vergisinin ülkenin iktisadi menfaatlerine ters düştüğü anlaşılmıştır. Bu nedenle 1861 yılından itibaren ilgili devletlerle yeni anlaşmalar yapılarak, ithalattan alınan vergi % 8'e yükseltilirken, ihracattan alınan vergi her yıl % 1 oranında azaltılarak sekiz yılın sonunda %1'e düşürülmesi kabul edilmiştir¹⁴².

Ülkede üretimi yapılan malların çeşitliliğini, kalitesini ve fiyatlarını görmek, başarılı olanları ödüllendirmek, üreticilerin yaşadığı sorunları belirlemek ve ülke ürünlerini tanıtmak maksadıyla 28 Şubat 1863 tarihinde, İstanbul'da yapılmış uluslararası özellikte ilk sergi olan "Sergi-i Umumi-i Osmani" açılmıştır. Sultan Abdülaziz, Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa, Hariciye Nazırı Ali Paşa, Serasker Fuad Paşa ve Mısır Hidivi İsmail Paşa sergiye katılmışlardır. Sergiyi dört saat boyunca gezen padişah ertesi gün yine geldiği gibi Hazine-i Hümayundaki kıymetli taşları halkın da görmesi için sergilenmesini istemiştir. Beş ay boyunca açık kalan sergide ülkenin çeşitli bölgelerinden gönderilen on bin kalemin üzerinde ürün sergilenmiştir. Sergilenen ürünlerin çeşitliliği ve kalitesi, Osmanlı'nın verimli topraklara sahip, hammadde açısından zengin ve sanayide kendi kendine yetebilecek durumda olduğunu göstermiştir. Sergi sayesinde ithal edilen birçok malların aslında yerli kaynaklardan sağlanabileceği, bazı bölgelerde yetişmeyen ürünlerin diğer bölgelerden karşılanabileceği anlaşılmıştır. Sergiye katılan iş adamları, zanaatkârlar ve esnaflar hem birbirleriyle hem de devlet adamları ile tanışıp sıkıntılarını dile getirme fırsatını yakalamışlardır. Sergide Avrupa makine ve aletlerinin de sergilenmiş olması, teknik açıdan Avrupa'dan geri olunduğunu da göstermiştir. Sergi yabancı basınında da dikkat çekmiş ve birçok yabancı iş adamı ve ziyaretçi İstanbul'a gelmiştir. Sergi sayesinde yabancı ülkelerde, bazı yerli malları için pazar bulma imkânı ortaya çıkmıştır¹⁴³.

Yine bu dönem alınan önlemlerden bir diğeri de, yetişmiş ve deneyimli eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla sanayi mekteplerinin açılmaya başlanmasıdır. 1847

¹⁴² Önsoy, a.g.m., s. 8.

¹⁴³ Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)", *Belleten*, C. 47, S. 185, 1983, s. 210- 235.

yılında gerçekleştirilen ilk girişimden beklenen netice alınamamıştır. 1863'te Niş'te, 1864'te Rusçuk'ta sonra ise Selanik, Sofya, Şam vilayetlerinde birçok ıslahhaneler açılrsa da, buralara gereken özen verilmediği için kimsesiz çocuklara pratik bilgilerin verildiği küçük atölyeler durumunda kalmıştır. 1868 yılında Islah-ı Sanayi komisyonunun çalışmalarıyla kurulmuş olan İstanbul Sanayi Mektebi ise daha öncekilere göre daha gelişmiş olup, birçok alanda teorik ve uygulamalı dersler verilmiştir. Bu mekteplere olan ilgiyi artırmak için öğrencilere burslar verildiği gibi mezun olanlara iş yeri açabilmeleri için kredi olanakları sağlanmıştır. Tüm bunlara rağmen mekteplerden beklenen elde edilememişse de gelecekte açılacak olan sanayi mektepleri için birer öncü olmuşlardır¹⁴⁴.

1864-1873 yılları arasında Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun görevi, giderek küçülen ve etkinliğini kaybeden sanayi dallarını iyileştirerek, imalatların artırılmasını sağlamaktır. Bu amaçla, şirketlerin kurulması, şirketlerin kurulabilmesi için sermaye sağlanması, sanayi mekteplerinde yetişen elemanlardan yararlanılması ve imalatı yapılan ürünlerin sağlam ve gösterişli olması gibi çareler bulunmuştur. Esnaflar, loncaların kaldırılmasıyla teşkilatsız kalmışken, Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun müdahalesi ile esnaf şirketleri kurularak tekrardan teşkilatlanmaları sağlanmıştır¹⁴⁵. Bunun için şirketlere bedava arsa temini, vergi muafiyeti, ithalat kolaylığı getirilmiş ve devlet kurumlarının ihtiyaçlarının bu şirketlerden karşılanması sağlanmıştır. Yapılan bu teşvikler sonucu Simkeşler Şirketi, Debbaglar Şirketi, Saraçlar Şirketi, Kumaşçılar Şirketi, Dökümcüler Şirketi, Demirciler Şirketi gibi şirketler kurulmuştur. Ancak bu şirketlerden bazıları kalıcı olamamış ve çok kısa sürede dağılmıştır¹⁴⁶.

Tanzimat dönemi yerli sanayiye güçlendirme çalışmaları, 1840-1860 yılları arası dönemde devlet, 1860 yılından sonra ise özel teşebbüs vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır¹⁴⁷.

1880 yıllarında yani II. Abdülhamid zamanı ise yerli girişimciye verilen çeşitli imtiyazlar ile yerli üretimin gelişimi ve yabancı mallarla rekabeti sağlanmaya

¹⁴⁴ Önsoy, a.g.m., s. 9.

¹⁴⁵ Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi- Islahat Fermanı Devri (1861- 1876)*, C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 256-257.

¹⁴⁶ Koray R. Yılmaz, "Geç Kapitalist Gelişme Bağlamında Osmanlı'da Şirketler". *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2018, s. 30- 33.

¹⁴⁷ Önsoy, a.g.m., s. 9.

çalışılmıştır. İmtiyazlar, yerli üretimi artırmak için bir teşvik politikası olarak kullanılmıştır. Bu durum ise özel sektör kitlesinin oluşmasında fayda sağlamıştır¹⁴⁸.

Yerli malı kullanımı ve önemi, II. Meşrutiyet döneminde siyasi ve iktisadi bağımsızlıkla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Keza bunda etkili olan olay, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakıdır. Osmanlı halkı, ilhaka tepki olarak Avusturya'dan ithal edilen malları boykot etmiştir¹⁴⁹. 1911 yılında İtalya tarafından Trablusgarp'ın işgali sonrası İtalyan mallarına karşı boykot, I. Balkan Savaşı nedeniyle Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen eşyaların değeri üzerinden % 100 gümrük vergisi alınması, savaş sonrası Yunanlıların Makedonya Türklerine karşı yaptıkları zulüm nedeniyle İzmir ve çevresinde Rumlara karşı boykotlar yapılmıştır. Bu olaylar yerli malına yönelimi, milliyetçi bir kimliğe sokmuş ve “millî iktisat” düşüncesini doğurmuştur¹⁵⁰.

Yerli malı kullanımını teşvik ile milli serveti artırmak, iç sanayiye ferahlatmak ve toplumsal terbiyenin gelişmesine hizmet etmek amacıyla 1913 yılında İstihlak-ı Milli Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyete, kadınlar tarafından kurulmuş olan Mamulat-ı Dâhiliye İstihlak-ı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi de destek vermiştir¹⁵¹. Bu cemiyet açtığı terzihane ile kadınları, yerli malı kullanmaları hususunda teşvik ve bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Yerli malı kullanımını özendirme faaliyetlerinde cemiyetler dışında dergiler de önemli bir rol üstlenmiştir. Bu anlamda en etkili dergilerden biri Kadınlar Dünyası'dır. Bu dergide yayınlanan makale ve yazılarda esnafların, dükkânlarına yerli malı ürünler koyarak müşterilere önermeleri hususunda çağrılarda bulunulmuştur. Yine dergide Atiye Şükran ve Nezihe Muhlis gibi önemli yazarlar, kadınların yerli malı kullanmaları ve Müslüman mağazalarından alışveriş yapmalarını önermişlerdir. İslam Dünyası adıyla bir başka dergi ise “Yerli Malına Rağbet, Cümlemize Vaciptir” diyerek çağrıda bulunulmuştur¹⁵². Ancak yerli tüketim ne kadar teşvik edilirse edilsin, ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalmıştır.

¹⁴⁸ Şefik Memiş, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yerli Üretimi Teşvik Politikası Olarak İmtiyazlar”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 41, S. 2, 2019, s. 453.

¹⁴⁹ Nevin Coşar, “Cumhuriyet Türkiye'si'nde İktisadi Terbiye: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 8, Temmuz 1995, s. 77.

¹⁵⁰ Aysu Özçaylak, *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Yerli Malı Politikaları ve Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2016, s. 19-22.

¹⁵¹ Yelda Tutar Serter, “Bir Milli Ahlak İlkesi Olarak Yerli Malı Kullanımı ve Yerli Malı Sergileri (1929- 1940)”, *History Studies*, C. 13, S. 5, Ekim 2021, s. 1630.

¹⁵² Ahmet İlyas, “Erken Cumhuriyet'te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929)”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 2021, s. 647-648.

3. OSMANLI'DA ŞİRKETLEŞME FAALİYETLERİ

Arapça kökenli bir kelime olan şirket sözcüğü, ortaklık anlamına gelmektedir. Mecelle'de şirket kavramı, “iki veya daha fazla kişi arasında sermaye ve kâr ortak olmak üzere yapılan bir sözleşme” olarak tanımlanır. Modern hukukta ise “iki veya daha çok kişinin, kazanç sağlamak ve bunu paylaşmak niyet ve amacı ile iktisadî ve malî yarar sağlayan ve bu amacın gerçekleşmesine yeterli edimlerini bir araya getirip bu amaca tahsis ederek kurdukları çok taraflı bir akit”¹⁵³ olarak tanımlanmaktadır.

Sanayi İnkılabı, modern anlamda şirketlerin ortaya çıkmasında dönüm noktası sayılır. Sanayi İnkılabı ile insan ve hayvan gücünün yerini makinaların alması, üretimde yaşanan hızlı artış, ticaretin gelişmesinde ve şirketleşmenin hızla çoğalmasında etkili oldu. Avrupa'da başlayan şirketleşme hareketi, Tanzimat döneminde gerçekleşen batılılaşma çalışmaları ile Osmanlı'da da başladı¹⁵⁴. Bu anlamda 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun birinci ve ikinci bölümleri tercüme edilerek hazırlanan 28 Temmuz 1850 tarihli Ticaret Kanunnamesi ile şirket ve ticaret konusunda, şer'î hukuk kurallarının yerini batı hukuk kuralları almaya başladı. Bu kanunnameye göre ticari şirketler: kollektif, komandit ve anonim şirketler şeklinde ele alınmaktadır. Kollektif şirket, en az iki ya da daha fazla kişinin akdiyle gerçekleşen, bir veya iki ortağın ismine göre isimlendirilen, imza yetkisine sahip olan ortakların imzaladığı senetlerdeki sözleşme ve taahhütlerden diğer ortakların da sorumlu olduğu ticari şirket türüdür. Komandit şirket ise birbirlerine kefil olan ve yalnızca sermaye koyarak ortak olanlardan oluşmakta olup şirket ismi, sadece sermaye koyarak ortak olanların dışında bir veya birkaç ortağın ismini kapsayabilir. Yine yalnızca sermaye koyarak ortak olanlar verdikleri miktar oranında kâr ve zarara ortak olup şirket idaresinde görev alamazlar. Komandit şirketlerin sermayesi, anonim şirketlerde olduğu gibi hisse senedi ile oluşturulabilirdi. Anonim şirket ise ortakların ismi zikredilmeden, hisse senedi çıkarılarak teşekkül edilen ticari kuruluştur. Anonim şirketlerin idaresi, geçici bir süreliğine görevlendirilmiş, tayin ve azli mümkün olan yöneticiler tarafından yapılmakta olup bu kişiler, ortaklar içerisinde seçilebildiği gibi şirketle alakası olmayan kişiler arasından da seçilebilmekteydi. Yöneticiler, şirketin borç ve

¹⁵³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.19.

¹⁵⁴ Feyza Kurnaz Şahin, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı'da Sinemacılığın Şirketleşme Tezahürleri: Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 13, Kasım 2018, s. 96.

taahhütlerinden sorumlu olmayıp sadece şirket idaresinden mesuldü. Hissedarlar, sahip oldukları hisse oranına göre kâr ve zarara ortak idi¹⁵⁵.

Neredeyse sadece şirket türlerinin tanımlandığı Ticaret Kanunnamesi, ticari mevzuat yönüyle hayli yetersiz olduğundan uygulamada yaşanan sorunları gidermek amacıyla ara ara ek tüzük ve kanunlar çıkarılarak eksiklikler telafi edilmeye çalışılmıştır¹⁵⁶.

Bu kanunname, Osmanlı ticari hayatını batı tarzında düzenlemek amacıyla özel hukuk alanında çıkarılan ilk kanundur¹⁵⁷. Bu kanunla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşım, bankacılık, demiryolları, sanayi alanlarında anonim şirketler kurulmaya başlamıştır. 1851 tarihli Şirket-i Hayriye, Osmanlı'da kurulmuş ilk anonim şirkettir¹⁵⁸. Sultan Abdülmecid tarafından şirketin kuruluş lâyihası onaylandıktan sonra çıkarılan fermanla İstanbul'un Anadolu ve Rumeli kıyılarında vapur işletme hakkı ve tekeli bu şirkete verilmiştir. Bu şirketle, batıda ekonominin gelişmesini sağlayan anonim şirketlere dair bir örnek oluşturmak amaçlanmıştır¹⁵⁹. 1856 tarihinde kurulan Osmanlı Bankası ise Osmanlı Devleti'nin ikinci anonim şirketini oluşturmaktadır¹⁶⁰.

Yukarıda zikredilen şirketleşme faaliyetleri, 1860'lardan itibaren sanayi alanında devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde anonim şirket formunda kurulan en eski sanayi işletmesi, 1865 tarihli "Filibe Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikası" dır. Pamuk ipliği ve pamuklu kumaş dokumak amacıyla, iki bin Osmanlı lirası sermaye ile kurulan şirketin kuruluş nizamnamesinde, yurt dışından getirilecek olan makineler için bir kereye mahsus olmak üzere vergi alınmayacağı da belirtilmiştir¹⁶¹.

Osmanlı'da anonim şirketlerle ilgili yapılan düzenlemeler sonraki dönemde de artarak devam etmiştir. Keza II. Abdülhamid döneminde 1876 tarihli Meşrutiyet Anayasası olan Kanun-i Esasi'ye de girmiştir. Anayasanın 13. maddesi şirket olgusuna ayrılmış olup "*Teb'a-i Osmaniyye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felâhet*

¹⁵⁵ Akyıldız, a.g.e., s. 21-22.

¹⁵⁶ Akyıldız, a.g.e., s. 22.

¹⁵⁷ İbrahim Sırma, "Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.3, S. 2, 2011, s. 3.

¹⁵⁸ Yılmaz, a.g.m., s. 34.

¹⁵⁹ Fatma Şensoy, "Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 09, 2018, s. 242.

¹⁶⁰ Yılmaz, a.g.m., s. 35.

¹⁶¹ Yılmaz, a.g.m., s. 37-38.

için her nev'i şirketler teşkiline mezundur"¹⁶² ifadesi ile Osmanlı halkına kanun ve düzenlemelere uygun olmak şartıyla her türlü şirket kurma izni verilmiştir.

Bu dönem şirketleşme hareketlerine bakıldığında iki temel üzerine gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Biri Osmanlı esnafının şirketler şeklinde örgütlenmesi diğeri ise Osmanlı'da Anonim Şirketlerin kurulmaya başlanmasıdır. Bunların yanında XIX. yüzyıl sonlarında imtiyaz sahibi yabancı şirketlerin kurulması da şirketleşme alanında yaşanan bir diğer gelişmedir¹⁶³.

Osmanlı Devleti'nde anonim şirketlerin kurulma süreci şu şekilde gerçekleşmekteydi. Kurulma amacı ve hükümlerinin belirlendiği taslak halindeki şirket tüzüğü, evvela Ticaret Nezareti'ne gider burada yapılan inceleme sonrası Sadrazamlık Makamı ve devamında Şurâ-yı Devlet'e gönderilirdi. Maliye bürosu ve genel kurulun yaptığı incelemeler, varsa değişiklikler Heyet-i Vükelâ tarafından uygun görülürse padişah tarafından onaylanır ve şirket kurulurdu. Hatta bu konuda anonim şirketlerin işini kolaylaştırmak adına nezaretin düzenlediği ve padişahın onayladığı, 9 bölüm ve 47 maddeden oluşan örnek bir tüzük de hazırlanmıştır¹⁶⁴.

II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı aydını, şirketleşmede sermaye birikimi sorununa çözüm olarak klasik iktisat öğretisini benimsemiş ve yapılacak tasarruflarla Müslüman kesimin girişimciliği için gerekli olan fonların oluşması beklenmiştir. Keza bu dönemin yazını da çeşitli telkinlerle Müslüman kesimi girişimci yapmak istemiştir. Örneğin Edhem Nejat'ın "Zengin olmanın yolu" başlıklı yazısı, servetin kaynağının tasarruf olduğu, tasarruf ile sermaye birikiminin artacağı, zenginliğin herkese açık olduğu dile getirilmiştir. Yine "İşadamı" başlıklı yazısında ise beş parasızken yaptıkları tasarruflar ile milyoner ve milyarder olan Morgan, Rockefeller, Vanderbilt, Carnegie gibi işadamlarından bahsetmiştir. Ancak tasarruf yoluyla sermaye birikimini sağlama özlemi, 1908- 1914 yılları arasında sonuç vermemiştir. Çünkü peş peşe savaşların yaşandığı bu dönemde, Müslüman kesim tasarruf yapmak şöyle dursun geçimini zor temin etmiştir. Böyle bir ortamda liberalizm ile bir yere varılamayacağı görüşü artarak "milli iktisat" ilkeleri benimsenmeye başlanmıştır¹⁶⁵.

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı, Müslüman Türk işadamlarının oluşması için uygun ortamı sağladı. Savaş nedeniyle serbest piyasa sistemi altüst olmuş, devlet

¹⁶² Akyıldız, a.g.e., s. 22.

¹⁶³ Yılmaz, a.g.m., s. 30- 33.

¹⁶⁴ Celali Yılmaz, *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 72-73.

¹⁶⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908- 1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 134-135.

İktisadi hayata doğrudan müdahale etme ihtiyacı duymuştur. Müslüman Türk kesim, milli iktisat ve iktisadi uyanış adı altında girişimciliğe özendirilirken, spekülâtif kazançlara ise göz yumulmuştur. Savaş nedeniyle ihtiyaç ürünlerinin ithal edilememesi, yerli üretici ve tüccarın fiyatları istediği gibi yükseltmesine ve harp zengini denilen bir kesimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine Ermeni tehciri ile ticaret alanında yaşanan boşluğu Müslüman Türk girişimci doldurmuştur. Savaş yılları olmasına rağmen 1914-1918 arası dönem, anonim şirketler açısından büyük bir canlılık göstermiştir. Osmanlı'da 1908 yılına kadar 86 anonim şirket varken, II. Meşrutiyetin ilanı sonrası 1908- 1913 yılları arasında 113, 1914-1918 yılları arasında ise 123 anonim şirket kurulmuştur. Ancak savaşın kaybedilmesi şirketleri etkilemiş ve 1919 yılında sadece 9 şirket kurulabilmiştir¹⁶⁶.

Meşrutiyet'in ilk beş yılı yani liberal dönemde faaliyete geçirilen anonim şirketlerin büyük bir kısmı yabancı ve gayrimüslim ortaklığında iken, 1914-1918 arası milli iktisat döneminde Müslüman Türk unsur ortaklığında kurulmuştur. İlk milli şirket, Anadolu Milli Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi adıyla İstanbul'da koyun, yün, tiftik, yapağı, deri, tahıl, afyon gibi malların alım satım işiyle uğraşmak amacıyla kurulmuştur. İstanbul dışında milli anonim şirketçiliğin en yaygın olduğu vilayet Konya idi. 1920 yılına kadar Konya'da 19, İzmir'de 11 anonim şirket kurulmuştur. Yine Kütahya, Bursa ve Aydın'da da üçer anonim şirket faaliyete geçirilmiştir¹⁶⁷.

3.1. EŞYA, MENSUCAT VE TUHAFİYECİLİK ÜZERİNE KURULAN ANONİM ŞİRKETLER

1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet yönetimi neticesinde Osmanlı Devleti birçok alanda liberal dönüşümler gerçekleştirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ekonomi alanında uyguladığı politikalar doğrultusunda yapılan düzenlemeler neticesi, faaliyet alanı kadın hazır giyim olmasa da eşya, mensucat, tuhafiye ve giyim üzerine kurulan anonim şirketlerin çoğalması, özellikle kumaş ve mefruşat fabrikalarındaki artış hazır giyim sektörünü de etkiledi¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nde eşya, mensucat ve tuhafiye üzerine faaliyet gösteren anonim şirketlerden bazıları şu şekildedir:

¹⁶⁶ Toprak, a.g.e., s. 135-136.

¹⁶⁷ Toprak, a.g.e., s. 136-138.

¹⁶⁸ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 219.

Selanik Cedit İplik Fabrikası Anonim Şirketi: 10 Mayıs 1904 tarihinde Selanik'te Josef Mizrahi, David İlya Torres, Samuel Sabatay Hasid, Salamon Sabatay Hasid, Aşir Efendi ve Hasid Efendi adlarındaki tüccarlar tarafından kurulmuştur. Şirketin amacı, Selanik'te mevcut bulunan Cedit İplik Fabrikasını satın alarak genişletip işletmenin yanı sıra, bu alana yönelik sınaî ve ticari faaliyetlerde bulunmaktır. 30 sene müddet ve 50.000 Lira sermaye ile kurulan şirket, dilerse başka vilayet ve yabancı ülkelerde şube açabilme hakkına sahipti¹⁶⁹.

Selanik Fes ve Mensucat Fabrikası Anonim Şirket-i Osmaniyyesi: 12 Temmuz 1909 tarihinde Selanik'te, İbrahim ve Ahmet Kapancı Efendiler ve Osman Derviş Efendi adlarındaki tüccarlar ile İstanbul avukatlarından olan Abdurrahman Adil Bey tarafından kurulmuştur. Şirketin amacı, Fes ve sair mensucat ürünlerini üretmek amacıyla, Selanik'te hali hazırda var olan mensucat tezgâhlarını satın alıp yenilerini de ekleyerek fabrika kurmaktır. 20.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulan şirket, lüzum görmesi halinde başka vilayet ve yabancı ülkelerde şube açabilme hakkına sahipti. Fabrika, kuruluşundan itibaren on beş yıl boyunca arazi, gelir ve emlak vergisinden ayrıca yurt içi veya yurt dışından getirtilecek makine, alet edevat, yün, boya, mukavva ve kâğıt gibi ürünlerden alınan gümrük ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur. 26 Eylül 1914 tarihinde şirket, merkezini İstanbul'a taşımıştır¹⁷⁰.

Buldan Terakki-i Mensucat Anonim Şirketi: Bu dönemde Aydın'a bağlı olan Buldan kazasının dokumacılık işi ile uğraşan esnafları ile iş ve ticareti sağlamak amacıyla 26 Mart 1910 tarihinde İzmir'de, 30 yıl müddet ve 20.000 Lira sermaye ile kurulmuş olup diğer vilayetlerde ve yabancı ülkelerde şube açabilme hakkına sahipti¹⁷¹.

Bursa Mensucat-ı Osmaniye Anonim Şirketi: Dokumacılık alanında faaliyet göstermek amacıyla 30 yıl müddet ve 10.000 lira sermaye ile 13 Temmuz 1910 tarihinde kurulan şirketin idare merkezi Bursa'dır. Şirket gerekli görülmesi halinde Osmanlı'nın diğer yörelerinde de şubeler açabilecekti¹⁷².

¹⁶⁹ Akyıldız, a.g.e., s.176.

¹⁷⁰ Akyıldız, a.g.e., s.186.

¹⁷¹ BOA, BEO. (Bab-ı Âlî Evrak Odası Evrakı), 3705/277805, H. 6 Safer 1328 (17 Şubat 1910); BOA, A.DVN.MKL. (Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısım), 49/19, H. 18 Rabiulevvel 1328 (30 Mart 1910); Yılmaz, a.g.e., s. 172.

¹⁷² Yılmaz, a.g.e., s. 168.

Büyük Şark Manifatura, Moda ve Tuhaşiye Mağazaları Anonim Şirketi: Birçok türden manifatura ve modayla alakalı eşyaların ticaretini yapmak üzere 18 Nisan 1911 tarihinde, İzmir’de 15.000 Osmanlı altını sermaye ve 40 yıl süreyle kurulmuştur¹⁷³.

Osmanlı İp ve Keten Eşya Anonim Şirketi: Şirket, Harem-i Şerîf’in eski mühendislerinden olan el-Hac Mehmet Fuat Bey tarafından 16 Mayıs 1911 tarihinde İstanbul’da 11.000 Lira sermaye ve 50 yıl müddet ile kurulmuş olup lüzum görülmesi durumunda Osmanlı’nın başka topraklarında da şubeler açabilecekti. Şirketin amacı, sicim, ip, halat çeşitleri, kanaviçe dikiş ve keten bezi yanında ketenden eşya üretimine yönelik fabrika kurarak işletmektir. Maltepe’de kurulan fabrika ile üretime başlayan şirket, sonrasında İngiltere’den getirttiği usta ile düzgün bir üretime geçmiştir. Ayrıca idare meclisine, 30 Ağustos 1918 tarihinde çıkarılan irade ile şirketin işçi ve memurları için Tekaüd Sandığı kurma yetkisi de verilmiştir¹⁷⁴.

Osmanlı Anadolu Ticaret Şirketi: 13 Temmuz 1911 tarihinde, 20.000 Osmanlı altını sermaye ve 50 sene süreyle, idare merkezi İzmir olmak üzere kurulmuştur. Bu şirketin amacı, hırdavat, attariyat, ipek mamulâtı, kurdele, manifatura ve benzeri ürünlerin perakende ve toptan alım satımı ile uğraşmaktır¹⁷⁵.

Beyoğlu Tuhaşiye Mağazaları Anonim Şirketi: Bu şirket, her çeşit moda ve elbiseye alakalı ürünlerin ticaretini yapmak amacıyla 21 Mart 1912 tarihinde, İstanbul merkez olmak üzere 10.000 Osmanlı altını sermaye ve 30 yıl müddet ile kurulmuş olup başka yerlerde de şube açabilme hakkına sahipti¹⁷⁶.

Manifatura Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi: Emanuel Karasu ve hissedarlar tarafından 30 Aralık 1913 tarihinde İstanbul’da, 25.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulmuş olan şirket, başka yerlerde de şubeler açabilecekti. Bu şirketin amacı, “Jakop Nicas ve Biraderleri Kolektif Şirketi” ne ait manifatura ticarethanesinin ve var olan diğer ticarethanelerinin satın alınarak işletilmeye devam edilmesi, dokuma alanında üretim yapacak sanayi kuruluşlarının açılması, mali, sınai ve ticari kurumlar ile ortaklık yaparak bu alandaki işlerin gerçekleştirilmesini sağlamaktır¹⁷⁷.

¹⁷³ BOA, BEO., 3878/ 290791, H. 9 Rabiulahir 1329 (9 Nisan 1911); Yılmaz, a.g.e., s. 182.

¹⁷⁴ Akyıldız, a.g.e., s.210.

¹⁷⁵ BOA, A.DVN.MKL., 52/1, H. 16 Recep 1329 (13 Temmuz 1911); Yılmaz, a.g.e., s. 271.

¹⁷⁶ BOA, İ.MMS. (İrade Meclis-i Mahsus), 149/11, H. 19 Rabiulevvel 1330 (8 Mart 1912); BOA, BEO., 4015/301060, H. 24 Rabiulevvel 1330 (13 Mart 1912); Yılmaz, a.g.e., s. 174.

¹⁷⁷ BOA, A. DVN.MKL., 56/37, H. 01 Safer 1332 (30 Aralık 1913); BOA, BEO., 4241/ 318014, H. 20 Muharrem 1332 (19 Aralık 1913); Yılmaz, a.g.e., s. 331.

Eşya-yı Askeriyye Anonim Ticaret Şirketi: Emekli Miralay Ömer Nazım Bey ile İpekçi İsmail Efendi tarafından 16 Mart 1914 tarihinde, 20.000 Lira sermaye ve 50 yıl müddet ile İstanbul’da kurulmuştur. Şirketin yönetim merkezi Sirkeci’de Hamidiye Türbesi yakınlarındadır. Şirketin amacı, subaylara mahsus askeri eşyaların peşin veyahut taksitle satışını yapmak, evlenecek ya da çocuklarını evlendirecek olan subaylar için gerekli olan eşyaları, taksitle maaşlarından kesilmesi suretiyle temin etmek, subaylara rütbelerine göre kredi vermektir. Şirket 19 Temmuz 1914 tarihinde İstanbul’da açtığı mağazada işlerin yolunda gitmesi sonucu bir şube de Şam’da açmıştır. 6 Şubat 1921 tarihinde Eşya-yı Askeriyye Anonim Ticaret Şirketi ile Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Şirketinin genel kurullarında alınan kararla, her iki şirketin kapatılarak bir şirket çatısı altında birleştirilmesine karar verildi. Şark Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Ticaret Şirketi adıyla kurulan yeni şirket, her iki şirketin taahhüt ve borçlarını da üstlenmiştir¹⁷⁸

Mensûcât Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi: Moiz Avram Tayano ile hissedarları tarafından 28 Ekim 1914 tarihinde, 35.000 Osmanlı altını sermaye ve 40 sene müddet ile Selanik merkez olmak üzere kurulan bu şirket, Balkan Savaşı nedeniyle kuruluş tüzüğünde yapılan değişiklik sonrası İstanbul’a taşınmıştır. Bu şirket, manifatura ticareti ile meşgul olan “Samuel Avram Tyano ve Kumpanyası Komandit Şirketi” ni tüm haklarıyla satın alıp manifatura ticaretini artırarak devam ettirmiştir. Ayrıca her türden mensucat üretimini yapmak için fabrika kurma, kiralama veya satın alma, mali, ticari ve sınai kuruluşlarla iş ve ortaklık yapma amacı da mevcuttur. Ülkenin başka yörelerinde ve yabancı ülkelerde de şube açma yetkisine sahiptir¹⁷⁹.

Şark İplik ve Mensûcât Sanaat Şirketi: Bu şirket aslında “Kompani Endüstriyel Dölevan” adı ile İzmir’de faaliyet gösteren bir İngiliz şirketi idi. Şirket, Osmanlı Devleti’nin 13 Aralık 1914 tarihinde çıkardığı yabancı anonim şirketlerle ilgili kanunun 15. maddesi gereği, asıl faaliyetleri Osmanlıyla alakalı olduğu için “Osmanlı Anonim Şirketine” dönüştürülmüştür. 30 Eylül 1915 tarihinde İzmir’de 10.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kesin olarak kurulmuştur¹⁸⁰.

İntibâh Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi: 13 Nisan 1915 tarihinde Mustafazade Ahmet Efendi ile Kapancı Namık Efendi tarafından 22.000 Lira sermaye ve 25 yıl müddet ile İstanbul merkez olarak kurulan şirketin, Kayseri, Konya ve Samsun’da da

¹⁷⁸ Akyıldız, a.g.e., s.240.

¹⁷⁹ BOA, A. DVN.MKL., 59/67, H. 8 Zilhicce 1332 (28 Ekim 1914); Yılmaz, a.g.e., s. 336.

¹⁸⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 241.

birer şubesi mevcuttur. Şirketin kuruluş amacı, manifaturacılık başta olmak üzere çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmaktır¹⁸¹.

Ankara Milli Mensucat Anonim Şirketi: Çeşitli mensucat, iplik boya türü hammaddelerin üretimi için fabrikalar kurmak ve tiftik, yün gibi hammaddelerin ticaretini yapmak üzere 8 Ocak 1917 tarihinde, 50.000 Lira sermaye ve 25 yıl müddet ile Ankara merkez olmak üzere tüccarlar tarafından kurulmuştur. Şirket ihtiyaç halinde yurt dışında da şubeler açabilme hakkına sahiptir.¹⁸²

Uşak Necm-i Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi: Helvacı-zade Ömer Lütfi ve ortakları tarafından 17 Mayıs 1917 tarihinde, 10.000 Lira sermaye ve 25 yıl süre ile idare merkezi Uşak olmak üzere kurulan şirket, başka yerlerde ve yabancı ülkelerde de şubeler açabilme hakkına sahipti. Şirketin amacı, çorap, fanila, şayak türü dokumaları üretip satma, çeşitli ticari eşya, erzak, dokuma ürünlerinin alım satım işleri ve komisyonculuğun yanı sıra hükümetle ihalelere girmektir¹⁸³.

Millî Mensûcât Anonim Şirketi: 19 Haziran 1917 tarihinde İstanbul merkez olarak 100.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulmuştur. Bu şirketin amacı, pamuk, yün, kenevir, keten ve halfa otu gibi hammaddelerin alınarak bunlardan iplik üretiminin yanı sıra hazır iplik de satın alarak her türden kumaşların dokunması işi ve bu üretimlerin yapılması için gerekli fabrikaların kurulmasını sağlamaktır¹⁸⁴.

Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Şirketi: Bu şirket Fatma Hasene Hanım, Ayşe İzzet Hanım ve Fatma Zehra Hanımlar tarafından¹⁸⁵ 18 Ekim 1917 tarihinde İstanbul'da, 30.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulmuştur. Şirket, hanımlar için gerekli eşyaları üretip satmak, dikişle alakalı işleri yapmak amacıyla kurulmuştur. Müdür, muhasebeci, terzi, hamal ve kapıcı dışında şirketin tüm çalışanları kadınlardan oluşmakta idi. Şirket, "Eşya-yı Askeriye Şirketi" nin bir şubesi gibiydi. Keza subay ve emekli subay ailelerine, ihtiyaç duydukları çeyizlik eşyalar taksitle satılmaktaydı. Ayrıca miralay ve kaymakam aileleri için 3000, binbaşı aileleri için 1500, yüzbaşı aileleri için 1000, yedek subay aileleri için ise 500 kuruşa kadar kredi imkânı sağlanmaktaydı. Yalnız kredi verilebilmesi için muvazzaf olanlardan "Kıta Kasa

¹⁸¹ BOA, A.DVN.MKL., 60/22, H. 29 Cemaziyevvel 1333 (14 Nisan 1915); Yılmaz, a.g.e., s. 145.

¹⁸² Yılmaz, a.g.e., s. 150.

¹⁸³ BOA, MV. (Meclis-i Vükelâ Mazbataları), 247/26, H. 19 Cemaziyelahir 1335 (12 Nisan 1917); BOA, A.DVN.MKL., 62/25, 27 Recep 1335 (19 Mayıs 1917); Yılmaz, a.g.e., s. 293.

¹⁸⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 389.

¹⁸⁵ BOA, İ.DUİT. (İrade Dosya Usulü), 120/43, 15 Cemaziyelahir 1335 (8 Nisan 1917); BOA, MV. 247/17, 2 Cemaziyelahir 1335 (26 Mart 1917)

Komisyonu ile Eşya-yı Askeriye Şirketi” nden, emekli olanlar için ise “Özel Tahsilat Müdüriyeti ve Eşya-yı Askeriye Şirketi ” nden borcu olup olmadığına dair belge getirmeleri istenmekteydi.¹⁸⁶ 6 Şubat 1921 tarihinde Eşya-yı Askeriye Anonim Şirketi ile Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Şirketinin genel kurullarında alınan kararlar, her iki şirketin kapatılarak bir şirket haline getirilmesine karar verildi. Yeni kurulan Şark Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Ticaret Şirketi, her iki şirketin taahhüt ve borçlarını üstlenmiştir¹⁸⁷

Teşebbüsât-ı Sınaiye Anonim Şirketi: Mehmet Raif Efendi, ortakları ve hissedarlar tarafından her nevi pamuk, yün, ve ipeği beyazlatma, mensucat ve deri boyama işlerinin yanı sıra dokuma fabrikaları açma gibi ticari işlerle uğraşmak üzere 28 Temmuz 1917 tarihinde 25.000 Lira sermaye ve 25 yıl süreyle İstanbul’da kurulmuştur¹⁸⁸.

Karamürsel Mensûcât ve Ticaret Anonim Şirketi: Her tür dokuma ve sanayi ürünleri imal eden fabrikalar kurarak işletilmesi ve ticari işlerle meşgul olunması amacıyla 12 Kasım 1917 tarihinde, 100.000 Lira sermaye ve 55 sene süreyle İstanbul’da kurulmuş olup ülkenin diğer yöreleriyle, başka ülkelerde şubeler açabilmekteydi¹⁸⁹.

Yerli Mensûcât Osmanlı Anonim Şirketi: Bayram-zade İsmail Hakkı Bey ve hissedarlar tarafından pamuk ve yünden dokunmuş şayak, aba ve benzeri kumaşların üretim ve satımına yönelik ticari işlemleri gerçekleştirmek amacıyla 21 Aralık 1917 tarihinde İstanbul’da açılmıştır. 60.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulmuş olan bu şirket, başka yerlerde şubeler açabildiği gibi yeni şubeler açtığında nezarete bilgi vermesi gerekmektedir¹⁹⁰.

Altınıyıldız Osmanlı Anonim Şirketi: Tokat mebusu Alemdar-zade Tahsin Rıza Bey ve Divaniye mebusu Halid Süleyman Beyler tarafından 12 Ocak 1918 tarihinde İstanbul’da, 150.000 Lira sermaye ve 50 sene müddetle kurulmuş olup başka vilayetlerde ve yurt dışında şubeler açabilme hakkına sahipti. Şirket, pamuk, yün, tiftik ve ipekten iplik imali, bunlardan türlü kumaşların dokunması ve bu üretimler için

¹⁸⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 377; Akyıldız, a.g.e., s.268.

¹⁸⁷ Akyıldız, a.g.e., s.268.

¹⁸⁸ BOA, A.DVN.MKL., 63/5, H. 8 Şevval 1335 (28 Temmuz 1917); Yılmaz, a.g.e., s. 205.

¹⁸⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 379.

¹⁹⁰ BOA, MV., 248/12, H. 21 Zilkade 1335 (8 Eylül 1917); BOA, A.DVN.MKL., 64/8, H. 7 Rabiulevvel 1336 (21 Aralık 1917); Yılmaz, a.g.e., s. 397.

gerekli fabrikaların kurulması gibi ticari işlemleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur¹⁹¹.

Konya Mensucat ve Emtia Yurdu Osmanlı Anonim Şirketi: Bu şirket, 18 Nisan 1914 tarihinde Konya’da, 100.000 Lira sermaye ve 50 sene müddet ile kurulmuştur. Şirketin amacı, bir şayak fabrikası kurmak; yerli fabrikalarda imal edilen kumaş ve benzeri ürünlerin ticaretini gerçekleştirmek; ihtiyaç duyulan bazı ürünleri yurt dışından getirerek satmaktır. Şirket ihtiyaç duyulması halinde ülkenin başka vilayetlerinde ve yurt dışında şubeler açabilmekteydi. 1914, 1915 ve 1916 yıllarına ait faaliyet raporlarından anlaşıldığı üzere, şirket savaş sebebiyle asıl amacı olan fabrika ve üretim faaliyetini gerçekleştirememiş yalnızca ticaret işiyle meşgul olmuştur. Fakat 1917 yılına gelindiğinde küçük tezgâhlar kurarak kumaş üretimi gerçekleştirmiştir¹⁹².

Yukarıda bahsi geçen anonim şirketlerin dışında 1910 yılında Londra’da kurulan Osmanlı Mensucat Şirketi (Ottoman Cloth Company Limited)¹⁹³, 1911 yılında İstanbul’da kurulan Dersaadet Yün ve İplik Fabrikası Anonim Şirket-i Osmaniyesi¹⁹⁴, 1917 yılında Konya’da kurulan Konya Milli Mensucat ve Eşya-i Ticariyye Umran-ı Osmani Anonim Şirketi¹⁹⁵, 1918 yılında İstanbul’da kurulan Kadın Kumaşları Osmanlı Anonim Şirketi¹⁹⁶ yine aynı yıl Edirne’de kurulan Şayak ve Mensucat-ı Saire İmalatı Osmanlı Anonim Şirketi¹⁹⁷ ve 1920 yılında İstanbul’da kurulan Moda, Manifatura ve Tuhafiye Osmanlı Anonim Şirketi¹⁹⁸ de bulunmaktadır.

3.2. HAZIR GİYİM ÜZERİNE KURULAN ŞİRKETLER

Osmanlı Devleti’nde hazır giyim üretimi için açılan anonim şirketler içerisinde “Dört Mevsim (Mevâsim-i Râbia) Elbise Kooperatifi Osmanlı Anonim Şirketi, Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi ve Kazmirciler Melbûsât Osmanlı Anonim Şirketi” bulunmaktadır¹⁹⁹.

¹⁹¹ BOA, MV., 248/69, H. 11 Rabiülevvel 1336 (25 Aralık 1917); BOA, BEO., 4498/337304, H. 18 Rabiülevvel 1336 (1 Ocak 1918); BOA, ŞD. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şûra-yı Devlet Evrakı), 1260/8, H. 27 Rabiülevvel 1337 (31 Aralık 1918); Akyıldız, a.g.e., s.282; Yılmaz, a.g.e., s.406.

¹⁹² Akyıldız, a.g.e., s.250; Yılmaz, a.g.e., s.314.

¹⁹³ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 219; Semih Gökatalay, *The Political Economy of Corporations in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic (1908–1929)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2015, s. 131.

¹⁹⁴ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 219; Gökatalay, a.g.t., s. 120.

¹⁹⁵ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 231; Gökatalay, a.g.t., s. 126.

¹⁹⁶ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 219; Gökatalay, a.g.t., s. 124.

¹⁹⁷ Gökatalay, a.g.t., s. 133.

¹⁹⁸ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 231; Gökatalay, a.g.t., s. 129.

¹⁹⁹ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 219; Gökatalay, a.g.t., s. 120-132; Yılmaz, a.g.e., s. 297.

3.2.1. Dört Mevsim (Mevâsim-i Râbia) Elbise Kooperatifi Osmanlı Anonim Şirketi

Dört Mevsim (Mevâsim-i Râbia) Elbise Kooperatifi Osmanlı Anonim Şirketi, 26 Mayıs 1912 tarihinde Şûra'yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı ve padişah iradesi ile İstanbul'da kurulmuştur. Şirketin çalışma şartlarının ayrıntıları ile belirlendiği kuruluş nizamnamesi, dokuz bölüm ve kırk dokuz maddeden ibarettir. Bu nizamnameye göre şirketin amacı, asker, memur ve kadınların talepleri doğrultusunda çeşitli elbiseler imal ederek satmaktır. Şirket on bin lira sermaye ve kırk yıl süreyle kurulmuş olup kurucularının isimleri, büyük olasılıkla kooperatif şeklinde kurulmasından dolayı nizamnamede geçmemektedir. Şirket İstanbul'un çeşitli semtlerinde ve diğer illerde şubeler açabildiği gibi emlak da satın alabilmekteydi. Şirketin bir mislinden fazla sermaye artırımına gitmesi durumunda hükümet izni gerekmekte olup satışa çıkarılacak hisse senetlerinin öncelikle hissedarların alımına sunulması, hisse senetlerinin bir yüzünün Türkçe diğer yüzünün ise Fransızca veya diğer dillerde düzenlenmesi zorunlu idi²⁰⁰.

Kuruluş nizamnamesine göre şirketin yönetiminden idare meclisi ve umumi heyet sorumludur. İdare meclisi, şirket işlerini yürütmek amacıyla umumi meclisin onayıyla, beş ila on bir üye sayısı ve üç yıl süresince görev yapmaktadır. Seçilen üyelerin en az yüz hisse senedine sahip olmaları gerektiği gibi görev süresi dolan üye yeniden seçilebilmektedir. Seçilen idare meclis üyeleri içerisinde her yıl bir reis ve reis vekili seçimi yapıldı. İdare meclisi toplantıları ayda bir yapılmakta olup üye sayısının yarısından fazlasının toplantıda hazır bulunması gerekmektedir. Toplantıda alınan kararlarda çoğunluğu sağlamak amaç olup eşitlik olması durumunda bir sonraki toplantıda değerlendirilmek üzere karar ertelenir. Yine eşitlik olması durumunda ise karar reddedilirdi. İdare meclisinde yapılan tüm görüşmeler deftere kaydedilerek meclis üyeleri tarafından imzalanmaktadır. Ayrıca idare meclisi üyelerine, mecliste hazır bulundukları günler için umumi heyet tarafından belirlenen miktarda ücret de verilmektedir²⁰¹.

Şirketin tüm hissedarlarından oluşan umumi heyet ise yönetimde söz sahibi olan diğer bir birimdir. Umumi heyet üyeleri, en az elli hisseye sahip hissedarlardan oluşup, hissedarlar her elli hisse için bir oy hakkına sahipti. Ancak bir hissedarın en fazla on oy hakkı bulunmaktaydı. Bu sayede büyük hissedarların etkileri kısıtlanarak küçük

²⁰⁰ BOA, MV., 227/133, H. 9 Cemaziyelahir 1330 (26 Mayıs 1912); Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 220-221.

²⁰¹ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 222.

hissedarların da söz sahibi olmaları sağlanmıştır. Her yıl Ekim ayında toplanan bu heyet, toplantıdan yirmi gün önce Ticaret Nezaretine resmi yazıyla toplantıyı bildirmek zorundaydı. Bunun nedeni yapılacak olan toplantıya nezaret tarafından bir komiserin gönderilecek olmasıdır. Ayrıca idare meclisi, ihtiyaç duyulması halinde umumi heyeti toplantıya çağırabilirdi. Umumi heyetin toplantılarına idare meclisinin reisi başkanlık etmekteydi. Toplantıda görüşülecek konular oylamayla belirlenerek hazırlanan cetvel, idare meclisince düzenlenir, cetvelde olmayan konular görüşülmezdi. Umumi heyet şirket hesaplarının incelenmesi amacıyla hissedar ve gerekirse dışardan müfettiş tayin etme, verilen raporlar doğrultusunda şirket hesaplarını kabul veya reddetme, sermaye artırımına karar verme haklarına sahipti. Toplantıda yapılan görüşmelerin defterlere kaydı tutularak imzalanırdı. Şirket hesaplarının tutulduğu defter için mali sene Ağustos başı ile 31 Temmuz arası idi. Şirketin kar taksimi de nizamnamede belli esaslara bağlanmıştır²⁰².

3.2.2. Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi

Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi, 16 Haziran 1912 tarihinde Şurayı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı ve padişah iradesi ile Sabatay Aşerhasid, Samuel Hasan, Salamon Daniel ve hissedarlar tarafından Selanik merkezli kurulmuştur²⁰³. Şirket, yirmi bin Osmanlı altını sermaye ve elli sene süre ile çerçilik, tuhafiyecilik, hazır elbisecilik işleri ve benzer işlerle uğraşmak amacını taşımaktadır²⁰⁴. Ayrıca kiralama veya satın alma yoluyla müesseseler kurarak her türlü ticari ve mali işleri yapma hususunda girişimlerde bulunabilmektedir. Şirket Osmanlı'nın başka topraklarında ve yabancı ülkelerde de şube açabilmektedir. On bölüm ve 47 maddeden oluşan şirket nizamnamesinde bu hususlar ayrıntılarıyla yer almaktadır²⁰⁵.

Şirket işleri nizamnameye göre umumi heyet ve idare meclisi tarafından yürütülmektedir. Beş ile dokuz arası üyeden oluşan İdare Meclisi, beş seneliğine vazifelendirilirdi. İdare meclis üyeleri, en az yirmi beş hisse senedine sahip, umumi meclis tarafından onaylanan şirket kurucularından seçilecek olup beş sene olan görev süresi dolduktan sonra yeniden seçilebilmektedir. İdare meclisi toplantıları üye sayısının yarısından fazlasının toplantıda hazır bulunması şartı ile ayda bir yapılmaktadır. Alınan kararlarda çoğunluk esastır. Eşitlik durumu söz konusu olduğunda ise idare meclisi

²⁰² Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 223-224.

²⁰³ BOA, A.DVN.MKL., 58/5, H. 8 Recep 1332 (2 Haziran 1914); BOA, BEO., 4052/303852, 1 Recep 1330 (16 Haziran 1912).

²⁰⁴ BOA, MV., 227/113, H. 23 Cemazeyilevvel 1330 (10 Mayıs 1912).

²⁰⁵ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 225-226.

reisinin bulunduğu tarafın kararı geçerli sayılmaktadır. Toplantı ve alınan kararlar deftere kaydedilerek reis ve üyeler tarafından imzalanırdı. İdare meclisi reisi ve vekili, üyeler içerisinde senelik seçilirdi. İdare meclisinin, şirket hesaplarını düzenleme, hisselerle dağıtılacak pay miktarını belirleyerek umumi heyet onayına sunma, malları idare etme gibi görevleri vardı. Üyelere mecliste hazır bulundukları günler için umumi heyetin belirlediği miktarda ücret verilirdi²⁰⁶.

Şirketin en az on hissesine sahip hissedarlarından oluşan umumi heyet ise yönetimden sorumlu diğer bir birimdir. Her yılın ilk altı ayı içerisinde toplantı düzenleyebilen heyet, toplantıyı yapacağı tarihten yirmi gün önce resmi yazı ile Ticaret Nezareti'ne bilgi vermek zorundadır. Zira yapılacak toplantıya, Ticaret Nezareti'nin görevlendirdiği komiser de katılacaktır. Her on hisse için bir oy hakkına sahip olan hissedarların en fazla on beş oyu bulunuyordu. Yapılacak toplantı en az bir ay öncesinde gazetelerden ilan edilmekte idi. Ayrıca idare meclisi, senelik bilanço, müfettiş raporları, umumi heyet hissedarlarının isim ve hisse miktarları ile umumi heyet zabıtnamelerini Ticaret Nezareti'ne göndermek zorundadır. Umumi heyet toplantısı için hissedarların hisselerinin yeterli olmadığı durumlarda, umumi heyet ikinci kez toplantıya davet edilir ancak bu kez hisse miktarlarının yeterli olup olmamasına bakılmazdı. Birinci ve ikinci toplantı arasındaki süre, 15 ile 30 gün arası idi. Umumi heyet başkanlığını, idare meclisinin reisi yapardı. En çok hisseye sahip iki hissedar ise oyları toplamakla görevli idi. Umumi heyet kâtabi, oy toplamayla görevli bu kişiler ile reis tarafından belirlenirdi. Müzakerelerde çoğunluk kararı esas alınırdı. Müzakere edilecek konular bir cetvelde tanzim edilir, cetvelde olmayan konular görüşülmezdi. Şirket hesaplarının incelenmesi için umumi heyet, hissedarlardan ve gerekirse dışardan müfettiş tayin ederdi²⁰⁷.

Umumi heyet, idare meclisi tarafından, şirket işlerine dair sunulan layiha ve müfettiş raporlarını kabul veya reddetme, hisse kârını belirleme, sermaye artırımına karar verme, idare meclisi üyeliğinden ayrılanların yerine yenilerini atama gibi görevleri de yapardı. Şirketin mali senesi ise 1 Ocak ve 31 Aralık tarihleri arasındı²⁰⁸.

Selanik'te Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi adı ile kurulan bu şirket, muhtemelen Balkan Savaşları sonunda Selanik'in elden çıkması nedeniyle 1914 yılında İstanbul'a taşınarak Altınyurt Tuhafiyecilik Osmanlı Anonim Şirketi adını

²⁰⁶ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 227.

²⁰⁷ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 228.

²⁰⁸ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 229.

aldı²⁰⁹. Şirket nizamnamesinde yer alan şirket unvanı ve şirketin merkezi ile ilgili bilgilerin yer aldığı ikinci ve üçüncü maddelerde değişiklik yapılarak Dersaadet Katib-i Adillğine tescil ettirilmiştir²¹⁰.

3.2.3. Kazmirciler Melbûsât Osmanlı Anonim Şirketi

Osmanlı topraklarında her tür elbise imal ederek satmak, giyim ve elbisecilik üzerine ticari faaliyetlerde bulunmak amacıyla 24 Temmuz 1915 tarihinde İstanbul'da Kazmirci Ali Rıza Efendi ve hissedarlar tarafından 10.000 Lira sermaye ve 75 yıl müddet ile kurulmuştur. Birer liralık hisse senetleri şeklinde bölünmüş olan sermayeyi, genel kurul bir kat artırma hakkına sahipti. Ayrıca nama yazılı kurucu hisse senedi, beş yıl müddetle 2000 adet idi. Beş yılın sonunda ise hisse senetleri hamiline ait olacaktı²¹¹.

Yönetim kurulu üye sayısı beş ila on arasında olup her yıl üyelerin üçte biri çıkarılıp yerlerine diğerleri seçilirdi. Meclis toplantıları en az iki ayda bir yapılmak zorundaydı. Üyelerin ise en az 100 hisse senedine sahip olmaları gerekmekteydi²¹².

Genel kurul toplantıları her yıl Temmuz ayı içerisinde yapıldı. Kurula katılabilmek için en az elli hisse senedine sahip olmak gerekiyordu. Hissedarlar her elli hisse için bir oy hakkına sahip olup, bir hissedarın en fazla yirmi beş oy hakkı vardı²¹³.

Mali yılı Mart ayı olan şirket, gelirin % 5'ini bedeli saf gelirden karşılanmış sermayeye %5 faiz ödeme tutarı için, % 5'ini ise ihtiyat akçesi için ayırdıktan sonra kalan miktarı, yönetim kurulu üyelerine % 25, kurucu hisse senetlerine % 25 ve temettü olarak hissedarlara % 50 oranında dağıtırdı²¹⁴.

4. BASIN VE HAZIR GİYİM

Osmanlı'da batılılaşma hareketleri ve 1830'lu yıllarda basın alanında başlayan faaliyetler, hazır giyim mağazalarının yaygınlaşmasında etkili olan unsurlardır. Basın alanında ilk gazetelerin basılması, devamında kadın gazete ve dergilerinin doğuşu, kadınların Avrupa modasını takip etmesinde ve modernleşmesinde önemli rol oynamıştır²¹⁵.

²⁰⁹ BOA, BEO., 4285/321323, 22 Cemazeyilahir1332 (18 Mayıs 1914); Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 230.

²¹⁰ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 230.

²¹¹ BOA, İ.MMS., 197/28, 1 Şaban 1333 (14 Haziran 1915); BOA, BEO., 4360/326960, 3 Şaban 1333 (16 Haziran 1915); Yılmaz, a.g.e., s. 297.

²¹² Yılmaz, a.g.e., s. 297.

²¹³ Yılmaz, a.g.e., s. 298.

²¹⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 298.

²¹⁵ Neslihan Kılıç, "Batı Kültürünün Osmanlı Toplumuna Taşınmasında Önemli Bir Unsur Olarak Kadın Dergileri", *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 3, 2020, s.708.

Şöyle ki, basında hazır giyim üzerine yapılan ilan ve reklamlar kitleler üzerinde bir ikna ve talep oluşturma etkisi yaratmakta ve tüketicileri, ürünleri satın almaya yönlendirmektedir. Keza reklamın amacı tüketici kesimi, göze, kulağa hitaben yapılmış mesajlar ile mal ve hizmet sunan kuruluşlara veya markalara bağımlı hale getirmektir. Reklamlar satışların artırılmasında en önemli pazarlama araçlarından biridir²¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin basın alanında ilerlemesi batı ile eş zamanlı olmamıştır. Zira gazete ve reklam ilanlarının temeli olan matbaanın Osmanlı'ya girişi gecikmeli olmuştur. Yine Osmanlı'da ilk gazeteler yabancı elçilik ve azınlıklar tarafından çıkarılmıştır. Türklerin çıkardıkları gazetelere gelirsek ilki 1828' de yayımlanan Vekâyi-i Mısriyye'dir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın emriyle çıkarılan bu gazete, Arapça ve Türkçe yazılmış olup siyasi bir özellik taşımaktadır. Yani gazetenin esas amacı, Mehmet Ali Paşa'nın faaliyetlerini halka duyurmaktır. 1831 tarihinde ise Osmanlı Devleti'nin Takvîm-i Vekâyi adlı resmi gazetesi yayımlanmıştır. Bu gazetelerin ilk yıllarında sadece kamu ilanları varken sonraki yıllarda çeşitli reklamlara rastlanmaktadır. Bu bağlamda 24 Temmuz 1836 tarihinde bir kamu kuruluşu olan Feshane'nin Takvîm-i Vekâyi'deki ilanı, Türkçe bir gazetede yayımlanan ilk ciddi reklam sayılabilir²¹⁷. Sultan II. Mahmut zamanı getirilen fes giyme zorunluluğu sonrasında büyük kentlerde fes takmayan erkekler ve 10 yaş üstü erkek çocukları, hoş karşılanmadığı gibi fes takmadan fotoğraf çektiirmek bile günah ve ayıp olarak görülmüştür. Fesin bu denli kullanımının yaygınlaşması ve yüksek pazar payı nedeniyle gazetelerde ithal ve yerli üretim fes reklamlarına da fazlaca yer ayrılmıştır²¹⁸.

Osmanlı'da özel gazetelerin yayın hayatına girmesi ile birlikte reklamlarda hızla artış yaşanmıştır. Osmanlı'nın ilk özel gazetesi 1840 yılında basımına başlanan Cerîde-i Havâdis'tir. Bu gazeteyi 1860 yılında Tercümân-ı Ahvâl, 1862 yılında Tasvîr-i Efkâr, 1878 yılında Tercümân-ı Hakikat, 1891 yılında Servet-i Fünûn ve 1896 yılında İkdam gazetesi takip etmiştir. Gazete sayılarında yaşanan artış özellikle XIX. yüzyıl sonlarında, gazete reklamlarının patlamasına sebep olmuştur²¹⁹.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı Devleti, yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar ve özellikle 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile

²¹⁶ Mehmet Emin Yardımcı vd., “Osmanlı Devleti'nde Reklamın Tarihsel Gelişimi Ve Ekonomiye İlk Yansımaları”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, C. 1, 2017, s. 87.

²¹⁷ Mehmet İvrendi vd., “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005 (13), s. 240.

²¹⁸ Yardımcı vd., a.g.m., s. 98.

²¹⁹ İvrendi vd., a.g.m., s. 241.

Avrupa Devletleri'nin açık pazarı haline gelmiştir. Osmanlı piyasasındaki yabancı malların her geçen gün daha da çoğalması, esnaflar arasındaki rekabetin de artması demektir. Bu rekabette öne geçmek isteyen esnaflar, gazetelerde ilanlar vererek ürünlerinin reklamlarını yaptırmaya başlamıştır. Bu dönemdeki ilanlara bakıldığında bilhassa kumaş ve hazır giyim üzerine olmaları dikkat çekicidir. Örneğin, ilk kumaş reklamı, tüccar Molla Abdüsselam'ın Buhara'dan İstanbul'a getirdiği kumaşların satışını artırmak için, “güzel, kaliteli, gayet nefis” gibi vurgulu sözcükler ile Cerîde-i Havâdis gazetesinde yayımlanmıştır. Kumaş ve hazır giyim mağazalarının verdiği reklamlarda, mağazada kadın personel ve kadın terzi bulunduğu dair bilgilendirmelerin yapılması ve hazır elbise görsellerinin koyulması bize hedef kitlenin ağırlıklı olarak kadınlar olduğunu göstermektedir²²⁰.

Gazetelerde mağaza reklamları dışında kadınlara yönelik yayımlanmış makale ve yazılar da giyim kuşam üzerinde etki yaratmıştır. Kadınlar için yayımlanan gazetelerden biri, Şemseddin Sami'nin tek başına yazarlığını yaptığı, 1880 yılında yayın hayatına başlayan Aile gazetesidir. Bu gazetede evin idaresi ve tertip düzeni, kadının vazifeleri, dikiş, terzilik, yemek gibi konular üzerine yazılar yayımlanmıştır. Örneğin gazetenin “elbise” başlığı altındaki bir metninde, kadınların ne Afrika'dakiler gibi kat kat, ne de Avrupa'dakiler gibi açık giyinmelerinin yanlış olduğu söylenip, giyim konusunda çeşitli tavsiyeler verilmiştir. Yine “İğne ve Makas” başlığı altındaki bir yazısında ise kadınlar için giyim ve süslenmenin doğal bir süreç olduğu, kadınların dikiş dikme hususunda ilgili ve bilgili olmaları hatta elbiselerini kendilerinin dikmeleri gerektiği belirtilmiştir²²¹.

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yayımlanan Tanin gazetesi incelendiğinde, hazır giyim mağazalarının reklamları ile dolu olduğu görülmektedir. Örneğin 1908 yılında, gazetede tanıtım ve reklamı yapılan 192 faaliyetin 46'sı, 1909 yılında ise 393 tanıtım reklamının 47'si hazır giyim ve manifatura mağazaları üzerinedir. Kültür-Sanat ve Eğitimden sonra hazır giyim ve manifatura mağazaları, tanıtım ve reklam faaliyetlerinde ikinci sırada yer almaktadır²²².

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan kadın dergilerine baktığımızda ise Hanımlara Mahsus Gazete, Ayine, Hanımlar, Şükûfezar, Muhadderat, İnsaniyet, Parça Bohçası,

²²⁰ Yardımcı vd., a.g.m., s. 98.

²²¹ Huzeyfe Bilge, “Şemseddin Sami'nin Osmanlıca Kadın ve Çocuk Gazetesi: Aile”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, s.57-61.

²²² Kocakaya, a.g.m., s. 128-129.

Âlem-i Nisvan, Hanımlara Mahsus Malumat ve Mürüvvat ön plana çıkmaktadır. Bu dergilerde evlilik, annelik konularının yanı sıra moda içerikli yayınların yapıldığı görülmektedir²²³. Yukarıda isimleri zikredilen dergiler içerisinde özellikle “Hanımlara Mahsus Gazete” oldukça dikkat çekicidir. Bunun nedeni diğer kadın dergilerine kıyasla terzilik ve giyim konusuna en çok önem veren yayın olmasıdır. Dergide Avrupa modası elbiseler, bunların dikim teknikleri ve terzilik üzerine biçki dikiş dersleri gibi konular hakkında yazılar yayımlanmıştır²²⁴.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra çıkarılan Kadınlar Dünyası, Mehâsin, Demet ve Kadın, Cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık eden Sûs, Kadın Yolu ve Türk Kadın Yolu dergileri de diğer dergiler gibi kadınların sesi olan, kadın ve moda konusuna sayfalarında azımsanamayacak kadar yer veren önemli tarihi kaynaklardır²²⁵.

Misal “Kadınlar Dünyası” dergisinde yer alan “*Kıyafetimizin Islahı*” başlıklı yazı, kadın kıyafetlerinin yeniden belirlenmesi gerektiğini, bunun için toplumun her kesiminden kadınların katıldığı ve erkeklerin de dâhil olduğu bir seçimin yapılarak milli esaslara uyumlu yeni model kıyafetlerde karar kılınmalı şeklindedir. Bu yazı ile milli esaslara uygun giysilerin belirlenmesi gerektiğinden söz edilse de derginin sonraki sayılarına bakıldığında Osmanlı kadınına örnek olarak sunulan kadın kıyafetlerinin, dönem Avrupa kadınlarının giyim tarzı olduğu görülmektedir. Dergide ayrıca “*Şarkta Kadın*” başlığı altında yüzü peçeyle kapalı ve çarşafly Osmanlı kadınına ait verilen fotoğraftan da anlaşıldığı gibi kadınlar çoğunlukla dış görünüşleri üzerinden tartışılmaktadır. Bu nedenle moda, çağdaş ve modern olmanın temel bir unsuru olarak görülmüş ve dönemin kadın dergilerinde sıklıkla yer almıştır²²⁶.

Dönemin bir başka kadın dergisi “Hanım” da yer alan “*Bu sene pek büyük bir rağbete mazhar olan koton işlemeli rublar pek ziyade moda olduğu gibi çarpık kırmalı elbiseler Paris’te bilhassa Viyana’da görülmektedir. Kadın modalarının iki büyük hareket merkezi olan Paris ve Viyana gazetelerinden iktibas ettiğimiz bu üç modelden en baştaki yeldirmenin istihale geçirip kap haline gelmiş beyazlı siyahlı güzel bir şeklidir...*” biçimindeki ifadeler, Avrupa kadın giyim modasının kadın dergileri ile Osmanlı’ya taşındığını göstermektedir. Keza hanımların kendi elbiselerini dikişmesi

²²³ Özge Demirel, “Osmanlı Basınında Kadın Temsili: Hanımlara Mahsus Gazete Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, 2020, s. 249.

²²⁴ Karakışla, a.g.e., s. 22- 43.

²²⁵ Bike Sağduyu, a.g.e., s. 87.

²²⁶ Erdinç Gülcü ve Samiye Tunç, Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, 2012, s. 164- 165.; Kılıç, a.g.m., s.715- 716.

için “Hanımlara Mahsus Gazete” nin ekinde verilen Avrupa kadın elbiselerine ait patronlar da bu hususa örnek teşkil etmektedir. “Mehâsin” dergisindeki “İç Çamaşırları” başlıklı yazıda, “Şüphe yoktur ki hiçbir şey bir kadının ruh-i nisviyyetini iç çamaşırları kadar mükemmel olarak gösteremez. Evet, hakiki bir kadın için en mühim ve en birinci meşgale-i tezyîn yalnız gayet nefis bir surette tertib-i zevâhirden ibaret olmayıp dış elbiselerinden ziyade bir dikkat ve itina-yı mahz ile iç çamaşırlarını tercih ve intihâbtır”²²⁷ şeklindeki cümleler, kadınların dış görünüşleri kadar iç giyimlerine de özen göstermeleri hususuna dikkat çekmektedir.

II. Meşrutiyet dönemi, basın alanında kadın ve kadın yazarların da ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Osmanlı kadınlarıyla alakalı çok sayıda cemiyet ve yayının bulunduğu bu dönemde, sivil basında olduğu kadar askeri basında da kadınlarla alakalı yazılara yer verildiği hatta askeri basın sütunlarında kadın yazarlara yer ayrıldığı görülmektedir. Keza Donanma Mecmûası, Metîn ve Müdâfaa-yı Milliye gazetelerinde yer alan yazı ve şiirler, askeri basında kadın penceresinden bir bakışın da bulunduğu göstermektedir²²⁸.

Özetle kadın gazete ve dergileri, yaptıkları yayımlar ile kadınların fazla para harcamadan modayı takip edebilme ve kendi elbiselerini dikebilmelerine yardım ettiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin milli iktisat anlayışına da katkıda bulunmuştur. Şöyle ki elbiseleri ecnebi terzilere pahalıya diktirmek yerine Müslüman kadınların bu işi yapması, bu sayede kadınların çalışma hayatına aktif katılımlarının sağlanması ve giyim için harcanan paraların milli servet içinde kalması amaçlanmıştır. Bunun için biçki dikişle ilgili bilgiler içeren yayınlar yapılmış, terzihaneler açılıp personel ihtiyaçları tamamen Müslüman ve fakir kadınlardan sağlanmıştır. Bu sayede geçim sıkıntısı yaşayan Osmanlı kadınları meslek sahibi yapılarak, hayatlarını idame ettirmelerine destek verilmiştir.

Yine mağaza sahipleri, basın aracılığı ile verdikleri reklamlar yoluyla tüketicilere ürün ve hizmetleri hakkında bilgi vermiş, rakip mağazalara karşı farklılık yaratmaya çalışmış ve insanlarda satın alma isteği oluşturarak satışlarını artırmayı hedeflemişlerdir.

²²⁷ Kılıç, a.g.m., s.717- 718.

²²⁸ Mehmet Ali Karaman, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2014, s. 351.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SANAYİLEŞME POLİTİKASI VE HAZIR GIYIM

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SANAYİLEŞME POLİTİKASI

1.1. CUMHURİYETİN DEVRALDIĞI EKONOMİ MİRASI

Cumhuriyet Dönemi sanayi alanında yapılan çalışmaların ne denli önemli bir vaziyet ve zorluk içerisinde gerçekleştirildiğini anlamak için öncelikle Osmanlı'dan devralınan ekonomik mirası irdelemek faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine bakıldığında iktisadi açıdan ciddi sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Bu durumun birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden biri, devletin taşradaki gücünün azalmasından dolayı vergi gelirlerini ayanlar ve diğer kesimlerle paylaşmak zorunda kalmasıdır. Osmanlı yönetiminin önceliği siyasal tehditleri önlemek ve kendisi için tehdit oluşturabilecek toplumsal kesimleri kontrol altına almaktır. Osmanlı merkezi yönetimi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda taşrada vergi toplama işini ele geçiren ayanın yükselişini engellemek istemiş bu gayeyle ayanlarla sık sık müzakerelerde bulunmuş, gerektiğinde ise böl yönet metoduyla ayanların güç birliği yapmalarını engellemeye çalışmıştır. Ayanların en güçlü olduğu XVIII. yüzyılda bile, taşra ile merkez arasında dengeleri sağlayacak siyasal kurumların oluşturulması ve istikrar kazanması mümkün olmamıştır. Nitekim bu amaç için 1807 yılında imzalanan Sened-i İttifak, iki taraftan da destek bulmadığından işlerlik kazanamamıştır. Bu alanda yapılan bir çalışmada, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda taşradan hazineye ulaşan vergi gelirlerinin kişi başına üç günlük düz işçi ücretini aşmadığı ve Avrupa'da kişi başına en az vergiyi Polonya ve Osmanlı Devleti'nin topladığı dile getirilmiştir. Netice olarak vergi toplayamayan devlet, iç ve dış güvenliği sağlamada yetersiz kaldığı gibi ekonomik gelişme için lüzumlu kurumların oluşumunu ve güçlenmesini de sağlayamamıştır. Savaşların yoğun olduğu dönemlerde, ek gelir sağlamak üzere kamu görevlilerinin servetlerinin müsadere edilmesi neredeyse düzenli bir uygulamaya dönüşmüş, iç ve dış ticarete tekeller oluşturarak bunlar satışa çıkarılmıştır. Uygulanan bu yöntemlerin ekonomiye etkisi ise ticareti baltalamak ve ekonomiyi küçültmek yönünde olmuştur²²⁹.

²²⁹ Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 58-59.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan ekonomik sıkıntıların bir diğeri, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan savaşlar nedeniyle artan masraflar ve yenilgiler nedeniyle ödenmek zorunda kalınan savaş tazminatlarıdır. Yine milliyetçilik isyanları sonucu yaşanan toprak kayıpları da ekonomide büyük olumsuzluklar yaratmıştır. Misal Mora isyanı sonrası Yunanistan'ın kurulmasının Osmanlı'ya ticari açıdan tesiri büyük olmuştur. Şöyle ki Rumlar ticari alanda teşebbüs ve bilgiye sahip, dış ticarete etkili bir kesimdi. Osmanlı bu toprakların elden çıkmasıyla ticarete bilgi ve teşebbüs gücü olan bu insanların kaybettiği gibi Doğu Akdeniz'de ekonomik anlamda kendisine rakip bir devlet de ortaya çıkmış oldu. Osmanlı Devleti savaşlara, isyanlara ve ihtilallere karşı varlığını koruyabilmek için batıyı örnek alarak yenilikler yapmak mecburiyetinde kaldı. I. Abdülhamid döneminde Avrupa'dan birçok uzman ve kalifiye eleman getirilerek askeri sanayi düzeltilmeye çalışıldı. III. Selim döneminde batı tarzı Nizam-ı Cedit Ordusu'nun gereksinimlerini sağlamak için Avrupa'dan kumaşlar ve silahlar satın alındı. II. Mahmut zamanında çıkarılan kıyafet kanunu ile asker ve memurlar için fes, pantolon ve ceket giyme zorunluluğuna binaen ayakkabıdan fese kadar tüm gereksinimler için Osmanlı'nın kapıları Avrupa mallarına açıldı. Osmanlı Avrupa'ya hammadde veren, karşılığında ise işlenmiş mamul alan bir devlet haline geldi. Osmanlı, iç sanayinin çöküşü ve bütçe açığında yaşanan artış nedeniyle dış borçlanma yoluyla varlığını sürdürmeye çalıştı²³⁰. Bu amaçla ilk dış borcu, Kırım Harbi sırasında 1854 yılında İngiltere'den aldı. Ne yazık ki bu duruma çabuk alışılan Osmanlı'da borçlanmalar, 1875'te faizleri ödemeyeceğini duyurana kadar artarak devam etti²³¹. Sultan Abdülmecid döneminin son altı yılında dört kez daha borçlanma yapıldı. 1860 yılı dış borçlanma miktarı 3.300.000 kese ve bunun için ödenen yıllık faiz 209.498 kese, iç borçlanma yaklaşık 2.000.000 kese ve bunun için ödenen faiz 544.514 kese idi. Aynı yıl bütçede 344.446 kese açık vardı. Bu bütçe açığını kapatmak amacıyla yeniden kâğıt para çıkarılması ise ekonomik krizin korkunç bir vaziyet almasına neden olmuştur²³². Keza Avrupa'da XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Sanayi İnkılabı da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu etkilerden kendini kurtarmanın tek yolu ise yurt dışından gelen yabancı mallardan alınacak gümrük vergilerini yüksek tutarak ülke sanayisinin ezilmesine engel olmaktı. Ancak XVI. yüzyılda bazı Avrupa Devletlerine imtiyaz adı

²³⁰ Karal, a.g.e., s. 213-215.

²³¹ Turan Yay, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Miras", *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, C. 3, S.1, 2019, s.89.

²³² Karal, a.g.e., s. 224.

altında verilen kapitülasyonlar nedeniyle bunu yapmak da olası değildi²³³. Şöyle ki, kapitülasyonlarla Avrupalı tüccarlara Osmanlı toprak ve karasularında ticaret ve yolculuk yapabilme, kendi bayraklarını taşıyan gemileri kullanabilme ve mallarını bir yöreden başka bir yöreye aktarabilme gibi haklar verilmiştir. Kapitülasyonlarla tanınan bu haklar XVII. ve XVIII. yüzyıllarda genişletilerek, Avrupalı tüccarlara Osmanlı topraklarında kendi mahkemelerini kurma ve ticari anlaşmazlıklarını bu mahkemelere götürme gibi haklar eklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin egemenliği ile ters düşen bu haklar dışında, Avrupalı tüccarların ödeyecekleri gümrük vergilerinin düşürülmesi hatta yerli tüccarlardan daha az gümrük vergisi ödemeleri ilerleyen süreçte Osmanlı tüccarlarını zor duruma düşürmüş, yerli tüccarların Avrupalı tüccarlarla rekabetini olumsuz etkilemiştir. Osmanlı dış ticaretinde XVI. yüzyıla kadar önemli paya sahip olan Müslüman tüccarların yerini Avrupa'daki toplumsal ağ ve ilişkilerden yararlanabilen, Avrupalı tüccarlar ile işbirliği imkânı daha fazla olan gayrimüslim tüccarlar almaya başlamıştır. Bu durum karşısında Müslüman tüccarlar Asya ticaretine yönelmeye başlamışlar, XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa ticaretinden büyük oranda dışlanmışlardır²³⁴.

Özellikle 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının gümrük muafiyetleri nedeniyle yabancı mallar, Osmanlı piyasasında serbestçe dolanır hale gelmiştir. Buna karşın yerli mallardan çeşitli adlar altında vergilerin alınması, Osmanlı malları ile yabancı malların rekabetini imkânsız hale getirmiştir. Bu durum Osmanlı'nın gayrimüslim tüccarları üzerinde de olumsuz etki yaratmıştır. Yabancı tüccarların yararlandığı kapitülasyonlardan faydalanmak isteyen gayrimüslim tüccarlar ise çözüm olarak İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tabiiyetine girmeye başlamışlardır. Bu olay, Osmanlı'nın yabancı tüccarlara karşı rekabet edecek elemanlarını kaybetmesine neden olmuştur. Tüm bunların yanı sıra devlet adamlarının ekonomi konusunda modern bilgilerden mahrum olması da ekonomik çöküşün önemli nedenlerden biri idi. Borç alınan paralar ekonominin geliştirilmesi için harcanmamış, faizler alınan yeni borçlarla kapatılmaya çalışılmış, borçlara karşılık gelir kaynakları gösterilmiş, borç alınan devletlere imtiyazlar verilmiştir²³⁵. Sultan Abdülmecid zamanı Rus Çarı Nikola, Osmanlı Devleti için Avrupa genelinde de revaç gören "*Hasta Adam*" tabirini kullanmıştır. Bu tabire karşı Fuat Paşa "Türklerin naturası gayet sağlam olduktan başka

²³³ Karal, a.g.e., s. 216- 217.

²³⁴ Pamuk, a.g.e., s. 57.

²³⁵ Karal, a.g.e., s. 216- 217.

uzvî hiçbir hastalıkla malûl değildir. Türkiye, cilt hastalığına yakalanmıştır. Fakat çabuk iyileşmesi için vücudüne sürecektür kükürt yok”²³⁶ şeklinde söylemiştir. Fuat Paşa’nın kükürt kelimesiyle kastettiği şey para idi. II. Abdülhamit tahta geçtiğinde hazine bomboştur. Avrupa basınında Osmanlı’nın iflas içinde olduğu yazılmaktaydı²³⁷. 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi’nin yenilgiyle sonuçlanması ve Rusya’nın talep ettiği savaş tazminatı, Osmanlı’dan alacağı olan devletleri endişelendirdi. Bu tazminatın kendi menfaatlerine zarar vereceğini Berlin Konferansı’nda da dile getirdiler. Berlin Antlaşması sonrası alacaklı devletlerin mali baskısına çözüm bulmak amacı ile mahalli alacaklılarla görüşmeler yapılarak 1879’da anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre 1880 yılına kadar altı vasıtasız vergi, borçları ödemek amacıyla alacaklılara ayrıldı. Bu anlaşma Deyun-u Umumiye İdaresinin kurulması yolunda atılan bir adım olmuştur. 1881 yılında ise dış borç alacaklıları ile görüşülerek Muharrem Kararnamesi çıkarıldı. Bu kararname ile Deyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. Bu idare, hazineye ait gelirlerin üçte birini kontrol etmekteydi. Dış borçların ödenmesi amacıyla tuz, tütün, ipek, balık, ispiro, damga ve pul vergisi, tömbeki vergisi, temettü vergisi fazlası, Bulgaristan emareti vergisi, Doğu Rumeli vergisi, Kıbrıs vergisinin artışı gelirleri Deyun-u Umumiye’ye bırakıldı. İlerleyen süreçte gelirleri tahsis edilen bazı vergilerde devletin maliye idaresi aradan çekilmiş, tahsilat doğrudan Deyun-u Umumiye İdaresince yapılmıştır. Osmanlı Devleti’nde bu idare kurulduktan sonra on bir borçlanma daha yapılmıştır²³⁸. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı’nın 716 milyon dolar civarında borcu olup en fazla borçlanılan devlet ise Fransa idi. İttihat ve Terakki hükümeti, I. Dünya Savaşı ortamından yararlanarak 9 Eylül 1914 tarihinde kapitülasyonları feshettiğini duyurmuş, milli burjuva oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Milli devlet olma anlayışı doğrultusunda, 1916 yılının Mart ayında çıkarılan kanunla Fransızca olan ticari işlem dili Türkçeye dönüştürülmüştür. Ayrıca aynı yıl Sanayi-i Teşvik Kanunu çıkarılarak milli sanayi korunmaya çalışılmış ise de I. Dünya Harbi’nin kaybedilmesi bu çabaları boşa çıkarmıştır²³⁹.

Özetle Osmanlı Devleti ekonomik olarak sıkıntılı bir durumdaydı. Savaşların da etkisiyle üretimde başrol olan erkek nüfusu önemli ölçüde azalmış, iş alanlarının büyük bir kısmı kapanmış, işsizlikte artış ve kaynaklarda azalma yaşanmıştır. Bu olumsuz

²³⁶ Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi- Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876- 1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 415.

²³⁷ Karal, a.g.e., s. 415.

²³⁸ Karal, a.g.e., s. 426- 428.; Yay, a.g.m., s. 89.

²³⁹ İ. Ceyhan Koç, “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, 2000, s. 146-147.

ortamda başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı için ülkenin mevcut tüm kaynakları seferber edilerek kullanılmıştır. Nihayetinde başarıyla sonuçlanan savaş neticesi imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni Türkiye kuruldu. Ancak ülke toprakları harap ve bitap düşmüş, fakir bir haldedir. Cumhuriyetin ilanıyla devlet harabeye dönmüş ülkeyi yol, hastane ve okul gibi imar faaliyetleri ile yeniden inşa etmeye çalışırken bir yandan da ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fabrikalar kurmaya çalışmıştır²⁴⁰.

Cumhuriyetin devraldığı sorunları, Eylül 1930'da Maliye Vekili Şükrü Bey (Saraçoğlu), özetle şöyle dile getirmiştir: “Ülkenin üretim gücü hayli zayıf ama ihtiyaçlar oldukça fazladır. Üstüne Osmanlı Devleti'nden kalma borçların ödenmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Paranın değeri böyle bir ekonomide devamlı olarak düşer. Keza 1929 yılına kadar da azar azar düşmüştür”. Paranın değerinde yaşanan kısa süreli düşüşler, ülkenin toparlanmasına engel olmayacağı gibi toparlanmasını da kamçılabilir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde, gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ekonomik yapı mevcut değildi. Köklü bir gelişmemişliğe ve ekonomide hiç azalmayan dış açığa yani geçici olmayan sorunlara sahipti. Uluslararası serbest piyasası karşısında duramayan ve dış açıklardan kurtulamayan cumhuriyet yönetimi, bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Çünkü ekonomide dış açık hafife alınacak bir mesele olmayıp ciddi sonuçları vardır. Cumhuriyet yönetimi bunu bilmekte idi. Hatta 1931 yılı İktisat Vekili Mustafa Şerif Bey (Özkan), bu hususta şunları söylemiştir²⁴¹:

“Eğer bir millet istihsal (üretim) hususunda geri ise teknik amiller (güçler) hususunda ilerlememiş ise, o memleketin muvazenesini (dengesini) vücuda getirmeyi beynelmilel mübadelenin (uluslararası piyasanın) nazımlığına (düzenleyişine) terk etmek, o memleketin harabisine (yıkılışına) göz yummak olur. Her sene bilanço açığını milletin öteden beri toplamış ve asırlardan beri biriktirmiş olduğu menkul kıymetlerle ödemek mecburiyetine düşer. Açık, senelerce devam ettiği takdirde memleket dâhilinde mücevherat ve müzeyyenattan (süsler ve değerli eşyalardan), ev ağırlıklarından başlayarak, nihayet o memleketin şimendiferlerinin, bankalarının, ticari ve sınai teşebbüslerinin, arazinin ecnebilere geçmesine kadar varabilir”²⁴².

Mustafa Şerif Bey'e göre, bir ülkenin üretim ve teknolojiye sağlayabileceği satın alma gücünden mahrum olması, uluslararası serbest piyasa karşısında kalması ve bu kurallara göre yönetilmesi yıkımdır. Ülkede dış açık daimi hale gelir, bu açığı kapatabilmek için herşey satılmak mecburiyetinde kalınır. Ekonomisinde biriken sermayeyi bir elden diğerine geçirmek ve yurt dışına aktarmak hoş bir durum değildir. Sermaye transferi normal ölçülerde olabilir ancak olağandışı bir durumla

²⁴⁰ Özer Özçelik ve Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, 2007, s. 254.

²⁴¹ Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, 1987, s. 32-33.

²⁴² Kuruç, a.g.e., s. 33.

karşılaştığında sermaye kaçıışı normalin dışında artar. Bu durum paranın değerindeki düşüşü hızlandırır. Ekonominin ayarını bozar ki böyle bir ülkede denk bütçe yapmak imkânsız hale gelir ve ekonomide yıkıcı etkisi olur²⁴³.

1.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Milli mücadelenin başarı ile sonuçlanması sonrası Mustafa Kemal ve arkadaşları devletin yeniden yapılandırılmasını sağlamak için büyük gayret göstermişlerdir. Bu yapılandırma faaliyetleri içerisinde ekonomi, önemli bir yer tutmuştur. Atatürk; “*Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner*”²⁴⁴ şeklindeki sözüyle asıl kurtuluş ve yükselişin, ekonomik alanda sağlanacak egemenlik ve güçle olabileceğini dile getirmiştir²⁴⁵.

Evvela ekonomik kalkınma için uygulanacak strateji ve kalkınma modelini belirlemek amacı ile İzmir’de İktisat Kongresi’nin toplanmasına karar verilmiştir. Kongrenin, Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinin ekonomik konularda yaşanan anlaşmazlık (kapitülasyonlar) sebebiyle kesintiye uğradığı dönemde yapılması ayrıca manidardır²⁴⁶.

O dönem iktisat vekili olan Mahmut Esat Bey, hükümet tarafından yapılacak kongre ile ilgili bir gündem oluşturulmadığını ancak üretim, şirketler, gümrük, kredi, sendika, ulaştırma meseleleri ile ilgili broşür hazırlayıp kongre üyelerine önceden dağıtacaklarını beyan etmiştir. Devamında gerekli hazırlıkların yapılması amacıyla bir heyet oluşturularak, kongreye kimlerin katılacağı ile ilgili esaslar belirlenmiştir. Buna göre: Her ilçeden üç çiftçi ve birer işçi, tüccar, şirket temsilcisi, sanatkâr ve bankacı olmak üzere en fazla sekiz üyenin katılmasına karar verilmiştir. Bu sınıflandırmanın amacı toplumu oluşturan kitlelerin geniş çaplı katılımını sağlamaktır²⁴⁷.

Nitekim 17 Şubat ile 4 Mart 1923 tarihleri arasında işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici kesiminden 1135 delegenin katılımıyla toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nin başkanlığını Kazım Bey (Karabekir), açılış konuşmasını ise Mustafa Kemal yapmıştır.

²⁴³ Kuruç, a.g.e., s. 33-34.

²⁴⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III* (Açıklamalı Dizin İle), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006, s. 297.; Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s. 8.

²⁴⁵ Hamza Eroğlu, “Atatürk ve Devletçilik”, *Belleten*, C. 49, S. 194, 1985, s. 363.

²⁴⁶ Koç, a.g.m., s. 148.

²⁴⁷ Koç, a.g.m., s. 149.

Mustafa Kemal açılış konuşmasında özellikle ayrıcalık verilmiş yabancı şirketlerin millileştirilmesi ve kapitülasyonların kaldırılması gereği üzerinde durmuştur²⁴⁸.

Kongrede alınan kararlar iki grupta toplanmıştır. Bunlardan biri; 12 maddeden ibaret olan Misak-ı İktisadi kararlarıdır. Bu kararlar kongreye katılan tüm gruplar tarafından kabul edilmiştir. Diğeri ise sanayii, tüccar, işçi ve çiftçi gruplarında alınan kararlardır²⁴⁹. İktisat Kongresinde alınan kararlar ile ekonomik hayatta milli bilincin oluşturulmak istendiği aşikârdır.

Çalışma konumuzun alanına girmesi nedeni ile İzmir İktisat Kongresinde sanayi grubunun aldığı kararlar ayrıntılı, diğer grupların aldığı kararlar ise özetle şu şekildedir:

Sanayi Grubunun Aldığı Kararlar²⁵⁰:

1. Ülke ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde üretimi yapılan malların dışardan ithaline, ağır gümrük vergileri koyulması suretiyle engel olunması,
2. Memlekette var olan ve ihtiyaçları karşılamada yeterli olan hammaddelerin ağır gümrük vergileri koyularak ithal edilmesinin yasaklanması, aksine memlekette var olmayıp sanayimiz için gerekli olan hammaddelerin ise gümrük vergisinden muaf tutularak ithal edilmesinin sağlanması,
3. Tüm sanayi alanlarında gerekli olan makine ve makine parçalarının gümrük vergisinden muaf tutulması,
4. Sanayi erbabına kredi sağlamak amacıyla sanayi bankasının kurulması,
5. Sanayi alanında eleman yetiştirmek amacıyla sanayi ve çırak mektepleri yanında usta kurslarının açılması,
6. Sanayi mekteplerinden mezun olanların uzmanlık için Avrupa'ya gönderilmesi,
7. Her kaza ve sancakta sanayi odalarının açılması,
8. Hükümet merkezinde, bütün sanayi odalarının bağlı olduğu bir merkez sanayi odasının açılması,
9. Kadın-erkek tüm ahalî, askeri ve sivil memurlar için yerli mamulat ve mensucat kullanımının zorunlu olması,
10. Türkiye'nin geniş demiryollarına sahip olması, şehir, kasaba ve limanlar arasında demiryolu, şose yolların süratle yapılması olarak tespit edildi.

²⁴⁸ Koç, a.g.m., s. 149.

²⁴⁹ Ferdi Sayım, "Birinci İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin Ekonomi Politikalarına Etkisi (1923-1930)", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C. 6, S. 39, 2020, s. 2723.

²⁵⁰ Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.48-50.; Koç, a.g.m., s. 153.

Tüccar Grubunun Aldığı Kararlar:

Tüccarlara destek vermek amacıyla bir ana ticaret bankasının kurulması, borsaların millileştirilmesi, koruyucu bir gümrük sisteminin takibi, ticaret odalarının kurulması, tekellilikle mücadele, madenlerin araştırılması ve işletilmesi, limanlar arasında ticaret işinin yalnızca yurttaşlara verilmesi, demiryollarının yapılması ve haberleşme imkânlarının hızlandırılması gibi kararlar alınmıştır²⁵¹.

Çiftçi Grubunun Aldığı Kararlar:

Aşar vergisinin kaldırılması, tütün ekim ve ticaretinin serbest bırakılması, Reji İdaresi'nin kaldırılması, ziraat aletleri fabrikasının açılması, ziraat makine ustalarını yetiştirecek mekteplerin açılması, okul programlarına pratik tarım derslerinin konulması, bataklıkların kurutulması ve nehirlerin taşmasının engellenmesi, hayvan hastalıkları ile mücadelenin hızlandırılması, göllerde balık yetiştirilmesi, ormanların korunması ve artırılması yönünde kararlar tespit edilmiştir²⁵².

İşçi Grubunun Aldığı Kararlar:

Çalışanlara amele yerine işçi denilmesi, günlük çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi, gece işçilerine çift yevmiye verilmesi, 12 yaş altındakilerin çalıştırılmaması, maden işçilerinin çalışma süresinin 6 saat olup on sekiz yaş altındakilerin çalıştırılmaması, hastalanan işçilere üç aya kadar gündeliklerinin verilmesi, kaza ve ihtiyarlık hayat sigortasının kurulması, işçilere yılda bir ay izin ve gündeliklerinin verilmesi, iki yüz elli işçisi bulunan müessese veya fabrikaların içinde veyahut yakınında bir dispanser olması ayrıca maden ocakları, orman fabrikaları ve tuzlaların çevresinde birer hastane yapılması gibi kararlar belirlenmiştir²⁵³.

Yukarıda belirtilen I. Türkiye İktisat Kongresi kararlarının hükümeti bağlayıcı bir niteliği olmasa da çeşitli grupların istek ve ihtiyaçlarını, ekonomiye bakışlarını göstermesi yönünden önem arz etmektedir. Bu kongre ile 1931'lere kadar sürdürülecek olan liberal iktisat politikası, büyük oranda ortaya çıkmıştır²⁵⁴.

²⁵¹ İnan, a.g.e., s. 32- 47.; Koç, a.g.m., s. 153.

²⁵² İnan, a.g.e., s. 21-32.; Koç, a.g.m., s. 154.

²⁵³ İnan, a.g.e., s. 51-54.; Koç, a.g.m., s. 154.

²⁵⁴ Koç, a.g.m., s. 155- 156.

1.3. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ SONRASI SANAYİ ALANINDA UYGULAMAYA KONULAN POLİTİKALAR

1923 senesi, Osmanlı Devleti'nin kesin şekliyle tarihe karıştığı ve Anadolu'da yeni bir devletin kurulduğu siyasi bir devrimi temsil etmektedir. Bu dönemde bürokratik aristokrasi yönetimden tamamen uzaklaşsa da ekonomik anlamda geçmişten kopuş olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Şöyle ki 1923 ile 1929 yılları arası döneme ait ekonomi görüşü ve politikaları, 1908 ile 1922 yılları arasındaki dönemle benzer bir süreklilik göstermektedir. Bu süreklilikte Meşrutiyet sonrası uygulanan milli iktisat anlayışının, 1923 sonrasına da egemen olmasından anlaşılmaktadır²⁵⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikası iki ayrı dönemde ele alınmaktadır. Bunlar; 1923-1929 yılları arasında özel teşebbüse dayalı bir sanayileşme politikasının takip edildiği kısmi liberal dönem ve 1929-1938 yılları arasında Devletçi bir sanayileşme politikasının uygulandığı dönemdir²⁵⁶.

Sanayi alanında uygulanan politikaların temeli, gümrük alanında getirilmiş olan sınırlandırmalar ve özel yatırımların gerçekleştirilmesine yönelik teşvik edici uygulamalardır²⁵⁷.

1.3.1. Gümrük Politikası

I. Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti, kapitülasyonları kaldırmış, 1916'da ise koruyucu bir gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştı. Ancak Mondros mütarekesi sonrası İtilaf Devletlerinin baskısı nedeniyle 1916 tarifesi kaldırılmıştı. Bu gümrük tarifesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Büyük Millet Meclisi tarafından tekrar yürürlüğe getirilmiş ve enflasyonun etkisini kırmak için tarifenin spesifik oranları beş kat yükseltilmiştir. Bazı malların 1916 yılına oranla gümrük vergileri, 1923 yılında on iki katına çıkarılmıştır. Bu değişikliğin sebebi, özellikle orman ve tarım ürünlerini koruma ve ithalatı kısma maksatlıydı²⁵⁸.

Ancak 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da Fransa, İngiltere, İtalya, Romanya, Yunanistan, Japonya ve Sırp- Hırvat- Sloven devletleri ile yaptığı Ticaret Sözleşmesi nedeniyle Türkiye, 1916 tarifesine göre 12 katına çıkarılmış olan gümrük oranlarını, bazı mallar için 9 kata indirmeyi ve beş yıl boyunca 1916 gümrük tarifesi

²⁵⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 39.

²⁵⁶ Özçelik ve Tuncer, a.g.m., s. 259.

²⁵⁷ Boratav, a.g.e., s.47.

²⁵⁸ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923- 1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 144.

değiştirmemeyi kabul etmiştir. Lakin Türk hükümeti, ekonomik kriz veya sterlin karşısında Türk Lirasının % 30 üzerinde değer kaybetmesi gibi bir durumda istediği kararı alabilme hakkına sahipti. Kısacası bu anlaşma, 1924 ile 1929 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin gümrük tarifesinde serbest olmasını ve dış ticaret alanında rahat hareket edebileceği politikalar üretmesini engellediği için hükümet, yerli sanayiye korumada etkin bir gümrük politikası uygulayamamıştır²⁵⁹.

Türkiye'de dış ticaret alanında gelişmelerin yaşanması, Lozan Ticaret Sözleşmesi'nin sona erdiği yıl çıkarılan yeni Gümrük Tarifesi Kanunu ile olmuştur. 1 Haziran 1929 tarihinde hükümet tarafından kabul edilen 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu, Resmi Gazetede yayımlandığı 1 Temmuz 1929 tarihinden üç ay sonra yürürlüğe konmuştur. 33 madde ve bir geçici bölümden oluşan bu kanunla Türkiye, gümrük vergilerini yükseltme, ithalat yasakları koyma ve mukabele-i bilmisil önlemler alabilme gibi bir takım yetkilere kavuşmuştur. Yine bu kanunla gümrükten muaf tutulan mallar ile yeni gümrük tarife cetvelleri çıkarılmıştır²⁶⁰. Buna göre, 1927 yılı Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi alanında kullanılacak makineler için getirilen gümrük affı, bu yeni tarifiede tarım araç gereç ve makineleri için de uygulanmıştır. Bununla birlikte ülkede üretimi yapılmayan sanayi hammaddeleri için belirlenen oranlar da oldukça düşük tutulmuştur. Ancak gıda ürünleri, kumaş, iplik, ağaç ve deri mamulleri ile çimento gibi gelişmekte olan sanayi alanlarında ithalattan alınan vergi oranları, yerli üretimi korumak amacıyla artırılmıştır²⁶¹.

Dış ticaret alanında yapılmış olan bir diğer düzenleme “Kat’î ticaret muahedeleri akdi için müzakereye başlanmış veya başlanacak devletlerle muvakkat ticarî itilâflar akdine dair kanun” dur. 2 Haziran 1930 tarih ve 1679 sayılı bu kanun, 10 Haziran 1930 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Üç maddeden ibaret olan kanunun birinci maddesine göre, kesin ticaret antlaşması yapmak üzere görüşmeye başlanmış veya başlanacak olan devletlerle yapılacak antlaşmalar yürürlüğe girene kadar hükümetin, geçici ticari anlaşmalar imzalamaya izinli sayılması hükümeti rahatlatmıştır²⁶².

²⁵⁹ Tezel, a.g.e., s. 145.; Feyza Kurnaz Şahin, “Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)”, *History Studies*, C. 10, S. 8, 2018, s. 146.

²⁶⁰ “Gümrük Tarifesi Kanunu”, Kanun No: 1499, Resmi Gazete, 1 Temmuz 1929, Sayı: 1230, s. 7753- 7761.; Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 146.

²⁶¹ Tezel, a.g.e., s. 145- 146.

²⁶² “Kat’î ticaret muahedeleri akdi için müzakereye başlanmış veya başlanacak devletlerle muvakkat ticarî itilâflar akdine dair kanun”, Kanun No: 1679, Resmi Gazete, 10 Haziran 1930, Sayı: 1516, s. 9040.; Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 146.

Yine 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı “Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi aktetmiyen devletler ülkesinden Türkiye’ye yapılacak ithalâta memnuiyetler veyahut tahdit veyahut takyitler tatbikına dair kanun”, 1 Ağustos 1931 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Dört maddeden oluşan bu kanunun birinci maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti ile ticaret sözleşmesi imzalamamış veya böyle bir sözleşme imzalamak için görüşmelere başlanması yolunda Türkiye Cumhuriyeti hükümetince yapılan teklif ve teşebbüsleri sonuçsuz bırakmış veya ticaret sözleşmesinin imzalanmasını bekleterek geçici bir anlaşma yapmaktan kaçınmış olan yabancı devletler ülkesinden, Türkiye Cumhuriyeti ülkesine yapılacak ithalâtı tamamen veya kısmen yasaklamaya veya bu ithalâtın sınırlandırılmasına veyahut Türk hükümetinin önceden iznini elde etmek suretiyle kayıt altında yürütülmesi işinde, İcra Vekilleri heyeti yetkili kılınmıştır. Kanunun ikinci maddesine göre hükümet, memleket ekonomisini korumak amacıyla gerektiğinde bazı eşyanın ithalini ruhsat usulüne tabi tutma, sınırlandırma veya tamamen yasaklamaya yetkilidir²⁶³. Özetle, yapılan tüm bu çalışmalar ile gümrük tarifelerindeki yasal boşluklar kapatılmaya çalışılmıştır.

1933 yılına gelindiğinde ise hükümet tarafından son şekli verilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda, bilhassa kumaş ve deri mamuller için alınan gümrük vergileri daha da yükseltilmiştir. Bunda Osmanlı’dan kalma dokuma ve deri fabrikalarını işletmek amacıyla 1933 yılında kurulan Sümerbank’ın büyük etkisi olmuştur. 1933 senesinde tarifede yapılan bu değişiklikler hükümete, ikili ticaret anlaşmalarına yüksek gümrük vergileriyle başlama imkânı da vermiştir²⁶⁴.

Yine 1936- 1939 yılları arasında pamuk ipliği, çimento ve bazı ara sanayi malları ile makineler üzerinde yeni tarife değişiklikleri yapılmıştır. Yapılan bu uygulamalar sonucu ithalat hacmi yarıya inerken, ithal ürünlere olan talep de azalmıştır. Diğer taraftan hükümetin bütçe gelirlerini artırma beklentisi ne yazık ki ithalattaki azalma sebebiyle sağlanamamıştır. Şöyle ki, 1929 senesi gümrük vergisi geliri 41 milyon Türk Lirası iken 1930’da 56 milyon Türk Lirasına yükselse de 1934’te 33 milyon Türk Lirasına düşmüştür. Hükümet bu azalmanın telafisi amacıyla 1933-1934

²⁶³ “Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi aktetmiyen devletler ülkesinden Türkiye’ye yapılacak ithalâta memnuiyetler veyahut tahdit veyahut takyitler tatbikına dair kanun”, Kanun No: 1873, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1931, Sayı: 1861, s. 692.; Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 146.

²⁶⁴ Tezel, a.g.e., s. 151.

yıllarında çay, kahve ve benzin gibi ithal ürünler için harcama vergileri koyma ihtiyacı duymuştur²⁶⁵.

1.3.2. Kambiyo Politikası

Kambiyo, Latince kökenli bir kelime olup “değiştirme” anlamına gelmektedir. Sözlük anlamı ise yabancı ülkelere ait madeni ve kâğıt paralar ile poliçe, çek, bono, belge ve hesap gibi parasal araçların tümü şeklinde ifade edilmektedir. Pratikte ise yabancı ülkeler ile yapılan parasal işlemler, yabancı para alım- satımı olarak açıklanmaktadır²⁶⁶.

Türkiye’nin 1920’li yıllardaki dış ticari açığı oldukça fazlaydı. Bunda kambiyo işlemlerini yürütecek bir merkez bankası ve kambiyo kuru politikasında kullanılacak döviz ve altın rezervinin olmaması önemli bir etkendi. Verilen dış ticaret açıklarının önemli bir bölümü Avrupa’daki ticari çevre ve bankaların Türkiye’deki ithalatçılar için verdikleri krediler ile bir bölümü ise ülke dışına özel yollarla çıkarılan altınla karşılanmaya çalışılmıştır. 1929 yılına gelindiğinde dış ticaretteki açık, büyük bir krize dönüşmüştür. Bu yıl yeni bir gümrük tarifesinin yürürlüğe gireceğini bilen ithalatçıların, eski tarifeden stok yapma rekabetine girmeleri sonucu, ihracat gelirlerinin ithalat harcamalarını karşılama oranı düşmüş, üstüne 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkileri görülmeye başlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye’nin dış ticaret hadlerinin bir önceki yıla göre %15 oranında bozulması, kambiyo kurunda Türk Lirasının değer kaybetmesine ve “para krizi” sorununun başlamasına neden olmuştur. Paranın değer kaybetmesinde, ticaret açığı dışında Osmanlı’dan kalma dış borçların ilk taksitinin bu yıl ödenmeye başlanması ve Türk parasının değerinin düşürüleceği yönünde dış ticaret çevrelerinde yayılmış olan söylentiler de etkili olmuştur²⁶⁷.

Hükümet, Türk Lirasında yaşanan değer kaybının artması üzerine 1929 yılı Aralık ayında, kamu kesimince yapılan ithalatı durdurdu. 1930 yılı Şubat ayında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Türk Lirasının döviz kurunu altına bağlayarak kararlı tutmakla vazifelendirildi. Böylece tüm döviz işlemleri hükümetin kontrolüne girmiş, Mart ayında ise Bankalar Konsorsiyumu kurulmuştur. Bu konsorsiyum tarafından oluşturulan döviz fonunun yarısı, Türkiye’deki yabancı sermayeli bankalar tarafından sağlanmıştır. Hükümet, 1930 yılı Haziran ayında kurulan T.C. Merkez

²⁶⁵ Tezel, a.g.e., s. 152-153.

²⁶⁶ Zela B. Bengisu, “Türkiye’de Uygulanan Kambiyo Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi”, *Türkiye’de Para ve Kur Politikası*, Ed: Y. Aydın, 2016, s. 103-123.

²⁶⁷ Tezel, a.g.e., s. 153- 155.

Bankası, 1932 Ocak ayında döviz işlemlerine başlayıncaya kadar bu rezervden faydalanmıştır. Döviz kısıtlamaları, Merkez Bankası'nın çalışmaya başlaması ile daha da artırılmış, 1933'te ise Türkiye'deki yabancı şirketler ile gerçek kişilerin kâr ve ücret transferleri özel izne tabi tutulmuştur²⁶⁸.

1.3.3. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kurulması

İzmir İktisat Kongresinde, el işçiliği ve küçük atölyelerde üretim biçiminden büyük ölçekli imalata yani fabrikalaşmaya geçilmesi gerekliliği ve sanayi teşebbüslerine kredi sağlanmaya yönelik bir banka kurulması isteği ziraat grubunun çoğunluğu ve diğer grupların oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu kapsamda, sanayi alanında en önemli kalkınma hamlelerinden biri olan “Sanayi ve Maadin Bankası” 1925 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin ilk kalkınma bankası olan Sanayi ve Maadin Bankası'nın görevleri içerisinde; Sanayi işletmeleri kurmak ve her tür ticari faaliyetlerini yürütmek, kendisine devredilen Osmanlı'dan kalma fabrikaların yeni kurulacak şirketlere devri yapıncaya kadar işletilmesini sağlamak, bizzat veya iştirak yolu ile maden imtiyazı almak ve işletmek, sanayi ve madencilik işiyle uğraşanlara kredi vermek ve her tür bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamaktır²⁶⁹.

Banka, sermaye ve idaresini tamamen devraldığı Bakırköy Bez Fabrikası, Feshane Mensucat Fabrikası, Beykoz Kundura ve Debagat Fabrikası ve Hereke Mensucat Fabrikası dışında on yedi şirkete iştirak yoluyla, 1930 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na kurucu ortak olarak hissedar olmuştur. İştirak yoluyla hissedar olduğu, çalışmamızın kapsamına giren şirketler şunlardır: Kayseri Bünyan İplik Fabrikası T.A.Ş., Isparta İplik Fabrikası T.A.Ş. ve Ankara Millî Mensucat T.A.Ş.'dir.²⁷⁰

Sanayi ve Maadin Bankası, yaptığı sanayi işletmeciliği ile bir yandan ülkenin modern sanayiye uyumunu sağlamak, bir yandan da sanayi ve madencilik alanındaki özel teşebbüslerin kredi ihtiyacını temin etmek gibi geniş mesuliyetlerle yükümlüydü. Ancak bu mesuliyetleri yerine getirebilecek kaynağa sahip değildi. Misal, faaliyeti süresince bankanın hükümetten aldığı toplam ödenek 4.237.099 Lira olmuştur. Diğer taraftan Teşvik-i Sanayi Kanunu mucibince her yıl 3.000.000 Lira bankaya aktarım yapılması lazım gelirken bu meblağ toplamda 2.900.000 Lira ile kısıtlı kalmıştır. Ne

²⁶⁸ Tezel, a.g.e., s. 155.

²⁶⁹ Ebubekir Ayan, “Türkiye'nin İlk Kalkınma Bankası: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Faaliyet Hayatının Eleştirel Analizi”, *History Studies*, C. 13, S. 3, 2021, s.728-730.

²⁷⁰ Ayan, a.g.m., s. 731- 734.

yazık ki mevcut kaynaklar da devralınan fabrikaları modernize ederek işletmek ve verimsiz çalışan iştirak şirketlerinin sürekli artan kaynak ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştır. Buna rağmen iştirak şirketlerinde de kayda değer bir gelişmenin sağlanamamış olması, büyük oranda kaynak israfına dönüşmüştür. Nihayetinde sermayesi tükenen banka, kendi bünyesi haricindeki sanayi işletmelerine kredi desteği verme görevini yapamayarak gerçek bir sanayi bankası olma özelliğine kavuşamamış ve fabrika işletmeciliği yapan bir ofis durumunda kalmıştır. Bankanın yetersizliği hükümet tarafından da kabul edilmiş ve kalkınmada yeni bir model olan “iktisadi devletçilik” anlayışına geçişle birlikte, 1932 yılında banka, Türkiye Sanayi Kredi Bankası ve Devlet Sanayi Ofisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır²⁷¹.

Yeni modelde fabrika kurmak ve işletmek ile kredi sağlamak ayrı ayrı işler olarak kabul edilmiş, yani bankacılık sanayi işlerinden ayrı tutulmuştur. Zira bankaların, fabrika işleri ile uğraştıklarında bankacılığı ihmal ettikleri görülmüştür. Ayrıca bu yeni sanayi modelinde, kurulacak sanayiinin önemli bir kısmının devlet yönetiminde olması esas alınmıştır. Özetle devletin yatırım ve işletmeciliği mevzubahis olmuştur. Sanayi Kredi Bankası ve Devlet Sanayi Ofisi’nden oluşan bu modelde, özel ve devlet girişimleri arasında kanunların yarattığı bir ayrıcalık olmayıp ikisine de eşit gelişme şansı verilmiştir. Ancak bu modelin, devlet sanayiini daha hızlı büyüteceği de bir gerçektir. Özel teşebbüs gücünün bir türlü büyük sanayiye erişememesi, Cumhuriyet rejiminin ise bunu bekleyecek zamanının kalmaması nedeniyle 1920’lerde tümüyle özel kesimin desteklendiği politikaların yerini devlet sanayiciliği almış ve sanayileşme projesi bir devletçilik projesinin de başlangıcı olmuştur²⁷².

1.3.4. Ticaret ve Sanayi Odalarının Yeniden Düzenlenmesi

İzmir’de yapılan İktisat Kongresi’nde ele alınan konulardan biri de Ticaret ve Sanayi Odaları hususudur. Kongrede Milli Türk Ticaret Birliği ve Esnaf Cemiyetleri Müttehidesi, tüm memleket için önemli bir mesele olan Ticaret ve Sanayi Odalarının yeniden düzenlenerek çağdaş bir hale getirilmesi ve ihmal edilmemesi düşüncesini dile getirmiştir. Bu hususta sanayi grubu tarafından öne sürülen ve kabul edilen kararlar şunlardır²⁷³:

1. Her sancak ve kazada bir sanayi odasının açılması,

²⁷¹ Ayan, a.g.m., s. 742- 745.

²⁷² Kuruç, a.g.e., s. 92- 95.

²⁷³ İnan, a.g.e., s. 50.; Murat Koraltürk, *Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi (1880-1952)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 121-122.

2. Her sanayi odası arasında ciddi bağların sağlanması,
3. Hükümet merkezinde, bütün sanayi odalarının bağlı olduğu büyük bir merkezi Sanayi Odasının kurulması,
4. Esnaf cemiyet ve loncalarının kurulması,
5. Terkedilmiş sanayi müesseselerinin özellikle sanat sahiplerine verilmesi ve sanayi çevrelerinin dağılmasının önlenmesi,
6. İhtira beratlarının (buluş belgesi- patent) yeniden incelenerek düzeltilmesi ve Alamet-i Farika Kanunu'nun iyileştirilmesi hususlarındadır.

Hükümet, Ticaret ve Sanayi Odalarının yaygınlaşması ve örgütlenmesini sağlamak amacıyla 1925 yılında yasal bir düzenlemede bulundu. Aslında odaları düzenleme planı, Cumhuriyet öncesi dönemde de vardı. Zira 14 Ağustos ile 24 Ekim 1923 arası dönemde, başkanlığını Fethi Bey'in (Okyar) yaptığı hükümet programında *"...Ziraat, Ticaret ve Sanayi odalarını daha düzenli ve aktif bir hale getirerek, ticari hayatta faydalı olmalarını sağlamak amacıyla, nizamnamesi değiştirilerek iyileştirilecektir"* şeklinde belirtilmişti. Odaların yeniden düzenlenmesi hususunda, hükümetin yanında İzmir ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odaları da hazırladıkları taslak önerilerle katkıda bulunmuştur. Nihayetinde, 22 Nisan 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda yapılan oylama sonucu kabul edilen 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu, 2 Mayıs 1925 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak uygulamaya konmuştur²⁷⁴. Osmanlı Devleti zamanında da var olan bu odalar, yasal dayanaktan yoksun iken çıkarılan kanun neticesi ilk kez tüzel bir kişiliğe sahip olmuş, sorunların karar organlarına aktarılması ve tepkilerini alma fırsatı yaratmıştır. Yine bu odalara üye olma zorunluluğu da getirilmiştir²⁷⁵.

Ticaret sicili tutma yükümlülüğü de verilen odaların, gelir kaynaklarının neler olduğu da ifade edilmiştir. Odalar, Ticaret Vekâletine bağlı olup vekâletçe, odaların işleyişi ve iç işleri ile ilgili kuralların belirleneceği bir nizamnamenin hazırlanması zorunluluğu da karara bağlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan nizamname, TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek yasallaştıktan sonra Resmi Gazete'de yayınlanarak 21 Kasım 1925'te uygulamaya konmuştur²⁷⁶.

²⁷⁴ Koraltürk, a.g.e., s. 129.

²⁷⁵ T. Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), Ankara, 2015, s.25.

²⁷⁶ Koraltürk, a.g.e., s. 130.

Osmanlı zamanında kurulmuş olan yabancı ticaret odalarının ise 655 sayılı kanun ile dernek statüsüne dönüştürülmesi, Türkiye’deki yabancı ticaret odalarının sayısında azalmaya, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’na üye sayısında ise artışa neden olmuştur²⁷⁷.

Sonuç olarak hükümet ile tüccarlar arasında aracılık görevini üstlenen Ticaret ve Sanayi Odaları, Müslüman Türk kesimin ticari hayata egemen olmasını sağlamak amacıyla süratle girişimlerde bulunmuşlardır²⁷⁸.

1.3.5. Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun Çıkarılması

İzmir İktisat Kongresinde, özel girişimciyi özendirme amacıyla tedbirler alınması temennileri üzerine 1924 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu’nda değişiklik yapılmış olsa da istenen şekilde sonuçlanmamıştır²⁷⁹. Bunun üzerine 28 Mayıs 1927 yılında yeni bir “*Teşvik-i Sanayi Kanunu*” hazırlanmıştır. Özellikle sanayi alanında özel teşebbüs ve maden işletmelerine büyük avantajların sağlandığı bu kanunu kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür²⁸⁰:

1. Özel teşebbüsün belediye sınırları dışında kuracakları işletmeler için gerekli olan arazi, devlet tarafından parasız olarak sağlanacaktır. İşletmelerini belediye sınırları içerisinde kuracak olanlar ise belirlenen arazi bedelini 10 yılda ödeyecektir.
2. Özel teşebbüsler, mevcut bulundukları arazi, bina ve benzeri tesisler için ödemeleri gereken arazi, bina, kazanç ve bazı belediye vergilerinden muaf tutulacaktır.
3. Kanundan faydalanan teşebbüslerin tahvil ve hisse senetleri, damga vergisinden muaf tutulacaktır.
4. Kurulacak veya genişletilecek tesisler için lazım gelen inşaat malzemeleri; üretim için zaruri olan hammadde, alet ve makine yedek parçaları; girişimciye ait taşıma, yükleme ve boşaltma; nakil ve enerji üretim tesisleri için ihtiyaç olan malzemeler yurt içinden sağlanamadığı takdirde, ithalinde gümrük vergisinden muaf olacaktır.
5. Teşebbüslere ait alet, makine gibi çeşitli malzemelerin taşınmasında, deniz ve demiryolları % 30 indirim uygulayacaktır. Ham ve işlenmiş maddelerin nakliyesinde de Bakanlar Kurulu, indirimli tarife uygulayabilir.

²⁷⁷ Koraltürk, a.g.e., s. 139-140.

²⁷⁸ Koraltürk, a.g.e., s. 140- 141.

²⁷⁹ Akın İlkin, “Türkiye’de Sanayi Politikası”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 30, S. 1-4, 2012, s. 384.

²⁸⁰ Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s. 381-382.

6. Bakanlar Kurulu kararı ile girişimcilere, üretimini yaptıkları işlenmiş maddelerin değerlerinin % 10'u oranında prim verilebilir.
7. Faaliyeti için patlayıcı madde, ispiro ve tuz gibi maddelere ihtiyaç duyan teşebbüse, indirim uygulanabilir.
8. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan faydalanan teşebbüsler, belediyeler, özel idareler ve devlet kurumları, ithal mallara göre % 10 pahalı da olsa yerli malı kullanmak zorundadır.

Bu kanunla özel teşebbüse, sanayi girişimleri için büyük imkânlar sağlanmış olsa da sermaye, işgücü, teknik bilgi ve eleman yetersizliği, altyapı eksikliği, savaş sonrası yaraların sarılması için gereken zamanın henüz geçmemiş olması, yetersiz nüfus, okuryazar oranının azlığı ve Lozan Ticaret Sözleşmesi gibi nedenler yüzünden sanayi girişimleri istenilen düzeyde olmamıştır²⁸¹. Şöyle ki, devlet himayesi ve teşvikleri sonucunda, 1938 yılı özel teşebbüse ait bilançoya bakıldığında tesis sayısı 1098 olup, bunun 189'u 1923 yılı öncesine aittir. Ancak bunların % 90'ı üstün körü kurulmuş, fabrika sayılamayacak tesislerdi. Odalar birliğine göre özel teşebbüsün öncekine göre gelişim göstermesi devletçilik yıllarında olmuştur²⁸².

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk on yılına bakıldığında, özel teşebbüse verilen teşviklere rağmen, sonuçların yetersiz kalması, ekonomik kalkınmanın özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilemeyeceğini göstermiştir²⁸³.

1.3.6. Sümerbank'ın Kurulması

Sanayiinin kuruluş ve gelişimine imkân veren Teşviki Sanayi ve Gümrük Tarifesi Kanunlarından beklenen faydaların gerçekleştirilmesi için fabrika sahiplerine kredi temin edilmesine ihtiyaç vardı. Bu amaçla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ise kredi vermekten ziyade kendisine bağlı olan fabrikaların idaresi ile meşgul olmuştu. Yetersizliği hükümet tarafından da kabul edilen banka, 1932 yılında Türkiye Sanayi Kredi Bankası ve Devlet Sanayi Ofisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır²⁸⁴.

Sanayi Kredi Bankası ve Devlet Sanayi Ofisi'nin kurulduğu Temmuz 1932 sanayi modeli, aynı yılın Eylül ayından sonra bitkisel hayata terkedilerek yeni bir modele geçilmiştir. Bu yeni modelde, birbirinden ayrılan bankacılık ve sanayi işleri bir

²⁸¹ Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Aralık 2012, s. 73.

²⁸² Avcıoğlu, a.g.e., s. 395-396.

²⁸³ Avcıoğlu, a.g.e., s. 398.

²⁸⁴ Atatürk Türkiye'sinde Sanayiinin İnkişafı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, Kasım 1938, s. 462-463.

bakıma yeniden birleştirilmiştir. Ancak asıl önemli husus, sanayi hareketine katılacak ve bundan pay alacak olan milli bankalardır. Öncelikle de Ziraat Bankası ve İş Bankası. Devletin tasarlayacağı sanayi işlerine kredi verecek olan bu bankalar aynı zamanda devletin yürüteceği sanayi işinde pay sahibi olacaklardır. Sümerbank ise bir bankadan ziyade, sanayi hareketinin kumanda merkezidir. Bu model ile milli bankaların gelişimi, devlet sanayiinin ilerleyiş hızına endekslenmiştir. Sanayileşme hareketinden sağlanacak birikim ise hem devlete hem de milli bankalar üzerinden yerli özel sermayeye gidecektir. İktisat Vekili Celâl Bey'in 1934 senesindeki ifadesiyle, "Hükümet memlekette ana sanayii vücuda getiriyor. Bu ana sanayide milli sermayeye ve özel teşebbüslere ayrıca bir kıymet ve pay bırakmıştır. Ana hatların haricinde müteşebbislerin sanayi vücuda getirmelerini büyük bir memnuniyetle karşılamaktadır"²⁸⁵.

İktisat Vekâletince hazırlanan Sümerbank kanun tasarısı²⁸⁶ meclise sevk edilerek, 3 Haziran 1933'te 2262 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve 11 Haziran 1933 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmasından bir ay sonra ise yürürlüğe girmiştir. 2262 sayılı Sümerbank Kanunu'nda özetle şu hususlar yer almıştır²⁸⁷:

1. Merkezi Ankara olmak üzere kurulan Sümerbank'ın amacı, sanayi işleri ve bankacılık işlemleriyle uğraşmaktır.
2. Sümerbank'ın meşgul olacağı konular şunlardır²⁸⁸:
 - a) Devlet Sanayi Ofisi'nden devralınacak fabrikaları işletmek ve özel sanayi kuruluşlarındaki devlet katılım paylarını, ticaret kanunu hükümlerine göre yönetmek.
 - b) Özel kanunlarla verilmiş yetkilere dayanarak yapılacak fabrikalar haricinde devlet sermayesi ile yapılacak bütün sanayi kuruluşlarının etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek.
 - c) Yurt için ekonomik açıdan kurulması veya genişletilmesi faydalı olan sanayi işlerine, sermayesinin elverdiği ölçüde katılımda bulunmak veya yardım etmek.
 - d) Memleket ve idaresinde bulunan fabrikalar için lüzumlu olan usta ve işçilerin yetiştirilmesi amacıyla okullar açmak, sanayi alanında mühendis ve uzman yetiştirmek üzere yüksekokullarda öğrenci okutmak veya bu maksatla İktisat

²⁸⁵ Kuruç, a.g.e., s. 107-108.

²⁸⁶ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 35- 26- 11, 16 Nisan 1933.

²⁸⁷ "Sümerbank Kanunu", Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2676.

²⁸⁸ "Sümerbank Kanunu", Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2676.

Vekâleti tarafından açılacak okullara yardım etmek ve yabancı ülkelere öğrenci ve stajyer göndermek.

- e) Sanayi kuruluşları için kredi temini sağlamanın yanında genel bankacılık işleriyle uğraşmak.
- f) Milli sanayinin gelişim ve ilerlemesi için gerekli olan tedbirleri aramak, gerek bu konuda gerekse İktisat Vekâletince inceleme yapmak üzere bankaya verilecek hususlar hakkında görüş bildirmektir.

3. Sümerbank Kanunu ile Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası kuruluşuna ilişkin 2058 ve 2064 nolu kanunlar kaldırılmıştır. Bu kuruluşlara ait tüm varlıklar, alacaklar, hukuk ve görevler ise Sümerbank’a geçmiştir²⁸⁹.

4. Sümerbank’ın toplam sermayesi 20.000.000 Türk Lirası olup bu sermaye, hükümetin teklifi ve Banka Umumî Heyeti’nin kararı ile bir katı oranında artırılabilir. Bankanın ilk sermayesi aşağıda belirtilen mallar ve binalardan oluşmaktadır²⁹⁰:

- a) Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası’ndan devralınacak bütün hak ve menfaatler ile ihtiyat akçeleri,
- b) Devlet Sanayi Ofisi’nden devralınacak fabrikaların sabit ve kullanılan sermayeleri ile devralacağı fabrikaların sabit ve birikmiş yıpranma payları,
- c) Devlet Sanayi Ofisi’nden devralınacak katılım payları,
- d) Türkiye Sanayi Kredi Bankası’ndan devralınacak sabit ve kullanılan sermaye,
- e) Devletçe verilecek olan ödenektir.

5. Bakanlar Kurulu kararı ile Sümerbank, faizli ve faizsiz, ikramiyeli ve ikramiyesiz, kâr paylarına iştirakli ve iştiraksiz tahviller çıkarabileceği gibi 15 seneye kadar vadeli borçlanmalar yapabilecektir. Bunların tamamı ise 20.000.000 Lirayı geçemeyecektir. Maliye Vekili, bankanın çıkaracağı tahvillerde ve yapacağı borçlanmalarda kefilliğe izinlidir²⁹¹.

6. Sümerbank, Emlâk ve Ziraat Bankaları gibi millî kredi kuruluşlarına özel haklardan ve ayrıcalıklardan yararlanabilmekteydi²⁹².

7. Sümerbank, Umum Müdürünün de içinde olduğu, bir başkan ve dört üyeden oluşan beş kişilik bir İdare Meclis tarafından yönetilmekte olup Umum Müdürünün iki yardımcısı bulunmaktaydı. İdare Meclisi başkanı ile üyelerden biri ve Umum Müdürü

²⁸⁹ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹⁰ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹¹ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹² “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

ile yardımcılarını İktisat Vekâletinin, bir üye ise Maliye Vekâletinin tebliği, Bakanlar Kurulu kararı ve Reisicumhurun onayıyla atanırdı. Bir üye de Banka Umumî Heyeti tarafından seçilirdi. Atanacak ve seçilecek üyelerin bankacılık, iktisat ve sanayi işlerinde uzman olan kişiler içerisinde seçilmesi gerekli idi. Umum Müdürü ve yardımcılarını, İdare Meclisi başkanı ve üyelerinin görev süresi üç yıldır. Süresi dolanların yeniden atanma ve seçilmeleri mümkündür. Umum Müdürü yardımcılarını, İdare Meclisi'ne katılırlar ancak oy veremezlerdi²⁹³.

8. Bankanın Umumî Heyeti, Büyük Millet Meclisi'nin Bütçe ve İktisat Heyeti ile Başvekâletten her yıl seçilecek üç delegeden oluşurdu. Bankanın denetlenme işi ise İktisat, Maliye Vekâleti ve Umumi Heyet tarafından seçilen üç denetçiden oluşan bir heyet aracılığıyla yapıldı. Denetçilerin hizmet süreleri bir yıl olup yeniden seçilmeleri mümkündür²⁹⁴.

9. Sümerbank, İktisat Vekâletinin izni ile yurt içinde ihtiyaca göre gerektiği kadar şube açma hakkına sahipti. Ayrıca uğraş alanı olan sanayi ile alakalı teknik işler için ihtiyacı kadar uzmandan oluşan bir Fen Heyeti de mevcut olup, müdür yardımcılarının biri bu heyetin başkanlığını yapardı²⁹⁵.

Kuruluşunda 20 milyon lira olan bankanın sermayesi artırılmış, 1937 hesap devresinin sonunda nominal sermaye miktarı, 85.500.000 liraya çıkarılmıştır. Bu sermayenin 35.836.108 lirası tediye edilmiştir²⁹⁶.

Sümerbank, 17 Haziran 1938 tarihinde onaylanan 3460 sayılı kanun ile bir Kamu İktisadî Teşekkülü haline getirilmiştir. Kamu kurumlarında kurulmuş bir muhasebe sistemi henüz yok iken Sümerbank, Almanya'dan getirdiği Profesör Sachenberg ile kendi muhasebe sistemini kurmuştur. Bu yönü ile Türkiye'de kendine ait muhasebe sistemi olan ilk kamu kuruluşu olmuştur. Bir İktisadi Devlet Teşekkülü olan Sümerbank; Posta, Telefon ve Telgraf İşletmesi, Demir Yolları, Dokuma, Kâğıt ve Şeker Fabrikaları, Demir- Çelik Fabrikası, Bakır ve Kömür İşletmeleri, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi, TC. Ziraat Bankası, TC. Merkez Bankası, Belediyeler Bankası, Emlak ve Eytam Bankası gibi sayısız fabrika ve kurumların kuruluşunda öncülük yapmıştır. Özetle, Sümerbank Genel Müdürlük Merkez Teşkilatı, 1 ticari ve 21 sanayi olmak üzere 22 kurumdan oluşmuş olup bu kurumlara bağlı 38

²⁹³ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹⁴ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹⁵ “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424, s. 2677.

²⁹⁶ Cumhuriyetin Kurduğu Mali Müesseseler, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, Kasım 1938, s. 470.

işletme, memleketin dört bir tarafına yayılmış 228 satış mağazası, 22 adet banka şubesi ve yönetimi teşekküle verilenler haricinde, sermayesine ortak olunan 28 şirket ile faaliyet göstermiştir²⁹⁷.

Sümerbank genel olarak yaptığı atılımlar, özel sektöre sermaye temini, modern teknolojide örnek olması ve memleket ihtiyacının büyük bir kısmını karşılaması açısından amacına büyük ölçüde ulaşmış sayılır. Ancak, üretimde yaşanan artışa rağmen tüketimde de artışın yaşanması nedeniyle tekstil ithalatı azalmamıştır. Yerli üretim, memleket ihtiyacının ancak % 60'ını karşılayabilmiştir. Sümerbank bu duruma çare olarak 1946 yılı sonrası, mevcut fabrikalardaki üretimi artırma yoluna gitmiştir. Sermaye artırımını, idare ve iletişimde yapılan düzenlemelerle daha aktif bir üretim süreci başlanmış, özel teşebbüse ait birçok tesis Sümerbank'a devredilmiş ya da hisseler artırılmıştır. Netice olarak ise 1950'lerde tekstil üretimi büyük gelişme göstermiştir²⁹⁸.

Kurulduğu andan itibaren en önemli vazifesi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını uygulamak olan Sümerbank, açtığı fabrikaları Türk ekonomisine kazandırmış ve sanayi alanındaki devlet girişimciliğinde, lokomotif görevi görmüştür²⁹⁹. Tekstil alanında 1950'lere kadar üretim kapasitesi, istihdam gücü ve üretim değeri açısından en önemli güç olmuştur³⁰⁰. Sanayileşmenin yanı sıra Sümerbank tesisleri içerisinde yer alan kütüphane, tiyatro salonu ve spor alanlarının sağladığı fiziksel ve sosyokültürel olanaklar, toplumsal alanda modernleşmeye açısından da faydalı olmuştur. Ayrıca bu yaşam merkezlerinin çevresinde, hammadde temini için kara ve demiryollarının yapılması, mahallelerin kurulması, bölgenin kalkınmasında yarar sağlamıştır³⁰¹.

1.3.7. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

1923- 1929 yılları arasında, özel teşebbüse dayalı bir sanayileşme politikası ile iktisadi kalkınmanın gerçekleşeceğine inanılmış ve devlet tarafından uygulamaya koyulan teşviklerle bu politika desteklemişse de istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Devamında, 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizinin de olumsuz etkileri sonucu devletçi bir sanayileşme politikasına yönelen devlet, ekonomideki ağırlığını artırmıştır. Bu alanda çalışmalar, 1930 yılındaki İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor ve

²⁹⁷ Abdullah Erdoğan ve H. Zeki Kapıcı, " II. Dünya Savaşı Sürecinde Sümerbank", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 32, S. 45, 2018, s. 88- 102.

²⁹⁸ İnalçık, a.g.e., s.153-154.

²⁹⁹ Vehbi Emre Yıldırım, "1933 Yılında Âli İktisat Meclisi'nin Sanayi Raporu ve Sümerbank'ın Kurulması", *Turkish Studies*, C. 9, S. 7, 2014, s. 572.

³⁰⁰ Esi, a.g.m., s. 645.

³⁰¹ Erdoğan ve Kapıcı, a.g.m., s. 89.

SSCB'nin mali ve teknik yardımları ile başlamış olup Amerikalı uzmanların raporlarından da yararlanılmıştır³⁰². Nitekim 1933 yılında hazırlanmış olan sanayileşme programı, 1934 yılı Mayıs ayında yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasıyla başlamıştır. Bu plan ile hammaddesi yurt içinde yetişen ve yetiştirilebilen sanayi dallarına ağırlık verilmesi, yüksek sermaye ve teknik güç gerektiren fabrikaları kurma işinin devlete veyahut milli kuruluşlara bırakılması, kurulacak fabrikalardaki üretimin ihtiyaçlar ve tüketim doğrultusunda gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır³⁰³.

Birinci Beş Yıllık Sanayi planı doğrultusunda, beş farklı sanayi sektöründe büyük fabrikaların kurulması düşünülmüş ve büyük oranda da gerçekleştirilmiştir. Bunlar: Dokuma sanayi (Yünlü, pamuklu ve kendir), Selüloz sanayi (Selüloz, kâğıt, karbon, suni ipek), Maden sanayi (Kömür ve türevleri, sömük, demir, bakır, kükürt), Seramik sanayi (Şişe, cam, porselen) ve Kimya sanayi (Zaçağı, klor, sudkostik, süperfosfat) alanlarıdır. Bu sanayi sektörleri için toplam 43.453.000 TL yatırım ile 20 fabrikanın kurulması planlanmıştır. Bu fabrikalar için lazım gelen kredi ise Sümerbank ve İş Bankası tarafından sağlanacaktır³⁰⁴.

Sümerbank'ın sermayesi, gerekli finansmanı sağlamak amacıyla 42 milyon Türk lirası artırılmış ayrıca Sovyetler Birliği'nden 10,5 milyon Türk lirası³⁰⁵ kredi alımı gerçekleştirilmiştir. Ancak finansman tahminleri, projenin uygulanması sırasında değişerek 100 milyon Türk lirasına kadar varmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 5 yıl süresince hangi alanda hangi türde tesisler kurulacağını belirlediği bir plan olup ekonominin tüm alanlarını kapsamamaktadır. Fabrikaların kurulacağı yerler belirlenirken özellikle hammadde bölgeleri olması hususuna dikkat edilmiştir. Özel teşebbüsün kaçındığı, gerçekleştiremediği yatırımlar bu planın uygulanması ile başarıya ulaşmış ve Anadolu topraklarında modern sanayi tesisleri kurulmuştur. Başarıyla uygulanan tesisler şu şekildedir: Kayseri Dokuma Fabrikası, Ereğli Mensucat Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Malatya Bez Fabrikası, Paşabahçe Cam Fabrikası, İzmit Kâğıt Fabrikası, Zonguldak Semikok

³⁰² Özçelik ve Tuncer, a.g.m., s. 259.; Gülay Sarıçoban, "Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 44, 2020, s. 235.

³⁰³ Özçelik ve Tuncer, a.g.m., s. 260.

³⁰⁴ Özçelik ve Tuncer, a.g.m., s. 261.; Kuruç, a.g.e., s. 115.

³⁰⁵ Bilsay Kuruç'un "Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi" adlı eserinde 8 Milyon altın dolar olarak geçmektedir.

Fabrikası, Karabük Demir- Çelik Fabrikası, Sivas Çimento Fabrikası, Isparta Gülyağı, Karabük Süper Fosfat, İzmit Klor, Sudkostik ve Hamız-ı Kibrit tesisleridir³⁰⁶.

1.3.8. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kayda değer başarıların elde edilmesi, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın 1936 yılında yani Birinci Sanayi Planı daha devam ederken hazırlanmasında etkili olmuştur³⁰⁷. Bu hususta, 1936 senesinin başında İktisat Vekili Celâl Bayar özetle şunları söylemiştir:

Sanayileşmeyi dokuma ve diğer tüketim alanlarından başlatma mecburiyeti, sanayinin can damarları ve kökleri demek olan madencilik ve enerjinin de kısa zamanda kurulmasını mecburi kılmıştır. Çünkü sanayi denilen büyük gövde gelişebilmek için enerji ve maden kullanmalıdır. Sanayide gelişebilmenin tek şartı bunları bulup kullanmaktır. Bunların sağlanamaması, sanayinin yavaşlaması ve duraklamasına sebep olur. Henüz birincisi tamamlanmadan, ancak onun yarattığı boşlukları görüp ikinci bir sanayi programı hazırlamak doğaldır³⁰⁸.

İkinci sanayi planının hazırlanmasında, yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı öncesi süratle ekonomik gücün artırılma düşüncesi de etkili olmuştur³⁰⁹. İkinci sanayi planının hazırlıkları için Ankara'da yapılan Endüstri Kongresi, dönemin İktisat Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında uzmanlar, tüm vekâlet temsilcileri ve milli banka temsilcilerinden oluşan önemli şahsiyetlerin bir araya gelmesiyle toplanmıştır. Ayrıca bu planın hazırlanmasında bir Alman İktisatçı olan Prof. Fritz Baade ile birçok yabancı uzmandan da yardım alınmıştır³¹⁰.

İkinci Sanayi Planı ile hedeflenen amaç ve stratejiler kısaca şu şekilde belirlenmiştir³¹¹:

1. İktisadi Cihazlanma ve Rasyonel Kalkınma için, mevcut sanayi dallarından genişletilecek ve yeni kurulacak olanların belirlenmesi,
2. Hammaddesi yurt içinde yetişen ve yetiştirilebilen, teknik güç ve büyük sermaye gerektiren sanayi dallarına yönelinmesi,

³⁰⁶ İlkin, a.g.m., ss. 391-392.; Serpil Kahraman, (1929- 1939) *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 62.; Kuruç, a.g.e., s. 116.

³⁰⁷ M. Gökhan Polatoğlu, "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)", *Atatürk Dergisi*, C. 6, S. 1, 2017, s. 58.

³⁰⁸ Kuruç, a.g.e., s. 117.

³⁰⁹ İlkin, a.g.m., s. 392.

³¹⁰ Polatoğlu, a.g.m., s.58, 61.

³¹¹ Hasan Özyurt, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933- 1938)", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, C. 19, S. 1, 1981, s. 131.

3. Madenlerden, dış pazar talebi fazla ancak iç pazar talebi az olanların ham ya da yarı işlenmiş şekilde ihracata elverişli hale getirilmesi,
4. Ülkenin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla Elektrik Santrallerinin kurulması,
5. Karabük Demir Çelik Fabrikalarının yan ürünlerini işleyecek fabrikalar kurarak makine sanayisine de başlangıç yapılması,
6. Hayvancılık ve su ürünleri faaliyetlerinin geliştirilmesinin yanı sıra meyvelerin iç ve dış sürümünü sağlayacak faaliyetlerde bulunulması kararlaştırılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ağırlık, yeraltı kaynakları verilmiş olup “Üç Siyah” adıyla formüle edilmiştir. Bunlar ise demir-çelik, petrol ve kömürdür³¹². Bu alanda, maden rezervlerinin tespit edilmesi, plan, harita ve raporların hazırlanması, mühendis ve teknik elemanların yetiştirilmesi gibi amaçlarla 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 Sayılı kanun ile “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” kurulmuştur. Yine tespit edilen yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi amacıyla aynı gün 2805 Sayılı kanun ile 20 milyon TL sermayesi olan “Etibank” kurulmuştur³¹³.

1938 yılı Eylül ayında kabul edilerek uygulamaya koyulan İkinci Beş Yıllık Sanayi planı, birinci sanayi planına göre ekonomik faaliyetler ve sermaye açısından daha geniş bir kapsama sahipti. Şöyle ki, Birinci sanayi planı için ayrılan sermaye 44 milyon TL ve kurulması düşünülen fabrika sayısı 20 iken, ikinci sanayi planı için ayrılan sermaye 111,8 milyon TL olup kurulması hedeflenen fabrika sayısı ise takriben 100 idi³¹⁴. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın tam olarak uygulanmasına engel olmuştur³¹⁵.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEKSTİLDE SANAYİLEŞME HAMLESİ

Giyim, gıdadan sonra gelen en önemli gereksinimlerden biri olup, yalnız örtünme ve dış etkenlerden korunma amaçlı değil, aynı zamanda toplumsal statüyü de gösteren temel bir ihtiyaçtır. Cumhuriyet kurulduğunda, uzun savaş yıllarından yorgun çıkmış halkın giyim standardı oldukça düşüktü. Halkın büyük çoğunluğunun sırtındaki giysileri, çorapları yamalı idi. Okullarda öğrencilere öğretilen giyim adabında, giysilerde eleştirilecek şeyin yamalı olması değil temiz olmaması olduğu vurgulanmaktaydı. İşte bu ortamda Cumhuriyet yönetimi, un ve şekerden sonra üçüncü

³¹² Özyurt, a.g.m., s. 131.

³¹³ Polatoğlu, a.g.m., s. 74- 75.

³¹⁴ Polatoğlu, a.g.m., s. 73.

³¹⁵ İlkin, a.g.m., s. 396.

beyaz olarak, halkın giyiminde en çok kullanılan pamuklu dokumacılığı yeterli duruma getirmeyi öncelikli hedefleri arasına almıştır³¹⁶.

Cumhuriyet yönetimi, giyim sorununa yalnızca halkın giyim ihtiyaçlarını karşılama amaçlı bakmamış, modernite projesinin de bir unsuru olarak görmüştür. Bu nedenle yünlü ve pamuklu iplik ve dokumalar ile ipekli dokumacılık alanlarında özel kesim ve devlet fabrikalarının kurulması sağlanmıştır³¹⁷.

Türkiye’de 1930 yılına kadar özel teşebbüs ağırlıklı uygulanan sanayileşme planı, çeşitli desteklere rağmen yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştır. Bu duruma, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının olumsuz etkileri de eklenince, devlet yöneticileri birtakım arayışlara yönelmiştir. İlk olarak yerli üretimi ön plana çıkarma ve tasarruf için “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyet tarafından 1930 senesinde Ankara’da, Sanayi Kongresi ve Milli Sanayi ve Numune Sergisi organize edilmiştir. İlaveten İktisat Vekâleti tarafından “İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor” hazırlanmıştır. Bu raporda ağırlıklı olarak üzerinde durulan sektörlerden biri de yünlü ve pamuklu dokumacılık alanı olmuştur. Ayrıca özel teşebbüse dayalı kalkınma politikası ile ülkenin kalkındırılmayacağı kanısına varılmıştır. Bu düşüncenin Mayıs 1931’de toplanmış olan Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayına da yansması neticesi yapılan görüşmelerde, ekonomide devletçilik ilkesi benimsenerek parti programına alınmıştır³¹⁸.

Devletin ilk sanayi kuruluşlarını gerçekleştirmeye başlaması 1933’ten sonra olmuştur. Bu yolda atılan ilk adım, Başbakan İsmet Paşa’nın Mayıs 1932’de Sovyetler Birliğine gitmesi ve orada bir anlaşma yapması ile atılmıştır. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, sanayileşme çalışmaları için Türkiye’ye kredi ve teknik yardım sağlayacaktır. Bu kapsamda, 1932 yılının yaz aylarında hazırlanmaya başlanan ilk sanayi programı, Sovyet bilim heyetinin Türkiye’ye gelişi ile hız kazanmıştır. Heyet, kurulacak olan sanayilerin türü, teknolojisi ve yer seçimi için ülke genelinde incelemelerde bulunarak rapor hazırlamıştır. 1934 senesinde ise Ankara’da kredi ve teknik yardım protokolü imzalanmıştır. Protokol, hükümet adına 20 yılda faizsiz geri ödemek üzere alınacak sekiz milyon altın dolarlık kredi karşılığı, sanayileşme için gerekli makine ve araç gereçlerin Sovyetlerden temini üzerine yapılmış bir sözleşmedir.

³¹⁶ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, İkinci Cilt, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 311.

³¹⁷ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 311-312.

³¹⁸ Yaşar Semiz ve Güngör Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, 2019, s. 31.

Bu protokol, milli sermayeye yardım etme ve bunu döviz ihracına mecbur kalmadan malla geri ödeyebilme bakımından oldukça yararlı ve önemlidir³¹⁹.

Lakin devlet, yalnız Rusların hazırlayacağı rapora bağımlı kalma düşüncesinde olmamıştır. Keza İktisat Vekili Celal Bayar 9 Eylül 1932 tarihli açıklamasında, ülkenin ekonomik yapısını incelemek ve memleket ekonomisinin gelişim ve ilerlemesini sağlamak amacıyla alınacak tedbirleri belirlemek üzere tanınmış iktisatçılardan birkaç uzman getirilerek verecekleri rapor doğrultusunda hareket edileceğini belirtmiştir. Buna mukabil 1933 yılında Washington sefiri Ahmet Muhtar Bey, Türkiye'nin iktisadi açıdan incelenmesi amacıyla ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı aracılığıyla Rearick, Hammond, Hines ve Dorr adlarındaki firmalar ile irtibat kurarak görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler sonrası oluşturulan heyet, milli ekonominin genişleme ve ilerlemesi için izlenecek programın hazırlanması amacıyla 1933 yılı Haziran ayında Türkiye'ye gelmiştir. Aynı yıl Âlî İktisat Meclisi tarafından hazırlanan raporlar da oldukça dikkat çekici olmuştur. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde Sümerbank tarafından, tekstil sanayiinde önemli yere sahip olan fabrikalar kurulmuştur³²⁰.

Çalışmamızda bu fabrikalar pamuklu, yünlü, suni ipek ve ipekli üretimi başlıkları altında irdelenmiştir.

2.1. PAMUKLU DOKUMA VE ÜRETİMİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, XIX. yüzyıl Osmanlısı gibi Avrupa'ya bağımlı idi. Pamuk, yün ve sof yünü gibi hammaddeler ile ipliği dışarıya ihraç ederken, tekstil ihtiyacının büyük bir kısmını ise ithal etmekteydi. Yerli üretim, memleket ihtiyacının anca 3.70 bin metrik tonunu karşılamakta, 20.000 metrik ton ise dışardan alınmaktaydı. Ancak yapılan çalışmalar neticesinde 1932 yılı pamuklu ve yünlü üretimi, memleket ihtiyacının % 40'ını yani 9.05 bin tonunu karşılayacak düzeye ulaşmıştır³²¹.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tekstil sanayiinde önemli bir yere sahip olan pamuklu dokumacılığın gelişimini sağlamak amacıyla iki önemli mekanizmayı uygulamaya koymuştur. Bunlardan birincisi, özel teşebbüsü sanayiye özendirmek maksadıyla 1927 senesinde çıkarılmış olan Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. Diğeri ise

³¹⁹ Kuruç, a.g.e., s. 114.

³²⁰ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 31-33.

³²¹ İnalcık, a.g.e., s. 151.

devletin bizzat üretime girdiği, 1934 senesinde uygulanmaya başlanılan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'dır³²².

Sanayi Umum Müdürlerinden Ahmet Şerif Önay, pamuklu dokumacılık hususunda devletin, koruma oranı devamlı olarak artırılan bir koruma politikası uyguladığını belirtmiştir. Keza 1927-1929 yılları arasında devletin ham bezden kilogram başına aldığı gümrük vergisi 32 kuruş iken özel fabrikaların kilogram başına aldığı kâr 17 kuruş, 1930-1932 yılları arası kilogram başına alınan gümrük vergisi 45 kuruş iken özel fabrikaların kilogram başına aldığı kâr 35 kuruş, 1933-1937 yılları arası alınan gümrük vergisi 74 kuruş iken özel fabrikaların aldığı kâr ise 60 kuruştur. Bunun yanı sıra devlet, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmaya başlanmasıyla pamuklu dokumacılık alanındaki payını artırmıştır. Pamuklu dokuma sektöründe devlet üretiminin başlaması, daha büyük numaralı ipliklerin üretilmesi, daha yüksek kalitede bez dokunması ve basma üretiminin başlamasında etkili olmuştur. Lakin büyük numaralı iplik üretimi için lazım gelen "akala" cinsi pamuklar ithal edilmekteydi. Bunu önlemek için devlet, "akala" cinsi pamuk üretimini de özendirme çalışmalarına başlamıştır³²³.

Seyfi Cenap'ın, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1934 yılı Aralık ayı mecmuasında "Pamuk Sanayiimizin Vaziyeti" başlıklı yazısı, Türkiye'de pamuklu dokumacılığın geldiği durumu göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, teknik donanımını günden güne geliştiren ve modernleştiren pamuklu dokuma sanayii, üretim miktarını artırmanın yanı sıra memleketin ihtiyaç gösterdiği ince kumaşların imaline de başlamıştır. Evvelce sırf kaput bezi dokuyan yerli müesseseler, dört beş seneden beri hazır elbisecilik, pamuklu su geçirmez kumaşlar ve son zamanlarda da patiska ve çamaşırlık kumaşların üretimine geçmiştir. Ayrıca Sümerbank'ın kuracağı fabrikaların faaliyete geçmesiyle beraber, en ince pamuklu dokumaların memleket içerisinde üretiminin beklendiği anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde tespit edilen rakamlara göre, Türkiye'de pamuklu dokuma sanayiinin farklı senelerdeki üretim miktarları, 1923 yılında 3.700.000, 1927 yılında 5.722.000, 1932 yılında ise 9.055.000 kilodur. Bu sayısal veriler pamuklu dokuma üretimindeki artışı net olarak ortaya koymaktadır. Keza pamuklu dokuma sanayiinin ne derecede faaliyette bulunduğu, daima azalan ithalat rakamlarından da anlaşılmaktadır. Şöyle ki 1924 yılında 21.756.025 kilo olan pamuklu

³²² Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 312.

³²³ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 312-313.

dokuma ithalatı, 1926 yılında 25.193.818, 1928 yılında 18.890.150, 1930 yılında 14.041.696 ve 1932 yılında 13.600.218 kiloya kadar inmiştir³²⁴.

Türkiye’de 1939 yılında, özel kesime ait fabrikalardaki toplam tezgâh sayısı 2426, toplam iş sayısı 140.486 iken, devlet fabrikalarındaki toplam tezgâh sayısı 3091 ve toplam iş sayısı ise 126.042 idi. Bu büyümeye karşın pamuklu iplik tüketimindeki ithalat payı % 30, pamuklu dokumada ise % 25 civarındaydı. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, ithalatın azalmasına neden olmuştur. Büyük oranda Almanya, İngiltere ve İtalya’dan gelen ithalat en asgari düzeye düşmüştür. Misal, 1940 yılında pamuk iplik ve pamuklu dokuma ithalatı 4200 ton civarında düşüş göstermiştir. Devlet bu durum karşısında ithalatı, “İthalatçı Birlikleri” ve “Ticaret Ofisi” kurumları ile kontrol etmeye çalışmıştır. Pamuklu ithalinin Hindistan’dan yapılmaya başlanması neticesi, 1942 yılında ithalatta artış yaşanmış olup, pamuklu piyasasının normal düzeye ulaşması ise ancak 1947 yılında gerçekleşmiştir. Devletin pamuklu arzını yükseltmek amacıyla başvurduğu asıl yol ise, fabrikalarındaki kapasite ve verimliliği olabildiğince artırmak olmuştur³²⁵.

Cumhuriyet dönemi pamuklu dokuma alanında üretim yapmak amacıyla devlet eliyle Kayseri, Ereğli, Malatya ve Nazilli’de tekstil fabrikaları açılmıştır. Bu fabrikalar şunlardır:

2.1.1. Kayseri Bez Fabrikası

Kayseri Bez Fabrikası’nın kuruluşu, Türkiye-Sovyet Rusya işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği’nin uygulamış olduğu planlı ekonomi sayesinde hızla sanayileşerek gelişmesinin, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlık sürecinde Türkiye’nin ilgisini çekmesidir. Bu alanda bilgi edinmek amacıyla Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Falih Rıfkı Atay, sonrasında ise Başbakan İsmet İnönü ve beraberindeki Türk heyet Rusya’ya ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler neticesinde, Türk sanayiinin teknik donanımını sağlamak için Sovyetler Birliği’nden alınacak makineler karşılığında, Türkiye’ye faizsiz ve 20 yılda emtia olarak ödenmek üzere kredi sağlanmıştır. Sovyetlerin Türkiye’de fabrika kurmasını ve makinelerini sağlamasını öngören bu anlaşmadan sonra, Prof. Orlof başkanlığında pamuklu dokuma uzmanlarından oluşan bir heyet, 12 Ağustos 1932’de Türkiye’ye gelmiştir. Ankara’da yapılan toplantıda uzman heyete, Türkiye’de pamuklu dokuma alanında yapılan ön

³²⁴ Seyfi Cenap, “Pamuk Sanayimizin Vaziyeti”, Numara 12, Aralık 1934, s. 496.

³²⁵ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 315- 316.

alışmalar aktarılmıştır. Sovyet uzmanları, doğru bir değerlendirme yapabilmek ve kurulacak tesisler için uygun yerleri seçebilmek için Türkiye’de geniş çaplı bir gezi yapmışlardır. Devamında ise “Türkiye’de Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii” başlıklı bir rapor hazırlayarak hükümete sunmuşlardır. Raporun büyük bir bölümü, pamuk sanayiine ayrılmıştır. Sebebi ise ülkenin pamuklu kumaş ihtiyacının % 72’sinin ithalattan karşılanıyor olmasıdır. Türkiye’deki pamuklu dokuma üretimini, i ihtiyacı karşılayacak düzeye getirmek hedeflenmiştir³²⁶.

Kayseri’de bir bez fabrikası kurulması düşüncesinde şu faktörler etkili olmuřtur³²⁷:

1. Askeri stratejik görüşlere göre tesisin sahil kesimleri yerine i bölgelerde kurulmasının daha uygun görülmesi,
2. Kayseri’de, yurdun çeşitli bölgelerine ve özellikle pamuk üretimini yapıldığı yerlere demiryolu ulaşımının bulunması,
3. Kayseri ve çevresinde sıkıntılı bir hale gelmiş olan halıcılık işiyle uğraşan halk için yeni bir geçim kapısı sağlamanın yanı sıra pamuk sanayisi için ideal bir işçi kesimi oluşturacakları düşüncesinin hâkim olması idi.

Kayseri’de kurulmasına karar verilen Bez Fabrikası’nın inşa edileceğı arazinin seçimi için bir takım ilmi ve teknik incelemelerde bulunulmuş ve şu hususlara dikkat edilmiştir³²⁸:

1. Fabrika dumanının şehre gitme olasılığına karşı, Kayseri’deki rzgr yönleri hakkında bir inceleme ve değerlendirme çalışması yapılmıştır.
2. Çeşitli araziler üzerinde sondaj çalışmaları yapılmış ve toprak analizleri incelenmiştir.
3. İnşaat açısından toprağın kuru ve ıslak durumdaki dayanıklılığına karşılaştırmalı olarak bakılmıştır.
4. Yaz ile kış mevsimleri arasındaki sıcaklık ve nem oranlarının yanı sıra güneş ışınlarının şiddeti llerek incelenmiştir. Bilhassa güneş ışınlarının, dokuma işleminin yapıldığı yerlere doğrudan vurması uygun olmadığından bu özelliklerin incelenmesi büyük önem taşımıştır.

³²⁶ Ali Asgar Eren, *Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar (1935-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkalap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 35-38.

³²⁷ Ahmet A. zeken, “Sanayi Tesis Yerleri Problemi ve Türkiye’nin Sınai Kalkınmasında Tesis Yeri Davası”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 3, S. 3-4, 1942, s. 365- 366.

³²⁸ Özeken, a.g.m., s. 366- 367.

5. Şehrin depremsel durumu, “Leningrad Observatoire” kayıtları ve bu bölgeyi tanıyan uzman Rus jeologca incelenmiş ve fabrikanın, olası yer sarsıntılarına karşı dayanacak şekilde hesaplar yapılarak inşa edilmesi kararına varılmıştır.
6. Tekstil fabrikaları için büyük önem taşıyan su meselesi üzerine yapılan incelemeler sonucu, suların oldukça yüksek oranda kireçli olduğu, artezyen kuyularının çok derin olması gerekliliği anlaşılmış ve bu nedenle yakınlarda bulunan Karpuzatan suyundan yararlanılması kararlaştırılmıştır.

Rus bilim heyetinin, yukarıda belirtilen hususlarda yapmış oldukları incelemeler neticesinde hazırlanan rapor ile Kayseri Bez Fabrikası projesine başlama kararı alınmıştır. Kayseri ve Nazilli’de kurulacak dokuma fabrikaları ile ilgilenmek üzere Sovyet Ağır Sanayi Halk Komiserliği tarafından Türkstroy adında bir şirket kurulmuştur. Şirketin başına Ağır Sanayi Halk Komiserliği üyesi Zolateref getirilmiş, ayrıca 160 Sovyet uzman görevlendirilmiştir. Türkstroy, fabrikanın projesini hazırlama, makinelerin tedarik ve montaj işlemleri ile işletiminden sorumlu olmuştur³²⁹.

Bu süreçte kurulacak fabrikanın müdürlüğüne atanan Reşat Bey, Sanayi Dairesi temsilcisi Kâmil İbrahim Bey ve fabrikada görevlendirilecek stajyerlerin de içinde bulunduğu bir heyet, mevcut fabrikaları inceleme ve gözlemleme amaçlı Rusya’ya ziyarette bulunmuştur. Türk Sanayi heyeti, Türkstroy Şirketinin hazırladığı projeyi 1933 yılı Haziran ayında teslim alarak yurda dönmüştür. Hazırlanan projeyi incelemek üzere bir komisyon kurularak çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca Ziraat Vekili Muhlis Erkmen ve Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat, sonrasında ise mühendislerden oluşan bir heyet Kayseri’ye giderek incelemeler yapmışlardır. Yapılan incelemeler sonrası sunulan olumlu raporlar ve Rus heyeti ile yapılan görüşmeler neticesi, fabrika temelinin 20 Mayıs 1934 tarihinde atılmasına karar verilmiştir. Temel atma töreni için Başvekil İsmet İnönü, Nafia ve Ziraat, İktisat ve Adliye vekilleri, Kayseri milletvekilleri ve Sovyet Rusya sanayi temsilcileri Kayseri’ye gelmiştir. Kısa sürede inşası tamamlanan fabrikanın açılış töreni ise 16 Eylül 1935 tarihinde İktisat Vekili Celal Bayar’ın yaptığı açılış konuşması ile gerçekleşmiştir³³⁰.

Kayseri Bez Fabrikası’nın Sümerbank’a maliyeti, inşaat ve ek tesis hariç olmak üzere 8.050.000 Lira idi³³¹. Arşiv belgelerinde, Kayseri Bez Fabrikası’na yapılan harcamalara dair çıkarılmış birçok kararnamelerin olduğu görülmüştür. Misal,

³²⁹ Eren, a.g.t., s. 39.

³³⁰ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 38- 39.

³³¹ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 44.

Sümerbank tarafından Kayseri’de kurulan mensucat fabrikasının işlemlerini düzenlemek için Rusya’ya gönderilen heyete, ihtiyaç listesine göre verilmiş olan 6.000 Liralık dövizin yeterli gelmediğinin anlaşılması üzerine, 4.000 Liralık ek döviz verilmesi hususu ile ilgili bir kararnameye ulaşılmıştır³³². Yine bir başka kararnamede, Kayseri Bez Fabrikası için lazım gelen yedek malzemelerin kliringli memleketlerden satın alınma imkânının olmadığı, sadece Amerika’da bu malzemeleri yapan fabrikadan tedarik edilebileceğinin anlaşıldığı, bu nedenle malzemeler için 1430 Amerikan Doları serbest döviz müsaadesine izin verildiği görülmüştür³³³. Ayrıca belgelerden, Kayseri Bez Fabrikasında yabancı uyruklu uzmanların çalıştırılmasına belli bir süre zarfında izin verildiği de anlaşılmıştır³³⁴.

Fabrikanın, faaliyete geçtiği dönemde 23.628 iğ ve 1.008 dokuma tezgâhı olup çalışan işçi sayısı ise yaklaşık 2.500 erkek ve 400 kadın idi. Bu bağlamda fabrika, Kayseri ve çevresi için önemli bir iş kapısı ve geçim kaynağı haline gelerek ülke ekonomisine büyük katkıda bulunmuştur. Fabrikada patiska, kaput bezi, kalın dril, astarlık, Kolombiya, diyagonal, moleskin, serj, triko, Japon dimisi, saten ve pazen gibi çok çeşitli kumaşlar dokunmuştur³³⁵. Kayseri Fabrikasının piyasaya arz ettiği mamuller, kalite bakımından benzerlerinden çok yüksek görülmüş ve büyük bir rağbetle karşılanmıştır³³⁶. Bu kumaşların yurt içinde üretimi sayesinde, paranın memlekette kalması devlete gelir olarak yansımıştır.

2.1.2. Ereğli Bez Fabrikası

Devlet tarafından, Konya’nın Ereğli ilçesinde bir bez fabrikasının kurulmak istenmesinin temel nedenleri arasında şunlar bulunmaktadır:

1. Fabrikanın enerji ihtiyacının karşılanmasında akarsu önemli bir husus idi. Bu nedenle Türk- Rus heyeti, 1932 yılında Ereğli’den geçen İvriz Çayı’nın debisini ölçmüş ve yeterli olduğunu görmüşlerdir³³⁷.
2. 1934 yılında Sümerbank’ın yaptığı etüd çalışmaları sonrası pamuğun Adana ve çevresinden getirileceği belirlenmiştir. Ereğli’nin Adana’ya yakınlığı ve üzerinde

³³² BCA, 30-18-1-2/ 47-58-19, 27 Ağustos 1934.

³³³ BCA, 30-18-1-2/ 83-46-20, 28 Mayıs 1938.

³³⁴ BCA, 30-18-1-2/ 103-74-18, 11 Ekim 1943.

³³⁵ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 45- 50.

³³⁶ Atatürk Türkiye’inde Sanayi inkişafı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, Kasım 1938, s. 463.

³³⁷ Özeken, a.g.m., s. 367.

bulunduğu Bağdat Demiryolu sayesinde, pamuk yetiştirilen Güney Anadolu bölgeleriyle ulaşımının kolay olması da önemlidir³³⁸.

3. Askeri nedenlerle, yurdun iç bölgelerinde fabrikanın kurulmak istenmesi ve Ereğli'nin Toros Dağlarının arkasında olmasının, güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştırması da diğer bir önemli faktör olmuştur³³⁹.

Fabrikanın inşa edileceği bölgenin tespitinden sonra mevki seçimi için muhtelif arsalar incelenmiştir. Nitekim fabrikanın inşa edildiği arsanın seçiminde şu özellikler ön plana çıkmıştır³⁴⁰:

1. İstasyon ve şehre yakın olması nedeniyle işçilerin gidiş gelişlerinin kolay olması,
2. Tesis, ticari demir yolu hattına bağlayacak olan iltisak hattı mesafesinin kısa olması (yaklaşık 500 ila 600 metre arası),
3. Araziden su geçmesi,
4. Meyilli bir arazi olması nedeniyle atık su isale işinin kolay olmasıdır.

Yukarıdaki özellikleri nedeniyle Ereğli'nin Gül Bahçe, Hacımutahir ve Sümer Mahallelerini kapsayan 155.214 m² lik arazi uygun bulunmuş ve İş Bankası Konya Şubesi Müdürlüğü tarafından Sümerbank adına istimlak edilmiştir. 20 Kasım 1934 tarihinde ise açılış konuşmasını İsmet İnönü'nün yaptığı, temel atma töreni gerçekleştirilmiştir³⁴¹.

Sümerbank tarafından Ereğli'de kurulmakta olan bez fabrikasındaki makinaların, montajında kullanılmak ve bir sene sonunda geri gönderilmek üzere Almanya'dan A.E.G. Firması³⁴², İsviçre'den Brown Boveri Und Cie Firması'nın³⁴³ getireceği montaj aletlerinin yanı sıra fabrikanın kuvvet santrali³⁴⁴ ve tesisatı için Almanya'dan getirtilecek olan montaj aletlerinin Türkiye'ye girişine, Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilerek³⁴⁵ fabrikanın kuruluş çalışmaları hızlandırılmıştır.

Ayrıca Bakanlar Kurulu tarafından onanmış kararnamelerden, fabrikada çalışmak üzere yurt dışından teknik personel getirtildiği anlaşılmaktadır. Misal, fabrikanın muhasebe ve işletme organizasyonlarını Hollerith sistemine uyarlamak üzere,

³³⁸ Özeken, a.g.m., s. 367.; Yaşar Semiz ve Güngör Toplu, "Sümerbank Ereğli Pamuklu Dokuma Fabrikası (1934-1997)" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 57, 2023, s. 89.

³³⁹ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 89.

³⁴⁰ Özeken, a.g.m., s. 368.

³⁴¹ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 90.

³⁴² BCA, 30-18-1-2/ 63-25-06, 3 Nisan 1936.

³⁴³ BCA, 30-18-1-2/ 64-35-11, 5 Mayıs 1936.

³⁴⁴ BCA, 30-18-1-2/ 67- 69- 8, 17 Ağustos 1936.

³⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/ 68-72-20, 31 Ağustos 1936.

merkezi Amerika’da olan Buiness Machines Hollerith şirketinin gönderdiği Alman Yahudilerinden Istefan Fürth’ün 6 ay daha çalıştırılması zaruri görüldüğünden, kendisi ve karısının 6 ay müddetle Türkiye’de oturmalarına izin verilmesine dair bir kararname mevcuttur³⁴⁶. Yine Ereğli Bez Fabrikası İvriz kuvvet santralında yabancıların çalıştırılmalarına³⁴⁷, İvriz su santralında Alman tebaasından montör Ferdinand Türk’ün çalıştırılmasına izin verilmesi³⁴⁸ hususlarında da mevcut kararnameler bulunmaktadır.

1936 yılının Mayıs ayında montaj işlemleri tamamlanan fabrikanın, 1500 işçi ile Haziran ayı itibariyle deneme üretimine başlayacağı kamuoyuna ilan edilmiştir. Deneme süreci başarıyla sonuçlanan fabrikanın açılış töreni ise 4 Nisan 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 18.400 iş ve 329 dokuma tezgâhı bulunan fabrikada, ince patiska, saten, mendil, zefir, poplin, mermerşahi, salaşpur gibi ince dokuma ürünlerinin üretimi yapılmıştır. Fabrikanın pamuk ihtiyacı ise büyük oranda Adana ve Eskişehir civarından karşılanmıştır. Fabrika, ilk yılı olmasına rağmen bir ayda 100.000 m bez ve 41.000 kg ip üretimi gerçekleştirmiştir. Üretimi yapılan ürünlerin, bilhassa İzmir ve İstanbul’da mevcut bulunan trikotaj ve çorap fabrikaları ile Buldan ve Babadağ civarında büyük ilgi gördüğü, üstelik kalite ve sağlamlık bakımından Avrupa’dan ithal edilen bezlerden daha iyi olduğu görülmüştür³⁴⁹.

Ereğli Bez Fabrikası, 1949 yılında Ereğli Pamuklu Sanayii Müessesesi adını almıştır. 1955 yılında tezgâh sayısı 387’ye çıkarılan müessesede, bazı eski tezgâhlar kaldırılarak yerlerine drapen dokuma tezgâhları getirilmiştir. 1956 senesinde dikiş ipliği bölümünün eklenmesiyle 13 makine ve 5.616 iş ilave edilmiştir. 1975 ile 1980 yılları arası dönemde ise hazır giyim ve kolalama bölümleri açılmıştır³⁵⁰.

2.1.3. Nazilli Basma Fabrikası

Nazilli Basma Fabrikası, Sümerbank tarafından geniş çapta kurulmuş ilk basma fabrikasıdır³⁵¹. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda kurulacak olan basma fabrikası için yer seçiminde Nazilli, Denizli ve Sarayköy üçlüsünden biri düşünülmüş

³⁴⁶ BCA, 30-18-1-2/ 86-20-02, 6 Mart 1939.

³⁴⁷ BCA, 30-18-1-2/ 88-75-08, 31 Temmuz 1939.

³⁴⁸ BCA, 30-18-1-2/ 90-36-7, 15 Nisan 1940.

³⁴⁹ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 92-96.

³⁵⁰ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 95.

³⁵¹ Büşra Bigat, *Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2017, s. 68.

ve neticede Nazilli’de karar kılınmıştır. Nazilli’nin seçilmesinde şu hususlar etkili olmuştur³⁵²:

1. Pamuk üretim sahalarının ortasında bulunması,
2. İzmir- Aydın- Afyon demiryolu hattının üzerinde yer alması,
3. Fabrikanın kendi şehirlerinde kurulmasını isteyen Nazilli eşrafının, resmi hükümet makamlarına yaptığı başvuru ve manevi baskılarının etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca Nazilli Belediyesi tarafından fabrika binası için ücretsiz arazi de teklif edilmiştir.

Temel atma töreni, İktisat Vekili Celal Bayar’ın katılımıyla 25 Ağustos 1935 tarihinde gerçekleştirilmiş olup, 502 dönüm arazi üzerinde inşasına başlanan fabrikanın 25 ay içerisinde bitirilmesi planlanmıştır. Yapılan hesaplara göre beş milyon liraya mâl olacak fabrika için Sovyet Rusya’dan kredi alınmıştır. İnşası tamamlanan fabrika, 9 Ekim 1937 tarihinde bizzat Atatürk tarafından açılmıştır³⁵³.

Nazilli’de kurulan Pamuklu Mensucat ve Basma Fabrikası için Rusya’dan getirilecek olan alet ve edevat için Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun 39. maddesi gereği gümrük muafiyeti uygulanmıştır³⁵⁴. Ayrıca fabrikanın tesisatında kullanılmak, işi bittikten sonra Moskova’da Türkstroy Trostun’a geri gönderilmek üzere getirilecek olan montaj aletlerinin Türkiye’ye sokulmasına da izin verilmiştir³⁵⁵.

Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmak üzere yurt dışından çeşitli alanlarda yabancı uzmanların getirilmesine de izin verilmiştir³⁵⁶. Bu konuyla alakalı olarak ulaşılan belgelerden, Rus tebaasından izolasyon uzmanı Fedor Smirnov³⁵⁷, sinyal cihazları ustası İvan Novosolzev³⁵⁸, teknik ve sıhhi tesisat inşaatında uzman Victor Lebkovski³⁵⁹, Alman uyruklu Schöbel,³⁶⁰ Polonyalı W. Lukasiewicz³⁶¹, İsviçre tebaasından montör Jules Gabet, Oskar Urech ile Jakob Bachofner’in³⁶² getirilerek çalışmasına izin verildiği görülmüştür.

³⁵² Özeken, a.g.m., s. 368- 369.

³⁵³ Hulusi Doğan ve Volkan Aktan, Tarihten Sanata ve Turizme Bir Kültür Hazinesi: Gaffur’un Pijaması ve Sümerbank Basma Fabrikası Desenleri, 2017, s. 4-5.

³⁵⁴ BCA, 30-18-1-2/ 60-91-6, 29 Kasım 1935.

³⁵⁵ BCA, 30-18-1-2/ 71-6-2, 26 Ocak 1937.

³⁵⁶ BCA, 30-18-1-2/ 77-66-14, 19 Temmuz 1937.

³⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 80-100-7, 9 Aralık 1937.

³⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 82- 27- 19, 7 Nisan 1938.

³⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/ 85-98-3, 15 Kasım 1938.

³⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/ 90-26-19, 19 Mart 1940.

³⁶¹ BCA, 30-18-1-2/ 94-32-10, 17 Nisan 1941.

³⁶² BCA, 30-18-1-2/ 102-53-17, 16 Temmuz 1943.

28.236 iğ ve 768 tezgâha³⁶³ sahip olan fabrikada çırçır, iplik, dokuma ve basma işlemlerinin yapıldığı dört ayrı bölüm bulunmaktadır. Burada halk tipi ince basma, pazen ve tobralko³⁶⁴ gibi ürünlerin imali gerçekleştirilmiştir³⁶⁵. Bu ürünlerde sağlamlığın yanı sıra renklerde akma ve solma yaşanmaması, halkın büyük rağbet göstermesine sebep olmuştur³⁶⁶.

22 Kasım 1941 tarihinde fabrikaya ait küçük pamuk deposunda çıkan yangın diğer taraflara yayılmadan söndürülmüştür. Yangın sonrası binalarda herhangi bir hasar olmayıp, sadece fabrika ve tüccarlara ait bir kısım pamuklar yanmıştır³⁶⁷.

Nazilli Basma Fabrikası, 1974 yılında elde ettiği kârla Türkiye'nin en büyük işletmeleri arasında 26. sırada yerini almıştır. Sinema, tiyatro, defile, balo ve müzik alanlarında yaptığı faaliyetlerle bir eğitim ve kültür merkezi hizmeti verirken, hastanesiyle de bölge halkına şifa dağıtmıştır. Fiilen 2003 yılında üretimi sona eren fabrika, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır³⁶⁸.

2.1.4. Malatya Bez ve İplik Fabrikası

Doğu Anadolu Bölgesini kalkındırmak amacıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda uygulamaya koyulan faaliyetlerden biri de Malatya'da Bez ve İplik Fabrikası kurma çalışmalarıdır. Doğu Anadolu bölgesinin en batı ucunda yer alan Malatya coğrafyası, iklimi ve ulaşım imkânları bakımından elverişli bir konuma sahipti. Fabrikanın kurulacağı yeri belirlemek üzere Ereğli Fabrikası müdürü başkanlığında kurulan uzman bir heyet Malatya'ya gelerek etüt çalışmalarında bulunmuştur. Yapılan tetkikler neticesinde fabrikanın, İsmet Paşa Caddesi üzerinde bulunan küçük mezarlığın yanındaki arazide inşasına karar verilmiştir. Arazinin demiryoluna yakın olması, seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. Nitekim 1936 yılında inşasına başlanan fabrika, 14 Aralık 1939 tarihinde faaliyete geçerek üretime başlamıştır³⁶⁹.

³⁶³ Şenol Sırma, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesinin İşçileşme Üzerinde Etkisi: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Örneği", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 11, S. 30, 2022, s. 207.

³⁶⁴ Pamuklu bir kumaş türüdür.

³⁶⁵ Janset Ö. Aytemur, *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 190.

³⁶⁶ Günver Güneş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi*, Ankara 2007, s. 967.

³⁶⁷ BCA, 30-10-0-0/ 171-188-18, 22 Kasım 1941.

³⁶⁸ Doğan ve Aktan, a.g.m., s. 6.

³⁶⁹ Sezen Karabulut ve Umut Karabulut, "Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ'ın Kuruluşu (1936-1939)", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1, 2016, s. 72- 74.

Fabrikanın kuruluşu sırasında gerekli olan ve yurt içinde temini mümkün olmayan montaj aletlerinin, geri gönderilmek üzere geçici olarak yurda sokulması hususu ile ilgili çok sayıda Bakanlar Kurulu kararlarına ulaşılmıştır. Bu kararnamelerle, fabrikanın inşaatında kullanılacak montaj aletleri³⁷⁰, iklim tesisatı (rutubetlendirme, havalandırma, ısıtma) montajı³⁷¹, tesisat montajı³⁷², kazan tesisatı montajı³⁷³, iplik ve dokuma makinelerinin montajı³⁷⁴ için gerekli aletlerin memlekete sokulmasına izin verildiği görülmüştür. Ayrıca Bursa Merinos Fabrikası³⁷⁵ ile Ereğli Bez Fabrikası³⁷⁶ için geçici olarak yurda sokulan montaj aletlerinin, Malatya Bez Fabrikasının inşaatında da kullanılmasına izin verildiği anlaşılmıştır.

Bunların yanı sıra fabrika inşaatı, montaj işlemleri gibi çeşitli işlerde çalışmak üzere yurt dışından birçok uzmanın getirildiği de bilinmektedir. Misal, Fransız uyruklu Maurice Michelot³⁷⁷, Alman Yahudilerinden Sigmund Polak³⁷⁸, Yahudi Yakop Rathsprecher³⁷⁹, Alman uyruklu Hans Lander³⁸⁰, Montör Max Geissler³⁸¹ ve yine Alman uyruklu Montör Hermann Faust³⁸² gibi isimlere Bakanlar Kurulu kararı ile çalışma izinleri verilmiştir.

Malatya Bez Fabrikası, Sümerbank, İş Bankası ve Ziraat Bankası ortaklığı ile kurulmuş olup 1946 yılında Sümerbank tarafından satın alınmıştır. Kuruluşunda 10 bin iş ve 438 tezgâha sahip olan fabrika, sonradan iş sayısını 28 bine, tezgâh sayısını ise 752'ye çıkarmıştır. Burada jakarlı perdelik, sofrâ ve yatak örtüsü, goblen döşemelik ve yollu kutil³⁸³ gibi ürünlerin imali gerçekleştirilmiştir³⁸⁴.

Fabrikanın kurulduğu andan itibaren şehre büyük katkıları olmuştur. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz yaratmış olduğu istihdamdır. Ayrıca fabrika bünyesinde yer

³⁷⁰ BCA, 30-18-1-2/ 83-41-17, 13 Mayıs 1938.; BCA, 30-18-1-2/ 83-56-3, 23 Haziran 1938.

³⁷¹ BCA, 30-18-1-2/ 83-52-16, 15 Haziran 1938.

³⁷² BCA, 30-18-1-2/ 84-85-7, 24 Eylül 1938.

³⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 84-69-13, 28 Temmuz 1938.

³⁷⁴ BCA, 30-18-1-2/ 83-53-12, 18 Haziran 1938.

³⁷⁵ BCA, 30-18-1-2/ 83-45-11, 25 Mayıs 1938.

³⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/ 84-67-15, 20 Temmuz 1938.

³⁷⁷ BCA, 30-18-1-2/ 85-111-4, 6 Ocak 1939.

³⁷⁸ BCA, 30-18-1-2/ 85-113-8, 6 Ocak 1939.

³⁷⁹ BCA, 30-18-1-2/ 85-120-20, 15 Şubat 1939.

³⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/ 88-88-4, 7 Eylül 1939.

³⁸¹ BCA, 30-18-1-2/ 89-120-19, 23 Aralık 1939.

³⁸² BCA, 30-18-1-2/ 96-78-2, 3 Eylül 1941.

³⁸³ Çok sık ve sağlam dokunmuş bir cins kumaştır. Bu cins kumaşlar saf pamuktan dokunduğu gibi ketenle karışık dokunmuş kutiller de vardır. Minder, yastık örtüsü dışında perde, çadır ve elbise yapımında da kullanılır.

³⁸⁴ Özlem Arıtan, *Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri – Sümerbank Kit Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2004, s. 110- 111.

alan lokal, sinema ve tiyatro salonları ile şehrin kültürel ve eğlence hayatına da canlılık kazandırmıştır³⁸⁵.

Yukarıda bahsi geçen fabrikalar ile hususi firmaların kapasiteleri arasında mukayese için aşağıdaki rakamları vermek faydalı olacaktır³⁸⁶.

Tablo 1. Pamuk Sanayiinde Açılan Devlet Fabrikaları ile Hususi Fabrikaların Kapasiteleri

Pamuk Endüstrisi	İğ (adet)	Tezgâh (adet)	İşçi (adet)	Pamuk İstihlâkı (ton)	Piyasaya İplik (ton)	Bez (ton)
Devlet Fabrikaları	100.000	2868	9960	11.400	1268	8854
Hususi Fabrikalar	112.784	1589	10.186	12.724	6621	4233
Toplam	212.784	4457	20.146	24.124	7889	13.078

Kaynak: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, 1938: 464.

2.2. YÜNLÜ DOKUMA VE ÜRETİMİ

Osmanlı Devleti'nde tekstil üretimine büyük önem verilmiştir. İlk zamanlar askerlerin yünlü giysi ihtiyacı yerli ve küçük üreticilerden sağlanırken zamanla bunların yetersiz kalışı, devleti yünlü ithal etmeye yöneltmiştir. Ancak maliyetlerin yüksek oluşu nedeniyle memleket dâhilinde kurulacak tesisler ile yünlü ihtiyacının karşılanmasına karar verilmiştir. Büyük bir bölümü Tanzimat döneminde kurulmuş olan fabrikalardan çok azı Cumhuriyet dönemine kadar gelebilmiştir. Bunlar: Bakırköy Bez Fabrikası, Feshane Mensucat Fabrikası ve Hereke Mensucat Fabrikası'dır. Ayrıca daha küçük çapta üretim yapan Adana Bez Fabrikası da bulunmaktadır³⁸⁷.

Cumhuriyet Döneminde de yünlü dokuma sanayiine verilen önem devam etmiştir. Bu dönemde tesis edilmiş ilk yünlü dokuma fabrikası, Kayseri Bünyan Dokuma Fabrikası'dır. Sonrasında ise Isparta İplik ve Dokuma Fabrikası ve bu alanda asıl önemli girişim kabul edilen Bursa Merinos Fabrikası kurulmuştur³⁸⁸.

Memlekette yün sanayii, iplik ve dokuma olmak üzere iki kısımda taksim edilmiştir. Bu dönem iplik fabrikalarında, tamamen yerli yünlerden halı ipliği ve kalın köylü çoraplarını dokumaya mahsus yün ipliklerinin üretimi yapılmaktaydı. Yünlü dokuma için gerekli olan iplikler, ya dışarıdan ithal edilmekte ya da fabrikaların kendi tesisatları ile kendileri tarafından temin edilmekteydi. Dokuma fabrikaları tarafından

³⁸⁵ Karabulut ve Karabulut, a.g.m., s. 75.; Arıtan, a.g.e., s. 138.

³⁸⁶ Atatürk Türkiye'sinde Sanayiîni İnkışafı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, Kasım 1938, s. 464.

³⁸⁷ Semiz ve Toplu, a.g.m., s. 36.

³⁸⁸ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 322.

üretilen bu iplikler kısmen merinos yününden kısmen yerli yapağılardandı. Ne yazık ki yerli yapağılar, yün sanayiini tamamen tatmin edecek özellikte değildi. Kaba ve sert olan yerli yünler, şayak gibi kaba cins kumaş üretimine uygundu. Dokuma sanayiinin ince elyaflı yapağılara ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu nedenle ince yapağısı olan muhtelif cins koyunlar memlekete getirilerek yetiştirilmeye başlanmış olsa da ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığı için dışarıdan ithal etmek zaruri olmuştur. Yünlü dokuma sanayiinin ince yapağıya olan ihtiyacı dışarıdan kısmen iplik, kısmen ise yapağı şeklinde temin edilmiştir³⁸⁹.

Türkiye’de, 1923 ile 1932 arası dönemde yün ipliği ithalat miktarı ve bedeli şu şekildedir:

Tablo 2. 1923- 1932 Yılları Arası Yün İpliği İthalâtı

Yıl	Kg	TL
1923	145.061	436.157
1924	247.027	847.589
1925	408.682	1.309.437
1926	533.687	1.630.733
1927	424.008	1.500.958
1928	333.740	1.294.201
1929	680.343	2.858.358
1930	517.072	1.929.991
1931	671.592	2.028.384
1932	911.219	2.501.530

Kaynak: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 10, 1934: 426.

Yukarıdaki tabloya göre, 1923 senesinden itibaren yün ipliği ithalatı her sene artarak devam etmiştir. 1932 senesinde yün ipliği ithalatı, 1923 senesine oranla 5.28 kat artmıştır. Aksine yünlü dokuma ithalatı ise seneden seneye azalma göstermiştir.

1923 yılından itibaren yünlü dokuma ithalatı ise şu şekildedir:

Tablo 3. 1923- 1932 Yılları Arası Yün Mensucat İthalâtı

Yıl	Kg	TL
1923	1.948.945	7.023.041
1924	2.428.519	10.782.164
1925	2.914.853	13.934.934
1926	3.167.887	15.862.018
1927	2.415.361	13.046.011
1928	2.178.081	11.312.902
1929	2.415.812	13.000.301
1930	1.574.120	8.335.099
1931	1.145.229	6.557.764
1932	578.727	2.797.998

Kaynak: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 10, 1934: 425.

³⁸⁹ Seyfi Cenap, Yün mensucat Sanayii, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 10, Ekim 1934, s. 424-426.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere yün kumaş ithalatı, 10 senelik bir zaman sürecinde yaklaşık % 70 oranında azalmıştır. Mensucat ithalatındaki bu azalma, yünlü dokuma sanayiinin ilerlediğini gösteren en büyük kanıttır. Bu dönem yünlü dokuma ithalatı, daha çok ince kadın kumaşları ile lüks elbiselik kumaşlardan oluşmaktaydı³⁹⁰.

2.2.1. Bünyan Dokuma Fabrikası

Bünyan Dokuma Fabrikası, Ticaret Vekâleti öncülüğünde 1924 yılında kurulan “Kayseri Bünyan Halı İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi” tarafından, Kayseri ve çevresinde halı işiyle uğraşanlara yün ipliği sağlamak amacıyla eski un değirmenlerinin olduğu yerde kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde kurulmuş olan ilk yünlü dokuma fabrikasıdır. Senede 120.000 kg halı ipliği büken bu fabrika, birkaç yıl faaliyet gösterdikten sonra, büktüğü ipliklerin yağlı ve kısmen de yanık olması sebebiyle piyasada tutunamayarak kapanmıştır. Fabrikanın Ticaret Vekâletine ait hisselerinin Sanayi ve Maadin Bankası’na devri sonrası, 1927 yılında yeniden üretime geçilmiştir. 1934 yılında ise Sümerbank tarafından devralınan fabrikaya, Defterdar ve Hereke Fabrikalarından 10 adet tezgâhın getirilmesiyle yünlü dokuma üretimi başlamıştır³⁹¹.

1944 yılına kadar su gücüyle işleyen fabrika, elektrik santrali ile yapılan anlaşma sonucu elektrik ile işletilmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde yapılan ek bina ve yeni makinelerin getirilmesi ile büyütülen fabrikada işçi sayısı da artmıştır. Fabrika, sağladığı iş imkânı ve hammadde temini açısından kasaba ekonomisine büyük fayda sağlamıştır. Şöyle ki, hayvancılıkla uğraşanlar, yünlerini kolaylıkla satma olanağı elde etmişlerdir. Ayrıca fabrikada düzenlenen mesleki kurslar, okuma yazma kursları ve sinema gibi etkinlikler, Bünyan kasabasının kültürel ve ekonomik canlılığının artmasında müspet etki yapmıştır³⁹².

2.2.2. Isparta İplik ve Dokuma Fabrikası

Ticaret Bakanlığının katkıları ile Bünyan Dokuma Fabrikası’nın benzeri bir girişim de 1924 yılında Isparta’da gerçekleştirilmiştir. Halı ipliği üretmek amacıyla kurulan bu fabrikada 660 yünlü iplik iği bulunmakta olup, fabrikanın Ticaret

³⁹⁰ Seyfi Cenap, Yün mensucat Sanayii, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 10, Ekim 1934, s. 425.

³⁹¹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 322.; Reşat İzbrak, “Bünyan Çevresinde Jeomorfoloji Gözlemleri ve Bünyan Kasabası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, 1949, s. 409- 410.

³⁹² İzbrak, a.g.m., s. 410.

Bakanlığına ait hisseleri 1925 senesinde Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'na, 1933 senesinde ise Sümerbank'a devredilmiştir³⁹³.

1943 senesinde 380.000 Türk Lirası ödeme karşılığı Sümerbank tarafından tamamen satın alınan bu fabrikaya, 26 dokuma tezgâhının eklenmesiyle yünlü dokuma faaliyeti başlamıştır. Böylece iplik üretiminin yanı sıra halı, battaniye gibi türlü dokuma mamullerinin üretimi de gerçekleştirilmiştir³⁹⁴.

Fabrika 1972 senesinin Temmuz ayında, istasyonun yanında yapılmış olan yeni tesise taşınmıştır. 1976 senesinde Türk el halıcılığını geliştirme projesinin başlatıldığı fabrikada aynı zamanda dünyanın en büyük halı yıkama tesislerinden biri kurulmuştur. Bu tesiste, Isparta Fabrikası'nda dokunan halılar dışında kooperatifler vasıtasıyla yapılan halılarda yıkanıp kırkılarak satışa hazır hale getirilmiştir. Fabrikanın 1980'li yıllarda Avrupa'ya yaptığı büyük halı ihracatları ile Türkiye'ye daha fazla döviz girişi sağlanmıştır³⁹⁵.

2.2.3. Bursa Merinos Fabrikası

Bursa Merinos Fabrikasının temeli, Başbakan İsmet İnönü ve dönemin İktisat Vekili Celal Bayar'ın katılımı ile 28 Kasım 1935 tarihinde atılmıştır. İşadamı Nuri Demirağ'ın yapımını üstlendiği fabrika, 72 bin m² arazi üzerinde 26 ay gibi bir sürede tamamlanarak 2 Şubat 1938 tarihinde Atatürk'ün de katıldığı açılış töreni ile faaliyete geçirilmiştir. Fabrika, yünlü kumaş sektöründe oldukça aranan bir yün iplik çeşidi olan “kamgarn” ya da “gabardin” sanayisinin gelişmesi ve bu alanda yerli sanayinin korunması amacıyla kurulmuştur³⁹⁶.

Sümerbank tarafından Bursa'da kurulan Merinos Fabrikası makinelerinin sipariş edildiği Almanya'daki müessesenin imal şeklini incelemek ve Sümerbank'a ait bazı işleri takip etmek üzere Almanya ve Viyana'ya memur gönderilmiştir³⁹⁷. Ayrıca fabrikanın tesisatında kullanılmak ve işi bittikten sonra geri gönderilmek üzere

³⁹³ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 322.

³⁹⁴ Esin Yüzbaşı, *Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980)*, Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2019, s. 359.

³⁹⁵ Yüzbaşı, a.g.e., s. 359- 360.

³⁹⁶ Seher Boykoy, “Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi”, Prusia'dan Bursa'ya, Haz. Erdoğan Bilenser, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 290- 291.

³⁹⁷ BCA, 30-18-1-2/ 66-60-1, 11 Temmuz 1936.

Almanya'dan montaj aletleri³⁹⁸ getirildiği gibi yabancı uzman çalıştırılmasına da izin verilmiştir³⁹⁹.

Fabrikanın kurulduğu ilk yıllarda kamgarn yün ipliğinin temini büyük bir sorun olmuş, bu nedenle Avustralya ve İngiltere'den ithal edilmiştir. Ancak bu durum, büyük döviz sarfına neden olduğundan, iplik üretiminde gerekli olan yapağının yerli üretim yolu ile karşılanması maksadıyla, Bursa Karacabey Çiftliğinde Merinos koyunu üretimi çalışmalarına başlanmıştır⁴⁰⁰. Karacabey Çiftliği için damızlık merinos koç alımı yapmak üzere Zootekni Enstitüsü Doçenti Kadri, Karacabey Harası uzmanlarından Müdür Muavini Celal ve Pendik Bakteriyoloji Enstitüsü Müdürü Şefik Beylerden uzman bir heyet oluşturularak Almanya ve Macaristan'a gönderilmiştir⁴⁰¹. Keza, 1935 yılında kurulan Bursa Merinos Yetiştirme Müfettişliğinin de yaptığı çalışmalar neticesinde ince merinos yapağısı hedefine büyük ölçüde ulaşılmıştır⁴⁰².

Merinos Fabrikası üretime başladığında, 16.140 eğirme ve 7.000 katlama iğine sahip bir fabrika idi. II. Dünya Savaşı döneminde ülke ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kapasitesinin üstünde üretim yapan fabrika, 1941 yılında İngiltere'den kamgarn makine tesisatı takviyesi ile 17.020 eğirme ve 7.320 katlama iğine sahip olmuştur. Fabrikadaki asıl köklü değişim, 1944 yılında kamgarn dokuma tezgâhlarının eklenmesi sonucu yünlü kumaş dokuma işlemine başlanması ile gerçekleşmiştir. 1945 yılında ise İstanbul Defterdar Fabrikasından getirilen apre makinelerinin ilave edilmesi ile fabrika, Orta Doğu ve Balkanların en büyük yünlü kumaş üretim tesisi haline gelmiştir. Zaman zaman yapılan geliştirme çalışmaları neticesi, 1990'lı yıllarda fabrika 40.000 iğ ve 261 dokuma tezgâhı kapasitesine ulaşmıştır⁴⁰³.

Fabrikada, mevsimlik kamgarn kadın ve erkek elbiselik kumaşları, sentetik elyaf ve yünlü karışımı kumaşlar ve kroşe yün örgü ipliklerinin üretimi yapılmıştır. 1970 yılında fabrikaya ilave edilen konfeksiyon bölümünde, merinos kumaşından dikilen pantolon, ceket, takım elbise, palto gibi ürünler ise Sümerbank mağazalarında uygun fiyatlarla halka satışa sunulmuştur⁴⁰⁴.

³⁹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 71-5-9, 23 Ocak 1937.; BCA, 30-18-1-2/ 72-19-14, 17 Mart 1937.; BCA, 30-18-1-2/ 72-19-15, 17 Mart 1937.

³⁹⁹ BCA, 30-18-1-2/ 73-26-6, 1 Nisan 1937.; BCA, 30-18-1-2/ 76-58-18, 23 Haziran 1937.

⁴⁰⁰ Boykoy, a.g.e., s. 291.

⁴⁰¹ BCA, 30-18-1-2/ 63-28-9, 13 Nisan 1936.

⁴⁰² Boykoy, a.g.e., s. 292.

⁴⁰³ Boykoy, a.g.e., s. 292- 293.

⁴⁰⁴ Boykoy, a.g.e., s. 293- 294.

Merinos Fabrikası, Bursa’da istihdam sağladığı gibi çalışanlarının giyim, ulaşım, evlenme, doğum, ücretsiz tedavi, kredi ve konut gibi ihtiyaçlarını da karşılamıştır. 1990 yılında KİT özelleştirmesi kapsamında, fabrikanın kapatılma süreci başlamıştır⁴⁰⁵. 314.569 m² arazi üzerinde yer alan taşınmazları ise kamu yararı gözetilerek sanat, kültür, spor, eğitim gibi alanlarda kullanılması maksadıyla 2004 yılında, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na bedelsiz olarak devredilmiştir⁴⁰⁶.

2.3. SUNİ İPEK VE İPEKLİ ÜRETİMİ

Türkiye için ipekçilik faaliyeti, önemli ve tarihi bir dokuma alanıdır⁴⁰⁷. İpek sanayii ise pek çok iş kolunu içine alan ve istihdam açısından yoğun emek isteyen bir iş sahasıdır. Bu alanda, dut fidelerinin üretimi, ipek böceği tohumu ve ipekli mamullerin ticareti gibi çeşitli bölümler olmakla birlikte, üretim temel olarak ipek ipliği sanayi ve ipekli dokuma sanayi olmak üzere iki aşamada gerçekleşmekteydi⁴⁰⁸.

I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti, dünya ipek üretiminin takriben % 5,5’ini karşılarken, 1922 yılında ipek üretiminin gerilediği görülmüştür. Devlet, ipek üretiminin artırılması hususuna bizzat önem vermiş ve 1923 yılı İzmir İktisat Kongresinde, dut bahçelerindeki ağaçların kesilmesi yasaklanarak, ipek kozası ürününün artırılmasıyla ilgili karar alınmıştır. İpekböcekçiliğinde önemli olan dut ağaçlarının çoğaltılmasını sağlamak amacıyla köylüye fidan dağıtımı yapılmıştır. 1927 yılında yeniden düzenlenen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile ipek yatırımı ile ilgili bir takım fırsatlar sunulmuştur. Bu çalışmalar netice vermiş ve liberal ekonominin hâkim olduğu 1923- 1933 arası dönemde girişimci kesim tarafından; Lale, Yıldız, Yolgeçen, Çağlayan, Paskal, Terakki, Türk- Japon, Silkor, Simon ve İpekiş olmak üzere 10 fabrika kurulmuştur⁴⁰⁹.

Duyun-u Umumiye idaresi altında olan Bursa Harir Dârüttalimi⁴¹⁰, 1926 yılında hükümetin yönetimi altına alınarak adı İpekböcekçiliği Mektebi olarak değiştirilmiştir.

⁴⁰⁵ Boykoy, a.g.e., s. 295.

⁴⁰⁶ Gülten Dönmez, “Cumhuriyet Dönemi İşçi Yerleşkeleri Ve Lojman Alanlarının Kente Olan Etkileri: Bursa Örneği”, *Parasoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C. 15, S. 1, 2019, s. 74.

⁴⁰⁷ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 326.

⁴⁰⁸ Seher Boykoy, “1908-1923 Sürecinde Bursa’da Koza Üreticiliği Ve İpekli Dokumacılık Sektörü”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 24, 2013, s. 20.

⁴⁰⁹ M.Gökhan Polatoğlu ve İsmail Eyyüpoğlu, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi (1923-1938)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24 (Aralık Özel Sayı), 2020, s. 353- 354.

⁴¹⁰ Daha detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Ali Yıldırım, “Osmanlı’da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması” *Electronic Turkish Studies*, C. 8, S. 5, 2013.

1930 yılında ise bilimsel araştırmalar yapmak ve kozacılığı geliştirmek maksadıyla enstitüye dönüştürülerek buraya bağlı beş ipekböcekçiliği kontrolörlüğü kurulmuştur⁴¹¹.

Ticaret Vekâleti tarafından, yıllık koza üretimini artırmak amacıyla Bursa, Bilecik, Kocaeli ve Adapazarı'nda İpek kozası satış kooperatiflerinin kurulmasına, yerli ve yabancı girişimciye yatırımları için destek verilmesine karar verildi. İpeğin kalitesini korumak amacıyla, 6 Mart 1924 tarihinde 433 Sayılı “*Sunî İpekten Mensucat İmalinin Meni*” hakkında kanun ile halı dışındaki dokuma ürünlerinde suni ipek kullanımı yasaklandı⁴¹² ise de 21 Şubat 1926 tarihinde “*Suni ipekten mensucat imalinin yasaklanması hakkındaki 433 nolu kanunun feshi*” hakkında çıkarılan kanun tasarısı ile lağvedildi⁴¹³. Bunda yüksek maliyet ve alım gücünün yetersizliği etkili olmuştur⁴¹⁴.

14 Temmuz 1937 tarihinde “İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi”⁴¹⁵, 7 Ağustos 1937’de “İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standart Nizamnamesi” yürürlüğe konulmuştur⁴¹⁶.

Eylül 1937 tarihli İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuasında “İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi” ile alakalı olarak, ipekli kumaş yapan ve satanlar için verilen bir ilan bulunmaktadır. Bu ilanda, İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi’ne göre, Türkiye’de dokunan ipekli kumaşların bu nizamnamede belirtilen hükümlere uygun olmasının lazım geldiği, fabrika ve mağazalara ellerinde var olan stokları temizlemeleri için ise nizamnamenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay süre verildiği dile getirilmiştir. Bu süre sona ermeden, nizamnameye aykırı olarak dokunmuş ipekli kumaşları olan fabrika ve mağaza sahiplerinin, bu malların miktarını, cinsini ve özelliklerini belirten bir beyanname düzenleyip Sanayi ve Ticaret Odasına vermeleri ve kumaşlarını damgalatmaları gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca bu işle alakadar olanlara, her gün mesai saatleri içerisinde odanın sanayi şubelerine müracaat edilebilecekleri duyurulmuştur⁴¹⁷.

⁴¹¹ Boykoy, a.g.m., s. 37.

⁴¹² Polatoğlu ve Eyyüpoğlu, a.g.m., s. 355.

⁴¹³ BCA, 30-18-1-1/ 18-14-17, 21 Şubat 1926.

⁴¹⁴ Polatoğlu ve Eyyüpoğlu, a.g.m., s. 355.

⁴¹⁵ BCA, 30-18-1-2/ 77-65-10, 14 Temmuz 1937.

⁴¹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 78-71-1, 7 Ağustos 1937.

⁴¹⁷ İpekli Kumaş Yapan ve Satanlar, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C 53, No. 9, Eylül 1937, s. 488.

1934 yılı Türkiye geneline bakıldığında, var olan 881 tezgâhtan 581'i Bursa'da idi. Bu durum ipek üretiminin büyük bir bölümünün Bursa'daki fabrikalarda işlendiğini göstermektedir⁴¹⁸.

Suni ipek üretimine gelirsek, 1895 yılında Fransa'da geliştirilmiş olup Türkiye, ilk başlarda suni ipeğin ülkeye girişini engellemeye çalışmış ancak 1925 senesinden itibaren girişine izin vermiştir. Bu bağlamda suni ipek ithalatı ilerlemiş ve suni elyaf dokumacılığı ve trikotaj, İstanbul'da yeni bir sanayi sektörü haline gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda Sanayi Planına, Gemlik'te bir Suni İpek Fabrikasının kurulması kararı da alınmıştır⁴¹⁹.

Suni ipek sanayiinin Türkiye'de kurulma sebepleri içerisinde; ipekli dokumacılığın geliştirilmek istenmesi, maliyetleri azaltma, suni ipek ithalini önleme, suni ipeğin tabii ipeği yıkıcı rekabetini engelleme ve bu amaca yönelik olarak gümrük tarifelerini düzenlemektir⁴²⁰.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi suni ipek ve ipek üretimi üzerine kurulan fabrikalardan bazıları şunlardır:

2.3.1. Bursa İpekli Dokuma Fabrikası (İpek-iş)

İpek-iş, özel sektörün geliştirilmesini sağlamak maksadıyla Erken Cumhuriyet Döneminde uygulanan milli iktisat politikası doğrultusunda, Bursa'da açılmış olan sanayi kuruluşlarının ilkidir. Bu fabrika, dokumacılık alanında faaliyet gösteren sanayicilerin bir araya gelmesi ile oluşan Bursa Dokumacılar Şirketi tarafından kurulmuştur. Fabrikanın temel atma töreni 1 Ekim 1925 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in iki haftalık Bursa gezisi sırasında yapılmıştır. İş Bankası'nın Bursa Şubesi Müdürü ve Bursa Dokumacılar Şirketi'nin ileri gelenleri tarafından detaylı olarak bilgilendirilen hatta fabrikaya ait planları inceleyen Mustafa Kemal açılış konuşmasında, her yönüyle bir sanayi şehri olma potansiyeline sahip olan Bursa'da, farklı alanlarda fabrikaların kurulması ve sayılarının artırılmasının önemini vurgulamıştır. Bu alanda gerçekleştirilecek olan ekonomik girişimlere hükümetin de destek vereceğini belirtmiştir⁴²¹.

⁴¹⁸ Boykoy, a.g.m., s. 41.

⁴¹⁹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 326-327.

⁴²⁰ Polatoğlu ve Eyyüpoğlu, a.g.m., s. 362.

⁴²¹ Gökçe Süzgün, "Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonomi Alanındaki Devrimler Ve Atatürk'ün Bursa Gezileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 97, Ekim 2019, s. 412.

Mustafa Kemal, 1927 yılında çıktığı yurt gezisinde bu fabrikayı tekrar ziyaret ederek dokuma tezgâhlarını incelemiş, fabrikanın işleyişi ile ilgili detaylı bilgiler edinmiş, üretimi yapılan kaliteli kumaşlar ve fabrikanın işleyiş düzeni ile ilgili beğenisini de dile getirmiştir. Ancak 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik krizinden nasibini alan Türkiye ekonomisi ve bu bağlamda etkilenen Bursa İpekli Dokuma Fabrikası, 1930 yılında İş Bankası’nca yapılan destekle yeniden yapılandırılarak İpek-iş adını almıştır. Bu fabrikada 50 ipek tezgâhı ve 15 yün tezgâhı mevcuttu⁴²².

Bu yıllarda ülke ekonomisinde yaşanan sıkıntıların da tesiri ile İpek-iş, ipek kozası temininde bir takım sorunlar yaşamıştır. Şirketin en büyük ortaklarından biri olan İş Bankası, ipek endüstrisinin temel kaynağı olan koza üretiminin artırılması, üreticiden alınacak kozaların tek bir merkezde toplanması ve koza satışlarının kooperatif aracılığıyla yapılması amacıyla Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’nin kurulmasını sağlamıştır. Bu sayede hammadde doğrudan üreticiden alınarak, aracı kârı ortadan kaldırılmıştır⁴²³.

1940 senesinde yünlü dokuma üretimine geçen, 1941 senesinde ise Ankara Mensucat Türk Anonim Şirketi’ni bünyesine katan İpek-iş, 1950’lerden sonra yünlü dokumacılık alanında yoğunlaşmıştır⁴²⁴.

2.3.2. Türk-Japon Ortaklığı ile İpekli Dokuma Fabrikası

Cumhuriyet Dönemi özel teşebbüs tarafından kurulan fabrikalardan biri de Bursa’da Ağustos 1929 tarihinde açılışı yapılan, Türk- Japon Ortaklığındaki İpekli Dokuma Fabrikası’dır. Bu fabrika, İstanbul Milletvekili Memduh Bey ile Japonya’nın ipekli dokuma endüstrisindeki önemli şahsiyetlerinden biri aynı zamanda Japon İmparatoru’nun amcası olan Kont Otani’nin ortaklığında kurulmuştur⁴²⁵. Türkler arasında ipek üretim ve ticaretinin yapılması hususunda örnek bir ailenin üyesi olan Memduh Bey, devlet tarafından ekonomik kalkınma için özel teşebbüsün desteklendiği bu yıllarda, ipekçilik alanında sahip olduğu donanımın da etkisi ile üretilecek ipeğin ihraç edilmesini sağlamak amacıyla işe başlamıştır. Yabancı ortaklığı ile kurulmuş ilk kurumlardan biri olan bu fabrikada üretilen ipek iplikler ayrıca boya ve apre işlemlerinden sonra dokunarak satışı gerçekleştirilmiştir⁴²⁶.

⁴²² Süzgün, a.g.m., s. 413.

⁴²³ Boykoy, a.g.e., s. 287.

⁴²⁴ Boykoy, a.g.e., s. 287.

⁴²⁵ Süzgün, a.g.m., s. 413.; Boykoy, a.g.e., s. 240.

⁴²⁶ Süzgün, a.g.m., s. 413.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in 17 Kasım 1930 ile 3 Mart 1931 tarihleri arasında gerçekleştirdiği büyük yurt gezisinde ziyaret ettiği şehirlerden biri de Bursa olmuştur. 4-5 Ocak 1931 tarihlerinde gerçekleştirdiği bu ziyaret esnasında, Bursa Belediyesi tarafından Mustafa Kemal şerefine ziyafet tertip edilmek istenmiş ancak Mustafa Kemal, halkın gereksinimlerini araştırarak tespit etmek için bir denetim gezisinde olduğunu belirterek, kendisi için özel bir tören ve masraf yapılmamasını istemiştir⁴²⁷. İşte bu ziyareti sırasında Türk- Japon Ortaklığındaki İpekli Dokuma Fabrikası'nı da denetlemiş, fabrika yöneticilerinden detaylı bilgiler alarak Bursa'nın ipek sanayisinde ulaştığı seviyeyi yerinde görmüştür⁴²⁸.

2.3.3. Yılmaz Fabrikası

Lozan Antlaşması sonrası yapılan Türk-Yunan nüfus mübadelesi nedeniyle Bursa ekonomisinde yaşanan özel müteşebbis eksikliğini giderme konusunda I. Dünya Savaşı'nda yararlılık gösteren askerlerin de etkili olduğu görülmektedir. Bu askerlerden biri de Atatürk'ün yakın silah arkadaşlarından, Galiçya Cephesindeki savaşta iki kolunu da kaybetmiş olan Mehmet Faik Yılmazipek'tir. Ticarete hırdavatçılık ve tuhafiyeye işi ile başlayan Faik Yılmazipek, 1930 yılında bir Ermeni vatandaşı olan Juanes Taşcıyan'dan, Demirkapı'da bulunan ipek fabrikasını satın alarak Yılmaz adını vermiş ve MFY Tekstil AŞ'yi kurmuştur. Bu fabrikada 60 mancınık olup 120 işçi istihdam edilmekte idi. Sonradan fabrikayı büyütmek amacı ile yakınında bulunan yıkık durumdaki kilise satın alınmış, yeni 12 adet büküm makinesi İtalya'dan getirilen montöre kurdurulmuştur. Yılda 100 balya ipek iplik ve 80 ile 100 bin metre arası ipekli kumaşın dokunduğu bu fabrika aynı zamanda Türkiye'nin ilk ipek kadın çorabı ipliği ve ipekten paraşüt kumaşı üreten fabrikası olmuştur⁴²⁹.

2.3.4. İpeker Fabrikası

Bu fabrika, Dağıstan'dan göç eden ve Soyadı Kanunu öncesi Gaffarzadeler olarak bilinen İpekerlere aittir⁴³⁰. Bursa'nın Yıldırım İlçesinin Umur Bey Mahallesinde bulunan İpeker Fabrikasının olduğu yerde, önceden Ermeni Köleyan ailesine ait bir ipek flatür tesisi bulunmaktaydı. Bu tesis 1920 senesinde, ipekçilik okulu mezunu olan Mehmet İpeker tarafından satın alınmıştır. İpekçiliğe, ipek böceği tohumculuğu ile

⁴²⁷ Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek:1930-1931 Gezisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y.4, S. 23, Mart 2016, s. 128, 152.

⁴²⁸ Süzgün, a.g.m., s. 413- 414.

⁴²⁹ Boykoy, a.g.e., s. 242- 243.

⁴³⁰ Boykoy, a.g.e., s. 307.

başlayan Gaffarzadeler, 1932 senesinden itibaren ipek iplik çekim faaliyetine başlamış, 1942 yılında ise inşa edilen dokuma ünitesi ile ipek dokuma işine geçmiştir. 1969 yılında yeni bir kozaklık ilave edilen bu fabrikada üretim, 1979 yılında sona ermiştir. Çünkü 1971 yılından itibaren üretimin büyük bir kısmı, organize sanayiindeki yeni fabrikada yapılmaya başlanmıştır⁴³¹.

2.3.5. Gemlik Suni İpek Fabrikası

Gemlik'te kurulmuş olan Suni İpek Fabrikası, Sümerbank tarafından gerçekleştirilen sanayi yatırımlarından biridir. 28 Kasım 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü tarafından temeli atılan fabrikaya, adını veren Mustafa Kemal Atatürk'tür⁴³².

Gemlik Suni İpek Fabrikası için gerekli malzeme ve makinaların kontenjane bakılmaksızın yurda sokulması⁴³³, fabrika tesisatının montajı için gerekli olan aletlerin geri gönderilmek şartıyla geçici olarak Almanya'dan getirilmesi⁴³⁴, Sümerbank'ın merkez teşkilatında ve Gemlik Suni İpek ve Bursa Merinos Fabrikalarında yabancı mütehassısların çalıştırılmasına izin verilmesi hususlarında İktisat Vekilliğince verilen tezkereler, İcra Vekilleri Heyetince uygun bulunarak onanmıştır⁴³⁵. Ayrıca Gemlik kurulmuş Suni İpek Fabrikası için gerekli görülen 29.746 m² lik arazinin Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince 35.000 lira bedel karşılığı Sümerbank'a satılması da İcra Vekilleri Heyetince 23.06.1938 tarihinde kabul edilmiştir⁴³⁶.

Bu fabrika, ipek böceği kozasından elde edilen ipek iplik yerine, selülozca zengin ağaçlardan kimyasal yollarla suni ipek ipliği üretmiştir. 2.316.000 Lira maliyetle kurulan bu fabrika, yılda 300 ile 350 ton arası suni ipek ipliği üretme kapasitesine sahipti. 1940'lı yıllarda Türkiye'deki suni ipek üretiminin yaklaşık % 60- 65'i buradan karşılanmaktaydı. 1951 senesinde karbon sülfür ve selofan ünitelerinin eklenmesiyle fabrika genişletilerek kapasitesi artırılmıştır⁴³⁷.

⁴³¹ Cennet Emekci, *Kozahane Ve İpek Fabrikaları Üzerine Bir Araştırma: Edirne Kozahane Restorasyonu*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne 2011, s. 58- 59.

⁴³² Polatoğlu ve Eyyüpoğlu, a.g.m., s. 362.

⁴³³ BCA, 30-18-1-2/ 66-57-9, 3 Temmuz 1936.

⁴³⁴ BCA, 30-18-1-2/ 68-72-19, 31 Ağustos 1936.

⁴³⁵ BCA, 30-18-1-2/ 73-26-6, 1 Nisan 1937.

⁴³⁶ BCA, 30-18-1-2/ 83-57-18, 23 Haziran 1938.

⁴³⁷ Boykoy, a.g.e., s. 295- 296.

Yukarıda bahsi geçen fabrikaların haricinde, 1925'te Adana Mensucat Fabrikası, 1927'de Bursa Dokumacılık Fabrikası, 1928'te ise Gaziantep Mensucat Fabrikası açılmıştır⁴³⁸.

1 Haziran 1936 tarihli Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni'nde "Başbakanımızın Nutku" başlıklı yazıda, Büyük Millet Meclisi'nde bütçe münasebetiyle hükümetin genel siyaseti ve uluslararası durumu üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Bu konuşmada İsmet İnönü, son üç yılda yapılan mensucat ithalat ve ihracatı hakkında şu istatistiki bilgileri vermiştir⁴³⁹:

Tablo 4. Şubat Ayları Mensucat İhracatı (1934- 1936)

Kıymet (Lira)			
Eşya Grupları	1934	1935	1936
Pamuk	16.647	667.675	977.622
Yün, kıl ve iplikleri	102.323	58.373	960.626

Kaynak: Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl:1, No.10, 1936: 3.

İsmet İnönü, pamuk ihracatının 1934 yılına kıyasla mühim oranda arttığını, yine yün, kıl ve ipliklerindeki ihracatın da düzenli olarak yükseldiğini belirtmiştir.

Tablo 5. Şubat Ayları Mensucat İthalâtı (1934- 1936)

Kıymet (Lira)			
Eşya Grupları	1934	1935	1936
Pamuklu mensucat	1.626.881	2.039.716	813.004
Yün ve kıl mensucat	552.438	144.805	53.834
Pamuk ipliği	395.416	321.516	234.371
Yün, kıl ve iplikleri	1.004.467	314.560	211.782
Keten, kendir benzeri bitkisel maddelerden üretilen mensucat	172.347	196.769	100.535

Kaynak: Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl:1, No.10, 1936: 3.

İsmet İnönü, ithalatta makineler ve demir-çelikten sonra pamuklu mensucatın üçüncü sırada olduğunu, mensucat ithalinin önemli oranda azalmasının kayda yakışır bir durum olduğunu dile getirmiştir.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEKSTİL ŞİRKETLERİ

Cumhuriyet döneminde hazır giyimin yaygınlaşmasında tekstil şirketlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Hazır giyimin temeli olan tekstilin yaygınlaşması bu şirketler vasıtasıyla olmuştur. Bu sebepten çalışmanın bu bölümünde tamamen Cumhuriyet Arşivleri taranarak ulaşılan tekstil şirketlerinden bahsedilmiştir. 1923 ile

⁴³⁸ Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950)", *History Studies*, C. 10, S. 8, 2018, s. 112.

⁴³⁹ "Başbakanımızın Nutku", Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl: 1, No. 10, Ankara, 1 Haziran 1936, s. 1,3.

1950 yılları arasında kurulmuş olan şirketler, tekstil sanayiinin geliştiği yerlerin daha rahat görülmesi amacıyla genel, pamuklu, yünlü, ipekli dokuma, iplik ve diğer şirketler başlığı altında bölgelere göre gruplandırılarak verilmiştir.

3.1. GENEL DOKUMACILIK ŞİRKETLERİ

Aşağıda verilen şirketler, tek bir türde üretim yapmayıp pamuklu, yünlü ve ipekli gibi her türde dokumacılık faaliyeti, iplik üretimi, alım ve satımı ile meşgul oldukları için genel dokumacılık şirketleri başlığı altında verilmiştir. Bu şirketler içerisinde şunlar bulunmaktadır:

3.1.1. Marmara Bölgesi

3.1.1.1. Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi

Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi, 26 Şubat 1928 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere 1.500.000 Türk lirası sermayeyle kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin kuruluş amacı; genel olarak dokuma işleriyle uğraşmak, bu amaçla fabrikalar kurmak ve gerektiğinde diğer müesseseler ile ortaklık yapmaktır⁴⁴⁰.

3.1.1.2. Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi (İpekiş)

Her çeşit sanayi ve bilhassa dokumacılık sanayini yerine getirmek maksadıyla merkezi İstanbul olmak üzere 50 sene müddet ve 400.000 Türk lirası sermaye ile kurulan Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi “İpekiş” in ana sözleşmesi, 3 Eylül 1930 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Bu şirket aynı zamanda trikotaj sanayi işiyle de meşgul olmuştur⁴⁴¹.

Şirket, ilk zamanlar doğal ipek kumaş üretimine ağırlık vermişse de 1930 senesinde 15 yün tezgâhı ile yün dokumacılığına da başlamıştır. 1933 senesinde Yüniş adıyla son derece kaliteli ve güzel yünlü dokumalar üretilmiştir⁴⁴².

3.1.1.3. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi, 27 Şubat 1939 tarihli Bakanlar kurulu kararı ile pamuk, yün, ipek, keten ve benzeri türden iplik ve kumaş

⁴⁴⁰ BCA, 30-18-1-1/ 27-83-17, 26 Şubat 1928.

⁴⁴¹ BCA, 30-18-1-2/ 13-59-10, 3 Eylül 1930.

⁴⁴² Nezahat Belen ve Nurcan Kutlu, “Sürdürülebilir Bir Tasarım Kültürünün İzinde: İpekiş”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.10, S.2, 66.

imal etmek ve bunlarla alakalı işleri yapmak amacıyla, 25 sene müddet ve 400.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁴⁴³.

3.1.1.4. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi

Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi, 28 Ocak 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50 sene müddet ve 500.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı; pamuk, yün, ipek, suni ipek, keten vesaire iplik ve bunlardan imal edilmiş ürünleri dışardan ithal, tüm Türk mallarını ihraç etmek, bunları imal etmek üzere fabrika kurmak ve işletmektir⁴⁴⁴.

3.1.1.5. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 11 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile pamuklu ve yünlü üretimi ve ticareti ile meşgul olmak üzere İstanbul'da, 500.000 Türk lirası sermaye ve 10 yıl süre ile kurulmuştur⁴⁴⁵.

Bu şirket ile ilgili Türk Diplomatik Arşivi'nde, T.C. Dış İşleri Bakanlığı yüksek makamına yazılmış bir belgeye de rastlanılmıştır. 12 Ağustos 1946 tarihli bu belgede şirketin, fabrikası için ihtiyaç duyduğu çeşitli makine ve yedek parçalarını Almanya'daki Karl Horfman, Ulrich Kohllöffel ve Fridrich Erdman firmalarından sipariş verdiği görülmüştür. Şirketin isteği ise bloke durumdaki depozitonun iadesinin hangi şartlar altında mümkün olacağı konusunda aydınlatılması ve konuyla ilgili bakanlık emrinin verilmesine dairdir⁴⁴⁶.

3.1.1.6. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi

İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi'nin, 22 Kasım 1943 tarihinde, İstanbul merkez olmak üzere 500.000 Türk lirası sermaye ve 25 yıl süre ile kurulmasına Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Şirketin kurulma amacı, tüm pamuk ve yün iplikleri, pamuklu ve yünlü dokuma, özellikle mermer, tülbent, salaşpur, astar gibi yazmacılık ile yağlıkçılık malzemesi üretim, ithal ve ihracı, bunların toptan ve perakende satış işleri, tüm maliye, sınaiye ve ziraiye ile meşgul olmaktadır⁴⁴⁷.

⁴⁴³ BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.

⁴⁴⁴ BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.

⁴⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/ 103-68-17, 11 Eylül 1943.

⁴⁴⁶ TDA, 501/ 34174-133306-3, 12 Ağustos 1946.

⁴⁴⁷ BCA, 30-18-1-2/ 104-2-9, 22 Kasım 1943.

Bu dönemlerde mendillere yağlık, mendil, havlu, iç çamaşırı, gelinlik gibi kadın giyimi satan kişilere ise yağlıkçı denilmiş ve önemli bir iş kolu olarak sayılmıştır⁴⁴⁸.

3.1.1.7. Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Şirketi

Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Şirketi'nin, 22 Aralık 1943 tarihinde, merkezi İstanbul olmak üzere sınırsız süre ve 100.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına izin verilmiştir. Şirket; tüm dokuma ürünleri, iplik sanayii, ithalat ve ihracat ticareti, bu işlerle alakalı komisyonculuk ve yerli ve yabancı firmaların mümessilliğini yapma amacını taşımıştır⁴⁴⁹.

3.1.1.8. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı

Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı, 13 Mart 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 400.000 Türk lirası sermaye ve 25 yıl süre ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Bu anonim ortaklığın amacı yün, pamuk kombine mensucat sanayi ve bunlarla ilgili diğer işleri yapmak üzere fabrika kurmak ve bu fabrikada imal edilen ürünleri satmak veya ihraç etmek işiyle meşgul olmaktır⁴⁵⁰.

3.1.1.9. Tekta Tekstil Sanayi Türk Anonim Ortaklığı

Tekta Tekstil Sanayi Türk Anonim Ortaklığı, her çeşit iplik üretim ve ticareti, örgü ve dokuma ithalat ve ihracatı, komisyonculuk, temsilcilik ve tüm taahhüt işleriyle meşgul olmak amacıyla 26 Aralık 1949 tarihinde 1.000.000 Türk lirası sermaye ve 50 yıl süre ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁴⁵¹.

3.1.1.10. Şile Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

5 Haziran 1942 tarihli kararname ile kurulmasına izin verin şirketin merkezi Şile kazası olup, sermayesi en az 2000 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmak gibi işlerle uğraşmıştır⁴⁵².

3.1.1.11. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi, 19 Temmuz 1925 tarihinde, merkez Bursa olmak üzere 51 sene müddet ve 200.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur.

⁴⁴⁸ Türker İnanoğlu, *En Güzel Köy Kanlıca*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 114- 115.

⁴⁴⁹ BCA, 30-18-1-2/ 104-4-30, 22 Aralık 1943.

⁴⁵⁰ BCA, 30-18-1-2/ 116-21-3, 13 Mart 1948.

⁴⁵¹ BCA, 30-18-1-2/ 121-92-16, 26 Aralık 1949.

⁴⁵² BCA, 30-18-1-2/ 98-49-19, 5 Haziran 1942.

Kurulma amacı; genel olarak dokumacılık sanatı ve bu işin gerektirdiği bütün sanayi kollarıyla uğraşmaktır⁴⁵³.

3.1.1.12. Bursa Örmeciler Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

27 Mart 1942 tarihli kararname ile merkezi Bursa olarak 31 sene müddetle kuruluşuna izin verilen Bursa Örmeciler Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin sermayesi 250 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Şirket, ortaklarının mesleki ihtiyaçlarını teşkil eden her türlü hammaddeleri temin etme ve mamul mallarını satma işleriyle meşgul olmuştur⁴⁵⁴.

3.1.1.13. Mahdut Mesuliyetli Bursa İpek, Yün, Merserize, Filoş Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı

Bölgesindeki yün ve ipek dokumacılığının gelişmesine hizmet etmekle beraber, hammaddelerini toptan ve ucuza alarak ortaklarına dağıtmak, yaptığı malları değer kıymeti ile satmak için merkezi Bursa olmak üzere 30 yıl süre ve 2000 Türk lirası sermaye ile “Mahdut Mesuliyetli Bursa İpek, Yün, Merserize, Filoş Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı”nın kurulmasına, 17 Mart 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir⁴⁵⁵.

İpek, Yün, Merserize, Filoş Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatifi, suni ipek, pamuk ve yün iplikleri hakkında taleplerini bildirmek üzere Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na 25 Nisan 1946 tarihli bir mektup göndermiştir. Bu mektuba, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü tarafından 11 Haziran 1946 tarihinde şu karşılık verilmiştir⁴⁵⁶:

- 1- Pamuk ipliği üretiminin memleket ihtiyacını karşılayamayacak bir durumda olması ve yeter derecede ithal imkânlarının da henüz sağlanamamış bulunması dolayısıyla kooperatifinize bugün için tahsis yapılmasına imkân görülmediği,
- 2- Yün ipliği, Ekonomi Bakanlığınca paylaşırma işine tabi tutulmuş bir madde olmamakla beraber Merinos Fabrikası'nın imal ettiği ipliklerle yalnız Sümerbank Yünlü Fabrikaları'nın ihtiyacı karşılanabildiğinden, bunların serbest piyasaya arz edilemediği,
- 3- Gemlik Suni İpek Fabrikası'nda mevcut bulunan Touvenant denilen (inceli kalınlı) ortalama 180 denyelik çile halinde 4.500 kilogram suni ipeğin İstanbul El

⁴⁵³ BCA, 30-18-1-1/ 14-46-2, 19 Temmuz 1925.

⁴⁵⁴ BCA, 30-18-1-2/ 98-26-3, 27 Mart 1942.

⁴⁵⁵ BCA, 30-18-1-2/ 107- 105-10, 17 Mart 1945.

⁴⁵⁶ BCA, 30-1-0-0/ 76-478-12, 14 Haziran 1946.

Tezgâhları Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi ile kooperatifinize yarı yarıya satılmasının uygun görüldüğü şeklindedir.

3.1.1.14. Hisarköyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatif Şirketi

Hisarköyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatif Şirketi'nin merkezi, Denizli vilayetinin Sarayköyü kazasının Hisarköyü'dür. 5 Ağustos 1939 tarihli kararname ile en az 1500 Türk lirası sermaye ve 21 sene süreliğine kurulmuştur. Şirketin amacı; dokuma imali için lazım gelen hammaddeler ile işletme gereçlerini ortaklaşa temin etmek, dağıtmak, şirket adına satmak ve ortak bir imalathane vücuda getirmektir⁴⁵⁷.

3.1.1.15. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Balıkesir olan Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin sermayesi en az 2000 Türk lirası olup, 25 Mayıs 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmasına izin verilmiştir. Bu şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin edip ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma işleriyle uğraşmıştır⁴⁵⁸.

3.1.1.16. Dursunbey Dokumacılık ve Mamulâtını Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

5 Haziran 1942 tarihli kararname ile kurulmasına izin verilen Dursunbey Dokumacılık ve Mamulâtını Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin merkezi Dursunbey nahiyesi (Balıkesir vilayetine bağlı) olup, sermayesi en az 2000 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Şirketin amacı, ortaklarının hammadde ihtiyaçlarını toptan ucuza temin etme ve işlenmiş ürünlerini satma yoluyla bölgesindeki dokumacılığı geliştirmektir⁴⁵⁹.

3.1.1.17. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, 7 Nisan 1942 tarihinde verilen Bakanlar Kurulu izni ile 31 yıl süre ve 400 Türk lirası sermaye ile Bilecik merkezde kurulmuştur. Bu kooperatif şirketinin amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri

⁴⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 88-77-9, 5 Ağustos 1939.

⁴⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-4, 25 Mayıs 1942.

⁴⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/ 98-49-11, 5 Haziran 1942.

toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmaktır⁴⁶⁰.

3.1.2. Ege Bölgesi

3.1.2.1. Şark Sanayii Kumpanyası Anonim Şirketi

1885 yılında İzmir’de özel teşebbüs tarafından kurulmuş ilk özel fabrika, sonrasında Şark Sanayi Kumpanyası Anonim Şirketi adı ile bir şirket vücuda getirmiştir⁴⁶¹. Bu şirket dokuma maddelerinin üretim, alım ve satım işleriyle meşgul olmak üzere 19 Ekim 1924 tarihinde, merkezi İzmir olmak üzere 23.750 Türk lirası sermaye ile Fevzi ve Belçika tebaasından Alfred Mako ve arkadaşları tarafından kurulmuştur⁴⁶². Zafer Toprak bu teşebbüsün başarısını, Batı Anadolu’nun kısa ve sert elyaflı pamuğunu değerlendirmesine bağlamıştır⁴⁶³.

3.1.2.2. Manifatura Türk Anonim Şirketi

Manifatura Türk Anonim Şirketi, toptan ve perakende yerli ve Avrupa’da imal edilen manifatura, yünlü ve ipekli dokumalar ve pamuk ipliği alım satım işiyle uğraşmak maksadıyla İzmir merkez olmak üzere, 25 sene müddet ve 750.000 Türk lirası sermaye ile 16 Kasım 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur⁴⁶⁴.

3.1.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi, tüm pamuklu, yünlü ve ipekli sanayii işleriyle uğraşmak amacıyla 29 Temmuz 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 15 sene müddet ve 50.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İzmir olmak üzere kurulmasına izin verilmiştir⁴⁶⁵.

3.1.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı’nın, 10 Mart 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İzmir olmak üzere 900.000 Türk lirası sermaye ve 25 yıl süre ile kurulmasına izin verilmiştir. Bu anonim ortaklık, yün ve

⁴⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-16, 7 Nisan 1942.

⁴⁶¹ İncelik, a.g.e., s. 149.

⁴⁶² BCA, 30-18-1-1/ 11-50-9, 19 Ekim 1924.

⁴⁶³ İncelik, a.g.e., s. 149.

⁴⁶⁴ BCA, 30-18-1-2/ 96-94-16, 16 Kasım 1941.

⁴⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

pamuk ipliği ve her çeşit tabii ve suni elyaftan ipekli, yünlü ve pamuklu üretimi ve bunların hammaddelerini satın alma işleriyle meşgul olmak amacına sahipti⁴⁶⁶.

3.1.2.5. Ödemiş Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Ödemiş Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, Bakanlar Kurulu'nun 11 Ağustos 1942 tarihli kararı ile Ödemiş (İzmir'e bağlı) merkez olarak en az 675 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Gayesi; bölgesinde dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklarına dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmaktır⁴⁶⁷.

3.1.2.6. Dinar Millî Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

Dinar Millî Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi, 9 Mayıs 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 30 sene müddet ve 100.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Dinar (Afyon iline bağlı) olmak üzere kurulmuştur. Şirketin kuruluş maksadı; iplik ve kumaş imal etmek, elektrik akım ve dağıtım gibi sanayi müesseselerini kurmak ve bunlarla alakalı ticari işlemleri gerçekleştirmektir⁴⁶⁸.

3.1.2.7. Şuhut Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmekle beraber iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklarına dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak amacıyla olan Şuhut Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi'nin ana sözleşmesi, Bakanlar Kurulunca 25 Şubat 1942 tarihinde incelenerek kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin merkezi Şuhut nahiyesi (Afyon iline bağlı) dir. 30 yıl müddet verilen şirketin sermayesi ise en az 3000 Türk lirası olarak belirlenmiştir⁴⁶⁹.

3.1.2.8. Kula Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

1934 yılında kurulan Kula Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi'nin temeli, Çolakzadeler Halı Kumpanyası Şirketi'ne dayanmaktadır. Şöyle ki, Kula'da (Manisa'ya bağlı) Hacı Abdurrahman ve Hacı İbrahim adlı iki kardeş tarafından 1866 senesinde kurulan Çolakzadeler Halı Kumpanyası'nın üretimi, Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile azalmıştır. Lakin savaş sonrası yapılan özverili çalışmalar, Şark Halı Kumpanyası ile yapılmış olan iş birliği ve ABD' de açılan ortak mağazanın etkisi neticesinde üretimde

⁴⁶⁶ BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.

⁴⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/ 99-74-4, 11 Ağustos 1942.

⁴⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/ 19-30-5, 9 Mayıs 1926.

⁴⁶⁹ BCA, 30-18-1-2/ 97-121-7, 25 Şubat 1942.

yeniden artış yaşanmıştır. Ancak ABD’de 1929 yılında patlak veren ekonomik krizden tüm dünya etkilenmiştir. Dış ticaretle meşgul olan Çolakzadeler Halı Kumpanyası da etkilenerek halıcılık işini sonlandırmış, mevcut makinelere yapılan ilaveler ile kumaş dokuma işine geçilmiştir. 1934 senesindeki bu değişiklik ile Çolakzadeler Halı Kumpanyası, Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi adını almıştır. Kula Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi adı ile 1951 yılında İzmir’e taşınmıştır⁴⁷⁰.

3.1.2.9. Eşme Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

Eşme Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi, iplik ve benzeri türden hammaddeleri ucuza toplayıp ortaklarına dağıtma ve üretilen malları satma işlerini yaparak bölgedeki dokumacılığın gelişimine fayda sağlamak üzere, 5 Mayıs 1942 tarihli kararname uyarınca asgari 7500 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirketin merkezi Eşme⁴⁷¹ kazası (Manisa vilayetine bağlı) dır⁴⁷².

3.1.2.10. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi Şirketi

Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi Şirketi, bölgesinde dokumacılığın gelişmesine hizmet etmekle beraber iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklarına dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak amacıyla merkezi Kütahya ilinin Gediz Kazasına bağlı Şaphane nahiyesi olmak üzere 31 sene müddet ve en az 2000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirketin ana sözleşmesi 18 Aralık 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır⁴⁷³.

3.1.2.11. Uşak Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Uşak Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine fayda sağlamak adına iplik ve benzeri türden maddeleri toptan ucuza temin edip ortaklarına dağıtma ve ortaklarının imal ettikleri ürünleri satma işlerini gerçekleştirmek üzere 9 Şubat 1942 tarihli kararnamede verilen izinle kurulmuştur. Şirketin merkezi Uşak⁴⁷⁴ (Kütahya vilayetine bağlı) olup, 31 yıl süre ve en az 2000 Türk lirası sermayeye sahiptir⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ Veli Sırım, “Kula Mensucat Fabrikası’nın Kula İktisadi Tarihindeki Yeri”, *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 1, 2023, s. 68.

⁴⁷¹ Bu şirketin kurulduğu tarihte Eşme, Manisa’nın bir ilçesi iken 1953 senesinde Uşak’ın vilayet olması ile buraya bağlanmıştır.

⁴⁷² BCA, 30-18-1-2/ 98-37-4, 5 Mayıs 1942.

⁴⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 97-101-12, 18 Aralık 1941.

⁴⁷⁴ Kütahya vilayetine bağlı olan Uşak, 1953 yılında il statüsüne kavuşmuştur.

⁴⁷⁵ BCA, 30-18-1-2/ 97-115-17, 9 Şubat 1942.

3.1.2.12. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Kütahya vilayetinin Gediz kazası olan Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, 18 Mart 1942 tarihli kararname doğrultusunda 30 sene müddet ve en az 680 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesini sağlamak, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza toplayıp ortaklarına dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak gibi işlerle uğraşmıştır⁴⁷⁶.

3.1.2.13. Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bakanlar Kurulu'nun 25 Mayıs 1942 tarihli kararı ile merkezi Kütahya ve sermayesi en az 1825 Türk lirası olacak şekilde kurulmasına karar verilmiştir. Şirket, mintikadaki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek amacıyla iplik ve benzer türden maddeleri ucuza toplayıp ortaklarına dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma işleriyle meşgul olmuştur⁴⁷⁷.

3.1.2.14. Simav Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

25 Mayıs 1942 tarihli kararname ile kurulmasına izin verilen Simav Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin merkezi Kütahya vilayetinin Simav kazası olup sermayesi en az 400 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Bu şirket, bölgesinde dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza tedarik edip ortaklarına dağıtma ve karşılığında işlenmiş malları satma faaliyetlerini üstlenmiştir⁴⁷⁸.

3.1.2.15. Akçaalan Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Akçaalan Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, Kütahya vilayetinin Gediz kazasına bağlı Akçaalan köyü merkez olmak üzere ve en az 1000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Ana sözleşmesi, 25 Mayıs 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul olunmuş olup bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmekle beraber iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza sağlayıp ortaklara dağıtma ve karşılığında işlenmiş malları satma işlemleri ile uğraşma amacını taşımıştır⁴⁷⁹.

⁴⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/ 97-129-8, 18 Mart 1942.

⁴⁷⁷ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-2, 25 Mayıs 1942.

⁴⁷⁸ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-6, 25 Mayıs 1942.

⁴⁷⁹ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-18, 25 Mayıs 1942.

3.1.2.16. Paşalar Köyü Dokumacılar Kooperatif Şirketi

Şirketin merkezi, Uşak kazasına bağlı Karahallı nahiyesinin Paşalar köyüdür. 16 Haziran 1942 tarihli kararname ile kuruluşuna izin verilmiştir. Sermayesi en az 600 Türk lirası olup, bölgesinde dokumacılığın ilerlemesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin edip ortaklarına dağıtma ve karşılığında işlenmiş malları satma işleriyle meşgul olmuştur⁴⁸⁰.

3.1.2.17. Kül Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

Kül Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi'nin, Uşak kazasına bağlı Kül köyü merkez olmak üzere ve asgari 600 Türk lirası sermaye ile kurulmasına, 8 Temmuz 1942 tarihli kararname gereği izin verilmiştir. Şirketin amacı, iplik ve benzeri türden hammaddelerin ucuza toplanarak ortaklara dağıtılmasını ve üretilen malların satılmasını saylayıp bölgedeki dokumacılığın gelişmesine yarar sağlamaktır⁴⁸¹.

3.1.2.18. Tavşanlı Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

30 Temmuz 1942 tarihli kararname doğrultusunda, merkezi Tavşanlı kazası (Kütahya vilayetine bağlı) olmak üzere en az 1100 Türk lirası sermaye ile kuruluşuna başlanan Tavşanlı Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi'nin maksadı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza sağlayarak ortaklara dağıtmak ve karşılığında işlenmiş malları satmaktır⁴⁸².

3.1.2.19. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

10 Ekim 1942 tarihli kararname ile merkezi Kütahya vilayetine bağlı Emet kazasının Yeniceköy'ü olmak üzere 30 sene müddet ve en az 2000 Türk lirası sermayeyle kurulmasına izin verilmiştir. Şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmekle beraber iplik ve benzeri maddeleri ucuza toplayıp ortaklarına dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma gibi faaliyetlerde bulunmuştur⁴⁸³.

3.1.2.20. Emet Tokat Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

Ortaklarının mesleki ihtiyaçlarını oluşturan her türlü hammaddeyi sağlamak, imal ettikleri eşyayı satmak ve bu eşyanın en elverişli şekilde sürümünü temin etmek amacıyla merkezi Emet (Kütahya vilayetine bağlı) olmak üzere, 30 yıl süre ve en az

⁴⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/ 98-52-1, 16 Haziran 1942.

⁴⁸¹ BCA, 30-18-1-2/ 99-58-10, 8 Temmuz 1942.

⁴⁸² BCA, 30-18-1-2/ 99-66-3, 30 Temmuz 1942.

⁴⁸³ BCA, 30-18-1-2/ 100-89-10, 10 Ekim 1942.

2000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına, 6 Nisan 1949 tarihli kararname gereği izin verilmiştir⁴⁸⁴.

3.1.2.21. Karahallı İplik ve Dokuma Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı

Karahallı İplik ve Dokuma Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı, 11 Şubat 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararı izni ile 200.000 Türk lirası sermaye ve 50 yıl süreliğine, merkezi Karahallı (Kütahya vilayetinin Uşak kazasına bağlı) olmak üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı, hidroelektrik ile iplik ve dokuma fabrikası işletmek, elektrik cereyanı için gerekli tesisleri yapmak, her cins iplik ve dokuma işlerine ait ithalat, ihracat, ticaret, komisyonculuk işlemleriyle uğraşmaktır⁴⁸⁵.

3.1.2.22. Güney Nahiyesi Dokumacılar Yapma, Alım ve Satım Kooperatifi

Denizli vilayetinin Buldan kazasına bağlı Güney nahiyesinde, 1 Mart 1941 tarihli kararname gereği kurulmuştur. 31 sene müddet ve asgari 1500 Türk lirası sermayeye sahip bu şirket, bölgesindeki dokumacılık faaliyetlerini geliştirmek amacıyla iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklarına dağıtma ve karşılığında üretilen malları satma işleri ile ilgilenmiştir⁴⁸⁶.

3.1.2.23. Kızılcabölük Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Kızılcabölük Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, Denizli vilayetinin Kızılcabölük nahiyesinde kurulmuştur. Şirketin kuruluşuna izin verilen kararnameye ve dolayısıyla sermayesi ve amacı ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır. Ancak 18 Aralık 1941 tarihli ana sözleşmesinin değiştirilmesi ve 9 Ekim 1944 tarihli ana sözleşmesinin yeniden değiştirilmesi hususunda mevcut bulunan iki kararnameden şirketin varlığı tespit edilmiştir⁴⁸⁷.

3.1.2.24. Babadağ Nahiyesi Köylü Dokumacılar Kooperatifi

Dokumacının muhtaç olduğu hammaddelerle mamullerini alıp satmak maksadıyla merkezi Denizli vilayetinin Babadağ nahiyesi olmak üzere, 30 yıl süre ve asgari 1500 Türk lirası sermaye ile “Babadağ Nahiyesi Köylü Dokumacılar Kooperatifi” nin kurulmasına izin verilmesi hususu, 7 Ağustos 1941 tarihindeki kararname ile onaylanmıştır⁴⁸⁸.

⁴⁸⁴ BCA, 30-18-1-2/ 119-26-10, 6 Nisan 1949.

⁴⁸⁵ BCA, 30-18-1-2/ 121-106-7, 11 Şubat 1950.

⁴⁸⁶ BCA, 30-18-1-2/ 94-15-13, 1 Mart 1941.

⁴⁸⁷ BCA, 30-18-1-2/ 97-102-2, 18 Aralık 1941; BCA, 30-18-1-2/ 106-71-19, 9 Ekim 1944.

⁴⁸⁸ BCA, 30-18-1-2/ 95-69-6, 7 Ağustos 1941.

3.1.2.25. Vakıf Köyü Köylü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

İplik ve benzeri hammaddeleri ucuza temin edip ortaklarına dağıtma ve ortaklarının işlenmiş ürünlerini satma maksadıyla merkezi Denizli'nin Kızılcabölük nahiyesine bağlı Vakıf köyü olmak üzere 30 sene süre ve asgari 1000 Türk lirası sermaye ile “Vakıf Köyü Köylü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi” nin kurulmasına, 13 Nisan 1942 tarihli kararname uyarınca izin verilmiştir⁴⁸⁹.

3.1.2.26. Hırkaköy Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesinde dokumacılığın ilerlemesine hizmet etmek, iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklarına dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak amacını taşıyan Hırkaköy Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, 21 Eylül 1942 tarihli kararname ile Tavas'ın Hırkaköy'ü (Denizli vilayetine bağlı) merkez olmak üzere 30 sene müddet ve en az 2000 Türk lirası sermayeyle kurulmuştur⁴⁹⁰.

3.1.2.27. Aydın Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Aydın Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine fayda sağlamak amacıyla iplik ve benzeri türden hammaddeleri toptan ucuza toplayıp ortaklarına dağıtma ve ortaklarının imal ettikleri ürünleri satma işleriyle meşgul olmak üzere 9 Şubat 1942 tarihli kararname ile kurulmuştur. Merkezi Aydın olan ve 31 sene müddetli bu şirketin sermayesi ise en az 1300 Türk lirası olarak belirlenmiştir⁴⁹¹.

3.1.2.28. Nazilli Dokumacılar Yapım, Alım ve Satım Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Nazilli Dokumacılar Yapım, Alım ve Satım Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin ana sözleşmesi Bakanlar Kurulunca 25 Şubat 1942 tarihinde incelenerek kurulmasına izin verilmesi kabul olunmuştur. Şirketin merkezi Nazilli (Aydın vilayetine bağlı) ilçesidir. 31 sene müddetli ve en az 2000 Türk lirası sermayesi olan bu şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek maksadıyla iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklarına dağıtma ve karşılığında işlenmiş malları satma işleri ile alakadar olmuştur⁴⁹².

⁴⁸⁹ BCA, 30-18-1-2/ 98-30-5, 13 Nisan 1942.

⁴⁹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 100-84-7, 21 Eylül 1942.

⁴⁹¹ BCA, 30-18-1-2/ 97-115-15, 9 Şubat 1942.

⁴⁹² BCA, 30-18-1-2/ 97-122-5, 25 Şubat 1942.

3.1.2.29. Bozdoğan Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

4 Mart 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Bozdoğan olan 31 sene süreli ve asgari 2200 Türk lirası sermayeli “Bozdoğan Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi” kurulmuştur. Bu şirket, bölgesindeki dokumacılığı geliştirmek amacıyla iplik ve benzer türdeki hammaddeleri ucuza temin ederek ortaklarına dağıtma ve işlenen ürünleri satma işleriyle uğraşmıştır⁴⁹³.

3.1.3. İç Anadolu Bölgesi

3.1.3.1. Ankara Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Ankara Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 25 Mart 1931 tarihinde her türden dokuma ve dokumayla alakalı işlerle uğraşmak maksadıyla Türkiye İş Bankası tarafından 50 sene müddet ve 300.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Ankara olmak üzere kurulmuştur⁴⁹⁴.

3.1.3.2. Kayseri Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Kayseri Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine fayda sağlamak üzere iplik ve benzeri türden hammaddeleri toptan ucuza alıp ortaklarına dağıtma ve ortaklarının işledikleri ürünleri satma işlerini gerçekleştirmek amacıyla, 9 Şubat 1942 tarihli kararname gereği 31 sene müddet ve en az 5500 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirketin merkezi Kayseri vilayetidir⁴⁹⁵.

3.1.3.3. Hacılar Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Hacılar Nahiyesi Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin ana sözleşmesi, Bakanlar Kurulu tarafından 25 Şubat 1942 tarihinde incelenerek kurulmasına izin verilmesi kabul edilmiştir. Şirketin merkezi Kayseri vilayetinin Hacılar Köyü'dür. 30 sene müddetli olan bu şirketin sermayesi, en az 10500 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza toplayıp ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma işleriyle uğraşmıştır⁴⁹⁶.

⁴⁹³ BCA, 30-18-1-2/ 97-125-17, 4 Mart 1942.

⁴⁹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 19-21-4, 25 Mart 1931.

⁴⁹⁵ BCA, 30-18-1-2/ 97-115-13, 9 Şubat 1942.

⁴⁹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 97-121-8, 25 Şubat 1942.

3.1.4. Karadeniz Bölgesi

3.1.4.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi, ipek ve pamuklu dokuma üretimi ve bunların boya ve perdaht işlerini gerçekleştirmek üzere 30 Mayıs 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50 yıl süre ve 150.000 Türk lirası sermaye ile Trabzon merkezli kurulmuştur⁴⁹⁷.

3.1.4.2. İskefiye Mıntıkası Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

Merkezi Vakfikebir kazasının İskefiye köyü (Trabzon vilayetine bağlı) olan bu kooperatif, 13 Kasım 1941 tarihli kararname doğrultusunda, 31 yıl süre ve minimum 3520 Türk lirası sermayeyle kurulmuş olup bölgesindeki dokumacılığı kalkındırmak üzere ortaklarının hammadde ihtiyaçlarını ucuza sağlama ve mamul mallarını satma işleriyle ilgilenmiştir⁴⁹⁸.

3.1.4.3. Trabzon Mıntıkası Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Trabzon Mıntıkası Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin, 24 Aralık 1941 tarihli kararname uyarınca merkezi Trabzon olmak üzere 31 sene müddet ve en az 1505 Türk lirası sermaye ile kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmektir. Bu gaye ile iplik ve benzer türdeki hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklarına dağıtma ve karşılığında ortaklarının ürettikleri ürünleri satma işleri ile meşgul olmuştur⁴⁹⁹.

3.1.4.4. Şebinkarahisar Tamzara Dokumacılık Kooperatif Şirketi

Şebinkarahisar Tamzara Dokumacılık Kooperatif Şirketi, 26 Şubat 1937 tarihli kararname ile 30 sene müddet ve 5000 Türk lirası sermayeyle merkezi Şebinkarahisar⁵⁰⁰ (Giresun'a bağlı) olmak üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı; imal edilmiş ipliğe ve dokumacılığa ait her tür malzemeyi alıp satmak, boyalı boyasız her tür bez ve pamuklu mensucatı yapmak ve yaptırmak, bunların toptan satışını sağlamak, pamuk ipliği ve pamuğun her çeşit mamulâtını geliştirmek için gerekli girişimlerde bulunmaktır⁵⁰¹.

⁴⁹⁷ BCA, 30-18-1-1/ 19-37-10, 30 Mayıs 1926.

⁴⁹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 96-93-3, 13 Kasım 1941.

⁴⁹⁹ BCA, 30-18-1-2/ 97-106-7, 24 Aralık 1941.

⁵⁰⁰ 1923 yılında il statüsünde olan Şebinkarahisar'a, 1933 yılında ilçe statüsü verilmiş ve Giresun iline bağlanmıştır. İbrahim Sezer, "Kültür Turizmi Olanaklarının Değerlendirilmesi: Şebinkarahisar İlçesi Örneği/ Evaluation of Culture Tourism Facilities: Şebinkarahisar Town Example", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 59, ss. 37-60.

⁵⁰¹ BCA, 30-18-1-2/ 72-14-14, 26 Şubat 1937.

3.1.4.5. Tosya Dokumacılar Kooperatifi

Tosya Dokumacılar Kooperatifi, ortaklarının kredi ve iplik ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla 30 sene müddet ve sermayesi 11.835 Türk lirası olmak üzere, 4 Aralık 1940 tarihli kararname ile kurulmuştur. Şirketin merkezi, Kastamonu vilayetine bağlı Tosya kazasıdır⁵⁰².

3.1.4.6. Rize Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Rize vilayetine bağlı tüm kaza, nahiye ve köylerindeki dokumacılığın gelişimine hizmet etme, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza toplayarak ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma maksadıyla, 26 Şubat 1942 tarihli kararname uyarınca merkezi Rize olmak üzere 30 sene müddet ve en az 4500 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur⁵⁰³.

3.1.4.7. Vezirköprü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bakanlar Kurulu'nun 7 Nisan 1942 tarihli kararnamesi uyarınca 31 sene müddet ve en az 2000 Türk lirası sermaye ile merkezi Vezirköprü (Samsun'a bağlı) olmak üzere kuruluşuna izin verilmiştir. Vezirköprü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, mntıkasındaki dokumacılığın gelişmesini sağlamak üzere iplik ve benzeri türdeki maddeleri ucuza toplayarak ortaklara dağıtma ve karşılığında imal edilen malları satma faaliyetlerini üstlenmiştir⁵⁰⁴.

3.1.4.8. Boyabat Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

Boyabat Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi'nin merkezi Boyabat kazası (Sinop vilayetine bağlı) olup, 7 Nisan 1942 tarihli kararname uyarınca 30 sene süre ve asgari 8000 Türk lirası sermaye ile kurulması kabul edilmiştir. Şirketin amacı, bölgesindeki dokumacılık faaliyetlerinin gelişmesini sağlamaktır. Bu maksatla ortaklarının ihtiyaç duyduğu iplik ve benzeri hammaddeleri ucuza temin edip dağıtma ve imal edilen ürünleri satma işlerini üstlenmiştir⁵⁰⁵.

3.1.4.9. Bolu Dokumacılık ve Trikotaj Kooperatif Şirketi

5 Haziran 1942 tarihli kararname uyarınca merkezi Bolu olmak üzere ve en az 500 Türk lirası sermaye ile Bolu Dokumacılık ve Trikotaj Kooperatif Şirketi'nin

⁵⁰² BCA, 30-18-1-2/ 93-111-19, 4 Aralık 1940; BCA, 30-18-1-2/ 98-51-19, 16 Kasım 1942.

⁵⁰³ BCA, 30-18-1-2/ 97-122-11, 26 Şubat 1942.

⁵⁰⁴ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-15, 7 Nisan 1942.

⁵⁰⁵ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-17, 7 Mart 1942.

kuruluşuna izin verilmiştir. Şirket, bölgesindeki dokumacılığın ve trikotajcılığın gelişmesine hizmet etmekle beraber iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak gibi işlerle meşgul olmuştur⁵⁰⁶.

3.1.4.10. Merzifon Dokumacılar Kooperatifi

Amasya vilayetinin Merzifon kazasında dokumacılık sanayiinin teşkilatlandırılması maksadıyla merkezi Merzifon olmak üzere, 30 sene süre ve 2000 Türk lirası sermaye ile Merzifon Dokumacılar Kooperatifi'nin kurulmasına izin verilmesi hususu, 8 Ocak 1940 tarihli kararnameyle kabul olunmuştur⁵⁰⁷.

3.1.4.11. Gümüşhacıköy Dokumacılar Kooperatif Şirketi

Merkezi Gümüşhacıköy (Amasya vilayetine bağlı) olan bu kooperatif şirketin, 31 yıl süre ve minimum 5250 Türk Lirası sermaye ile kurulmasına, 18 Aralık 1941 tarihli kararname ile izin verilmiştir. Şirket dokumacılık alanında bölgesine hizmet etmek maksadıyla ortaklarının ihtiyaç duyduğu iplik türü hammaddeleri ucuza temin edip dağıtmanın yanı sıra imal edilen ürünleri satma işini yapmıştır⁵⁰⁸.

3.1.4.12. Çorum Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Çorum olmak üzere 30 yıl müddet ve en az 2000 Türk lirası sermaye ile kuruluşuna başlanan Çorum Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin ana sözleşmesi, Bakanlar Kurulunca 25 Şubat 1942 tarihinde incelenerek kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine katkı sağlamak olmuştur. Bu maksatla iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak gibi işlerle uğraşmıştır⁵⁰⁹.

3.1.4.13. Tokat Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesinde dokumacılığın gelişmesini sağlamak, iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak işlenmiş mallarını satmak amacıyla olan Tokat Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, 20 Temmuz 1942 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile merkezi Tokat olmak üzere en az 7000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur⁵¹⁰.

⁵⁰⁶ BCA, 30-18-1-2/ 98-49-18, 5 Haziran 1942.

⁵⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/ 89-123-14, 8 Ocak 1940.

⁵⁰⁸ BCA, 30-18-1-2/ 97-102-5, 18 Aralık 1941.

⁵⁰⁹ BCA, 30-18-1-2/ 97-121-6, 25 Şubat 1942.

⁵¹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 99-65-1, 20 Temmuz 1942.

3.1.5. Akdeniz Bölgesi

3.1.5.1. Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Adana olan Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, Bakanlar Kurulu'nun 2 Haziran 1942 tarihli kararnamesi ile kurulmuştur. Sermayesi en az 3000 Türk lirası olarak belirlenen şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişim ve ilerlemesini sağlamakla beraber iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul maddelerini satma işlemleriyle uğraşmıştır⁵¹¹.

3.1.5.2. Burdur Dokumacılar Yapış ve Satış Kooperatifi

10 Haziran 1935 tarihli kararname ile kuruluşuna izin verilen Burdur Dokumacılar Yapış ve Satış Kooperatifi'nin merkezi Burdur'dur. 20 sene müddetle kurulan bu şirketin gayesi, dokumalardaki vasıfları güzelleştirmek ve her türlü mensucatı dokumak, iç ve dış pazarlarda satmaktır⁵¹².

3.1.5.3. Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

Bölgesinde dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak mamul mallarını satmak maksadıyla merkezi Maraş olmak üzere 31 sene müddet ve en az 8125 Türk lirası sermaye ile sınırlı mesuliyetli “Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi” kurulmuştur. Ana sözleşmesi, 27 Kasım 1941 tarihli kararname ile onaylanmıştır⁵¹³.

3.1.5.4. Senirkent İlegüp Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Ortaklarının mesleki ihtiyaçlarını oluşturan her türlü hammaddeleri temin etmek ve imal edecekleri eşyayı satmak maksadı ile merkezi Isparta vilayetinin Uluborlu kazasına bağlı Senirkent nahiyesinin İlegüp köyü olmak üzere, 30 sene müddet ve en az 3000 Türk lirası sermaye ile kuruluşuna başlanan “Senirkent İlegüp Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” nin ana sözleşmesi, Bakanlar Kurulunca 25 Şubat 1942 tarihinde incelenerek kabul edilmiştir⁵¹⁴.

⁵¹¹ BCA, 30-18-1-2/ 98-47-8, 2 Haziran 1942.

⁵¹² BCA, 30-18-1-2/ 55-48-14, 10 Haziran 1935.

⁵¹³ BCA, 30-18-1-2/ 96-97-17, 27 Kasım 1941.

⁵¹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 97-121-4, 25 Şubat 1942.

3.1.5.5. Uluborlu Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Uluborlu kazası (Isparta vilayetine bağlı) olan bu şirketin, 31 sene müddet ve en az 1000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına 26 Şubat 1942 tarihli kararname gereğince izin verilmiştir. Şirketin amacı, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtıp, karşılığında mamul mallarını satarak bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmektir⁵¹⁵.

3.1.5.6. Isparta Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

26 Şubat 1942 tarihli kararname ile 31 sene süreliğine kurulmasına izin verilen şirketin merkezi Isparta'dır. İplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtma ve karşılığında üretilmiş malları satma işleri ile uğraşarak bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet eden Isparta Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin sermayesi en az 1510 Türk lirası olarak belirlenmiştir⁵¹⁶.

3.1.5.7. Uluborlu kazasına bağlı Küçükkabaca Köyü Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi

İplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satarak bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek amacıyla merkezi Küçükkabaca köyü (Isparta) olmak üzere, 30 yıl süreyle ve en az 1000 Türk lirası sermaye ile kuruluşuna başlanan Uluborlu kazasına bağlı Küçükkabaca Köyü Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatifi'nin ana sözleşmesi, 18 Mart 1942 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından incelenerek kabul olunmuştur⁵¹⁷.

3.1.5.8. Meslek Halinde Çalışan Eğirdir Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

18 Mart 1942 tarihli kararname uyarınca Eğirdir (Isparta'ya bağlı) merkez olmak üzere, 30 sene müddet ve en az 5900 Türk lirası sermaye ile kurulan “Meslek Halinde Çalışan Eğirdir Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” nin amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza alıp ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satmaktır⁵¹⁸.

⁵¹⁵ BCA, 30-18-1-2/ 97-122-9, 26 Şubat 1942.

⁵¹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 97-122-13, 26 Şubat 1942.

⁵¹⁷ BCA, 30-18-1-2/ 97-129-9, 18 Mart 1942.

⁵¹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 97-129-10, 18 Mart 1942.

3.1.5.9. Yalvaç Dokumacılar İmal ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

8 Temmuz 1942 tarihli kararname ile Isparta vilayetine bağlı Yalvaç merkez olmak üzere en az 1000 Türk lirası sermaye ile kurulmuş olan Yalvaç Dokumacılar İmal ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, bölgesindeki dokumacılığın ilerlemesini sağlamak, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında işlenmiş ürünleri satmak gayesindedir⁵¹⁹.

3.1.5.10. Akseki Dokumacılar Kooperatifi

Akseki Dokumacılar Kooperatifi'nin merkezi, Antalya vilayetine bağlı Akseki kazasıdır. 1 Mart 1941 tarihli kararname ile kurulmasına izin verilmiştir. Bu kooperatif, 30 yıl süre ve minimum 3000 Türk lirası sermayeye sahip olup ortaklarının iplik ve benzeri hammaddelere olan ihtiyaçlarını ucuza temin etme ve işlenmiş mallarını satma işlerini yaparak bölgesindeki dokumacılığı geliştirmeyi amaçlamıştır⁵²⁰.

3.1.5.11. Antalya Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Antalya olan bu şirket, 23 Haziran 1942 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş olup sermayesi en az 1500 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Şirket, bölgesindeki dokumacılığın ilerlemesine hizmet etmek amacıyla iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza tedarik edip ortaklara dağıtma ve karşılığında ortaklarının mamul mallarını satma amacını taşımaktadır⁵²¹.

3.1.5.12. Alanya Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

25 Mayıs 1943 tarihli kararname ile merkezi Alanya olmak üzere 30 sene müddet ve en az 2000 Türk lirası sermayeyle Alanya Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin amacı; bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak ortaklarının mamul mallarını satmaktır⁵²².

3.1.5.13. Muğla Güzelyayla Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Muğla Güzelyayla Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kurulmasına 25 Mayıs 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Merkezi Muğla olan şirketin sermayesi, en az 1600 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Şirket,

⁵¹⁹ BCA, 30-18-1-2/ 99-59-19, 8 Temmuz 1942.

⁵²⁰ BCA, 30-18-1-2/ 94-17-5, 1 Mart 1941.

⁵²¹ BCA, 30-18-1-2/ 99-54-4, 23 Haziran 1942.

⁵²² BCA, 30-18-1-2/ 102-37-11, 25 Mayıs 1943.

bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek amacıyla iplik ve benzeri maddeleri ucuza toplayıp ortaklara dağıtma ve karşılığında ortaklarının mamul mallarını satma işleriyle meşgul olmuştur⁵²³.

3.1.5.14. Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etme, iplik ve benzeri türden hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma gibi işleri gerçekleştirmek amacıyla 16 Mart 1942 tarihli kararname ile kurulmuştur. 30 sene müddet ve en az 1500 Türk lirası sermayeli bu şirketin merkezi Antakya'dır⁵²⁴.

3.1.6. Doğu Anadolu Bölgesi

3.1.6.1. Van Gölü Dokuma Yapış ve Satış Kooperatifi

Van Gölü Dokuma Yapış ve Satış Kooperatifi'ne kurulma izni, 23 Haziran 1937 tarihli kararname ile verilmiştir. Merkezi Van olan, 31 yıl süre ve asgari 215 Türk lirası sermaye ile kurulan bu kooperatifin amacı, dokumacılık sanatını aile işi halinde ilerletmek ve dokumacılığın fennî ve ekonomik ilerlemesine yarayan işleri yapmaktır⁵²⁵.

3.1.6.2. Besni Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

İplik ve benzer türdeki ürünleri toptan ucuza temin edip ortaklarına dağıtma ve ortaklarının işledikleri ürünleri satma işlerini yaparak bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine fayda sağlamak amacındaki Besni Dokumacılık Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kuruluşu ile ilgili ana sözleşmesi, Bakanlar Kurulunca 14 Şubat 1942 tarihinde görüşülerek kabul edilmiştir. Şirketin merkezi Besni⁵²⁶ (Malatya vilayetine bağlı) dir. 31 sene müddet ve en az 14.000 Türk lirası sermayeye sahiptir⁵²⁷.

3.1.6.3. Arapkir Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

İplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında mamul mallarını satmak üzere Bakanlar Kurulu'nun 11 Ağustos 1942 tarihli kararı ile Malatya vilayetine bağlı Arapkir merkezli "Arapkir Dokumacılar

⁵²³ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-3, 25 Mayıs 1942.

⁵²⁴ BCA, 30-18-1-2/ 97-128-20, 16 Mart 1942.

⁵²⁵ BCA, 30-18-1-2/ 76-59-7, 23 Haziran 1937.

⁵²⁶ Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde il statüsüne kavuşunca, Besni ilçe olarak Adıyaman'a bağlanmıştır.

⁵²⁷ BCA, 30-18-1-2/ 97-117-2, 14 Şubat 1942.

Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” kurulmuş olup sermayesi en az 50.000 Türk lirası olarak kabul edilmiştir⁵²⁸.

3.1.6.4. İsmetpaşa Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzer türde hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve karşılığında imal edilen mallarını satmak maksadıyla 11 Ağustos 1942 tarihli kararname uyarınca merkezi Malatya vilayetine bağlı İsmetpaşa nahiyesi olmak üzere en az 5000 Türk lirası sermayeyle kurulmuştur⁵²⁹.

3.1.6.5. Kemaliye Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Kemaliye Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, 7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı uyarınca merkezi Kemaliye (Erzincan vilayetine bağlı) olmak üzere, 30 sene müddet ve en az 30.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesi amacıyla iplik ve benzeri türden hammaddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtma ve karşılığında mamul mallarını satma gibi işlerle meşgul olmuştur⁵³⁰.

3.1.7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.1.7.1. Gaziyıntab Mensucat Türk Anonim Şirketi

Gaziyıntab Mensucat Türk Anonim Şirketi, 14 Haziran 1925 tarihinde, Ticaret Bakanlığı’nın ortaklığı ile 100.000 Türk lirası sermaye ile yün, pamuk, keten, ipek ve diğer bil’umum elyaftan dokuma imal etmek ve alım satım işlemleri ile uğraşmak maksadıyla kurulmuştur⁵³¹. Bu şirketin kurulması Gaziantep’in kalkınması yönünde atılan adımların ilki olup, yapılacak ekonomik faaliyetler için halkı teşvik etmiştir⁵³².

3.1.7.2. Gaziantep 2 Numaralı Dokumacılar Kooperatifi

11 Eylül 1941 tarihli kararname ile Gaziantep merkezli kurulan “Gaziantep 2 Numaralı Dokumacılar Kooperatifi” ne, 31 yıl müddet ve minimum 6563 Türk lirası sermaye belirlenmiştir. Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine destek vermek üzere,

⁵²⁸ BCA, 30-18-1-2/ 99-74-1, 11 Ağustos 1942.

⁵²⁹ BCA, 30-18-1-2/ 99-74-2, 11 Ağustos 1942.

⁵³⁰ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-14, 7 Nisan 1942.

⁵³¹ BCA, 30-18-1-1/ 14-38-14, 14 Haziran 1925.

⁵³² Zeynep Yıldız Özlü, “Gaziantep’in 1923-1938 Yılları Arasında Ekonomik ve Bayındırlık Alanındaki Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, 2017, s. 331.

ortaklarının hammadde ihtiyaçlarını ucuza temin etme ve işlenmiş ürünlerini satma işleriyle alakadar olmuřtur⁵³³.

3.1.7.3. Gaziantep Elvan ve ivit Boyacıları Küçük Sanat Kooperatif şirketi

Gaziantep Elvan ve ivit Boyacıları Küçük Sanat Kooperatif şirketi, 7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Merkezi Gaziantep olan bu şirket, 31 sene müddet ve 10.000 Türk lirası sermaye ile bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek üzere iplik ve benzeri hammaddeleri ucuza toplayıp ortaklara dağıtma ve karşılığında imal edilen mallarını satma görevini stlenmiřtir⁵³⁴.

3.1.7.4. Mardin Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif şirketi

Merkezi Mardin olan bu şirketin kuruluşuna 25 Mayıs 1942 tarihli kararname ile izin verilmiş olup sermayesi en az 8000 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Mardin Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif şirketi'nin amacı; bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak ortaklarının mamul mallarını satmaktır⁵³⁵.

3.1.7.5. Urfa Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif şirketi

2 Haziran 1942 tarihli kararname ile kuruluşuna izin verilen Urfa Dokumacıları Küçük Sanat Kooperatif şirketi'nin merkezi Urfa olup sermayesi en az 7000 Türk lirası olarak belirlenmiştir. Bu şirket, bölgesindeki dokumacılığın gelişme ve ilerlemesine hizmet etmekle beraber, iplik ve benzeri maddeleri ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak ortaklarının mamul mallarını satmak amacını tařımıřtır⁵³⁶.

3.2. PAMUKLU DOKUMA şİRKETLERİ

Türkiye'de önceleri sadece kaput bezi dokuyan yerli müesseseler, pamuklu dokumacılığın günden güne gelişimi ve mekanik pamuklu dokuma tezgâhlarının artışı neticesinde ihtiyaç duyulan ince kumaş üretimine de geçmiştir. Sümerbank öncülüğünde modern bez fabrikaları tesis edilmiş, pamuk, pamuk ipliğİ ve pamuklu dokumacılık işleri ile meşgul olmak amacıyla ise şirketler kurulmuştur. Bu şirketler içerisinde şunlar bulunmaktadır:

⁵³³ BCA, 30-18-1-2/ 96-79-13, 11 Eylül 1941.

⁵³⁴ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-19, 7 Nisan 1942.

⁵³⁵ BCA, 30-18-1-2/ 98-45-19, 25 Mayıs 1942.

⁵³⁶ BCA, 30-18-1-2/ 98-47-7, 2 Haziran 1942.

3.2.1. Marmara Bölgesi

3.2.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

27 Şubat 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile pamuktan iplik ve kumaş imal etmek amacıyla İstanbul'da kurulan bu şirket aynı zamanda yün, ipek ve ketenden iplik ve kumaş üretme işleri ile de meşgul olmuştur⁵³⁷.

3.2.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi

Pamuktan iplik ve kumaş imal etmek üzere fabrika kurmak ve işletmek, ithalat ve ihracat işleri ile uğraşmak amacıyla 28 Ocak 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'da kurulmuştur. Şirket aynı zamanda yün, ipek, suni ipek ve keten işleriyle de meşgul olmuştur⁵³⁸.

3.2.1.3. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Pamuklu üretimi ve ticareti ile meşgul olmak üzere 11 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'da kurulan şirket, aynı zamanda yünlü üretim ve ticareti işi ile de ilgilenmiştir⁵³⁹.

3.2.1.4. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi

Pamuk iplik ve dokumacılığı ile mermer, tülbent, salaşpur, astar, yazmacılık, yağcılık malzemelerinin üretimi, ithalat ve ihracatı işleri ile uğraşmak üzere 22 Kasım 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'da kurulmuştur. Şirket bunların dışında yün iplik ve dokumacılığı ile de meşgul olmuştur⁵⁴⁰.

3.2.1.5. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi

Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi, 27 Ekim 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 40 sene müddet ve 150.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Şirket, pamuk kumaş ticaretinin yanı sıra yünlü, ipekli kumaş ve tuhafiyeye eşyası ticaretiyle meşgul olmak amacını taşımıştır⁵⁴¹.

3.2.1.6. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı

13 Mart 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan İstanbul merkezli şirket, pamuklu dokumacılık alanında fabrika kurmak ve bu fabrikada imal edilen ürünleri

⁵³⁷ BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.

⁵³⁸ BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.

⁵³⁹ BCA, 30-18-1-2/ 103-68-17, 11 Eylül 1943.

⁵⁴⁰ BCA, 30-18-1-2/ 104-2-9, 22 Kasım 1943.

⁵⁴¹ BCA, 30-18-1-2/ 106-74-18, 27 Ekim 1944.

satmak veya ihraç etmek işiyle meşgul olmuştur. Aynı zamanda yün işiyle de ilgilenmiştir⁵⁴².

3.2.1.7. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Pamuklu dokumacılık ve gerektirdiği tüm sanayi kollarıyla uğraşmak amacıyla merkezi Bursa olmak üzere 19 Temmuz 1925 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile kurulmuştur. Ayrıca yünlü ve ipekli dokumacılık işleriyle de meşgul olmuştur⁵⁴³.

3.2.1.8. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile Bilecik merkezde kurulan şirketin amacı, pamuklu dokumacılığının gelişmesine hizmet etmek, pamuk ve pamuk ipliğini ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve imal edilmiş malları satmaktır. Bunların yanı sıra şirket, yün dokumacılığı işiyle de ilgilenmiştir⁵⁴⁴.

3.2.2. Ege Bölgesi

3.2.2.1. İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi

İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi, 9 Haziran 1932 tarihinde, 50 sene müddet ve 1.100.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İzmir olmak üzere kurulmuştur. Bu şirket, kapanma sürecinde bulunan İzmir Pamuk İmalatı Türk Anonim Şirketinin sahibi olduğu pamuk, iplik mensucatu fabrikasını satın alarak işletmek ve genel olarak pamuklu iplik sanayi ve mensucatu ile meşgul olmak maksadıyla oluşturulmuştur⁵⁴⁵.

Merkezi ve fabrikası İzmir Halkapınar'da olan bu şirketin gazete reklam ilanlarında, yerli pamuğundan At, Tayyare, Köpekbaş, Değirmen, Geyik ve Leylak markalarını içeren her çeşit kaput bezi imal ettiği ve mallarının Avrupa'nın aynı tip mensucatından daha üstün olduğu duyurulmuştur⁵⁴⁶.

3.2.2.2. Türkiye Mensucat Fabrikaları Türk Anonim Şirketi

Türkiye Mensucat Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, 22 Ekim 1936 tarihinde, merkezi İzmir olmak üzere 50 sene müddet ve 300.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirket, İzmir Şehitler Caddesi Makara Sokakta “Şark Sanayi Kumpanyası Türk Anonim Şirketi” ne ait bir limitet şirketi tarafından işletilmekte olan fabrikayı

⁵⁴² BCA, 30-18-1-2/ 116-21-3, 13 Mart 1948.

⁵⁴³ BCA, 30-18-1-1/ 14-46-2, 19 Temmuz 1925.

⁵⁴⁴ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-16, 7 Nisan 1942.

⁵⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/ 29-46-4, 9 Haziran 1932.

⁵⁴⁶ İzmir Pamuk Mensucatu Türk Anonim Şirketi, Yeni Asır, Kırk Üçüncü Sene, No: 9689, 26 Ekim 1937, s. 8.

mülk edinerek kullanmak ve işletmek, pamuklu ve benzeri dokuma ürünlerinin üretimi için yeniden fabrika inşa etmek ve benzeri ticaret işleriyle meşgul olmak maksadına sahiptir⁵⁴⁷.

3.2.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Merkezi İzmir olan bu şirket, 29 Temmuz 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Pamuk iplik ve dokumacılığının yanı sıra yünlü ve ipekli işiyle de ilgilenmiştir⁵⁴⁸.

3.2.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

10 Mart 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İzmir olmak üzere kurulan bu şirketin amacı, pamuk iplik ve pamuklu üretimini yapmak ve bu iş için gerekli hammaddeleri satın almaktır. Aynı zamanda yünlü ve suni elyaftan ipekli üretimi faaliyetinde de bulunmuştur⁵⁴⁹.

3.2.3. İç Anadolu Bölgesi

3.2.3.1. Bakırköy Bez ve Pamuklu Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Bakırköy Bez ve Pamuklu Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 27 Mayıs 1936 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50 sene müddet ve 2.000.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Ankara olmak üzere kurulmuştur. Şirket, 2262 sayılı Sümerbank Kanunu'nun 2. maddesine göre pamuk alımı, bunlardan her çeşit bez ve pamuklu dokumalar ile pamuk ipliği yapmak, bunları geliştirmek ve mükemmelleştirmek maksadına sahip olmuştur⁵⁵⁰.

3.2.4. Karadeniz Bölgesi

3.2.4.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

30 Mayıs 1926 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile merkezi Trabzon olmak üzere kurulan bu şirketin amacı, pamuklu dokuma üretimi ve bunların boya ve perdaht işlerini gerçekleştirmektir. Aynı zamanda ipekli üretimiyle de uğraşmıştır⁵⁵¹.

⁵⁴⁷ BCA, 30-18-1-2/ 69-83-17, 22 Ekim 1936.; Türkiye Mensucat Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, Yeni Asır, Kırk Üçüncü Sene, No. 9776, 5 Şubat 1938, s. 8.

⁵⁴⁸ BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

⁵⁴⁹ BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.

⁵⁵⁰ BCA, 30-18-1-2/ 65-44-8, 27 Mayıs 1936.

⁵⁵¹ BCA, 30-18-1-1/ 19-37-10, 30 Mayıs 1926.

3.2.5. Akdeniz Bölgesi

3.2.5.1. Milli Mensucat Fabrikası Limited Şirketi

Adana’da dokuma alanında kurulan ve Cumhuriyet dönemine kadar ulaşan Milli Mensucat Fabrikası, 1907 yılında Ermeni Simyonoğlu çocuklarından Aristidi Kozma tarafından “Simyonoğlu Fabrikası” adıyla kurulmuştur. Ancak Kozma, 1909 yılında diğer azınlıklarla beraber ülkeyi terk edince fabrika devlete kalmıştır. Fabrikanın adı, İttihat ve Terakki yönetimi tarafından 1911’de Milli Fabrika olarak değiştirilmiştir⁵⁵². Ancak Adana’nın Fransızlar tarafından işgaliyle fabrika tekrar eski sahiplerine geçmiştir.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde bölgede başgösteren çarpışmalar 20 Ekim 1921’de Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması ile sona ermiş, düşmanla işbirliğine giren Ermeni ve Rumların şehri terk etmesiyle birçok işyeri atıl kalmıştır. Cumhuriyet hükümetinin öncelikli hedefi, terk edilmiş fabrikaları işletecek kimseleri belirlemek olmuştur. Adana’daki sanayi hamlesinin öncülüğünü, Kayserili tüccar ve aynı zamanda Adana milletvekili olan Nuh Naci (Yazgan) üstlenmiştir. Milletvekilliğinden istifa eden Yazgan, 1927’de Nuri Has, Mustafa Özgür ve Seyit Tekin ile beraber Simyonoğlu Fabrikasını hazineden satın almışlar ve fabrikanın adını Milli Mensucat Fabrikası olarak değiştirmişlerdir. Nuh Naci ve ortaklarına sonradan pamuk alım satım ve borsa işinde çalışkan ve güvenilir olarak tanınan Hacı Ömer⁵⁵³ de alınmıştır⁵⁵⁴.

Milli Mensucat Fabrikası Limited Şirketi’nin kuruluşuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak Adana’da eski istasyon civarında hazineye ait olan bir arsanın Milli Mensucat Fabrikası Limited Şirketi’ne satılması hususunda, 4 Eylül 1939 tarihli kararname bu şirketin varlığını ortaya koymaktadır⁵⁵⁵.

3.2.5.2. Milli Mensucat Sanayi İşletme Türk Anonim Şirketi

Milli Mensucat Sanayi İşletme Türk Anonim Şirketi’nin, Adana merkez olmak üzere 20 sene müddet ve 2.000.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına 17 Ocak 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Bu şirketin amacı; her tür dokuma maddeleri, pamuklu ve diğer dokuma maddelerinin imali, satışı ve genel olarak her türlü

⁵⁵² Deniz Akpınar, Sultan II. Abdülhamid Döneminde Adana’da Sınai Alanında Gelişmeler, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 124, Ocak 2022, s.106.

⁵⁵³ Sakıp Sabancı’nın babasıdır.

⁵⁵⁴ İnalcık, a.g.e., s. 156.

⁵⁵⁵ BCA, 30-18-1-2/ 88-85-5, 4 Eylül 1939.

sınai, ticari, mali işlemleri yerine getirmek için fabrikalar inşa etmek, mevcut fabrikaları işletmek ve bu işlerin başarılması için icabında diğer şirketlerle birleşmektir⁵⁵⁶.

3.2.5.3. Çukurova Sanayi İşletmeleri Türk Anonim Şirketi

Çukurova Sanayi İşletmeleri Türk Anonim Şirketi'nin kuruluşuna, 26 Şubat 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Şirket, mensucat maddelerinin imal ve satışı işleri ile uğraşmak maksadıyla Tarsus merkez olmak üzere 10 sene müddet ve 2.000.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur⁵⁵⁷.

3.2.5.4. Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

2 Haziran 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Adana merkezli kurulan Çukurova Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi, pamuk iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza alıp ortaklarına dağıtma, karşılığında ortaklarının imal ettikleri ürünleri satma işi ile uğraşarak bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmiştir⁵⁵⁸.

3.2.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.2.6.1. Gaziantep Soymer Dokuma ve İplik Fabrikaları Anonim Ortaklığı

2 Şubat 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50 yıl süre ve 324.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Gaziantep olan Soymer Dokuma ve İplik Fabrikaları Anonim Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmiştir. Bu ortaklık, pamuk ipliği ve pamuklu dokumalar ile çırçır fabrikası, boya imalathane ve fabrikası işleri ile meşgul olmak maksadıyla kurulmuştur⁵⁵⁹.

3.2.6.2. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi

14 Haziran 1925 tarihinde Ticaret Bakanlığı'nın ortaklığı ile merkezi Gaziantep olarak kurulan bu şirket, pamuklu dokuma üretimi ve alım satım işlemleri ile uğraşmıştır. Ayrıca yünlÜ, ipekli dokuma işine de el atmıştır⁵⁶⁰.

⁵⁵⁶ BCA, 30-18-1-2/ 97-110-16, 17 Ocak 1942.

⁵⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 97-122-12, 26 Şubat 1942.

⁵⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 98-47-8, 2 Haziran 1942.

⁵⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/ 107-96-2, 2 Şubat 1945.

⁵⁶⁰ BCA, 30-18-1-1/ 14-38-14, 14 Haziran 1925.

3.3. YÜNLÜ DOKUMA ŞİRKETLERİ

Memleketin yünlü dokuma ihtiyacını karşılamak amacıyla fabrikalar kurmak ve işletmek, her tür yünlü kumaş imal etmek, bunların toptan ve perakende satış işlemleri ile uğraşmak üzere kurulan yünlü dokuma şirketleri içerisinde şunlar vardır:

3.3.1. Marmara Bölgesi

3.3.1.1. İstanbul Yünlü Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

İstanbul Yünlü Dokumacılık Türk Anonim Şirketi, iplikçilik ve dokumacılıkla alakalı bütün işlemleri yapmak maksadı ile 16 Eylül 1937 tarihinde, 10 sene müddet ve 25.000 Türk lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁵⁶¹.

3.3.1.2. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Yün iplik ve yünlü kumaş imalini gerçekleştirmek üzere 27 Şubat 1939 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile İstanbul merkezli kurulmuştur. Aynı zamanda pamuk, ipek ve ketenden iplik ve kumaş üretimi de yapılmıştır⁵⁶².

3.3.1.3. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi

28 Ocak 1941 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile merkezi İstanbul olarak kurulan bu şirketin amacı, yün iplik ve bundan üretilmiş ürünleri ithal ve ihraç etmek, bunları imal etmek için fabrika kurmak ve işletmektir. Aynı zamanda pamuk, ipek, keten iplik ve ürünlerinin imali de gerçekleştirmiştir⁵⁶³.

3.3.1.4. Adalet Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi

11 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olarak kurulan bu şirketin amacı, yünlü üretim ve ticareti ile uğraşmaktır. Şirket, yünlü üretimi dışında pamuklu üretim işiyle de meşgul olmuştur⁵⁶⁴.

3.3.1.5. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi

Merkezi İstanbul olan bu şirket, Bakanlar Kurulu'nun 22 Kasım 1943 tarihli izni ile kurulmuştur. Yün iplik ve yünlü dokuma üretimi, ithalat ve ihracatının yanı sıra pamuklu üretim işini de yapmıştır⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ BCA, 30-18-1-2/ 78-79-9, 16 Eylül 1937.

⁵⁶² BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.

⁵⁶³ BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.

⁵⁶⁴ BCA, 30-18-1-2/ 103-68-17, 11 Eylül 1943.

⁵⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/ 104-2-9, 22 Kasım 1943.

3.3.1.6. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi

Merkezi İstanbul olan bu şirket, 27 Ekim 1944 tarihli kararname ile yünlü kumaş ticaretiyle uğraşmak maksadıyla kurulmuştur. Yün dışında pamuk, ipekli kumaş ve tuhafiyeye eşyası ticaretiyle de ilgilenmiştir⁵⁶⁶.

3.3.1.7. Herko Yün, Pamuk Kombine Mensucat Türk Anonim Ortaklığı

13 Mart 1948 tarihli izinle İstanbul merkezli kurulan bu şirketin amacı, yünlü dokuma sanayi işiyle uğraşmak üzere fabrika kurmak, imal edilen ürünleri satmak ve ihraç etmektir. Aynı zamanda pamuklu dokuma alanında da üretim gerçekleştirmiştir⁵⁶⁷.

3.3.1.8. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Yünlü dokuma sanatı ve bu işin gerektirdiği sanayi kollarıyla meşgul olmak üzere 19 Temmuz 1925 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile Bursa merkezli kurulan bu şirket aynı zamanda pamuklu ve ipekli işiyle de ilgilenmiştir⁵⁶⁸.

3.3.1.9. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Bilecik merkezli kurulan bu şirket, yünlü dokuma işi için gerekli iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtma ve karşılığında imal edilen malları satma işiyle alakadar olmanın yanı sıra pamuklu dokumacılık alanında da hizmet etmiştir⁵⁶⁹.

3.3.1.10. Yümentaş- Yünlü Mensucat Türk Anonim Ortaklığı

Yümentaş- Yünlü Mensucat Türk Anonim Ortaklığı, 2 Haziran 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁵⁷⁰.

3.3.2. Ege Bölgesi

3.3.2.1. İzmir Yün Mensucatu Türk Anonim Şirketi

İzmir’de “Di Oryental Karpel Manüfakçorers Limited Şirketi” nin sahip olduğu kumaş, şayak ve yün ipliği fabrikası ile yıkamahane ve boyahaneyi satın alarak işletmek

⁵⁶⁶ BCA, 30-18-1-2/ 106-74-18, 27 Ekim 1944.

⁵⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/ 116-21-3, 13 Mart 1948.

⁵⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/ 14-46-2, 19 Temmuz 1925.

⁵⁶⁹ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-16, 7 Nisan 1942.

⁵⁷⁰ BCA, 30-18-1-2/ 116-39-5, 2 Haziran 1948.

maksadıyla 22 Kasım 1934 tarihinde, merkezi İzmir olmak üzere, 50 sene müddet ve 1.200.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur⁵⁷¹.

3.3.2.2. Manifatura Türk Anonim Şirketi

Merkezi İzmir olan bu şirket, 16 Kasım 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Yünlü dokuma alım satım işiyle uğraşmanın yanında, pamuk ipliği ve ipekli dokuma ticaretini de yapmıştır⁵⁷².

3.3.2.3. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

29 Temmuz 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İzmir merkezli kurulmuştur. Yünlü sanayinin tüm alanlarında faaliyet gösteren bu şirket, pamuklu ve ipekli sanayiinde de uğraş vermiştir⁵⁷³.

3.3.2.4. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

10 Mart 1950 tarihli kararla İzmir merkezli kurulan bu şirket, yün iplik ve dokuma üretimi ile bunların hammaddelerini satın alma işlerinin yanında pamuklu ve ipekli alanında da faaliyet göstermiştir⁵⁷⁴.

3.3.2.5. Uşak Şayak Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Uşak Şayak Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 2 Şubat 1926 tarihinde, 25 sene müddet ve 300.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Uşak olmak üzere kurulmuştur. Şirketin kurulma maksadı; her tür şayak, iplik, kumaş imal ve satışı ile bunlardan yapılmış eşya ve malların alım satım işidir⁵⁷⁵.

3.3.3. İç Anadolu Bölgesi

3.3.3.1. Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Anonim Şirketi

Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Anonim Şirketi, 14 Ocak 1937 tarihinde, 50 sene müddet ve 3.300.000 Türk lirası sermaye ile Ankara merkezli olmak üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı; her çeşit iplik ve yünlü dokuma imalini gerçekleştirmek, bunların toptan ve perakende satışını yapmak ve yaptırmak, yünlü ve ipekli ürünlerin gelişimini sağlamaktır⁵⁷⁶.

⁵⁷¹ BCA, 30-18-1-2/ 49-79-7, 22 Kasım 1934.

⁵⁷² BCA, 30-18-1-2/ 96-94-16, 16 Kasım 1941.

⁵⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

⁵⁷⁴ BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.

⁵⁷⁵ BCA, 30-18-1-1/ 17-89-18, 2 Şubat 1926.

⁵⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/ 71-4-2, 14 Ocak 1937.

3.3.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.3.4.1. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi

14 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Gaziantep merkezli ve Ticaret Bakanlığı'nın ortaklığında kurulmuştur. Yün dokuma üretimi ve alım satım işlemlerinin yanı sıra pamuklu ve ipekli alanlarında da hizmet vermiştir⁵⁷⁷.

3.4. İPEKLİ DOKUMA ŞİRKETLERİ

Memlekette ipek üretimini artırmak, ipekli dokumacılık ve ticaretiyle uğraşmak amacıyla kurulan şirketler içerisinde şunlar yer almaktadır:

3.4.1. Marmara Bölgesi

3.4.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

İpek iplik ve kumaş imali ve bunlarla ilgili işlerde faaliyet gösteren bu şirket, 27 Şubat 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Ayrıca pamuk, yün, keten ve benzeri türden iplik ve kumaş üretim alanlarında da hizmet vermiştir⁵⁷⁸.

3.4.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi

28 Ocak 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul merkezli kurulan bu şirket, ipek ve suni ipekten iplik ve kumaş imal etmek üzere fabrika kurma ve işletme, ipekten imal edilen ürünlerin ithalat ve ihracatını yapma işiyle meşgul olmuştur. İpek dışında pamuk ve yün iplik ve dokumacılığı alanında da faaliyet göstermiştir⁵⁷⁹.

3.4.1.3. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi

Bakanlar Kurulu'nun 27 Ekim 1944 tarihli izni ile İstanbul merkezli kurulan bu şirket, ipekli kumaş ticareti dışında yün, pamuk kumaş ve tuhafiyeye eşyası ticaretiyle de ilgilenmiştir⁵⁸⁰.

3.4.1.4. Bursa Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Merkezi Bursa olan bu şirket, ipek dokumacılık sanatı ve bu işin gerektirdiği sanayi kolları ile uğraşmak üzere 19 Temmuz 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile

⁵⁷⁷ Zeynep Yıldız Özlü, "Gaziantep'in 1923-1938 Yılları Arasında Ekonomik ve Bayındırlık Alanındaki Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, 2017, s. 331.

⁵⁷⁸ BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.

⁵⁷⁹ BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.

⁵⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/ 106-74-18, 27 Ekim 1944.

kurulmuştur. Sadece ipek değil yün ve pamuk dokumacılığı işiyle de meşgul olmuştur⁵⁸¹.

3.4.2. Ege Bölgesi

3.4.2.1. Manifatura Türk Anonim Şirketi

Merkezi İzmir olan bu şirket, 16 Kasım 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Yurt içinde ve Avrupa’da imal edilen ipekli dokumaların alım satım işleriyle meşgul olmanın yanı sıra yünlü ve pamuklu alanlarında da faaliyeti olmuştur⁵⁸².

3.4.2.2. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Merkezi İzmir olan bu şirket, ipekli sanayii işleriyle ilgilenmek amacıyla Bakanlar Kurulu’nun 29 Temmuz 1944 tarihli izni ile kurulmuş olup pamuklu ve yünlü sanayi işiyle de uğraşmıştır⁵⁸³.

3.4.2.3. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

Bakanlar Kurulu’nun 10 Mart 1950 tarihli kararı ile merkezi İzmir olarak kurulan bu şirket, tabii ve suni elyaftan ipekli üretimi ve bunların hammaddelerini satın alma işiyle meşgul olmanın yanı sıra pamuklu ve yünlü üretiminde de bulunmuştur⁵⁸⁴.

3.4.2.4. Denizli İpekçilik Türk Anonim Şirketi

Denizli İpekçilik Türk Anonim Şirketi, 19 Temmuz 1934 tarihinde, merkezi Denizli olmak üzere, 20 sene müddet ve 20.000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur. Şirketin kuruluş maksadı; ipekçilik, ipek dokumacılığı ve bunlarla ilgili ticari işlemlerle meşgul olmaktır⁵⁸⁵.

3.4.3. Karadeniz Bölgesi

3.4.3.1. Trabzon Türk Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

İpekli dokuma imali ve bunların boya ve perdaht işlerini gerçekleştirmek üzere Bakanlar Kurulu’nun 30 Mayıs 1926 tarihli kararı doğrultusunda Trabzon merkezli kurulmuştur. Ayrıca pamuklu dokuma üretimi işiyle de ilgilenmiştir⁵⁸⁶.

⁵⁸¹ BCA, 30-18-1-1/ 14-46-2, 19 Temmuz 1925.

⁵⁸² BCA, 30-18-1-2/ 96-94-16, 16 Kasım 1941.

⁵⁸³ BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

⁵⁸⁴ BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.

⁵⁸⁵ BCA, 30-18-1-2/ 47-53-5, 19 Temmuz 1934.

⁵⁸⁶ BCA, 30-18-1-1/ 19-37-10, 30 Mayıs 1926.

3.4.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.4.4.1. Gaziantep Mensucat Türk Anonim Şirketi

14 Haziran 1925 tarihli karar ve Ticaret Bakanlığı'nın ortaklığı ile Gaziantep merkezli kurulan bu şirket, ipekli dokuma ve alım satım işleri ile meşgul olmanın dışında keten, pamuk ve yünlü işleri üzerine de faaliyet göstermiştir⁵⁸⁷.

3.4.5. Doğu Anadolu Bölgesi

3.4.5.1. Elaziz İpek ve İpekli Mensucat Türk Anonim Şirketi

Elaziz İpek ve İpekli Mensucat Türk Anonim Şirketi, memlekette ipek ve pamuk üretim ve çoğaltımını sağlamak amacıyla, 12 Eylül 1929 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Elaziz olmak üzere, 50 sene müddet ve 100. 000 Türk lirası sermaye ile kurulmuştur⁵⁸⁸.

3.5. İPLİK ŞİRKETLERİ

Hazır giyimin temelini teşkil eden ve dokuma sanayiinin hammaddesi olan ipliğin üretimi için gerekli olan fabrikaları kurmak ve işletmek, hammaddeleri toptan ve ucuza temin etmek, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşmak üzere kurulan şirketler içerisinde şunlar bulunmaktadır:

3.5.1. Marmara Bölgesi

3.5.1.1. İstanbul Genel Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

Bu şirket, Bakanlar Kurulu'nun 27 Şubat 1939 tarihli kararı ile İstanbul merkezli kurulmuş olup pamuk, yün, ipek, keten ve benzeri türden iplik imali üzerine faaliyette bulunmuştur. Ayrıca dokumacılık işi ile uğraşmıştır⁵⁸⁹.

3.5.1.2. Manifatura İthalat Türk Anonim Şirketi

Bakanlar Kurulu'nun 28 Ocak 1941 tarihli izni ile İstanbul merkezli kurulan bu şirket; pamuk, yün, ipek, suni ipek, keten vesaire iplik imalatı üzerine fabrika kurma ve işletme, ithalat ve ihracat yapma işleri ile uğraşmanın haricinde dokumacılık üzerine de faaliyet göstermiştir⁵⁹⁰.

⁵⁸⁷ BCA, 30-18-1-1/ 14-38-14, 14 Haziran 1925.

⁵⁸⁸ BCA, 30-18-1-2/ 5-45-17, 12 Eylül 1929.

⁵⁸⁹ BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.

⁵⁹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.

3.5.1.3. İstanbul Yazmacılar Yaztaş Türk Anonim Şirketi

22 Kasım 1943 tarihli kararname ile İstanbul merkez olmak üzere kurulan bu şirket; pamuk ve yün iplik üretimi, bunların toptan ve perakende satış işleri, ithalat ve ihracatı ile meşgul olmuştur. Ayrıca dokuma alanında da faaliyet göstermiştir⁵⁹¹.

3.5.1.4. Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Şirketi

22 Aralık 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulan bu şirketin amacı; iplik sanayi, ithalat ve ihracatı, bu işlerle alakalı komisyonculuk ve yerli ve yabancı firmaların mümessilliği gibi işlemlerle ilgilenmektir. Dokuma sanayi alanı ile de meşgul olmuştur⁵⁹².

3.5.1.5. Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Ortaklığı

Zeytinburnu İplik Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Ortaklığı'nın, 50 sene müddet ve 3.000.000 Türk Lirası sermaye ile merkezi İstanbul olarak kurulmasına 28 Mayıs 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Bu anonim ortaklık, her çeşit iplik üretimi, apre, merserizaj, boya, örgü ve dokuma, komisyonculuk, ithalat ve ihracat, mümessillik ve taahhüt işleriyle meşgul olmak amacını taşımıştır⁵⁹³.

3.5.1.6. Bilecik Yünlü ve Pamuklu Dokumacılar Yapım ve Satış Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Merkezi Bilecik olan ve 7 Nisan 1942 tarihli kararname ile kurulmasına izin verilen bu şirketin amacı, bölgesindeki iplikleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmaktır⁵⁹⁴.

3.5.1.7. Tekta Tekstil Sanayi Türk Anonim Ortaklığı

Her çeşit iplik üretim ve ticareti ile alakadar olmak üzere 26 Aralık 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmasına izin verilen bu şirketin merkezi İstanbul'dur. Örgü ve dokuma ithalat ve ihracatı, komisyonculuk, temsilcilik ve tüm taahhüt işleriyle de ilgilenmiştir⁵⁹⁵.

⁵⁹¹ BCA, 30-18-1-2/ 104-2-9, 22 Kasım 1943.

⁵⁹² BCA, 30-18-1-2/ 104-4-30, 22 Aralık 1943.

⁵⁹³ BCA, 30-18-1-2/ 119-41-10, 28 Mayıs 1949.

⁵⁹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-16, 7 Nisan 1942.

⁵⁹⁵ BCA, 30-18-1-2/ 121-92-16, 26 Aralık 1949.

3.5.2. Ege Bölgesi

3.5.2.1. Manifatura Türk Anonim Şirketi

Merkezi İzmir olan bu şirket, Avrupa ve yurt içinde imal edilen pamuk ipliğinin alım satım işiyle uğraşmak üzere 16 Kasım 1941 tarihli kararname ile kurulmuş olup manifatura, yünlü ve ipekli dokuma alanlarında da faaliyet göstermiştir⁵⁹⁶.

3.5.2.2. İzmir İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketi

29 Temmuz 1944 tarihli kararname ile merkezi İzmir olarak kurulan bu şirket, pamuk, yün ve ipek iplik sanayi dışında dokumacılık işiyle de meşgul olmuştur⁵⁹⁷.

3.5.2.3. Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

Yün ve pamuk ipliği üretimi ve bunların hammaddelerini satın alma işlemleriyle uğraşan İzmir merkezli bu şirket, Bakanlar Kurulu'nun 10 Mart 1950 tarihli izni ile kurulmuştur. İplik sanayi dışında pamuklu, yünlü, ipekli üretimi alanlarında da faaliyet göstermiştir⁵⁹⁸.

3.5.2.4. Dinar Millî Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi

9 Mayıs 1926 tarihli kararname ile Dinar merkezli kurulan bu şirket, iplik üretim işiyle meşgul olmanın haricinde kumaş üretimi, elektrik akım ve dağıtım gibi sanayi müesseselerini kurmak ve bunlarla alakalı ticari işlemleri yapmak gibi faaliyetlerde de bulunmuştur⁵⁹⁹.

3.5.2.5. Karahallı İplik ve Dokuma Fabrikası Türk Anonim Ortaklığı

Uşak'a bağlı bir nahiye merkezi olan Karahallı'da 11 Şubat 1950 tarihli kararname ile kurulan bu şirketin amacı, hidroelektrik ile iplik fabrikası işletmek, elektrik cereyanı için gerekli tesisleri yapmak, her cins iplik işlerine ait ithalat, ihracat, ticaret ve komisyonculuk işlemleriyle meşgul olmaktır. Ayrıca dokuma fabrikası işletme işiyle de ilgilenmiştir⁶⁰⁰.

3.5.2.6. Denizli Pamuk ve İplik Sanatları İşletmesi Türk Anonim Şirketi

Denizli Pamuk ve İplik Sanatları İşletmesi Türk Anonim Şirketi, 12 Temmuz 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Denizli olmak üzere, 30 sene müddet ve

⁵⁹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 96-94-16, 16 Kasım 1941.

⁵⁹⁷ BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

⁵⁹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.

⁵⁹⁹ BCA, 30-18-1-1/ 19-30-5, 9 Mayıs 1926.

⁶⁰⁰ BCA, 30-18-1-2/ 121-106-7, 11 Şubat 1950.

1.000.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin kuruluş amacı; pamuk alım satımı, imali ve işletmesi için tüm işlemleri yapmaktır⁶⁰¹.

3.5.3. İç Anadolu Bölgesi

3.5.3.1. Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları Anonim Şirketi

Her tür iplik imalini gerçekleştirmek, bunların toptan ve perakende satışını yapmak ve yaptırmak maksadıyla 14 Ocak 1937 tarihli kararname ile Ankara merkez olmak üzere kurulmuş olup her çeşit yünlü dokuma işiyle de meşgul olmuştur⁶⁰².

3.5.3.2. Bünyan İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi

7 Aralık 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Kayseri- Bünyan'da 17.500 Türk lirası sermayeli Bünyan İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi'nin kurulmasına izin verilmiştir⁶⁰³.

3.5.4. Akdeniz Bölgesi

3.5.4.1. Isparta İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Isparta'da inşa edilecek olan iplik fabrikasını işletmek amacıyla Ticaret Bakanlığı ve isimleri bilinen şahıslar tarafından, 12 Ocak 1924 tarihinde Isparta merkez olmak üzere kurulmuştur⁶⁰⁴.

3.5.5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.5.5.1. Gaziantep İplik Bükme Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesindeki iplikçiliğin gelişimine hizmet etmek ve hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmak amacıyla 30 sene süre ve 2800 Türk lirası sermaye ile Gaziantep merkezli İplik Bükme Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kurulmasına, 4 Mart 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir⁶⁰⁵.

⁶⁰¹ BCA, 30-18-1-2/ 102-52-11, 12 Temmuz 1943.

⁶⁰² BCA, 30-18-1-2/ 71-4-2, 14 Ocak 1937.

⁶⁰³ BCA, 30-18-1-1/ 12-60-8, 7 Aralık 1924.

⁶⁰⁴ BCA, 30-18-1-1/ 11- 53- 8, 12 Ocak 1924.

⁶⁰⁵ BCA, 30-18-1-2/ 97-125-19, 4 Mart 1942.

3.5.5.2. Veliç İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Veliç İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi, pamuklu ve ipekli sanayii işleriyle uğraşmak amacıyla, 3 Ağustos 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 50 sene müddet ve 250.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Gaziantep olmak üzere kurulmuştur⁶⁰⁶.

3.5.6. Doğu Anadolu Bölgesi

3.5.6.1. Malatya Bez ve İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Malatya Bez ve İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 26 Eylül 1936 tarihinde, 99 sene müddet ve 3.000.000 Türk lirası sermaye ile merkezi Ankara olmak üzere kurulmuştur. Şirketin kuruluş maksadı; pamuktan iplik ve bez üretimi yaparak işletmek, üretimi yapılan mamulleri satmak, pamuk ekim işlerine özendirmek ve korumak için her tür tedbir ve yardımlarda bulunmak, gerekli görülen sanayi müesseselerini kurmak ve işletmek, şirketle ilgili işlerle uğraşmak olmuştur⁶⁰⁷.

3.5.6.2. Elazığ İplik ve Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmak amacıyla 30 sene süre ve 7000 Türk lirası sermaye ile Elazığ merkezli Elazığ İplik ve Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kurulmasına, 14 Şubat 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir⁶⁰⁸.

3.6. DİĞER ŞİRKETLER

Diğer şirketler başlığı altında iplik, halı, mensucat, manifatura ve tuhafiye eşyası gibi işlerle meşgul olan şirketler yer almaktadır. Bu şirketler şunlardır:

3.6.1. Marmara Bölgesi

3.6.1.1. İstanbul Yazma Dokuma Kooperatifi

İstanbul Yazma Dokuma Kooperatifi'nin kurulmasına izin verildiği kararnameye ulaşılamamıştır. Ancak ana sözleşmesinin değiştirilmesi ile ilgili 13 Kasım 1941 tarihli kararname ile bu şirketin varlığı tespit edilmiştir⁶⁰⁹.

⁶⁰⁶ BCA, 30-18-1-2/ 106-56-5, 3 Ağustos 1944.

⁶⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/ 68-78-5, 26 Eylül 1936.

⁶⁰⁸ BCA, 30-18-1-2/ 97-118-5, 14 Şubat 1942.

⁶⁰⁹ BCA, 30-18-1-2/ 96-92-16, 13 Kasım 1941.

3.6.1.2. Mensucat Santral Anonim Şirketi

1934 yılında Fuad Bey (Bezmen) tarafından İstanbul Yedikule Kazlıçeşme’de kurulmuş olan Mensucat Santral Limited Şirketi, 4 Ağustos 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre, şirketin 400.000 Türk lirası olan varlığını sermaye olarak tahsis etmesi şartıyla, aynı isim altında bir anonim şirkete dönüştürülmesine izin verilmiştir⁶¹⁰.

3.6.1.3. Mermeriş Manifatura Türk Anonim Şirketi

Mermeriş Manifatura Türk Anonim Şirketi’nin, 25 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 300.000 Türk lirası sermaye ve 25 yıl süreliğine, merkezi İstanbul olmak üzere kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin kurulma amacı, manifatura işinde ithalat ve ihracat ticareti, komisyonculuk, her türde sınai, mali ve ticari işlemler ile taahhüt işlerini yapmak idi⁶¹¹.

3.6.1.4. Melike Rıfat Pekiş ve Ortağı Kolektif Şirketi

Melike Rıfat Pekiş ve Ortağı Kolektif Şirketi’nin kuruluş tarihine ait bir bilgi edinilemese de 26 Ekim 1943 tarihli bir belge, bu şirketin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre, İstanbul Ahır-kapıda 1 numaralı mahalde kurulu olan Melike Rıfat Pekiş ve Ortağı Kolektif Şirketi’ne ait bir mensucat fabrikası olduğu anlaşılmıştır. Bu fabrikadaki emprime makinesinin montaj ve ayarını yaparak işletecek olan Romanya uyruklu ve Yahudi ırkından uzman Julius Besen ve eşinin bir sene kalmak üzere Türkiye’ye gelmesine izin verilmesi için Hariciye Vekilliğince yapılan teklif, İcra Vekilleri Heyetince kabul olunmuştur⁶¹².

3.6.1.5. Atalar Müessesatı Türk Anonim Şirketi

27 Ekim 1944 tarihli kararname ile kurulan ve merkezi İstanbul olan bu şirket, tuhafiye eşyası ticareti ile uğraşmanın dışında yünlü, ipekli, pamuklu türü her cins kumaşın ticaretiyle de meşgul olmuştur⁶¹³.

3.6.1.6. Sür’at Mensucat Türk Anonim Şirketi

4 Mayıs 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere Sür’at Mensucat Türk Anonim Şirketi kurulmuştur⁶¹⁴.

⁶¹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 99-70-2, 4 Ağustos 1942.

⁶¹¹ BCA, 30-18-1-2/ 103-72-8, 25 Eylül 1943.

⁶¹² BCA, 30-18-1-2/ 103-81-1, 26 Ekim 1943.

⁶¹³ BCA, 30-18-1-2/ 106-74-18, 27 Ekim 1944.

⁶¹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 108-25-19, 4 Mayıs 1945.

3.6.1.7. Kumaş ve İthalat Türk Anonim Ortaklığı

Merkezi İstanbul olan Kumaş ve İthalat Türk Anonim Ortaklığı'nın, 24 Aralık 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmasına izin verilmiştir⁶¹⁵.

3.6.1.8. İpek Ticaret Türk Anonim Ortaklığı

İpek Ticaret Türk Anonim Ortaklığı, 18 Mart 1946 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁶¹⁶.

3.6.1.9. Kaplanca Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Ortaklığı

Kaplanca Mensucat ve Ticaret Türk Anonim Ortaklığı, 30 Ocak 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁶¹⁷.

3.6.1.10. Yüntaş, Kumaş ve İplik İmalciliği ve Ticaret Türk Anonim Ortaklığı

Yüntaş, Kumaş ve İplik İmalciliği ve Ticaret Türk Anonim Ortaklığı, 15 Şubat 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Bakırköy olmak üzere kurulmuştur⁶¹⁸.

3.6.1.11. Bursa Havlucu Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bursa Vilâyeti merkez kazasında kurulmuş olan “Bursa Havlucu Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” nin kurulmasına izin verilmesi ile ilgili kararnameye ulaşılamamış olup bu şirketin varlığı, ana sözleşmesinin değiştirilmesi hususunda 16 Haziran 1942 tarihli kararname ile anlaşılmıştır⁶¹⁹.

3.6.2. Ege Bölgesi

3.6.2.1. İzmir Halı ve Mensucat Türk Anonim Şirketi

İzmir Halı ve Mensucat Türk Anonim Şirketi, 15 Temmuz 1933 tarihli Bakanlar Kurulu kararına istinaden, 99 sene müddet ve 100. 000 Türk lirası sermaye ile İzmir’de Çolakzade Hacı İbrahim Bey ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Şirketin kurulma amacı; halı, mensucat ve işlenmemiş maddeleri yapış ve satış işlemleriyle uğraşmaktır⁶²⁰.

⁶¹⁵ BCA, 30-18-1-2/ 109-75-6, 24 Aralık 1945.

⁶¹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 110-20-19, 18 Mart 1946.

⁶¹⁷ BCA, 30-18-1-2/ 115-87-20, 30 Ocak 1948.

⁶¹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 118-98-6, 15 Şubat 1949.

⁶¹⁹ BCA, 30-18-1-2/ 98-51-20, 16 Haziran 1942.

⁶²⁰ BCA, 30-18-1-2/ 38-51-14, 15 Temmuz 1933.

3.6.2.2. Mensucat Alım Satımı Türk Anonim Ortaklığı

Merkezi İzmir olmak üzere, 28 Ekim 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Mensucat Alım Satımı Türk Anonim Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmiştir⁶²¹.

3.6.2.3. Karacasu Mensucat-ı Dahiliyye ve Ticaret Türk Anonim Şirketi

24 Nisan 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Karacasu (Aydın iline bağlı) olmak üzere 20 sene müddet ve 60.000 Türk lirası sermaye ile Karacasu Mensucat-ı Dahiliyye ve Ticaret Türk Anonim Şirketi'nin kuruluşuna izin verilmiştir. Kurulma amacı, Karacasu mensucat-ı dâhiliyesiyle ticaret işlerini yürütmektir⁶²².

3.6.2.4. Bekilli Köyü İplik Bükümü, Dokumacı ve Halıcı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

9 Şubat 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Denizli vilayetinin Çal ilçesine bağlı Bekilli köyünde, 31 yıl süre ve 1.000 Türk lirası sermaye ile Bekilli Köyü İplik Bükümü, Dokumacı ve Halıcı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Bu kooperatif şirketinin kuruluş amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilmiş mallarını satmaktır⁶²³.

⁶²¹ BCA, 30-18-1-2/ 117-67-18, 28 Ekim 1948.

⁶²² BCA, 30-18-1-1/ 24-24-18, 24 Nisan 1927.

⁶²³ BCA, 30-18-1-2/ 97-115-10, 9 Şubat 1942.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİ

1. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN HAZIR GİYİME YÖNELİK DEVLET POLİTİKALARI VE YASAL DÜZENLEMELER

Erken Cumhuriyet Döneminde, doğrudan kadın hazır giyimine yönelik yapılmış herhangi bir yasal düzenleme olmamakla birlikte, Türkiye'nin görünüşte de modernleşmesini sağlamak isteyen Atatürk'ün yaptığı bir takım inkılaplar, dolaylı olarak kadın giyim ve hazır giyimini etkilemiştir. Bu yeniliklerden en önemlisi “Şapka İktisâsı Hakkında Kanun” dur. Kadınların, bu kanun kapsamı içinde yer almamalarına rağmen şapka kullanmaya başlamaları ve her geçen gün şapkaya olan talebin artması neticesi fabrika ve mağazalar açılmış, kadın hazır giyiminde şapka da yerini almıştır.

1.1. ŞAPKA İKTİSÂSİ HAKKINDA KANUN

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve devamında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile tam bağımsızlığına kavuşan yeni Türk Devleti için sıradaki hedef, çağdaş uygarlıklar seviyesine yükseltilmesini sağlamaktır. Bunun için toplumsal ve köklü değişimlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Atatürk'ün başlattığı siyasal, hukuk, eğitim, kültür, ekonomi, sağlık ve toplumsal alanlardaki çalışmalar ve düzenlemeler ile bu değişim resmen başlamış oldu. İşlevini kaybetmiş kurumların terki ile başlayan bu değişimde, toplumun dış görünümü de önemli bir mesele idi.

Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın, kıyafet inkılabını çok önceden planladığına dair bazı veriler yer almaktadır. Şöyle ki, Erzurum Kongresi'nin bittiği gece Mustafa Kemal ile İbrahim Süreyya ve Mazhar Müfit arasında geçen bir sohbette, Mustafa Kemal'in ricası ile Mazhar Müfit'in not aldığı yazı, bunu kanıtlar niteliktedir. O geceki konuşmada Süreyya Yiğit'in “...başarılı olduktan sonra dahi iş bitmiyor, memleketin sonsuz çalışma ve inkılaplara ihtiyacı var” şeklindeki sözleri mevzuyu açmıştır. Mustafa Kemal bunun üzerine Mazhar Müfit'ten söylediklerini not almasını ancak bu notun gizli tutulması istemiştir. Bu notta, zaferden sonra hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını, padişah ve hanedan hakkında gereken muamelenin zamanı gelince yapılacağını, tesettür ve fesin kalkacağını, fes yerine uygar milletlerde olduğu gibi şapka giyileceğini, Latin harflerinin kabul edileceğini söylemiştir. Bunun üzerine

Mazhar Müfit, bunları bir hayal olarak görmüş olacak ki paşaya, “...cumhuriyetin ilanında başarılı olalım da üst tarafı yeter” diyerek not defterini kapatmıştır⁶²⁴.

Mustafa Kemal, 1925 senesi Nisan ayı sonuna doğru Büyük Millet Meclisi yıllık tatile girince, uzun zamandan beri düşündüğü bir devrimi gerçekleştirmek için Kastamonu gezisine çıkmaya karar vermiştir⁶²⁵.

Şapka inkılabı için Kastamonu ve ilçelerden de İnebolu’nun seçilmesi tesadüfi olmamıştır. Mustafa Baydar, Atatürk’ün Kastamonu’yu seçme nedenini şöyle açıklamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında çıkarılan idam fetvasına karşılık, Anadolu müftüleri karşı fetva çıkarmışlardır. Bu fetvadaki imzaların çoğu Kastamonu’dan idi. Yine Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu’nun pek çok yerinde başlayan iç ayaklanmalar Kastamonu’da görülmediği gibi bu isyanların bastırılması ve Batı Cephesi için gerekli asker ve malzeme temininde büyük fayda sağlamıştır. En önemlisi ise o dönemde Ankara’ya tek ulaşım yolunun İnebolu’dan geçiyor olmasıydı. İnebolu’ya vapurlar ile gelen cephane, İnebolu kayıkçıları ile kıyıya, kıyidan halkın yardımlarıyla İnebolu’nun içlerine taşınmış, devamında ise kağnılarla Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara’ya ulaştırılmıştır. İstiklal yolunda Mehmetçiğe cephaneyi ulaştırmada, Kastamonu’da milli bilinçle yayınlanan Açıksöz ve Koroğlu adlı gazetelerin, eğitim kurumlarında görev yapan milliyetçi ve modern zihniyete sahip öğretmenlerin, İnebolu kayıkçılarının, Kastamonu Valisi Muhittin Paşa ve İnebolu halkının büyük hizmetleri olmuştur. İnebolu dışında Kastamonu merkezinde de milli mücadeleyi destekleyen hummalı çalışmalar yapılmıştır. Kastamonu’da faaliyet gösteren müstakil cemiyetler, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında toplanarak, işgalleri kınayan mitingler düzenlemişlerdir. İşte tüm bu olumlu özelliklerin bir araya gelmesi, Atatürk’ün daha önce hiç görmediği bu şehri seçmesinde etkili olmuştur⁶²⁶.

1922 senesinde Kastamonu Sultanisi edebiyat öğretmeni İsmail Habip, Mustafa Kemal’i ziyaret için Çankaya Köşkü’ne gelmiştir. Ancak bu ziyaretinin asıl amacı Mustafa Kemal’i Kastamonu’ya davet etmektir. Sonrasında davet için Kastamonu’dan bir heyet Ankara’ya gelse de o sırada Mustafa Kemal’in hasta olması nedeniyle

⁶²⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C. 1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 130-132.

⁶²⁵ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924- 1930)*, Başnur Matbaası, Ankara 1972, s.137.

⁶²⁶ Nezahat Özcan, “Atatürk’ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 57, 2003, s. 1279-1283.

görüşmeden geri dönmüştür. En son 1925 senesinde ikinci bir heyet, Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal ile görüşmüş ve onu şehirlerine davet etmişlerdir. Atatürk yapılan bu davetler üzerine Kastamonu gezisine çıkmaya karar vermiştir. Bu gezi, Atatürk'ün 1919 senesinden beri düşündüğü ve ara ara yakın arkadaşları ile paylaştığı bir inkılabın gerçekleştirileceği bir gezi olmuştur⁶²⁷.

23 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'ya doğru yola çıkan Mustafa Kemal ve heyeti, öğle yemeğini Çankırı'da yiyip yoluna devam etmiştir. Kastamonu'ya yaklaşıldığında, Olukbaşı sırtlarından itibaren halkın iki sıra halinde kendisini beklediğini gören Mustafa Kemal, otomobilinden inerek halkın sevgi gösterileri arasında yaya olarak yoluna devam etmiştir. Mustafa Kemal'in bu sırada başı açık ancak elinde bir panama şapkası vardı. Valilik binasına gelen Mustafa Kemal, vali ile şehir hakkında görüşme yapıp, kendisi için ayrılmış olan Terzi Mehmet Emin Ağa'nın konağına gitmiştir. Konak önünde yapılan fener alaylarını ve sevinç gösterilerini Mustafa Kemal'in başı açık bir şekilde izlediğini gören halk da başlarındaki fes ve sarıkları çıkarmıştır⁶²⁸.

Ertesi gün Mustafa Kemal, önce kışlayı sonrasında hastane ve kütüphaneyi ziyaret edip oradaki insanlarla dertleşmiştir. Bu sohbetler sırasında sarık hakkında konuşan Mustafa Kemal, sarığın sadece din görevlilerine ait bir başlık olduğunu, din görevlisi olmayanlara sarık sardırılmaması gerektiğini, din görevlilerinin de sadece vazife başında iken sarığı sarmalarının lazım geldiğini söylemiş ve yapacağı inkılabın ilk sinyallerini de vermiştir. Devamında, belediyeye giderek çeşitli halk heyetleri, öğretmen, çiftçi ve esnaflarla da konuşarak kılık kıyafet ve şapka ile ilgili sohbetlerine devam eden Mustafa Kemal, heyeti ile beraber İnebolu'ya doğru yola çıkmıştır. Geç saatlerde varılmış olmasına rağmen İnebolu halkının sevgi gösterileri ve top atışları ile karşılanmışlardır. Ertesi gün öğleye kadar istirahat eden Mustafa Kemal, sonrasında heyetleri kabul etmiş, İnebolulu denizciler ve öğretmenlerle sohbetlerde bulunmuştur. Belediye, Kaymakamlık ve Türk Ocağını da ziyaret eden Mustafa Kemal, burada Mustafa Selim (İmece) adında Hukuk Fakültesi öğrencisinin Türk Ocakları adına yaptığı konuşmayı dinlemiştir. Bu konuşmada özetle *“Ey Sevgili Gazimiz, bizden ne isterseniz isteyin, biz buna hazırız. Gösterdiğiniz yol üzerinde bir an tereddüt eder veya geriye gidersek milletimizin günahı üzerimize olsun.”* şeklindeki sözler, kadınlı erkek

⁶²⁷ Özcan, a.g.m., s. 1283-1285.

⁶²⁸ Goloğlu, a.g.e., s. 138.

tüm halkın Mustafa Kemal'e, Cumhuriyete ve medeniyete olan bağlılığını göstermiştir. Yapmayı düşündüğü devrime toplumun hazır olduğunu gören Mustafa Kemal, 27 Ağustos 1925 günü İnebolu halkına yaptığı konuşmada özetle, “...düşüncesiyle, zihniyetiyle uygar olan Türk halkı, uygar ve ileri görüşlü insanlar olduklarını aile hayatı, yaşayış tarzı ve baştan aşağı dış görünüşü ile ispatlamak zorundadır. Medeni ve milletlerarası kıyafet bizim için çok kıymetli ve milletimize yakışır bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve doğal olarak bunları tamamlamak üzere başı güneşten koruyan kenarlı başlık. Açık söylemek isterim bu başlığın adı şapkadır” demiştir. Yine bu konuşmasında, artık kadınların yüzlerini açmaları gerektiğini de dile getirmiştir. Mustafa Kemal'in bu konuşması, geniş halk kesimi tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır⁶²⁹.

28 Ağustos 1925 günü İnebolu'dan ayrılarak Kastamonu'ya gelen Mustafa Kemal'i, aceleyle dikilmiş şapkaları başlarında olan memur ve halk karşılamıştır. Aynı gün Mustafa Kemal, Taşköprü'ye giderek hükümet binası ve belediyeyi ziyaret edip geri dönmüştür. 29 Ağustos günü ordu mensuplarının kışlada verdiği ziyafete katılarak konuşmasını yaptıktan sonra, Daday' a geçip hükümet binası ve belediyeyi gezmiştir. 30 Ağustos günü Kastamonu Türk Ocağını ziyaret eden Mustafa Kemal, ertesi gün şehirden ayrılmış ve 1 Eylül 1925 tarihinde Ankara'ya dönmüştür. 2 Eylül 1925 tarihinde çıkarılan 2413 sayılı kararname ile devlet memurları için şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir⁶³⁰.

16 Kasım 1925 tarihinde, Konya Mebusu Refik Bey ve arkadaşları tarafından meclis başkanlığına Şapka İktisâsı hakkında kanun teklifinde bulunulmuştur⁶³¹. 18 Kasım 1925 tarihinde, 2/479 numaralı Şapka İktisâsı hakkında kanun teklifinin görüşülmesinin uygun olduğuna dair lâyiha encümeni mazbatası, Genel Kurula gelmiştir. Bu kanun teklifi ile birlikte layiha encümeni mazbatası, Dâhiliye ve Adliye encümenlerine havale edilmiştir⁶³². İlgili komisyondan geçen bu kanun teklifi, 25 Kasım 1925 günü genel kurulda görüşülmeye başlanmıştır. Bu görüşmeler sırasında Bursa Mebusu Nurettin Paşa'nın kanun layihasının reddi hakkında verdiği tavrı okunmuştur. Nurettin Paşa tavrında, çıkarılmak istenen bu kanun ile 2413 sayılı devlet memurlarının şapka giyme zorunluluğu ile alakalı kararnamenin, Teşkilât-ı Esâsiye'ye

⁶²⁹ Goloğlu, a.g.e., s. 138- 142.

⁶³⁰ Özcan, a.g.m., s. 1287.

⁶³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Dokuzuncu İctima, 16 Teşrinisani 1341, s. 125.

⁶³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Onuncu İctima, 18 Teşrinisani 1341, s. 141.

aykırı olduğu iddiasında bulunmuştur. Ancak bu iddiaya meclis tarafından şiddetle karşı çıkmış hatta birçok milletvekili söz alarak sert eleştirilerde bulunmuştur. Tüm bu görüşmeler sonrasında oylamaya sunularak kabul edilen Şapka İktisası Hakkında Kanun, üç gün sonra Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁶³³.

Şapka İktisası Hakkında Kanun'un maddeleri şu şekildedir:

“Madde 1– Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilümun müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk Milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafı bir itiyadın devamını hükümet meneder.

Madde 2– İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 3– İşbu kanun Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti taraflarından icra olunur.”⁶³⁴.

Bu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve memurlar için geçerli olup kadınları ve halkı kapsamamıştır. Ancak Türk halkının da şapkaya zıt bir alışkanlığı devam ettirmesi yani fesi kullanması yasaklanmıştır.

O dönem tepkiye neden olabileceği düşüncesi ile kadınların giydiğı çarşaf ve yüzlerine taktığı peçeyle alakalı herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Lakin Atatürk, çağdaşlığın sembolü ve Cumhuriyetin yeni yüzü olan kadına modern bir görünüş kazandırmaya çalışmış ve bu işe yakın çevresindeki kadınlarla başlamıştır. Giyim kuşam hususunda kadınlara öncü olmaları için eşi Latife Hanım, manevi kızları Sabiha Gökçen ve Afet İnan'ı teşvik etmiştir. Yine yakın arkadaşlarının eşleri de modern giyimleriyle Türk kadınına örnek olmuşlardır. Ayrıca kadınların modern giyinmelerini desteklemek amacıyla gazete ve dergilerde Avrupa modasını yansıtan kıyafet ve şapka modelleri yer almıştır. Teşvik edici çalışmaların da etkisi ile büyük şehirlerde kadınların şapkaya talebi artmışsa da bazı kesimlerde peçe kullanımı devam etmiştir. Şapkaya olan talebin her geçen gün artması, mevcut dükkânların yetersiz kalması üzerine Avrupa'dan şapka ithal edilmeye başlanmıştır. Şapka ithali nedeni ile yurt dışına akan paranın büyük miktarlara ulaşması üzerine İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya gibi şehirlerde şapka atölyeleri kurulmuştur. Ankara'da kadın şapkacılığının gelişmesinde özellikle İsmet İnönü Kız Enstitüsü oldukça önemli bir yer tutmuştur. Yine Kız Enstitüleri, Avrupa modasını takipte ve yeni tarz Cumhuriyet kadınının yetişmesinde önemli vazifeler

⁶³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Ondördüncü İctima, 25 Teşrinisani 1341, s. 220-232.; Selami Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, Atatürk Yolu Dergisi, C. 4, S. 16, 1995, s. 542-543.; Özcan, a.g.m., s. 1287.

⁶³⁴ “Şapka İktisası Hakkında Kanun”, Kanun No: 671, Resmi Gazete, 28 Kasım 1925, Sayı: 230, s. 691.

yüklenmiştir⁶³⁵. Özetle Şapka İnkılabı'nın toplumsal dönüşümdeki etkisi, kadın kıyafetlerine de yansımıştır.

1.2. HAZIR GİYİMİN TEMELİNİ OLUŞTURAN PAMUKLU VE YÜNLÜ DOKUMA ÜRETİMİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ALINAN MİLLİ KORUNMA KARARLARI

1.2.1. Milli Korunma Kanunu

II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı öncesinde esen savaş rüzgârları, uluslararası alanda kendini çok önceden hissettirmişti. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte ortaya çıkan sıkıntılar, sorunları barışçıl yollarla çözmeye amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin varlık gösterememesi nedeniyle daha da artmıştır. Almanya'nın hızla silahlanmaya başlaması, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Avusturya'nın yeni bir ordu kurma teşebbüsü neticesinde siyasi, askeri ve ekonomik dengeler alt üst olmuş, Avrupa yeni bir savaşa doğru sürüklenmiştir. Ancak Türkiye, 1929 Dünya Ekonomik Krizinden Avrupa kadar etkilenmemiş hatta krizi bir fırsata çevirerek bu dönemde önemli yatırımlarda bulunmuştur. Devletçilik modelinin uygulandığı bu dönemde, bilhassa tekstil alanında Bakırköy Bez Fabrikası, Kayseri Bez Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası ve diğer alanlarda Paşabahçe Cam Fabrikası, İzmit Kâğıt Fabrikası, Karabük Demir Çelik gibi birçok fabrikanın kurulması ile Türk sanayisi büyük gelişme göstermiştir. Dünyadaki siyasi gelişmeleri de yakından takip eden Türkiye, 1939 yılı Eylül ayında başlayan savaşın kendi topraklarına sıçramaması için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak olası bir savaş durumuna karşı da en az zararla çıkabilmek için askeri, siyasi ve ekonomik alanda bir takım sert tedbirler almak durumunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu yıllarda, ekonomi alanında alınan tedbirlerden biri de “Milli Korunma Kanunu” olmuştur⁶³⁶.

TBMM'nin 1 Kasım 1939 tarihli açılış konuşmasında İsmet İnönü, içinde bulunulan olağanüstü şartlara karşı, iktisadi hayattaki düzeni korumak için bir takım kanuni tedbirler almaya ihtiyaç duyma ihtimali olduğunu söylemiştir. Nitekim İsmet İnönü'nün talimatıyla hükümet tarafından savaş dönemine uygun bir ekonomi politikası hazırlamak için adım atılmıştır. Dönemin İktisat Vekili Hüsnü Çakır ve ardından

⁶³⁵ Hülya Arabacı ve Kenan Saatçioğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Şapkanın Değişim Serüveni”, *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S.6, 2021, s. 271,273-275.

⁶³⁶ Mehmet Korkud Aydın, *Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.29, S. 1, 2019, s. 413- 414.

Başbakan Refik Saydam'ın hazırladığı projeler yeterli görülmezince Recep Peker başkanlığında kurulan komisyon tarafından Milli Korunma Kanunu adıyla 70 maddelik bir tasarı hazırlanarak 15 Ocak 1940 tarihinde meclise sunulmuştur. Maddelerin tek tek görüşüldüğü kanun tasarısı kısmen değişikliğe uğrayarak 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiştir. 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu, 26 Ocak 1940 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁶³⁷.

Millî Korunma Kanunu, Türkiye'nin savaş dönemi ekonomisini yönetebilmek için geliştirdiği temel bir araç olmuştur. Bu dönemde, Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından birincisi, tarafsızlığını koruyabilmek için büyük bir orduyu seferber etme gereğinden kaynaklıydı. Şöyle ki sayısı 1 milyonu aşan bir ordu için büyük bir köylü nüfusunun askere alınması, üretici grubunda azalma yaratırken tüketici grubunda da artma demektir. Böyle büyük bir orduda, askerlerin beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim ihtiyacının karşılanması, hayvan gücü kaynaklı çok sayıda hayvanın beslenmesi gereği, tüketimdeki artışın büyüklüğünü ortaya koymaktaydı. Bu durumda yapılacak şey, ülkedeki üretim ve tüketim dengesini yeniden sağlamaktır⁶³⁸.

Bu dönem Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından ikincisi ise “dış ticaret” konusuydu. Türkiye, ihtiyacı olan malları artık yeterli düzeyde ithal edememekteydi. Bunun nedeni, savaş yüzünden malların üretildiği ülkelerde yaşanan fiyat artışıydı. Bu ihtiyaç mallarının iç piyasada da bulunamaması sebebiyle fiyatlar yüksek artış eğilimi göstermekteydi. Diğer taraftan Türkiye'nin ihraç ettiği mallara, yüksek fiyatlı dış talebin artması ise bu malların iç piyasadaki dengelerinin bozulmasına sebep olmaktaydı. Özetle savaş koşullarına göre ekonomide dengenin yeniden kurulması gerekiyordu. İşte Milli Korunma Kanunu böyle bir ortamda sorunları çözmek için çıkarılmıştır⁶³⁹.

Milli Korunma Kanunu, altı bölümden oluşmuştur. Genel hükümler başlığı altındaki birinci bölüm, kısmî veya genel seferberlik, harbe girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyetini de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki harp durumunda yani üç olağanüstü halde, İcra Vekilleri Heyetine verilen görev ve yetkileri içermektedir⁶⁴⁰.

İkinci Bölüm, teşkilat başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümde, İcra Vekilleri Heyetince alınacak kararları hazırlamak ve vekâletler arasında iş birliğini sağlamak için

⁶³⁷ Aydın, a.g.m., s. 414-416.; “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, s.13213.

⁶³⁸ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 83-84.

⁶³⁹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 84.

⁶⁴⁰ “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, s.13213.

bir Koordinasyon Heyeti'nin kurulacağı, bu heyete başbakan veya önereceği vekilin başkanlık yapacağı ve ilgili işleri yürütmek için başvekâlette bir büro kurulacağı hususları ile alakalıdır. Devamında ise İcra Vekilleri Heyetince alınan kararların, ilgili bakanlıklar veya kuruluşlarca yerine getirileceğinden söz edilmiştir⁶⁴¹.

Kanunun ana gövdesini oluşturan üçüncü bölümde, iktisadi faaliyetlere müdahale biçimi yer almaktadır. İlgili bölümün maddelerinde, çalışma şartları, tarım, sanayi ve madencilik, iç ve dış ticaret, finansman, taşıma hizmetleri ve kiralara ilişkin düzenlemeler açıklanmıştır⁶⁴².

Dördüncü bölüm mali, beşinci bölüm ceza ve son bölüm ise çeşitli yani dağınık hükümleri içermektedir⁶⁴³.

Uygulanması esnasında karşılaşılan bir takım sorunlar nedeniyle Milli Korunma Kanunu'nda altı kez değişiklik yapılmış olsa da bu değişiklikler, içeriğin genişletilmesi, yeni yetkilerin getirilmesi ve verilecek ceza miktarlarında yapılacak artış üzerinedir. Yani kanunun ana maddelerinde köklü değişiklikler yapılmamıştır⁶⁴⁴.

1.2.2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Pamuk ve Pamuk İpliği Üzerine Alınan Kararlar

Cumhuriyetin ilanı sonrası başlatılan sanayileşme çabaları içerisinde milli bir dokuma sanayinin kurulması, Atatürk'ün öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Bu nedenle, dokuma sanayiinde ihtiyaç duyulan miktarda ve kalitede pamuk üretimi için bir takım çalışmalar yapılmıştır⁶⁴⁵. Bunlardan ilki, farklı türdeki pamuk tohumlarının ülkeye getirilerek deneme üretimlerinin yapılması ve rekoltesi yüksek olan pamuk tohumlarının belirlenerek yaygınlaştırılması işidir. Rekoltesi yüksek olan ABD kökenli Akala ve Clevelend cinsi pamukların yaygınlaştırılmasında özellikle Adana, Eskişehir ve Nazilli'de kurulan pamuk istasyonlarının büyük faydası olmuştur⁶⁴⁶. Yine bu alanda, 27 Ocak 1936 tarih ve 2903 sayılı “Pamuk Islahı Kanunu” çıkarılmış⁶⁴⁷, pamuk ıslahı, ekim alanlarının genişletilmesi, maliyet fiyatlarının düşürülmesi hususlarında çalışmalar

⁶⁴¹ “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, s.13213.

⁶⁴² Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 98- 102.; “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, s.13213- 13215.

⁶⁴³ “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, s.13215- 13216.

⁶⁴⁴ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 105.

⁶⁴⁵ Nadir Yurtoğlu, “Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk (1923-1938)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 39, S. 68, 2020, s. 519.

⁶⁴⁶ Nadir Yurtoğlu, “İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, 2020, s. 1832.

⁶⁴⁷ Yurtoğlu, a.g.m., s. 531.

yapmak üzere “Pamuk İşleri Müdürlüğü” kurulmuştur. Tarımda makineleşmeyi gerçekleştirmek üzere yurt dışından pamuk ekim araçları getirilmiş, pamuk sanayiindeki sorunları çözmek üzere çeşitli komisyonlar oluşturulmuştur⁶⁴⁸.

Mısır Ziraat Nezareti tarafından hazırlanmış, pamuk ekim teknikleri ve yeniliklerinin gösterildiği 1400 metre uzunluğundaki filmin satın alınabilmesi için gereken 30 İngiliz lirasının döviz olarak verilmesiyle alakalı 18 Mayıs 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, pamuk tarımında halkın eğitilmesi çalışmalarına da yer verildiğini göstermektedir⁶⁴⁹.

Tüm bu çalışmalar sonucu 1939 yılına gelindiğinde, devlet ve özel kesim tarafından kurulmuş pek çok fabrika olup, bu fabrikalarda toplam 266.528 iş ve 5517 tezgâh bulunmaktaydı. Bu gelişmelere karşın Türkiye’nin pamuk iplik kullanımındaki ithalat payı % 30, pamuklu dokumada ise % 25 oranındaydı. Kısacası Türkiye, II. Dünya Savaşı başladığında, pamuklu dokumacılıkta bu oranlarda dışa bağımlı idi. Savaşın Türkiye’ye en büyük etkisi, ithalat alanında olmuştur. İthalatta yaşanan düşüş, pamuk fiyatlarında artış, karaborsacılık, hayat pahalılığı ve ekonomik bunalıma çare olarak ise Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun maddelerine dayanılarak, pamuklu dokuma üretiminin artırılması ve dağıtılması hususunda bir takım düzenlemeler yapılmıştır⁶⁵⁰.

Milli Korunma Kanunu doğrultusunda pamukla ilgili alınan kararlar şu şekildedir:

1- Direk olarak üreticiden pamuğun satın alınması için 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu’nun 26. maddesine dayanarak Ticaret Vekâleti emrine 6.000.000 Liraya kadar kredi ayrılması, 21 Eylül 1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilerek uygulamaya konmuştur (Karar No 59)⁶⁵¹.

2- 24 Aralık 1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile üretici dışındaki kimselerden de pamuk satın alınması ve dışarıya pamuk satılmasına ilişkin husus kabul edilmiştir. Bu yeni kararın detayı şu şekilde açıklanmıştır. K/59 sayılı karara dayanarak Ticaret Vekâleti emrine ayrılan kredi ile normal masraf ve % 5 ihracatçı karı eklenerek, üretici dışındaki kimselerden de pamuk satın alınabilecektir. Bu alım ve ihraç işlerini yerine getirme işi için TC. Ziraat Bankası görevlendirilmiştir. Bankanın bu hizmetine karşılık,

⁶⁴⁸ Yurtoğlu, a.g.m., s. 1832- 1833.

⁶⁴⁹ BCA, 30-18-1-2/ 87-44-5, 18 Mayıs 1939.

⁶⁵⁰ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 315.

⁶⁵¹ BCA, 30-18-1-2/ 92-92-2, 21 Eylül 1940.

masrafları dışında % 1 komisyon verilecektir. Bu işlemlerden doğacak herhangi bir zarar ayrılacak fondan hesap edilecektir (Karar No 87)⁶⁵².

3- Bakanlar Kurulunca 27 Mart 1941 tarihinde kabul edilen karara göre, Milli Korunma Kanunu'nun 31. maddesine dayanarak Aydın, İzmir, Denizli, Manisa, İçel, Seyhan ve İstanbul şehirlerinde ikametgâhları veya ticarethaneleri bulunan üretici, tüccar veya yabancı tüccarlar ile Türkiye'de var olan iplik ve mensucat fabrikaları, yedi gün içerisinde en yakın TC. Ziraat Bankası şubesine giderek ellerinde bulunan pamukları beyan etmek zorundadır. Yine Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak beyan edilen pamuklara devlet tarafından el konulmuştur. El konulan pamuklar, Ticaret Bakanlığı tarafından mevsim başında belirlenen fiyatlara göre satın alınacaktır (Karar No 127)⁶⁵³.

4- 14 Nisan 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan bu kanun ile Ticaret Bakanlığı'na, gerekli göreceği ithal ve ihraç maddeleri için fiyat belirlemek ve belirlenen fiyattan fazlasına ithal veya azına ihraç yapılmasını yasaklama yetkisi verilmiştir. Yine Ticaret Bakanlığı, bir malın iç ve dış satışı arasında yüksek kâr olursa, bu kârdan TC. Ziraat Bankası'nda bir fon kurarak ihracat bedellerinden bu fona ayrılacak miktarları belirleyebilecektir. Pamuk için en düşük ihraç fiyatı, fon miktarı ve iç fiyat tespiti, Ticaret ve İktisat Bakanlıkları tarafından ortaklaşa yapılacaktır (Karar No 136)⁶⁵⁴.

5- Bakanlar Kurulu tarafından 27 Eylül 1941 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren bu karar ile K/127 sayılı kararın 12. maddesinde yer alan Akala pamukları için belirlenen satın alma fiyatları değiştirilmiştir (Karar No 195)⁶⁵⁵.

6- 27 Kasım 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, TC. Ziraat Bankası'na pamuk satışları için verilecek komisyon ile ilgilidir (Karar No 229)⁶⁵⁶.

7- 16 Nisan 1942 tarihli karar, 127 sayılı karara dayanarak hükümetçe el konulup TC. Ziraat Bankası tarafından satın alınan pamuklardan, 27 Kasım 1941 tarihinden önce satılanlar için de bankaya, 87 sayılı karar hükümlerince % 1 komisyon verileceği ile alakalıdır (Karar No 309)⁶⁵⁷.

⁶⁵² BCA, 30-18-1-2/ 93-117-14, 24 Aralık 1940.

⁶⁵³ BCA, 30-18-1-2/ 94-26-5, 27 Mart 1941.

⁶⁵⁴ BCA, 30-18-1-2/ 94-33-13, 14 Nisan 1941.

⁶⁵⁵ BCA, 30-18-1-2/ 96-82-7, 27 Eylül 1941.

⁶⁵⁶ Tekeli ve İlkın, a.g.e., s. 320.

⁶⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 98-31-1, 16 Nisan 1942.

8- 12 Mayıs 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararında, 195 sayılı karar ile tespit edilen fiyatlarla satın alınıp, 127 sayılı kararda yazılı fiyatlar üzerinden millî sanayiye devredilen pamukların, fiyat farklarının TC. Ziraat Bankası'nda oluşturulan fondan ödenmesine karar verilmiştir (Karar No 450)⁶⁵⁸.

9- 18 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 1942 yılı mahsulü pamuklara el konularak halen geçerli olan fiyatlarla satın alınması hususu kabul edilmiştir. Bu kararın detayı şu şekilde açıklanmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesi ile verilen yetkiye dayanarak İstanbul, Aydın, İzmir, Balıkesir, Denizli, Manisa, İçel, Seyhan, Antalya, Kayseri, Konya, Malatya, Gaziantep ve Kars illerinde bulunan 1942 yılı mahsulü pamuklara el konulmuştur. El konulan pamukların bedelleri, 1942 yılı için belirlenen fiyatlar üzerinden peşin ödenerek, gönderilecek bölgelere göre Sümerbank teşkilatı, Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri ve TC. Ziraat Bankası tarafından teslim alınacaktır (Karar No 469)⁶⁵⁹.

10- 2 Nisan 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre, İktisat Bakanlığınca belirlenecek olan illerdeki gerçek ve tüzel kişiler, bu kararın yayımlandığı tarihte sahip oldukları veya ellerinde bulundurdıkları pamukların tür, miktar ve nitelikleriyle ilgili tüm bilgileri gösterir bir beyanname vermeye mecbur tutulmuşlardır. Gerekli görüldüğünde, beyana tabi tutulan pamukların bir kısmına veya tamamına el koyarak dağıtmak, satmak veya kârsız vermek ve bu işlemlerle ilgili şartları tespit etmek konusunda İktisat Bakanlığı yetkili kılınmıştır (Karar No 582)⁶⁶⁰.

11- 6 Eylül 1945 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilen karara göre, Milli Korunma Kanunu'nun 7 ve 14. maddelerine dayanılarak Aydın, İzmir, Denizli, Manisa, Balıkesir, Kütahya, İçel, Seyhan, Antalya, Hatay, Gaziantep, Malatya, Elâzığ ve Maraş illerinde, 1945- 1946 rekolte yılı mahsulü olan bütün pamuklara el konulması kararlaştırılmıştır. El konulan pamukları, 7 Eylül 1945 tarih ve 6103 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan fiyat üzerinden toplama ve ihtiyaç sahiplerine satma işi için Sümerbank görevlendirilmiştir (Karar No 606)⁶⁶¹.

12- Bakanlar Kurulu'nun 14 Nisan 1948 tarihli kararına göre, Amortisman Sandığındaki 6.000.000 Türk Lirasından, Sümerbank'ın ileriki yıllarda ihtiyacını

⁶⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 101-33-7, 12 Mayıs 1943.

⁶⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/ 103-69-20, 18 Eylül 1943.

⁶⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/ 107-109-4, 2 Nisan 1945.

⁶⁶¹ BCA, 30-18-1-2/ 109-55-2, 6 Eylül 1945.

karşılama amacıyla TC. Ziraat Bankası'na emanet veya borç olarak verilecek para, Çukurova üreticisinden pamuk satın alınması için kullanılabilecektir (Karar No 728)⁶⁶².

Milli Korunma Kanunu doğrultusunda pamuk ipliği ve dağıtımı ile ilgili alınan kararlar şu şekildedir:

1- Bakanlar Kurulu'nun 3 Nisan 1940 tarihli kararına göre, Millî Savunma Bakanlığı'nca gerekli görülen dikiş ipliği üretimi için Sümerbank tarafından ek tesisat ve inşaat yapılması, ayrıca Milli Korunma Kanunu ile belirlenen ödenekten ayrılan 600.000 Liralık sermayenin bu iş için Sümerbank'a tahsis edilmesi hususu kabul edilmiştir (Karar No 19)⁶⁶³.

2- 30 Ocak 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilerek yürürlüğe giren bu karara göre, Milli Korunma Kanunu kararlarına dayanarak Sümerbank fabrikaları ile özel fabrikalar tarafından üretilen ve gerektiğinde dışardan ithal edilecek olan pamuk ipliklerinin dağıtım ve satış işlerinin gerçekleştirilmesi için İktisat Vekilliği'ne bir milyon liraya kadar döner sermaye ayrılmıştır (Karar No 95)⁶⁶⁴.

3- 21 Ağustos 1941 tarihli karara göre, Sümerbank fabrikaları ve mihanikî tezgâhlarla üretim yapan kuruluşlar tarafından imal edilecek her tür pamuklu dokumaların üretim hacmi, miktarı ve cinsini belirlemeye İktisat Vekâleti yetkili kılınmıştır. İktisat Vekâleti'ne, yapacağı bu iş için 400.000 Liraya kadar bir döner sermaye ayrılmıştır (Karar No 190)⁶⁶⁵.

4- 25 Ağustos 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, Milli Korunma Kanunu uyarınca çeşitli bakanlık ve kuruluşlara ayrıldığı halde kullanılmayan ya da kullanımına ihtiyaç kalmayan sermayelerin iptali hususundadır. Bu kararın 1. maddesinin d fıkrasında, dikiş ipliği imali için gerekli tesisatı yapması amacıyla Sümerbank'a 600.000 Türk Lirası sermayenin ayrıldığı K/19 sayılı karar iptal edilmiştir (Karar No 191)⁶⁶⁶.

5- Bakanlar Kurulu tarafından 16 Kasım 1941 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren karar ile Ticaret Bakanlığı tarafından dışarıdan getirilecek ipliklerin Sümerbank

⁶⁶² BCA, 30-18-1-2/ 116-26-15, 14 Nisan 1948.

⁶⁶³ BCA, 30-18-1-2/ 90-32-19, 3 Nisan 1940.

⁶⁶⁴ BCA, 30-18-1-2/ 93-128-3, 30 Ocak 1941.

⁶⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/ 96-73-19, 21 Ağustos 1941.

⁶⁶⁶ BCA, 30-18-1-2/ 96-75-5, 25 Ağustos 1941.

tarafından dağıtılması hususundaki 95 sayılı kararın 4. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır (Karar No 217)⁶⁶⁷.

6- 23 Şubat 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre; K/95 sayılı kararın 5. maddesine dayanarak pamuk ipliklerinin dağıtım ve satış işlerinin bir elden idaresi için Ekonomi Bakanlığı'na ayrılmış olan 1.000.000 Türk Lirası döner sermaye, 2.000.000 Türk Lirasına çıkarılmıştır (Karar No 279)⁶⁶⁸.

7- Bakanlar Kurulu tarafından 17 Nisan 1943 tarihinde kabul edilen karara göre, K/95, K/190, K/279 sayılı kararlara dayanarak Ekonomi Bakanlığı emrine verilen 2.400.000 Türk Lirası döner sermayenin, borç olarak kullanılması ve 4.000.000 Türk Lirasına yükseltmesi uygun görülmüştür (Karar No 444)⁶⁶⁹.

8- 24 Mayıs 1944 tarihli karara göre, K/95 ve K/190 sayılı kararlar ile imal edilen ürünlerine el konulan fabrikalardan ve diğer kaynaklardan temin edilip Sümerbank tarafından dağıtılan veya satışa sunulan pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve bunlardan imal edilmiş ürünlerin, piyasayla uyum ve kararlılığını sağlamak üzere bir kısmından prim alma veya prim vermeye İktisat Vekilliği yetkili kılınmıştır. Bu primlerden temin edilecek meblağdan TC. Ziraat Bankası'na yatırılacak olan 15 milyon lira, taş kömürü maliyeti ile satışları arasındaki farktan kaynaklı zararları karşılamak üzere Ereğli Kömür İşletmelerine devredilecektir (Karar No 522)⁶⁷⁰.

9- Bakanlar Kurulunca 22 Kasım 1945 tarihinde kabul edilen karar ile üretilen ve ithal edilen pamuk ipliğinin, nerelerde kullanılabileceği ve ne şekilde satılabileceğine dair K/95 sayılı kararın 2. ve 3. maddesi değiştirilmiştir (Karar No 612)⁶⁷¹.

10- 6 Şubat 1946 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen karara göre; 522 sayılı kararın birinci maddesi gereğince Sümerbank'ın pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve benzeri ürünlerden elde edeceği primlerden, TC. Ziraat Bankası'na yatırılacak olan 12.000.000 Türk Lirasının, linyit ve taş kömürü maliyet ve satış fiyatları farkından doğacak zararı karşılamak üzere Ereğli Kömür İşletmesi ve Garp Linyitleri İşletmesine aktarılması için Ekonomi Bakanlığına yetki verilmiştir (Karar No 618)⁶⁷².

⁶⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/ 96-95-10, 16 Kasım 1941.

⁶⁶⁸ BCA, 30-18-1-2/ 97-120-14, 23 Şubat 1942.

⁶⁶⁹ BCA, 30-18-1-2/ 101-25-10, 17 Nisan 1943.

⁶⁷⁰ BCA, 30-18-1-2/ 105-32-11, 24 Mayıs 1944.

⁶⁷¹ BCA, 30-18-1-2/ 109-68-16, 22 Kasım 1945.

⁶⁷² BCA, 30-18-1-2/ 110-10-6, 6 Şubat 1946.

11- 23 Haziran 1948 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren karar ile pamuk ipliği ve pamuklu dokumaların dağıtım ve satışı ile alakalı K/95, K/190, K/279, K/444 ve K/ 612 sayılı kararlar, 1 Eylül 1948 tarihi itibariyle yürürlükten kaldırılmıştır. Diğer bir husus ise Milli Savunma Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Gümrük Muhafaza Teşkilatının pamuk ipliği veya pamuklu dokuma ihtiyacını karşılamak amacıyla bu işle uğraşan fabrikalara üretim programı vermek ve üretilecek ürünleri normal maliyetine belirli bir kâr eklenerek sattırmaya Ekonomi Bakanlığı yetkili kılınmıştır (Karar No 746)⁶⁷³.

12- 18 Ağustos 1949 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilen karar, Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı tarafından el tezgâh dokumacıları ve dokumacı kooperatiflerine dağıtılan pamuk ipliklerinden, tahsis sahiplerince zamanında alınmadığı için elde kalan kısım ile temin edilmiş ve edilecek ipliklerin Sümerbank tarafından piyasaya sunularak satılması ile ilgilidir. Bu ipliklerin satış fiyatlarının tespitinde ise yetki, İşletmeler Bakanlığına aittir (Karar No 788)⁶⁷⁴.

1.2.3. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Yünlü Dokuma Alanında Alınan Kararlar

Yünlü dokuma üretimini artırma hususunda alınmış olan Milli Korunma Kararları şunlardır:

1- 17 Temmuz 1940 tarihli karar, Romanya hükümeti ile yapılan ek ticaret anlaşmasına göre, buradan ithal edilecek petrol ve benzin karşılığında ihraç edilecek 3150 ton yapağı ile 1600 ton tiftik için Türkiye satıcıları adına sözleşme imzalamaya ve kendisine teslim edilen malları satın almaya TC. Ziraat Bankası'nın yetkili kılındığı hususundadır (Karar No 41)⁶⁷⁵.

2- 24 Aralık 1940 tarihli karara göre, Ekonomi Bakanlığı'nın gerekli görmesi üzerine Milli Korunma Kanunu'nun 31. maddesinin 2. fıkrasının verdiği yetkiye dayanarak ikametgâhları veya ticarethaneleri İstanbul'da olan ihracatçı, toptancı, komisyoncu, emanetçi, depocu, müteahhit, nakliyeciler ve bankalar gibi tüccar niteliğine sahip tüm gerçek ve tüzel kişilerin, memlekette yetişen her tür ve cinsten yapağıları beyanname ile bildirmeleri zorunlu kılınmıştır. Beyanlar, bu kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihinden itibaren beş gün içerisinde İstanbul Valiliği'ne yapılacaktır.

⁶⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 116-45-15, 23 Haziran 1948.

⁶⁷⁴ BCA, 30-18-1-2/ 120-61-11, 18 Ağustos 1949.

⁶⁷⁵ BCA, 30-18-1-2/ 91-68-8, 17 Temmuz 1940.

Beyan edilen yapağılara, değer fiyatı ödenerek satın alınmak üzere hükümet tarafından el konulmuştur (Karar No 80)⁶⁷⁶.

3- 17 Nisan 1941 tarihli bu kararnamede, gerekli görülecek ithal ve ihraç maddelerinin fiyatlarının tespiti ile ihracat fiyatlarındaki farklardan bir fon kurulması üzerine Ticaret Bakanlığı'na yetki verilmesi ayrıca yapağı fiyatlarının İktisat ve Ticaret Bakanlığı tarafından ortaklaşa tespit edilmesi hususuna yer verilmiştir (Karar No 136)⁶⁷⁷.

4- Bakanlar Kurulu'nun 26 Mayıs 1941 tarihli kabul ettiği karara göre, Milli Korunma Kanunu'nun 26. maddesine dayanarak Ticaret Bakanlığı tarafından lüzum görülen hallerde ve yerlerde Ticaret Ofisi'ne, doğrudan doğruya üreticisinden tiftik satın almak ve gerektiğinde ihraç etmek için yetki verilmiştir (Karar No 155)⁶⁷⁸.

5- 13 Haziran 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre, K/41 sayılı kararın uygulanmasında görevli kılınan TC. Ziraat Bankası'na, tiftik ve yapağı tüccarlarına ödediği satın alma bedeli üzerinden % 1 oranında komisyon verilmiştir (Karar No 163)⁶⁷⁹.

6- Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 1941 tarihli kararına göre; Milli Korunma Kanunu'nun 31. maddesine dayanarak Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, İstanbul, Balıkesir, Bursa, İzmir, Aydın, Manisa, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Niğde, Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Yozgat, Adana, Mersin, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Erzurum, Kars, Ağrı, Muş, Bingöl, Van, Trabzon illeri ile Polatlı ilçesinde bulunan gerçek ve tüzel kişiler, ellerinde var olan yapağıları beyanname ile bildirmeye mecbur tutulmuşlardır. Beyanlar, bu kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren en geç 10 gün içerisinde, en yakın TC. Ziraat Bankası şubesi veya ajansına yapılacaktır. Ayrıca Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak beyana tabi tutulan mallara, hükümet tarafından el konulmuştur (Karar No 200)⁶⁸⁰.

7- 17 Ocak 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile K/200 sayılı kararın 1. maddesinde yazılı olan mahallerde bulunan yapağılar için verilecek olan beyanname süresi 15 gün uzatılmıştır. Ayrıca K/200 sayılı kararın 1. maddesinde yazılı olmayan bütün il ve ilçelerde bulunan gerçek ve tüzel kişiler de ellerinde bulunan yapağıları, bu

⁶⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/ 93-117-11, 24 Aralık 1940.

⁶⁷⁷ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 324.

⁶⁷⁸ BCA, 30-18-1-2/ 95-45-6, 26 Mayıs 1941.

⁶⁷⁹ BCA, 30-18-1-2/ 95-50-1, 13 Haziran 1941.

⁶⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/ 96-82-1, 22 Eylül 1941.

kararın Resmi Gazetede yayımlanmasını takip eden 15 gün içerisinde TC. Ziraat Bankası şube veya ajansına bildirmek zorundadır (Karar No 257)⁶⁸¹.

8- Koordinasyon Heyetince yürürlüğe konulması teklif edilen bu karar, 2 Mart 1942 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir. Bu karara göre, K/257 sayılı karar ile yapağı üreticilerine, ellerindeki malları beyan etmeleri için verilen süre uzatılmıştır (Karar No 285)⁶⁸².

9- 27 Ağustos 1942 tarihli karara göre, Milli Korunma Kanunu'nun 4. ek maddesine dayanarak tüm memlekette var olan gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde olan bütün yapağı ve yünü, TC. Ziraat Bankası şubesi veya ajansına, bunların mevcut olmadığı yerlerde ise en yüksek mülkiye memuruna, bu kararın yayınlanmasından itibaren en geç 10 gün içerisinde bildirmesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, beyana tabi tutulan mallara hükümet tarafından el konulmuştur (Karar No 386)⁶⁸³.

1.3. İPEKLİ KUMAŞLAR HAKKINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Cumhuriyet döneminde ipekli kumaş standartlarını belirlemek amacıyla çıkarılmış kararname ve tüzükler şunlardır:

1.3.1. İpekçiliğin, Rekabetin Tesiri Altında Kaldığı ve Rekabetin Kalite Bozukluğu Doğurmakta Olduğu Anlaşıldığından İpekçilik Sanayiini Bu Tehlikeden Kurtararak Yerli İpeklerin Sürümünü Artırmak ve Kalitenin Artırılması ile İlgili Kararname (31 Temmuz 1936)

Yurdun köklü sanayiinden biri olan ipekçiliğin, gereksiz bir rekabetin etkisi altında kalması ve bu rekabet nedeniyle kalitesinde yaşanan bozulmalara karşı yerli ipeklerin sürümünü artırmak, istenilen özellik ve kalitede ipek üretimini temin etmek için standartlaştırılmasına lüzum görülmüştür. Buna istinaden, 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men’î ve İhracatın Murakabesi ve Kontrolü” hakkındaki kanunun verdiği yetkiye dayanarak hazırlanan karar, İktisat Vekilliğinin 27 Temmuz 1936 tarih ve 588/31267 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 31 Temmuz 1936’da onaylanmıştır⁶⁸⁴.

⁶⁸¹ BCA, 30-18-1-2/ 97-110-1, 17 Ocak 1942.

⁶⁸² BCA, 30-18-1-2/ 97-124-9, 2 Mart 1942.

⁶⁸³ BCA, 30-18-1-2/ 99-79-14, 27 Ağustos 1942.

⁶⁸⁴ BCA, 30-18-1-2/ 67-65-17, 31 Temmuz 1936; “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Kararname No: 5113, Resmi Gazete, 14 Ağustos 1936, Sayı: 3382, s. 7057; “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl: 1, Sayı: 16, Ankara, 1 Eylül 1936, s. 21.

Türkiye’de dokunan bazı ipekli kumaşların standardı aşağıda belirtilen şekliyle kabul edilmiştir⁶⁸⁵:

Madde 1- Türkiye’de dokunan ipekli kumaşlar, şarj ve apre dâhil olmamak şartı ile aşağıdaki standartlara tâbi tutulurlar.

a) 1- Bursa krepdöşini:

Çözüğü: Bükümsüz 48/50 Denye⁶⁸⁶

Atkı: 48/50 Denye

1 cm de asgarî tel adedi : 54

1 cm de asgarî atkı adedi : 36

Asgarî mamul genişlik : 80 cm.

Asgari sıklet { çiğ : 50 gr.
mamul: 36 gr.

a) 2 - Krepdöşin :

Çözüğü: Bükümsüz 48/50 Denye

Atkı: Bükümlü 48/50 Denye metrede asgarî 400 büküm

1 cm de asgarî tel adedi : 60

1 cm de asgarî atkı adedi : 40

Asgarî mamul genişlik : 100 cm

Asgari sıklet { çiğ : 65 gr
mamul: 50 gr

b) Krepbirman:

Çözüğü: Bükümsüz 28/30 Denye

Atkı: Bükümlü (krep) 20/22 Denye 3 kat, asgarî metrede 2400 büküm

1 cm de asgarî tel adedi : 120

1 cm de asgarî atkı adedi : 36

Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çiğ : 70 gr
mamul : 52 gr

⁶⁸⁵ “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Kararname No: 5113, Resmi Gazete, 14 Ağustos 1936, Sayı: 3382, s. 7057- 7058.; “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl: 1, Sayı: 16, Ankara, 1 Eylül 1936, s. 21- 22.

⁶⁸⁶ Denye, kumaşın dokunduğu ipliğin (9 bin metre) gram cinsinden ağırlığı yani kalınlığıdır.

c) Krepdamur:

Çözü: Bükümlü (krep)	18/20 Denye	3 kat asgarî 2400 büküm
Atkı: Bükümlü (krep)	18/20 Denye	3 kat asgarî metrede 2400 büküm
1 cm de asgarî tel adedi	: 48	
1 cm de asgarî atkı adedi	: 32	
Asgarî mamul genişlik	: 90 cm	
Asgari sıklet	{	çığ : 80 gr
		mamul : 60 gr

d) Krepjorjet:

Çözü: Bükümlü (krep)	20/22 Denye	2 kat metrede asgarî 2400 büküm
Atkı: Bükümlü (krep)	20/22 Denye	2 kat metrede asgarî 2400 büküm
1 cm de asgarî tel adedi	: 40	
1 cm de asgarî atkı adedi	: 32	
Asgarî mamul genişlik	: 90 cm	
Asgari sıklet	{	çığ : 56 gr
		mamul : 42 gr

e) Krepmaroken:

Çözü: Bükümsüz	28/30 Denye	
Atkı: Bükümlü (krep)	20/22 Denye	
1 cm de asgarî tel adedi	: 144	asgarî metrede 1800 büküm
1 cm de asgarî atkı adedi	: 22	
Asgarî mamul genişlik	: 90 cm	
Asgari sıklet	{	çığ : 100 gr
		mamul: 80 gr

f) Krepsaten:

Çözü: Bükümsüz	28/30 Denye	
Atkı: Bükümlü (krep)	20/22 Denye	3 kat metrede asgarî 1800 büküm
1 cm de asgarî tel adedi	: 144	
1 cm de asgarî atkı adedi	: 22	
Asgarî mamul genişlik	: 90 cm	

Asgari sıklet { çiğ : 110 gr
mamul: 80 gr

Madde 2- Bükümlerinin yönlerini değiştirmek suretiyle veya dokumasında yapılacak ufak bir değişiklikle birinci maddede belirtilenlere benzer ve o ağırlıklarda üretilecek kumaşlar aynı standarda tâbi tutulurlar.

Madde 3- Birinci maddede zikrolunan kumaşlar emprime yaptırılırsa dahi aynı standarda dâhildir.

Madde 4- Birinci maddede belirtilen kumaşlara ve tüm % 100 tabii ipekten üretilen kumaşlara “ipek”, % 100 sun'i ipekten üretilen kumaşlara “sun'i ipek” ve her oranda tabii ipekle karışık kumaşlara “karışık ipek” ibaresinin silinmeyecek bir şekilde konulması zorunludur.

Madde 5- Birinci maddede belirtilen kumaşlarda boyama işleminin ancak teknik gerekliliği dolayısı ile gerekli sınırları içerisinde ve her durumda ıslah edilen (boya ve apre) ipek ağırlığının % 5 ini aşmayan ağırlık artışı normal kabul edilir.

Madde 6- Dördüncü maddenin uygulanmasından, memleket içerisindeki üretim için ait oldukları dokuma fabrikaları, dışarıdan getirilecek ipekli kumaşlar için ise ithalât tüccarları sorumludurlar.

Madde 7- Birinci maddede belirtilen kumaşların üretimini yapan müesseseler, firma veya remizlerinin damgasını bu kumaşlara basma mecburiyetindedirler.

Madde 8- Tabii ipekten kasıt, yabanî ve ehlî ipek böceğinin salgısı olan ipektir.

Madde 9- Dört ve sekizinci maddede belirtilen damgalar, üç metreyi aşmayan aralıklarla kumaşların bir kenarına basılır.

Madde 10- Fabrikalar üretimlerini, kararnamenin yayınlanma tarihinden itibaren bir ay içinde yukarıda belirtilen örneklere göre yapacaklardır.

Yerli ve yabancı ürünlere “ipek, sun'i ipek ve karışık ipek” damgalarını koyma mecburiyeti, kararnamenin ilan tarihinden bir ay sonra başlar.

Fabrika ve mağazalara, ellerindeki stokları temizlemeleri için kararnamenin ilan tarihinden itibaren altı ay süre tanınmıştır. Bu sürenin bitiminde, hiç bir suretle birinci maddede belirtilen kumaşların standart tipleri dışında ipekli kumaş satılamaz.

1.3.2. İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi (14 Temmuz 1937)

İktisat Vekâletince düzenlenen ve Şûrayı Devletçe görölerek 9 Temmuz 1937 tarih ve 12340 sayılı tezkere ile tadilen tevdi olunan ilişik “İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi”, İcra Vekilleri Heyetince 14 Temmuz 1937 tarihinde incelenerek adı geçen nizamnamenin yürürlüğe konulması onanmıştır⁶⁸⁷.

21 maddeden oluşan İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi’nde şu hususlar yer almaktadır⁶⁸⁸:

Madde 1- Türkiye’de dokunan ipekli kumaşlar, 1705 numaralı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Mürakabesi ve Korunması” hakkındaki kanun gereğince bu nizamname kararları dahilinde kontrole tâbidir.

Kumaş adları ve özellikleri:

Madde 2 – Türkiye’de dokunan ipekli kumaşlar, şarj ve apre dahil olmamak şartı ile aşağıdaki standartlara uygun olacaklardır:

a) 1- Bursa krepdöşini:

Çözüğü: Bükümsüz 48/50 Denye

Atkı: 48/50 Denye

1 cm de asgarî tel adedi : 54

1 cm de asgarî atkı adedi : 36

Asgarî mamul genişlik : 80 cm.

Asgari sıklet { çiğ : 50 gr.
mamul : 36 gr.

a) 2 - Krepdöşin :

Çözüğü: Bükümsüz 48/50 Denye

Atkı: Bükümlü 48/50 Denye metrede asgarî 400 büküm

1 cm de asgarî tel adedi : 60

1 cm de asgarî atkı adedi : 40

Asgarî mamul genişlik : 100 cm

⁶⁸⁷ BCA, 30-18-1-2/ 77-65-10, 14 Temmuz 1937; “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 7099, Resmi Gazete, 30 Temmuz 1937, Sayı: 3670, s. 8531; “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 10, Ankara, 10 Ağustos 1937, s. 3.

⁶⁸⁸ “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 7099, Resmi Gazete, 30 Temmuz 1937, Sayı: 3670, s. 8531- 8533; “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 10, Ankara, 10 Ağustos 1937, s. 4- 6.

Asgari sıklet { çığ : 65 gr
mamul: 50 gr

b) Krepbirman:

Çözüğü: Bükümsüz 28/30 Denye
Atkı: Bükümlü (krep) 20/22 Denye 3 kat, asgarî metrede 2400 büküm
1 cm de asgarî tel adedi : 112
1 cm de asgarî atkı adedi : 36
Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çığ : 70 gr
mamul : 52 gr

c) Krepdamur:

Çözüğü: Bükümlü (krep) 18/20 Denye 3 kat asgarî 2400 büküm
Atkı: Bükümlü (krep) 18/20 Denye 3 kat asgarî metrede 2400 büküm
1 cm de asgarî tel adedi : 48
1 cm de asgarî atkı adedi : 32
Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çığ : 80 gr
mamul : 60 gr

d) Krepjorjet:

Çözüğü: Bükümlü (krep) 20/22 Denye 2 kat metrede asgarî 2400 büküm
Atkı: Bükümlü (krep) 20/22 Denye 2 kat metrede asgarî 2400 büküm
1 cm de asgarî tel adedi : 40
1 cm de asgarî atkı adedi : 32
Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çığ : 56 gr
mamul : 42 gr

e) Krepmaroken:

Çözüğü: Bükümsüz 28/30 Denye
Atkı: Bükümlü (krep) 20/22 Denye
1 cm de asgarî tel adedi : 114 asgarî metrede 1800 büküm
1 cm de asgarî atkı adedi : 22
Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çiğ : 100 gr
mamul: 80 gr

f) Krepsaten:

Çözü: Bükümsüz 28/30 Denye
Atkı: Bükümlü (krep) 20/22 Denye 3 kat metrede asgarî 1800 büküm

1 cm de asgarî tel adedi : 168

1 cm de asgarî atkı adedi : 42

Asgarî mamul genişlik : 90 cm

Asgari sıklet { çiğ : 108 gr
mamul: 80 gr

Tabii ipeğin tarifi:

Madde 3- Tabii ipekten maksat, ehli ve yabani ve ipek böceğinin salgısı olan ipektir.

Asgarî tel adetlerinin kapsamı:

Madde 4- Genel olarak belirlenen asgarî çözgü ve atkı tel adetleri, çiğ kumaş üzerinden hesap edilir.

Belirlenen asgarî özelliklerin üstünde kumaş yapmak:

Madde 5- İkinci maddede yazılı olan kumaş özellikleri asgaridir. Bu özelliklerin “çözgü ve atkı adedi, kumaş ağırlığı” dununa düşmemek şartı ile daha ince denyelerde ipek kullanmak ve netice olarak tel adetlerini ve kumaş ağırlığını artırmakta fabrikacılar serbesttirler.

Dokuma ve örgü değişiklikleri:

Madde 6- Bükümlerinin yönlerini değiştirmek suretiyle veya dokumasında (örgüsünde) yapılacak ufak bir değişiklikle ikinci maddede zikredilenlere benzer ve o ağırlıkta imal olunacak kumaşlar, aynı standarda tâbi tutulurlar.

Boya ve apre payı:

Madde 7- İkinci maddede zikredilen kumaşlarda boyama işleminin ancak teknik gerekliliği dolayısı ile gerekli sınırları içerisinde ve her durumda ıslah edilen (boya ve apre) ipek ağırlığının % 5 ini aşmayan ağırlık artışı normal kabul edilir.

Karışık kumaşlar:

Madde 8- Çözümlü veya atkısı tamamen veya kısmen tabii ipekten başka bir hammadde ile dokunan kumaşlar, standard dışıdır. Bu gibi kumaşlar, nizamnamenin damga hususundaki hükümlerine tâbi tutulurlar ve ikinci maddede yazılı kumaş adları altında satılmazlar.

Emprimeler:

Madde 9- İkinci maddede zikredilen kumaşlar emprime yaptırılırsa dahi aynı standarda dahildir.

Moda kumaşlar:

Madde 10- Fantezi, jakarlı ve işlemeli gibi klâsik türüne girmeyen moda kumaşları, standard haricidir.

Damga konması:

Madde 11- İkinci maddede zikredilen kumaşlara ve tüm % 100 tabii ipekten yapılmış kumaşlara “ipek”, % 100 sunî ipekten yapılmış kumaşlara “sunî ipek” ve her oranda tabii ipek ile karışık kumaşlara da “karışık ipek” ibaresinin silinmiyecek bir tarzda konması zorunludur.

Damgaların nerelere konulacağı:

Madde 12- Sekiz ve on birinci maddede zikrolunan damgalar, üç metreyi aşmayan mesafelerle kumaşların bir kenarına vurulur.

Firma ve sembol işaretlerini koyma mecburiyeti:

Madde 13- İkinci maddede zikrolunan kumaşları üreten müesseseler, firma veya sembollerini ayrıca bir damga ile 12 inci maddede yazıldığı şekilde kumaşlara koymaya mecburdurlar.

Damga mesuliyeti:

Madde 14- Damga koyma mecburiyetine uymamaktan ve nizamnamede yazılı hükümlere aykırı kumaş yapmakdan veya kumaşlara yanlış damga vurmaktan dokuma fabrikaları sahipleri sorumludur.

Stoklar:

Madde 15- Nizamname hükümlerine aykırı olarak ellerinde ipekli kumaş bulunduran fabrika ve mağazalara, stoklarını temizlenmeleri için nizamnamenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay süre tanınmıştır. Fabrika ve mağazalar bu süre sona ermeden önce ellerinde bulunan nizamname hükümlerine aykırı ipekli kumaşların cinsini, niteliklerini, kaç top bulunduğunu ve her topun kaç metreden ibaret olduğunu bildiren bir beyanname düzenleyip bu beyannameleri fabrika veya mağazanın mührü ve kendi imzaları ile onayladıktan sonra bulunduğu bölgedeki ticaret odasına, ticaret odası bulunmayan yerlerde bölgesindeki belediyeye verip kumaşları damgalattıracaktır.

Bu beyannameler, ticaret odaları veya belediyelerce teslim edilme tarihleri de belirtilecek şekilde deftere kaydedilerek muhafaza edilecek olup beyannamede yazılı miktara uygun olarak getirilecek ipekli kumaşların top iç başlarına kumaşa zarar vermeyecek şekilde kurşun mühür uygulanacak veya silinmiyecek şekilde damga vurulacaktır. Damgalanmış olan bu kumaşlar, damgaları üzerinde bulunması şartı ile bitinciye kadar satılabilir veya ihraç edilebilir.

Nizamname uygulamaya koyulduktan sonra bu tür kumaşlar ve ikinci maddede belirtilen kumaşların standard tipleri dışında hiç bir şekilde ipekli kumaş satılamaz ve ihraç edilemez.

Muayene edilecek kumaş miktarı:

Madde 16- Bu nizamname hükümlerini denetlemeye memur olanlar, kontrol ettikleri kumaşlardan onar santimlik üç parça örnek alacakları gibi mendil ve benzeri parça üzerine satış yapılan eşyadan da yarım parçayı geçmemek ve üçe bölüştürülmek üzere örnek alırlar. Alınan örnek parçaların her biri ayrı ayrı mühürlenir.

Denetim ve kontrol:

Madde 17- Denetim ve kontrol, müessesenin normal işleyişini durdurmayacak bir şekilde gerek ham gerek mamul kumaşlar üzerinden yapılır. Fabrikalarda kontrol edilen kumaşlardan alınacak örnekler, müessesenin yetkili memuru önünde kesilerek fabrikanın resmî mührü ile damgalanacağı gibi her örneğin ait olduğu kumaşın özellikleri fabrikanın firmasını taşıyan kâğıt üzerine yazılıp bu memur tarafından imzalandıktan sonra denetimi yapan memura verilir. Kontrol ticarethanelerde yapıldığı takdirde, alınacak örnekler yukarıdaki madde gereğince resmî mühürle damgalanacağı ve başkaca bir vesikaya tutturulacağı gibi bu örneklerin ait olduğu kumaşı yapan

fabrikaca verilmiş olan fatura sureti de müessesenin resmi mührü ve yetkili memurun imzası ile denetimi yapan memura verilir.

Adli takibat:

Madde 18- Yapılan denetim neticesinde, bu nizamname hükümlerine aykırı hareketi tespit edilenler hakkında bir zabıt varakası düzenlenecek ve bir sureti 48 saat içinde mal veya müessese sahibine veya mümessillerine tebliğ edilecektir. Zabıt varakasının diğer bir sureti mahalli Cumhuriyet Savcılığına ve bir sureti de İktisad Vekâletine verilir. Adli takibat mahalli Cumhuriyet Savcılığınca yerine getirilir.

2/5113 numaralı kararnamenin lağvı tarihi:

Madde 19- Türkiyede dokunan bazı ipekli kumaşların standardına ilişkin 2/5113 numaralı ve 31 Temmuz 1935 tarihli kararname, bu nizamnamenin uygulamaya geçtiği tarihten itibaren kaldırılmıştır.

Nizamnamenin yürürlük tarihi:

Madde 20- Şûrayı Devletçe görülmüş olan bu nizamname hükümleri, Resmi Gazetede yayınlandığı günden itibaren 15 gün sonra uygulanmaya başlar.

Madde 21- Bu nizamname hükümlerini yürütmeye İcra Vekilleri Heyeti yetkilidir.

Yukarıda bahsi geçen kararname ve nizamname ile Türkiye’de üretilen ipekli kumaşların istenilen nitelik ve kalitede olmaları amaçlanmıştır. Bu nedenle kumaşların türüne göre özellikleri, boya ve apresiz şekliyle asgarî olarak belirlenmiş olup boya ve apre işlemleri sonrası yaşanacak ağırlık artışının ise ipek ağırlığının % 5 ini aşmaması normal kabul edilmiştir. Yine kumaşlar, dokunduğu malzemeye göre “ipek, sunî ipek ve karışık ipek” şeklinde sınıflandırılarak ve bu sınıflandırmadan uygun olan ibarenin, üreten müessesenin adı ile birlikte kumaşın bir kenarına üç metre aralıklarla damgalanması zorunlu tutulmuştur. Elllerinde nizamname hükümlerine aykırı ipekli kumaş bulunduran fabrika ve mağazalara ise stoklarını temizlemeleri için süre tanınmıştır. Bu süre 1936 yılında çıkarılan kararnamede altı ay olup süre bitiminde hiçbir şekilde standart dışı ipekli kumaşlar satılamazken, 1937’de çıkarılan nizamnamede üç ay olarak kabul edilmiştir. Ancak fabrika ve mağazaların, bu süre sona ermeden evvel ellerinde mevcut bulunan kumaşların türünü ve miktarını bir beyanname ile ticaret odası veya belediyeye bildirmeleri ve kumaşları damgalatmaları halinde bitinceye kadar satabilmelerine izin verilmiştir.

1.4. İPEK VE SUN'İ İPEK KADIN ÇORAPLARI HAKKINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

1.4.1. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi (7 Ağustos 1937)

İktisat Vekilliğince hazırlanan ve Şûrayı Devletçe görülerek 22 Temmuz 1937 tarih ve 13128 sayılı tezkere ile tevdi olunan “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi” nin yürürlüğe konulması, İcra Vekilleri Heyetince 7 Ağustos 1937 tarihinde kabul edilmiştir⁶⁸⁹.

19 maddeden oluşan “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi” ile Türkiye’de kadın hazır giyiminde öncü bir rol oynayan ipek ve sun'î ipekten imal edilecek kadın çoraplarının tür ve nitelikleri belirlenmiştir. Buna göre⁶⁹⁰:

Madde 2- İpek çoraplar ipek böceğinin salgısı olan tabii ipekten, sun'î ipek çoraplar ise çeşitli cinsten sun'î ipeklerden üretilmektedir.

Madde 3- İpek ve sun'î ipek kadın çoraplarının sınıf ve kaliteleri aşağıdaki tabloya uygun olacaktır.

Tablo 6. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (Kalın Çoraplar)

Makina	No	51	48	45	42	39
Tabii İpekten	K 1	13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat	13/15 10 kat	13/15 12 kat
	K 2		13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat	13/15 10 kat
	K 3			13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat
	K 4				13/15 4 kat	13/15 6 kat
	K 5					13/15 4 kat

Makina	No	51	48	45	42	39
Sun'î İpekten	K 1	75	100	120	150	180
	K 2		75	100	120	150
	K 3			75	100	120
	K 4				75	100
	K 5					75

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1937:8632.

⁶⁸⁹ BCA, 30-18-1-2/ 78-71-1, 7 Ağustos 1937; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi”, Kararname No: 7210, Resmi Gazete, 26 Ağustos 1937, Sayı: 3693, s. 8631.; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi Hakkında Kararname”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 13, Ankara, 31 Ağustos 1937, s. 6.

⁶⁹⁰ “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi”, Kararname No: 7210, Resmi Gazete, 26 Ağustos 1937, Sayı: 3693, s. 8631- 8633; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi Hakkında Kararname”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 13, Ankara, 31 Ağustos 1937, s. 6-8.; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 53, No: 9, Eylül 1937, s. 470-472.

Tablo 7. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (Orta İncelikteki Çoraplar)

Makina	No	51	48	45	42	39
Tabii İpekten	K 1	13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat	13/15 10 kat
	K 2		13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat
	K 3			13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat
	K 4				13/15 3 kat	13/15 4 kat
	K 5					13/15 3 kat

Makina	No	51	48	45	42	39
Sun'î İpekten	K 1	70	75	100	120	150
	K 2		70	75	100	120
	K 3				75	100
	K 4				70	75
	K 5					

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1937:8632.

Tablo 8. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kaliteleri (İnce Çoraplar)

Makina	No	51	48	45	42	39
Tabii İpekten	K 1	13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat
	K 2		13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat
	K 3			13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat
	K 4				13/15 2 kat	13/15 3 kat
	K 5					13/15 2 kat

Makina	No	51	48	45	42	39
Sun'î İpekten	K 1	60	70	75	100	120
	K 2		60	70	75	100
	K 3			60	70	75
	K 4				60	70
	K 5					60

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1937:8632.

Yukarıdaki tablolarda, ipliğin numarasına göre en müsait olan makineler verilmiştir. K1 ipliğin numarasına göre en müsait makinede, K5 ipliğin numarasına göre en müsait olmayan makinede dokunduğunu göstermektedir. Makinaların dokuma sıklığı ise 39, 42, 45, 48, 51 numaraları ile ifade edilmektedir.

Madde 4- Çoraplar kalınlık olarak “kalın, orta ve ince” olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.

Madde 5- Muayyen sıklıktaki bir makinada işlenen çeşitli kalınlıktaki ipliklere göre her sınıf çorap, K1, K2, K3, K4, K5 olmak üzere beş kaliteye ayrılmıştır. K1 birinci kalitede, K5 beşinci kalitede çorapları ifade etmektedir.

Madde 6- Çorap hammaddesi olarak en küçük denye⁶⁹¹, tabii ipekle işlenenlerde 13/15 2 kat, sun'î ipekle işlenenlerde 60 olarak kabul edilmiştir.

Madde 7- Çoraplardaki güzellik, dokuma ve boya düzgünlüğüne göre her sınıf için SI, SII ve SIII olmak üzere üç seçim (Choix-Şua) kabul edilmiş olup SI en kusursuzu, SIII ise en kusurluyu göstermektedir.

Madde 8- Çorap boyları 8, 8 ½, 9, 9 ½, 10, 10 ½ şeklinde numaralarla gösterilecektir.

Madde 9- Çorap uzunluğu, topuktan lastik kısma kadar olan mesafeyi göstermekte olup bu uzunluk en az 70 cm olacaktır.

Madde 10- Çorabın lastik kısmının katlarından birinin ikişer telli merserize pamuk ipliğinden, diğerinin kullanılan ipekten üretilmesi gerekmektedir.

Madde 11- Çorapların burun ve topuk kısımlarını kuvvetlendirmek için ikişer telli merserize pamuk ipliği ile çift kat, taban kısmının ise bir kat ikişer telli merserize pamuk ipliği ve bir kat kullanılan ipekten dokunması zorunludur.

Madde 12- Yukarıda belirtilen özelliklere uygun olarak çorap üreten müesseseler, çorapların lastik kısmına şu özellikleri belirten bir damga koymak mecburiyetindedirler:

- A. Hammadde cinsi (ipek, viskoz, bemberg, küttner)
- B. İnce, orta ve kalın şeklinde sınıf işareti
- C. K1, K2, K3, K4, K5 şeklinde kalite işareti
- D. SI, SII ve SIII şeklindeki kusur oranı işareti
- E. Boy numarası
- F. Sicilde kayıtlı firma veya simgelerini

Madde 13- Çorapların lastik kısmında bulunması gereken bu damgaların uygulanma şekli:

1 - Tabii ipekten, kalın sınıftan, birinci kaliteden, ikinci seçim (Choix- Şua), 8 ½ numara bir çorabın üzerinde

⁶⁹¹ Çoraplarda denye azaldıkça, şeffaf görünüş ve ürünün hassasiyeti artar.

Alkaya (Firma)
İpek Kalın K 1 No: 8 ½
S II

2 - Bemberg sun'î ipeğinden, ince sınıftan, üçüncü kaliteden, birinci seçim (Choix- Şua)
8 numara bir çorap üzerinde

Kartal (Firma)
Bemberg İnce K 3 No: 8
S I

şeklinde olacaktır.

Madde 14- Bu nizamnamede belirtilen kararlara aykırı çorap yapmaktan, damga koyma zorunluluğuna uymamaktan veya çoraplara yanlış damga basılmasından fabrika sahipleri sorumludur.

Madde 15- Fabrika ve mağazalara, ellerindeki stokları temizlemeleri için nizamnamenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay süre tanınmıştır. Nizamnameye aykırı ipekli kadın çorapları bulunan fabrika ve mağaza sahipleri, belirtilen müddet sona ermeden evvel ellerindeki çorapların türünü ve miktarını gösteren, fabrika veya mağaza mührü ve kendi imzalarının olduğu bir beyanname düzenleyerek bölgesindeki ticaret odasına, ticaret odası bulunmayan yerlerde ise belediyeye götürüp damgalattıracaktır. Bu beyannameler, ticaret odaları veya belediyeler tarafından verilme tarihleri de belirtilecek şekilde deftere kaydedilecektir. Beyannamede belirtilen miktardaki ipekli kadın çoraplarına silinmeyecek ve zarar vermeyecek şekilde kurşun mühür basılacaktır. Bu şekilde damgalanan çoraplar, bitinceye kadar satılabilecek ve ihraç edilebilecektir.

Madde 16- Nizamname kararlarını denetlemeye memur olanlar, teftiş ettikleri her türdeki çoraplardan örnek olarak birer tek alırlar.

Madde 17- Denetim ve teftiş, müessesenin normal işleyişini aksatmayacak bir biçimde yapılır. Fabrikalarda kontrol edilen çoraplardan alınacak örnekler, müessesenin yetkili memuru tarafından, fabrikanın resmî mührü ile damgalanıp her örneğin özellikleri fabrikanın firmasını taşıyan kâğıt üzerine tespit edilip imzalandıktan sonra teftiş eden memura verilecektir. Kontrol ticarethanelerde yapıldığı takdirde ise alınacak örnekler, yukarıdaki madde gereğince resmî mühürle damgalanıp başkaca bir belgeye iliştilirerek, bu örnekleri yapan fabrikaca ticarethaneye verilmiş olan fatura sureti de müessesenin resmî mührü ve yetkili memurun imzası ile denetlemeyi yapan memura verilecektir.

Madde 18- Şûrayı Devletçe görülmüş olan bu nizamname hükümleri, Resmî Gazetede yayınlandığı günden itibaren bir ay sonra, damgalar hakkındaki hükümler ise üç ay sonra uygulanır.

Madde 19- Bu nizamname hükümlerini yürütmeye İcra Vekilleri Heyeti yetkilidir.

1.4.2. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname (14 Temmuz 1938)

Yukarıda verilen İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi'nin bazı maddelerinde, 2/9231 nolu kararname ile değişiklik yapılmıştır. İktisad Vekilligince teklif ve Şûrayı Devletçe görülerek 12 Temmuz 1938 tarih ve 13404 sayılı tezkere ile tevdi olunan bu ek nizamnamenin yürürlüğe konulması, 14 Temmuz 1938 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince onanmıştır⁶⁹².

Nizamnamenin değişen maddeleri şu şekildedir⁶⁹³:

Madde 3- İpek ve sun'î ipek kadın çoraplarının sınıf ve kaliteleri ile ilgili verilen tablolardan sadece ince çoraplarla ilgili kısımda şu şekilde değişiklik yapılmıştır:

Tablo 9. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Sınıf ve Kalitelerinde Yapılan Değişiklik
İnce Çoraplar

Makina	No	54	51	48	45	42	39
Tabii İpekten	K 1	13/15 1 kat	13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat	13/15 8 kat
	K 2			13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat	13/15 6 kat
	K 3				13/15 2 kat	13/15 3 kat	13/15 4 kat
	K 4					13/15 2 kat	13/15 3 kat
	K 5						13/15 2 kat

Makina	No	54	51	48	45	42	39
Sun'î İpekten	K 1	45	60	70	75	100	120
	K 2		45	60	70	75	100
	K 3			45	60	70	75
	K 4					60	70
	K 5						60

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname, Resmi Gazete, 1938:10383.

⁶⁹² BCA, 30-18-1-2/ 84-64-10, 14 Temmuz 1938; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”, Kararname No: 9231, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1938, Sayı: 3974, s. 10382.; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 3, Sayı: 63, Ankara, 22 Ağustos 1938, s. 7.

⁶⁹³ “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”, Kararname No: 9231, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1938, Sayı: 3974, s. 10382- 10383.; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 3, Sayı: 63, Ankara, 22 Ağustos 1938, s. 7-8.

Madde 6- Çorap hammaddesi olarak en küçük denye, tabii ipekle işlenenlerde 13/15 2 kat iken 13/15 1 kat olarak, sun'î ipekle işlenenlerde ise 60 yerine 45 olarak kabul edilmiştir.

Madde 11- Çorapların burun, topuk ve taban kısımlarını kuvvetlendirmek amacıyla bu kısımların iki kat olarak üretilmesi zorunludur. Katlardan biri iki telli merserize ipliği ile diğer kat ise işlenilen ipekle yapılabileceği gibi her iki kat da iki telli merserize ipliği ile yapılabilecektir. Sadece tabii ipekten işlenen çoraplarda, merserize ipliği ile kuvvetlendirilecek kısım da tabii ipekten yapılabilecektir. Bunun için kullanılacak ipek, 13/15 4 kattan aşağı olamayacaktır.

Nizamnamede yapılan bu değişiklikler haricinde şu madde ilave edilmiştir:

Yapılan teftiş neticesinde, nizamname hükümlerine aykırı davranışlar hakkında 1705 sayılı kanunun dördüncü maddesi gereği bir zabıt varakası düzenlenecektir. Bu zabıt varakasının bir sureti 48 saat içinde mal veya müessese sahibi veya mümessillerine tebliğ edilecektir. Diğer bir sureti 1705 ve 3018 sayılı kanunlara göre takibat yapılmak üzere mahalli Cumhuriyet Savcılığına ve bir sureti de İktisad Vekâletine verilecektir.

İpek ve sun'î ipek kadın çorapları standard nizamnamesinin bazı maddelerini değiştiren bu nizamname, Resmi Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

1.4.3. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi (1 Mart 1941)

7 Ağustos 1937 tarihinde 2/7210 numaralı kararname ile yürürlüğe konulan ve 14 Temmuz 1938 tarihinde 2/9231 numaralı kararname ile bazı maddeleri değiştirilen İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi, 1 Mart 1941 tarihli 2/15266 numaralı kararname ile yenilenmiştir⁶⁹⁴.

Bu yeni nizamnameye göre üretimi yapılacak olan ipek ve sun'î ipekten kadın çoraplarının tür ve nitelikleri şu şekilde olacaktır⁶⁹⁵:

Madde 2- İpek çoraplar, ipek böceğinin salgısı olan tabii ipekten, sun'î ipek çoraplar ise türlü cinsteki sun'î ipeklerden üretilir.

⁶⁹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 94-15-1, 1 Mart 1941; “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 15266, Resmi Gazete, 8 Mart 1941, Sayı: 4753, s. 585.

⁶⁹⁵ “İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 15266, Resmi Gazete, 8 Mart 1941, Sayı: 4753, s. 585- 586.

Madde 3- Bu çorapların özellik ve çeşitleri aşağıdaki tabloya uygun olacaktır:

Tablo 10. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Özellik ve Çeşitleri
Tabii İpek

Denye	Makine sıklığı (gg)	57	54	51	48	45	42	39
13/15	Tam örgü	—	—	2 kat	4 kat	6 kat	8 kat	10 kat
13/15	Hafif örgü	—	—	—	3 kat	4 kat	6 kat	8 kat
13/15	Zayıf örgü	—	—	—	—	3 kat	4 kat	6 kat
11/13	Tam örgü	—	2 kat	—	—	—	—	—
11/13	Zayıf örgü	—	—	—	3 kat	—	—	—
9/11	Tam örgü	2 kat	—	—	—	—	—	—

Sun'î İpek

Denye	45	50	60	70	80	90	100
-------	----	----	----	----	----	----	-----

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1941:585

Sadece viskoz sun'î ipeği ile işlenecek çoraplarda, sun'î ipek denyesi 60'tan aşağı olamaz.

Madde 4- İşlendikleri makine sıklıklarına (gg) göre ipek ve sun'î ipek kadın çorapları, üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar:

57, 54 ve 51 gg makinelerde üretilenler (salon çorabı)

48 ve 45 gg makinelerde üretilenler (ince çorap)

42 ve 39 gg makinelerde üretilenler (gündelik çorap) olarak isimlendirilecektir.

Madde 5- Üçüncü maddede yer alan tabloya uygun bir şekilde işlenecek olan çorapların ortalama örgü sıklığı aşağıdaki tabloya göre olacaktır:

Tablo 11. İpek ve Sun'î İpek Kadın Çoraplarının Ortalama Örgü Sıklığı

Makine sıklığı (gg)	20 mm. dâhilinde ilme sıra sıklığı	20 mm. dâhilinde ilme sıklığı
57	52	36
54	48	34
51	43	32
48	40	30
45	37	27
42	35	25
39	32	24

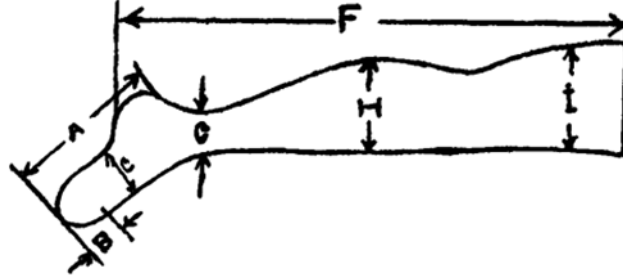
Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1941:585.

Madde 6- Beşinci maddede yazılı olan ortalama sıklık, işleme sırasında makine üzerindeki çorapların konç ve ayak kısmının gözden geçirilmesi ile belirlenir. Sıklığın ortalama tespiti için en az 4 fontür üzerinde kontrol yapılır. Sıklık ortalamasının belirlenmesinde kabul edilen tolerans % 5'i aşamaz.

Madde 7- Çorap boyları, 8- 8,5- 9- 9,5 ve 10 numaraları ile gösterilir.

Madde 8- Boy numaralarına göre çorapların burun, ayak, baldır ve lâstik kısmı boyutları ile çorap uzunlukları, aşağıdaki şema ve tabloda gösterilen ölçülere uygun olacaktır. Boyutların kontrol muayenelerinde % 10'a kadar tolerans kabul edilir. Ancak bu toleransa ayak kısmı (A) dâhil değildir.

Şekil 1. Çorabın Kısımları

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1941:586.

Tablo 12. Boy Numaralarına Göre Çorapların Ayak, Burun, Baldır ve Lâstik Kısım Boyutları ile Çorap Uzunlukları

Çorap Boy No.	A cm	B mm	C mm	F mm	G mm	H mm	I mm
8	20	60	78	720	78	125	160
8,5	21,5	65	82	740	81	130	165
9	23	70	85	740	83	130	170
9,5	24,5	75	86	760	85	133	175
10	26	80	90	780	88	135	180

Kaynak: İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1941:586.

Madde 9- Çorabın lastik kısmı, çorap bağına (jartiyer) takıldığı parçadır. Bu kısmın iki kat şeklinde üretilmesi zorunlu olup katlardan birinin ikişer telli merserize pamuk ipliğinden, diğerinin ise konç kısmının işlendiği hammaddeden üretilmesi gereklidir.

Madde 10- Çorapların burun, topuk ve taban kısımlarının kuvvetlendirilmesi amacıyla bu kısımların iki kat olarak üretilmesi mecburidir. Katlardan biri iki telli merserize iplik ile diğeri de konç kısmının işlendiği hammaddeden yapılabileceği gibi her iki kat da merserize iplikten yapılabilir. Ancak tabii ipekle işlenen çoraplarda merserize iplik ile kuvvetlendirilecek kısım da tabii ipekten yapılabilir. Bu durumda kullanılacak takviye ipliği 13/15 dört kattan aşağı olamaz.

Madde 11- Çoraplardaki örgü, boya düzgünlüğü ve güzelliğe göre her sınıf için üç seçim (Choix-Şua) kabul edilmiş olup birinci seçim kusursuz bir çorabı, ikinci seçim örgüsünde hammadde veya makine hatalarından kaynaklı yollar veya halkalar bulunan az kusurlu bir çorabı, üçüncü seçim ise lekeli ve tamir edilmiş sakat yerleri bulunan kusurlu bir çorabı ifade eder.

Madde 12- Müesseseler üretimini yaptıkları çorapların lastik kısmında, okunaklı ve silinmeyecek bir biçimde şu özellikleri belirtmek zorundadır:

- a) Hammaddesine göre tabii ipek veya sun'î ipek kelimelerini, sun'î ipekten ise Küttner, Bemberg veya Viskoz şeklinde türünü gösteren kelimeyi,
- b) Kullanılan iplik denyesine göre tam, hafif veya zayıf örgü kelimelerini,
- c) Makine sıklığı ile denyelere göre incelik derecesini ifade eden salon çorabı, ince çorap, gündelik çorap ifadesini
- ç) Çorapların düzgünlük derecesini gösteren kusursuz, az kusurlu veya kusurlu şeklinde kelimeleri,
- d) Çorap boy numarasını,
- e) Üretimi yapan fabrikanın firmasını

Madde 18- Damgaların uygulama şekli aşağıda verilen örneklerdeki gibi olacaktır:

1- ... müessesesinin tabii ipekten zayıf örgü, kusursuz, 8 numara salon çorabı üzerinde şu yazılar bulunacaktır:

(Fabrikanın veya müessesenin unvanı)

Tabii ipek, salon çorabı

Zayıf örgü, kusursuz No: 8

2- ... müessesesinin sun'î ipek, Bemberg, tam örgü, az kusurlu 9 numara ince çorabı üzerinde şu yazılar bulunacaktır.

(Fabrika veya müessesenin unvanı)

Sun'î ipek, Bemberg ince çorap

Tam örgü, az kusurlu No. 9

Madde 14- Nizamnamede belirtilen kararlara aykırı çorap yapmaktan, damga koyma zorunluluğuna uymamaktan ve çoraplara yanlış damga vurmaktan fabrika sahipleri sorumludur.

Madde 15- Nizamname kararlarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemeye memur olanlar, bu işlerini müesseselerin işleyişine engel olmayacak şekilde yaparlar. Kararlara uymayan bir üretime rastlandığı takdirde, bunların her cinsinden birer tek örnek çorap alırlar. Bu örnekler, müessesenin yetkili memuru tarafından fabrikanın mührü ile damgalanıp her örneğin özellikleri fabrikanın firmasını taşıyan kâğıt üzerine belirtilerek

imzalandıktan sonra denetlemeyi yapan memura verilir. Kontrol ticarethanelerde yapıldığında, alınan örnekler ticarethanenin mührü ile damgalanıp başka bir belgeye tutturularak çorapları yapan fabrikadan alınmış olan fatura sureti müessesenin mührü ve yetkili memurun imzası sonrası denetimi yapan memura verilir.

Madde 16- Denetleme neticesinde, nizamname kararlarına aykırı hareketi tespit edilenler hakkında 1705 sayılı kanunun dördüncü maddesi gereği üç nüshadan oluşan bir zabıt varakası düzenlenir. Bu zabıt varakasının bir nüshası 48 saat içinde mal sahibine veya müessesenin temsilcisine tebliğ edilir, ikinci nüshası 1705 ve 3018 sayılı kanunlara göre takibat yapılmak üzere mahalli Cumhuriyet Savcılığına bırakılır. Üçüncü nüsha ise İktisat Vekâletine gönderilir.

Madde 17- 7 Ağustos 1937 tarih ve 2/7210 sayılı kararname ile yürürlüğe konulmuş ve 14 Temmuz 1938 tarih ve 2/9231 sayılı kararname ile düzeltilmiş olan ipek ve sunî ipek kadın çorapları standard nizamnamesi hükümleri, bu nizamnamenin uygulamaya konduğu tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Geçici madde:

Bu nizamnamenin yayınlanmasından önce 14 Temmuz 1938 tarih ve 2/9231 sayılı kararname ile kabul edilen nizamname hükümlerine göre üretilmiş olan çoraplar, bitene kadar satılabilir. Ancak bu nizamnamenin yayınlanmasından itibaren bir ay içinde fabrika sahibi veya temsilcileri ile toptan satış yapan ticarethane sahiplerinin ellerinde var olan çorapların tür ve miktarını birer beyanname ile mahalli İktisat Müdürlüklerine ve İktisat Müdürlüğü bulunmayan yerlerde ticaret odalarına bildirmeleri zorunludur.

Madde 18- 1705 ve 3018 sayılı kanunlara dayanılarak düzenlenen ve Devlet Şûrasınca incelenen bu nizamname hükümleri, Resmî Gazetede yayınlandığı günden itibaren bir ay sonra uygulanmaya başlanır.

1.4.4. İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Hakkındaki Nizamnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Nizamname (31 Ocak 1942)

Yukarıda hükümleri verilen 1 Mart 1941 tarih ve 2/15266 sayılı “İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi” nin bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında İktisat Vekilliği tarafından hazırlanıp Devlet Şûrasınca incelenen 21 Ocak

1942 tarih ve 42/1752 numaralı tezkere, 31 Ocak 1942 tarihinde İcra Vekilleri heyetince onaylanmıştır⁶⁹⁶.

Bu nizamnameye göre değişiklik yapılan maddeler şu şekildedir⁶⁹⁷:

Madde 8- Çorapların boy numaralarına göre burun, ayak, baldır, lastik kısmı boyutları ve çorap uzunlukları için tablo halinde verilen ölçülerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Yapılan tek değişiklik, kontrol muayenelerinde çorapların ayak kısmı boyutunda tolerans tanınmazken bu nizamname ile % 3'e kadar izin verilmesidir.

Madde 9- Çorabın lastik kısmının iki kat olarak üretilmesi zorunlu idi. Katlardan biri ikişer telli merserize pamuk ipliğinden, diğer katı ise konç kısmının işlendiği hammaddeden üretilirdi. Yeni değişiklikle diğer katın, konç kısmının işlendiği hammadde ile üretilebileceği gibi iki katlı ikişer telli merserize pamuk ipliğinden de üretilebileceği şeklindedir.

Madde 12- Müesseselerin, ürettikleri çorapların lastik kısmında okunaklı ve silinmeyecek bir biçimde belirtmek zorunda oldukları özelliklere ilave yapılmıştır. Buna göre çorapların lastik kısmı üretildiği hammaddeye göre; jartiyer ipek, jartiyer merserize, jartiyer kuttner, jartiyer bemberg, jartiyer viskoz kelimeleri ile belirtilmek zorundadır. Ayrıca etiketlerde de bu bilgi yazılı olmalıdır.

Madde 13- Damgaların uygulanma şeklinin belirtildiği bu maddeye lastik kısmının üretildiği hammadde ismi de eklenmiştir.

Bu nizamname kararları, Resmî Gazetede yayınlandığı tarihten bir ay sonra uygulanmaya başlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen nizamnamelerin çıkarılma nedeni, dönem gazetelerinde ince kadın çoraplarının dayanıksızlığı üzerine sıkça yer alan haberlerdir. Bu hususta halkın şikâyetlerini dikkate alan İktisat Vekâleti, incelemeler başlatmış ve ince kadın çoraplarının standardize edilmesine karar vermiştir. Yürürlüğe konulan nizamnameler ile çoraplar, hammadde cinsine göre tabii ipek ve suni ipek (viskoz, bemberg ve kuttner) şeklinde gruplandırılmıştır. Kalınlığına göre ise “kalın, orta, ince” şeklinde sınıflandırılan çoraplar, 1941 senesinde yenilenen nizamname ile “salon çorabı, ince

⁶⁹⁶ BCA, 30-18-1-2/ 97-113-14, 31 Ocak 1942; “İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Hakkındaki Nizamnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Nizamname”, Kararname No: 17247, Resmi Gazete, 14 Şubat 1942, Sayı: 5033, s. 2281.

⁶⁹⁷ “İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Hakkındaki Nizamnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Nizamname”, Kararname No: 17247, Resmi Gazete, 14 Şubat 1942, Sayı: 5033, s. 2281.

çorap ve gündelik çorap” olarak değiştirilmiştir. Yine muayyen sıklıktaki bir makinada işlenen ipliklerin kalınlıklarına göre, her sınıf çorap “K1, K2, K3, K4, K5” şeklinde beş kaliteye ayrılmışken son nizamnamede “tam, hafif ve zayıf örgü” biçimine dönüştürülmüştür. Çoraplar için örgü ve boya düzgünlüğüne göre “S1, S2, S3” şeklinde en kusursuzdan en kusurluya doğru üç seçim kabul edilirken, sonrasında kusurun türüne göre bir detaylandırma yapılmıştır. Buna göre kusursuz (S1), hammadde veya makine hatasından kaynaklı örgüsünde yolların veya halkaların olduğu çoraplar az kusurlu (S2), lekeli ve tamir edilmiş sakat yerleri bulunan çoraplar ise kusurlu (S3) kabul edilmiştir. 8 ile 10,5 arasında numaralandırılan çorap boyları, son nizamnamede 8 ile 10 arasında numaralandırılmış, ayrıca boy numaralarına göre ayak, burun, baldır ve lastik kısmı boyutları, çorap uzunlukları belirlenmiştir. Çorapların daha dayanıklı olması için burun, topuk ve lastik kısımlarının iki kat şeklinde üretilmesi zorunlu tutulmuştur. İlaveten çorapların lastik kısmına, bu özellikleri gösteren damgaların basılması mecburiyeti getirilmiştir.

Ellerinde nizamname hükümlerine aykırı ipekli kadın çorapları bulunduran fabrika ve mağazalara ise stoklarını temizlemeleri için süre tanınmıştır. Bu süre 1937 yılında çıkarılan nizamnamede altı ay olup süre sona ermeden evvel fabrika ve mağazaların, bir beyanname ile ellerinde mevcut bulunan çorapların türünü ve miktarını ticaret odası veya belediyeye bildirmeleri ve çorapları damgalatmaları halinde bitinceye kadar satabilmelerine izin verilmiştir. 1941 yılında yenilenen nizamnamede ise bir önceki nizamname hükümlerine göre üretilen çorapların tür ve miktarının bir ay içinde bildirilmesi zorunluluğu ile bitene kadar satılmasına izin verilmiştir.

Standardizasyon çalışmaları ile çorapların kalitesini artırmanın dışında, kadınların çorap alırken aldanmamaları da hedeflenmiştir. Kalitesiz çorapların kaliteli çoraplar arasında piyasaya sürülmesi, suni ipekten yapılmış çorapların ipek diye satılması gibi olasılıklar ortadan kalkmış, kadınların işaretlere bakarak iyiyi kötüden ayırdetmeleri sağlanmıştır.

1.5. DİĞER YASALAR

Sanayi müesseselerinde imal edilen vergiye tabi ürünlerin, satış kıymeti toplamından yapılacak olan hammaddeler indirimi hakkında çıkarılan kararnamelere örnek olması bakımından, 1934- 1937 yılları arasında kararnameler ile yürürlüğe giren indirim cetvellerinden dokuma sanayii ile ilgili olan kısımları aşağıda verilmiştir.

1.5.1. Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname (26 Haziran 1934)

Sinaî müesseselerinde imal edilen vergiye tabi ürünlerin, satış kıymeti toplamından yapılacak olan hammaddeler indirimi hakkında 2430 numaralı Muamele Vergisi Kanunu'nun beşinci maddesi gereğince İktisat Vekâleti ile ortaklaşa düzenlenen, Maliye Vekâletinin 20 Haziran 1934 tarih ve 12424/69 sayılı tezkeresi ile tevdi olunan ilişik hammaddeler indirimi cetvelinin yürürlüğe konulması; İcra Vekilleri Heyetince 26 Haziran 1934' te kabul edilmiştir⁶⁹⁸.

Bu indirim cetveline göre dokuma sanayiinde yapılan indirim oranları şu şekildedir⁶⁹⁹:

Tablo 13. 26 Haziran 1934 tarihli İptidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Dokuma Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yünlü mensucat	25
Yünlü fanilâ	22
Yalnız ipek flatör fabrikası	0
Flatör ve büküm fabrikaları	0
Yalnız büküm fabrikaları	70
Flatör büküm ve dokuma fabrikaları	0
Büküm ve dokuma fabrikaları	50
Büküm ve dokuma fabrikalarının bükümsüz mamulâtı	70
Yalnız dokuma fabrikaları	70
Pamuk ipliği	0
İpliğini kendi yapan fabrikalarda dokumalar	0
İpliğini hariçten veya diğer fabrikalardan alan fabrikalarda dokuma	50
Trikotaj jarse	20
Pamuk fanila	15
Yün çorap	20
Pamuk çorap	15
Fantazi çorap	10
Kaytan ve fotin bağı	15
Balık ağı	15
Şapka ve keçe	20
Hazır elbise	20
Kefenlik	20
Çuval	20
Makara ve yumak	20
Şapka tezyini	20
Sun'î çiçek	15

Kaynak: Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname, Resmi Gazete, 1934: 4078.

⁶⁹⁸ BCA, 30-18-1-2/ 46-45-15, 26 Haziran 1934; "Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname", Kararname No: 915, Resmi Gazete, 2 Temmuz 1934, Sayı: 2741, s. 4077.

⁶⁹⁹ "Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname", Kararname No: 915, Resmi Gazete, 2 Temmuz 1934, Sayı: 2741, s. 4078.

Yukarıdaki verilen hammaddeler indirimine ait cetvelin 7 nci dokuma sanayii grubunun 22. sıra numarasında yazılı “kefenlik” kelimesinin “gömlek” olarak düzeltilmesi hususunda verilen 10 Kasım 1934 tarih ve 25909/100 sayılı tezkere, İcra Vekilleri Heyetince 17 Kasım 1934’te uygun bulunarak kabul edilmiştir⁷⁰⁰.

1.5.2. İbtidaî Madde Tenzilat Nisbetleri Hakkında Kararname (18 Kasım 1935)

2430 sayılı Muamele Vergisi Kanunu’nun 5. maddesi hükmüne göre Maliye ve İktisat Vekilliklerince hazırlanan, Maliye Vekilliğinin 14 Ekim 1935 tarih ve 26189/158 sayılı tezkeresi ile tevdi olunan hammadde indirim oranlarını gösterir ilişik cetvel, İcra Vekilleri Heyetince 18 Kasım 1935’te kabul edilmiştir⁷⁰¹.

Bu cetvele göre mensucat sanayiinde yapılan indirim oranları şu şekildedir⁷⁰²:

⁷⁰⁰ BCA, 30-18-1-2/ 49-77-14, 17 Kasım 1934; “İptidaî Maddeler Tenzilâtına Ait Cetvelin 7 nci Dokuma Sanayii Grubunun 22. Sıra Numarasında Yazılı “Kefenlik” kelimesinin “Gömlek” Olarak Düzeltilmesine Dair Kararname”, Kararname No: 1557, Resmi Gazete, 26 Kasım 1934, Sayı: 2864, s. 4495.

⁷⁰¹ BCA, 30-18-1-2/ 59-87-10, 18 Kasım 1935; “İptidai Madde Tenzilat Nispetleri Hakkında Kararname”, Kararname No: 3543, Resmi Gazete, 25 Kasım 1935, Sayı: 3165, s. 5803.

⁷⁰² “İptidai Madde Tenzilat Nispetleri Hakkında Kararname”, Kararname No: 3543, Resmi Gazete, 25 Kasım 1935, Sayı: 3165, s. 5804.

Tablo 14. 18 Kasım 1935 Tarihli İbtidai Madde Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri

A- Yünlü Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yün iplikleri	0
İpliğini kendi yapan fabrikaların bu ipliklerden dokudukları yünlü kumaşlar	5
Dâhildeki başka fabrikalardan veya memleket haricinden satın alınan ipliklerle dokunan yünlü kumaşlar	60
Yün fanila	50
Yün çorap	45
Sun'î yün (şodi)	0

B- İpek Sanayii (Sun'î ipek dahildir)

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yalnız ipek filâtür fabrikalarında yapılan bükümsüz ipek iplikleri	0
Yalnız filâtür ve büküm fabrikalarında yapılan bükümlü ve bükümsüz ipek iplikleri	0
Yalnız ipek büküm fabrikalarının bükülmüş ipek iplikleri	70
Filâtür büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında dokunmuş ipekli kumaşlar	0
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında bükümlü iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	50
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren fabrikalarda bükümsüz iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	70
Yalnız dokuma kısmını içeren ipekli fabrikalarında dokunmuş ipekli kumaşlar	70
İpekli jarse	40
İpek çorap	0

C- Pamuklu Mensucat Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Pamuk ipliği	0
İpliğini kendi yapan pamuklu fabrikalarında bu ipliklerden yapılmış kumaşlar	0
Pamuklu fabrikalarında hariçten veya diğer fabrikalardan alınan ipliklerle dokunan kumaşlar	50
Pamuk fanila	45
Pamuk çorap	40
Sun'î pamuk, vatka	0

D- Muhtelif Mensucat Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Gaytan ve fotin bağı	40
Balık ağı	40
Şapka ve keçe	20
Makara ve yumak	45
Şapka tezyini	20

E- Jüt

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Jütten dokunmuş kumaşlar	50

F- Konfeksiyon

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Konfeksiyon yani kumaşını başka yerden alıp yalnız biçip dikme ve benzer işlerle yapılan (elbise, gömlek, çuval gibi) hazır eşya	60

Kaynak: İbtidai Madde Tenzilat Nispetleri Hakkında Kararname, Resmi Gazete, 1935: 5804.

1.5.3. Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname (1 Haziran 1936)

*2430 sayılı Muamele Vergisi Kanunu'nun 5. maddesi gereğince İktisat Vekilliği ile ortaklaşa hazırlanarak Maliye Vekilliğinin 24 Haziran 1936 tarih ve 18563/ 23223 sayılı tezkeresi ile gönderilen hammaddeler indirim cetveli, 29 Haziran 1936 tarihinde İcra Vekilleri heyetince incelenerek 1 Haziran 1936 tarihinden itibaren yürürlüğe konulması onaylanmıştır*⁷⁰³.

Cetvelde 6 numaralı mensucat sanayi başlığı altında yünlü, ipekli, pamuklu, muhtelif, jüt ve konfeksiyon alanında yapılacak olan indirim oranlarının yüzdeliği şu şekildedir⁷⁰⁴:

⁷⁰³ BCA, 30-18-1-2/ 66-56-1, 29 Haziran 1936; “Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname”, Kararname No: 4917, Resmi Gazete, 15 Temmuz 1936, Sayı: 3356, s. 6957.; “İbtidai Maddeler Tenzilât Cetveli”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl 1, Sayı: 14, Ankara, 1 Ağustos 1936, s. 22.

⁷⁰⁴ “Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname”, Kararname No: 4917, Resmi Gazete, 15 Temmuz 1936, Sayı: 3356, s. 6958.; “İbtidai Maddeler Tenzilât Cetveli”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl 1, Sayı: 14, Ankara, 1 Ağustos 1936, s. 22- 23.

Tablo 15. 1 Haziran 1936 Tarihli İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nispetleri

A- Yünlü Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yün iplikleri	0
İpliğini kendi yapan fabrikaların bu ipliklerden dokudukları yünlü kumaşlar	5
Dâhildeki başka fabrikalardan veya memleket haricinden satın alınan ipliklerle dokunan yünlü kumaşlar	60
Yün fanila	50
Yün çorap	45
Sun'î yün (şodi)	0

B- İpek Sanayii (Sun'î ipek dahildir)

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yalnız ipek filâtür fabrikalarında yapılan bükümsüz ipek iplikleri	0
Yalnız filâtür ve büküm fabrikalarında yapılan bükümlü ve bükümsüz ipek iplikleri	0
Yalnız ipek büküm fabrikalarının bükülmüş ipek iplikleri	70
Filâtür büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında dokunmuş ipekli kumaşlar	0
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında bükümlü iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	30
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren fabrikalarda bükümsüz iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	70
Yalnız dokuma kısmını içeren ipekli fabrikalarında dokunmuş ipekli kumaşlar	70
İpekli jarse	40
İpek çorap	25

C- Pamuklu Mensucat Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Pamuk ipliği	0
İpliğini kendi yapan pamuklu fabrikalarında bu ipliklerden yapılmış kumaşlar	0
Pamuklu fabrikalarında hariçten veya diğer fabrikalardan alınan ipliklerle dokunan kumaşlar	50
Pamuk fanila	45
Pamuk çorap	40
Sun'î pamuk, vatka	0

D- Muhtelif Mensucat Sanayii

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Trikotaj	40
Gaytan ve fotin bağı	40
Balık ağı	40
Şapka ve keçe	20
Makara ve yumak	45
Şapka tezyini	20

E- Jüt

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Jütten dokunmuş kumaşlar	75

F- Konfeksiyon

Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Konfeksiyon yani kumaşını başka yerden alıp yalnız biçip dikme ve benzer işlerle yapılan (elbise, gömlek, çuval gibi) hazır eşya	60

Kaynak: Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname, Resmi Gazete, 1936: 6958.

**1.5.4. İktisat Vekâleti ile Müşterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu’nun
5. Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini
Gösterir Cetvel Hakkında Kararname (29 Haziran 1937)**

2430 sayılı Muamele Vergisi Kanunu’nun beşinci maddesinin (A) fıkrası hükmüne göre İktisad Vekâleti ile ortaklaşa hazırlanıp Maliye Vekâleti’nin 25 Haziran 1937 tarih ve 23223/3/17803 sayılı tezkeresi ile tevdi olunan, ilişik hammaddeler indirim oranlarını gösterir cetvelin yürürlüğe konulması; İcra Vekilleri Heyetince 29 Haziran 1937 tarihinde kabul edilmiştir⁷⁰⁵.

Bu cetvelde mensucat sanayiinde yapılan indirim oranları; yünlü sanayi, ipek sanayii, pamuklu mensucat sanayii, muhtelif mensucat sanayii, jüt ve konfeksiyon başlığı altında şu şekildedir⁷⁰⁶:

⁷⁰⁵ BCA, 30-18-1-2/ 77-61-6, 29 Haziran 1937; “İktisat Vekâleti ile Müşterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu’nun 5 inci Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini Gösterir Cetvel Hakkında Kararname”, Kararname No: 7015, Resmi Gazete, 21 Temmuz 1937, Sayı: 3662, s. 8499.; “Para, Kredi, Maliye, Vergiler”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl 2, Sayı: 8, Ankara, 27 Temmuz 1937, s. 7.

⁷⁰⁶ “İktisat Vekâleti ile Müşterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu’nun 5 inci Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini Gösterir Cetvel Hakkında Kararname”, Kararname No: 7015, Resmi Gazete, 21 Temmuz 1937, Sayı: 3662, s. 8500.; “Para, Kredi, Maliye, Vergiler”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl 2, Sayı: 8, Ankara, 27 Temmuz 1937, s. 7- 8.

Tablo 16. 29 Haziran 1937 Tarihli İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinde Mensucat Sanayii İçin Verilen Tenzilat Nisbetleri

A- Yünlü Sanayii	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
İpliğini kendi yapan fabrikaların bu ipliklerden dokuduğu kumaşlarda yapılan indirim oranı	5
Memleketteki başka fabrikalardan veya dışarıdan satın alınan ipliklerle dokunan yünlü kumaşlarda	60
Yün fanilâ kumaşı ve mamulâtı	50
Yün çorap	45
B- İpek Sanayii (Sun'î ipek dahildir)	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yalnız ipek büküm fabrikalarının bükülmüş ipek iplikleri	70
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında bükümlü iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	50
Büküm ve dokuma kısımlarını içeren fabrikalarda bükümsüz iplikten dokunmuş ipekli kumaşlar	70
Yalnız dokuma kısmını içeren fabrikalarda dokunmuş ipekli kumaşlar	70
İpekli jarse kumaş ve mamulâtı	40
İpek çorap	25
C- Pamuklu Mensucat Sanayii	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Katlı iplik	70
Pamuklu fabrikalarında hariçten veya diğer fabrikalardan alınan ipliklerle dokunan kumaşlar	50
Pamuk fanilâ kumaşı ve mamulâtı	45
Pamuk çorap (merserize dahil)	40
D- Muhtelif Mensucat Sanayii	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Yünden, pamuktan (merserize dahil, ipekten, sun'î ipekten veya bunların karıştırılmışından imal edilen ceket, kazak, elbise, çocuk eşyası ve Selânik fanilasası gibi trikotaj eşyası	40
Gaytan ve fotin bağı	40
Şapka ve keçe	20
Makara ve yumak	45
Şapka tezyini	20
E- Jüt	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Jüt ve koko ipliklerinden yapılmış ürünler	75
F- Konfeksiyon	
Türü	Tenzilat Nisbeti (%)
Konfeksiyon yani kumaşını başka yerden alıp yalnız biçip dikme ve benzer işlerle yapılan yünden, pamuktan (merserize dahil), ipekten, sun'î ipekten, keten, kendir, jütten veya bunların karışığından imal edilmiş elbise, iç çamaşırı ve fanila, gömlek ve çuval gibi hazır eşya	60

Kaynak: İktisat Vekâleti ile Müşterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu'nun 5 inci Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini Gösterir Cetvel Hakkında Kararname, Resmi Gazete, 1937: 8500.

1934 ile 1937 yılları arasına ait tenzilat cetvellerindeki indirim oranları kıyaslandığında sadece birkaç kalemde değişiklik olduğu görülmüştür. Bu değişiklikler şu şekildedir:

Yünlü fanilada 1934 yılı indirim oranı %22 iken, 1935-1937 yılları arası % 50; yün çorapta 1934 yılı indirim oranı %20 iken, 1935-1937 yılları arası % 45; ipekli

çorapta 1934 ve 1935 yıllarında indirim yapılmazken 1936- 1937 yıllarında % 25; büküm ve dokuma kısımlarını içeren ipekli fabrikalarında bükümlü iplikten dokunmuş ipekli kumaşlarda 1935 yılı % 50, 1936 yılı % 30, 1937 yılında % 50; jütten dokunmuş kumaşlarda ise 1935 yılında % 50 olan indirim oranının 1936- 1937'de % 75'e yükseldiği görülmektedir. Bu duruma göre, 1934 yılındaki indirim oranlarında sonraki yıllarda artış olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan bu yasal düzenlemeler ile hazır giyimin önemli bir kolu olan çorap ve diğer hazır giyim alanlarında belli bir kalite standardına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu alanda daha hızlı gelişme sağlanması için bazı vergi nispetlerinde indirim yapılmıştır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİNDE SANAYİLEŞME ADIMLARI

2.1. TERZİLİKTEN HAZIR GİYİM ATÖLYELERİNE GEÇİŞİN PORTRELERİ

Türk halkı giysi ihtiyacını uzun yıllar boyunca ya Osmanlı terzilerine diktirerek ya da çeşitli ürünlerin satıldığı çok katlı mağazalar olan bonmarşelerden hazır elbiseleri satın alarak karşılamıştır⁷⁰⁷. Ülkemizde hazır giyimin bulunmadığı dönemlerde manifaturacılardan alınan kumaşlar, gidilen terzilerce dönemin modasına uygun bir biçimde dikilirdi. Varlıklı aileler isim yapmış terzileri tercih ederken, orta gelir düzeyine sahip aileler ise mahalle terzilerine yönelmişlerdi⁷⁰⁸. Kısacası giyimin adresi terziler olmuştur. İstanbul'da, 1930 ile 1940 yılları arasındaki terzi sayısının fırıncılara eşit olduğu bilinmektedir⁷⁰⁹.

Türkiye'de hazır giyim üretiminin temelini bu terziler oluşturmuştur. Açılan küçük terzihaneler zamanla hazır giyim atölyelerine hatta bazıları hazır elbise üretim fabrikalarına dönüştürülmüşlerdir.

Türkiye'de 1950'li yıllar, terziliğin hala revaçta olduğu ancak hazır giyimin de gelişim gösterdiği bir dönem olmuştur. Hazır giyim sektöründeki gelişim, dönemin gazete ve dergilerine de yansımış hatta Hayat Dergisi'nde "*Artık bütün dünya*

⁷⁰⁷ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 43.

⁷⁰⁸ F. Dilek Himam ve Elif Tekcan, Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 20, 2014, s. 239.

⁷⁰⁹ Hatice Sonay Şeftalici, *Terziden Tasarımcıya*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 36.

konfeksiyonculuğa doğru gitmekte, moda evlerinin pahalı oluşundan dolayı ucuz ve kaliteli giyim arayan insanlar konfeksiyona yönelmektedir” şeklinde yer almıştır⁷¹⁰.

Açıkları atölyeler ve devamında gerçekleştirdikleri kadın hazır giyim üretimi ile döneme iz bırakan terziler arasında; Osman Zeki Terzioğlu, Cemal Bürün, Güzide Orbay, Mithat Gürsoy, Sevinç Nakkaş ve Anna Planoviç yer almıştır.

2.1.1. Osman Zeki Terzioğlu

Baba ve büyük babalarının sarayda terzibaşı olarak görev yaptığı Osman Zeki Bey, Avrupalı ehil terzilerin yanında ve hazır giyim mağazalarında çalışmış alafranga terzilerden biridir. Terzilik mesleğinde ilerlemek üzere 1910 senesinde Paris’e giderek Ladeveze’in Terzi Mektebi’nde eğitimini tamamlamış ve Académie National’dan terzilikte profesör diplomasını almıştır. Devamında ülkenin kadın terzilerine olan ihtiyacını görerek kadın giyimi üzerine de öğrenim görmek üzere 1912 senesinde tekrar Paris’e gitmiştir⁷¹¹.

Meşrutiyet yönetimindeki Osmanlı ve Cumhuriyet yönetimindeki Türkiye’de, terzilikteki uygulamaları ile ünlenmiş olan Osman Zeki Bey’in “Kadın Terziliğinde Moda Renkler” isimli eserinin olduğu da bilinmektedir. Yine reklam broşürlerinden terzilik sanatını öğretmek maksadıyla İstanbul’da terzilik okulu açtığı, kurslar ve yarışmalar düzenlediği anlaşılmaktadır⁷¹².

Osman Zeki Bey’in dönem dergilerinde verilen reklamlarından, 1914 senesinde İstanbul’da erkekler için açmış olduğu terzihanede bilhassa askeri ve mülki giysilerin dikildiği, hanımlar için açtığı terzihanede ise son moda manto, rop, tayyör, çeyiz takımları ve çarşaf üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır⁷¹³.

Osman Zeki Bey, I. Dünya Savaşı zamanı Amerika’dan getirttiği makineler ile Türkiye’de giyim alanında ilk seri üretimi de deneyen kişi olmuştur. Keza Türkiye’de hazır elbise üzerine ilk fabrika, Osman Zeki Bey’in teşebbüsüyle İstanbul’da kurulmuştur. Bu fabrika ile alakalı, Ekim 1924 Resimli Yurd (İzmir) gazetesinde “Terzi-zâde Osman Zeki / Son Sistem / Hazır Elbise Fabrikası” şeklinde reklamların verildiği görülmüştür. Yine Kıyafet İnkılabı sonrası savcı, yargıç gibi Adalet Bakanlığı

⁷¹⁰ Serhat Açar, *Bir Meslek Örgütü Olarak Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 31.

⁷¹¹ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 41.

⁷¹² Bike Sağduyu, a.g.m., s. 42.

⁷¹³ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 42.

ve DDY çalışanlarının giysilerini tasarladığı, bu özel giysileri seri olarak ürettiği de bilinmektedir⁷¹⁴.

Osman Zeki Bey, terzilik mesleğinde yetiştirmelerini sağlamak amacıyla kızları Münevver ve Müfide Hanımlar ile oğlu Orhan Terzioğlu'nu, Avrupa'daki terzi akademilerine göndermiştir. Kısacası ailece terzilik mesleğine gönül veren Osman Zeki Terzioğlu, Türk tekstil ve giyim tarihinin fenomenlerinden biri olmuştur. Türkiye'de hazır giyim üzerine bu tür çalışmalar gerçekleştirilmiş olsa da çok kısıtlı kalmış, Türkiye'de giysi üretimini elinde tutan terzilerin hazır giyimde ciddi adımları atması ancak 1940'lı yılların sonlarında gerçekleşebilmiştir⁷¹⁵.

2.1.2. Cemal Bürün

1905 yılında dünyaya gelen Cemal Bürün, 1925 yılında Atatürk'ün gerçekleştirdiği Kıyafet Devrimi sonrası oturduğu mahallenin hanımlara manto dikerek işe başlamış olup Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Türk ve Müslüman terzisi olarak kabul edilmiştir. Sonrasında ilk atölyesini Cadde-i Kebir'deki Beyoğlu apartmanında açmış ancak talebin artması üzerine Mısırlı Hanı'nda açtığı atölyeye geçmiştir. Terzilik mesleğinde parlamasıyla beraber, moda merkezi haline getirmek istediği "Bürün Apartmanı" nı yaptırmıştır. Bürün soyadını almasının nedeni bürünmek kelimesinden gelmiş olmasıdır⁷¹⁶.

Türkiye'de yapılan defilelerin de öncüsü olan Cemal Bey'e, Dolmabahçe Sarayı'nda yapmış olduğu defile sonrası Atatürk'ün söylediği "*Cemal bey bizim yaptığımız inkılâbı siz giydirdiniz*" sözü, alanında ne kadar mühim bir usta olduğunu ve terzilik mesleğinin Türkiye'nin dönüşümündeki önemini göstermiştir. Cemal Bey'in müşterileri arasında Atatürk'ün kız kardeşi ve ilk kadın milletvekilleri de yerini almıştır⁷¹⁷.

Cemal Bey'in atölyesi 50 ila 60 arasında kişinin çalıştığı, yetenekli kişilerin yükselmesinde öncülük yapan bir okul özelliği de taşımıştır. Yetiştirdiği gençler zamanla kendi atölyelerini açtığı gibi birçoğu Paris'ten davet alarak oradaki atölyelerde çalışmışlardır⁷¹⁸.

⁷¹⁴ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 42.; Açar, a.g.t., s. 30.

⁷¹⁵ Bike Sağduyu, a.g.m., s. 43-44.; Açar, a.g.t., s. 30.

⁷¹⁶ Şeftalici, a.g.t., s. 45.

⁷¹⁷ Şeftalici, a.g.t., s. 45.

⁷¹⁸ Şeftalici, a.g.t., s. 45.

2.1.3. Güzide Orbay

Dönemin önemli kadın terzileri arasında yer alan, Beyoğlu'nun ilk Türk kadın terzisi Güzide Hanım'dır. Yaşadığı talihsizlikler nedeniyle çalışmak mecburiyetinde kalarak, haute couture modasının merkezi olarak bilinen Viyana Pazarı'nda işe girmiştir. Burada terzilik sanatının tüm inceliklerine hâkim olarak müşterilerce aranan bir kalfa konumuna yükselmiştir. Müşterilerinin memnuniyetinden de cesaret alarak kendi terzihanesini açmış ve ünlenmiştir. Mesleğinde kendini daha da geliştirmek isteyen Güzide Hanım, bu amaçla Viyana'ya giderek eğitim almış, Türkiye'ye dönüşünde ise yanında çeşitli kumaş ve kıyafetler getirmiştir. Ancak bu dönemde Türk hükümeti tarafından çıkarılan “yerli malların tüketimi” ile alakalı kararname nedeniyle getirdiği yabancı mallar elinde kalmıştır. Güzide Hanım tanıdık vasıtası ile Atatürk'e ulaşarak bu kumaşları kullanmak için izin istemiş ve almıştır. Atatürk ise Afet Hanım'ın 3 Nisan 1930 günü yapacağı konuşmada giymesi için bizzat kendisinin çizdiği elbiseyi, Güzide Hanım'dan dikmesini istemiştir. Güzide Hanım'ın diktiği bu elbisenin çok beğenilmesi, Ankara'da ünlenmesine vesile olmuştur⁷¹⁹.

Güzide Hanım'ın, İstanbul ve Ankara'da hizmet veren terzihanelerinde 60 kişi çalışmakta idi. Atatürk, rahatsızlığı nedeniyle karnının su topladığı dönemde, Güzide Hanım'dan kendisi için rahat edeceği iç çamaşırlar dikmesini istediği de ifade edilmektedir. Güzide Hanım bu isteği yerine getirmiştir⁷²⁰.

2.1.4. Mithat Gürsoy

Türkiye'nin ilk diplomalı terzileri arasında yerini alan Mithat Gürsoy, Aksaray'da terzilik yaparken mesleğinde ilerlemek amacıyla terzihanesini kapatıp İstanbul'daki terzi atölyelerinde çalışmıştır. Bu alanda kendini daha da geliştirmek isteyen Mithat Bey, 1936 senesinde Londra'daki “Tailor and Cutter Academy” ye kayıt yaptırarak kadın, erkek ve askeri giyim üzerine eğitim görmüştür. Mezun olduğu 1937 yılında ise kendi markasını kurmuştur. Buradan aldığı diploma ile 1949 senesinde İstanbul Ticaret Odası'na kayıt yaptırmış ve hazır giyim sektörünün önemli çehrelerinden biri haline gelmiştir. Mithat Bey tarafından kurulan atölyede, İngiltere'deki “Burberry's” pardösüsünün seri üretimi yapılmış ve alıcılar arasında büyük beğeni toplamıştır⁷²¹.

⁷¹⁹ Şeftalici, a.g.t., s. 34.

⁷²⁰ Şeftalici, a.g.t., s. 34.

⁷²¹ Sesiz, a.g.t., s. 23.; Açar, a.g.t., s. 31.

2.2. KADIN HAZIR GİYİM FABRİKALARI VE MAĞAZALARI

Çalışmanın bu bölümünde, Cumhuriyetin ilanından 1950’li yıllara kadar olan gazetelerin reklam sayfaları taranarak, kadın hazır giyiminde kurulmuş olan fabrikalar ve satış mağazalarına yer verilmiştir. Yapılan çalışma, kadın hazır giyimi üzerine açılmış fabrika ve mağazaları bir araya toplaması bakımından bir ilki teşkil etmektedir.

2.2.1. Hazır Giyim Fabrikaları

1923- 1950 yılları arasında hazır elbise, gömlek, fanila, çorap, trikotaj, şapka ve ayakkabı üzerine imalatla bulunan fabrikalardan tespit edilenler şunlardır:

2.2.1.1. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Fabrikaları ve Yerli Mallar Pazarı

Sanayi alanında kalkınmanın ilk mühim eseri, 19 Nisan 1925 tarihli ve 633 sayılı kanunla kurulan “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası” olmuştur⁷²². Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın Hereke, Bakırköy, Beykoz, Feshane, Altın Mekik gibi fabrikalarında imal edilen ürünler, Yerli Mallar Pazarı’nda halkın satışına sunulmuştur. Yerli Mallar Pazarında; kadın, erkek ve çocuklar için en kaliteli yünlü kumaşlardan imal edilmiş hazır elbiseler, palto, pardösü, çorap, ipekli kumaşlar, şapka, bere, bavul, çanta, cüzdan, ayakkabı, halı gibi çok çeşitli ürünlerin satışı yapılmıştır⁷²³.

2.2.1.2. Sümerbank Fabrikaları ve Yerli Mallar Pazarı

Sümerbank Umum Müdür Muavini olan Yüksek Mühendis Bülent Büktaş’ın Ulus gazetesinde, “Millî endüstrimizin değerli bir kolu Sümerbank” başlıklı yazısında şu bilgilere yer verilmiştir. Sınai kalkınmada ilk adım olan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 3 Temmuz 1932 tarih ve 2058 sayılı kanun ile Devlet Sanayi Ofisi ve 7 Temmuz 1932 tarih ve 2064 sayılı kanun ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak Devlet Sanayi Ofisi’nin, Sanayi Kredi Bankası’na ait sermayeyi zayıf duruma düşürdüğü görülerek, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla 11 Haziran 1933 yılında Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank, devraldığı fabrikalar ve hiç durmadan azimle çalışmaları neticesi önemli bir kuruluş haline gelmiştir. Sümerbank fabrikalarında üretilen iplik, dokuma, hazır giyim, kundura gibi ürünler Yerli Mallar Pazarı ile piyasaya arz edilmiş ve bu alanda büyük gelişme kaydedilmiştir. Sümerbank, 1945 yılı itibarıyla sayısı 40’ı aşan mağazaları ile halkın en önemli ihtiyaçlarını, aracıya

⁷²² Bülent Büktaş, “Millî Endüstrimizin Değerli Bir Kolu Sümerbank”, Ulus, 1 Kasım 1945, s. 2.

⁷²³ Yerli Mallar Pazarı, Milliyet, 6. Sene, No: 1802, 14 Şubat 1931, s. 6.; Yerli Mallar Pazarı, Milliyet, 7. Sene, No: 2395, 10 Ekim 1932, s. 8.

gerek bırakmadan ve tek fiyat esası üzerinden, doğrudan doğruya alıcıya ulaştırmıştır. Büyük zorlukların yaşandığı II. Dünya Savaşı yıllarında bile gelişmesine devam etmiş, ithalatın çok zor hatta imkânsız olduğu bu dönemde memleketimizi, en lazım gelen ürünlerden yoksun bırakmamıştır⁷²⁴.

Sümerbank fabrikalarında üretilen ürünler, Sümerbank pavyonu ve Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarında halka arz edilmiştir. Sümerbank mağazalarının olduğu yerler şu şekildedir:

İstanbul (Bahçekapı Caddesi ve Beyoğlu İstiklal Caddesi), Ankara (Çocuk Sarayı Caddesi), İzmir (Odunpazarı), Samsun (Bankalar Caddesi), 10 Temmuzda satışa başlamış olan Mersin şubesi, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Konya, Kayseri, Malatya, Trabzon ve Zonguldak'tır⁷²⁵.

Bu mağazalarda, hükümet ve resmi kurum memurlarına taksit imkânı sağlandığı gibi ikramiyeli satışlar ile yüzde yüz ücretsiz malların da verildiği gazete reklamlarında görülmüştür.

Rize Valisi tarafından Başvekâlete yazılan 13 Temmuz 1939 tarihli bir dilekçe, Türk halkının medeni bir şekilde giyinmelerine verilen önemi ve bu konuda Sümerbank'ın rolünü gösteren önemli bir belgedir. Bu belgede Vali, Rize ilinin kasaba ve köylerindeki kadınların tümüyle peştamalı dış elbise olarak kullandığını yine erkeklerin de birbirine uymayan kıyafetler giydiğini belirtmiştir. Esasen erkek ve kadınların medeni kıyafetler giymeye çok istek ve hevesli olduklarını ancak malî durumlarının müsait olmaması nedeniyle bu arzu ve emellerini yerine getiremediklerini açıklamıştır. Bu duruma bir çare olarak Sümerbank tarafından ucuza yaptırılarak Ziraat Bank şubesi aracılığıyla satılan kadın mantosu ve erkek kıyafetlerinin göreceği talebe göre peyderpey gönderilmesine izin verilerek emir buyrulmasını rica etmiştir⁷²⁶.

⁷²⁴ Bülent Büktaş, "Millî Endüstrimizin Değerli Bir Kolu Sümerbank", Ulus, 1 Kasım 1945, s. 2.

⁷²⁵ Sümer Bank Yerli Mallar Pazarı Beykoz Kunduraları Giyiniz, Milliyet, 8. Sene, No: 2843, 7 Ocak 1934, s. 8.; Sümerbank Yerli Mallar Pazarı İzmir Şubesinin Beykoz Haftalık Kunduraları Ucuz ve Sağlam, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8794, 8 Kasım 1934, s. 10.; Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8814, 2 Aralık 1934, s. 10.; Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Hazır ve Ismarlama Kostümler, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8927, 30 Nisan 1935, s. 9.; Sümerbank Yerli Mallar Pazarı İkramiyeli Satışların Son Ayıdır, Yeni Asır, Kırk Birinci Sene, No: 9170, 18 Şubat 1936, s. 7.; Yegâne Milli Müessese Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, Yeni Asır, Kırk Dördüncü Sene, No: 9958, 9 Eylül 1938, s. 11.; , Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi Mersin Şubesi, Son Telgraf, Yıl: 3, Sayı: 840, 9 Temmuz 1939, s.8.; Sümerbank Sermayesi: 200.000.000 Türk Lirası, Yeni İstanbul, Yıl: 1, Sayı: 129, 8 Nisan 1950, s. 6.

⁷²⁶ BCA, 30-10-0-0/ 67-447-5, 13 Temmuz 1939.

2.2.1.3. Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası

Galata Karaköy’de bulunan Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası’nda kadın, erkek ve çocuklar için hazır elbise, pardösü, palto ve muşamba imal edilmekteydi. Fabrikanın Cumhuriyet gazetesine verilmiş reklam ilanında, ısmarlama kıyafetlere ihtiyaç kalmadığı, kendi ürünlerinin kesinlikle ısmarlama giysilerden bir farkının olmadığı, son moda ya uygun en şık İngiliz kumaşlarından itina ile üretilen hazır elbiselerin her bütçeye uygun olduğu beyan edilmiştir⁷²⁷. Bu fabrikada imal edilen ürünler, Ankara’da bulunan Moda Pazarı Mağazasında da satılmıştır⁷²⁸. Özellikle 1930’lu yıllarda gazetelerde Ekselsior reklamlarına çok fazla rastlanılmıştır. Reklamlardan aylık ve haftalık taksitlerin yapıldığı, ısmarlama elbise isteyenler için hususi dairesinin olduğu anlaşılmıştır⁷²⁹.

2.2.1.4. Zerafet Elbise Fabrikası

1930’lu yılların başında İstanbul’un Bahçekapı semtinde kadın, erkek ve çocuklar için hazır giyim üretim ve satışının yapıldığı bir ticarethanedir. Hazır giyimin ısmarlama giyime göre daha zahmetsiz ve ucuz oluşunu, verdikleri reklamlarda “ucuz ve şık” kelimeleriyle vurgulamışlardır⁷³⁰.

2.2.1.5. Hasan Basri Şenbiçer ve Şeriki Mehmet Gülaylar Hazır ve İsmarlama Elbise Fabrikası

Satış şubesi, İzmir Alipaşa Caddesi, sarraflar karşısında olan bu fabrikada, kadın ve erkekler için uygun fiyatlarla ister hazır ister ısmarlama elbise imali yapılmaktaydı⁷³¹.

2.2.1.6. Karamürsel Mensucat Fabrikası ve Satış Mağazası

Karamürsel Mensucat Fabrikası tarafından üretilen kumaşlardan imal edilen hazır elbise, palto, manto, pardösü, şapka gibi giyim eşyalarının merkez satış mağazası,

⁷²⁷ Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası, Milliyet, 4. Sene, No: 1340, 5 Kasım 1929, s. 6.; Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası İsmarlama Kostümlere İhtiyaç Kalmadı, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No: 2435, 14 Şubat 1931, s. 6.

⁷²⁸ Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası Ankara’da Moda Pazarı Mağazasında, Milliyet, 7. Sene, No: 2395, 10 Ekim 1932, s. 8.

⁷²⁹ Ekselsior Kostümler Pardesüler Mantolar Pantolonlar Aylık ve Haftalık Taksitlerle Muamele Yapılır, Vakit, 12. Yıl, Sayı: 4079, 15 Mayıs 1929, s. 5.

⁷³⁰ Dikkat Ucuz Şık Zerafet Elbise Fabrikası, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

⁷³¹ Hasan Basri Elbise Fabrikası, Halkın Sesi, Altıncı Yıl, No. 2748, 1 Nisan 1936, s. 3.; Hasan Basri Şenbiçer Şeriki Mehmet Gülaylar Hazır ve İsmarlama Elbise Fabrikası, Halkın Sesi, 8. Yıl, No: 3331, 19 Şubat 1938, s. 3.

İstanbul Sultanhamam İkinci Vakıf Hanı altında idi. Ankara şubesi ise Anafartalar Caddesinde bulunmaktaydı⁷³².

2.2.1.7. Gül-Ok Konfeksiyon

Süreli yayınlar incelendiğinde 1950'li yıllarda Gül- Ok Konfeksiyonun reklamları ile karşılaşılmıştır. Gül-Ok reklamlarında, “*Hanımlar giyim derdiniz kalmadı*” sloganı kullanılmış ve kendisini “*Türkiye’nin ilk hazır giyim fabrikası*” olarak tanıtmıştır. Bu fabrikada hanımlar için çok çeşitli modellerde hazır elbise, etek, bluz imali yapılmaktaydı. Hanımları kumaş alma, model seçme, dikiş ve prova derdinden de kurtardıklarını verdikleri reklamlarda özellikle vurgulamışlardır. Gül-Ok Konfeksiyonun toptan satış yeri Taksim, Elmadağ Duvar Dibi Sokak idi⁷³³.

2.2.1.8. Altaylıoğlu Trikotaj Fabrikası

Cumhuriyet arşivinde yapılan araştırmada bu fabrikanın tam olarak ne zaman kurulduğuna dair bilgi edinilemese de 24 Haziran 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı böyle bir fabrikanın mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Belgeye göre bu fabrika Samsun’da olup Merzifon Askeri Mıntıka Komutanlığınca bu fabrikaya 7000 fanila ve 40.000 çift çorap ihale edildiği anlaşılmıştır⁷³⁴. Kadın giyim üzerine üretim yapıp yapılmadığına dair bir bilgiye ulaşılamasa da o dönem hazır giyim üretimi hakkında bilgi vermesi açısından önemli olduğu görülmüştür.

2.2.1.9. İsmail Birol Trikotaj Fabrikası

Bu trikotaj fabrikası, İstanbul Mahmutpaşa Bezçiler Sokakta bulunmaktaydı⁷³⁵.

2.2.1.10. Gömlek İmalathanesi

En son model gömlek, kadın çamaşır ve bluzlarının üretildiği bu imalathane, Beyoğlu Tokatlıyan Karşısında Suterazisi Sokakta bulunmaktaydı⁷³⁶.

2.2.1.11. İ. Şatar ve İ. Elizarof Çorap Fabrikası

İstanbul, Bomonti, Birahane Sokakta mevcut bulunan İ. Şatar ve İ. Elizarof Çorap Fabrikası’nın kuruluş tarihi üzerine bilgiye ulaşılamasa da Dışişleri Bakanlığı

⁷³² Kumaşlarıyla Meşhur Karamürsel Mamulâtı Şapkalar, Akşam, Sene: 11, No: 3801, 12 Mayıs 1929, s. 8.; Hazır Elbise Karamürsel Fabrikası Ankara Şubesi, Hakimiyet-i Milliye, On Birinci sene, No. 3305, 24 Eylül 1930, s. 7.; Hazır Elbise Palto Manto ve Pardesü, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

⁷³³ Hanımlar Giyim Derdiniz Kalmadı Gül-Ok Türkiye’nin ilk Konfeksiyon Fabrikası, Akis Dergisi, Üçüncü Sene, Cilt:9, No: 155, 27 Nisan 1957, s. 36.

⁷³⁴ BCA, 30-18-1-2/ 99-54-9, 24 Haziran 1942.

⁷³⁵ İsmail Birol Trikotaj Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.

⁷³⁶ Gömlek İmalathanesi, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 10.

Türk Diplomat Arşivi belgeleri içerisinde 29 Mart 1946 tarihli dilekçe, bu fabrikanın varlığını ortaya koymaktadır. Bu dilekçe, çorap fabrikasının Almanya'dan tazminat talebi ile alakalı olarak T.C. Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Umum Müdürlüğü'ne yazdığı dilekçeye bir cevap niteliği taşımaktadır. Bakanlıkça fabrikaya yazılan cevapta, isteğinizin dikkate alınabilmesi için bahis konusu tutarın banka aracılığı ile havale edildiği açıklayan banka makbuzu fotokopisinin veya resmi bir daireden onaylı suretinin acilen bakanlığa gönderilmesi şeklinde bir bilgilendirme yapılmıştır⁷³⁷.

Buna karşılık fabrikanın 8 Şubat 1952 tarihinde yazmış olduğu cevap dilekçesi, “istenilen banka makbuzu fotokopisini 5 adet halinde ilişikte gönderiyoruz” şeklinde olmuştur⁷³⁸.

2.2.1.12. Ziya İnankur Çorap Fabrikası

İstanbul, Tahtakale, Tomurcuk Sokakta bulunan Ziya İnankur Çorap Fabrikası'nın kuruluş yılı ile alakalı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak fabrikanın, 14 Mart 1946 tarihli T.C. Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Umum Müdürlüğü'ne yazdığı dilekçeye karşılık yazılan cevap dilekçesinden böyle bir fabrikanın varlığı anlaşılmıştır. Fabrikanın Almanya'dan alacakları ile ilgili yazılan dilekçeye, 5 Aralık 1951 tarihinde cevap olarak, isteğinizin dikkate alınabilmesi için bahis konusu tutarın banka aracılığı ile havale edildiği açıklayan banka makbuzu fotokopisinin veya resmi bir daireden onaylı suretinin acilen bakanlığa gönderilmesi şeklinde bir bilgilendirme yapılmıştır⁷³⁹.

Bunun üzerine fabrikanın 14 Aralık 1951 tarihinde yazmış olduğu cevap dilekçesinde, istenilen banka makbuzlarının fotokopilerinin dört tanesinin ilişikte sunulduğunu ve gereken işlemin yapılması ve tarafına bildirilmesi konusunda gereken talimatın verilmesi ricasında bulunulmuştur⁷⁴⁰.

2.2.1.13. Yedikule Çorap Fabrikası

İstanbul'da Y. Leon Hason ve Ortakları Kolektif Şirketi Yedikule Çorap Fabrikası'nın kuruluş tarihi üzerine bilgiye ulaşılamasa da 23 Aralık 1958 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, bu fabrikanın varlığını ve ne denli önemli olduğunu

⁷³⁷ TDA, 501/ 34218-134182-2, 29 Mart 1946.

⁷³⁸ TDA, 501/ 34218-134187-1, 8 Şubat 1952.

⁷³⁹ TDA, 501/ 34245-134294-2, 14 Mart 1946.; Ziya İnankur ve Ortağı Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 28.

⁷⁴⁰ TDA, 501/ 34245-134294-1, 14 Aralık 1951.

göstermektedir. Şöyle ki ülkede seferberlik meydana geldiğinde bu fabrikanın kapanmasının genel hayatı zorlayacak fabrika ve kuruluşlar içerisine alınmasına karar verilmiştir⁷⁴¹.

2.2.1.14. Zeynelabidin Ark Çorap Fabrikası

İstanbul Sultan Hamamı, Kaputçular Sokakta bulunan bir çorap fabrikasıdır⁷⁴².

2.2.1.15. Mihael Çikvasvilli Çorap Fabrikaları

İstanbul Ayvansaray Caddesinde bulunan lastik ve çorap fabrikalarıdır⁷⁴³.

2.2.1.16. M. Benyaminoğlu ve H. Lubliner Çorap Fabrikası

M. Benyaminoğlu ve H. Lubliner Çorap Fabrikası, İstanbul Mahmutpaşa Bezciler Sokak Güzin Hanı'nda bulunmaktaydı⁷⁴⁴.

2.2.1.17. İbrahimzade ve Bekirzade Çorap Fabrikası

8 Ağustos 1933 tarihli Vakit Gazetesi'nde "Ece" Kadın çorapları Neden Tercih Ediliyor? başlıklı haber ile İbrahimzade ve Bekirzade Çorap Fabrikası'nın var olduğu anlaşılmıştır. Yerli Mallar Sergisi'nde yer alan bu çorap fabrikasının "Ece" markalı ipek kadın çoraplarının, kadınlar arasında büyük rağbet gördüğü, bunun nedeni hanımlara sorulduğunda çok sağlam ve çok zarif olduğunun söylendiği dile getirilmiştir⁷⁴⁵.

2.2.1.18. Yıldız Şapka Fabrikası

Beyoğlu İstiklal Caddesi, Posta Sokağında bulunan bu fabrikada erkek, kadın ve çocuklara mahsus her çeşit şapkanın imali yapılmaktaydı. İmali yapılan şapkaların Avrupa mamulâtının aynısı olduğu, fiyatlar üzerinden büyük bir fark ile toptancılara satıldığı reklam ilanları ile duyurulmuştur⁷⁴⁶.

2.2.1.19. Türkiye Şapka Fabrikası

Galata'da Karaköy Zülfarus (Havra) Sokakta bulunan şapka fabrikası, İsrail Aciman'a aittir. Fabrikanın toptan ve perakende satışları bulunmakta olup her şapka

⁷⁴¹ BCA, 30-18-1-2/ 151-64-10, 23 Aralık 1958.

⁷⁴² Zeynelabidin Ark Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 35.

⁷⁴³ Mihael Çikvasvilli Çorap Fabrikaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 61.

⁷⁴⁴ M. Benyaminoğlu ve H. Lubliner Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.

⁷⁴⁵ "Ece" Kadın Çorapları Neden Tercih Ediliyor?, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5599, 8 Ağustos 1933, s. 7.

⁷⁴⁶ Şapkacıların Nazarı Dikkatine Yıldız Şapka Fabrikası, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1737, 8 Mart 1929, s. 6.; Yıldız Şapka Fabrikasına Müracaat Ediniz, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No: 2485, 7 Nisan 1931, s. 6.

alanın eski şapkaları, ücretsiz tamir edilmekteydi⁷⁴⁷. 17 Mart 1932 tarihli Akşam Gazetesindeki bir ilanda ise özellikle Lozan şapkasına dikkat çekilmiştir. Bu şapkanın, Türkiye'nin her yerinde en fazla rağbet gören şapka olduğu, zira seçilmiş tavşan tüyünden olup meşini iki katlı ter geçirmez ve kurdelesini ise halis ipektir diye belirtilmiştir. Yine Lozan şapkası alanların herhangi bir şapkasının, 4 defa ücretsiz tamir edileceği de söylenmiştir⁷⁴⁸.

2.2.1.20. Beykoz Debat ve Kundura Fabrikaları

Beykoz Debat ve Kundura Fabrikalarında, erkek ve çocuk kunduraları, kadın iskarpın ve terliklerinin yanı sıra bavul, evrak, okul ve el çantalarının imali gerçekleştirilmiştir. Bu fabrikanın ürünleri, İstanbul, Ankara, Samsun gibi şehirlerde bulunan Yerli Mallar Pazarı ve Beyoğlu'ndaki Hayden Mağazasında satılmakta idi⁷⁴⁹.

Ordunun ayakkabı ihtiyacının da bu fabrikadan sağlandığına dair bir çok belge bulunmaktadır. Misal 13 Temmuz 1927 tarihli kararnamede, ordu için gerekli görülen 100.000 çift kundura, 20.000 çift çizme ve 20.000 çift yemeninin, üretiminin dayanıklılık ve tekdüzeliği sebebiyle Münâkaşa ve İhale Kanunu'nun 18 nci maddesinin "b" fıkrası gereğince Sanâyi ve Maâdin Bankası'nın idaresindeki Beykoz Kundura Fabrikası'ndan pazarlıkla satın alınması hususunun, Müdâfaa-i Milliye Vekâlet-i Celîlesinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince kabul olduğu görülmüştür⁷⁵⁰. Yine 4 Mart 1928 tarihli bir başka kararname ile ordu için benzer bir satın alma işi gerçekleşmiştir⁷⁵¹.

2.2.1.21. Medal Kundura Fabrikası

Mehmet Ali İpek Bey'e ait olan bu kundura fabrikası, Ulus Meydanı Abide Karşısında bulunmaktaydı. Her cins ve halk tipi ayakkabılar ile meşhur "Church's" markalı İngiliz ayakkabılarının, fabrika fiyatına satışının yapıldığına dair gazete ilanları mevcuttur⁷⁵².

⁷⁴⁷ Türkiye ilk şapka Fabrikası, Akşam, Sene 11, No: 3928, 19 Eylül 1929, s. 8.; Türkiye ilk şapka Fabrikası, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1741, 12 Mart 1929, s. 6.

⁷⁴⁸ Türkiye ilk şapka Fabrikası Lozan Şapkası, Akşam, Sene 14, No: 4826, 17 Mart 1932, s. 15.

⁷⁴⁹ Beykoz Debat ve Kundura Fabrikaları Beykoz Kunduraları Güzel Ucuz Sağlam, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 12.

⁷⁵⁰ BCA, 30-18-1-1/ 25-43-3, 13 Temmuz 1927.

⁷⁵¹ BCA, 30-18-1-1/ 27-85-6, 4 Mart 1928.

⁷⁵² Sayın Halkımıza Medal Halk Tipi Ayakkabıları Gelmiştir, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.

Yukarıda sayılanlar dışında İstanbul Sirkeci Köprülü Hanı'nda; Alber ve Josef Kamhi⁷⁵³, İ. Cengiç ve Kardeşleri⁷⁵⁴, B. Danon, M. Menda ve Şşı.⁷⁵⁵ na ait kösele ve deri fabrikaları da bulunmaktadır.

Ayrıca İktisad Vekâleti tarafından 21 Ocak 1937 tarihli Akşam Gazetesine verilen ilanda, Teşviki Sanayi Kanunu'nun 30. maddesi gereğince her sene vermekle yükümlü bulundukları iş cetvellerini şimdiye kadar göndermeyen fabrikalara, zikredilen kanunun 36. maddesi gereğince yazılı tebligat kağıtlarının gönderildiği halde bizzat imzalı ilmühaberlerinin vekâlete gelmediği, bu müesseselerin iş cetvellerini ilanın yayınlandığı tarihten itibaren en geç iki ay içerisinde vekâlete vermeleri, verdiklerine dair vilayetten alacakları belgeyi vekâlete göndermeleri, aksi durumda muafiyet ruhsatnamelerinin geri alınacağı bildirilmiştir. Listesi verilen fabrikalar incelendiğinde içerisinde hazır giyim üzerine bir çok fabrikanın olduğu görülmüştür. Bu fabrikalar, üretimi yapılan hazır giyim ürünlerine göre aşağıda belirtilmiştir⁷⁵⁶:

Konfeksiyon Fabrikaları: İsmail Halis

Gömlek Fabrikaları: İsmail Kemal ve İsmail Abdurrahman

Fanila Fabrikaları: Mehmet Akif, Osman Abdurrahman, Cemil Seyfi ve Hasan

Trikotaj Fabrikaları: Koca Samolaidis, Taşçı oğlu Rifat, Zeki Duhani, Eşref oğlu Ömer, Hüseyin Hakkı, Kadınlar Çalıştırma Yurdu, Filip Nikolaidis, Haralambos, Ali, Mehmet Besim, Hasan oğlu İsmail, İsmail İbrahim, Karabet Kaçaryan, Meliha Ragıb, Tahsin İbrahim, Abdurrahman Nadir, Salih Cevat, İbrahim oğlu Naim ve Enver

Çorap Fabrikaları: Hüseyin ve Şürekası, Bağdaşvili ve Piçhaze, Mehmet Sabir Biraderler, Hayim Kaplan, Mazlume ve Şeriki, Sirpuhi Bedros, Mehmet Bahri, Genç Ali, Hüseyin, Muhtar ve Hasan

Kundura Fabrikaları: Artin Uğurluyan ve Leonidis Matalas'tır.

2.2.2. Hazır Giyim Mağazaları

Büyük mağazaların ortaya çıkışı ve gelişmesinin en önemli sebebi, fabrikacılığın her sahada gelişmesi ve her çeşit mallardan kapsamlı miktarda imal edilmesidir.

⁷⁵³ Alber ve Josef Kamhi Kösele ve Deri Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 39.

⁷⁵⁴ İ. Cengiç ve Kardeşleri Kösele ve Deri Fabrikaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 39.

⁷⁵⁵ B. Danon, M. Menda ve Şşı. Kösele ve Deri Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.

⁷⁵⁶ İktisad Vekâletinden, Akşam, Sene 19, No. 6560, 21 Ocak 1937, s. 14-15.

Bilhassa manifatura ve tuhafiye eşyasına ilişkin fabrika ve konfeksiyon imalatı çoğaldıkça, büyük mağazaların sebebi tesisi mevcut olmuştur denilebilir. Gerçi İstanbul'da çok eski zamandan beri Karlman, Orozdibak, Beyker, Pazar, Dölevan, Oliyön gibi büyük mağazayı andıran müesseseler var olup bunlar Cumhuriyet döneminde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan başka İstanbul cihetinde bilhassa tuhafiye eşyası üzerinde iş gören Balcılar, Şamlı, Karakaş mağazaları da az çok büyük mağaza tipinde birer müessese idiler. Son zamanlarda ise Sümerbank fabrikalarının ve diğer yerli fabrikaların mamulâtını satan Yerli Mallar Pazarı büyük mağaza özelliğine sahip olmuştur⁷⁵⁷.

Dönem gazetelerinde yer alan reklam ilanlarının incelenmesi neticesi hazır giyim mağazalarının daha ziyade İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Ankara'da da hazır giyim mağazaları zamanla yaygınlaşmıştır. Hatta bazen İstanbul merkezli mağazalar Ankara'da şubeler açmıştır. Cumhuriyet döneminde faaliyette bulunan ve tarafımızca tespit edilen hazır giyim mağazaları içerisinde şunlar bulunmaktadır:

2.2.2.1. İstanbul'da Bulunan Hazır Giyim Mağazaları

İstanbul'da bulunan en önemli hazır giyim mağazalarından birisi Mayer Mağazası'dır. İşletme, Beyoğlu İstiklâl Caddesinde faaliyet göstermiştir. Mağazada, gömlek, pijama, kravat, iç çamaşır, eldiven, şal, çorap, el çantaları, parfümeri, seyahat ihtiyaçları vesaire her türden erkek, kadın ve çocuklar için eşyalar bulunmaktaydı⁷⁵⁸.

İstanbul'un ünlü hazır giyim mağazalarından birisi de Hayden Mağazası idi. İşletme, 1848'den beri İstanbul Beyoğlu'nda var olan köklü bir müessesedir. Dönem gazetelerinde, bu mağazaya ait pek çok reklam ilanına rastlanmıştır. Bu ilanlardan biri de, 85. senesi münasebetiyle fiyatlarda önemli bir indirim yaptığı ile alakalıdır⁷⁵⁹.

İstanbul Bahçekapı'da kurulmuş olan Orozdi-Bak Mağazası kadın, erkek ve çocuklar için hazır elbiselerin toptan ve perakende satışının yapıldığı, 1855 yılında

⁷⁵⁷ M. Vehbi Sarıdal, “ Şehir Ticaretinde Temerküze Doğru Tekâmül- Şehrimizde Büyük Mağazalar”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 53, No: 9, Eylül 1937, s. 457-458.

⁷⁵⁸ Mayer Elbise Mağazası Bayram Münasebetiyle Her gün Yeni Çeşitlerimiz Gelmektedir, Vakıf, 12. Yıl, Sayı: 4079, 15 Mayıs 1929, s. 5.; Mayer Beyoğlu, Cumhuriyet, Onuncu Sene, No: 3451, 13 Aralık 1933, s. 8.; Mayer Mağazaları, Akşam, Sene 17, No: 5817, 27 Aralık 1934, s. 16.

⁷⁵⁹ Hayden 1848- 1932 Hepiniz İstifadeye Koşunuz, Milliyet, 7. Sene, No: 2451, 6 Aralık 1932, s. 8.; Hayden 1848- 1932 85 Senelik Mevcudiyete Malik Müessesedir Hepiniz İstifadeye Koşunuz, Son Posta, Sene 3, No: 863, 18 Aralık 1932, s. 12.; Hayden Mevsim Sonu Büyük Satış, Vakıf, 16. Yıl, Sayı: 5405, 24 Ocak 1933, s. 16.

kurulmuş köklü geçmişe sahip bir müessesedir. Bu mağazada hazır giyim dışında ayakkabı, tuhafiyeye, züccaciye, çanta, saat ve hediyelik eşya satışı da yapılmıştır⁷⁶⁰.

Karlman Mağazaları ise İstanbul'da ürün çeşitliliğine sahip önemli hazır giyim mağazalarından birisi idi. İstanbul Beyoğlu'ndaki Karlman Mağazası'nın hanımlara mahsus elbise dairesinde, iyi cins kumaşlardan en son modaya uygun her türden hazır elbiseler, mantolar, fıstanlar, muşambalar ve modern ve zarif şapkaların satışı yapılmaktaydı. Ayrıca çocuklara mahsus elbise dairesinde, çocuklar için baştan ayağa kadar gerekli olan her türlü giyim eşyası bulunmaktaydı⁷⁶¹.

Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde bulunan Baker Mağazası'nın gazetelere vermiş olduğu pek çok ilana rastlanmıştır. Bu ilanlarda kendilerini, Türkiye'nin en eski ticarethanesi ve eski ticarethaneler arasında en modern mağaza olduklarını belirtmişlerdir. Bu mağazada kadın, kız çocukları ve erkekler için hazır elbiseler dışında gömlek, kravat, şapka, ayakkabı ve tuhafiyeye ürünlerinin ticareti yapılmıştır⁷⁶².

İstanbul Mahmutpaşa Kürkçü Han'ında bulunan Beyko Mağazası'nın, Ankara'da da bir şubesi bulunmaktaydı. Bu mağazada hanımlar için taksitle kürk manto satışı yapılmaktaydı⁷⁶³.

İstanbul Yeni Postane Caddesindeki Şişman Yanko Mağazası'nda ise yünlü, pamuklu, keten kumaşlar ile hazır ve ısmarlama gömlek, pijama takımları gibi giyim eşyalarının satışı yapılmıştır⁷⁶⁴.

İstanbul Eminönü Köprübaşı'nda bulunan Karakaş Elbise Mağazası'nda kadın, erkek ve çocuklar için hazır ve ısmarlama elbise ve her nevi İngiliz kumaşları, 6 ila 8 ay vade ile satışa sunulmuştur⁷⁶⁵.

Sabetay Kamhi tarafından 27 Eylül 1937 tarihinde, İstanbul'un Aşır Efendi Caddesi'nin Rıza Bey Han'ında açılan Yeni Mevsim Mağazası'nda ise ipekli, yünlü ve

⁷⁶⁰ Orozdi-Bak Son Derece Tenzilatlı Fiyatlarla Satış, Akşam, Sene: 11, No: 3760, 1 Nisan 1929, s. 8.; Orozdi-Bak Kadın, Erkek ve Çocuklara Mahsus Hazır Elbiseler, Milliyet, 7. Sene, No: 2395, 10 Ekim 1932, s. 8.

⁷⁶¹ Karlman Beyoğlu Büyük Satış, Son Posta, No: 190, 2 Şubat 1931, s. 8.; Beyoğlu'nda Büyük Karlman Mağazaları Hanımefendi, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

⁷⁶² Beyoğlu'nda Baker Eski Mağazaların En Asrî ve Bütün Türkiye'nin En Mükemmel Çeşitli Mağazalarıdır, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, s. 6.; Baker Hazır Elbise Dairelerimiz, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 12.

⁷⁶³ Hanımefendilere Büyük Bir Fırsat, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1737, 8 Mart 1929, s. 6.; Kürk Mantolar J. Beyko, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

⁷⁶⁴ Şişman Yanko Mantoluk ve Ropluk, Zaman, Sene: 1, Numara: 166, 3 Aralık 1934, s. 8.

⁷⁶⁵ Veresiye, Cumhuriyet, Altıncı Sene, No: 1907, 30 Ağustos 1929, s. 6.; Taksitle Haftada 1 lira, Yarım, Sene: 2, No: 125, 22 Nisan 1930, s. 6.

pamuklu kumaşlardan her türlü giyim ürünlerinin toptan fiyatlarla rekabet edebilecek ucuzlukta olduğu verilen reklamda özellikle vurgulanmıştır⁷⁶⁶.

Burhan Şanal tarafından İstanbul Sultanhamam'daki Çamcıbaşı Han'ında kurulan Şanal Giyimevinde, ucuz fiyatlarla kadın, erkek ve çocuk hazır giyim ve ısmarlama elbise satışları yapılmıştır⁷⁶⁷.

Beyoğlu İstiklal Caddesi Yerli Mallar Pazarı yanında bulunan Modellâ Mağazasında, kadınlar için en yeni ve orijinal Viyana modellerinde şapka, çamaşır, kostüm ve elbiselerin bulunduğu verilen reklam ilanlarından anlaşılmaktadır⁷⁶⁸.

Beyoğlu İstiklâl Caddesi Osmanlı Bankası bitişiğinde bulunan Pupe Mağazası, her tür kadın hazır giyimi üzerine ticaret yapmaktaydı⁷⁶⁹.

1950 senesinde Nuri Güven tarafından İstanbul Sultanhamam'da, kumaş ve konfeksiyon üzerine Yeni Karamürsel Mağazası açılmıştır. Bu mağaza aynı zamanda Türkiye'de, departmanlı mağazacılığın temelini atan bir kurum olmuştur. Bunda insanların farklı ihtiyaçlarını tek bir mağazadan karşılama arzusunun etkili olduğu aşîkârdır⁷⁷⁰.

İstanbul Bahçekapı Hacı Bekir karşısında yer alan Türk Elbise Deposu, her tür hazır ve ısmarlama elbiseler ile yerli ve yabancı kumaşların peşin ve taksitli satışının yapıldığı bir ticarethanedir⁷⁷¹.

İstanbul Bahçe Kapı, Birinci Vakıf Han'ında bulunan Malul Gaziler Pazarı'nda tuhafiye, ayakkabı, hazır elbise, kumaş ve seyahat malzemelerinin satışı yapılmaktaydı⁷⁷². Malul Gaziler Pazarı, 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeni ile ağır sıkıntıların yaşandığı, halkın alım gücünün düştüğü dönemde ihtiyaçların karşılandığı en ucuz yerlerden biri olmuş ve bu anlamda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Malûl Gaziler Türk Anonim Şirketi'ne ait olan bu mağazanın terkedilmesiyle Sanayi ve Maadin Bankası tarafından devralınmıştır. Banka, mağazanın kapanmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere aynı binada Yerli Mallar Pazarı'nı kurmuştur. Milli

⁷⁶⁶ Yeni Mevsim, Akşam, Sene: 20, No: 6805, 26 Eylül 1937, s. 12.

⁷⁶⁷ Şanal Giyimevi Ucuzluk Rekorunu Kırıyor, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3660, 1 Haziran 1949, s. 6.; Şanal Giyimevi, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

⁷⁶⁸ Şık Bayanlara Müjde!!! Modellâ, Cumhuriyet, On üçüncü Yıl, Sayı: 4511, 2 Aralık 1936, s. 10.

⁷⁶⁹ Şapka ve Mantolarınızı Pupe Mağazasından Tedarik Ediniz, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3120, 11 Ocak 1933, s. 8.

⁷⁷⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tan-ailesi-ykm-nin-boyner-e-satilmasina-bizim-rizamiz-yok-20021771> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023).

⁷⁷¹ Türk Elbise Deposu, Kurun, 18-1. Yıl, Sayı. 6322- 262, 15 Ağustos 1935 s.11.; Türk Elbise Deposu, Kurun, 18-1. Yıl, Sayı. 6341- 281, 15 Eylül 1935 s.11.

⁷⁷² Malûl Gaziler Pazarı Büyük Tenzilâtı Satış Başlamıştır, Milliyet, 4. Sene, No: 1277, 2 Eylül 1929, s. 4.

fabrikalarda üretilen malların tanıtım ve satışının yapıldığı Yerli Mallar Pazarı, 14 Ocak 1930 tarihinde görkemli bir törenle açılmış olup bu mağazada da malûl gaziler çalışmaya devam etmiştir⁷⁷³.

İstanbul Mahmutpaşa Yokuşu'nda Ucuz Mallar Pazarı adında bir ticarethane bulunmaktaydı. Bu ticarethaneye ait Son Posta Gazetesinde “No. 200 Buraya giriniz, mağazanın ismi Ucuz Mallar Pazarı'dır amma bu isim yanlıştır! Burada bir metro bile ucuz mal bulunmaz. Bilâkis dünyanın en pahalı mallarının en ucuz satıldığı yer burasıdır” şeklindeki ilan ile kaliteli malların hiçbir yerde olmayacak şekilde ucuza satıldığı vurgulanmıştır⁷⁷⁴.

M. Yalçınkaya ve B. Dikmen'e ait İstanbul Çakmakçılardaki Isparta Pazarında don, gömlek, hırka, trikotaj, hazır elbise, kasket ve paltoların toptan ve perakende satışı yapılmaktaydı⁷⁷⁵.

İstanbul Eminönü'nde kadın, erkek ve çocuk giyim üzerine ticaret yapan Kazmirci Ali Rıza Müessesatı bulunmaktaydı⁷⁷⁶.

İstanbul Sultanhamam Dikranyan Han'da bulunan Abdurrahman Kalyon mağazasında, bayanlar için hakiki su geçirmez gabardin İngiliz trençkot pardösülerin satışı yapılmaktaydı⁷⁷⁷.

İstanbul'da Kendros Hanı altında bulunan Ömer Avni Yel Mağazası, kumaş ve elbise satışının yapıldığı bir ticarethane idi⁷⁷⁸.

İstanbul Sultanhamam'da bulunan Bülent Camcıoğlu ve Şki. , her çeşit hazır palto, pardösü ve elbiselerin satışının yapıldığı bir giyim mağazasıdır⁷⁷⁹.

İstanbul, Galata, Necatibey Caddesi, Bebek Tramvay Durağı karşısında bulunan Akın Deri Elbise Dikimevi, M. Sabri Aykaç'a aitti. 17 yıldan beri deri elbise üzerinde çalışarak ihtisas görmüş ve müşterilerinin takdirini kazanmış bu mağazada, her çeşit

⁷⁷³ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 594.

⁷⁷⁴ Kurban Bayramında Çoluk ve Çocuğumu Sevindirmenin Yolunu Buldum!, Son Posta, Sene 3, No: 932, 29 Mart 1933, s. 12.

⁷⁷⁵ Isparta Pazarı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 24.

⁷⁷⁶ Bayramlık Kazmirci Ali Rıza Müessesatı, Yarın, Sene 2, No: 410, 7 Şubat 1931, s. 6.

⁷⁷⁷ 35 Liraya Hakiki Su Geçirmez Gabardin İngiliz Trençkot Pardösüleri, Yeni Sabah, Onuncu Yıl, No. 3218, 5 Şubat 1948, s. 6.; Hakiki İngiliz Menşeli Su Geçirmez Trençkot Pardösüleri, Yeni Sabah, Onuncu Yıl, No. 3260, 18 Mart 1948, s. 4.

⁷⁷⁸ Ömer Avni Yel, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 43.

⁷⁷⁹ Bülent Camcıoğlu ve Şki., İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 23.

deriden uçak, tank, av elbiseleri, palto, ceket ve bayan mantolarının hazır ve ısmarlama satışı yapılmaktaydı⁷⁸⁰.

1934 yılında Vitali Hakko tarafından İstanbul Sultanhamam'da açılan Şen Şapka, bir kadın şapka mağazasıydı. Vitali Hakko, Şen Şapka için “modern giyim alanında hiçbir geçmişi, hazırlığı ve altyapısı olmayan, erkeklerin bile şapka giymediği bir ülkede kadına şapka giydirmeyi ve özellikle büyük şehirlerde bunu moda haline getirip yaygınlaştırmayı başaran bir kuruluş olmuştur” der⁷⁸¹.

Vitali Hakko, şapkadan eşarba geçiş sürecini ise şöyle aktarır:

*“Boncukçuyan adında ithalatçı bir dostum vardı. Nereden ve hangi yoldan bulmuş bilmiyorum, sandıklar dolusu eşarp verdi bir gün. ‘Siz şapka satıyorsunuz, bu da sizin kaleminizdir, satarsınız’, dedi. O da, ben de bir defaya mahsus olmak üzere anlaştık. Doğrusu Boncukçuyan’ın fiyatları oldukça ucuzdu. Gerek mağazamız gerek bayilerimiz kanalıyla bu eşarpları piyasaya sürdük. Şaşılacak bir şey oldu: Bir haftada tüm eşarplar tükendi. Müşterilerimiz yeni eşarpların gelip gelmediğini soruyorlardı”*⁷⁸².

Tesadüfen yapılan bir haftalık eşarp satışı, satışların çok iyi gitmesi ve müşterilerin talepleri sonrası şapkanın yerini eşarbin alacağını öngören Vitali Hakko, Mısır Çarşısı’nın karşısında, Yeni Cami Caddesi No: 46’da yeni bir mağaza açmıştır. Açılan mağaza, Şen Şapka adıyla faaliyet göstermeye devam etmiştir. Ancak bu mağazada şapkanın yanı sıra eşarp, çanta ve kemer satışının da yapılması, mağaza adının değişmesini gerektirmiştir. Bunun üzerine mağazaya Vakko ismi verilmiştir⁷⁸³.

Şen Şapka mağazasının bir reklamında “Bayanlar! Şık Bir Bayan Şapkasından Belli Olur! Şen Şapka mağazasının zevkiyle giyinirseniz daima şık görüneceksiniz” vurgusu yapılmıştır⁷⁸⁴. Bu mağazada ayrıca çok çeşitli el çantaları ve eldivenlerin satışı yapılmaktaydı⁷⁸⁵.

Cumhuriyet Şapka Mağazası, Galata’da Voyvoda Caddesinde bulunmaktaydı. Cumhuriyet gazetesinde bu mağazaya ait bir reklam ilanı, “En şık ve en iyi cinsten şapka almak isterseniz herkesçe malum olan Cumhuriyet Şapka Mağazasına mutlaka uğramalısınız” şeklindedir⁷⁸⁶.

⁷⁸⁰ M. Sabri Aykaç- Akın Deri Elbise Dikimevi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 17.; Akın Deri Elbise Dikimevi M. Sabri Aykaç, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 6, Haziran 1944, s. 81.

⁷⁸¹ Umut Şumnu ve Begüm Uluyurt, Ankara’nın Kentsel Yaşamına İz Bırakmış Bir Mekân: Vakko Kızılay Mağazası, Ankara Araştırmaları Dergisi, C. 7, S. 1, 2019, s. 177.

⁷⁸² Nida Aydın, *Vakko Ve Moda Fotoğrafçılığı İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir 2017, s. 60.

⁷⁸³ Şumnu ve Uluyurt, a.g.m., s. 177.; Aydın, a.g.t., s. 61.

⁷⁸⁴ Bayanlar! Şık Bir Bayan Şapkasından Belli Olur! Şen Şapka, Akşam, Sene: 24, No: 8444, 25 Nisan 1942, s. 8.

⁷⁸⁵ Şen Şapka, Tan, Sekizinci Yıl, No: 2413, 8 Mayıs 1942, s. 4.

⁷⁸⁶ En şık ve En İyi Cinsten Şapka, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1737, 8 Mart 1929, s. 6.

Angelos Rusos şapka mağazası ise Galata Karaköy’de idi. Verilen reklamlarda şık ve modaya uygun şapkalar ile özellikle lüks “Habig” şapkalarını görmelerinin, müşterilerin menfaatine olacağı dile getirilmiştir⁷⁸⁷.

Beyoğlu İstiklal Caddesi Panala Sokakta bulunan Antuvan Bonellis şapka mağazası, son moda kadın şapkalarının satıldığı ayrıca şapka tamirâtı gibi işlerin de yapıldığı bir ticarethanedir⁷⁸⁸.

Amiralis, Beyoğlu İstiklal Caddesinde bulunan bir ayakkabı mağazasıdır. Bu mağazaya ait gazete reklamlarında, gerek cins gerekse fiyat itibariyle şık ve rahat ayakkabılarından müşterilerin memnun kalacağı dile getirilmiştir⁷⁸⁹.

Büyük bir kundura mağazası olan Beykoz Mağazası’nın İstanbul’da Bahçekapı, Beyoğlu, Kadıköy ve Karaköy dışında Ankara, Adana, Diyarbakır, Erzurum, İzmir, Nazilli ve Zonguldak’ta şubeleri bulunmaktaydı⁷⁹⁰.

İstanbul Yeni Postahane karşısı Hamidiye Sokağında bulunan Lastikçi Hüseyin Hüsni ve Şeriki Ticarethanesinde, yerli mamulât lastik ve potinler ile Habig, Borsalino ve yerli fôtr şapkaları satılmaktaydı⁷⁹¹.

S. Veleço’ya ait Olondor ayakkabı mağazası, Beyoğlu İstiklâl Caddesinde bulunmaktaydı⁷⁹².

Ferit Kundura Mağazası, İstanbul Bahçekapı’da Yerli Mallar ticarethanesinin karşısında bulunmaktaydı. Bu mağazada her çeşit kadın, erkek ve çocuk iskarpinlerinin satışı yapılmıştır. Ayrıca ordu mensupları ve memurlara özel taksit imkânı sağlanmıştır⁷⁹³.

İbrahim Atlas Kundura Mağazası, 1 Haziran 1943 tarihinde Beyoğlu İstiklâl Caddesinde açılmış olan bir kundura mağazasıdır⁷⁹⁴.

Altan Kundura Mağazası, İstanbul Beyoğlu’nda bulunmaktaydı. Bu mağaza, 1 Nisan 1944 tarihinde Ankara Anafartalar Caddesinde de bir şubesini açmıştır⁷⁹⁵.

⁷⁸⁷ Angelos Rusos Habig Şapkaları, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1737, 8 Mart 1929, s. 6.; Borsalino, Habig ve Mossant Şapkaları, Akşam, Sene 12, No: 4091, 2 Mart 1930, s. 12.

⁷⁸⁸ Antuvan Bonellis, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 10.

⁷⁸⁹ Amiralis Şık ve Rahat Ayakkabı, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No: 2499, 21 Nisan 1931, s. 8.; Amiralis Şık ve Rahat Ayakkabı, Milliyet, 6. Sene, No: 1870, 25 Nisan 1931, s. 6.;

⁷⁹⁰ Beykoz Satış Yerlerimiz, Yeni Sabah, 12. Yıl, No. 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

⁷⁹¹ Yerli Mamulâtı Lastik ve Potinleriniz, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5407, 26 Ocak 1933, s. 16.

⁷⁹² Olondor (S. Veleço) Beyoğlu İstiklâl Caddesi, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3121, 12 Ocak 1933, s. 8.

⁷⁹³ Ferit Kundura Mağazası Gelenlerin Hepsini Memnun, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3660, 1 Haziran 1949, s. 6.

⁷⁹⁴ İbrahim Atlas Kundura Mağazası, Ulus, 30 Mayıs 1943. s. 8.

İstanbul Yenipostane’de, Yeni Valde Hanı altında bulunan Altın Çapa Kundura Mağazası’nda her gün değişen yeni model kunduraların satışı yapılmaktaydı⁷⁹⁶.

Her çeşit ayakkabı ve levazımının satıldığı Altıntop Mağazası, İstanbul Yenipostane karşısı no 36’da bulunmaktaydı. Verilen reklam ilanında, yenilikleri takip eden yegâne müessese olduğu vurgusu yapılmıştır⁷⁹⁷.

2.2.2.2. Ankara’da Bulunan Hazır Giyim Mağazaları

Ünal Giyimevi, Ankara’nın en tanınmış mağazalarından biri idi. Hikmet Ünal ve Ortağı Kolektif Şirketi’nin Ankara Anafartalar’daki bu mağazasında, bay ve bayanlara mahsus her türlü giyim eşyasının satışı yapılmaktaydı. Ayrıca, Paris diplomalı terzi Niko Nikolaidis garantisi ile sipariş giysilerde dikilmekteydi⁷⁹⁸.

Bahaettin Eres’e ait Ülkü Giyimevi, Ankara Anafartalar’da bulunmaktaydı. Bu mağazada bay ve bayanlara mahsus her türlü giyim eşyası, ayrıca Buhara’dan getirtilen astraganlardan yapılmış bayan kürk mantoları ve çocuk giyim eşyalarının satışı yapılmaktaydı⁷⁹⁹.

Yine Ankara’nın Anafartalar Caddesinde bulunan Pâk Mağazası, her türlü kürk ve kumaştan yapılmış manto, palto, pardösü, bay ve bayan İngiliz trençkot pardösü, yünlü kumaş, tuhafiyе eşyası gibi ürünlerin ticaretinin yapıldığı bir yerdi⁸⁰⁰.

Ankara’nın yerel gazetelerinde pek çok reklam ilanına rastlanılan Ortaç Mağazası, Anafartalar Caddesi’nde bulunmaktaydı. Ankara’nın en tanınmış ve büyük mağazalarından biri olup bu mağazada bay ve bayanlara mahsus her türlü hazır giyim eşyasının satışı yapılmaktaydı⁸⁰¹.

Büyük Mağazası, Hikmet Ünal ve Ortağı Kolektif Şirketi tarafından Ankara İkinci Anafartalar Caddesi üzerinde açılmış kadın ve erkek hazır giyim mağazasıdır⁸⁰². Bu mağazada özellikle memur ve subaylar için taksitle satış imkânı sağlanmış olup özel

⁷⁹⁵ Sayın Ankaralıları, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.; Büyük Tenzilâtı Satış Altın Kundura Mağazası, Zafer, Yıl: 2, No. 428, 3 Temmuz 1950, s. 7.

⁷⁹⁶ Altın Çapa Kundura Mağazası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 53.

⁷⁹⁷ Altıntop, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 53.

⁷⁹⁸ Ünal Giyimevi Taksitle Giyim Eşyası, Ulus, 26 Kasım 1947, s. 6.

⁷⁹⁹ Ülkü Giyimevi, Ulus, 16 Kasım 1939, s.6.; Sayın Bayanlara Kürk Mantolarının Satışına Başlanmıştır, Ulus, 6 Ekim 1945, s. 6.

⁸⁰⁰ Pâk Mağazası, Ulus, Yıl: 29, No: 9808, 27 Ekim 1948, s. 5.

⁸⁰¹ Ortaç Watherproof Mantoluk Borsalino Robdeşambr, Zafer, Yıl: 2, No: 538, 23 Ekim 1950, s. 6.; Ortaç’ta Watherproof Mantoluk Borsalino Robdeşambr, Zafer, Yıl: 2, No: 560, 14 Kasım 1950, s. 6.

⁸⁰² Büyük Mağaza Açıldı, Zafer, Yıl: 2, No: 395, 31 Mayıs 1950, s. 5.

olarak getirttiği Paris diplomalı terzi Niko Nikolaidis garantili, sipariş ve her tür giyim ihtiyacı da karşılanmıştır⁸⁰³.

Ankara Anafartalar'da açılan Çeşit Mağazası, yerli ve Avrupa malı kumaşlardan yapılmış kadın ve erkek hazır giyim veya ısmarlama giysiler, manto, rop, palto, pardösü, su geçirmez trençkotlar, çocuk elbiseleri, ayakkabı ve her cinsten kürkün satışının yapıldığı bir ticarethanedir. Ankara'nın en bilinen mağazalarından biri olup gazetelerde pek çok reklam ilanı bulunmaktadır⁸⁰⁴.

Doyran mağazası, kumaş ve hazır elbise satışının yapıldığı, Ankara Anafartalar Caddesinde bulunan bir ticarethanedir. Bayram münasebetiyle dört gün için büyük indirim yapıldığı hususunda reklam ilanları bulunmaktadır⁸⁰⁵.

Ankara'da taksitle kürk satışının yapıldığı Beyko Mağazası'nın İstanbul'da da şubesi bulunmaktaydı.⁸⁰⁶

Balcılar Şapka ve Tuhafiye Mağazası, Ankara Anafartalar Caddesinde bulunan, lüks tuhafiye ve kadın çamaşırı çeşitleri ile her marka erkek şapkalarının taksitle satışının yapıldığı bir ticarethanedir⁸⁰⁷.

Beykoz Mağazası büyük bir kundura mağazası olup Ankara dışında İstanbul, Adana, Diyarbakır, Erzurum, İzmir, Nazilli ve Zonguldak'ta da şubeleri bulunmaktaydı⁸⁰⁸.

Şark Kundura Pazarı, Ankara Anafartalar Caddesinde yer alan bir ayakkabı mağazasıdır⁸⁰⁹.

Güneş Kundura Mağazası, Ankara Koyunpazarı Sokakta her çeşit kundura satışının yapıldığı bir mağazadır⁸¹⁰.

Ankara Anafartalar Caddesi Tahtakale Susam Sokakta bulunan Ünal Kundura mağazasında kadın, erkek ve çocuklar için ayakkabı, keten lastik ve terlik satışı yapılmaktaydı⁸¹¹.

⁸⁰³ Büyük Mağazada Taksitle Satış Başladı, Zafer, Yıl: 2, No: 539, 24 Ekim 1950, s. 6.

⁸⁰⁴ Çeşit Mağazası Kürk Manto Giyim Eşyası Taksitle, Ulus, 8 Ocak 1947, s. 6.; Sayın Halkımızın Dikkatine Taksitle, Ulus, 9 Kasım 1947, s. 11.

⁸⁰⁵ Ucuz Hazır Elbise- Çeşitlerimizde Büyük Tenzilât, Zafer, Yıl: 2, No: 439, 14 Temmuz 1950, s. 3.

⁸⁰⁶ Hanımefendilere Büyük Bir Fırsat, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1737, 8 Mart 1929, s. 6.; Kürk Mantolar J. Beyko, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

⁸⁰⁷ Taksitle Balcılar Şapka ve Tuhafiye, Ulus, Yıl: 29, No. 9998, 5 Mayıs 1949, s. 6.

⁸⁰⁸ Beykoz Satış Yerlerimiz, Yeni Sabah, 12. Yıl, No. 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

⁸⁰⁹ Şark Kundura Pazarı, Ulus, 27 Ekim 1947, s. 6.

⁸¹⁰ Güneş Kundura Mağazası, Ulus, 7 Temmuz 1946, s. 4.

⁸¹¹ Geliniz Görtünüz Ünal Kundura Sergisinde, Zafer, Yıl: 2, No. 428, 3 Temmuz 1950, s. 7.

Ankara Koyunpazarı Güven Apartmanı altında bulunan Süslen Kundura Mağazası yepyeni modellerde ayakkabılarını, % 30 tenzilatla maliyet fiyatına satışa sunduğunu gazete ilanı ile Ankaralıları duyurmuştur⁸¹².

Ankara Tahtakale Susam Sokak'ta bulunan Uygun Kundura mağazasında kadın, erkek ve çocuklar için her çeşit ayakkabının, sermayesine dönecek fiyatla satışının yapıldığı ilan edilmiştir⁸¹³.

Sahibi Sabri Kır olan Şık Kundura mağazası, Ankara'da Hükümet Caddesi Orman Çiftliği karşısında bulunmaktaydı. Bu mağazada hazır ve ısmarlama İngiliz ve Macar derisinden kösele satışı yapılmaktaydı⁸¹⁴.

1 Nisan 1944 tarihinde Ankara Anafartalar Caddesinde açılan Altan Kundura'nın ilk şubesi İstanbul Beyoğlu'nda idi⁸¹⁵.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAZIR GİYİMİ ÜZERİNE FAALİYET GÖSTEREN ŞİRKETLER

Cumhuriyet döneminde faaliyette bulunan giyim şirketleri hazır elbiseçilik konusunda sanayileşmenin başladığını göstermektedir. Bu anlamda çalışmanın bu bölümünde kadın hazır giyimi üzerine faaliyette bulunan şirketler, “giyim, şapka, trikotaj, çorap ve tuhafiye, ayakkabı” başlıkları altında sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

3.1. GİYİM ŞİRKETLERİ

İnsanoğlunun varoluşundan beri en önemli ihtiyaçlarından biri de giyinmektir. Cumhuriyet Döneminde giyim ihtiyacını çok zaman harcamadan, ucuza karşılamak maksadıyla birçok hazır giyim fabrikaları ve mağazaları açıldığı gibi pek çok şirkette kurulmuştur. Bu şirketler arasında şunlar bulunmaktadır:

3.1.1. Çift Geyik Karaca Giyim Sanayi Ticaret Anonim Şirketi

Günümüzde en tanınmış hazır giyim markalarından biri olan Çift Geyik Karaca'nın temelleri Hoca İsmail oğlu Karacabeyli Halil'in, 1917 senesinde borç karşılığı aldığı çorap makinesi ile Bandırma'da atılmıştır. Şirket tarafından özenle saklanan 1920'li yıllara ait senet, fatura ve sigorta evraklarına göre müessesenin ilk

⁸¹² Asıl Fırsat Süslen Kundura, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.

⁸¹³ Fırsat Uygun Kundura Mağazası, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.

⁸¹⁴ Şık Kundura Hazır İsmarlama, Ulus, 17 Mayıs 1948, s. 6.

⁸¹⁵ Sayın Ankaralıları, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.; Büyük Tenzilâtılı Satış Altan Kundura Mağazası, Zafer, Yıl: 2, No. 428, 3 Temmuz 1950, s. 7.

kuruluş tarihi 1918 yılıdır. İlk fatura örneklerinden, Karacabeyli Hoca Zade Halil Çorapçı adı ile ticarete bulunduğu anlaşılmaktadır. Zamanla çorap makinelerinin sayısını artıran Halil Bey, makine bulmanın zor olduğu bir dönem olan 1924 yılında fanila ve örgü makineleri de alarak işlerini büyüttü. Bu gelişmenin bir sonucu olarak 1929 senesine ait Türkiye Salnamesindeki Bandırma bölümünde, “Hocazade Halil” dört tiftik fabrikasından biri olarak kayıtlara geçmiştir. 1930 yılından itibaren bir ayağı da İstanbul’da olan işletme, yüze yakın çalışanı ile trikotaj firması olarak Milli Sanayi Kataloğunda yerini almıştır. 1932 senesinde ise Bandırma’da keten ihracatı yapan tek firma olmuştur. Alamet-i Farika Kanununa göre tescil ettirilen şirket isminin ardından 1935’te “Çift Geyik” logosu da tescil ettirilmiştir. 1934 yılında getirilen Soyadı Kanunu ile memleketi Karacabey’e istinaden Karaca soyadını alana Halil Bey, 1938 Ticaret Yılığında artık “Halil Karaca” olarak yerini almıştır. Yıllık bilgilerine göre Bandırma’da trikotaj işi yapan tek firma olup faaliyetlerini Süleyman Bey Caddesinde yürütmüştür. 1948 yılında İstanbul’a taşınan şirket, bu yıla ait ticaret yılığında İstanbul Marpuççular Emiroğlu Han numara 22-36 da Trikotaj Fabrikası ve ayrıca Marpuççular Emniyet Han’da tuhafiye ürünleri ithalatçısı olarak görülmektedir⁸¹⁶.

Halil Karaca’nın 1956 yılında vefatı ile firmanın tüm hisseleri Hayrettin, Fahrettin ve Nurettin isimlerindeki oğullarına devredilmiştir. Bu dönemde, Karaca’nın uluslararası marka olma yolunda mücadelesi başlamıştır. 1956 senesinde tescil ettirilen Hayrettin Karaca Kazakları (H.K.K), 1961 yılında Danimarka başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine satılmaya başlanmış ve böylece Karaca, kendi markasıyla ihraç edilen ilk tekstil ürünü olarak Türk Ticaret Tarihine adını yazdırmıştır. Gazete ilanlarında, “5 Kıtada Satılan İlk Türk Sanayi Mamulü” ifadesi bu durumun açık bir göstergesi olmuştur. 1973 yılına gelindiğinde “Çift Geyik Karaca” logo ve markası yeniden tescil ettirilmiş ve 1974 yılında Karaca Holding kurulmuştur. Perakende alanında mağazalaşmak için ise 1978 yılında “Pertaş Şirketi” kurulmuştur. 1982 yılında Karaca Holding bünyesinde, Karaca Örme Sanayii ve Pertaş şirketi faaliyettedir. Karaca, 1998 yılında Tekfen Holding, 2005 yılında ise Narin Group ailesine katılarak marka değerini artırma atılımlarına devam etmiştir⁸¹⁷.

⁸¹⁶ <https://yuzyillikhikayeler.com/tarihi-markalar/cift-geyik-karaca/> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2023).

⁸¹⁷ <https://yuzyillikhikayeler.com/tarihi-markalar/cift-geyik-karaca/> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2023).

3.1.2. Hatemoğlu Tekstil Giyim Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi

Hatemoğlu, Cumhuriyetin ilk yılları olan 1924 senesinde, Hatem Bey'in oğlu Hacı Mustafa Saykı tarafından Kayseri Boğazlıyan'da kurulmuştur. Hatemoğlu, Türkiye'nin hazır giyimdeki ilk özel sektör markası olmuştur. Kurulduğu ilk yıllarda kadın mantoları ve erkek paltolarının üretim ve satışı yapılırken 1950'li yıllarda müşteri talepleri doğrultusunda ürün çeşitliliği artırılmaya başlanmıştır. Hatemoğlu, 1950 yılında Ankara Radyosu'na reklam vermiş olan ilk Anadolu markası olmuştur. İstanbul'daki ilk mağazasını ise 1962'de açmıştır. 2001 yılında bayan giyiminden vazgeçilerek tamamen erkek giyimine odaklanılmıştır. Günümüzde hala varlığını sürdüren ve büyümeye devam eden bir markadır⁸¹⁸.

Hatemoğlu'nun veliahtı Hatem Saykı, dedesi Hacı Mustafa Saykı'nın bu işe nasıl başladığını şöyle anlatmıştır:

Cumhuriyet yönetiminin kurulduğu yıl dedem memleketi olan Kayseri'den İstanbul'a giderek kumaş alıp Kayseri'de satarmış. Yine İstanbul'a bir gidişinde, kumaşların yanında 3 adet bayan manto alarak gelmiş. Bu mantolardan birini eşine yani büyük anneme hediye etmiş. Kalan iki mantoyu ise satmaya çalışmışsa da o dönem manto satmak kolay olmadığı için satamamış. Dedem de bu mantolardan birini Vali'nin eşine, diğerini ise Belediye Başkanı'nın eşine hediye etmiş. Bu hanımların mantoları giymesıyla Kayseri'de bir manto modası başlamış ve hanımlar, eşlerinden manto ister olmuşlar. Yani Hatemoğlu Tekstil, ilk başlarda bayan giyimi üzerine yoğunlaşmıştır. Amma velakin kısa bir süre sonra, erkeklerden de kıyafet talepleri gelmeye başlamış. O dönemlerde bürokratlar ve işadamları, gömlek ve takım elbiselerini Avrupa'dan alırlarmış. Çünkü Türkiye'de bir marka yokmuş. İşte bu alanda boşluğu doldurmak adına profesyonel bir kadro kurularak dünya moda merkezlerine gidilmiş, bu alanlarda uzmanlaşarak çalışmalara başlanmıştır. Böylece yıllar süren çalışmalarla "Hatemoğlu" ismi gelişmiştir⁸¹⁹.

3.1.3. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi

Bu şirket, emekli Ferik Zeki Paşa tarafından 50 sene müddet ve 100.000 Türk lirası sermaye ile İstanbul merkezli kurulmuş olup, 20 Ekim 1924 tarihli kararname ile iç tüzüğü onaylanmıştır. Şirketin amacı, Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti adına fabrika kurmak ve imalathane açmak, elbise ve kundura üretimi ile deri tuhafiye ve

⁸¹⁸ <https://www.hatemoglu.com/1924-tarihce> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023).

⁸¹⁹ <https://www.internethaber.com/hatemoglunun-basarisinin-sirri-1028980h.htm> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023).

manifaturayla alakalı eşyalar üzerine ticaret yapmaktır. Ticaret Vekâletinden izin almak şartıyla Türkiye'nin diğer bölgelerinde ve yabancı memleketlerde şubeler açma hakkına da sahiptir. 23 Kasım 1924 tarihinde Bahçekapı Birinci Vakıf Han'ında faaliyete başlayan şirketin idare heyetinde Reis Zeki Paşa, üyeleri içerisinde Yusuf Ziya Bey, Aynizade Hasan Tahsin Bey, Ömer Lütfi Bey, Muhsin Bey ve Edhem Bey bulunmaktadır⁸²⁰.

Şirketin faaliyetleri zaman içerisinde genişlemiştir. İdare meclisi raporunda da şirketin hayli ilgi gördüğü, yaptığı işler ve anlaşmalar ile genişlediği, bu sebeple sermaye artırımına gitmenin uygun bulunduğu dile getirilmiş ve şirket sermayesinin 100.000 Türk lirası daha artırılması planlanmıştır. Şirket en çok kârı tuhafîye, şapka, ticaret malı ve terzihane satışlarından elde etmiştir⁸²¹.

3.1.4. Terzizade Osman Zeki Mahdumu Orhan Zeki ve Şeriki Kolektif Şirketi

11 Temmuz 1930 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin ilan sayfasında yer alan 22 Haziran 1930 tarihli bir mukavelenameden, böyle bir şirketin varlığı tespit edilmiştir. Bu şirket, hazır ve ısmarlama elbisecilik ve terzilik ile meşgul olmak maksadıyla Mestçizade Ali Kâmil Bey ile Terzizade Osman Zeki Beyin oğlu Orhan Zeki Beyler tarafından kurulmuş olup merkezi Ankara'da Anafartalar Caddesi 18 numaralı mağazadır.

Şirketin müddeti iki sene ve sermayesi 3500 lira olup bunun 3000 lirası ortaklardan Ali Kâmil Bey'e, 500 lirası ise Orhan Bey'e aittir. Şayet şirkete fazla sermaye koymak gerekirse ilave edilecek olan sermaye, ortaklardan Ali Kâmil Bey tarafından verilecektir. Şirket adına imza atma, defterlerin tasdiki ve tanzimi, kasanın muhafazası ve şirket namına mal alma yetkisi Ali Kâmil Bey'e aittir. Orhan Zeki Beyin, zikredilen şirket adına hiçbir suretle imza atma yetkisi bulunmamaktadır. Ortaklardan Orhan Zeki Bey, bahsi geçen şirkette bilfiil çalışmak mecburiyetindedir. Ancak gerektiğinde, ortağı Ali Kâmil Beyin yazılı müsadesini almak şartıyla kendi sanatının üstünde bir sanatkar olarak zikredilen şirkette kendi adına çalıştırabilecektir. Bu durumda, sanatkarın bedeli Orhan Zeki Beyin hesabından ödenecektir. Ali Kâmil Bey ise bir katip aracılığı ile şirkete ait iç ve dış işlemleri yerine getirecektir. Şirketin tüm çalışanlarının ücretleri şirket hesabından ödenecektir. Orhan Zeki Bey şirketin elde edeceği kârdan, kâr olmadığı takdirde sermayesinden, aylık 50 lira alacak olup ihtiyaç halinde Ali Kâmil

⁸²⁰ BCA, 30-18-1-1/ 11-51-3, 20 Ekim 1924.; Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 583, 589.

⁸²¹ Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 590-591.

Beyin yazılı müsadese ile fazla meblağ da alabilecektir. Şirketin kâr ve zararının % 40'ı Ali Kâmil Beye, % 60'ı ise Orhan Zeki Beye aittir. Bu şirketin, Ali Kâmil Bey'in Ankara ve İstanbul'daki mevcut mağazaları ve sonradan açacağı mağazalar ile hiçbir alakası yoktur. Orhan Zeki Bey yalnız bu mağaza ile ilgilenecektir⁸²².

3.1.5. Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi

Vakko'nun temelleri, Türkiye'de 1934 yılında Şen Şapka'nın açılması ile atılmıştır. Vitali Hakko ve eniştesi Rafael Elhadeş, sonrasında ise kardeşi Albert Hakko'nun katılımı ile Vakko, kurulma süreci tamamlamıştır⁸²³.

1913 senesinde İstanbul'un eski bir Rum semti olan Yedikule'de dünyaya gelen Vitali Hakko, İstanbul'un Mahmutpaşa semtinde kumaş satışı yapan Spiros isimli bir tuhafiyecinin yanına 13 yaşında çırak olarak girerek iş hayatına başlamıştır. Sonrasında ise Kapalıçarşı'da yer alan Kupidis mağazasında tezgâhtarlık yapmıştır. Burada kumaş satmanın yanı sıra çarşıdaki mağazaların vitrinlerini yapmış hatta yılda bir düzenlenen vitrin yarışmasında ilk ödülünü kazanmıştır⁸²⁴.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleştirilen inkılaplardan biri olan Şapka Devrimi, Vitali Hakko'nun bu alanda ilk girişimini gerçekleştirmesine ve mali olarak büyümesine vesile olurken Türk giyim sanayinin de önünü açmıştır. Hakko, 1934 senesinde Sultanhamam'da “Şen Şapka” adıyla açtığı ilk mağazası ile kadına şapka giydiren ve bunu moda haline getirerek yaygınlaştıran kişi olmuştur⁸²⁵.

Hakko, Şen Şapka'yı “*Giyim kuşam bir renktir, bir şenliktir. Bu nedenle de bizim markamız Şen Şapka'dır*”⁸²⁶ sloganı ile ifade etmiştir.

Yine Hakko, atıldığı işle alakalı olarak “*1934 yıllarının Türkiye'sinde kadına şapka giydirmek ve bunu bir moda haline getirip yaygınlaştırmak ne demek, bilen bilir. Bilmeyen ise, bugün yaşadıklarına bakıp, elli yıl öncesinin İstanbul'unu düşünsün*”⁸²⁷ sözleriyle dile getirmiştir.

⁸²² T. ve S. Odası Ticaret Borsasından: Mukavelename, Hakimiyet-i Milliye, On birinci sene, No. 3230, 11 Temmuz 1930, s.8.

⁸²³ İlknur Bademci, Cumhuriyet Döneminin Gelişim Sürecinde Vakko'nun Yeri Ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 10.

⁸²⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Vitali_Hakko (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023).

⁸²⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Vitali_Hakko (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023).

⁸²⁶ Vitali Hakko, *Hayatım Vakko*, 3. Baskı, Orkide Matbaacılık, İstanbul 2004, s.70.

⁸²⁷ Hakko, a.g.e., s.69.

Şen Şapka, Türk kadınları için ürettiği son moda şapkaları satarak, şapka inkılabı ve çağdaş Türk kadınının sembollerinden biri haline gelmiştir. Ancak kadın şapka modasının kısa sürmesi üzerine Hakko, kadınların başını örtecek yeni bir aksesuar arayışına girmiş ve bu dönemde Avrupa’da gördüğü alafranga eşarplardan esinlenmiştir. Böylece 1938 senesinde Şen Şapka kapatılmış yerine Vakko kurularak eşarp satışına başlanılmıştır. O yıllarda en kaliteli yerli ipek, yün ve pamuklardan eşarpların emprimeleri, fason olarak dışarıda yapılmıştır. Ancak eşarplara gösterilen ilginin her geçen gün artması neticesi 1948’de İstanbul’un Kurtuluş semtinde kurulan emprime baskı atölyesi ile Vakko, eşarplarını kendi üretmeye başlamıştır. Burada eşarp üretimi dışında ilk yerli ipekli emprime kumaşları da üretilmiştir⁸²⁸.

Şapka ile başlayan ve eşarp üretimi ile devam eden yolculuğunda Vakko, kısıtlı oranda hazır giyime de yönelmiştir. Beyoğlu’ndaki mağazada, hazır giyimle ilgili bölümler açılmış, buradaki ürünlerin bir kısmı fason, bir kısmı ise mağazada bulunan atölyede üretilmiştir. Fazlasıyla talep gören Vakko emprimeleri, ne yazık ki zamanla yetersiz kalmış ve satışlar azalmıştır. Bunun sebebi ise Avrupa’da şahsa özel yapılan tasarımların yerini hazır giyimin almış olmasıdır. Hakko’ya göre çalışan kadınların kumaş alma, terziye giderek model seçme ve prova için yeterli zamanları yoktu. Bu düşünce ile modayı da takip ederek hazır giyim işine girilmiş ve 1962 senesinde Vakko, ilk hazır giyim mağazasını Beyoğlu’nda açmıştır. Kadın hazır giyiminin yanı sıra erkek ve çocuk hazır giyiminde de üretim yapılmıştır. Kadın giyimi için modanın önde gelen firmalarından Bernard Perris ve Chloe, erkek giyimi için ise Cerruti ile anlaşarak kalıpları kullanılmıştır. Sonrasında ise Cengiz Us ve Necla Seyhun ile çalışılmıştır. Günümüze kadar gelmeyi başaran Vakko Holding’in başında, 1997 senesine kadar Vitali Hakko, ölümü ile kardeşi Albert Hakko bulunmuştur. Sağlık sorunları yaşayan Albert Hakko’nun yerine ise 2010 senesinde, Vitali Hakko’nun oğlu Cem Hakko geçmiştir⁸²⁹.

3.1.6. Mithat Giyim Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi

Terzilik geçmişi bulunan Mithat Gürsoy, 1937 yılında kendi markası olan Mithat Giyim’i kurmuştur. 1940’lı yılların sonlarına doğru ise hazır giyim sektöründe ön plana çıkan kişilerden biri haline gelmiştir. Mithat Gürsoy, 1948 yılında Türkiye’de seri pardösü üretimini gerçekleştiren ilk kişi olmuştur. Kurmuş olduğu Mithat Giyim, 1974

⁸²⁸ Bademci, a.g.t., s. 16- 20.

⁸²⁹ Aydın, a.g.t., s. 85- 87.

yılında anonim şirket haline gelmiş, 1980’li yıllarda mağazalaşma çalışmalarına hız verilmiş, 2000’li yıllarda ise Türkiye’nin en büyük sanayi kuruluşları içerisinde yerini almıştır⁸³⁰.

3.1.7. Fostaş- Fanila Örne Sanayii Türk Anonim Ortaklığı

Fostaş- Fanila Örne Sanayii Türk Anonim Ortaklığı’nın, 5 Aralık 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmasına izin verilmiştir⁸³¹

3.1.8. Hudutlu Sorumlu İstanbul Gömlek, Çamaşır ve Pijama İmal ve Satıcıları İstihlak Kooperatif Ortaklığı

Hudutlu Sorumlu İstanbul Gömlek, Çamaşır ve Pijama İmal ve Satıcıları İstihlak Kooperatif Ortaklığı, 20 Şubat 1947 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin izni ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur⁸³².

3.1.9. İstanbul Giyim İşleri İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi

İstanbul Giyim İşleri İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi, Bakanlar Kurulu’nun 29 Mayıs 1947 tarih ve 3/5897 sayılı kararnamesi ile kurulmuştur. Kurucusu Ahmed Hamzaoglu olan bu kooperatif için ortak kaydına başlanıldığı, giyim imalcilerinin unvan tezkereleri ile Mercanda, Yıldızlı Han, numara 13’teki kooperatif merkezine başvurarak müracaat edebilecekleri, 24 Haziran 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinde verilen ilan ile duyurulmuştur⁸³³.

3.1.10. Nazilli Erkek Gömlek, İç Çamaşırları ve Her Türlü Kadın Elbiseleri İmalatçılar Küçük Sanat Kooperatifi

Nazilli Erkek Gömlek, İç Çamaşırları ve Her Türlü Kadın Elbiseleri İmalatçılar Küçük Sanat Kooperatifi, Bakanlar Kurulu’nun 26 Haziran 1947 tarihli izni ile en az 10.000 Türk Lirası sermaye ve 30 sene süreliğine, merkezi Nazilli olmak üzere kurulmuştur. Bu ortaklığın kuruluş maksadı, ortaklarının mesleki gereksinimlerini oluşturan her türlü hammaddeleri sağlamak ve ortaklarının gereksinimlerini karşılayacak başka girişimlerde bulunmaktır⁸³⁴.

⁸³⁰ Sesiz, a.g.t., s. 23.

⁸³¹ BCA, 30-18-1-2/ 109-70-5, 5 Aralık 1945.

⁸³² BCA, 30-18-1-2/ 113-12-16, 20 Şubat 1947.

⁸³³ İstanbul Giyim İşleri İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifinden, Cumhuriyet, 24. Yıl, Sayı: 8211, 24 Haziran 1947, s. 6.

⁸³⁴ BCA, 30-18-1-2/ 114-44-17, 26 Haziran 1947.

3.1.11. Nazilli Kasket ve Hazır Elbise İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi

Nazilli Kasket ve Hazır Elbise İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifi, 13 Kasım 1947 tarihli Bakanlar kurulu kararı ile merkezi Nazilli olmak üzere en az 3500 Türk Lirası sermaye ve 30 sene süre ile kurulmuştur. Kuruluş amacı, ortaklarının mesleki ihtiyaçlarından olan her çeşit ilkel maddeleri temin etmek ve ortakları tarafından yapılmış eşyaların satışını yapmaktır⁸³⁵.

3.2. ŞAPKA ŞİRKETLERİ

“Şapka İktisası Hakkında Kanun” sonrası kullanımı yaygınlaşan şapkaya duyulan ihtiyaç nedeniyle memlekette birçok fabrika ve mağaza kurulduğu gibi bu alanda şirketleşme çalışması da gerçekleştirilmiştir. Bu şirketleşme faaliyeti, İstanbul’da kuruluşu gerçekleştirilen Şapka İmalcileri İstihlak Kooperatifi’dir.

3.2.1. İstanbul Şapka İmalcileri İstihlak Kooperatifi

İstanbul Şapka İmalcileri İstihlak Kooperatifi’nin, Bakanlar Kurulu’nun 24 Temmuz 1947 tarihli izni ile merkezi İstanbul olmak üzere 30 sene süre ve en az 1000 Türk Lirası sermaye ile kurulmuştur. Bu kooperatifin amacı, satın alacağı tüketim maddelerini ortaklarına ve tüketicilere dağıtmak ve ortaklarının gereksinimlerini karşılayacak farklı girişimlerde bulunmaktır⁸³⁶.

3.3. TRİKOTAJ, ÇORAP VE TUHAFİYE ŞİRKETLERİ

Trikotaj, ipek dokumacılığının yanında kendiliğinden meydana çıkan bir sanayii koludur. Trikotaj gerek fabrika gerekse ev sanayii şeklinde gelişim göstermiştir. 1930’lu yıllarda ev sanayii hemen hemen fabrika sanayiinin % 30’u oranında imalatta bulunabilecek durumdaydı. İstanbul’un çeşitli semtlerinde birçok fabrikalar, iki tezgahlı imalathaneler olduğu gibi şehrin fakir semtlerinde de piyasadaki müesseseler için çalışan yüzlerce trikotaj fabrikaları bulunmaktaydı. Türkiye’nin diğer büyük şehirlerinde de ev sanayii, ihmal edilmeyecek düzeydeydi. Bu dönemde mevcut bulunan trikotaj sanayii, memleket ihtiyacını hemen hemen karşılamaktaydı. Elbiselik kumaşlardan, fanila ve ceket gibi ihtiyaçlar her cinsten ve fiyatta üretilmekteydi. Ancak trikotaj sanayiinde kullanılan hammaddenin yaklaşık % 80’i yurt dışından ithal edilmekteydi. Trikotaj sanayii için poignee yün iplikleri, pamuk ipliği ve suni ipek

⁸³⁵ BCA, 30-18-1-2/ 115-71-13, 13 Kasım 1947.

⁸³⁶ BCA, 30-18-1-2/ 114-53-5, 24 Temmuz 1947.

kullanılmakta olup yün ipliklerinin memleket içinde üretimi için bu yıllarda bir poignee fabrikasının kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Çorap sanayii de trikotajla beraber kurularak gelişme göstermiştir. Çorap sanayii, trikotaj sanayiinde olduğu gibi fabrika ve ev sanayii şeklinde gelişmiştir. Türkiye’de 1930’lu yıllarda pamuk, yün ve ipekten her çeşit çorap üretimi yapılmaktaydı. Ancak trikotaj sanayiinde olduğu gibi çorap sanayiinde de yün ipliklere ihtiyaç bulunmaktaydı⁸³⁷.

Türkiye’de trikotaj ve çorap üzerine kurulan şirketler şunlardır:

3.3.1. Trikotaj, Çorapçılık Türk Anonim Şirketi

Trikotaj, Çorapçılık Türk Anonim Şirketi, 4 Aralık 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla 25 yıl müddet ve 100.000 Türk Lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Şirket; tuhafiyeye üzerine son moda eşya üretmek üzere fabrika kurmak, bu sanata yarayan hammaddeleri almak, imal edilen eşyaları geliştirmek suretiyle memleket içerisinde satılmasını ve ithal edilmesini sağlamak maksadını taşımıştır⁸³⁸.

3.3.2. Bursa Dokumacılık Ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi (İpekiş)

Merkezi İstanbul olmak üzere kurulan Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi’nin ana sözleşmesi 3 Eylül 1930 tarihinde kabul olunmuştur. Şirketin kuruluş amacı; trikotaj işi ile meşgul olmaktır. Ayrıca ipekli ve yünlü dokuma sanayi işiyle meşgul olmuştur⁸³⁹.

3.3.3. Mahdud Mesuliyetli İstanbul Trikotaj Sanatkârları İstihlak Kooperatif Şirketi

Mahdud Mesuliyetli İstanbul Trikotaj Sanatkârları İstihlak Kooperatif Şirketi’nin kurulmasına, 7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. En az 1000 Türk Lirası sermaye, 30 yıl süre ile merkezi İstanbul olarak kurulan bu kooperatif şirketi, satın aldığı tüketim maddelerini ortaklara ve bölgelerindeki tüm tüketicilere dağıtma, ortakların ihtiyaçlarını karşılayacak başka girişimlerde bulunma amacını taşımıştır⁸⁴⁰.

⁸³⁷ Seyfi Cenap, “ Türkiye Mensucat Sanayi Vaziyeti”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 1, Ocak 1933, s. 35- 36.

⁸³⁸ BCA, 30-18-1-1/ 26-66-14, 4 Aralık 1927.

⁸³⁹ BCA, 30-18-1-2/ 13-59-10, 3 Eylül 1930.

⁸⁴⁰ BCA, 30-18-1-2/ 98-27-18, 7 Nisan 1942.

3.3.4. Bolu Dokumacılık Ve Trikotaj Kooperatif Şirketi

Bolu Dokumacılık Ve Trikotaj Kooperatif Şirketi, 5 Haziran 1942 tarihli kararname uyarınca Bolu merkezli kurulmuş olup, bölgesinde özellikle dokumacılık ve trikotajcılığın gelişme ve ilerlemesine hizmet etmenin yanı sıra iplik ve benzeri maddeleri toptan ucuza temin ederek ortaklarına dağıtma ve karşılığında imal edilmiş malları satma işleri ile de meşgul olmuştur⁸⁴¹.

3.3.5. Nevşehir Çorapçılar, İplik Ve Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi

16 Kasım 1942 tarihinde verilen Bakanlar Kurulu izni üzerine Nevşehir’de, 30 yıl süre ve 13.400 Türk Lirası sermaye ile kurulmuştur. Bu kooperatifin amacı, bölgesindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik ve benzeri hammaddeleri toptan ve ucuza temin ederek ortaklara dağıtmak ve karşılık olarak imal edilen malları satmaktır⁸⁴².

3.3.6. Pakipek Çorap Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Pakipek Çorap Fabrikası Türk Anonim Şirketi’nin merkezi İstanbul olup 250.000 Türk Lirası sermaye ve 20 yıl süre ile kurulmasına, 3 Aralık 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir. Şirket, ipek çorap fabrikası işletmek ve buna ilişkin ithalat, ihracat, ticaret, komisyonculuk, taahhüt ve aracılık işleri ile meşgul olmak amacı ile kurulmuştur⁸⁴³.

3.3.7. Dokuma Ve Çorap Fabrikaları Türk Anonim Şirketi

Dokuma ve Çorap Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, 28 Şubat 1944 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi İstanbul olmak üzere 150.000 Türk Lirası sermaye ve 30 yıl süre ile kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı, kadın ve erkek çorabı, pamuklu, yünlü, ipekli gibi her çeşit kumaş üretme, bunlarla alakalı olan boya, makine gibi gerekli malzemeleri ithal ve ihraç etme, bu hususlarla ilgili tüm işlemlerle meşgul olmaktır⁸⁴⁴.

3.3.8. Gaziantep Trikotaj ve Çorap Dokuma Küçük Sanat Kooperatifi

2/17552 sayılı karar ile kurulan Gaziantep Trikotaj ve Çorap Dokuma Küçük Sanat Kooperatifi’nin esas sözleşmesinin tasdiki ile ilgili mevcut belgeye ulaşılamasa

⁸⁴¹ BCA, 30-18-1-2/ 98-49-18, 5 Haziran 1942.

⁸⁴² BCA, 30-18-1-2/ 100-94-14, 16 Kasım 1942.

⁸⁴³ BCA, 30-18-1-2/ 104-3-28, 3 Aralık 1943.

⁸⁴⁴ BCA, 30-18-1-2/ 104-14-2, 28 Şubat 1944.

da ana sözleşmesinde değişiklik yapılmasına dair 12 Eylül 1944 tarihli kararname ile bu kooperatifin varlığı anlaşılmıştır⁸⁴⁵.

3.3.9. Öztaş Örmecilik Sanayii Türk Anonim Şirketi

Merkezi İstanbul olan Öztaş Örmecilik Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin, Küçük Yıldız Hanı Sokağı Numara 37'de çorap, fanila, dokuma ve konfeksiyon fabrikası bulunmaktaydı⁸⁴⁶.

Yukarıda bahsedilen çorap ve trikotaj şirketlerinin yanı sıra mendil, çorap, eldiven, fanila, düğme, kurdele ve dantel gibi eşyaların da içinde olduğu tuhafiye alanı ile meşgul olmak üzere açılmış şirketler de bulunmaktadır. Bu şirketler içerisinde bulunanlar şunlardır:

3.3.10. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi

20 Ekim 1924 tarihli kararname ile kurulan Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi, deri tuhafiye ve manifaturayla alakalı tüm eşyalar üzerine ticaret yapmanın dışında elbise ve kundura üretimi, fabrika kurmak ve imalathane açmak gibi işlerle de meşgul olmuştur⁸⁴⁷.

3.3.11. Dilber-Zâde Kardeşler Tuhafiye Türk Anonim Şirketi

Dilber-zâde Kardeşler Tuhafiye Türk Anonim Şirketi, 26 Aralık 1926 tarihinde, 30 sene müddet ve 300.000 Türk Lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Şirket; fanila, çorap, dokumalar imal etme ve satış ticaretine ilişkin her çeşit işlem ile uğraşma, fabrikalar ve imalathaneler kurma ve açma amacı taşımaktadır⁸⁴⁸.

3.4. AYAKKABI ŞİRKETLERİ

Türklerde ileri düzeyde olan dericilik sanatı, ayakkabıcılık sanatının da gelişmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, her türde ayakkabı üretimi yapan zanaatkarların bağlı olduğu bir lonca bulunmaktaydı. Üretilen ayakkabıların nitelikleri, bu lonca tarafından denetlenirdi. Osmanlı'da el işçiliği ile yapılan ayakkabı üretiminin yerini zamanla makineler almıştır. Bu hususta en güzel örnek 1810 yılında kurulmuş olan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'dır. Cumhuriyet döneminde de halkın her çeşit

⁸⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/ 106-64-4, 12 Eylül 1944.

⁸⁴⁶ Öztaş, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 12.

⁸⁴⁷ BCA, 30-18-1-1/ 11-51-3, 20 Ekim 1924.

⁸⁴⁸ BCA, 30-18-1-1/ 22-79-18, 26 Aralık 1926.

ayakkabı ihtiyacını karşılamak üzere pek çok fabrika ve mağaza tesis edildiği gibi deri, kösele ve kundura gibi işlerle uğraşmak maksadıyla şirketler de kurulmuştur. Bu alanda tespit edilen şirketler şunlardır:

3.4.1. Hacı Eminzade Deri Fabrikaları Türk Anonim Şirketi

Hacı Eminzade Deri Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'nin, merkez İstanbul olmak üzere 50 sene müddet ve 200.000 Türk Lirası sermaye ile 27 Temmuz 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmasına izin verilmiştir. Hacı Eminzade Mustafa ve Pera Palas Otelinde ikamet eden Rışar Volf Efendiler tarafından kurulan şirket, deri, kösele, ayakkabı ve benzeri ürünlerin üretim ve satışını gerçekleştirme amacını taşımıştır⁸⁴⁹.

3.4.2. Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi

Ma'lûl Gaziler Türk Anonim Şirketi, 20 Ekim 1924 tarihli kararname ile kurulmuş olup kundura üretimi üzerine fabrika kurmak ve imalathane açmak gibi işler dışında elbise, deri tuhafıye ve manifaturayla alakalı tüm eşyalar üzerine ticaretle de meşgul olmuştur⁸⁵⁰.

3.4.3. Türk Deri Fabrikaları Anonim Şirketi

18 Ekim 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile merkez İstanbul olmak üzere 50 sene müddet ve 100.000 Türk Lirası sermaye ile Türk Deri Fabrikaları Anonim Şirketi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Bu şirket her türden deri, kösele imali, alım satımı, ayakkabı ve sair dericiliğe ait ürünler için fabrika kurma ve bu işle alakalı konularla meşgul olmak amacına sahiptir⁸⁵¹.

3.4.4. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası İstihlak Kooperatifi

29 Kasım 1935 tarihli kararla Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası İstihlak Kooperatifi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Merkezi Beykoz olup, 30 yıl süre ve en az 500 Türk lirası sermayeye sahip olan bu kooperatifin amacı, ortaklarının tüketim ihtiyaçlarını ucuz ve bir elden temin etmek ve ortaklar arasında karşılıklı yardım işleri görmektir⁸⁵².

⁸⁴⁹ BCA, 30-18-1-1/ 10-36-4, 27 Temmuz 1924.

⁸⁵⁰ BCA, 30-18-1-1/ 11-51-3, 20 Ekim 1924.

⁸⁵¹ BCA, 30-18-1-1/ 16-65-20, 18 Ekim 1925.

⁸⁵² BCA, 30-18-1-2/ 60-91-11, 29 Kasım 1935.

3.4.5. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi

27 Mayıs 1936 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi esas sözleşmesi tasdik edilmiştir. Şirket, merkezi Ankara olmak üzere 3.500.000. Türk Lirası sermaye ve 50 sene süre ile kurulmuştur. Kuruluş amacı, 2262 sayılı Sümerbank Kanunu'nun II. maddesine göre ham deri satın almak ve bundan kösele, kundura, deri ve saraciye ile alakalı her tür eşya ve malzemeleri üreterek satmak, bunları geliştirmek için çalışmaktır.⁸⁵³

3.4.6. Bozkurt Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Bozkurt Deri ve Kundura Fabrikası Türk Anonim Şirketi'nin ana sözleşmesinin tasdiki ile ilgili kararnameye ulaşılammış olsa da ana sözleşmesinin 6. maddesinin değiştirilmesi hususunda 10 Aralık 1937 tarihli kararnameden varlığı tespit edilmiştir⁸⁵⁴.

3.4.7. Kütahya Ayakkabı Yapanlar Kooperatifi

Merkezi Kütahya olmak üzere 30 sene müddet ve asgari 500 Türk Lirası sermaye ile kuruluşuna başlanan Kütahya Ayakkabı Yapanlar Kooperatifi'nin İktisat Vekilliğinden gönderilen esas sözleşmesi, İcra Vekilleri Heyetince 28 Temmuz 1938 tarihinde onaylanmıştır. Bu kooperatifin amacı, ortaklığa dâhil olanların malzeme ihtiyaçlarını temin etmek, lüzum halinde ortakların üretimlerinin satışını yapmak, üretim karşılığında ve ortaklığın maddi gücü ölçüsünde avans vermektir⁸⁵⁵.

3.4.8. Bursa Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi

Bölgesindeki ayakkabıcılığın gelişmesine hizmet etmek, ortakların mesleki ihtiyaçlarını teşkil eden her türlü hammaddeleri temin etmek ve mamul mallarını en elverişli bir şekilde satmak maksadı ile merkezi Bursa olmak üzere ve en az 3200 Türk Lirası sermaye ile “Bursa Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” nin kurulmasına, 5 Haziran 1942 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir⁸⁵⁶.

3.4.9. Lastik Ayakkabı Türk Anonim Şirketi

Lastik ve Ayakkabı Türk Anonim Şirketi'nin, 8 Eylül 1943 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile 15 sene müddet ve 100.000 Türk Lirası sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere kurulmasına izin verilmiştir. Şirketin kuruluş maksadı; her çeşit ayakkabı,

⁸⁵³ BCA, 30-18-1-2/ 65-44-9, 27 Mayıs 1936.

⁸⁵⁴ BCA, 30-18-1-2/ 80-99-14, 10 Aralık 1937.

⁸⁵⁵ BCA, 30-18-1-2/ 84-69-12, 28 Temmuz 1938.

⁸⁵⁶ BCA, 30-18-1-2/ 98-50-1, 5 Haziran 1942.

kauçuk, kösele, deri imalat, ithalat ve ihracatı ile bu imalat için gerekli fabrikaların kurulması, makine yedek parça ve aletlerinin dışardan ve içeriden temin edilmesini sağlamaktır⁸⁵⁷.

3.4.10. İstanbul Umum Ayakkabıcı Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatifi

11 Eylül 1943 tarihli ve 2/20614 sayılı kararla İstanbul Umum Ayakkabıcı Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatifi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Ancak bu kararnameye ulaşılammış olup şirketin varlığı, 10 Ekim 1950 tarihli ana sözleşmesinin değiştirilmesi hususundaki kararname ile belirlenmiştir⁸⁵⁸.

3.4.11. İstanbul Mahdut Mesuliyetli Ayakkabı Amilleri Küçük Sanat Kooperatifi Ortaklığı

Merkezi İstanbul olmak üzere 18 Ocak 1945 tarihli Bakanlar Kurulu izni ile İstanbul Mahdut Mesuliyetli Ayakkabı Amilleri Küçük Sanat Kooperatifi Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmiştir⁸⁵⁹.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLARDA HAZIR GİYİM ALGISI VE KADIN HAZIR GİYİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

4.1. BASINDA MODERN KADIN VE MODA

Türk kadınlarının giyiminde görülen modernleşme hareketleri, çalışmanın birinci bölümünde de bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen batılılaşma hareketleri ile başlamıştır. Şöyle ki, XVII. yüzyıl sonlarına doğru batı karşısında alınan yenilgiler ve yaşanan toprak kayıpları nedeniyle askeri alanda başlayan, eğitim, hukuk, siyaset gibi alanlarda da devam eden batılılaşma hareketleri giyim kuşamda da kendini göstermiştir. Keza, III. Selim zamanı kurulan batı tarzındaki Nizam-ı Cedid Ordusu askerlerinin kıyafetleri batı tarzında idi. Giyim alanında asıl radikal değişim ise II. Mahmut zamanı çıkarılan fes, pantolon, ceket giyme zorunluluğu ile gerçekleştirilmiştir. Bu giyim reformu erkekler için yapılmış olsa da saray kadınları ve üst düzey devlet adamlarının eşleri de bu reformu benimsemiş ve Avrupa modasını yakından takip etmeye başlamışlardır. Bu dönem yayımlanan kadın dergileri ve

⁸⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 102-65-14, 8 Eylül 1943.

⁸⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 123-78-12, 10 Ekim 1950.

⁸⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/ 107-94-18, 18 Ocak 1945.

gazeteler ise bilhassa kadının toplum içerisinde konumlandırılması ve batılı giyim ve hayat tarzının benimsenmesinde etkili olmuştur⁸⁶⁰.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ise daha özgür bir ortamda erkeklerle birlikte kadınlar da idari, sosyal ve ekonomik düzen içerisinde mevki edinme fırsatı bulmuş ve hem zihinsel hem de dış görünüş olarak önemli bir farklılaşma dönemine girmiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi, Türk Ocakları ve kadın cemiyetleri tarafından yürütülen bir takım faaliyetler ile Türk kadınlarının toplumsal yaşamda aktif rol almaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yine bazı Türk kadınları, toplumsal ve siyasi alandaki bu değişimi olabildiğince kendi kültürüne uygun hale getirmek ve milli bir moda oluşturmak istemiştir. Bu kadınlardan biri de İnci adlı moda dergisinin yazarı Zehra Hakkı'dır. Zehra Hakkı'nın "Milli Moda" başlıklı makalesindeki "... fakat biz Türk kadınları (erkeklerle) aynı yolu takip etmemeliyiz ve eğer iyi düşünür mütefekkirlerimizin, muharrirlerimizin, müverrihlerimizin, ressamlarımızın muavenetlerini de temin edebilirsek, zannediyorum millî bir moda vücuda getirmekte herhalde Almanlardan daha ziyade muvaffak olacağızdır"⁸⁶¹ sözleri bu hususta güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Neticede, Avrupa modasına hızla rağbet gösteren Türk kadınlarının zamanla kıyafetleri değişime uğramıştır. Misal, Avrupa'da kadın şapkalarında aksesuar olarak kullanılan tül den esinlenilerek şeffaf peçeler, çarşaf yerine ise kulak ve saçların bir kısmını açıkta bırakan pelerinler kullanılmaya başlanmıştır. Yine 1912 yılında Amerikan elçiliği tarafından verilen resmi davete peçesiz katılan Türk kadını, kadınların Cumhuriyet dönemi yapılacak olan inkılaplarına ne kadar hazır olduklarının da bir göstergesi olmuştur⁸⁶².

Osmanlı Devleti'nin, 1914- 1918 yılları arasında girdiği I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkması ve sonrasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile işgallere maruz kalması karşısında Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Milli Mücadele hareketinin başarıyla sonuçlanması ile yeni bir devletin temelleri atılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ve devamında gerçekleştirilen inkılaplar ile başlayan modernleşme hareketlerinde özellikle Türk kadınına büyük değer verilmiştir. Bunun en önemli nedeni, Türk kadınının modernleşmenin simgesi olarak görülmüş olmasıdır. Keza 1924

⁸⁶⁰ Arabacı ve Saatçioğlu, a.g.m., s.264-267.

⁸⁶¹ Edip Bukarlı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadın Kıyafetinin Dönüşümü, *Electronic Turkish Studies*, C. 12, S.1, 2017, s. 60- 61.

⁸⁶² Arabacı ve Saatçioğlu, a.g.m., s.267-268.

senesinden, kadınlara verilen siyasal hakların tamamlandığı 1934 senesine kadar gerçekleştirilmiş olan tüm inkılaplar, kadının toplumdaki yerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Yapılan inkılaplar, kadını ikincil konumundan kurtararak yurttaş haline getirmede temel oluşturmuş ve toplumun üst tabakaları tarafından da benimsenmiştir. Ancak dini geleneklerin etkisi altında yaşayan kesimlerin yapılan yenilikleri benimsenmesi hiç de kolay olmamıştır. Bu durumda ise devreye potansiyel bir eğitim ve ikna aracı olan kitle iletişim araçları girmiştir. Nitekim 1930'lu yıllarda etkili olan en önemli kitle iletişim aracı gazeteler, çağdaş hayat tarzı ve modern değerlerin topluma aşılmasında yol gösterici olma görevini üstlenmişlerdir⁸⁶³.

Elde ettiği haklar sonrası çalışma hayatında daha sık görülen Türk kadını, buna paralel olarak görsel anlamda da ön plana çıkmaya başlamıştır. Kadınların modern tarzda giyinmelerine yönelik düşüncelerini açıkça ortaya koyan Mustafa Kemal, bu hususta kadınları teşvik etmeye de çalışmıştır. Misal, 1923 yılına ait bir konuşmasında kadınların giyimiyle alakalı şu sözleri dile getirmiştir: *“Dini örtünme kadınlar için zorluk yaratmayacak, kadınların sosyal hayatta, ekonomik hayatta, günlük hayatta, ilim hayatında erkeklerle birlikte çalışmasına engel olmayacak şekilde basit olmalıdır. Bu basit şekil toplumumuzun ahlak ve terbiyesine aykırı değildir”*⁸⁶⁴. Keza bu teşviklerin de tesiri ile kadınlar, şapka ve kılık kıyafet kanunundan önce de çeşitli sergi ve törenlerde Avrupai tarz kıyafetler hatta fötr şapka giymiş, bu kadınlara ait fotoğraflara basında sık sık yer verilerek genel bir algı değişikliği yaratılmaya çalışılmıştır. İlaveten kadınların çoğunlukla tercih ettiği çarşaf giyiminde, yüzün ve boynun daha açık olduğu şekil değiştirmiş yeni model peçeler, gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Örneğin, Mayıs 1340 (Mayıs 1924) Resimli Ay Dergisi'nde yayımlanan “Yazlık Çarşaf Modelleri” başlığı altında verilen görselde peçenin değişime uğramış hali yer almaktadır⁸⁶⁵. Yine 18 Haziran 1932 tarihli Akşam Gazetesi'nde Sermet Muhtar, “Masal olanlar: Eski Kadın Kıyafetleri” başlıklı yazısında kıyafetteki bu değişimi şu şekilde dile getirilmiştir:

“Evvelleri, peçeler kalın, çarşaflar dallı ve yollu ipeklilerden, uzun ve kloş pelerinli, yerlere kadar etekli, etrafı fırça şeritli iken, gitgide peçeler inceldi; çarşaf

⁸⁶³ Burak Yenituna, Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Rolü (1930-1935), *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.2, S. 3, Mart 2014, s. 62- 63.

⁸⁶⁴ Gürhan Yellice, Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını Modernleştirme Girişimleri, *Türk ve Dünya Basını (1926-1934), Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, C. 16, S. 24, 2018, s. 339.

⁸⁶⁵ Yellice, a.g.m., s. 339.

kumaşları hafiflendi ve pelerinler dirseğe kadar kısaldı. Başlar, topuz altından kurdela ile bağlanıp, iğnelerle türlü şekle sokuldu”⁸⁶⁶.

Hayatının çoğunu evinde geçiren, kendinden çok ev işleri ve çocukların bakımı ile ilgilenen, Avrupa modasına uzak Türk kadınlarının dışa dönük, Avrupa modasını takip eden, her daim bakımlı ve eşinin gözüne hitap eden modern Türk kadınına dönüştürülmesinde, dönem gazete ve dergilerinde yer alan özendirici ve teşvik edici yazılar ve görseller ile aynı zamanda dişil öğeler de ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır⁸⁶⁷. Misal, 1 Haziran 1939 tarihli Haber Gazetesinde “ Evli bir kadın neler bilmeli? Nasıl uyanmalı?” başlıklı yazı, kocasını seven ve onun ilgisini daima devam ettirmek isteyen bir kadının, kocası evden çıkmadan önce kendisini ona çirkin ve bakımsız göstermemesi gerektiğini, bir kadının sabah uyanır uyanmaz kendisine göstermesi gereken özeni, ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır⁸⁶⁸. Aynı gazetenin “Bu senenin güzellik ölçüsü nedir?” başlıklı yazısında ise o senenin moda olan güzellik ölçüsü şu şekilde dile getirilmiştir: “Boy 1,68; boyun 0.40; göğüs 0;85; kol üst kısmı 0;24; bel 0,60; kalça 0,85; bilek 0,15; bacak üstü kısım 0,50; baldır 0,31; ayak bileği 0,20 santimdir. Bu modern güzel kadının sıkleti de 56 kilo olacaktır”⁸⁶⁹.

Yine aynı sayfada “Zarafetin Yaşı Olamaz!” başlıklı yazı ile her yaşta kadının zarafetine dikkat ederek tipine ve yaşına uygun giyinmesi gerektiği dile getirilirken, özellikle yaşlı kadınlar üzerinde durulmuştur. Yaşlı kadınların da çirkin görünmemek, dağınık saçlı ve kılıksız olmamak için giyinmelerinin icap ettiği belirtildikten sonra onlara fevkalade yakışacak 5 farklı giysi modeli görseli sunulmuş ve özellikleri şu şekilde aktarılmıştır:

- “1- Siyah düz manto. Ağır bir yünlüdür. Mantonun yakası, omuzları, iki önü, kol kapakları siyah lutrandır.
- 2- Düz renk yünlüden bir tayyör. Yakası astragandır.
- 3- Natlenden yapılmış olan bu elbisenin yegâne süsü yakasının ortasına konulmuş olan beyaz pikedir.
- 4- Siyah satenden yapılmış bu ögle elbisesinin yakası ve kol ağızları satenin parlak tarafından ve elbise mat tarafından yapılmıştır.
- 5- Bu gece elbisesi siyah dantelden yapılmıştır. Çok sadedir ve bir biçimdedir”⁸⁷⁰

⁸⁶⁶ Sermet Muhtar, “Masal olanlar: Eski Kadın Kıyafetleri”, Akşam, Sene 14, No: 4916, 18 Haziran 1932, s. 8.

⁸⁶⁷ Gülperi Mezkit Saban, “Erken Cumhuriyet Döneminde Gazete Müsabakaları Ve Reklamlarında Oluşturulmak İstenen Modern Kadın İdeali”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 25, S. 1, 2021, s. 4.

⁸⁶⁸ Evli bir kadın neler bilmeli? Nasıl uyanmalı?, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10, 14.

⁸⁶⁹ Bu senenin güzellik ölçüsü nedir?, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10.

⁸⁷⁰ Zarafetin Yaşı Olamaz!, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10.

7 Kasım 1934 tarihli Vakit Gazetesi'nin “Kadın” sayfasında, “Moda” başlıklı bir yazıda, şapka satın almak isteyen kadınlara yönelik sonbahar modası şapka örnekleri ve mantolar ile kış modasına hazırlık konularında, kadınlara tavsiyeler yer almaktadır⁸⁷¹.

27 Nisan 1939 tarihli Haber gazetesinde “Moda Askerlikten İlham Alıyor” başlıklı yazı oldukça dikkat çekicidir. Yazıda, dünyanın hızla silahlandığı, her tarafta memleketi müdafaa için fedakârlığın gerekliliğinden bahsedildiği, silahlanmak için yiyeceklerinden mahrum kalan milletlerin olduğu bu dönemin modayı ortadan kaldırmaya yetmediği, hangi milletten olursa olsun kadının süsünden vazgeçmediği aktarılmıştır.

Bu dönemde yaşanan silahlanmanın milletlerin ruhiyatına da tesir ettiği, kadın modasının askerlik ve harpten ilham almaya başladığı şu şekilde anlatılmıştır:

*“Son şapka modellerinde şapkaların üzerinde artık çiçekler, kuş tüylerine rast gelemiyoruz. Kadın şapkaları üzerine süs yerine mini mini toplar, küçücük tayyareler yerleştiriliyor. Ayrıca şapka biçimleri değişiyor. Tayyareye, tanka, zırhlı taretine, paraşüte benzeyen şapkalar yapılıyor”*⁸⁷².

Kısacası, kadınların modaya olan merak ve zaafı, her durum ve ortamda devam etmekte, moda adı altında sıra dışı ve tuhaf yeniliklerin bile kadınlarca yadırganmadan benimsendiği anlatılmaktadır.

30 Temmuz 1939 tarihli Son Posta Gazetesi'nin “Kadın” sayfasında, “Yaz Mevsiminin Son Modelleri”, “Plili Roblar”, “Plaj” ve “Şehirde” başlıkları altında, kadın giyim modasına dair çeşitli bilgi ve fotoğraflar bulunmaktadır⁸⁷³.

Gazeteler dışında kadın dergilerinde de bu hususlarla alakalı pek çok yazılar bulunmaktadır. Örneğin “Ev Kadın” dergisine genel olarak bakıldığında kadınlar için güzellik önerileri, cilt bakımı, moda, sinema yıldızlarının giyim analizleri, modaya uygun giyinmenin önemi, hangi ortamda nasıl davranılacağı, jimnastik ve yoga, çocuk bakımı, yemek tarifleri, ev dekorasyonu ve el işleri, okur etkileşimine açık köşeler gibi pek çok bilginin dışında erkek okurlara da tavsiyeler verildiği görülmektedir. Keza Samiye Birsan'ın kaleme aldığı “Sosyete Bilgileri” başlıklı bir yazıda, danslı bir toplantı veya baloya giden erkeklerin nelere dikkat etmesi gerektiği ve nasıl davranacakları konusunda şu ikazlar yapılmıştır:

⁸⁷¹ Moda, Vakit, 18. Yıl, Sayı: 6048, 7 Kasım 1934, s. 19.

⁸⁷² Moda Askerlikten İlham Alıyor, Haber, Sene 8, Sayı: 2591, 27 Nisan 1939, s. 9.

⁸⁷³ Yaz Mevsiminin Son Modelleri, Son Posta, Sene 10, No. 3233, 30 Temmuz 1939, s. 9.

“İçkiyi itidalle için. Çok içmekle hem kendinize zarar vermiş, hem de başkalarını da gücendirmiş olursunuz... Karınızla dans ederken onu bırakıp, hafif ve delişmen bir kızla dansedemezsiniz. Şunu da unutmayınız ki dansederken flört yapmak hevesine kapılmamak lazımdır.”⁸⁷⁴

Kısacası bakımlı, çağdaş ve modern Türk kadının oluşumunda basının etkin bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

4.2. BASINDA HAZIR GİYİM

Cumhuriyet dönemi sanayileşme çabaları içerisinde özellikle dokuma sanayinin gelişimine büyük önem verilmesi ve bu alanda pek çok fabrikanın kurulması, hazır giyim endüstrisini de doğrudan etkilemiş ve yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Türkiye’deki dokuma sanayii ve hazır giyim basındaki yansımaları, yerli elbise tüketiminin özendirilmesi ve köylü kesime ucuz elbise temini meselesi başlıkları altında ele alınmıştır.

4.2.1. Yerli Elbise Tüketiminin Özendirilmesi

1929 yılında New York borsasında patlak veren ve bütün dünyayı etkisi altına alan Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’yi de olumsuz etkilemiştir. Bu etkinin ardından Türkiye’de, liberal ekonomi modelinden devletçilik modelinin uygulamasına geçilmiştir. Hükümet, krizin olumsuz etkilerinden kurtulmak için bir takım önlemler almıştır. Bu önlemler arasında; 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun’un çıkarılması, 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı kanun ile T.C. Merkez Bankası’nın kurulması yer almıştır. Türk parasının kıymetini koruma görevi bu bankaya verilmiş olup 1930 senesine kadar İngiliz Sterlini karşısında düşmeye devam eden Türk parası, 1931 senesinden itibaren artmaya başlamıştır. Bu kriz döneminde, dış ticaret dengesini kontrol altında tutabilmek için hükümet tarafından uygulanan bir diğer politika ise halkı yerli malı kullanmaya ve tasarruf etmeye özendirmek olmuştur. Bu bağlamda, devlet desteği ile 12 Aralık 1929’da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin çalışmaları doğrultusunda mektep, üniversite, halkevi gibi halkın yoğun olduğu yerlerde Yerli Malı

⁸⁷⁴ Esra Işık, “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, Folklor/Edebiyat, C. 27, S. 2 (106-ek), 2021, s. 223.

ve Tasarruf Haftaları kutlanmış, konferanslar düzenlenmiş, yurtiçi ve yurtdışında sergi etkinlikleri düzenlenerek yerli ürünler halka tanıtılmıştır⁸⁷⁵.

Hazır giyimde yerli elbise tüketiminin özendirilmesi hususu dönem basınında da yerini almıştır. Bu haberlerden bazıları şu şekildedir:

Hazır giyimin temelini oluşturan dokuma sanayiinin geldiği noktayı göstermesi ve yerli malı kullanımının teşvik edilmesi açısından, 8 Aralık 1929 tarihli Vakit Gazetesi'nde yer alan "62 Milyon Lira: Kumaş ve elbise parası olarak her sene memleketimizden harice giden servet yığını budur" başlıklı yazı önemlidir. Bu yazıda, Gümrük İdaresinin senelik ithalat istatistiklerine göre bir senede sadece giyim için dışarıya verilen paranın bir servet ölçüsünde olduğundan bahsedilmiştir. Keza 1927 senesinde pamuklu, yünlü, ipekli, keten gibi elbiselik kumaşlar ile hazır elbiselere giden paranın 62 Milyon Türk Lirasını aştığı, oysaki yerli mallara rağbet gösterilse bu paranın memlekette kalacağı dile getirilmiştir. Bu hususta tanınmış mensucatçılardan Süreyya Paşa-zade Hayri Bey'in açıklamasına da yer verilmiştir. Bu açıklama şöyledir:

*"Türkiye'deki mensucat fabrikaları şimdiki halde senede 800 bin ile bir milyon metre arasında kumaş dokumaktadırlar. Fakat bu rakam çok mühim olmamakla beraber, rağbet ve revaç en geniş bir himayecilikle arttırıldığı takdirde Türk fabrikalarının iki sene içinde memleketin giyim ihtiyacını temin edeceklerine hiç şüphe gösterilmesin. Türk kumaş fabrikaları fazla istihsalatta bulunabilecek mükemmeliyeti haiz bulunmaktadır. Yeterki rağbet ve revacı arttıracak vesileler ihzar edilsin. Kumaşlarımızın incelik, güzellik ve zarafetlerine gelince, İstanbul ve Beyoğlu'nun en meşhur terzileri Türk mensucatını memnuniyet ve iftiharla almakta; takdir etmektedirler"*⁸⁷⁶.

Yine 17 Aralık 1929 tarihli Milliyet Gazetesinde yayımlanan "Vatandaş Vazife Başına!" başlıklı yazı ile her Türk vatandaşının İstiklal Harbinde kabul ettiği büyük ve yüksek vazifeler kadar mühim ve mesuliyetli vazifelerinin olduğu duyurularak durum şu şekilde ifade edilmiştir:

"Büyük bir tehlike karşısında veya içinde değiliz. Fakat ona göre tedbirler almak zaruret ve vaziyetindeyiz. Başladığımız cidal iktisadî, malî, salah ve kemali mücadelesidir. Hedefimiz şu: 1- Müstehlik değil müstahsıl Türkiye; 2- Büyük ziraat Türkiye'si; 3- Kendi kendisini her sahada barındırabilen Türkiye..."

Vatandaş! İlk yapacağın iş, bütün ihtiyaçlarını temin ederken ilk evvel Türk malını aramak ve Türk malına kıymet vermek olacaktır. Devlet ve büyük rehberlerimiz bu tedbiri vazederken hiçbir zaman ecnebi malına, ecnebi sermayesine ve ecnebi kıfayetine lakayt ve hasım kalmayı düşünmemiştir. Biz de bu kanaatle hareket edeceğiz. Ancak tercih esası her şeyin Türklüğünü, yerliliğini seçmekte olacaktır.

Mücadelenin ön safında millete düşen ilk vazife giyim ihtiyacında Türk istihsal kıymetlerine ehemmiyet vermek olacaktır.

⁸⁷⁵ Derya Çakıcı, "Atatürk Dönemi Yerli Malı Kullanımı ve Milli Tasarruf Çabalarında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Yeri ve Faaliyetleri (1929-1938)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2023, s. 2342-2344.

⁸⁷⁶ "62 Milyon Lira: Kumaş ve elbise parası olarak her sene memleketimizden harice giden servet yığını budur", *Vakit*, 13. Yıl, Sayı 4279, 8 Aralık 1929, s. 5.

Son istatistiklere nazaran

- 1- *Kundura ihtiyacı: Mevaddı iptidaiyesi dâhil olmak üzere Türkiye’de kadın ve erkek için kâfi derecede ve mütekâmil birer sanat eseri olmak üzere temin edilmektedir.*
- 2- *Çorap: Türk tezgâhları Avrupa’nın lüks çoraplarını bertaraf etmek şartı ile tamamen ihtiyacımızı temin edebilecek vaziyettedir.*
- 3- *Elbiselik kumaş: Yerli fabrikalarımızın istihsalâtı ihtiyacın yüzde 40’ına tekabül edecek vaziyettedir. İki sene zarfında tamamen temin edebiliriz.*
- 4- *Kadın kumaşları: İpekli ve çeşit olmak üzere istihsalâtımız ihtiyacın yüzde 25’ine tekabül etmektedir. Rağbet takdirinde ihtiyacın tamamını bir sene zarfında temin edebileceğiz. Keten ve pamuk mamulâtında dokuma tezgâhlarından azami istifadeyi gözetiyoruz.*
- 5- *Trikotaj: İhtiyaç nisbetinin fevkindedir ve ihraç ediyoruz.*
- 6- *Şapka: İsteddiğimiz kadar yapabiliyoruz.*
- 7- *Kravat: Mevcut ihtiyacımızı karşılayabilecek miktarda yapılabilir.*

Daha birçok noksanlarımızı telâfi edebilecek vaziyetteyiz. Ancak yerli malında belki her sınıf eşya için ecnebi malının zarafet ve inceliğini bulamayacağız. Fakat feragatimiz bu noksanı telâfide en büyük amil ve rehberimiz olabilecektir. Halkın ikinci ve başlıca bir vazifesi de azami nispetler dâhilinde tasarruf usullerine tetabuk etmek ve israfa karşı koymak olacaktır”⁸⁷⁷.

Kısacası memlekette başlatılan iktisadi mücadele ile amaç, tüketici yerine üretici olan ve kendi kendine yetebilen bir Türkiye yaratmaktır. Türkiye’de kundura, çorap, şapka ve kravat imalatının ihtiyacı karşılayacak düzeyde olduğu hatta trikotaj sanayiinde ihtiyacın üstünde gerçekleştirilen üretim sayesinde ihracatın yapıldığı anlaşılmaktadır. Elbiselik kumaşlarda yüzde 40 ve kadın kumaşlarında yüzde 25 civarlarında olan üretimin ise gereken rağbetin gösterilmesi durumunda bir iki sene içerisinde ihtiyacı karşılayacak düzeye ulaşacağı, bu hususta Türk halkının desteğine ihtiyaç duyulduğu duyurulmuştur.

Bu yazının devamında ise “Büyük siparişler var” başlığı altında halkın yerli mallarına fazlasıyla ilgi göstermesi üzerine ticarethanelerin önemli bir kısmının, yerli fabrikalara kapsamlı miktarda siparişlerde bulunduğu aktarılmıştır. Sanayi müesseselerinin, mamulat üretimi dışında hammadde ithalatını da asgari düzeye indirmeye ve yapılması mümkün olan dokumalara mahsus ipekler için imalathaneler açmaya karar verildiğinden bahsedilmiştir. Hatta bu hususta Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü Sadeddin Bey, bankaya bağlı dokuma fabrikalarında ihtiyacı karşılamak için esaslı düzenlemeler yapıldığını ve bu hususta gerekli olan iplik üretiminin mümkün mertebe memlekette yapılmasının tercih edildiğini belirterek şunları ilave etmiştir:

“Biz İstanbul’a da yalnız Birinci Vakıf Hanında, eski Malûl Gaziler Pazarı’nın bulunduğu yerde millî muamelât için bir satış mağazası açacağız. Mamañh memleketin her tarafında yerli mallarını bulundurmak isteyen ticarethaneler, fabrikalar tarafından teshilât gösterileceği için her yerde yerli malını tedarik mümkün olacaktır. Rağbet arttıkça fiyatlar

⁸⁷⁷ Vatandaş Vazife Başına, Milliyet, 4. Sene, No. 1383, 17 Aralık 1929, s. 5.

yükselmeyecek, bilakis fiatların tenzilini mucip olacaktır. Bankamız bu bapta uhdesine terettüp edeni herhalde ifa edecektir”⁸⁷⁸.

Özetle Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü Sadeddin Bey, yerli malı bulundurmak isteyen ticarethanelere malların temini hususunda, fabrikaların gereken kolaylığı sağlayacağını, bu sayede tedarikte sıkıntı yaşamayacaklarını beyan etmiştir. Halkın yerli malına gereken ilgiyi göstermesinin ise fiyatlarda artışa mani olacağı gibi tam tersine fiyatların düşmesine de vesile olacağı açıklanmıştır.

4.2.2. Köylü Kesime Ucuz Elbise Temini Meselesi

Türkiye’nin ekonomisinde, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri büyük olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkisi ile liberal ekonomiden devletçiliğe geçilmiş ve hükümet, krizin etkilerinden kurtulmak için çeşitli önlemler almıştır. II. Dünya Savaşı’nda ise savaş dışı kalma politikasını başarmış olsa da savaşa katılan devletler kadar ağır etkilenmiştir. Bu etkiyi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, “*Savaşın en çok hissedilen tarafı hayat pahalılığı olmuştur*” şeklinde ifade etmiş ve fiyatlardaki önlenemez artışın nedenini somut bir şekilde ortaya koymuştur⁸⁷⁹.

Savaşın ilk günlerinden itibaren yükselmeye başlayan fiyatlar, sınır tanımaz bir hale gelmiştir. Dış ticarete ilişkilerin bozulması nedeniyle kolay ve ucuz ithalat yapılamamıştır. Özellikle 1941 ve 1942 senelerinde yaşanan buğdayın azlığı, ana besin maddesi ekmekte kısıtlamalara sebep olmuştur. Hayat pahalılığı yüzünden en lüzumlu ihtiyaç maddeleri bile karaborsaya düşmüştür. Halk; ekmek, makarna, pirinç, yağ, şeker, kahve gibi gıda ürünlerinin yanı sıra akaryakıt, odun, kömür, ampul, züccaciye, kumaş ve ayakkabı gibi tüketim maddelerine ulaşmada problemler yaşamıştır. Bu durumdan en çok etkilenen kesim ise düşük gelirli emekliler, dar gelirli devlet memurları ve fakir halk kesimi olmuştur. Bu dönemde hükümet, pek çok temel ihtiyaç maddesinde yardımlarda bulunduğu gibi giyim konusunda da halkı desteklemiştir. Savaş yıllarında pamuklu kumaş üretiminin yetersizliği nedeniyle yaşanan fiyat artışı karşısında, köylünün refah seviyesini yükseltmek ve köylü giyiminin iyileşmesini sağlamak amacıyla köylüler arasında dokumacılığın geliştirilmesi düşünülmüştür. Köylere deneme amaçlı dokuma tezgâhı verilmiş, iyi sonuç alınması durumunda ise her köye dağıtılması kararlaştırılmıştır. Dokumacılıkla meşgul olunan yerlerde bile kullanılan el

⁸⁷⁸ Büyük Siparişler Var, Milliyet, 4. Sene, No. 1383, 17 Aralık 1929, s. 5.

⁸⁷⁹ Ceren Utkuğün ve Şaban Ortak, “1939-1945 Yılları Arasında Halkın Sosyo-Ekonomik Düzeyini İyileştirmeye Yönelik Bir Çözüm: Köylü Tipi Ve Halk Tipi Elbise Uygulamaları”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.5, S.9, 2018, s. 24.

tezgâhları ve çıkırıkların ilkel ve verimsiz olduğunun görülmesi üzerine daha kullanışlı ahşap tezgâh ve çıkırıkların dağıtılmasına ve kurslar açılmasına karar verilmiştir. Bu kararlarla köylü giyiminin düzeltilmesinin yanı sıra boş zamanlarında yaptıkları dokumaları satarak para kazanmaları hedeflenmiştir. Ayrıca CHP Genel Sekreterliği tarafından, köy dokumacılığının ilerlemesi için Halkevlerinin de çalışma programlarındaki esaslar çerçevesinde gayret göstermesi rica edilmiştir. Köylere dağıtılan tezgâh ve çıkırıklardan iyi sonuç alınması üzerine 1940-1941 yılları arasında İktisat Vekâletince köylüye 3.842 adet tezgâh ve 3.682 adet çıkırık, Köy Enstitüleri ve Halkevlerine 142 adet tezgâh ve 250 adet çıkırık; 1942 senesinde ise 600'er tezgâh ve çıkırık dağıtımı yapılmıştır. 1943 senesi için ise 400'er adet tezgâh ve çıkırık dağıtımının yapılması planlanmıştır. Şehirli ve köylü halkın ucuz fiyatlarla giyinebilmesini sağlamak üzere “Köylü Tipi” ve “Halk Tipi” elbise uygulamalarına da başlanmıştır⁸⁸⁰.

Elbise fiyatlarının ucuzlaması ve köylü kesime ucuz elbise temini hususunda gazetelerde yer alan pek çok habere ulaşılmıştır. Bu haberlerin bazılarında, direk kadın hazır giyimi ifade edilmese de hazır giyimin tamamına yönelik değerlendirmelerin yer aldığı görülmüştür. Bu durumda kadın hazır giyimi de meselenin içinde olduğundan çalışmada yer verilmiştir.

16 Ocak 1932 tarihli Akşam Gazetesinin “Günün Haberleri” bölümünde yer alan “Yeni Bir Teşebbüs, Elbise Fiyatları Ucuzlayamaz mı?” başlıklı yazı, terzi dikimi elbiselerin pahalılığı ve elbise fiyatlarını ucuzlatmak için hazır elbise üretimi yapacak büyük elbise fabrikalarının açılmasına ihtiyaç olduğu üzerinedir. Yazının detayları şu şekildedir:

“Son seneler zarfında hayat pahalılığı hissedilecek derecede ucuzladığı halde bir şeyin kıymeti hiç düşmemiştir, o da elbise dikim ücretidir. Dikiş ücretleri son seneler zarfında bilâkis artmıştır. Metrosu 5-6 liralık yerli kumaşlar vardır. Bundan 15- 18 liraya bir elbiselik tedarik etmek kabildir. Halbuki en ucuz dikme masrafı 18- 20 liradır. Halbuki terzilerin masrafları azdır. Bir ceketi çıraqlara 3, pantolonu 1 liraya, yeleği 30 kuruşa diktirirler. Bu suretle bir elbisenin masrafı beş altı lirayı geçmez. Buna mukabil en ucuz 18-20 lira alırlar. Elbise fiyatlarını ucuzlatmak için en kestirme çare büyük elbise fabrikaları açmak olduğu anlaşılmıştır. Burada, bir zaman Avrupa'dan gelenler gibi muntazam elbise ve palto dikilirse fiyatların düşeceği muhakkak addolunuyor. Bazı sermayedarlar bu hususta tetkikat yapmağa başlamışlardır.”⁸⁸¹

15 Temmuz 1932 tarihli Akşam Gazetesinde, “Zonguldak'ta bir hafta- 280 kuruşa yeni elbise, iki liraya ayakkabı...” başlıklı yazıda Hüseyin Avni, hazır elbiselerin ucuzluğundan bahsetmiştir. Hüseyin Avni'ye göre, hazır elbise ticareti Zonguldak'ta

⁸⁸⁰ Utkugün ve Ortak, a.g.m., s. 24-25.

⁸⁸¹ Yeni Bir Teşebbüs, Elbise Fiyatları Ucuzlayamaz mı?, Akşam, Sene 14, No: 4767, 16 Ocak 1932, s. 5.

yapılan kârlı işlerden biridir. Özellikle aybaşlarında kurulan amele pazarında, hazır elbise sergisi açılmakta ve İstanbul'dan birçok esnaf hazır elbise satmak için buraya gelmektedir. Burada satılan eşyalar, akıllara zarar verecek kadar ucuzdur. 250 kuruşa hazır elbise, 30 kuruşa kasket, iki liraya ayakkabı satan pek çok mağaza bulunmaktadır. Bu elbiselerin bu kadar ucuza satılmasındaki sebep, bir tüccarın verdiği bilgiye göre şöyledir: *“Bu mallar, parça halinde, yani kolu ayrı, diğer kısımları ayrı ayrı Avrupa'dan geliyormuş, gümrükte bunlar hazır elbise tarifesine tabi değilmiş, kumaş parçası namı altında bir resme tabi imiş. Tüccar bu parçaları, İstanbul'da ev kadınlarına 15 kuruşa diktiriyormuş, bu kadar ucuza satılmasındaki hikmet bu imiş...”*⁸⁸².

23 Kasım 1933 tarihli Akşam Gazetesi'nde “Ucuz elbise- Köylü için beş liraya elbise yapılabilecek- Sümer Bankta bu hususta bir plan tertip ediliyor” başlıklı haberde, Başvekil İsmet Paşa'nın Sümerbank fabrikalarını gezerken *“Ucuz, çok ucuz elbise isterim. Fakir tabakalar çıplak kalmamalı, ucuz giyinmelidir”* sözleri üzerine 22 Kasım 1933 günü Sümerbank'ta, Umum Müdür Nurullah Esad Bey'in başkanlığında bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıya Sümerbank fabrika müdürlerinin de katıldığı aktarılmıştır. Toplantıda, ucuz elbise yapmak için birkaç senelik bir plan düzenlenmiş olup bu plana göre Sümerbank mensucat fabrikalarının köylü için ucuz elbise temin etmesine karar verilmiştir. Yetkili bir kişinin verdiği bilgiye göre köylü elbiseleri, köylüye beş altı liraya satılabilecektir. Bu kadar ucuz olabilmesi için ise masrafların olabildiğince sınırlandırılarak asgari düzeye indirileceği açıklanmıştır. Bu sayede fabrikalar, köylüye mahsus kumaşın metresini 100- 150 kuruşa kadar mal edebilecektir. Ucuza mal olan kumaşlar elbise dikim müesseselerinde, kısmen otomatik araçlarla kesilip dikilecektir. Bunun için ise Avrupa'dan, hazır elbise yapımında kullanılmak üzere araçlar getirilecektir. Ucuz elbise planına göre bir taraftan köylüye mahsus kumaş üretimi diğer taraftan hazır elbise fabrikalarının sayısı artacak, bu sayede Türk köylüsü Sümerbank fabrikalarının ucuz elbiselerini giyebilecektir⁸⁸³.

28 Kasım 1933 tarihli Akşam gazetesinde “Köylülere ucuz elbise temini meselesi” başlıklı haber, ucuz elbise yapan müesseseler hakkında yapılan araştırma üzerinedir. Bu müesseselerden bazılarının köylü ve ameleye iki üç liraya kadar elbise

⁸⁸² Hüseyin Avni , “Zonguldak'ta bir hafta- 280 kuruşa yeni elbise, iki liraya ayakkabı...” , Akşam, Sene 14, No: 4943, 15 Temmuz 1932, s. 4.

⁸⁸³ Ucuz elbise- Köylü için beş liraya elbise yapılabilecek- Sümer Bankta bu hususta bir plan tertip ediliyor, Akşam, Sene 16, No: 5433, 23 Kasım 1933, s. 1.

sattığı ancak bu elbiselerin dayanıklı olmadığı, bir iki ay içerisinde renklerinin atarak sökülmeğe başladıkları hatta bazı elbiselerin yağmuru gördükten sonra boyalarının döküldüğü, buna rağmen Zonguldak, Ayancık, İzmir gibi çok amele çalışan yerlerde 2 liraya olan bu elbiselerin fazlasıyla satıldığı dile getirilmiştir. İstanbul'dan pek çok hazır elbise satıcısının bu tarzda yüzlerce elbiseler ile Zonguldak'a gittiği, iki üç liraya satılan bu elbiselerden hem bu elbiseleri yapan müessesenin hem de masraf yaparak Zonguldak gibi şehirlere gidip gelen seyyar satıcıların kâr ettiği belirtilmiştir. Devamında ise bu elbiselerin nasıl bu kadar ucuza mal edildiği hususunda, bu işlerle uğraşan bir zatın verdiği bilgi aktarılmıştır. Verilen bilgiye göre, gümrük tarifelerinin ağır olması nedeni ile Avrupa'dan hazır elbise getirmek karlı bir iş değildir. Bunu bilen müesseseler, Avrupa'dan kolu, bedeni ayrı ayrı parçalar halinde kumaşları getirterek, ucuz olan paçavra tarifesinden istifade etmişlerdir. Evlerde çalışan kadın terzilere çok ucuza diktirilen bu hazır elbiseler, iki üç liraya satılsa da işi yapanlara kâr bırakmıştır⁸⁸⁴.

2 Aralık 1933 tarihli Vakıf Gazetesi'nde "Dört liraya elbise temin ediliyor" başlıklı haber, Türk köylüsünün giyeceği kumaş tipinin Sümerbank'ın Feshane Fabrikası tarafından tespit edildiği, bu kumaşın çok yumuşak ve aynı zamanda sağlam olan şayak olduğu, elbise modeli üzerinde yapılan incelemelerin ise henüz bitmediği hususundadır. Bakırköy Bez Fabrikası'nın ise köylü kadınlara mahsus bir kumaş tipi bulmaya çalıştığı, yapılan hesaplara göre köylünün dört liraya biçimli ve dört sene giyebilecek derecede sağlam bir elbise alabileceği belirtilmiştir⁸⁸⁵.

14 Şubat 1934 tarihli Akşam Gazetesi'nde "Ucuz elbiseler rağbet görüyor" başlıklı haber şöyledir: Sümerbank fabrikalarının 5 liraya kadar inen fiyatlarla köylü elbisesi satması, hazır elbise fiyatlarını düşürmüştür. Buna bağlı olarak ucuz elbise yapan terziler de dikme fiyatlarını indirmişlerdir. Sümerbank, şehir ahalisi için de 10 liraya hazır ve ucuz elbise yaptırmaktadır. Bu elbiselerin kumaşlarının sağlamlığı hususunda da şüphe yoktur. Feshane Fabrikası'nın hazır elbisecilik kısmı, piyasanın elbise ihtiyacına güçlük mal yetiştirmektedir. Şehirde yeni bir hazır elbise fabrikası daha açılrsa, piyasada ümit edilmeyen bir müşteri bulacaktır⁸⁸⁶. Bu haberden, piyasadaki hazır elbise ihtiyacının Sümerbank fabrikalarında üretilen hazır ve ucuz elbiseler ile karşılanmaya çalışıldığı ancak bu fabrikaların güçlükle yetiştirdiği, bu alanda yeni fabrikaların açılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁸⁴ Köylülere ucuz elbise temini meselesi, Akşam, Sene 16, No. 5438, 28 Kasım 1933, s. 1-2.

⁸⁸⁵ Dört liraya elbise temin ediliyor, Vakıf, 17. Yıl, Sayı: 5713, 2 Aralık 1933, s. 3.

⁸⁸⁶ Ucuz elbiseler rağbet görüyor, Akşam, Sene 16, No: 5514, 14 Şubat 1934, s. 5.

Yine aynı gazetede “Fabrikalarımız- Birçok fabrikalar geceli gündüzlü çalışıyor” başlıklı haber şöyledir:

“Avrupa fabrikalarının buhran geçirdiği bir devrede Türkiye fabrikaları, geceli gündüzlü çalışıyorlar. Memleketimizde en çok çalışan fabrikalar mensucat ve trikotaj fabrikalarıdır. Defterdar, Hereke, Bakırköy bez fabrikaları 24 saat çalışmaktadırlar. Şehir içinde bulunan küçük trikotaj müesseseleri bile geceleri iş yapıyorlar. Geceleri çalışan çorap fabrikaları da vardır. Bu müesseselerde çalışanların ekseriyetini kadınlar teşkil etmektedirler”⁸⁸⁷.

3 Şubat 1935 tarihli Ulus Gazetesi’nin Anketlerimiz köşesinde “Ankara Terzileri- Terzilerin rakipleri hazır elbiseciler” başlığı altında, Ankara’nın tanınmış bir terzisinden aktarılanlara şu şekilde yer verilmiştir:

“Bizim de karşımızda hiç anlaşılamayacağımız bir rakibimiz vardır: Hazır elbiseciler.. Para darlığı başlayınca hazır elbiseciler piyasayı o kadar tuttular ki, bizim orta sınıf müşterilerimiz bile onlara kaçtı. Fiyatlarımızı ne kadar kırsak kıralım, onların satış fiyatına yanaşamamak imkânsızlığı karşısında tabii zarara uğramaktır. Hazır elbiselerin model üzerine dikilmemeleri, içine en ucuz ve aşağı harç kullanılması, kumaşların sağlam olmaması ihtimalleri halkı bu ucuz ve provaya, gidip gelmeye lüzum göstermeyen elbiseyi almakta hiç tereddüt ettirmemektedir.

Ankara’ımızda birkaç firma vardır ki bunlar hem hazır, hem ısmarlama elbise satmaktadırlar. 6 hatta 8 taksit gibi uzun vadelerle iş yapan bu firmalar, ısmarlama aldıkları elbiseyi piyasada ve tanınmamış terzilere daha ucuz diktirebildiklerinden bize adam akıllı rekabet ediyorlar”⁸⁸⁸.

Bu yazıdan da anlaşıldığı üzere piyasada baş gösteren parasal sıkıntılar nedeniyle terzilerin orta sınıf müşterilerinin de artık ucuz olan hazır giyime yöneldiği, terzilerin fiyatlarda indirim yapmalarına rağmen hazır elbisecilerle rekabette yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Adnan Bilget’in, 18 Nisan 1936 tarihli Yeni Asır Gazetesinde yayımlanan “Kız Enstitüsü Sipariş Atölyesinde” başlıklı yazısı, Kız Sanat Enstitülerinin üretimindeki yerini ortaya koyması açısından önemlidir. Enstitülerin kurulma nedeni, çalışma düzeni ve üretim faaliyetlerinin anlatıldığı yazı özetle şöyledir:

Kız Sanat Enstitüleri gelişmiş batı ülkelerinin moda zevkini ülkede yaymak amacıyla Kültür Bakanlığı kararıyla Ankara ve İzmir’de kurulmuştur. Bu atölyeler, bir tarafta şapka kısmı öte tarafta elbise ve kadın ropları kısmı ile arı kovanı gibi işlemiştir. Enstitülerde beş yıl tahsil süresince olgunlaşan Türk kızları, tıpkı bir kooperatif gibi çalışmışlardır. İşin daha dikkate değer kısmı ise daha önceleri Fransa ve Almanya’dan getirilen uzmanlara emanet edilen bu gibi moda müesseselerinin başında, artık uzman Türk kızlarının bulunmasıdır. Üretim için gerekli olan kumaşlar da Türk fabrikalarından temin edilmektedir. Enstitü Atölyesindeki şapka dairesinde üretilen türlü çeşitte

⁸⁸⁷ Fabrikalarımız- Birçok fabrikalar geceli gündüzlü çalışıyor, Akşam, Sene 16, No: 5514, 14 Şubat 1934, s. 5.

⁸⁸⁸ Ankara Terzileri- Terzilerin rakipleri hazır elbiseciler, Ulus, On altıncı Yıl, No: 4857, 3 Şubat 1935, s. 6

şapkalar, çok hesaplı hareket edildiği ve işçi parası ödenmediği için ucuza mal edilmekte, şapkacı mağazalarında memnun edilemeyen müşteriler bu sipariş atölyesinde istediklerini yaptırabilmektedir. Sipariş atölyesinde, kurs talebelerinin müşteri ile temasları yasak olup onlar yalnız uzmanla konuşup fikrini alarak, sürekli çalışmakta ve profesyonel bir moda terzisinin iki günde çıkarabildiği bir işi, daha az bir zamanda çıkarmaktadır⁸⁸⁹.

Yazıda, müesseseyi idare eden uzmanlardan biri ile yapılan görüşmeye de yer verilmiştir. Uzman şöyle anlatmıştır:

“ Biz işe başlarken kumaş hususunda birçok zorlukla karşılaşacağımızı sanmıştık. Çünkü kontenjan ve gümrük kayıtları altında Avrupa’dan kumaş gelmiyor, modellerde tarif edilen kumaşları burada bulmak mümkün olmuyordu. Bir zamanlar kullanılan krep dö Şin, krep Jorjet, krep dö Saten, krep Maroken, Velur, Krep Damur gibi kumaşlar şimdi başka isimler altında Türk fabrikaları tarafından çok iyi kalite çıkarılmaktadır. Gerek Bursa’nın kumaşları gerekse İpekiş ve sair fabrikalar tarafından çıkarılan kumaşlar asıllarından birçok işlerde daha iyidir. En ağır roplar şimdi Türk kumaşlarından yapılmaktadır.”⁸⁹⁰

Bu yazıdan da anlaşıldığı üzere, Türkiye’de hazır giyim alanında dışa bağımlılık her geçen gün azalarak millileşmeye doğru gidiş hızlanmıştır.

1 Temmuz 1938 tarihli Son Telgraf Gazetesindeki “Elbise fabrikası!” başlıklı yazıya ise köylünün giyim ihtiyacının karşılanması mevzusu ile başlangıç yapılmıştır. Köylünün en çok ucuza alması gereken eşyanın giyecek eşyası olduğu, bu hususta hükümetin Sümerbank vasıtasıyla köylüye özel ucuz elbise temin ettiği ancak bu elbiselerin miktarının çok az olduğu ve ihtiyaçları karşılayamadığı, daha doğrusu köylüye 5 liraya satılan elbiselerin aslında onlar için ucuz olmadığı belirtilmiştir. Şöyle ki başkalarının tarlasında 15-20 kuruşa çalışan bir köylünün, elbise için 5 lira vermesinin mümkün olmadığı, köylü için daha ucuz elbise satmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise bir kumaş fabrikatörünün fikirleri üzerinden yazı devam etmiştir. Fabrikatör, Türkiye’de hazır elbise sanayiinin tam yerleşmediğini, bu işlerle meşgul olan birkaç müessese var olsa da yaptıkları işlerin çok az olduğu, bu sebeple memlekette her sınıf halk için elbise yapacak büyük fabrikalara ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Hazır elbise işine giren bir sermayedarın bu işten çok para kazanacağını, çünkü ucuz ve hazır elbiselerin müşterisinin çok olacağını da sözlerine eklemiştir. Devamında kendi görüşlerine yer veren yazar, şu cümlelerle yazısını sonlandırmıştır:

“Hasılı hayat pahalılığı ile mücadeleye devam edildiği bir sırada, giyecek eşyasını ucuzlaştırmak için, Devletin endüstri plânlarında, hazır elbise sanayiinin büyük yer alması çok faydalı olacaktır. Şimdiye kadar muhtelif sanayi şubelerini kurmak suretile büyük

⁸⁸⁹ Adnan Bilget “Kız Enstitüsü Sipariş Atölyesinde”, Yeni Asır, Kırk birinci Sene, No: 9219, 18 Nisan 1936, s. 5.

⁸⁹⁰ Adnan Bilget “Kız Enstitüsü Sipariş Atölyesinde”, Yeni Asır, Kırk birinci Sene, No: 9219, 18 Nisan 1936, s. 5.

muvaffakiyetleri görülen Sümerbankın bu işi de muvaffakiyetle başaracağına eminiz. Esasen kumaş fabrikaları olan Sümerbankın böyle bir fabrika açması pek kolay bir iştir.”⁸⁹¹.

6 Eylül 1938 tarihli Akşam Gazetesi’nde “Giyim Kooperatifleri” başlıklı bir haberde, köylüye ucuz fiyatlarla ayakkabı, elbise, şapka vesaire satmak üzere giyim kooperatiflerinin kurulması ile alakalı İktisat Vekâletinin incelemeler yaptığı, yine bu kooperatiflerin milli bankalarımızdan biri tarafından kurulması hususunun da ayrıca tetkik edildiği belirtilmiştir⁸⁹². Bu haberden, köylünün alım gücünün giyim ihtiyacını karşılama noktasında yetersiz kaldığı, bu konuya el atan İktisat Vekâletinin kurdurulacak giyim kooperatifleri ile bu sorunu çözmeyi düşündüğü anlaşılmaktadır.

9 Aralık 1938 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde “İnönü’nün Halkla Yaptığı Temaslar” ana başlığı altında Mekki Said’in “Türk köylüsünün giyim ihtiyacı da ciddi tetkiklere mevzu oluyor” haberi, Cumhur Reisi İsmet İnönü’nün geniş halk tabakaları ile doğrudan doğruya temaslar ve tetkiklerde bulunduğu hususundadır. İsmet İnönü’nün Kastamonu ve çevresinde, halk arasında yaptığı esaslı tetkiklerden sonra mühim kararların verilmesinin beklendiği, meşgul olduğu meselelerden birinin de Türk köylüsünün giyim ihtiyacını temin etmek olduğu belirtilmiştir. Bu hususta yapılan tetkiklerden bir safha olmak üzere Mekki Said şu notları bildirmiştir:

“İsmet İnönü huzuruna kabul ettiği Eşref isminde Dadaylı bir terziye sordu:

- *Bu muhitin iktisadi vaziyetini siz nasıl görüyorsunuz?*
- *Pek fena değil, yalnız uzak köylüler, bilhassa Çörme ve Zara tarafları pek fakirdir. Bize elbise yaptırılmazlar.*
- *Ne giyerler?*
- *Pamuk ipliği alıp kendileri dokurlar. Bize elbise yaptıran 40 köy vardır.*
- *Bu köylerin ismini bana sayabilir misiniz?*
- *Evet, sayabilirim. Bu kırk köyün nüfusu tahminen on binden fazladır.*
- *Çok iyi. Ne kumaş kullanırsınız?*
- *Yerli kumaşı, Karamürsel.*
- *Elbise kaç çakar?*
- *Beş, on, on iki liraya. 20 liraya yaptıranlar da var. Fakat bunlar nadirdir. Köy ağalarıdır.*
- *Umumiyetle hali müsaid sayılanlar kaç liralık elbise yaptırırlar?*
- *On liralık.*
- *Bu havaliyi ben iyi giyinmiş gördüm. Bu zevk nereden gelmiş? Varlıktan mı, görgüden mi?*

Eşref, köylülerin çalışmak için şuraya buraya gittiklerini, askerlikten dönüşte de daha iyi giyinmek arzusunu gösterdiklerini söyledi.

İsmet İnönü sordu:

- *Akıl erdirir misin bana, köylüye elbiseyi ne kadar ucuzlatabiliriz ve ne tedbirle?*

⁸⁹¹ Şehir mes’eleleri- Elbise Fabrikası! , Son Telgraf, Sayı: 472, 1 Temmuz 1938, s. 3.

⁸⁹² Giyim Kooperatifleri, Akşam, Sene 20, No. 7145, 6 Eylül 1938, s. 2.

— Bunda iki mesele var: Biri fabrikanın, kumaşı doğrudan doğruya Ziraat Bankası vasıtası ile az ticaretle sattırmasıdır. İstanbul kazanıyor, Kastamonu kazanıyor. Biz, üçüncü elde kalıyoruz.

— Böyle bir tedbirle elbise dört liraya iner mi?

— 420 kuruşa kadar iner.

— Beş liraya, altı liraya, on liraya köylü elbisesi pahalıdır. Ben vaktiyle Sümerbank'a ucuz hazır elbise yaptırmaya çalıştım. Fiyatlar beş altı liraya indi. Gene satılmadığından şikâyetçi olundu.

— Satılmadığının sebebi şudur: Aşağısından çalışıyorlar, kolundan çalışıyorlar, daracık bir şey oluyor. Köylü kazmayı kaldırınca parçalanıp vücudundan düşüyor; köylü, bu elbiseyi bize göstererek “Bana bunun gibi, fakat hallicesini yap” diyor. Elbiseler rahat değil, pantolon kemeri kısa, dikiş sıfırla dikiliyor, zayıf iplik kullanılıyor, parça parça oluyor. Rahat olsa köylüler, beş altı lira verir, alır.

İsmet İnönü bu muhavereleri sırasında da notlar aldı, bu arada kendirle karışık bir kumaş dokunması hakkındaki teklifi de not etti.

Terzi Eşref bu sırada dedi ki:

— Başka muhitleri bilmem, fakat kumaş koyu renk olmalıdır. Açık renkler burada elimizde kalıyor.

— Kadınlar nereden tedarik ederler?

— Köy kadınları ekseriya kendileri dokurlar, yüzde altmış yerli malı giyerler.

Eşref, bu münasebetle Musevi tacirlerin fabrikalara eni, boyu az ve daha aşağı evsafa, fakat aynı desende mal sipariş ederek aynı paraya sattıklarını ve bu hileden köylünün mutazzar olduğunu söyledi.

Cumhur Reisinin bir sualine cevaben de, ayakkabı olarak bu havalide iskarpin ve yemeni kullanıldığını, derisinin Safranbolu'dan yerli olarak tedarik edildiğini ve çarığın azaldığını söyledi.

Cumhur Reisi bundan sonra huzuruna kabul ettiği manifaturacı Kemal'e de soru sordu.

Kemal dedi ki:

— Malı doğrudan doğruya İstanbul'dan alıyorum. Fakat fabrikadaki mallar ilk el olarak Yahudi tacirlerin eline geçtiği için iki türlü ticaret veriyoruz. Fabrikalar, muayyen bir miktardan aşağı mal vermiyorlar. Sermayemiz müsait olmadığı için alamıyoruz.

Manifaturacı, bu hususta kolaylıklar gösterilmesi ricasında bulundu.

Reisi Cumhur sordu:

— Bu işe kim bakar?

— İktisat Vekâleti.

İsmet İnönü bu tetkikleri sırasında veresiye satış yapıp yapmadığını ve köylünün borç ödeme vaziyetini sordu.

Manifaturacı Kemal, mahsul vaziyeti dolayısı ile sıkıntı çekenler müstesna olmak üzere diğerlerinin sağlam olduğunu söyledi⁸⁹³.

Yukarıdaki diyaloglardan anlaşıldığı üzere İsmet İnönü, köylünün ucuza giyinme işine büyük önem vermiştir. Hatta bu hususta Sümerbank'a verdiği talimatlar doğrultusunda, ucuz hazır elbiseler yapılmış ancak köylüden istenilen düzeyde talep olmamıştır. Halk içerisinde terzi ve manifaturacılar ile yapılan görüşmeler neticesinde bu durumun, hazır elbise kalıplarının köylü için dar olması, çalışma şartlarına uygun ve

⁸⁹³ İnönü'nün Halkla Yaptığı Temaslar- Türk köylüsünün giyim ihtiyacı da ciddi tetkiklere mevzu oluyor, Cumhuriyet, On beşinci Yıl, Sayı: 5235, 9 Aralık 1938, s. 1, 6.

rahat olmamasından kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca hazır elbiselerin daha ucuza mal edilebilmesinin, fabrikalardaki kumaşın daha az aracı ile satılmasıyla mümkün olabileceği de dile getirilmiştir.

22 Mayıs 1939 tarihli Akşam Gazetesi'nin "İktisadi Meseleler" köşesinde, "Köylü nasıl elbise giyer?" başlıklı Hüseyin Avni imzalı yazı şöyledir:

"Bugünkü sanayiimizin kaçta kaç köylü için çalışıyor? Hesap edecek olursak, bin beş yüze yakın büyük ve küçük fabrikalarımızdan, pek azı köylünün muhtaç olduğu eşyayı yapmaktadır.

Bu kadar fabrikalarımız arasında köylüye istihsal aletleri yapan bir traktör yahut ufak bir pulluk fabrikamız yoktur. Köylünün giyecek eşyasını yapan müesseseler de pek azdır. İstanbul'da köylüye mahsus kasket, hazır elbise yapan küçük birkaç imalâthane vardır. Fakat henüz köylüye hazır elbise ve ayakkabı yapan büyük bir müessese kurulmamıştır.

Sanayimize verilecek istikametlerden biri de köylü ihtiyacını düşünerek ona göre mal yapmaktır. Hâlbuki köylüye mahsus eşya yapan hususi imalâthaneler, bu ihtiyacı tamamilen temin edemiyor. Burada 25 kuruşa mal olan bir kasket, Anadolu köyünde iki liraya satılmaktadır. Demek oluyor ki, köylüye eşya yapan imalâthanelerle köylü arasında bir sürü mutavassıtlar vardır. Yapılacak iş köylüye ucuz giyecek eşyası yaparak, bunu köylere mümkün olduğu kadar gene ucuza tevzi etmektir. Henüz böyle bir kontrol altında bir endüstrimiz ve aynı zamanda tevzi cihazımız mevcut değildir. Hâlbuki bunu düşünmek millî sanayiimizin bir hedefi olmalıdır.

Sümerbank, son zamanlarda köylüye mahsus elbise, çarık yapmak suretile, bu sahada bir adım atmıştır. Fakat Sümerbank tarafından yapılan bu elbiselerin köylü tarafından giyileceğinden şüphe ediyoruz. Sümerbank'ın bir terzi tarafından yapılan bu elbiseyle köylünün giydiği elbise arasında büyük bir fark vardır. Bu elbise şehirler ahalisinin köylerde tarla işlerle meşgul olmayan kimselerin giyebileceği bir elbisedir.

Esasen köylü için aynı tip elbise yapmak hatalıdır, dikkat edilmelidir. Memleketimizdeki köylü elbiseleri arasında şekil farkları vardır. Acaba bu farkları, falan mıntıkanın bir modası diye mi telâkki edeceğiz? Bizce bu elbise farkları, iklim, mahalli hususiyetler, çalışma şartlarından doğmuştur. Gayet tabiidir ki bol paçalı pantolonla tarlada çalışmak kabil değildir. Bu itibarla tarladaki çalışma şartlarına tevafuk eden pantolonun paçaları pek dar olmalıdır. Bu bir misaldir. Muhtelif mıntıkalarındaki köylülerin kıyafetlerini tedkik ederek, mahalli hususiyetleri gözönünde tutarak, muhtelif tiplerde köylü elbisesi yapmalıyız. Yoksa Sümerbank'ın bir odasında, bir terzi ile baş başa vererek yapılan elbiseyi köylünün giyemeyeceğine şüphe yoktur. Her şeyden evvel bu elbiseleri giyen köylülere, nasıl elbise giydiklerini sormalıyız"⁸⁹⁴.

Hüseyin Avni'nin yazısından özetle, memlekette köylü için hazır elbise ve ayakkabı yapan büyük müesseselerin olmadığı, köylü için giyecek eşyası yapan küçük imalathanelerde ise ucuza üretilen eşyaların çok aracından geçmesi nedeniyle köylüye ulaşana kadar pahalandığı anlaşılmaktadır. Sümerbank'ın köylü için hazır elbise üretimi konusuna el attığı ancak üretilen hazır elbiselerin köylü tarafından tercih edilmeyeceği, köylü için aynı tip elbise yapmanın doğru olmadığı, köylülerin yaşadığı iklim, çalışma şartları ve mahalli özelliklerine göre farklı tipte elbiselerin üretimine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

⁸⁹⁴ Köylü nasıl elbise giyer? , Akşam, Sene 21, No. 7392, 22 Mayıs 1939, s. 6.

25 Mayıs 1939 tarihli Akşam Gazetesinde yer alan “Sümerbank kadınlar için de yeni bir tip elbise çıkaracak” başlıklı haberde, Sümerbank’ın erkek köylüye ucuz elbise temininden sonra köylü kadınlar için de ucuz elbise imaline karar verdiği duyurulmuştur. Buna göre Sümerbank, imalata başlamadan önce muhtelif milli kıyafetleri tespit edecek ve kostümler bu tiplere göre dikilerek dağıtılacaktır. Ayrıca köylü kadın ve erkek elbiselerinin köylere kadar dağıtılmasını kolaylaştırmak amacıyla bir teşkilat kurulacağı, kamyonlar satın alınacağı, bu sayede köylülerin giyeceklerini ucuza temin etmelerinin sağlanacağı açıklanmıştır⁸⁹⁵.

Eylül 1939 tarihli İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuasında “Matbuat Hulasaları” başlığı altında, Cumhuriyet Gazetesinden Abidin Daver’in “Köylüyü Giyindirmek” başlıklı makalesine yer verilmiştir. Daver, “*Birkaç gün evvel gazetelerde bir ilan çıktı. “Köylülerimizin ve köy idare heyetlerinin nazarı dikkatine” başlığını taşıyan bu ilan, Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarında, köylü giyim eşyasının çok ucuz fiyatlarla satıldığını bildiriliyordu. Bu fiyatları birer birer tekrarlayacak değilim. 11 inci Yerli Mallar Sergisinde kısmen teşhir edilen bu köylü eşyası, bugünkü hayat rayicine göre, hakikaten ucuzdur*” sözleri ile konuya giriş yapmıştır. Devamında ise Yerli Mallar Pazarları İdaresinin, köylü eşyalarını köylünün bütçesine uygun fiyatlara indirmekle Cumhur Reisi İsmet İnönü’nün de ısrarla üzerinde durduğu bir emri yerine getirmiş olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki, başvekil olduğu 1934 yılında, İstanbul’daki Feshane ve Bakırköy fabrikalarını ziyaret eden İsmet İnönü, bu fabrikaların müdürlerine ve Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esad Sümer’e, köylü için ne yapıp yapıp ucuz elbise çıkarın demiştir. Yine Cumhur Reisi olduğu dönemde çıktığı Kastamonu seyahatinde de köylünün kıyafetini yakından gören İsmet İnönü, bu emirlerini tekrarlamıştır. Bunun üzerine Yerli Mallar Pazarları, köylü için yalnız ucuz erkek kostümü değil, ucuz kışlık palto, mintan, iç çamaşırı, çorap, kasket ve kundura çıkardığı gibi ucuz kadın mantoları da yapmıştır. Ancak Daver’e göre, köylüyü giydirmeye ve ona ucuz eşya temin etme işinde Yerli Mallar Pazarları yeterli değildir. Çünkü gazetelerde çıkan ilanlarda, ucuz köylü eşyalarının, yalnız Yerli Mallar Pazarlarının Ankara ve İstanbul şubelerinde satılmakta olduğu yazılıdır. Buna göre ucuz eşyalardan, sadece iki büyük şehre yakın olan köylüler yararlanabilmektedir. Tüm köylülerin yararlanabilmesi için bu ucuz eşyaları, memleketin her tarafına göndermenin lazım geldiğini belirtmiştir.

⁸⁹⁵ Ucuz Elbise- Sümerbank Kadınlar İçin de Yeni Bir Tip Elbise Çıkaracak, Akşam, Sene 21, No. 7395, 25 Mayıs 1939, s. 3.

Ancak milyonlarca Türk köylüsünü giydirecek kadar eşyayı imale, Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarının sermaye ve malzeme olarak yeterli olmadığını söylemiştir. Ona göre sermaye artırılrsa ve imalat çoğaltılrsa dahi, bunların memleketin muhtelif yerlerine, değil köylere kasabalara bile sevkini Yerli Mallar Pazarları başaramaz. Çünkü Yerli Mallar Pazarları yalnız Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Mersin’de vardır. Cumhur Reisin, Türk köylüsünü medeni bir şekilde giydirmek hususundaki emirlerini tam olarak yerine getirebilmek için, daha esaslı surette çalışmak ve tedbirler almak gerektiğini dile getirmiştir⁸⁹⁶.

25 Ağustos 1941 tarihli Haber Gazetesinde Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarının, kumaş fiyatları ve terzi ücretlerinin yükselişi karşısında halkın kolayca elbise tedarik etmesi ve ucuz giyinmesini sağlamak için hazır elbise satışının tamimine karar verdiği haberi yer almaktadır. Bu maksatla ilk parti olarak 30 bin takım elbise ve aynı sayıda palto yaptırılarak Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarında satılacağı bilgisi duyurulmuştur⁸⁹⁷.

28 Ağustos 1941 tarihli Vakit Gazetesi’nde Reşat Mahmut’un⁸⁹⁸ kaleme aldığı “*Hazır elbise dedin de aklıma geldi...*” başlıklı yazıda, Sümerbank Umum Müdürlüğü’nün, halkın elbise ihtiyacını ucuza karşılamak üzere 30 bin takım elbise ve bir o kadar da palto yaptırıp Yerli Mallar Pazarı’nda satmaya karar vermesi haberi üzerine, hazırcılar ile ısmarlamacılar arasında geçen bir çekişme kaleme alınmıştır. Reşat Mahmut, bu hususla alakalı olarak hazır elbisecileri tercih eden vatandaşlar ile ısmarlamacı terzileri dinlemiş ve onların düşüncelerini aktarmıştır. Neticede, hazır giyimin, ısmarlama elbiselere göre daha ucuz olmasından kaynaklı tercih edildiği ancak bu durumun ısmarlama terzilerin işlerine ket vurduğu dile getirilmiştir⁸⁹⁹.

10 Mart 1942 tarihli Tan Gazetesinin “Günün Meseleleri” köşesinde “Erkek Elbiseleri İçin Yeni Model Bizde de Tatbik Edilebilir mi?” başlıklı yazıda, İngiliz ve Amerikalıların kabul ettiği yeni model hakkında terzi, kumaşçı ve hazır elbisecilerin neler dediği aktarılmıştır. Buna göre bir hazır elbiseci, Amerikalıların usulünü beğenmekle kalmayıp, kendisi de tatbiki faydalı olacak usuller ile ilgili şu tavsiyelerde bulunmuştur:

⁸⁹⁶ Matbuat Hulasaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 55, No. 9, Eylül 1939, s. 319-320.

⁸⁹⁷ Hazır Elbise Satışı Tamim Edilecek, Haber, Sene 11, Sayı: 3414, 25 Ağustos 1941, s. 2.

⁸⁹⁸ Gazetede “Reşat Muhmut” şeklinde yazılmış olup “Reşat Mahmut” olduğu düşünülmektedir.

⁸⁹⁹ Reşat Mahmut, “Hazır elbise dedin de aklıma geldi...”, Vakit, Yıl: 24, Sayı: 8487, 28 Ağustos 1941, s. 6.

“Bizde hazır elbiseyi daha ziyade taşralılar ve mektep talebesi ile işçi sınıfı kullanır. Biz elbiseyi ucuza mal etmek için en adi malzeme ile ve çok baştan sayma yaparız. Bu mesleğimiz namına hazin bir itiraf olmakla beraber, yapacak başka çaremiz yoktur. Ucuza mal edip ucuza satmak mecburiyetindeyiz.

Eğer İngiltere ve Amerika’dan elbise kalıpları getirtilse, fabrika halinde bir büyük atölye açılrsa “ki bunu Sümerbank pekâlâ yapabilir” iyi malzeme ile her bedene uygun şekilde itinalı hazır elbiseler yapılırsa halk gayet ucuza giyinebilir. Amerika ve İngiltere’de hazır elbiselerin ısmarlama elbiselerden hiç farkı yoktur. Hatta bunların ısmarlama elbiselere tercih edilecek tarafları da vardır.

Bir yandan böyle büyük bir hazır elbise atölyesi açılırken diğer taraftan da fabrikalarda kumaş standardı yapılması lazımdır. Fabrikalar muayyen beş on çeşit üzerine ve beş on desen içerisinde çalışmalıdır. Bu sayede büyük kumaş tasarrufu yapılabilir. Fabrikada kumaşın maliyeti ucuzlar, atölyelerde imaliye bugünküne nispetle yarı yarıya iner ve halk en azdan yüzde elli nispetinde ucuz, bugünkü haline göre de yine bir misli fazla metanette ve sıklıkta elbise giyer.

Hem kumaş standardı kabul edilirse yerli yapağılarımızı yüzde 25 nispetinde Avrupa ipliği ile karıştırmak suretiyle bugünkünden daha sağlam, daha şık ve çok daha ucuz kumaş imaline muvaffak oluruz”⁹⁰⁰.

Bu yazıda erkek elbiseleri için yeni modellerden ziyade hazır elbiseciliğin memleketteki vaziyeti üzerinde durulmuştur. Bu hususta bir hazır elbiseci, elbiseleri ucuza mal etmek için ucuz malzeme ve ucuz işçilik kullanıldığını üzülen dile getirmiştir. Aslında hem ucuz hem de daha kaliteli ve şık elbiselerin imalinin mümkün olduğunu, bunun için fabrikalarda kumaş standardı düzenlemesinin yapılması ayrıca Amerika ve İngiltere’den elbise kalıplarının getirtilmesi gerektiğini söylemiştir.

19 Nisan 1942 tarihli Yeni Asır Gazetesinde, Sümerbank tarafından halk için ucuz elbise ve kasket hazırlanarak satışa çıkarılması ile ilgili bir haber bulunmaktadır. Haberin detayında Sümerbank Yerli Mallar Pazarı satış programına konulan halka ucuz elbise temini işinin bu yıl geniş ölçekte tatbiki için faaliyete geçildiği, Feshane, Hereke ve Sümerbank fabrikaları kumaşlarından Sümerbank atölyelerinde dikilecek 100 bin kat elbise ayrıca ucuz kasketlerin Mayıs sonunda satışa çıkarılmasının kararlaştırıldığı bilgisi duyurulmuştur⁹⁰¹.

5 Mart 1945 tarihli Akşam Gazetesinin “Sözün Gelişi” köşesinde “Hazır Modası” başlığı ile Şevket Rado, hazır elbise modası öncesindeki durumu çocukluğundan bir anı ile şöyle anlatmıştır:

“Hazır elbise giydiğiniz var mı bilmem? Daha doğrusu “var mıydı? ” diye sormalı? Çünkü yakında hepimiz yalnız erkekler değil kadınlar da, hazır giyeceğe benziyoruz.

Ne de iyi olacak. Bizde şimdiye kadar yalnız küçük çocuklar hazır elbise giyerlerdi. O da on on iki yaşına kadar. Sonra çocuklar hazır elbiseleri sevmeyi bulur, babaları onları ellerinden tutup terziye götürmek zorunda kalırlar. Hatırlarım, ilk defa babamla terziye gidip provaya çıktığım zaman kendimi birdenbire büyümüş, adam sırasına girmiş

⁹⁰⁰ Erkek Elbiseleri İçin Yeni Model Bizde de Tatbik Edilebilir mi? , Tan, Yedinci Yıl, No.2354, 10 Mart 1942, s. 3.

⁹⁰¹ Ucuza Elbise ve Kasket- 100 Bin Kat Elbise Hazırlanıyor, Yeni Asır, Kırk yedinci Yıl, No. 11171, 19 Nisan 1942, s.1.

saymıştım. Hatta ceket yakasının nasıl olacağını da tarif etmiş, istediğim gibi olmasında dayatmıştım. Çok fena, fil kulağını andıran bir yaka oldu. Üzülmedim, hazır elbiseciden giyinen çocuklardan olmamanın gururu bana yetiyordu.

Pek yaygın olan bu ruh hali sonra, bütün ömrümüzce sürüp gidiyor; bir hazır elbiseden nefret havası içinde terzi terzi dolaşıp başımıza olmaz işler açıyoruz. Bu huyumuz çarşılarımızı terzi ile doldurmuştur. Elli milyona yetecek kadar terzimiz var, desek hatamız büyük olmaz. İnanmazsanız İstiklâl caddesini iki sıra kaplayan koca koca yapılara bir göz atın: Her pencerenin önünde bir terzi tabelâsı asılı duruyor.

Bırakın terzileri, hepimiz yarı terzi sayılırız. Bir provaya çıkınca terziye o kadar akıl öğretiriz ki adamcağız bilgisini şaşırır; müşteri mi terzidir, kendisi mi bilemez olur. Hatta anlatıyorlar: Geçenlerde tanınmış bir terziye bir müşteri o kadar akıl öğretmiş, elbisenin nasıl olacağını öyle inceden inceye tarif etmiş ki nihayet terzi dayanamamış: Ben sizin kadar terzilik bilmiyorum. Tarif ettiğiniz elbiseyi dikmek benim elimden gelmez, demek zorunda kalmış.

Bunca bildiğimize rağmen üstelik iyi giyinenler de sayılmayız. Hazır giyinenler bu şöhreti çoktan almışlardır. Artık bizde de hazır giyim modası başladığına göre adımın iyi giyinire çıkması muhtemel, rahat edeceğimiz ise muhakkaktır”⁹⁰².

Şevket Rado’nun, 11 Şubat 1946 tarihli Akşam Gazetesinde yer alan başka bir yazısı ise “Hazır Elbise” hususundadır. Rado, terzide vücuda göre elbise yaptırmanın pahalı olmasından dolayı dünyanın sayılı ülkelerinde sayılı insanların ısmarlama elbise giydiğinden bahseder. Bu ülkelerde kalantorlar dışında herkesin, prova için günlerce terziye gidecek kadar da bol zamanları olmadığından hazır elbisecilere gittiğini, vücuduna en uygun elbiseyi seçip pot yerlerini mağaza terzisine düzelttirerek aynı gün elbise sahibi olduğunu anlatmıştır. İstanbul halkı için de yapılacak en büyük iyiliğin, şehirde beş on elbise fabrikası açarak, her boy ve biçimde yapılacak elbiseleri satışa sunmak olduğu, bu sayede elbise provası için terzi dükkânlarında harcanan zamanın da kurtarılmış olunacağı fikri ile yazı sonlandırılmıştı⁹⁰³.

11 Nisan 1946 tarihli Akşam Gazetesi’nin Sözü Gelişi köşesinde Şevket Rado’nun yazdığı “Halk Elbiseleri” başlıklı yazı şöyledir:

“Bu isim altında elbise satan bir hususi müessesenin ilanlarına bakılırsa bir elbise 50 ile 60 lira arasındadır. Çocuk elbiseleri de 38 ile 42 lira arasında dönüyor.

İyi cins kumaştan iyi terzide itina ile dikilmiş elbisenin 300 liraya mal olduğu bir devirde 50 liraya bir elbise çok ucuz gibi görünüyor. Ama büyük kitlenin geçim seviyesi göz önünde tutulunca 50 liralık elbise ile “halk” kelimesi yine kolay kolay uzlaşamaz. Düşünmeli ki harpten evvel en iyi kumaştan en iyi terzide dikilmiş elbise 60 liraya çıkarken kaba kumaştan halk tipi elbiseler 5 lira idi. Halk elbisesi denen elbisenin, ne kumaşından nasıl yapıldığı bilinmemekle beraber, harpten evvelki on ikide bir nispetinin harpten sonra hem de bir ucuzluk ilanında altıda bir ölçüsüne çıkması, halkın geçim seviyesi ile alım kudretini bilmediğimizi gösteriyor.

Tüccarın halk dediği eğer köylü ise bu kelimenin ifade ettiği büyük kalabalığın 50 lira verip kendisine, 40 lira verip çocuğuna bir elbise alması henüz elindeki imkânların dışındadır. Tarlasından, hayvanından yiyeceğini bir tarafa koyduktan sonra senelik geliri 50 lirayı bulan köylü ailesi henüz pek azdır. Halk ise bu elbiseler ona mahsus değildir.

⁹⁰² Şevket Rado, “Hazır Modası”, Akşam, Sene 27, No. 9474, 5 Mart 1945, s. 2.

⁹⁰³ Şevket Rado, “Hazır Elbise”, Akşam, Sene 28, No. 9812, 11 Şubat 1946, s. 2.

Eğer “halk” kelimesi şehirlerde, kasabalarda oturan fakir ile orta halli arasındaki kalabalık için kullanılmışsa heyhat, bunların alır ölçüleri de ha deyince 50 liralık elbiselerle donanmaya yetmeyecek kadar kısadır. Çoğunun ayda eline geçen para 50 lirayı bulmazken, çok çocuklu ailelerin büyük kalabalığını da bu dar gelirli insanlar teşkil ederken bir aylık tutarındaki elbiseyi alacaklarına ihtimal bile verilemez.

Halka hizmet etmekte tüccarın rolü devletin rolü kadar ehemmiyetlidir. Böyle bir hizmeti başarmak azminde olan tüccar halk ölçü ve kabiliyetini bilmek, tezgâhını ona göre kurmak zorundadır. Halk kelimesini gelişi güzel kullanmayı değil yerinde kullanmayı öğrendiğimiz gün hizmet şuuruna ulaşmış sayılabiliriz”⁹⁰⁴.

Bu yazı, II. Dünya Savaşı’nın Türkiye ekonomisinde neden olduğu pahalılığı göstermesi bakımından önemlidir. Şevket Rado, hazır elbise satan müesseselerin verdikleri ucuzluk ilanlarından yola çıkarak, hazır elbiselerin terziye sipariş ile diktirilen elbiselere kıyasla ucuz olduğunu kabul etmekle beraber, fiyatların II. Dünya Savaşı öncesine oranla çok arttığını, savaş öncesi 5 liraya alınabilen hazır halk elbiselerinin savaş sonrası 50 liraya yükseldiğini belirtmiştir. Yine, halkın gelir düzeyinin ucuz denilerek ilanları verilen bu halk elbiselerini bile alacak düzeyde olmadığını, halk kelimesinin gelişi güzel kullanılmaması gerektiğini, tüccarların halkın gelir seviyesini bilmek ve ona göre tezgâhını kurmakla vazifeli olduğunu dile getirmiştir.

Kısacası yukarıda verilen örnek gazete yazılarından yola çıkarak dönem gazeteleri ile halka aşılacak istenen düşünce, ucuzluk ve zaman açısından hazır elbiseciliğin avantajlı olduğu ve görünüşte ısmarlama elbiselerden farkı olmadığıdır. Yine memlekette yaygınlaşmaya başlayan hazır elbise endüstrisinin, ihtiyaçları karşılama noktasında tam anlamıyla yeterli olmadığı, sermayedarların bu işe el atarak fabrikalar açmasına ihtiyaç olduğu, bu sayede hem sermayedarların hem de vatandaş ve ülke ekonomisinin kazanacağı ifade edilmiştir.

4.3. BASINDA İNCE KADIN ÇORAPLARI MESELESİ

İnce kadın çorapları meselesi, Türk basınında çok önemli bir yer tutmuştur. Dönem gazetelerinde bu hususla alakalı pek çok haber ve yazılar yer almıştır. Bu yazıların içeriği; çorapların dayanıksızlığı, aile bütçesine getirdiği yük, fabrikatörlerin bu hususla alakalı görüşleri ve hükümetin bu konuda aldığı tedbirler üzerinedir. Bu yazılardan bazıları şunlardır:

26 Mart 1937 tarihli Akşam Gazetesinde yer alan “Son Zamanlarda Çoraplar Neden Bozuldu? başlıklı haber, kadın ve erkek çoraplarının kalite açısından çok bozulduğu ve piyasada sağlam bir çorap bulmanın hayli güçleştiği üzerinedir. Öyle ki yüksek fiyatlarla alınan çorapların iki gün bile giyilemeden kopuverdiği, kadın

⁹⁰⁴ Şevket Rado, Halk Elbiseleri, Akşam, Sene 28, No. 9871, 11 Nisan 1946, s. 2.

çoraplarının bir gün bile dayanmamasının fevkalade bir hadise sayıldığı dile getirilmiştir. Keza çorap gibi herkesin kullandığı zaruri bir eşyanın kalite olarak bu kadar düşük olması, halkın şikayetlerine de neden olmuştur. Bu şikayetleri dikkate alan İktisat Vekâletinin, piyasadaki kadın çorapları üzerinde incelemeler yaptırmaya başladığı ve yakında çorapların standardize edilerek üzerlerine vasıflarını bildirir işaretlerin konulmasının mecburi olacağı aktarılmıştır⁹⁰⁵.

Kadın ve erkek çoraplarının çürük olmasının nedenleri ve bu durumun önüne geçilmesi için alınması gereken tedbirler hususunda çorap fabrikatörleri ve İktisat Vekâletinin ilgili makamları ile görüşmeler yapıldığı, elde edilen neticelerin dikkate değer olduğu belirtilerek yazıya şu şekilde devam edilmiştir. Kadın çorapları ya saf ipekten ya da sun'i ipekten imal edilmektedir. Saf ipekten yapılan çoraplar piyasanın en sağlam çoraplarıdır. Sun'i ipeğin ise kalite sırasına göre Bemberg, Küttner ve Viskoz türleri olup bunlardan yapılan çoraplar, saf ipekten yapılanlar kadar sağlam olmamakla birlikte fiyatları ucuzdur. Halk tarafından tercih edilen bu sun'i çoraplar içerisinde en kalitesiz olanı Viskoz cinsinden olanıdır. Çorap satın alacak bir kişi, eline verilen çorabın hangi cinsten yapıldığını anlayamayacağı için genellikle kötü cinsler iyi çorap olarak halka sunulmakta ve halk aldatılmaktadır. Kısacası, çorapların kötü olmasının birinci sebebi kötü cins iplikle yapılmasıdır. Yine bazı fabrikaların ellerinde mevcut bulunan çorap makineleri, yalnız belirli incelikteki bir ipeği işlemeye uygun olduğu halde piyasanın genel talebi göz önüne alınarak bu makinelerle tahammülünden daha ince çorap imaline kalkışılması, çorapların çürük olmasına sebebiyet vermektedir. Bazı çorapçılar, her makinenin her cins ipeği işleyebileceğini söylese de yapılan tecrübelerin bunun aksini gösterdiği dile getirilmiştir.

Haberin devamında “Sakat Çoraplar” alt başlığında bir çorap fabrikatörünün, kadın çoraplarının genellikle sağlam olduğunu iddia ederek söylediği sözleri şu şekilde aktarılmıştır:

“Kadın çorapları dayanıyor. Fakat bugün dünyada çok ince, adete tül gibi çorap modadır. O kadar ki bu çorapların dört tanesini üst üste koysanız gene arka tarafını görmeniz kabildir. Kadınlarımız bilhassa bu çoraplara fazla rağbet ediyorlar. Halbuki bu kadar ince çorapta metanet aramak pek doğru değildir. Bundan başka kadınlarımızın elleri manikürlüdür. Böyle ince bir çorapta tırnağın sebep olacağı en ufak bir çizgi bütün çorabın ayağa giyilir giyilmez ayrılmasına sebep olur. Hatta fabrikalardan bu çorapları imal eden işçiler ellerinde bir eldiven olduğu halde çalıştırılmaktadır. Değil sivri tırnak parmağtaki

⁹⁰⁵ “Son Zamanlarda Çoraplar Neden Bozuldu? Kadın Çoraplarının Bir Gün Bile Dayanması Fevkalade Hadise Sayılıyor. Çorapları Islah İçin Verilen Kararların Yakında Tatbikine Başlanacak”, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26 Mart 1937, s. 8.

bir nasır bile çorapları zedelemek için kâfidir. Bazı fabrikalarda bu eldiven usulüne riayet edilmediği için çoraplar zedeleniyor ve çabuk yırtılıyor”⁹⁰⁶.

Haberin bir sonraki alt başlığı ise “İktisat Vekâletinin Hazırladığı Projede Neler Var” konusudur. Çorapların çürük olmasının önüne geçmek ve halkın kandırılmasını önlemek üzere İktisat Vekaletinin, kadın çorapları hususunda yeni bir proje hazırlandığı açıklanmıştır. Bu projeye göre, her fabrika yaptığı imalatın üzerine kendi markasını koymaya mecburdur. Fabrikalar kendi markalarını taşıyan çorapların çürük olarak tanınmasını istemeyecekleri için bu usulün fabrikaları sağlam çorap imal etmeye yönlendireceği düşünülmüştür. Yine çorapların üzerlerine hangi cins ipekten imal edildiği ve kalın, orta, ince olduklarını gösteren işaretler yazılacaktır. Çoraplar derecelerine göre birinci, ikinci, üçüncü çeşit şeklinde ayrılacaktır. Bu anlamda vekâlet kalite işine önem vermekte, fiyata ise müdahale etmemektedir. Keza, çorapçılar arasındaki rekabetin fiyatları normal seviyede tutacağı düşünülmüştür. Ayrıca ince çorapların en çok zorlanmaya maruz kaldığı burun, topuk ve taban kısımlarının çift kat merserize ipekten imal edilmesinin zorunlu tutulacağı belirtilmiştir. Kadın çorapları hususunda yapılan şikayetlerin çoğunluğu, tüccarların kötü malları iyi mallar arasında sürmesinden kaynaklı olduğu için vekâletin bu proje ile bu durumun önüne geçeceği ortadadır. Erkek çoraplarının ise sınırlandırılmayacak çeşitte ipekten imal edilmesinden dolayı, standardize edilmesinin zor görüldüğü ancak bu çoraplar için de yapıldıkları fabrikanın markasını koyma usulü uygulanırsa bir miktar ıslah edileceği kanaatinin olduğu açıklanmıştır⁹⁰⁷.

21 Şubat 1939 tarihli Ulus Gazetesinde “İpek Çorap Alırken Aldanmamak İçin Bir Çorap Mağazası Sahibinin İfşa Ettiği Meslek Sırlarını Dikkatle Okuyunuz” başlıklı yazıda, resmi bir kuruluş tarafından orta gelir düzeyine sahip beş kişilik bir aile için hazırlanan geçim endeksi üzerine, bütçeye meraklı bir kişinin söylediklerine şu şekilde yer verilmiştir:

“Hepsi güzel ama bir şeyi unutmuşlar o da ipekli kadın çorabı... Benim karım ayda iki, iki kızkardeşim ayda iki olmak üzere altı çift çorap eskitirler. İşte size ortalama yedi liralık bir masraf. Halbuki hazırlanan bütçede giyim için ayrılan para 20 liradır. Üç kadını olan bir ailede ayda yedi lira ipek çorabına gidiyor...”

Bu tahmine göre Ankara’da ortalama 100.000 kadın çorabının sarfolunması gerekirken çorap satıcılarının söylediklerine göre bu rakam 10.000’ dir. Anlaşılan

⁹⁰⁶ Sakat Çoraplar, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26 Mart 1937, s. 8.

⁹⁰⁷ “İktisat Vekâletinin Hazırladığı Projede Neler Var”, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26 Mart 1937, s. 8.

çorapların sağlamlığı, hükümet tarafından alınan tedbirler ve işleyen makinelerin verdiği imkanlar ölçüsünde temin edilmiştir. Fakat asıl önemli şey halkın çoraplar üzerindeki işaretlere bakarak iyi çorabı öğrenmiş olmasıdır.

Yeni açılan bir çorap mağazası sahibinin anlattıklarına göre, kadınların alırken en çok özen gösterdikleri şey çoraptır. Bilhassa giyimine düşkün olan kadınların, parayla alakalı kısmı hiç düşünmeden mümkün olan en ince çorabı almak istediğini hatta bazı bayanların, çok ince olmaları sebebiyle Avrupa çorabı aradığını belirtmiştir. Avrupa malı ipek kadın çorapları ile yerli üretim kadın çoraplarının aynı ipek cinsinden yapılmasına rağmen Avrupa çoraplarının bir misli pahalı olduğu, bu çoraplar arasındaki tek farkın ileri teknik ve iyi işleyişten kaynaklı daha fazla dayanma kabiliyetinin olması olduğu dile getirilmiştir.

Yine çorap mağazası sahibi, gümrükler tamamen kalksa bile yerli çorapların Avrupa malı çoraplardan daha ucuz olacağını, bunun sebebinin ise kullanılan makine tipinden kaynaklı olduğunu açıklamıştır. Şöyleki, Türkiye’de 45 diye tabir edilen makineler kullanılmaktadır. Bu makinelerde randıman fazladır, ucuza mal olur ancak kalite düşüktür. Avrupa’da ise çorap üretiminde bu makineler kullanılmayıp 51 şeklinde tabir edilen makineler kullanılmaktadır. Bu makineler, daha sık ve düzgün dokur. Kısacası bütün mesele, ipliğin numarasına göre çorabın en uygun makinede imal edilmesidir. Nitekim İktisat Vekâleti’nin öncelikle bu iş için çalıştığı, yaptığı nizamname ile bunu temin ettiği, bugün mevcut makinelerin kabiliyetine göre iyi imalat yapıldığının söylenebileceğini ifade edilmiştir.

Çeşitli cins, kalite ve fiyatta olan ipek kadın çoraplarının iyisini kötüsünden ayırt etmenin sırrı konusunda ise çorapçı şunları demiştir⁹⁰⁸:

Çorapların dayanıklılığı ve nefisliği ipliğin cinsi, kalınlığı, makinenin örgü sıklığı, imâl ve boyamada gösterilen dikkat ve özene göre değişmektedir. Piyasada ipek adı altında satılan kadın çoraplarında ya has ipek ya da suni ipek kullanılmaktadır. Aynı şartlar altında örüldüğü takdirde has ipekten imal edilen çoraplar, güzellik ve dayanıklılık açısından daima üstündür. Bu sebeple İktisat Vekâleti, piyasada satılan çorapların üzerine ipek için “ipek”, suni ipek için “Bemberg, Küttner veya Viskoz” yazılmasını zorunlu tutmuştur. Kalite açısından en düşük olan Viskoz’ dur. Şu durumda yapılacak olan ilk iş, çorabın hangi cins ipekten yapıldığına bakmaktır.

⁹⁰⁸ “İpek Çorap Alırken Aldanmamak İçin Bir Çorap Mağazası Sahibinin İfşa Ettiği Meslek Sırlarını Dikkatle Okuyunuz”, Ulus, 21 Şubat 1939, s. 7.

Çorabın dayanıklılığı, ipliğin kalınlığına göre de değişmektedir. En kalın iplikten yapılan çorabın dayanıklılığı daha fazladır. Yerli fabrikalarda üretilen çoraplar, ipliklerinin kalınlığına göre “kalın, orta, ince” olarak üç sınıfa ayrılmak zorundadır. İkinci olarak dikkat edilecek husus budur.

Üçüncü husus kullanılan makinelerdir. Bazı müesseseler, ellerindeki makinelerin sıklığını dikkate almadan her incelik ve kalınlıkta çorap yapıyorlar. İşte asıl sorun buradan çıkıyor. Bu durum çorapların kalitesini düşürüyor. Hükümet bunun için de tedbir koymuştur. Piyasadaki bütün çorapları kalite açısından, K1’den K5’e kadar beş sınıfa ayırmıştır. K1 ipliğin numarasına göre en müsait olan makinede üretildiğini, K5 ise ipliğin numarasına göre çorabın en müsait olmayan makinede işlendiğini göstermektedir. Bu durumda çorap alırken daima K1 olanı tercih etmek gerekmektedir.

Çorapların dayanıklılığı üzerinde çok tesirli olan bir diğer husus ise örülürken veya boyanırken yapılan işçilik hatasıdır. Bunun için, gerek dokunurken gerekse boyanırken en hatasız çıkan çoraplara S1, orta hatalıya S2, en çok hatalıya ise S3 markası konmuştur.

Özetle iyi çorabın reçetesi; has ipek ipliğinden, kalın sınıftan, birinci kaliteden (K1), en hatasız (S1) çoraptır.

18 Şubat 1941 tarihli Tan Gazetesinde Hüseyin Avni’nin kaleme aldığı “Günün İcapları Karşısında Halk İçin Tek Tip Çorap İmaline Doğru” yazı, günün ekonomik şartlarına göre fabrikaların, türlü türlü lüks mallar yapmak yerine herkesin kullanabileceği mallar yapmasının gerekli olduğu hususundadır. Bu hususta halkı en çok ilgilendiren giyecek eşyalarından birinin çorap olduğu, bilhassa kadın çoraplarından şikayet etmeyecek bir ailenin bulunmadığı, ancak bu şikayetlere rağmen ailelerin dayanıksız olan ince çorapları almaya mecbur olduğu belirtilmiştir. Zarif ve ince kadın çoraplarının, harp sonrası ortaya çıkan kısa etek modasının bir neticesi olduğu, birçok kişinin ince kadın çoraplarının kaldırılması fikrini ileri sürüp, kadınları insaf ve ölçülü olmaya çağırmasına rağmen mevcut kadın kıyafetlerinden dolayı buna engel olunamayacağı ifade edilmiş ve Türkiye’deki ince kadın çorabı yapan fabrikalarla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

Türkiye’de 1927 senesinde, ince kadın çorabı işiyle uğraşan sadece bir fabrika vardı. Türkiye’nin Lozan’da kabul ettiği 1916 gümrük tarifesi kanununun süresinin bitmesiyle yeni bir Gümrük Tarife Kanunu kabul edildi. Bu meyanda 1929 senesinden

sonra dışarıdan gelen çoraplara ağır bir gümrük vergisi getirildiği için çorap fabrikalarının adedi artmıştır. Kalın ipliklerle çorap dokuyan el tezgahları, zarif ve ince çorap yapan fabrikalardan sonra ortadan kalkmıştır. Bu durum karşısında fakir, zengin her kesimden kadınlar ince çorap almaya mecbur olmuştur. İlk zamanlar çorap fabrikalarının imalât programları kontrol edilmediği için piyasada pek kötü çoraplar satılmaktaydı. Piyasada o kadar çeşit markalar vardı ki halk, hangi çorabı seçmesi gerektiği hususunda şaşkın bir vaziyette idi. Bir fabrikatörün söylediğine göre hâlâ piyasada 105 çeşit marka vardır. Aralarında sinema artistlerinin, meşhur opera ve çiçek isimlerinin bulunduğu bu çoraplar esas itibariyle üçe ayrılmaktadır. İktisat Vekâleti halkın aldanmaması için çorapların üzerine ipek, Berberg, Viskoz şeklinde hangi cins ve kalitede olduğunu gösteren damgalar vurulmasını mecbur tutmuştur. Fakat bu nizamnamenin uygulanması, kadın çorapları hakkındaki şikayetlerin önüne geçememiştir. İktisat Vekâleti umum müdürü Reşad Berkoy, Ticaret Odası salonuna çorap fabrikatörlerini davet ederek, kendilerine iyi ve dayanıklı çoraplar yapmasını tavsiye etmiştir. Ancak bu tavsiye de yeterli görülmemiş, çorapların taban ve burunlarının merserize pamuk ipliği ile yapılması sağlanmıştır. Fakat çoğunlukla çoraplar, taban ve burunlarından değil diğer kısımlarından yırtılmaktaydı. Buna karşı da çareler aramak lazımdı. Bu hususta bir çorap fabrikatörü işin iç yüzünü şu şekilde izah etmiştir:

*“Bazı küçük fabrikaların boya tesisatı, çorapları boyamaya müsait değildir, çoraplar boyanırken, hafif tertip ipliklerin bünyesi de rencide olmaktadır. İtinazsız bir şekilde boyanan bu çorapların dayanmasına imkân yoktur”*⁹⁰⁹.

Çorap fabrikatörü, bir araya gelinerek kurulacak mükemmel bir boya santrali ile dayanıklı çorap yapmanın mümkün olabileceğini, o günkü şartlarda küçük ferdi müesseselerden dayanıklı çorap beklemeye imkân olmadığını da ilave etmiştir.

Hüseyin Avni, buraya kadar yazdıklarının normal zamanların gerektirdiği ıslahat düşünceleri olduğunu belirterek, harp ekonomisinin şartlarına uyma mecburiyetinde olduğumuz bir sırada nasıl çorap yapılmalıyız? sorusuna cevap aramıştır. Nitekim bu husus için Ticaret Odası’nda toplanan çorap fabrikatörleri, günün şartlarına göre hangi çeşitte kadın ve erkek çorabı yapacaklarını aralarında görüşmüşlerdir. Buna göre, Ticaret Odası, halk için bir tip yapılmasını ileri sürmüştür. Fakat eldeki mevcut

⁹⁰⁹ Hüseyin Avni, “Günün İcapları Karşısında Halk İçin Tek Tip Çorap İmaline Doğru”, Tan, Altıncı Yıl, No. 1977, 18 Şubat 1941, s. 3.

makinelerin çoğu, ince çorap dokumaya mahsustur. Bu durumda makinelerin bir kısmını çalıştırmamak mecburiyeti ortaya çıkacaktır. Bu çok da önemli bir mesele olmayıp, var olan diğer makinelerde kalın çorap yapmak mümkündür. Ancak fabrikatörler teknik meselelerden çok, hammadde meselesi üzerinde durmuştur. Bu hususta bir fabrikatör “Sümerbank bize istediğimiz kadar ipek ve pamuk ipliği temin edebilirse, çorap fabrikaları da arzu edilen şekilde çorap yapabilir” demiştir. Görülüyor ki halk tipi çorap yapmak için bir toplantıda karar vermek, lüks ve ince çorap üretimini engellemek yeterli değildir. Halk tipi çorapların hammaddesini temin etmek de gereklidir. Ticaret Odasındaki toplantıda ayrıca, halk için çorap tipi bulunmasına da karar verilmiştir. Buna göre, çorap fabrikaları mevcut çorap çeşitlerini üretmeye devam edecekler, bu arada halk tipi olarak pek ince olmayan çorap da yapacaklardır. Bunu bu şekilde yapmanın, günün şartlarına göre uygulanan hayat pahalılığı politikasına ne kadar uygun bir hareket olduğu konusunda Hüseyin Avni şu şekilde yorumlamıştır:

Çorap fabrikaları, piyasada mevcut çorap çeşitlerini yapmaya devam ederlerse, çorap giyenler arasında yine farklar olacaktır. Bu durum karşısında, iyi ve şık giyinmeyi alışkanlık edinen, bu suretle şık görünmek isteyen her sınıfa mensup kadınlar, yine lüks çorapları almıyacak mıdır? Kadınlar, günün şartlarına göre lüks mal kullanmama hususunda genel prensiplere uyabilecek midir? sorusuna verdiği cevap ise, ne kadar nasihat etsek de yeterli gelmez, ince ve şık çorap giyen kadınlar bulundukça çok az kişi halk çorabına rağbet edecektir. Ona göre bu meseleyi köklü olarak halletmenin yolu, herkes için bir iki tip çorap yapmaktır. Bu durumda halk çorabını her sınıf giymeye mecbur olacaktır.

4.4. BASINDA ŞAPKA

Şapka, kadın hazır giyiminde kullanılan en önemli aksesuarlardan biridir. Türk kadınları arasında şapkanın kullanımı ve yaygınlaşmasında, 1925 senesinde çıkarılan Şapka Kanunu etkili olmuştur. Bu kanun kapsamına dahil olmamasına rağmen kadınlar arasında şapka kullanımının başlaması, kadınların giyim- kuşam alanında modernleşme ve dönüşüme ne kadar açık olduklarının bir göstergesi olmuştur.

Şapka Kanunu sonrası ilk şapka giyen Türk kadını “Selma Ekrem” olmuştur. Kadınların şapka giymeleri tabi ki erkekler kadar hızlı seyretnemiştir. Şapka giyme zorunluluğu olmayan kadınları bu yeniliğe dâhil etmek için bir takım teşvikler yapılmıştır. Misal 1928 yılı Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla İffet Halim Hanım

tarafından İstanbul Kadınlar Birliğinde verilen konferansta, kadınlara şapka giymeleri hususunda telkinlerde bulunulmuş, kıyafetleriyle modernleşen erkeklerin yanına kadınların ancak bu şekilde yakışacakları söylenmiştir. Nitekim bu tür girişimler sonuç vermiş ve kadınlar arasında da şapka kullanımı yaygınlaşmıştır. Bunun üzerine son moda şapkaların yapıldığı atölyeler ve moda evleri açılmaya başlamıştır⁹¹⁰.

Şapkaya olan talebin fazlalığı nedeniyle İstanbul'da şapka yapan ve satan dükkânların önünde kalabalık kuyruklar oluşmuş, mevcut dükkânlar ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Avrupa'dan şapka ithal edilmeye başlanmıştır. Elbise ve şapka alımında zorluk çeken memurlar için uzun vadede borçlar verildiği gibi memlekette şapka imalatı yapan Karamürsel Fabrikası'nın üretimi de hızlandırılmıştır. Ayrıca yeni şapka imalathaneleri kurularak, şapka yapımı hususunda inceleme yapmak ve üretim için gerekli araç gereci temin etmek üzere Ticaret Bakanlığı, Avusturya ve İtalya ile irtibata geçmiştir⁹¹¹.

1 Ocak 1929 tarihli Akşam gazetesinde “İstanbul'da Şapkacılık Terakki Ediyor” başlıklı yazı şapka kullanımının ne derece yaygınlaştığını göstermektedir. Bu yazıya göre, yapılan incelemeler neticesi son iki yıl içerisindeki şapka ithalatı, önceki senelere oranla % 25 artış göstermiştir. İstanbul'a en çok ithali yapılan şapkaların ise erkek şapkaları olduğu görülmüştür. Erkek şapkalarının aksine, Avrupa'dan gelen kadın şapkalarında ise gitgide azalma yaşanmıştır. Bunun nedeni Beyoğlu'nda açılan büyük şapka mağazalarında, çeşitli şekillerde kadın şapkalarının üretilmesidir. Beyoğlu dışında İstanbul yönünde de birçoğu ufak sermayeli kadın ve erkek şapka imalathaneleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Bursa mamulatında da bahse yakışır oranlarda bir artış olmuştur. Keza bir sene içerisinde 70 binden fazla yerli üretim şapka satılarak yarım milyon liralık harcama yapılmıştır. Bu şapkaların çoğu ise mektepli kızlar tarafından kullanılmaktadır. Bu hususta bir Türk şapka imalatçısı görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

“Memleketimizde şapkacılık gün geçtikçe ilerliyor. Birçok işçilerimiz, Avrupa sanatkârları derecesinde şapka imal etmektedir. Zenginlerimiz büyük sermayeler koyarak büyük ve modern cihazlar içeren şapka imalathaneleri açarsa, dışarıdan senelik en az bir buçuk milyon liralık şapka ithaline engel olmuş olurlar. Bu sayede para memleketimizde kalır.

⁹¹⁰ Kamuran Özdemir, *Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, s. 68.

⁹¹¹ Tuğba Erduğan, *Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılabı*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın 2019, s. 67.

Zengin tüccarlarımızın bu sanatı himaye edip Türk şapkacılığının ilerlemesine yardım edeceklerini ümit ederiz”⁹¹².

28 Aralık 1929 tarihli Vakit Gazetesinde yer alan “5 Milyon Lira, Avrupa’ya yalnız Şapka İçin Bu Parayı Veriyoruz” başlıklı haberde, şapka ve kasket için her yıl Avrupa ve Amerika’ya verilen paranın oldukça külliyetli miktarlara ulaştığı hatta ilgililerin beyanına göre bu miktarın 5 milyon Türk lirasını aştığı bilgisine yer verilmiştir. Devamında ise Türkiye’deki şapka üretiminin vaziyeti üzerinde durulmuştur. Buna göre şapka inkılabının ilk günlerinden itibaren İstanbul, Bursa ve Konya’da tamamen yerli hammaddeden şapka imaline başlanıldığı, fabrikalarda sağlam ve zarif fötrler, melon şapkalar, kasketler yapıldığı anlatılmıştır. Yine alınan duyumlara göre yerli şapka imalathanelerinin, milli tasarruf fikirlerinden kuvvet alarak şapka üretimlerini artırdığından bahsedilmiştir. Bu konuyla ilgili bilgi almak üzere Karamürsel Kumaş Fabrikası müdürü Mehmet Ali Bey’e müracaat edildiği ve şu izahatları verdiği ifade edilerek yazıya son verilmiştir:

“Fabrika içerisinde açtığımız şapka imalathanesi bir süreden beri faaliyette olup her cins şapka imal edilmektedir. Şu an için günde 10 düzine şapka yapılmaktadır. Ancak ilgi arttıkça bu miktarı çoğaltmak mümkündür. Bizden başka memleket içerisinde birçok şapka imalathaneleri kurulmuştur. Türk şapkaları sağlamlık ve ucuzluk yönüyle ecnebi şapkalarından üstündür. Şekil ve zarafet yönünden de en titiz ve zor beğenen kimseleri bile tatmin edecek derecededir. 12 liraya alınan bir ecnebi şapkasının aynısı olan yerli malı şapkayı 6 liraya almak mümkündür. Seri şapkalarımız ise 3-5 lira arasında satılmaktadır. Hâlbuki bu ayarda ecnebi şapkalar, 9-10 liraya alınabilmektedir”⁹¹³.

16 Haziran 1932 tarihli Son Posta Gazetesinde “Yerli Şapkalar” başlığı altında, dünya buhranı nedeniyle o seneki tiftiklerin satılmadığı, tiftikçilerin tiftiklerini satabilmek için yerli şapka imali teşebbüsüne giriştiği belirtilmiş ve bu teşebbüs hakkında halkın fikirleri şu şekilde aktarılmıştır⁹¹⁴:

“Ahmet Kutsi B. (Sultanahmet Firuzağa 34)

Tiftiklerimizden yerli şapka yapılma teşebbüsünü büyük bir sevinçle karşıladım. Bu teşebbüsün bir an evvel fiiliyat sahasına geçmesini arzu ederim. Konya’da şapka kanununun tatbiki senelerinde tiftiklerimizden şapka yapıldı.

⁹¹² İstanbul’da Şapkacılık Terakki Ediyor “Yerli Mamulâtı Zarif Kadın Şapkaları da İmal Ediliyor”, Akşam, On birinci Sene, No: 3672, 1 Ocak 1929, s. 4.

⁹¹³ 5 Milyon Lira, Avrupa’ya yalnız Şapka İçin Bu Parayı Veriyoruz, Vakit, 13. Yıl, Sayı 4299, 28 Kânunuevvel 1929 (28 Aralık 1929), s. 3.

⁹¹⁴ Halkın Sesi- Yerli Şapkalar, Son Posta, Sene 2, No: 679, 16 Haziran 1932, s. 2.

Vesaitin iptidai olmasına rağmen çok da muvaffak olundu. Şapkacılar hükümet erkânımıza yaptıkları şapkalardan da numuneler gönderdiler ve beğenildiler. Fakat her nedense bu şapkalar taammüm etmedi. Bilhassa Konya'nın sarı tiftiğinden yapılan şapkalar çok zarif oluyor. Benim başımdaki şapka da Konya şapkasıdır.

Âdil B. - Kumkapı Nişanca 112-

Dünyada emsali bulunmayan tiftiklerimiz müşterisiz kalıyor. Biz hâlâ çarık çürük Avrupa şapkalarını ve kumaşlarını giymekte devam ediyoruz. Her sene yalnız şapka için harice verdiğimiz para pek mühim bir yekûn tutuyor.

Memleketimizde birkaç yerli tiftiğimizden şapka yapacak fabrika açılrsa eminim ki çok muvaffak olur. Bulgarlar yerli kumaşından başka elbise giymezlermiş. Biz de yerli şapkadan başka şapka giymezsek hem tiftiklerimizi istihlâk etmiş oluruz hem de ithalâtın kazanmış oluruz. Tüccarlarımızın bu teşebbüsü müzaheret görmelidir.

Fuat Bey - Beyazıt Saraç İshak Mahallesi 1-

Mensucat fabrikalarımız henüz bütün elbiselik kumaşlarımızı hazırlayacak kadar kuvvetli olmadıkları için halkımızı bir kanunla yerli kumaş kullanmaya mecbur edemeyiz. Fakat bütün Türklere bir kanunla yerli şapka giydirmek çok mümkündür.

Bence hükümet üç senelik iktisat programına birkaç da şapka fabrikası ilave etmeli ve mesela iki sene sonra herkes yerli şapka giyecektir şeklinde de bir kanun hazırlamalıdır. Bu takdirde tiftiklerimizi harice ucuz satmaktan ve şapka ithalinden kurtulmuş oluruz. Teşebbüse geçen tüccarlarımızı tebrik ederim”.

Kısacası yerli tiftikten şapka üretilmesi fikrini olumlu yönde destekleyen halk, hükümetin mevcut iktisat programına birkaç şapka fabrikası ilave edip bir kanunla yerli şapka giyme zorunluluğu getirmesi durumunda hem tiftiklerin dışarıya ucuza satılmasının önüne geçileceği hem de şapka ithalatından kurtulmuş olunacağı dile getirilmiştir.

24 Şubat 1935 tarihli Ulus Gazetesinde “Ankara’nın Kadın Şapkacıları” başlıklı yazıda; şapkacılık zanaatında geline nokta, Ankara’da mevcut bulunan şapka atölyeleri, İsmet İnönü Kız Enstitüsü’nün kadın şapkacılarının yetişmesindeki rolü, İstanbul ve Ankara şapkacıları arasındaki fark ve hazır şapka konuları ele alınmıştır. Yazar, sosyal devrimlerin her birinin yurda yeni ve o zamana kadar gizli kalmış bir sanat getirdiğini, bu sanatlardan birinin de şapkacılık olduğunu belirtmiştir. Fes için yüzyıllar boyu dışarıya milyonlarca lira verilirken daha sekiz yılını doldurmamış şapka devriminin Türkiye’de ileri ve ihtiyacı karşılayan bir şapkacılık doğurduğunu sözlerine eklemiştir. Bu alanda kadın şapkacılığının erkek şapkacılığından daha ileri bir düzeyde olduğu açıklanmıştır. Keza büyük şehirlerde açılan atölyeler, kadın şapkacılığının gelişmişliğini, Türk kadınının ince ve ileri zevkini, bilgi ve teknik isteyen bu zanaatın beğenilen ve istenilen bir üstünlüğe ulaştığını göstermektedir.

Ankara’da bulunan kadın şapka atölyelerinin sayısı yedi olup bu atölyelerin İstanbul’daki atölyelerden en büyük farkı, ikisi hariç diğerlerinin tamamen Türk kızlarının elinde olmasıdır. Aksine İstanbul’daki kadın şapka atölyelerinin yaklaşık

yüzde sekseni yabancıdır. Yine Ankara kadın şapkacılığında, İsmet İnönü Kız Enstitüsü önemli bir yere sahiptir. Bu kurum Ankara kadınına yalnız geçimini temin etme değil kendi evinde kendi zevkine ve bütçesine uygun şapka yapabilme vasfını kazandırmayı da bir ödev olarak görmüştür. O dönem görülen güzel şapka örneklerinin birçoğunun, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün gece kurslarında okuyan bayanların el emeği olduğu övünülerek belirtilmiştir. Gece kurslarına devam edenlere kendi şapkasını yapacak kadar bilgi veren enstitü, asıl talebelerini ise günün modasını takip edecek, müşteri bulacak ve bu alanda hayatını kazanacak kadar tutulan ve istenilen bir atölye açacak seviyeye ulaştırmaktadır. Nitekim Ankara'nın yedi atölyesini işletenlerin çoğu bu enstitüden mezundur. Ankara'nın kadın şapkacıları içinde Bayan Klayn ve Artür dışında diğerlerinin neredeyse tamamı Ankaralı veya uzun yıllardan beri burada oturan, Ankara'nın yetiştirdiği bayanlardır. Özetle Ankara'da kadın şapkacılığı tam manası ile (Ankaralı) sanat haline gelmiştir.

Ankara'da şapkacı hanımlardan biri ile görüşme fırsatı bulduğunu belirten yazar, bu hanımın söylediklerini şu şekilde aktarmıştır⁹¹⁵:

“Görüyorsunuz ya... Bir müşteri ile saatlerce uğraşmak mecburiyetindeyiz. Şapkacılık terzilikten daha güç ve daha fazla özen isteyen bir sanattır. Şapkanın çehrenin güzelliği üzerinde o kadar büyük bir rolü vardır ki, güzel giyilmiş ve güzel yapılmış bir şapka yüzün birçok kusurlarını örter. Bir elbisede ufak bir kusur göze çarpmaz. Fakat şapkada en ufak bir kusur kendini gösterir. Bu bakımdan şapkacılık güç, emek ve zaman isteyen bir iştir.

Bizimle İstanbul arasındaki farkı soruyorsunuz. Size derhal ve hiç tereddüt etmeden şu cevabı verebilirim. İstanbul kadın şapkacıları ile Ankara kadın şapkacıları arasında yalnız firma farkı vardır. O kadar... Onların firmaları tanınmış ve tutulmuştur. Buna sebep olarak da İstanbul'un yıllarca ve çok uzun bir zaman moda alanında rakipsiz kalmış olmasıdır. Bu zaman içinde İstanbul'da her müessese kendi firmasını, kolay kolay ve az bir zamanda sarsılmayacak kadar tanıtmış ve müşteri tutmuştur. Bu tesiri hala devam etmektedir. Size bu tesiri en kolay ve muvaffakiyetle kırıp, bayanlarımızı kendi muhitlerinde yaşayan ve onların alâkalarına, bazılarına ihtiyacı olan sanatkârlara çevirebilmenin bizler olduğunu söylersem hiç hayret etmeyiniz... Bunu her zaman örneklerle ispat etmeye hazırız.

Size bir misal anlatayım: Tanınmış ve giyimine çok özenen bir müşterim için son modelde bir şapka hazırladım. Bunun için Beyoğlu'nun en tanınmış bir firması olan Marinette'in ismini taşıyan ve eski bir şapkadan çıkarılmış markayı koyarak; bu şapkanın Marinette tarafından bir bayan gönderildiğini fakat küçük gelerek benim tarafımdan bir başkasına satılması rica edildiğini söyleyerek müşteriye verdim. O kadar beğendi ki, bu ayarda bir şapkanın Ankara'da yapılabileceğine kani olsa ve hatta ihtimal verse derhal sipariş vereceğini söyledi ve benim her zamanki fiyatlarımdan çok yüksek bir değerle satın aldı. Aradan birkaç zaman geçip şapkanın benim olduğunu söyleyip parasının üstünü iade ettiğim zaman almak ve inanmak istemedi.

Bu ufak bir misaldir. Size katıyetle söyleyebilirim ki özenilerek yapıldıktan sonra Ankaralı kadın şapkacılar her zaman İstanbul'daki meslektaşları kadar güzel ve sanat bakımından değerli şapka yapabilirler”.

⁹¹⁵ Ankara'nın Kadın Şapkacıları, Ulus, On altıncı Yıl, No: 4878, 24 Şubat 1935, s. 1, 5, 6.

Bir kadın şapkacı için ne kadar sermaye gerektiği hususunda, ortalama bir şapkacı için 4000- 5000; ortanın altındaki bir şapkacı için ise 2500- 3000 lira sermayeye ihtiyaç olduğu, bu sermayenin aşağısında hiçbir iş görülemeyeceği ifade edilmiştir. Çünkü çehreler ve saçlar o kadar değişiktir ki, ısmarlama şapka istemeyip, acele fakat özenilerek dikilmiş bir şapka isteyen müşteriyi memnun etmek için en kötü on beş, yirmi şapkayı prova yapmak gerekir. Bu kadar şapkayı hazırlayabilmek için de bol materyal yani bol sermayeye ihtiyaç vardır. İlaveten, şapkacıların da terziler ve kunduracılar gibi bir ölü mevsimi olup, şapkacıların bu mevsimi yazdır. Şapkacılar bu mevsimde, gelecek sonbahar sezonu için model hazırlamakla vakit geçirmektedirler.

“Ankara’da ne kadar şapka yapılır?” sorusuna, net bir cevap vermenin zor olduğu belirtilmiştir. Ancak bir şapkacının bir ayda yaptığı şapka ölçü tutulursa, o zaman aşağı yukarı bir rakam verilebileceği ifade edilmiştir. Keza müşterisi fazla olan şapkacılar, işlerin bol olduğu mevsimde 300- 400 arası şapka yaparlar ki bu mevsim üç ay sürmektedir. Ankara’da yedi atölye bulunduğuna göre, ortalama olarak 1500- 1600 şapka yapılmaktadır. Bu sayının, Ankara’da şapka giyen kadın sayısına göre az olduğu ancak ilk ve sonbaharda Bayan Calibe, Bayan Emilya, Bay Cemal’in Ankara’ya akın ettiği, birçok müşterinin İstanbul’dan gelenlerden şapka aldığı yani İstanbul’un Ankara’dan elini tam olarak çekmediği de eklenmiştir.

Hazır şapkalara gelince, sadece Ankara’nın değil İstanbul ve diğer illerdeki şapkacıların en büyük rakibidir. Hazır şapka fiyatlarının ucuz olması sebebiyle, ısmarlama şapkalara göre beş, altı kat daha fazla satıldığı, yine yapılan ucuzluğa göre ısmarlama ile hazır şapka arasındaki fiyat farkının altı, yedi misliye kadar arttığı, bu fiyat farkının yalnız emek değil, kullanılan materyalin kalitesi ile de alakalı olduğu açıklanmıştır. Şapka materyalleri hususunda ise sadece tafta ve astarlıkların yerli, diğerlerinin Avrupa malı olduğu, Türkiye’de bu malzemeleri yapan kurumların olması durumunda hem şapka fiyatlarının ucuzlayacağı hem de paranın yurttan kalmasının sağlanacağı söylenerek yazıya son verilmiştir.

4.5. BASINDA AYAKKABI

Cumhuriyet döneminde açılan pek çok ayakkabı fabrikası ve mağazaları ile halkın her türde ayakkabı ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Bu hususla alakalı olarak dönem gazeteleri incelendiğinde, özellikle 1937 yılında ayakkabı fiyatlarında görülen düşüşün harbin de etkisiyle 1940 senesinden itibaren yükselmeye başladığı, 1941

senesinde ise Fiyat Murakabe Komisyonu'nun olaya el atarak bir takım incelemelerde bulunup tedbirler aldığı görülmüştür.

Ayakkabıdaki fiyat hareketliliği basına da yansımıştır. Örneğin, 9 Haziran 1937 Tarihli Akşam Gazetesinde yer alan “Ayakkabı Fiyatları Çok Ucuzladı” başlıklı haberde şu ifadeler yer almaktadır⁹¹⁶:

Son zamanlarda ayakkabı fiyatlarında ucuzluk baş göstermiştir. Bunun en büyük sebebi, ayakkabıcılar ile lastik ayakkabı yapan fabrikalar arasındaki rekabettir. Üstü keten, altı kauçuk olan erkek ayakkabıları 110- 120 kuruşa satılmaktadır. Ayakkabıcılar da üstü keten altı deri ayakkabı yapmaktadır. Bunların fiyatı ise 130-140 kuruş arasındadır. Henüz bu ayakkabılar piyasaya yeni çıkarıldığı için miktarları azdır. Ancak ayakkabı imalathaneleri, bu yeni ve ucuz yazlık ayakkabılar için gece gündüz çalışmaktadırlar. Yakında piyasaya bol miktarda ucuz keten ayakkabılar çıkacaktır. Buna karşılık üstü keten altı kauçuk ayakkabı imal eden fabrikaların, rekabet sebebiyle fiyatlarda indirim gideceği kesindir. Ayakkabıcıları bu rekabete sevk eden sebeplerden biri, son aylarda yerli deri fiyatlarının ucuzlamasıdır. Misal, oğlak derileri iki ay önce 180- 200 kuruş iken şimdilerde 130- 140 kuruşa kadar düşmüştür. Bunun nedeni bu mallar üzerine iş olmamasıdır. Oğlak derileri en çok kadın ayakkabılarında kullanılmaktadır. Bu yüzden kadın ayakkabıları da ucuzlamıştır.

İstanbul Ticaret Odası tarafından verilen bilgiye göre Türkiye’de 60 bin kusura ayakkabıcı bulunmaktadır. Bunların 30 bini İstanbul’dadır. Tabi bu sayının içine usta, kalfa ve çıraklar dâhildir. Yine hesaplara göre bu ayakkabıcılar, senede 21 milyon çift ayakkabı yapabilirler. Bu ayakkabıların içinde çizme, kundura, iskarpın ve terlik gibi her tür giyecek eşyası bulunmaktadır. İstanbul Ticaret Odası tarafından yapılan bu hesapları abartılı bulanlar için, Ayakkabıcılar Cemiyeti Reisi B. Abdullah Bey ile görüşülmüş ve İstanbul’da ayakkabıcılık işiyle uğraşan en az 20- 25 bin kişinin olduğu garanti edilmiştir. Bu ayakkabıcı ordusunun başında, Beykoz Ayakkabı Fabrikası’nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu fabrika, günde 300 çift ayakkabı yapabilecek yeterliliktedir. Bundan başka üstü keten altı kauçuk ayakkabı yapan lastik fabrikaları da sene de 500 bin çift ayakkabı yapmaktadır.

Ayakkabı imalathanelerindeki bu faaliyetler üzerine, deri fabrikaları da gece gündüz çalışmaktadır. Şimdiye kadar deri fabrikalarının bu derece çalıştığı

⁹¹⁶ Ayakkabı Fiyatları Çok Ucuzladı, Akşam, Sene 19, No. 6696, 9 Haziran 1937, s. 6.

görülmemişti. Yalnız deri fabrikatörlerinin şikâyet ettiği birkaç mesele vardır. Bunlardan biri, ham deri meselesidir. Deri fabrikaları, Güney Amerika'dan ham deri getirtmekteydi. Bu memleketler Türkiye'den mal almadıkları için bugünkü ticaret antlaşmaları şartına göre Güney Amerika'dan deri ithali mümkün değildir. Amerikan derileri hem kalın hem de büyüktü. Deri fabrikatörleri bu özelliklere yakın derileri, Habeşistan'dan getiriyorlardı. Son İtalyan- Habeş savaşları buna da engel olmuştur. Şimdi Mısır'dan ve Tunus'tan deri getirtiliyor fakat bu deriler beğenilmiyor. Deri fabrikatörleri, İktisat Vekâletine müracaat ederek Güney Amerika'dan deri getirtilmesini istemişlerdir. Ancak bu istek ticaret antlaşmaları şartına uygun bulunmadığı için kabul edilmemiştir.

Türkiye'de eldiven sanayii de ilerlemeye başlamıştır. Yakın senelere kadar Türkiye'de eldiven yapılmıyordu. Bugün iki eldiven fabrikası, Türkiye'nin deri eldiven ihtiyacını sağlamaktadır. Eldivenler için yerli oğlak derileri kullanıldığı için dışarıdan hammadde getirtmeye gerek kalmamıştır. Beyoğlu'nun en şık mağazalarında görülen eldivenler, tamamen yerli mallarıdır.

Yukarıdaki yazı, Türkiye'de 1937 yılında ayakkabıcılık işi ile uğraşanların yaklaşık olarak sayısını, üretimdeki payını, dönem ayakkabı fiyatlarını ve deri ayakkabıcılarının o dönemki sorunlarını ortaya koyması açısından önemlidir. Türkiye'de ayakkabıcılık işiyle uğraşan kesimin bu yıllarda oldukça kalabalık olduğu ve bu işte Beykoz Kundura Fabrikası'nın başı çektiği anlaşılmaktadır. Yine bu yıl ayakkabı fiyatlarında bir düşüş yaşandığı, bu düşüşün deri ayakkabıcılar ile lastik ayakkabıcılar arasındaki rekabetten ve yerli deri fiyatlarının ucuzlamasından kaynaklı olduğu görülmüştür. Ayrıca, Türkiye'de yakın zamana kadar yapılmayan eldiven işinin artık gelişmeye başladığı, bu işle meşgul olmak üzere iki eldiven fabrikasının açıldığı ve bu eldivenlerin tamamen yerli oğlak derisinden yapıldığı bilgisi edinilmiştir.

Muzaffer Acar'ın 3 Ekim 1940 tarihli Vakit Gazetesinde kaleme aldığı “Ayakkabı Fiyatları Neden Yükseliyor” başlıklı yazı özetle şu şekildedir:

Son bir ay içinde ayakkabı fiyatlarının oldukça yükselmesine şahit olduk. Belki düzelir, ilgililer bu durumun önüne geçerler diye bekledik. Ne yazık ki bugüne kadar hiçbir girişimde bulunulmamış olduğunu yaptığımız araştırma neticesinde öğrendik. Bu hususla alakalı olarak bir gazete yazarına açıklama yapan ilgili, kendi ihmal ve tembelliklerini örtmek için “İşçiler fırsattan istifade ederek ücretlerini artırdılar”

demıştır. Hâlbuki işçiler evvelden 75 kuruşa işledikleri ayakkabıyı, şimdi 80 kuruşa işlemektedir. Bunun sebebi ise iğne, iplik ve çivi fiyatlarının yükselmesidir. Ayakkabı fiyatlarındaki artışın iç yüzünü araştırdığımızda, işçinin tamamen masum olduğu asıl sorunun işin başındakilerden kaynaklandığı anlaşılmıştır.

Ayakkabı fiyatlarının yükselme sebebi; kösele, deri, kalın deri ve klepsol denilen kauçukların fiyatlanmasıdır. Bu hususta fabrika sahiplerinin, kontrolsüzlükten faydalanarak istedikleri gibi davrandıkları, ellerinde büyük stoklar olmasına rağmen mallarını kıymetlendirmek için “Mamul malımız yok... Köseleyi daha kurutamadık... İsterseniz temiz havuzdan verelim...” diyerek müşterileri zor durumda bıraktıkları ve yaş kösele almaya mecbur ettikleri görülmektedir. Deriler için de durum bu şekildedir. Vidala, rugan, glase gibi memleketimizde yapılan ince deriler de kösele gibi sebepsiz yere fiyatlanmıştır. Kalın derilere gelince, hammaddesi olan çiy deriler evvelce Avrupa’dan gelirdi. Bugün artık çiy deri ithali mümkün değildir. Bu durum karşısında ellerinde stokları bulunan tüccarlar, piyasayı istedikleri gibi yükseltmişlerdir. İlaveten mezbahalarda yaş deri fiyatının 85- 90 kuruşa kadar fırlaması da ayakkabı fiyatlarının yükselme sebeplerinden biridir.

Kösele ve deriler, fabrikalardan sonra ikinci el olarak tüccarlara geçmektedir. Elinde malı olan tüccar ise malını saklamaktadır. Kunduracılık, dericilik, köselecilik ile hiç alakası olmayanlar bile, ellerindeki sermayeyi kârlı bir iş olan deri ve kösele ticaretine yatırmaktadırlar. Bu şekilde vurgunculuk yapanların çoğalması, fiyatların artmasındaki en büyük sebeptir. Durum öyle bir hale geldi ki eline 500-600 kilo kösele geçiren herhangi bir kişi, bunu hemen saklamaktadır. Çünkü yarın köselenin 450- 500 kuruşa çıkacağı ve müşteri bulacağı kesindir.

Bir de son senelerde moda olan ve adına Klepsol denilen kauçuklar vardır. Bunların kilosu bugün 650 kuruşa satılmaktadır. Dışarıdan gelmediğine göre, bu malı burada kim satmaktadır? İşte bir muamma... Fakat biz cevabını verelim: Biraz önce bahsettiğimiz türeme iş adamları... Bunlar 100- 200 kilo Klepsol almış, evlerinde saklamışlardır. Sonrasında esnafı dolaşarak; “Bir tanıdıkta Klepsol var, sana alalım ama 650’ye veriyor...” demekte ve bugün kilo başına 80- 100 kuruş kâr bırakmak şartıyla kilosu 350 kuruşa satılması mümkün olan Klepsol’ü, 650 kuruşa piyasaya sürmektedirler. Bugün İstanbul’da Klepsol’ün açıktan nakil olduğunu göremezsiniz. Sanki kaçakmış veya Anadolu’dan falan geliyormuş gibi ambalajlar halinde, iş adamının evinden esnafın iş yerine nakil olunmaktadır.

Birçok kunduracılarla konuştum, hepsi de şu fikirde birleşiyorlar⁹¹⁷:

“Fabrikalar mal satmadığı için harcamalarımızı yerine koyamıyoruz. Elimizdeki malı satmamak bizim için de kârlı olmaya başladı. Sonra sipariş alamıyor, bir işe bağlanamıyoruz. Malı daha pahalıya alarak zarar edeceğimizi biliyoruz. Atölyelerimiz ancak ellerindeki malzemeye göre iş alıyorlar ve tabi bundan hem esnaf hem de işçiler zarar görüyorlar.

Fiyatların yükselmesinde kabahat kimin?

Bir cemiyetimiz var ama uyukluyor. İktisat Müdürlüğü ise ancak şikâyet olunca işi araştırıyor. Hâlbuki bizim şikâyetimiz daimi... İş kökünden halletmeye sarılan kimse olmayınca, bundan hem halk hem de hepimiz etkileniyoruz.”

Yukarıdaki yazıdan özetle ayakkabı fiyatlarının yükselme nedeni, yeterli kontrollerin olmamasını fırsat bilen fabrika sahipleri ve tüccarların malı saklayarak satmaması, vurgunculuk yapanların çoğalmasındır.

28 Ocak 1941 tarihli Son Posta Gazetesinde yer alan “Ayakkabı Pahalılığına Karşı Tedbir Alınıyor” başlıklı haberde, ayakkabı fiyatlarının günden güne yükselmesi üzerine meseleye el atan Fiyat Murakabe Bürosu’nun aldığı tedbirler aktarılmıştır.

Fahiş ayakkabı fiyatları hususunda yapılan incelemeler neticesi, bazı ayakkabı mağazalarının bir ay içerisinde fiyatları iki kez değiştirdiği anlaşılmıştır. Ayakkabı fiyatlarının pahalılığı konusunda yapılan yayınlar ve teftişler nedeniyle bazı mağazaların, vitrinlerindeki pahalı ayakkabıları kaldırdığı, bazı lüks mağazalar hariç birçok ayakkabı mağazasının vitrininde eskisine oranla daha düşük fiyatlarda ayakkabıların görülmeye başlandığı anlatılmıştır. Murakabe bürosunun, bütün ayakkabı mağazalarının fiyatlarında incelemeler yapacağı, bu incelemelerde deri ile ayakkabı malzeme fiyatlarının dikkate alınacağı açıklanmıştır. Ayrıca dışarıdan gelen deri fiyatları ile yine dışarıdan getirilen ve gümrük vergisi ödenen ayakkabı fiyatlarının, ihtiyaç halinde gümrüklerden isteneceği belirtilmiştir. Bunların yanı sıra ısmarlama ayakkabılar için, işçilik özellikleri ve genel üretim masrafları dikkate alınarak bir kâr oranı belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu mesele hakkında piyasada yapılan incelemelere göre, ısmarlama ayakkabılarda işçilerden çok dükkân sahiplerinin kazandığı anlaşılmıştır. Birçok ayakkabı işçisi, kendilerine az para verildiğini halde yaptıkları

⁹¹⁷ Muzaffer Acar, Ayakkabı Fiyatları Neden Yükseliyor, Vakıf, Yıl: 23, Sayı: 8166, 3 Ekim 1940, s. 5.

ayakkabılarının çok yüksek fiyatlarla satıldığını söylemiştir. Keza hazır ayakkabılarda da birçok mağazanın 8 liraya aldığı ayakkabıları 13- 14 liraya sattığı anlaşılmıştır⁹¹⁸.

31 Ocak 1941 tarihli Son Posta Gazetesinde yer alan “Vitrinlerde Yüksek Fiyatlı Ayakkabı Görünmez Oldu” başlıklı haber şöyledir⁹¹⁹:

Ayakkabı fiyatları hususunda, piyasada başlatılan geniş ölçekli inceleme ve denetimler üzerine pek çok ayakkabı mağazasının vitrininde yüksek fiyatlı ayakkabılara rastlanmaz olunmuştur. Aslında bunun sebebi, kontrollerden ziyade son yayınlar nedeniyle halkın gözünde büyüyen ayakkabı fiyatlarını, mümkün mertebe düşük göstermektir. Pek çok ayakkabı mağazasının vitrinini süsleyen 25- 30 liralık ayakkabıların yerini, 15- 18 lira arasındaki ayakkabılar almıştır. Ancak vitrinde 15 liraya sergilenen bir ayakkabıyı almak isteyen müşteriye içeride, bu ayakkabının fiyatının 18 veya 20 lira olduğu veyahut bir tek mevcudunun kaldığı söylenmektedir. Piyasada ayakkabı satışları bu şekilde devam ederken, Fiyat Murakabe Bürosunun deri fiyatları hususunda yaptığı incelemeler de sonuçlandırılmak üzeredir. Murakabe bürosu, ayakkabıcılar cemiyetine de müracaat ederek ayakkabı üretim masrafları hakkında sorular sormuştur. Ayrıca birkaç gün içerisinde Sümerbank’tan da cevap beklenmektedir. Yapılan tüm bu incelemeler neticesince ayakkabılara bir fiyat belirlemek mümkün olacaktır.

26 Mart 1941 tarihli Akşam Gazetesinde “Ayakkabı Numuneleri” konulu haber, Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından halk tipi kunduralara örnek olması üzere, Ayakkabıcılar Cemiyeti ve Sümerbank Beykoz Kundura Fabrikası’ndan dört tip kundura yapıp bunların numuneleri göndermesi hususundadır. Bu kunduralar yapılarak numuneleri Ticaret Odası’na gönderilmiştir. Ticaret Odası piyasada araştırma yaparak, Ayakkabıcılar Cemiyeti ve Beykoz Kundura Fabrikası mamulâtı ayakkabılardan, halk tipi numuneleri tespit edecektir. Yine komisyon, halk tipi kunduralara örnek olarak dört çeşit kadın ayakkabı numunesi de istemiştir. Halk tipi kunduralar satışa çıkarıldıktan sonra, yüksek fiyatla satılan kunduralara dokunulmayacak olup lüks kundura giymek isteyenler istedikleri fiyat üzerinden kundura alabilecektir⁹²⁰.

Yapılan bu haberden de anlaşıldığı üzere amaç, halk için ucuz ayakkabı temin etmektir.

⁹¹⁸ Ayakkabı Pahalılığına Karşı Tedbir Alınıyor, Son Posta, Sene 11, No. 3771, 28 Ocak 1941, s. 4.

⁹¹⁹ Vitrinlerde Yüksek Fiyatlı Ayakkabı Görünmez Oldu, Son Posta, Sene 11, No. 3774, 31 Ocak 1941, s. 4.

⁹²⁰ Ayakkabı Numuneleri, Akşam, Sene 23, No. 8054, 26 Mart 1941, s. 3.

17 Haziran 1941 tarihli Tan Gazetesinde “Halk Tipi Ayakkabı Çeşidi Çoğaltılmalı” başlıklı yazısında Hüseyin Avni, memlekette var olan ayakkabı çeşitlerinden bahsederek, sadece şehir ahalisi için değil köylüler için de yaşam ve çalışma şartlarına uygun ve ucuz halk tipi ayakkabıların yapılması gerektiğini dile getirmiştir.

Hüseyin Avni’nin bu yazısı özetle şu şekildedir⁹²¹:

Ayakkabı türlerine en çok büyük şehirlerde rastlamak mümkündür. Moda ve zarif giyinişin hâkim olduğu bu yerlerde kadın ayakkabı türlerini saymaya imkân yoktur. Çünkü her sene mevsime göre kadın ayakkabılarının tipleri değişim gösterir. Kadın ayakkabılarına kıyasla erkek ayakkabı çeşitleri daha azdır. Bununla beraber şimdiye kadar yapılan incelemeler neticesinde, erkek ayakkabılarını birkaç kısma ayırmak mümkün olmuştur. Bunlar; lüks, orta derecede ve kavaf işi ayakkabılardır. Lüks ayakkabılar, Beyoğlu ve İstanbul tarafında ünlü birkaç mağazanın vitrininde, üzerinde yüksek rakamlar bulunan etiketlerle satılmaktadır. Bu ayakkabıların fiyatları 25 ile 40 lira arasında değişmektedir. Bu pahalı ve lüks ayakkabıları satan mağaza sahibi ve tezgâhtarlar, bu malın yerli deriden yapılmadığını övünerek söylemektedirler. Bu tür ayakkabıların müşterisi, sayılı zengin kişilerdir. Orta derecede ayakkabıların fiyatları 15 -20 lira arası olup, harpten evvel bu tür ayakkabıların fiyatları 8-12 lira arasındaydı. Kavaf işi ayakkabılar ise 6 lira ile 10-12 lira arasında satılmaktadır. Fiyatları murakabe komisyonunun tespit ettiği ayakkabı tipleri belki de bu kavaf işi ayakkabılardır. Çünkü bugünkü piyasa şartları altında 660 kuruşa satılabilen ayakkabı ancak kavaf işi serisine dâhil olan bir ayakkabı olabilir. Nitekim sanayi birliği de bu mevzuya dair verdiği bir raporda, orta derecedeki bir ayakkabının 12 liradan aşağı satılamayacağına dair bir hüküm vermiştir. Demek oluyor ki halk tipi ayakkabı, kalite itibarıyla orta derecedeki bir ayakkabıdan daha aşağı bir ayakkabıdır.

Köylerde giyilen ayakkabı çeşitleri ise o köyün veyahut bölgenin özelliklerine göre değişmektedir. Misal, Batı Anadolu köylerinde çoğunlukla çizme giyildiği görülür. Bunun nedeni, ova köylerinde yürürken sık sık insanın önüne çıkan çaylar ve sulak yerlerden geçme ve sulak topraklarda çalışma zorunluluğudur. Adana’nın ova köylüleri arasında da çok yayılan çizme, doğu illerine ait köylerde pek yayılmamıştır. Buralarda fakir köylüler çarık, hali vakti yerinde olan köylüler ise altında demir kabara olan ayakkabılar giyerler. Çarık türleri çok çeşitli olup Trakya’dan Anadolu’ya yapılan

⁹²¹ Hüseyin Avni, Halk Tipi Ayakkabı Çeşidi Çoğaltılmalı, Tan, Altıncı Yıl, No. 2094, 17 Haziran 1941. s. 3.

göçler neticesi, Anadolu köylerinde Balkan tipi çarıklar ve bilhassa Arnavut çarığı yaygınlaşmıştır. Çarık en çok dağ köylerinde, keçi yollarında, taşlık ve yokuş arazi için çok elverişli bir ayakkabı tipidir. Son zamanlarda ise deri dışında, eskimiş otomobil lastiklerinden yapılan çarıklar görülmektedir. Fakat bu tür çarıklar daha çok kışın kullanılmaktadır. Karadeniz illerinde yayılan ayakkabı türlerinin başında ise mest gelmektedir. Fakat bu mestler çizme şeklinde ve gayet ince sahtiyandan yapılmıştır. Bununla beraber sahilten uzak köylerde, köylünün giydiği ayakkabı türü yine çarık olup bazı köylüler çarıklarını kendi hayvanlarının derilerinden elde ederler. Bu suretle köylerde tabakhanelere rastlamak bile mümkündür. Bu gibi ilkel tarzda, dere kenarlarında çalışan tabakhanelerin derilerinden, köylüler ve fakir halka mahsus ayakkabılar yapılır. Şehir ve kasabalarda ayakkabılar için kullanılan deriler ise Yedikule ve Beykoz Fabrikası'nın yüksek kalitedeki derileridir.

Halk tipi ayakkabı derken yalnız şehir ahalisini hesaba katmayıp, köylüye de bölgesindeki yaşam ve çalışma şartlarına uygun olarak ucuz çizme, çarık, altı demir ökçeli, kabaralı ayakkabı tipleri tespit etmek lazımdır. Keza Sümerbank tarafından vaktiyle köylüye mahsus bir ayakkabı tipi yapılmıştı. Bu ayakkabı tipi her köyün, iklim, arazi ve çalışma şartlarına uygun olmadığı için pek yaygınlaşmamıştır. Bu tecrübeden faydalanarak köylü için de ucuz tip ayakkabı konusunu ele almak gerekmektedir.

26 Haziran 1941 tarihli Yeni Asır Gazetesinde “Ayakkabı Fiyatları Ne Halde? Fiyat Murakabe Komisyonu Ayakkabı ile Meşgul” başlıklı haber şöyledir⁹²²:

Üçüncü sınıf ayakkabılar için belirlenen % 10 kâr oranının yetersizliğinden söz eden bazı kundura imalatçıları ile tüccarlarının, il fiyat murakabe komisyonuna yaptıkları müracaat incelenmiş, bu isteklerin gelecek toplantıda daha detaylı bir şekilde araştırılması ve ayakkabıcı esnafından oluşacak bir bilirkişinin de görüşü alındıktan sonra kesin karara bağlanması uygun görülmüştür.

Diğer taraftan, fiyat murakabe komisyonunca belirlenen sınırdan daha yüksek fiyatlarla kundura satılmaktadır. Bu hususla alakalı pek çok şikâyetler bulunmaktadır. Vitrinlerde hâlâ yüksek fiyatlı kunduraların sergilenmesi çok dikkat çekicidir. Fiyat murakabe memur ve müfettişlerinin kundura mevzusunu sıkı bir kontrole tabi tutmaları münasip bir istektir.

⁹²² Ayakkabı Fiyatları Ne Halde? Fiyat Murakabe Komisyonu Ayakkabı ile Meşgul, Yeni Asır, Kırk altıncı Yıl, No. 10878, 26 Haziran 1941, s. 2.

Özetle, il fiyat murakabe komisyonu tarafından üçüncü sınıf ayakkabılar için belirlenen kâr oranını beğenmeyen ve komisyona itirazda bulunan esnafın, bu orana da uymayarak yüksek fiyatlardan kundura satmaya devam ettiği ifade edilmiştir.

21 Şubat 1942 tarihli Haber Gazetesinde “Memur ve Mektepliler İçin Tek Tip Ayakkabı Tespit Edildi- Beykoz Fabrikası Zonguldak Kömür Amelesi İçin de Bir Tip Ayakkabı Yapacak” başlıklı haber şöyledir⁹²³:

Sümerbank memur ve işçileri için ayakkabı imal eden Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası’nın, Zonguldak ve Ereğli kömür havzasındaki işçiler için de ayakkabı imal etmesine İktisat Vekâletince karar verilmiştir. Beykoz Kundura Fabrikası, özel bir tip ve gayet sağlam bir surette yapacağı 20 bin çift ayakkabının imaline, bugünlerde başlayacak olup hızla tamamlayacaktır.

Ayrıca devlet memurları ve mektepliler için de birer tip ayakkabı modeli tespit edilmiştir. Seri halinde ve bol miktarda imal edilen bu ayakkabılar, doğrudan doğruya mekteplilerin ve memurin kooperatiflerinin siparişlerine ayrılmış olup bunun haricinde satılmayacaktır.

Yukarıdaki haber, memleketin ayakkabı ihtiyacının karşılanması hususunda Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası’nın önemli bir yer tuttuğunu göstermesi açısından önemlidir.

14 Mayıs 1942 tarihli Tan Gazetesinde “70 Liraya Bir Çift Kundura- Ayakkabı Fiyatlarını Ucuzlatmak Lazımdır” başlıklı yazıda Lütfi Arif Kenber, o günlerdeki ayakkabı modasını eleştirel bir bakışla anlattıktan sonra ayakkabıcılığın kârlı bir iş olduğunu, ayakkabı fiyatlarındaki yükselişin nedenlerini ve fiyatları düşürmek için alınması gereken tedbirleri dile getirmiştir.

Kenber, o dönemlerde çok sık değişen ve insanlarda düşkünlük haline gelen ayakkabı modasını eleştirmektedir. Özellikle kadın ayakkabılarının ayda birkaç defa renk ve şekil değiştirdiğini, moda adı altında erkek ayakkabılarının bile ayağa yakışmayacak şekillere sokulduğundan bahsetmiştir. Geçmişte erkek ayakkabıları için, ince taban makbul olup kalın tabanlı ayakkabı giyenlere züppe denirken, son birkaç yılda birkaç kat kösele ile yapılmış kalın tabanlı ayakkabıların moda olduğunu, yani züppeliğin genelleştiğini söylemiştir. Yine önceleri üç dört tipten ibaret olan erkek

⁹²³ Memur ve Mektepliler İçin Tek Tip Ayakkabı Tespit Edildi- Beykoz Fabrikası Zonguldak Kömür Amelesi İçin de Bir Tip Ayakkabı Yapacak, Haber, Yıl: 12, Sayı: 3586, 21 Şubat 1942, s. 1.

ayakkabılarının da artık çok çeşitli hale geldiği, hatta yakında erkekler için de mantarlı ayakkabıların yapılma ihtimalinin olduğu belirtilmiştir.

Yeni ayakkabı modasında, tabanları tahta ayakkabıların Romanya'dan, mantar ayakkabıların ise İspanya'dan geldiğini, çünkü Romanya'da tahta ve İspanya'da mantar yetiştiren geniş ormanların olduğunu belirten Kenber, *“Bizde mevcut olan tek bir şey varsa o da taklitçiliktir”* demiştir. Türkiye'deki mevcut ağaçlardan bunları yapmanın güç ve masraflı olduğu, mantar hususunda ise, eczaneler için şişe tıpasının bile bulunamadığı bir zamanda mantar takunyalarını artırmanın manasızlığı vurgulanmıştır.

Kenber, son günlerdeki krokodil modasının erkek ayakkabılarına da sirayet ettiğini ise şu sözleri ile dile getirmiştir: *“Beyoğlu'ndaki kundura mağazalarından birinin vitrininde 70 lira fiyat etiketi ile görülen timsah derisine bürünmüş köselenin, iki gün sonra satıldığını gördük. Demek ki, fantezilik mikrobu erkekler arasına da karışmıştır”*.

Yazıda, ayakkabı ticaretinin çok kârlı bir iş olduğundan da bahsedilmiş ve buna kanıt olarak Taksim'den Galata, Karaköy, Eminönü, Sirkeci, Sultanhamamı ile Mahmutpaşa yokuşunun başına kadar olan bölgedeki 124 kundura mağazası gösterilmiştir. Ayakkabı ticaretinin kârlı olmasının, her kundura üzerindeki malzemenin temin ettiği yüksek kârdan kaynaklandığı, malzemenin maliyeti araştırılıp tespit edilmedikçe bunun kaç mal olabileceğini ancak onu imal eden kişinin bileceği belirtilmiştir. Özellikle kadın fantezi ayakkabılarında hesap kitabının olmadığı, lüks olan bu ayakkabıları beğenenlere satmanın çok kolay olduğu, bu satış serbestisini elde etmiş olan kundura mağazalarının ayakkabılarını dilediği fiyatla vitrinlerde teşhir etmekten korkmadığı da ifade edilmiştir.

Evveliden İstanbul'da en mükemmel Avrupa derisi ve Fransız köselesinden yapılmış ısmarlama bir çift erkek ayakkabısı 800- 1400 kuruş arasında satılırken, o ayarda ayakkabıların şimdilerde 26- 42 lira arasında yani üç katı fiyatla satıldığı bilgisine yer verilmiştir. Kadın ayakkabılarının ise çeşitleri kadar fiyatlarının da çok değiştiği, hele beş altı santimetre kalınlığındaki bir mantar tabakasının üzerine oturtulan deri parçasının 26- 30 lira arasında satılmasının hem israf hem de vurgunculuk olduğu söylenmiştir. İlâveten, kadın ve erkek ayakkabılarında kullanılan deri ve köselelerin çoğunun yerli olduğu, ancak yerli hammaddeleri Avrupalı diye göstererek bunlardan

mamul ayakkabıları satan kunduracıların, bu hareketlerinde serbest kaldıkça harpten sonra bile ucuz fiyatla ayakkabı tedarik edilemeyeceği belirtilmiştir.

İktisat Vekilliği sanayi tetkik heyeti reisi tarafından İstanbul'da bu işin araştırıldığı ancak bu araştırmaların daha çok kösele ve deri imalatı üzerine yapıldığı, hâlbuki kundura sanayiinin durumunu ancak bildiklerini samimiyetle söyleyebilecek insanların dilinden öğrenmenin lazım geldiği ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesi; kundura derisi ve köselenin memlekette bol ve bütün ihtiyaçları karşılayacak miktarda olduğu, kundura çivisi ve malzemesini ise hükümetin kunduracılar cemiyeti yoluyla dağıttığı ve işçilik ücretlerinin ise ancak yüzde elli arttığı belirtilmiştir. Bu durumda kunduraların pahalı olma nedeninin, biraz da başka sebeplerde aranması gerektiği, lüks mağazaların masraflarını fazlasıyla kazanma hırsının bu fiyatların yükselmesinde etkili bir sebep olabileceği fikri dile getirilmiştir.

Kenber'e göre, kundura işi her aileyi bütçe açığına sevk eden bir iş olmuştur. Bunun yurt ekonomisi için de iyi bir gidiş olamayacağı açıkça bellidir. Hem israfı önlemek, hem lüks derdinden kurtulmak, hem de halkı kundurasız bırakmamak için tedbirler alınması lüzumludur. Bu hususta en iyi çare, yabancı memleketlerin hammaddesi ile kundura imalini yasaklamak, yerli mallarla kadın ve erkek için üç dört tip ayakkabı yapılmasını mecburi tutmaktır. Bu suretle her tip için en yüksek fiyat tespit edilir ve herkes kesesine göre hangi tipi alabilirse onu alıp ayağına geçirir⁹²⁴.

2 Nisan 1946 tarihli Akşam Gazetesinde Şevket Rado'nun kaleme aldığı "Kundura İhraç Etmeden" başlıklı yazı, Beykoz Kundura Fabrikası'nın 10 bin çift kundura ihracına hazırlandığı hususunda gazetelerde yer alan haber üzerinedir. Bu hususta Rado şöyle demiştir:

"Daha evvel kadın çorabı ihraç etmeye kalkmıştık. Ondan evvel de kaba kumaş satacağımız duyulmuştu. Hatta bir aralık kâğıt ihracını da düşündük. Oysaki kâğıda da kumaşa da çoraba da kunduraya da ihtiyacımız vardır. Hem de bunlara olan ihtiyacımızın şiddeti hiç azalmamıştır. Şaşırtıcı olan şu ki, gazetelerde yer alan ithal malları listesinde ihraç etmek istediğimiz malların isimlerinin olmasıdır. Radyo ihraç eden Amerika, radyo ithal etmiyor. Kumaş ihraç eden İngiltere, kumaş ithal etmiyor. Çünkü bu iki mal, iki memlekette fazlası ile vardır. İhtiyaçtan arta kalanı ihraç etmek

⁹²⁴ Lütfi Arif Kenber, "70 Liraya Bir Çift Kundura- Ayakkabı Fiyatlarını Ucuzlatmak Lazımdır", Tan, Sekizinci Yıl, No. 2419, 14 Mayıs 1942, s. 3.

doğal bir mantık gereğidir. Ancak kâğıdı da kumaşı da ipliği de kundurayı da hala dışardan alırken kundura ihraç etmek mantığa uygun değildir”.

Beykoz Kundura Fabrikası ve açılacak yeni fabrikaların, memleket ihtiyacını karşıladıktan sonra ihracata başlamalarının çok arzu edildiğini ancak o gün için yapılması gereken şeyin, yerli malı kunduraları sokaklara dökülür bollukta ve ucuzlukta üretmek için çalışmak olduğu belirtilerek yazı sonlandırılmıştır⁹²⁵.

28 Ağustos 1947 tarihli Akşam Gazetesinin “Sözün Gelişi” köşesinde “Aman Köseleciler Zarar Etmesin” konulu yazısında Şevket Rado, memlekette ucuzluğa sebep olacak bir ithal maddesi ortaya çıktığında yerli sanayinin hemen ayaklandığından bahsetmektedir. Misal, ipek çorapçılar daha dayanıklı olan naylon çorabın memlekete girmemesini, hiç olmazsa fazla gümrük vergisine tabi tutulmasını istemişlerdir. Şimdi de deri ve kösele tüccarları, kauçuğun memlekete sokulmaması yahut muamele vergisine tabi tutulması için Ekonomi Bakanlığından ricaya karar vermişlerdir. Çünkü kösele tabanlı ayakkabı, kauçuk tabanlı ayakkabıdan daha pahalıya mâl olduğu için, halk doğal olarak ucuza satılan kauçuk tabanlı ayakkabıyı tercih edecek ve köseleciler satış yapamayacaktır. Yani işin özeti, köselecilerin bakanlıktan isteği ucuzluğa engel olmasıdır.

Rado, “Aman halk 40 liraya, 50 liraya ayakkabı giymeye devam etsin. Bakanlık fiyatların yarı yarıya düşmesine meydan vermesin. En azından kauçuktan muamele vergisi alınsın ki kösele ayakkabılarla aynı fiyata satılsın” sözlerinden sonra mevzu hakkında şu şekilde yorumda bulunarak yazısını sonlandırmıştır:

“Doğrusu mantık denilen şey çoktan iflas etmiş gibidir. Yerli sanayii korumak boynumuzun borcu da halka ucuz ayakkabı giydirmek vazifemiz değil mi? Bakkala “pirinç neden pahalı?” diye sorunca “ayakkabı pahalı da onun için” diyor. Köseleci ziyan etmesin diye memlekete kauçuk sokma; ipek çorapçının işleri yolunda gitsin diye naylona kapıları kapa; berberler zarar ediyor diye jileti yasak et! Peki ama şu zavallı halkın taşıdığı geçim yükünü nasıl hafifleteceğiz? Köseleci maliyeti düşürmenin çaresini aradığı zaman üzerine düşen vazifeyi yapmış olacaktır”⁹²⁶.

Yukarıda verilen gazete haberleri ve köşe yazılarından özetle, 1940 yılında ayakkabı fiyatlarında artış yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle 1941 senesinde Fiyat Murakabe Komisyonu’nun bu konuya el atarak tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. O yıllarda yaşanan pahalılığın temel nedeni, II. Dünya Harbi’dir.

⁹²⁵ Şevket Rado, “Kundura İhraç Etmeden”, Akşam, Sene 28, No. 9862, 2 Nisan 1946, s. 2.

⁹²⁶ Şevket Rado, “Aman Köseleciler Zarar Etmesin”, Akşam, Sene 29, No. 10368, 28 Ağustos 1947, s. 2.

İkinci Dünya Harbinin dünyaya ve Türkiye'ye etkilerini anlamak maksadıyla 27 Aralık 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin ekonomi köşesinde yer alan haber önemli görülmüştür. Faik Güneri'nin kaleme aldığı “Bir Mukayese- Eşya ve Gıda Maddelerine Bugün Ödediğimiz Fiyat, Geçen Sene Ne Kadardı?” başlıklı haberde, harbin etkileri şu şekilde anlatılmıştır⁹²⁷:

“İaşe darlığı... Hayat pahalılığı... Yeni harbin içinde bulunan memleketler kadar dışında kalanlardan da aynı feryat ve aynı şikâyetler yükseliyor. Bu şikâyetler, memleketlere göre perde perde artıyor veya eksiliyor. Öyle memleketler var ki yumurta ancak hastalara deva olarak satılıyor. Öyle milletlerin fertleri var ki kendileri için hayati bir madde olan ve bir yemekte 250 gramını az buldukları makarnayı -bir fevkalâdelik olarak- ancak ayda iki kilo alabiliyor. Daha iki yıl evvel refaha misal teşkil eden yerler görüyoruz ki ekmeklerine katacakları kepeği, memleketimizden peşin para ve yüksek kıymetle kimseye kaptırmadan kapatmaya çalışıyorlar.

Harp haricinde bulunmakla beraber yeni harbin iktisadi tesirlerinin memleketimizde de hissedilmemesi imkânsızdı. Nitekim harbin başlangıcından itibaren muhtelif maddelerin fiyatlarının yükselmeye başladığı görüldü. Evvela ithalât maddelerinde hissedilen bu fiyat yükselmesi, yavaş veya seri şekilde iç üretim ve tüketim maddelerine de yayıldı. Hayat pahalılığı, yaşamak güçlüğü lafları dillerde dolaşmaya başladı. Fakat hayat ne oranda pahalılaşmıştır? Muhtelif maddelerdeki fiyat yüksekliği nedir? Bu cihetin esaslı bir tetkiki yapılmadı. Biz bu noktadan harekete geçerek son bir sene içinde, başlıca maddelerin fiyatlarında ortaya çıkan farkı inceledik. Bu incelemede, bugünkü fiyatlara esas olan piyasada çoğunlukla görülen yolsuz ve sıra dışı fiyatları değil, -eğer varsa- hükümet veya murakabe komisyonu tarafından konulmuş fiyatları veya ticaret odası yahut borsanın resmi fiyatlarını aldık. Şurasını ehemmiyetle göz önünde tutmak lazımdır ki zikredilen fiyatların hepsi toptan satış fiyatlarıdır”.

Güneri, pek çok maddenin bir sene içinde değişen fiyatlarını bu yazısında vermiştir. Ancak, burada sadece çalışma konumun kapsamına giren deri ve manifatura fiyatlarına yer verilmiştir. Buna göre, ham deri fiyatlarında kısmen düşüklük vardır. Mesela bir önceki sene 190-210 kuruş olan tuzlu kuru keçi derileri bu sene 170- 180 kuruştur. Buna karşılık geçen sene kilosu 55-60 kuruş olan tuzlu kuru manda derisi 120-

⁹²⁷ Faik Güneri, “Bir Mukayese- Eşya ve Gıda Maddelerine Bugün Ödediğimiz Fiyat, Geçen Sene Ne Kadardı?”, Cumhuriyet, 17. Yıl, Sayı: 5886, 27 Birinci Kânun 1940 (27 Aralık 1940), s. 5.

125 kuruşa yükselmiştir. Oğlak ve sığır derilerinde de büyük yükseliş görülmektedir. İşlenmiş derilerdeki fiyat yükselişi ise olağanüstü düzeydedir. Geçen sene kilosu 170-180 kuruş olan birinci sınıf sığır derisi, şimdilerde 290-350 kuruştur ki genel olarak işlenmiş derilerde de bu oranda yükseliş olmuştur.

Manifatura fiyatları ise Ticaret vekâletince tespit edilmiş ve toptancıya geçen seneye kıyasla % 15 fazla fiyat farkı kabul edilmiştir. Fakat yapılan şikâyetler bu kârın bazen birkaç misli çıktığını göstermektedir.

Özetle yeni harbin etkileri, savaşa dâhil olmayan Türkiye'yi ekonomik açıdan etkilemiş bulunmaktadır.

4.6. BASINDA ELDİVEN

Türkiye'de eldiven sanayiinin gelişmeye başlaması 1930'lu yılların sonlarına doğru olmuştur. Memleketin deri eldiven ihtiyacını, 1937 senesinde İstanbul'da mevcut bulunan iki eldiven fabrikası sağlamakta olup bu eldivenler için yerli oğlak derileri kullanılmaktaydı.

Memlekette son zamanlarda gelişmeye başlayan yerli eldiven sanayiini korumak amacıyla, 4 Temmuz 1939 tarihinde bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantının 5 Temmuz 1939 tarihli dönem gazetelerindeki yansımaları şu şekilde olmuştur:

Cumhuriyet Gazetesinde, “Eldiven Kooperatifi” başlığı ile verilen haberde, eldiven sanayii temsilcilerinin bir gün önce Milli Sanayi Birliği'nde toplandığı bilgisi yer almıştır. Bu toplantıda, memleketteki eldiven sanayiinin yılda 250.000 çift eldiven imal ettiği ve memleket ihtiyacını tamamen karşılayacak bir durumda olduğu, ancak son zamanlarda eldiven sanayiinin kuvvetli harici rekabet karşısında zor durumda kaldığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda İktisat Vekâletinden, yerli eldivenlerin bazı gümrük kayıtları ile korunması için istekte bulunulmasına, ayrıca bir eldiven kooperatifinin kurulmasına karar verildiği açıklanmıştır⁹²⁸.

Vakit Gazetesinde, “Eldivenciler Dün Toplandı” başlığı ile verilen haber şu şekildedir⁹²⁹:

Eldiven sanayicileri, dün Milli Sanayi Birliği'nde toplanarak bazı dertlerine ve bilhassa hariçten gelen malların rekabetine karşı bir çare aramışlardır. Toplantı hayli tartışmalı geçmiş olup İstanbul'da senede 250 bin çift eldiven imal edildiği, bu miktarın

⁹²⁸ Eldiven Kooperatifi, Cumhuriyet, On altıncı Yıl, Sayı: 5440, 5 Temmuz 1939, s. 2.

⁹²⁹ Eldivenciler Dün Toplandı, Vakit, Yıl: 22, Sayı: 7717, 5 Temmuz 1939, s. 2.

ise yerli ihtiyacı karşıladığı kararlaştırılmış ve hariçten memlekete eldiven ithalatının yasaklanması için ilgililerle girişimde bulunulması uygun görülmüştür. Bunun nedeni hariçten gelen eldivenlerin daha ucuza mal olması ve aynı zamanda daha lüks oldukları için modaya düşkün kadınlar tarafından büyük ilgi görmesiydi. Bu hususla alakalı olarak eldivencilerin yakın zamanda Ankara'ya bir heyet gönderecekleri belirtilmiştir.

Diğer taraftan eldivencilerin kendi aralarında bir kooperatif kurmaya karar verdikleri, satışların bu kooperatif tarafından idare edileceği, bunun için gerekli hazırlıklara başlanıldığı ve yakında bir toplantının daha yapılacağı açıklanmıştır.

Aynı haber Akşam Gazetesinde, “Eldivencilerin Toplantısı- Eldiven Sanayiini Korumak İçin Tedbirler Almaya Karar Verdiler” başlığı ile şöyle verilmiştir⁹³⁰:

Şehrimizdeki eldiven sanayicileri, dün İstanbul Sanayi Birliği'nde bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda, eldivencilerin en önemli şikâyetlerinin sebebi olan eldiven ithalatı konusu görüşülmüştür. Eldivenciler senede 100 bin kuzu derisi satın aldıklarını, bu derilerden ancak 250 bin çift eldiven imal ettiklerini söylemişlerdir. Ancak son zamanlarda Avrupa'dan gelen mamul eldivenlerin, yerli eldiven sanayiindeki bu hızı kıracağına kesin gözüyle bakılmaktadır.

Toplantıda, yerli eldiven sanayiini korumak için bir taraftan İktisat Vekâletine müracaata, diğer taraftan da bir şirket teşkiline karar verilmiştir. Eldivenciler Şirketi'nin kurulması için ilgililerin şimdiden incelemelere başladığı, bu konu hakkında tekrar konuşulmak üzere İstanbul eldiven sanayicilerinin pazartesi günü bir kez daha toplanacakları duyurulmuştur.

Son Posta Gazetesinde ise “Eldivenciler Dün Toplandılar” başlığı ile haber şu şekilde verilmiştir⁹³¹:

Şehrimizde eldiven imal eden müessese sahipleri dün toplanmışlardır. Toplantıda, dışarıdan ithal edilen eldivenlerle rekabet edebilmek amacıyla maliyet fiyatlarının düşürülmesi hususunda tedbirler alınması ve bu meyanda bir şirket kurulması düşünülmüştür. Alakadarlar, pazartesi günü tekrar toplanarak bu mevzu etrafında görüşme yapacaklardır.

⁹³⁰ Eldivencilerin Toplantısı- Eldiven Sanayiini Korumak İçin Tedbirler Almaya Karar Verdiler, Akşam, Sene 21, No. 7436, 5 Temmuz 1939, s. 5.

⁹³¹ Eldivenciler Dün Toplandılar, Son Posta, Sene 9, No. 3208, 5 Temmuz 1939, s. 4.

Eldivenciler, memlekette son yıllarda gelişme gösteren eldiven sanayinin üstün bir hale geldiğini ve senede 100 bin deri işlemek suretiyle 250 bin çift eldiven yapabildiklerini, yani iç tüketimi karşılayacak miktara yaklaşmış olduklarını belirtmişlerdir.

Yukarıda aynı günün farklı gazetelerinde yer alan haberler, memlekette yerli eldiven üretiminin geliştiğini ve iç ihtiyacı karşılayacak düzeye ulaştığını ortaya koymaktadır. Yine ithal malları ile büyük rekabet içerisinde olan yerli eldiven sanayiini korumak üzere, gümrük vergileri veya eldiven ithalatının kısıtlanması gibi çareler düşünüldüğü ve bu hususla alakalı olarak İktisat Vekâleti ile görüşüleceği anlaşılmaktadır.

31 Mart 1939 tarihli Tan Gazetesinde ise “İngiltere’ye Eldiven İhraç Ediyoruz” başlıklı bir habere rastlanılmıştır. Bu haberde İstanbul’daki bir firmanın, yaptığı deri eldivenlerden Londra’ya örnekler göndererek eldiven ihracı için teklifte bulunduğu, bu örneklerin beğenildiği ve fiyat hususunda anlaşıldığı bilgisi yer almaktadır.

Diğer taraftan eldiven fabrikalarında çalışan bazı işçilerin bu işi kavradıkları ve fabrikalardan ayrılarak şahsi teşebbüs sahasına atıldıkları ve imalata giriştikleri aktarılmıştır. Muamele vergisinin dışında tutulan bu küçük sermayeli girişimcilerin, büyük sermayeli imalathanelerle rekabete bile başladıkları belirtilmektedir. Ayrıca pek moda olan dikişli eldivenlerin İngiliz takas primleri, o günkü % 75 oranını muhafaza ettiği takdirde İngiltere’ye önemli miktarlarda eldivenin ihraç edilebileceği açıklanmıştır⁹³².

Yukarıdaki haber, bir zamanlar memlekette üretimi yapılmayan, tamamen dışa bağımlı olunan eldiven üretimi işinde artık Türkiye’nin de yerini aldığını ve ilerlediğini, göstermesi açısından önemlidir.

Basında kadın eldiven modası üzerine pek çok görselli bilgilendirmeler mevcut olup, bunlar o dönem kadınlar arasında eldiven modasının ne derece yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin; 1 Nisan 1935 tarihli Yarım Ay Dergisinde, o dönem moda olan gündüz ve gece kadın eldivenleri görseller üzerinden şu şekilde anlatılmaktadır⁹³³:

⁹³² İngiltere’ye Eldiven İhraç Ediyoruz, Tan, Dördüncü Yıl, No. 1315, 31 Mart 1939, s. 6.

⁹³³ Gündüz ve Gece Eldivenleri, Yarım Ay Dergisi, Numara 4, 1 Nisan 1935 s. 24.

Şekil 2. Gündüz Eldivenleri

Kaynak: Yarım Ay Dergisi, Numara 4, 1935: 24.

Gündüz Eldivenleri (Yukarıdan sıra ile)

- 1- Ekoseden eldiven... Kısa bileğin üzerinde bir kurdele ile bağlı.
- 2- Beyaz galoşadan eldiven... Oğlak derisinden yapılmış gibi düz ve yumuşak olur.
- 3- Bej rengi eldiven... Düğmelerle süslü, el üzerinde dikiş yoktur.
- 4- Siyah süetden eldiven, üstü brode işli...
- 5- Siyah süet, üstü beyaz çizgili ve bir eklipsle süslü...

Şekil 3. Gece Eldivenleri

Kaynak: Yarım Ay Dergisi, Numara 4, 1935: 25.

Gece Eldivenleri (Yukarıdan sıra ile)

- 1- Siyah taftadan yapılmış yarım konçlu ve dolaklıdır.
- 2- Organtinden yapılmış, kızgın kalıpla nakış basılmış zarif eldiven...

- 3- Sade fakat çok güzel olan bu eldiven verev pililerle süslenmiştir.
- 4- Siyah taftadan kısa eldiven, bilekte büyük bir dolama vardır.
- 5- Siyah satenden yapılan bu zarif eldiven, bilekte beyaz çiçeklerle süslenmiştir.

4.7. BASIN GÖRSELLERİNDE HAZIR GİYİM

Basında hazır elbise, ince çorap, şapka, ayakkabı, eldiven gibi hazır giyim ve kadın modası hakkında yukarıda yer verilen haberlerin, basın görsellerine de çokça yansıdığı görülmüştür. Bu mevzuların resimli hikâyeler ve karikatürlere de konu olduğu, kalite, ucuzluk veya pahalılık gibi hususlara espri yolu ile ve manidar bir şekilde dokunulduğu görülmüştür.

Görsel basında yer alan bu resimli hikâye ve karikatürlerden bazıları şu şekildedir:

Şekil 4. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki

Kaynak: Son Posta, Sene 3, No: 746, 1932: 2.

Yukarıdaki resimli hikâyede⁹³⁴, hazır elbise ve ayakkabı fiyatlarında yapılan ucuzluğa rağmen bu fiyatların, halkın alım gücünün üzerinde olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 5. Kunduracının Çıraklarına Tavsiyesi

Kaynak: Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5400, 1933: 1.

⁹³⁴ Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 3, No: 746, 22 Ağustos 1932, s. 2.

“Kunduracının Çıraklarına Tavsiyesi” konulu yukarıdaki görselden⁹³⁵, her koşulda kadınlara ayakkabı satıldığı, yani giyim konusunda kadınların kandırıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Amca Beye Göre

Kaynak: Akşam, Sene 16, No: 5642, 1934: 3.

- *Deri-Lâstik ayakkabılar da artık bir mesele oldu monşer Amca Bey...*
- *Para benim, ayak da benim...*
- *İster deri ayakkabı giyerim...*
- *İster lâstik ayakkabı!.. Ne tehlikesi var?*

A.B. — *Bir gün kunduracı vatandaşların yalın ayak kalması tehlikesi var dostum*⁹³⁶!

Burada ise deri ve lastik ayakkabılar arasındaki tartışmalara vurgu yapılmıştır. Dönem gazetelerinde ayak sağlığında lastik ayakkabıların sıhhati bozduğu, ayakkabı için en uygun maddenin deri olduğu, sıhhat bakımından kösele ayakkabıların lastiklere tercih edilmesi gerektiği üzerine yapılan haberler, “Para benim, ayak benim... İster deri, ister lastik ayakkabı giyerim...” şeklinde eleştirilmiştir.

Şekil 7. Dehri Efendi Nasıl Görüyor

Kaynak: Vakıf, 17. Yıl, Sayı: 5935, 1934: 3.

⁹³⁵ Kunduracının Çıraklarına Tavsiyesi, Vakıf, 16. Yıl, Sayı: 5400, 19 Kânunusani 1933 (19 Ocak 1933), s. 1.

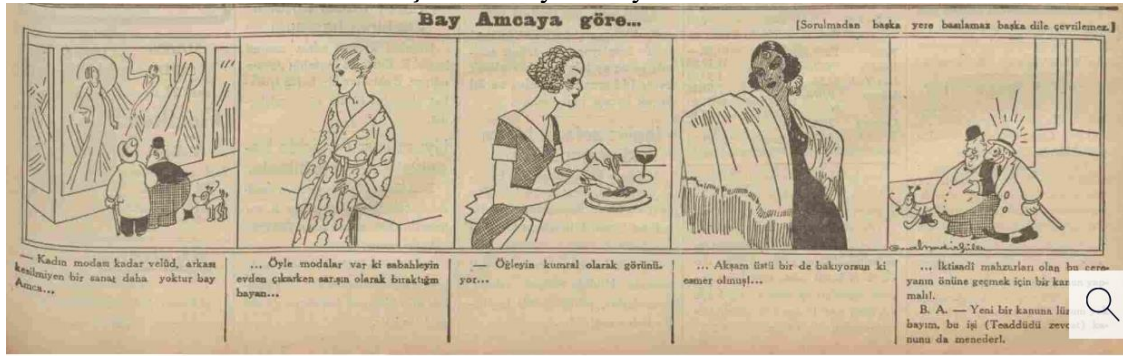
⁹³⁶ Amca Beye Göre, Akşam, Sene 16, No: 5642, 25 Haziran 1934, s. 3.

- *Dehri Efendi, şimdi gelirken yolda bir kızcağzı gördüm...*
- *Yüreğim yandı...*
- *Üstünde lime lime bir entari var.*
- *Ayağında parça parça ayakkabıları var, çorabı bile yok zavallının...*

Dehri Efendi – Ayol senin gördüğün İstanbul'un en şık kızlarından biri olacak!

Yukarıdaki resimli hikâye⁹³⁷, kadın giyim modasında yaşanan yenilikleri konu almıştır. Kadınların modaya olan düşkünlüğü, moda adı altında yapılan tüm yeniliklerin absürt dahi olsa, kadınlar tarafından benimsendiğine vurgu yapılmıştır.

Şekil 8. Bay Amcaya Göre

Kaynak: Akşam, Sene 18, No. 6210, 1936: 3.

- *Kadın modası ne kadar velûd, arkası kesilmeyen bir sanat daha yoktur Bay Amca...*
 - *Öyle modalar var ki sabahleyin evden çıkarken sarışın olarak bıraktığım bayan...*
 - *Öğleyin kumral olarak görünüyor...*
 - *Akşam üstü bir de bakıyorsun ki esmer olmuş!...*
 - *İktisadi mahzurları olan bu cereyanın önüne geçmek için bir de kanun yapmalı!*
- B.A. – Yeni bir kanuna lüzum yok bayım, bu işi (Teaddüdü zevcat) kanunu da meneder!*

Bu resimli hikâyede⁹³⁸, kadın modasında yaşanan değişimin sürekliliği ve hızı alaycı bir şekilde ele alınırken, kadınların modaya olan düşkünlüğünün yarattığı ekonomik sakıncalar da iğneleyici bir şekilde dile getirilmiştir.

⁹³⁷ Dehri Efendi Nasıl Görüyor, Vakıf, 17. Yıl, Sayı: 5935, 17 Temmuz 1934, s. 3.

⁹³⁸ Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 18, No. 6210, 31 Ocak 1936, s. 3.

Şekil 9. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki

Kaynak: Son Posta, Sene 8, No. 2558, 1937: 5.

Yukarıdaki resimli hikâyede⁹³⁹, o zamanki üretilen ayakkabıların sağlam olmaması ve buna karşın Ayakkabıcılar Cemiyeti'nin yerli ve dayanıklı ayakkabılar üretme çabası vurgulanmaktadır. Öyle ki, 6 ay dayanacak bir ayakkabının müzeye konması gerektiği mizahi bir üslupla dile getirilmiştir.

Şekil 10. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki

Kaynak: Son Posta, Sene 8, No. 2673, 1938: 5.

Bu görselde⁹⁴⁰, moda adı altında yapılan absürt ve komik yeniliklerin, kadınlar tarafından yadırganmadan kullanıldığı mizahi bir üslupla dile getirirken, modaya olan düşkünlüğün vaziyeti ortaya koyulmaktadır.

⁹³⁹ Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 8, No. 2558, 13 Eylül 1937 s. 5.

⁹⁴⁰ Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 8, No. 2673, 8 Ocak 1938, s. 5.

Şekil 11. Bay Amca Sosyete

Kaynak: Akşam, Sene 20, No. 7056, 1938: 3.

— Bakalım bu yaz nasıl modalar çıkacak, diye hepimizin kulağı kırışte idi Bay Amca...

— Hele şükür çok beklemeden haberler başladı. (Bu yaz kadın çoraplarının diz kapakları açık olacak!..)

— (Kadın mayoları dantelden olacak!..) gibi bazı yenilikler!..

— Fakat bunların en garibi, kadınların yüzlerini boyalı çiçek, kelebek resimleriyle süslemeleri!..

— Anlaşıyor ki kadın yüzünden bir hayli sanatkâr mesut olacak!..

B.A. — Elbette!.. İnsan kadın yüzünden mutlaka bedbaht olmaz a!..

“Bay Amca Sosyete!” başlığı altında yer alan yukarıdaki resimli hikâyede⁹⁴¹, dönemin kadın hazır giyim modası yansıtılırken, moda adı altında yapılan tuhaf yeniliklere de dokundurulmuştur. Buna göre 1938 yılı kadın yaz modasındaki yenilikler içerisinde; dizkapakları açık kadın çorapları, dantelden mayolar ve en tuhafı kadınların yüzlerine yaptığı çeşitli çiçek ve kelebek süslemeleri bulunmaktadır.

Şekil 12. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki

Kaynak: Son Posta, Sene 9, No. 2933, 1938: 5.

⁹⁴¹ Bay Amca Sosyete, Akşam, Sene 20, No. 7056, 9 Haziran 1938, s. 3.

Bu görsel⁹⁴², dönem gazetelerinde çokça yer verilmiş olan kadın ince çoraplarının çürüklüğü mevzusu hakkında yapılan haberlere, kadın ayakkabılarının çürük olduğu mevzusunun da eklenmiş olduğunu göstermektedir.

Şekil 13. Bay Amcaya Göre

Kaynak: Akşam, Sene 23, No. 8042, 1941: 3.

- Kadın çorapları çok şükür bir karara bağlandı Bay Amca...
- Bundan sonra piyasadaki bin bir çeşit çorap yerine...
- Salon çorabı...
- İnce çorap...
- Gündelik çorap diye üç çeşit kadın çorabı bulunacak...
- B.A. – Tabii gene her yerde salon çorabı satılacak!...

Yukarıdaki resimli hikâye⁹⁴³, İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi ile yapılan değişiklik hususundadır. Giyim alanında en büyük meselelerden biri olan ince kadın çorapları için alınan karar, dönem basınında kinayeli bir üslupla aktarılmıştır.

Şekil 14. Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki

⁹⁴² Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 9, No. 2933, 28 Eylül 1938, s. 5.

⁹⁴³ Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 23, No. 8042, 12 Şubat 1941, s. 3.

İpek ve Sun'î İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi ile örgü, boya düzgünlüğü ve güzelliğine göre çoraplarda yapılan sınıflandırma, yukarıdaki görselde⁹⁴⁴ mizahi bir üslupla anlatılırken, aynı zamanda çorapların hangi sınıfta olursa olsun, ucuz veya pahalı farketmeksizin dayanıksızlığı vurgulanmıştır.

Şekil 15. Bay Amcaya Göre

Bay Amcaya göre...

Kaynak: Akşam, Sene 24, No. 8553, 1942: 3.

- Milli oyunlar festivalinde bir de mühim müsabaka var Bay Amca...
- İktisadi durumu göz önüne alan komite...
- Bayanları iktisada alıştırmak için...
- En ucuz giyinen bayana mükâfat verecek!...
- Böyle bir mükâfatı kazanan bayanı milletçe tebrik etmelidir!...
- B.A. – Bana kalırsa bayanı değil, kocasını tebrik etmek daha uygun olur!...

12 Ağustos 1942 tarihli Akşam Gazetesinde yer alan bu görselde⁹⁴⁵, kadınların giyime olan zaafiyeti ve bu alanda yapılan yüksek harcamalar konu alınmıştır. Buna göre, bayanları ekonomik davranmaya alıştırmak amacıyla Milli oyunlar festivalindeki komite tarafından, en ucuz giyinen bayana mükafaat verileceği belirtildikten sonra “Bu mükafaatı kazanan bayanı milletçe tebrik etmek gerekir...” sözüne Bay Amca, “Kocasını tebrik etmek daha uygun olur...” diyerek durumu kinayeli ve mizahi bir üslupla ortaya koymuştur.

⁹⁴⁴ Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 11, No. 3813, 11 Mart 1941, s. 4.

⁹⁴⁵ Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 24, No. 8553, 12 Ağustos 1942, s. 3.

Şekil 16. Kadın Giyim ve Harp

Kaynak: Son Posta, Sene 15, No. 5051, 1944: 1.

Son Posta gazetesindeki yer verilen yukarıdaki görsel⁹⁴⁶ ise harp nedeni ile yaşanan pahalılığın, kadınların giyime olan düşkünlüğünü azaltmadığını ironik vurgulamıştır.

⁹⁴⁶ Kadın Giyim ve Harp, Son Posta, Sene 15, No. 5051, 27 Ağustos 1944, s. 1.

SONUÇ

Giyim tarihi terzilik, hazır giyim ve seri üretim olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Çalışmanın konusu olan hazır giyim, ortalama belirlenen standart ölçülere göre yapılan seri üretimdir. Hazır giyim sayesinde kumaş seçme, model belirleme, kime diktireceğine karar verme ve dikim aşamasını bekleme gibi sorunlar ortadan kalkmış, giysiler kısa sürede ve daha ucuza alındığı gibi modayı takip etmek de kolaylaşmıştır.

İlk olarak Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan hazır giyimin, yaygınlaşmasında Sanayi İnkılabı etkili olmuştur. Sanayi İnkılabı, ip eğirme ve dokuma tezgâhlarının icadı ile ilk olarak tekstil alanında başlamıştır. Bu tezgâhların zamanla geliştirilmesi ve her tür kumaşın hızlı bir şekilde dokunması, maliyetlerde azalmaya ve giyim endüstrisinin hareketlenmesine neden olmuştur. 1850’lerde ise dikiş makinesinin geliştirilmesi sonucu hazır giyim hızla yaygınlaşmıştır. Hazır giyim ilk olarak çorap endüstrisinde ilerleme göstermiş olup, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan büyük çorap firmaları da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Osmanlı Devleti’nin hazır giyimle tanışmasına giden sürece bakıldığında, terzilerin ve Avrupa modasının bu hususta etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Osmanlı’da terzilik önemli görülmekle beraber halk arasında kadınların dikişi bilmesi nedeniyle pek rağbet görmemiştir. Ancak Osmanlı’da başlayan batılılaşma hareketleri sonrası orduların üniformalarında, bürokrat ve memurların giyim kuşamında yaşanan değişim, terzilere olan ihtiyacı artırmıştır. Yine Lale Devri’nde Avrupa’dan esen yenilik rüzgârı, saray kadınları ve varlıklı ailelerin hanımlarını etkisi altına almış ve Avrupa kadın giyim modasının yakın takipçileri olmuşlardır. Orta halli aile hanımlarının modayı takibe başlaması ise ancak Tanzimat sonrası gerçekleşebilmiştir. Bunda Tanzimat dönemi yayınlanan kadın dergilerinin etkisi büyük olmuştur. Bu moda dergilerinin II. Meşrutiyetle birlikte artması, hanımlar arasında modanın iyice yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1830’lardan itibaren Beyoğlu, atölyeler ve Avrupa mallarının satıldığı lüks mağazaların açılmasıyla küçük bir Avrupa kenti görünüşünü almıştır.

Giyimde Avrupa modası kıyafetlerin ön plana çıkması ile terzilere büyük iş düşmüştür. Osmanlı’da terzilik mesleği ile uğraşanların çoğunluğu gayrimüslim iken Meşrutiyet döneminde yayımlanan kadın dergileri ve milliyetçi feminist kadın örgütlerinin etkisi ile Müslüman kadınların da bu mesleğe yönelip ticarete atıldıkları

görülmüştür. Bu denli önemli olan terzilik mesleği, fabrikaların kurulması ve hazır giyim mağazalarının açılması ile değerini kaybetmeye başlamıştır.

Osmanlı'da 1880'li yıllarda gelişim gösteren hazır giyim sektörü tamamen ithalat odaklıydı. İstanbul'da Beyoğlu, Galata ve Karaköy başta olmak üzere çeşitli merkezi yerlerde açılan mağazaların dönem gazetelerinde yer alan reklam ve ilanları da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Keza çalışmada, İstanbul'da açılmış 38 mağazaya yer verilmiş olup bu mağazaların büyük bir kısmının gayrimüslimlere ait olduğu ve Avrupa'dan getirilen hazır elbiselerin satışının yapıldığı anlaşılmıştır. Bu durum Osmanlı'da yerli tekstil üretiminin çok gelişmemiş olması, Avrupa malının kaliteli olduğunun düşünülmesi ve Avrupa modasının popülerliğinden kaynaklanmış olabilir.

Osmanlı pazarlarını istila eden yabancı mallar karşısında, yerli mallarına ilgiyi artırmak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde bir takım önlemler alınsa da başarılı olmamıştır. Yerli kumaş fiyatlarının ithal kumaşlara göre pahalı olmaya devam etmesi, Avrupa'nın makine gücüyle gerçekleştirdiği seri üretim karşısında geleneksel el tezgâhları ve küçük atölyelerle yarışmanın mümkün olmadığının görülmesi üzerine devlet tarafından kumaş fabrikalarının kurulmasına karar verilmiştir. Bu fabrikalar için Avrupa'dan makine ve uzman getirilmesi gibi çalışmalar ile bir hareketlilik yakalanmışsa da 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve sonrası yapılan benzer antlaşmalar nedeniyle yerli sanayide çöküş başlamıştır. Bu ticaret antlaşmaları ile ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergilerinin ülke menfaatine ters düştüğü görülerek 1861 yılından itibaren ilgili devletlerle yeni antlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca ülkede üretimi yapılan malların çeşitliliğini, kalitesini ve fiyatlarını görmek amacıyla sergiler, yetiştirilmiş ve deneyimli eleman ihtiyacını karşılamak için sanayi mektepleri açılmıştır. Giderek küçülen ve etkinliğini kaybeden sanayi dallarını iyileştirerek imalatların artırılmasını sağlamak amacıyla 1864- 1873 yılları arasında Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. 1880'li yıllarda ise yerli girişimciyi teşvik amaçlı çeşitli imtiyazlar verilerek özel sektör kitlesinin oluşmasına fayda sağlanmıştır.

Yerli malı kullanımı ve öneminin, II. Meşrutiyet döneminde siyasi ve iktisadi bağımsızlıkla ilişkilendirilmeye başlandığı ve “milli iktisat” düşüncesinin doğduğu görülmektedir. Buna mukabil 1913 yılında “İstihlak-ı Milli Cemiyeti” kurularak yerli malı kullanımına teşvik, milli serveti artırmak ve iç sanayiye ferahlatmak amaçlanmıştır.

Ancak yerli üretim ne kadar teşvik edilirse edilsin, ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalmıştır.

Sanayi İnkılabı, modern anlamda şirketlerin ortaya çıkmasında da dönüm noktası sayılmaktadır. Makineleşme ile beraber üretimde yaşanan hızlı artış, ticaretin gelişmesinde ve şirketleşmenin hızla çoğalmasında etkili olmuştur. Avrupa’da başlayan şirketleşme faaliyetleri, Tanzimat dönemi batılılaşma hareketleri ile Osmanlı’da da başlamıştır. Bu bağlamda 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’nun birinci ve ikinci bölümleri tercüme edilerek 28 Temmuz 1850 tarihli Ticaret Kanunnamesinin hazırlanması ile şirket ve ticaret konusunda şer’i hukuk kurallarının yerini batı hukuk kuralları almaya başlamıştır. Yine 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin 13. maddesi ile Osmanlı halkına kanun ve düzenlemelere uygun olmak şartı ile her türlü şirket kurma izni verilmiştir. Bu düzenlemeler ile XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi, ulaşım, demiryolları, bankacılık gibi alanlarda anonim şirketler kurulmuştur. Bu çalışmada hazır giyimin temelini oluşturan eşya, mensucat ve tuhafiyeye üzerine kurulmuş 28 şirkete ve hazır giyim üzerine kurulmuş 3 şirkete yer verilmiştir. II. Meşrutiyetin ilk beş yılı, yani liberal dönemde faaliyete geçirilen anonim şirketlerin büyük bir kısmı yabancı ve gayrimüslim ortaklığında iken 1914- 1918 arası milli iktisat döneminde Müslüman Türk unsur ortaklığında kurulduğu görülmektedir.

Osmanlı’da hazır giyimin yaygınlaşmasında, 1830’lu yıllarda basın alanında başlayan faaliyetlerin de büyük etkisi olmuştur. Gazetelerin açılması ve zamanla sayılarının artması ile reklamlarda patlama yaşanmıştır. Bu dönem gazetelerinde özellikle kumaş ve hazır giyim reklamlarının bulunması oldukça dikkat çekicidir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi yayınlarından olan Tanin gazetesi incelendiğinde, hazır giyim mağazalarının reklamları ile dolu olduğu görülmektedir. Örneğin 1908 yılında tanıtım ve reklamı yapılan 192 faaliyetten 46’sı, 1909 yılında ise 393 faaliyetten 47’si hazır giyim ve manifatura mağazaları üzerinedir. Buna göre tanıtım ve reklam faaliyetlerinde, kültür-sanat ve eğitimden sonra hazır giyim ve manifatura mağazaları ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, giyim hususunun ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Basında verilen ilan ve reklamlar ile tüketici kesim üzerinde ikna ve talep oluşturarak, ürünleri satın almaya yönlendirmek hedeflenmiştir. Kısacası satışların artırılmasında reklamlar, en önemli pazarlama araçlarından biri olmuştur.

Çalışmanın konusunu oluşturan Cumhuriyet dönemi hazır giyiminde sanayileşme politikaları ve hazır giyimde yapılan çalışmalara gelindiğinde ilk sırayı,

ekonomik kalkınma için uygulanacak strateji ve kalkınma modelinin belirlendiği İzmir İktisat Kongresi almaktadır. Kongre sonrası sanayi alanında alınan kararlar doğrultusunda, dış ticarete yaşanan sorunları çözmek üzere gümrük ve kambiyo politikaları uygulanmıştır. Ülkenin modern sanayiye uyumunu sağlamak, sanayi ve madencilik alanlarında özel teşebbüsün kredi ihtiyacını temin etmek amacıyla 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Ancak sermayesi tükenen banka, kendi bünyesi dışındaki sanayi işletmelerine kredi desteği veremediği için gerçek bir sanayi bankası olma özelliğine kavuşamamıştır. Bankanın yetersizliği hükümet tarafından da kabul edilerek 1932 yılında Türkiye Sanayi Kredi Bankası ve Devlet Sanayi Ofisi olarak ikiye ayrılmıştır. Yine hükümet tarafından Ticaret ve Sanayi Odalarının yaygınlaşması ve örgütlenmesini sağlamak gayesi ile 22 Nisan 1925 tarihli “Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu” çıkarılmıştır. Özel teşebbüsü sanayiye özendirmek amaçlı 1924 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu’nda değişiklik yapılmış ancak istenen sonucun alınamaması üzerine 28 Mayıs 1927 tarihli yeni bir “Teşvik-i Sanayi Kanunu” hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Bu kanun ile özel teşebbüse büyük imkânlar sağlanmış olsa da sermaye, iş gücü, teknik bilgi ve eleman yersizliği, alt yapı eksikliği, yetersiz nüfus, okuryazar oranının düşüklüğü ve Lozan Ticaret Sözleşmesi gibi nedenlerle sanayi girişimlerinin istenilen düzeyde olmaması, ekonomik kalkınmanın özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilemeyeceğini göstermiştir. 14 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Sanayi Kredi Bankası’nın da faaliyet gösterememesi üzerine 3 Haziran 1933 tarihinde Sümerbank kurulmuştur. Kurulduğu andan itibaren en önemli vazifesi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını uygulamak olan Sümerbank, açtığı fabrikaları Türk ekonomisine kazandırmış ve sanayi alanındaki devlet girişimciliğinde lokomotif görevini üstlenmiştir. 1950’lere kadar istihdam gücü, üretim kapasitesi ve değeri bakımından tekstil alanında en önemli güç olmuştur.

Türkiye’de 1923- 1929 yılları arasında, özel teşebbüse dayalı sanayileşme politikası desteklense de istenilen hedeflere ulaşamadığı, 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin de olumsuz etkilerinin eklenmesi ile devletçi bir sanayileşme politikasına geçildiği görülmektedir. Bu kapsamda 1930’da “İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor” hazırlanmış, SSCB’den mali ve teknik yardımlar alınmış ayrıca Amerikalı uzmanların görüşlerinden de faydalanılmıştır. Tüm bu çalışmalar neticesi 1933 yılında hazırlanan sanayileşme programı, 1934 Mayıs ayında yürürlüğe koyulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu plan ile hammaddeyi yurt içinde yetiştiren ve

yetiştirilebilen sanayi dallarına ağırlık verilmesi, yüksek sermaye ve teknik güç gerektiren fabrikaları kurma işinin devlete veyahut milli kuruluşlara bırakılması, kurulacak fabrikalardaki üretimin ihtiyaçlar ve tüketim doğrultusunda gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu plan doğrultusunda dokuma, kâğıt, maden, toprak ve kimya sanayiinde büyük fabrikaların kurulması düşünülmüş ve büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Kurulacak fabrikalar için gereken sermayenin ise Sümerbank ve İş Bankası tarafından sağlanması kararlaştırıldığı gibi Sovyetler Birliği'nden 8 milyon altın dolarlık kredi alınmıştır. Özel teşebbüsün kaçındığı, gerçekleştiremediği yatırımlar bu plan ile başarıya ulaşmış ve modern sanayi tesisleri kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kayda değer başarıların elde edilmesi İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasında etkili olmuştur. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ise ağırlık yer altı kaynaklarına verilmiş olup, bunlar “Üç Siyah” adıyla formüle edilen demir-çelik, petrol ve kömürdür. Maden rezervlerinin tespiti, plan, harita ve raporların hazırlanması, mühendis ve teknik elemanların yetiştirilmesi amacıyla 1935 yılında Maden Tetkik Arama Enstitüsü, tespit edilen yer altı kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi için ise Etibank kurulmuştur. 1938 yılında uygulamaya koyulan bu plan, II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle tam olarak gerçekleştirilememiştir.

Cumhuriyet dönemi gerçekleştirilen bu sanayileşme çalışmaları kapsamında tekstil alanında pek çok fabrikanın kurulduğu ve şirketleşme faaliyetlerinde bulunulduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde hazır giyimin yaygınlaşmasında bu tekstil şirketlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Hazır giyimin temeli olan tekstilin yaygınlaşması bu şirketler vasıtasıyla olmuştur. Bu sebepten çalışmanın bu bölümünde tamamen Cumhuriyet Arşivleri taranarak ulaşılan tekstil şirketlerinden bahsedilmiştir. 1923 ile 1950 yılları arasında kurulmuş olan şirketler, tekstil sanayiinin geliştiği yerlerin daha rahat görülmesi amacıyla genel, pamuklu, yünlü, ipekli dokuma, iplik ve diğer şirketler başlığı altında bölgelere göre gruplandırılarak verilmiştir. Literatürde bu konuda yapılmış ilk kapsamlı çalışma olması nedeniyle sonraki çalışmalar için temel bir kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

Bu şirketler içerisinde en dikkat çekici husus, çoğunlukla 1941-1942 yılları arasında kaza ve köylerde çok sayıda “Küçük Sanat Kooperatif Şirketleri” nin kurulmuş olmasıdır. Bu kooperatif şirketlerinin artmasında, hükümet tarafından köylere dağıtılan tezgâh ve çikriklerin rolü olduğu görülmektedir. Hükümet, II. Dünya Savaşı'nın etkisi ile pamuklu kumaş üretiminde yetersiz kalınması ve yaşanan fiyat artışlarına karşı

köylünün refah seviyesini yükseltmek ve köylü giyimini iyileştirmek için köylüler arasında dokumacılığın geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle köylere deneme amaçlı dokuma tezgâhı verilerek, iyi sonuç alınması durumunda her köye dağıtılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca dokumacılıkla meşgul olunan yerlerde kullanılan el tezgâhları ve çıkırıkların ilkel ve verimsiz olduğunun görülmesi üzerine daha kullanışlı ahşap tezgâh ve çıkırıkların dağıtılmasına ve kurslar açılmasına karar verilmiştir. Yapılan bu çalışmalardan iyi sonuç alınması üzerine 1940-1942 yılları arasında İktisat Vekâletince köylüye, Köy Enstitüleri ve Halkevlerine tezgâh ve çıkırık dağıtımı yapılmıştır.

Cumhuriyet dönemi kadın hazır giyimine yönelik devlet politikaları ve yasal düzenlemeler hususunda, 25 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen “Şapka İktisası Hakkında Kanun” oldukça önemlidir. Kadınların bu kanun kapsamı içinde yer almamalarına rağmen şapka kullanmaya başlaması, Türk kadınının yapılacak inkılaplara ne kadar hazır olduğunu göstermiştir. Keza her geçen gün şapkaya olan taleplerinin artması üzerine birçok fabrika ve mağaza açılmıştır. Kadın hazır giyiminde şapka önemli bir aksesuar olarak görülmüş, dönem gazetelerinde haber, moda ve mağaza reklamlarında geniş yer tutmuştur.

Yine 26 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe giren “Milli Korunma Kanunu” kapsamında, doğrudan kadın hazır giyimine yönelik olmasa da hazır giyimin temelini oluşturan pamuk, pamuk ipliği ve yünlü dokuma ve dağıtımı hususunda, kararların alındığı görülmektedir. Bunun nedeni ise II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı bu dönemde, olası bir savaş durumuna karşı en az zararla çıkabilmektir. Bu amaçla hükümet siyasi, askeri ve ekonomik alanda sert tedbirler almak durumunda kalmıştır.

Arşiv kaynaklarından elde edilen verilere göre Cumhuriyet döneminde, hazır giyimde yaşanan en önemli gelişmelerden birisi standardizasyon çalışmalarıdır. Bu bağlamda yapılan ilk çalışma ipekli kumaşlar üzerinedir. Yurdun köklü sanayilerinden biri olan ipekçiliğin, gereksiz bir rekabet içerisinde kalması ve bu rekabet nedeniyle kalitesinde yaşanan bozulmalara karşı yerli ipeklerin sürümünü artırmak, istenilen özellik ve kalitede ipek üretimini sağlamak amacıyla standartlaştırılması lüzumu görülmüştür. Bu maksatla ilk olarak 31 Temmuz 1936 tarihli kararname ile düzenleme yapılmıştır. 14 Temmuz 1937 tarihinde ise “İpekli Kumaş Standardı Nizamnamesi” çıkarılmıştır.

Standardizasyon çalışmalarında oldukça dikkat çekici olan bir diğer konu ise kadın hazır giyiminde çok önemli bir yer tutan ipek ve suni ipek kadın çorapları hususu olmuştur. 7 Ağustos 1937 tarihli “İpek ve Sun’i İpek Kadın Çorapları Standart Nizamnamesi” nin kabul edilmesi ile Türkiye’de ipek ve suni ipekten imal edilecek kadın çoraplarının tür ve nitelikleri detaylı olarak belirlenmiştir. Bu standardizasyonun ne kadar önemli ve gerekli olduğu dönem gazetelerinin incelenmesi sonucu anlaşılmıştır. 1937 senesinden itibaren basında, ince kadın çoraplarının çürüklüğü meselesinin fazlaca yer tuttuğu görülmüştür. Kadın ince çoraplarının niçin dayanmadığı, çorapların dayanmaması yüzünden aile ekonomisine binen yük, halkın şikâyetleri, çorap fabrikatörlerinin bu mesele ile ilgili görüşleri kaleme alınmıştır. Bu sorunların İktisat Vekâletince dikkate alınmasıyla gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Dönem kaynaklarından elde edilen verilere göre Cumhuriyet döneminde hazır giyim yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Ancak bu gelişmeye rağmen toplumun bütün kesimlerinin giyim ihtiyacına cevap verecek ölçüde geniş bir hazır giyim sanayi oluşturulamadığını da ifade etmek durumundayız. Bu dönemi, hazır giyime geçişte ara dönem olarak nitelendirebiliriz. Henüz terzilerin öneminin tam anlamıyla kaybolmadığı ancak hazır giyim de toplumsal ve iktisadi hayatta yerinin belirginleşmeye başladığı bir dönemi ifade eder. Bu anlamda 1923- 1950 yılları arası dönem gazetelerinin reklam sayfaları taranarak 100’e yakın kadın hazır giyim fabrika ve mağazası tespit edilmesi keza Cumhuriyet arşivinden yararlanarak, kadın hazır giyimi üzerine faaliyet gösteren 32 adet şirkete ulaşılması hazır giyim gelişmekte olduğunun en önemli kanıtları arasındadır.

1930’lu yıllarda köylüye ucuz elbise temini meselesine, basında oldukça fazla yer verildiği görülmektedir. Bu haberlerden, Başvekil İsmet Paşa’nın köylüye ucuz elbise temini meselesine büyük önem verdiği ve Sümerbank’tan ucuz elbise temini isteğinde bulunduğu öğrenilmiştir. Bu konuya el atan Sümerbank’ın köylü erkekler ve kadınlar için kumaş tipi belirleyerek ucuza elbise ürettiği, bu elbiselerin Sümerbank Yerli Mallar Pazarı ile satışa çıkarıldığı gibi bilgilere ulaşılmıştır. Yine köylüye ucuz elbise sağlamak üzere giyim kooperatiflerinin kurulması hususunda İktisat Vekâletinin incelemelerde bulunduğu tespit edilmiştir.

Ayakkabı hususunda basında yer alan haberler incelendiğinde ise 1937’lerde ucuz olan ayakkabı fiyatlarının, 1940 senesinden itibaren yükselmeye başladığı anlaşılmıştır. Bu durum, II. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinin pek çok alanda

olduğu gibi giyime de yansıdığını göstermektedir. Ayakkabı fiyatlarının günden güne artması üzerine Fiyat Murakabe Bürosu'nun olaya el attığı, alınan tedbirler neticesinde 1941 yılından itibaren vitrinlerde yüksek fiyatlı ayakkabıların görünmez olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıl Fiyat Murakabe Komisyonu, halk için ucuz ayakkabı teminini sağlamak üzere Ayakkabıcılar Cemiyeti ve Sümerbank Beykoz Kundura Fabrikası'ndan dört tip kadın ve erkek ayakkabı numunesi istediği bilgisi edinilmiştir. Ayrıca İktisat Vekâletince alınan kararlar Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın memur ve mektepliler, Zonguldak ve Ereğli kömür havzasındaki işçiler için de ayakkabı imal edeceği öğrenilmiştir.

Kadın hazır giyiminde önemli bir aksesuar olarak görülen şapka hususunun basındaki yansımaları da çalışmada ele alınmıştır. Bu haberler doğrultusunda Türkiye'de şapka kullanımının iyice yaygınlaştığı, şapka ithalatının 1928 ve 1929 senesinde bir önceki seneye göre % 25 arttığı, en çok ithali yapılan şapkaların erkek şapkaları olduğu aksine Avrupa'dan getirilen kadın şapkalarının git gide azaldığı anlaşılmıştır. İthal kadın şapkalarında görülen bu azalmanın, İstanbul Beyoğlu'nda açılan büyük mağazalardan kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Ankara'da mevcut bulunan kadın şapka atölyeleri, İsmet İnönü Kız Enstitüsü'nün kadın şapkacılarının yetişmesindeki rolü, İstanbul ve Ankara Şapkacıları arasındaki farklar hakkında da önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Kadın hazır giyiminde bir diğer önemli aksesuar olan eldiven hususunda, dönem basınında yer alan haberlerin incelenmesi oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bu haberlerden, eldiven sanayiinde tamamen dışa bağımlı olan Türkiye'nin zamanla ilerlemeye başladığı anlaşılmıştır. Keza 1937 senesinde memleketin deri eldiven ihtiyacını sağlayan iki eldiven fabrikasının olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca 4 Temmuz 1939 tarihinde eldiven sanayicilerinin bir araya gelerek yaptığı toplantının, ertesi günkü gazetelere yansıdığı görülmüştür. Bu haberlerden, yerli eldiven sanayinin memleketin ihtiyacını tamamen karşılayacak durumda olduğu ancak ithal eldivenlerle rekabet nedeniyle zor durumda kaldığı, yerli eldivenlerin korunması için İktisat Vekâletinden yardım istenilmesine ve eldiven kooperatifinin kurulmasına karar verildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde başarılı bir şekilde yürütülen devlet politikaları ve yasal düzenlemelerin yanı sıra birçok fabrika ve mağazaların kurulması, şirketleşme faaliyetlerinin yapılması hazır giyim yaygınlaşmaya başlamasını

sağlamıştır. Hazır giyim sanayinde bilhassa Sümerbank lokomotif görevini üstlenmiş ve Türkiye'nin dışa bağımlılığı git gide azalmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇAR, Serhat. *Bir Meslek Örgütü Olarak Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- AKAR, Hüsamettin. “Popüler Kültür ve Moda”, *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 2009, ss. 198-206.
- AKPINAR, Deniz. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Adana’da Sinaî Alanında Gelişmeler, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 124, Ocak 2022, ss. 99-115.
- AKYILDIZ, Ali. *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- ANTKOÇ, Seyhan. *Türkiye’de Açılan Moda Tasarımı Eğitimi Kursları ve Hazır Giyim Sektörüne Yansıması*, (Yüksek Lisans Tezi), Işık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- ARABACI, Hülya ve Kenan SAATÇIOĞLU. “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Şapkanın Değişim Serüveni”, *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 6, 2021, ss. 260-280.
- ARISOY, İbrahim. “Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 1, 2005, ss. 45-68.
- ARITAN, Özlem. *Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri – Sümerbank Kit Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2004.
- ASİLİSKENDER, Burak. “Cumhuriyet Sonrası Kalkınma Hareketi Olarak Sanayileşme ve Mekânsal Değişim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.7, S. 13, 2009, ss.153-169.
- Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri I-III* (Açıklamalı Dizin İle), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.
- AVCIOĞLU, Doğan. *Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.
- AYAN, Ebubekir. “Türkiye’nin İlk Kalkınma Bankası: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Faaliyet Hayatının Eleştirel Analizi”, *History Studies*, C. 13, S. 3, 2021, ss.727-750.
- AYDIN, Mehmet K. Millî Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.29, S. 1, 2019, ss. 413- 428.
- AYDIN, Nida. *Vakko Ve Moda Fotoğrafçılığı İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2017.
- AYTAÇ, Ahmet. “Osmanlı Dönemi’nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 13, 2015, ss. 1-11.
- AYTEMUR, Janset Ö. *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010.
- BADEMCI, İlknur. *Cumhuriyet Döneminin Gelişim Sürecinde Vakko’nun Yeri Ve Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- BELEN, Nezahat ve Nurcan KUTLU. “Sürdürülebilir Bir Tasarım Kültürünün İzinde: İpek”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.10, S.2, ss. 62-82.
- BENGİSU, Zelal B. “Türkiye’de Uygulanan Kambiyo Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi”, *Türkiye’de Para ve Kur Politikası*, Ed: Y. Aydın, 2016, ss. 103-123.

- BİGAT, Büşra. *Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2017.
- BİKE SAĞDUYU, Gürdal. *Osmanlı'da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu [1860-1925]*, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2013.
- BİKE SAĞDUYU, Gürdal. "Modernleşme Sürecinde Osmanlı'da Terzilik ve Terzilik Eğitimine Yönelik İlk Hareketler", *XIII. Uluslararası İzmir Tekstil ve Hazır Giyim Sempozyumu*, 2- 5 Nisan, İzmir 2014, ss. 176-179.
- BİKE SAĞDUYU, Gürdal. "Osmanlı'da Erkek Giyiminin Modernleşme Süreci", *Yedi: Sanat, Tasarım Ve Bilim Dergisi*, S. 17, Kış 2017, ss. 39- 49.
- BİLGE, Huzeyfe. "Şemsettin Sami'nin Osmanlıca Kadın ve Çocuk Gazetesi: Aile", *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, ss. 55-64.
- BİLGİN, Sıdıka. "Moda ve Giyim", *Anadolu Sanat Dergisi*, C. 12, S.2, Şubat 2002, ss. 16-27.
- BORATAV, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- BOYACIOĞLU, Didem. *Osmanlı Fabrika Yapılarının Kentsel ve Mimari Analizi*, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- BOYKOY, Seher. "1908-1923 Sürecinde Bursa'da Koza Üreticiliği Ve İpekli Dokumacılık Sektörü", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 24, 2013, ss. 19-44.
- BOYKOY, Seher. "Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi", *Prusia'dan Bursa'ya*, Haz. Erdoğan Bilenser, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, ss. 221-352.
- BUKARLI, Edip. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadın Kıyafetinin Dönüşümü, *Electronic Turkish Studies*, C. 12, S.1, 2017, ss. 55- 78.
- COŞAR, Nevin. "Cumhuriyet Türkiye'sinde İktisadi Terbiye: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 8, 1995, ss. 71-91.
- ÇAKICI, Derya. "Atatürk Dönemi Yerli Malı Kullanımı ve Milli Tasarruf Çabalarında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Yeri ve Faaliyetleri (1929-1938)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2023, ss. 2339-2373.
- ÇAKICI, Mustafa. *Osmanlı Sanayileşme Çabalarında Bursa İpek Fabrikası Örneği (1851-1873)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- ÇANAK, Erdem. "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek:1930-1931 Gezisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y.4, S. 23, Mart 2016, ss. 128-178.
- DAL, Vedat ve Muazzez GÜRPINAR. "Hazır Giyim Sanayinde Hızlı Moda Kavramı ve Bir Model Önerisi", İstanbul Sanayi Odası, 2010.
- DEMİR, Mine. "Osmanlı Kadınları Arasında Modanın Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Biçki- Dikiş", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Aralık 2016, ss. 71-90.
- DEMİR, Mine. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Eğitiminde Biçki Dikişin Yeri (1908-1952)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2017.
- DEMİREL, Özge. "Osmanlı Basınında Kadın Temsili: Hanımlara Mahsus Gazete Üzerinden Bir Değerlendirme", *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, 2020, ss. 241-264.
- DOĞAN, Hulusi ve Volkan AKTAN. "Tarihten Sanata ve Turizme Bir Kültür Hazinesi: Gaffur'un Pijaması ve Sümerbank Basma Fabrikası Desenleri", 2017, ss. 4-5.

- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin. “Şemsettin Sami’nin Kaleminden Kadınlar”, *International Journal of Social Sciences*, C. 6, S. 12, Temmuz 2018, ss. 221-239.
- DÖNMEZ, Gülten. “Cumhuriyet Dönemi İşçi Yerleşkeleri Ve Lojman Alanlarının Kente Olan Etkileri: Bursa Örneği”, *Parasoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C. 15, S. 1, 2019, ss. 55- 76.
- DURSUN, Filiz. “Basındaki Yansımaları ile Geleneksel Terzilik Mesleği”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 8, 2022, ss. 1056-1069.
- EMEKCİ, Cennet. *Kozahane Ve İpek Fabrikaları Üzerine Bir Araştırma: Edirne Kozahane Restorasyonu*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 2011.
- ERDOĞAN, Abdullah ve H. Zeki KAPCI. “ II. Dünya Savaşı Sürecinde Sümerbank”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 32, S. 45, 2018, ss. 83-108.
- ERDUĞAN, Tuğba. *Türkiye’nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılabı*, (Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın, 2019.
- EREN, Ali Asgar. *Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar (1935-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- EROĞLU, Hamza. “Atatürk ve Devletçilik”, *Belleten*, C. 49, S. 194, 1985, ss. 357- 372.
- ERTÜRK, Nevra ve Nuran K. PİLEHVARİAN. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Fabrika-i Hümayûnlar”, *Sigma Dergisi Özel Sayı*, S. 1, 2008, ss. 15-25.
- ESİ, Bestem. “Türk Tekstil Endüstrisi ve Gelişimi”, *Journal of Awareness*, 2 (Special), 2017, ss. 643-663.
- EVSİLE, Mehmet. “Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950)”, *History Studies*, C. 10, S. 8, 2018, ss. 109-119.
- FAROQHI, Suraiya. *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- GEORGEN, François. “Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzyılında Ankara’nın Gelişimi”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Ed: P. Dumont – F. Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 99-115.
- GOLOĞLU, Mahmut. *Devrimler ve Tepkileri (1924- 1930)*, Başnur Matbaası, Ankara 1972.
- GÖKATALAY, Semih. *The Political Economy of Corporations in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic (1908–1929)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2015.
- GÜLCÜ, Erdinç ve Samiye TUNÇ. Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, 2012, ss. 155- 176.
- GÜMRAH, Edanur. *Hazır Giyimin Gerçekleşme Süreci ve Mesleki Eğitimin Sektöre Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir 2017.
- GÜNAY, Durmuş. “Sanayi ve Sanayi Tarihi”, *Mimar ve Mühendis Dergisi*, S. 31, Ocak 2002, ss. 8-14.
- GÜNEŞ, Günver. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi*, Ankara 2007, ss. 950- 971.
- GÜRAN, Tevfik. “Feshane”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 426- 427.

- GÜRCAN YARDIMCI, Kevser. “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, C: 2, S.1, Ağustos 2016, ss. 219-241.
- HAKKO, Vitali. *Hayatım Vakko*, 3. Baskı, Orkide Matbaacılık, İstanbul, 2004.
- HİMAM, F. Dilek ve Elif TEKCAN. Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 20, 2014, ss. 221- 254.
- İŞİK, Esra. “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı: Ev Kadın Dergisi Örneği”, *Folklor/ Edebiyat*, C. 27, S. 2 (106-ek), 2021, ss. 211- 228.
- İLKİN, Akın. “Türkiye’de Sanayi Politikası”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 30, S. 1-4, 2012, ss. 377- 423.
- İLYAS, Ahmet. “ Erken Cumhuriyet’te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929)” , *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 2021, ss. 645-660.
- İMRE, Meryem ve Kevser GÜRCAN AKBAŞ. “Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Örneklerle Osmanlı Dönemi Kadın Ayakkabı Tasarımları Üzerine Tespitler” , *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, 2020, ss. 73-89.
- İNALCIK, Halil. *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- İNALCIK, Halil. “İpek- Osmanlı Devleti”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, ss. 362-365.
- İNAN, Afet. *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- İNAN, Afet. *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- İNANOĞLU, Türker. *En Güzel Köy Kanlıca*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- İSTANBUL TİCARET ODASI, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012
- İVRENDİ, Mehmet, İsmail AKBAL ve Murat CANITEZİ. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005 (13), ss. 237-257.
- İZBİRAK, Reşat. “Bünyan Çevresinde Jeomorfoloji Gözlemleri ve Bünyan Kasabası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, 1949, ss. 387- 423.
- KARAMAN, Mehmet Ali. *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Askeri Matbuatı ve Siyasi Hayattaki Rolü*, (Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2014.
- KAHRAMAN, Serpil. (1929- 1939) *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- KANSU, Mazhar M. *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- KARABULUT, Sezen ve Umut KARABULUT. “Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ’ın Kuruluşu (1936-1939)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1, 2016, ss. 67-78.
- KARAKIŞLA, Yavuz S. *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869- 1923)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARAL, Enver Z. *Osmanlı Tarihi- Islahat Fermanı Devri (1856- 1861)*, C. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

- KARAL, Enver Z. *Osmanlı Tarihi- Islahat Fermanı Devri (1861- 1876)*, C. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KARAL, Enver Z. *Osmanlı Tarihi- Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876- 1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- KASALAK, Kadir. “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, Aralık 2012, ss. 65-79.
- KAYA KUŞTEMİR, Sibel ve Nurgün OKTİK. “Osmanlı’nın Son Dönemi’nde Sanayileşme ve Modernleşme: Beykoz Örneği”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 36, Güz 2022, ss. 697-727.
- KELEŞ, Sema. *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Rize Ekonomisinde Dokumacılık*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- KILIÇ, Neslihan. “Batı Kültürünün Osmanlı Toplumuna Taşınmasında Önemli Bir Unsur Olarak Kadın Dergileri”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 3, 2020, ss. 707-726.
- KILIÇ, Selami. “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 4, S. 16, 1995, ss. 529- 547.
- KIRLI, Engin. “19. Asır Ortalarında Zeytinburnu- Bakırköy Bölgesinin Osmanlı Sanayiindeki Yeri ve Önemi”, *V. Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2018, ss. 739-766.
- KOCAKAYA, Ayşe H. “Osmanlı Devleti Döneminde Reklamcılık Anlayışı ve 1908- 1909 Tanin Gazetesi Örneği”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, S. 1, 2016, ss. 119-148.
- KOÇ, İ. Ceyhan. “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, 2000, ss. 145-167.
- KOLAY, Arif. “Hereke Fabrikasının Kuruluşu Vahdettin Engin”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.74, 2022, ss. 379-382.
- KORALTÜRK, Murat. *Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi (1880-1952)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza. “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı’da Sinemacılığın Şirketleşme Tezahürleri: Şark İttihad Sinema ve Tiyatro Osmanlı Anonim Şirketi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 13, 2018, ss. 95-114.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza. “II. Meşrutiyet Sonrasında Kadın Hazır Giyiminde Şirketleşme Tezahürleri”, *Kadın Kaleminden Kadın Algısı 1*, Ed: J. Öztürk - O. Özkaya Duman, Gece Akademisi, Ankara 2018, ss. 207- 237.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza. “Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)”, *History Studies*, C. 10, S. 8, 2018, ss. 143- 176.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza. “Erken Cumhuriyet Döneminde İz Bırakan Bir Yardım Şirketi: Malûl Gaziler Pazarı Türk Anonim Şirketi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.35, S. 2, 2020, ss. 577-602.
- KURU, Songül ve Candan PAKSOY. “Anadolu’da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü”, 2015, ss. 821-836.
- KURUÇ, Bilsay. *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, 1987.
- KÜÇÜKERMEN, Önder. *Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

- MEMİŞ, Şefik. “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yerli Üretimi Teşvik Politikası Olarak İmtiyazlar”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 41, S. 2, 2019, ss. 453-472.
- MEZKİT SABAN, Gülperi. “Erken Cumhuriyet Döneminde Gazete Müsabakaları Ve Reklamlarında Oluşturulmak İstenen Modern Kadın İdeali”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 25, S. 1, 2021, ss. 1-14.
- ÖNSOY, Rıfat. “ Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”, *Belleten*, C. 47, S. 185, 1983, ss. 195- 236.
- ÖNSOY, Rıfat. “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839- 1876”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 1984, ss. 5-12.
- ÖZCAN, Nezahat. “Atatürk’ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 57, 2003, ss. 1277-1289.
- ÖZÇAYLAK, Aysu. *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Yerli Malı Politikaları ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2016.
- ÖZÇELİK, Özer ve Güner TUNCER. “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, 2007, ss. 253-266.
- ÖZDEMİR, Kamuran. *Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.
- ÖZDEMİR, Melda. “ Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.20, 2007, ss. 66-82.
- ÖZEKEN, Ahmet A. “Sanayi Tesis Yerleri Problemi ve Türkiye'nin Sınâî Kalkınmasında Tesis Yeri Davası”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 3, S. 3-4, 1942, ss. 344- 370.
- ÖZTÜRK, Nazif. "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", *Vakıflar Dergisi*, S. 21, 1990, ss. 23-80.
- ÖZYURT, Hasan. “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933- 1938)”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, C. 19, S. 1, 1981, ss. 119- 148.
- PAMUK, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- POLATOĞLU, M. Gökhan. “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, *Atatürk Dergisi*, C. 6, S. 1, 2017, ss. 55- 87.
- POLATOĞLU, M. Gökhan ve İsmail EYYÜPOĞLU. “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi (1923-1938)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24, 2020, ss. 351-369.
- SARIÇOBAN, Gülay. “Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 44, 2020, ss. 222-236.
- SAYIM, Ferdi. “Birinci İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin Ekonomi Politikalarına Etkisi (1923-1930)”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C. 6, S. 39, 2020, ss. 2721-2730.
- SEMİZ, Yaşar ve Güngör TOPLU. “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, 2019, ss. 29-59.
- SEMİZ, Yaşar ve Güngör TOPLU. “Sümerbank Ereğli Pamuklu Dokuma Fabrikası (1934-1997)” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 57, 2023, ss. 85-112.

- SERTER, Yelda T. “Bir Milli Ahlak İlkesi Olarak Yerli Malı Kullanımı ve Yerli Malı Sergileri (1929- 1940)”, *History Studies*, C. 13, S. 5, Ekim 2021, ss. 1629-1645.
- SESİZ, Nürşen. *Moda Endüstrisinde Türk Tasarımcı Markaları ve Stil Analizleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya, 2018.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, 2009, ss. 53-69.
- SEZER, İbrahim. “Kültür Turizmi Olanaklarının Değerlendirilmesi: Şebinkarahisar İlçesi Örneği/ Evaluation of Culture Tourism Facilities: Şebinkarahisar Town Example”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 59, 2018, ss. 37-60.
- SIRIM, Veli. “Kula Mensucat Fabrikası’nın Kula İktisadi Tarihindeki Yeri”, *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 1, 2023, ss. 68-80.
- SIRMA, İbrahim. “Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, 2011, ss.117-136.
- SIRMA, Şenol. “Türkiye’de Sıtma Mücadelesinin İşçileşme Üzerinde Etkisi: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Örneği”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 11, S. 30, 2022, ss. 196-216.
- SOYSALDI, Ahsen, Ebru ÇATALKAYA GÖK ve Hakan SARIKAYA. “Başbakanlık Osmanlı Arşivi 19. Yy da İzmit Çuha Fabrikasında Üretilen Tekstil Ürünlerine Ait Satış Belgeleri”, *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi / Sanat Etkinlikleri*, 4-6 Mayıs, Konya 2017. ss.17-24.
- SÜZGÜN, Gökçe. “Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonomi Alanındaki Devrimler Ve Atatürk’ün Bursa Gezileri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 97, Ekim 2019, ss. 409- 431.
- ŞAHİN, Ahsen. *Osmanlı Devleti’nde Başlık Olarak Fesin Kullanımı ve Feshane-i Amire (1829-1850)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019.
- ŞEFTALİCİ, H. Sonay. *Terziden Tasarımcıya*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- SENSOY, F. “Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 09, 2018, ss. 239-279.
- ŞUMNU, Umut ve Begüm ULUYURT, Ankara’nın Kentsel Yaşamına İz Bırakmış Bir Mekân: Vakko Kızılay Mağazası, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1, 2019, ss. 175- 195.
- TAŞTEKİN, Ali. “İstanbul’da Hazır Giyim İhracatına Yönelik Üretim Yapan İşletmelerin Covid-19 Pandemisi Nedeniyle Ortaya Çıkan Üretim ve Tedarik Sorunlarının İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 23, Eylül-Ekim 2021, ss. 116- 138.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN. *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, İkinci Cilt, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- TEZCAN, Hülya. “Fes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 415-416.
- TEZCAN, Hülya. *Sarayın Terzisi: M.Palma - D.Lena - P.Parma*, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- TEZEL, Yahya S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923- 1950)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TOPRAK, Zafer. *Türkiye’de Milli İktisat 1908- 1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

- UTKUGÜN, Ceren ve Şaban ORTAK. “1939-1945 Yılları Arasında Halkın Sosyo-Ekonomik Düzeyini İyileştirmeye Yönelik Bir Çözüm: Köylü Tipi Ve Halk Tipi Elbise Uygulamaları”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.5, S.9, 2018, ss. 22-44.
- UZUN, Ahmet. “İslimye Çuka Fabrikası”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 21-22, Ekim 1999 – Mart 2000, ss. 77-84.
- YARDIMCI, Mehmet E. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Özel Teşebbüslere Sağlanan Devlet Destekleri: Karamürsel Çuka, Şayak ve Fes Fabrikası Örneği”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 12, Nisan 2016, ss. 410-418.
- YARDIMCI, Mehmet E., Sema YILMAZ GENÇ ve Duygu SÜLOĞLU. “Osmanlı Devleti’nde Reklamın Tarihsel Gelişimi Ve Ekonomiye İlk Yansımaları”. *Sosyal Bilimler Metinleri*, S. 1, 2017, ss. 86-104.
- YAY, Turan. “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan Devralınan Miras”, *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, C.3, S.1, 2019, ss.77-113.
- YELLİCE, Gürhan. Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kadınına Modernleştirme Girişimleri, Türk ve Dünya Basını (1926-1934), *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, C. 16, S. 24, 2018, ss. 321- 368.
- YENİTUNA, Burak. Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Rolü (1930-1935), *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.2, S. 3, Mart 2014, ss. 62- 89.
- YILDIRIM, Mehmet Ali. “Osmanlı’da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması” *Electronic Turkish Studies*, C. 8, S. 5, 2013, ss. 577-594.
- YILDIRIM, V. Emre. “1933 Yılında Âli İktisat Meclisi’nin Sanayi Raporu ve Sümerbank’ın Kurulması”, *Turkish Studies*, C. 9, S. 7, 2014, ss. 561- 575.
- YILDIZ ÖZLÜ, Zeynep. “Gaziantep’in 1923-1938 Yılları Arasında Ekonomik ve Bayındırlık Alanındaki Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, 2017, ss. 330- 342.
- YILMAZ, Celali. *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- YILMAZ, Ela. “Osmanlı Topraklarında Uluslararası Bir Kuruluş: Orosdi- Back ve Adana Mağazası”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2022, ss. 28- 44.
- YILMAZ, Koray R. “Geç Kapitalist Gelişme Bağlamında Osmanlı’da Şirketler”. *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2018, ss. 27-49.
- YİĞİT, Ahmet. “Edirne’de Asâkir-i Mansûre İçin Fes Üretimi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Sonbahar 2014, ss. 129-150.
- YURT, Dilek. “Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği”, *The Journal of Social Science*, C. 4, S. 8, 2020, ss. 605-616.
- YURTOĞLU, Nadir. “Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk (1923-1938)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 39, S. 68, 2020, ss. 513- 552.
- YURTOĞLU, Nadir. “İnönü Dönemi’nde Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, 2020, ss. 1830-1858.
- YÜCEKAYA, Hüsnü. “Kayseri Şer’iyye Sicillerindeki Örneklerle Göre Osmanlı Dokuma İmalatçılığında Ön Sanayileşme”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Yaz 2009, ss. 87-92.
- YÜCEKAYA, Hüsnü. “Osmanlı İpek Üreticiliğinin İthal İpek Karşısındaki Durumu Problemi”, *Electronic Turkish Studies*, C. 13, S. 24, Sonbahar 2018, ss. 339-349.

YÜCEL, T. Fikret. *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), Ankara 2015.
YÜZBAŞI, Esin. *Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980)*, (Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2019.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA, A.DVN.MKL. (Bâb-ı Âsâfi Divan-ı Hümayun Mukavele Kısım), 49/19, H. 18 Rabiulevvel 1328.
BOA, A.DVN.MKL., 52/1, H. 16 Recep 1329.
BOA, A. DVN.MKL., 56/37, H. 01 Safer 1332.
BOA, A.DVN.MKL., 58/5, H. 8 Recep 1332.
BOA, A. DVN.MKL., 59/67, H. 8 Zilhicce 1332.
BOA, A.DVN.MKL., 60/22, H. 29 Cemaziyelevvel 1333.
BOA, A.DVN.MKL., 62/25, H. 27 Recep 1335.
BOA, A.DVN.MKL., 63/5, H. 8 Şevval 1335.
BOA, A.DVN.MKL., 64/8, H. 7 Rabiulevvel 1336.
BOA, A.MKT.MVL. (Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı), 102/20, H. 05 Rabiulevvel 1275.
BOA, BEO. (Bab-ı Âlî Evrak Odası Evrakı), 3705/277805, H. 6 Safer 1328.
BOA, BEO., 3878/ 290791, H. 9 Rabiulahir 1329.
BOA, BEO., 4015/301060, H. 24 Rabiulevvel 1330.
BOA, BEO., 4052/303852, H. 1 Recep 1330.
BOA, BEO., 4241/ 318014, H. 20 Muharrem 1332.
BOA, BEO., 4285/321323, H. 22 Cemazeyilahir1332.
BOA, BEO., 4360/326960, H. 3 Şaban 1333.
BOA, BEO., 4498/337304, H. 18 Rabiulevvel 1336.
BOA, C.ML. (Cevdet Maliye), 2/91, H. 11 Cemazeyilevvel 1253.
BOA, D.DRB.İ. (Bab-ı Defteri Darphâne Darphâne-i Âmire İrade), 4/2, H. 9 Muharrem 1255.
BOA, D.DRB.İ., 13/18, H. 24 Safer 1262.
BOA, İ.DUİT. (İrade Dosya Usulü), 120/43, H. 15 Cemaziyelahir 1335.
BOA, İ.MMS. (İrade Meclis-i Mahsus), 149/11, H. 19 Rabiulevvel 1330.
BOA, İ.MMS., 197/28, H. 1 Şaban 1333.
BOA, MV. (Meclis-i Vükelâ Mazbataları), 227 /113, H. 23 Cemazeyilevvel 1330.
BOA, MV., 227/133, H. 9 Cemaziyelahir 1330.
BOA, MV. 247/17, H. 2 Cemaziyelahir 1335.
BOA, MV., 247/26, H. 19 Cemaziyelahir 1335.
BOA, MV., 248/12, H. 21 Zilkade 1335.
BOA, MV., 248/69, H. 11 Rabiüyülevvel 1336.
BOA, ŞD. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şûra-yı Devlet Evrakı), 1260/8, H. 27 Rabiulevvel 1337.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri

BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 76-478-12, 14 Haziran 1946.
BCA, 30-10-0-0/ 67-447-5, 13 Temmuz 1939.
BCA, 30-10-0-0/ 171-188-18, 22 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-1/ 10-36-4, 27 Temmuz 1924.
BCA, 30-18-1-1/ 11-50-9, 19 Ekim 1924.
BCA, 30-18-1-1/ 11- 53- 8, 12 Ocak 1924.
BCA, 30-18-1-1/ 11-51-3, 20 Ekim 1924.
BCA, 30-18-1-1/ 12-60-8, 7 Aralık 1924.

BCA, 30-18-1-1/ 14-38-14, 14 Haziran 1925.
BCA, 30-18-1-1/ 14-46-2, 19 Temmuz 1925.
BCA, 30-18-1-1/ 16-65-20, 18 Ekim 1925.
BCA, 30-18-1-1/ 17-89-18, 2 Şubat 1926.
BCA, 30-18-1-1/ 18-14-17, 21 Şubat 1926.
BCA, 30-18-1-1/ 19-30-5, 9 Mayıs 1926.
BCA, 30-18-1-1/ 19-37-10, 30 Mayıs 1926.
BCA, 30-18-1-1/ 22-79-18, 26 Aralık 1926.
BCA, 30-18-1-1/ 24-24-18, 24 Nisan 1927.
BCA, 30-18-1-1/ 25-43-3, 13 Temmuz 1927.
BCA, 30-18-1-1/ 26-66-14, 4 Aralık 1927.
BCA, 30-18-1-1/ 27-83-17, 26 Şubat 1928.
BCA, 30-18-1-1/ 27-85-6, 4 Mart 1928.
BCA, 30-18-1-2/ 5-45-17, 12 Eylül 1929.
BCA, 30-18-1-2/ 13-59-10, 3 Eylül 1930.
BCA, 30-18-1-2/ 19-21-4, 25 Mart 1931.
BCA, 30-18-1-2/ 29-46-4, 9 Haziran 1932.
BCA, 30-18-1-2/35-26-11, 16 Nisan 1933.
BCA, 30-18-1-2/ 38-51-14, 15 Temmuz 1933.
BCA, 30-18-1-2/ 46-45-15, 26 Haziran 1934.
BCA, 30-18-1-2/ 47-53-5, 19 Temmuz 1934.
BCA, 30-18-1-2/ 47-58-19, 27 Ağustos 1934.
BCA, 30-18-1-2/ 49-77-14, 17 Kasım 1934.
BCA, 30-18-1-2/ 49-79-7, 22 Kasım 1934.
BCA, 30-18-1-2/ 55-48-14, 10 Haziran 1935.
BCA, 30-18-1-2/ 57-63-6, 27 Temmuz 1935.
BCA, 30-18-1-2/ 59-87-10, 18 Kasım 1935.
BCA, 30-18-1-2/ 60-91-6, 29 Kasım 1935.
BCA, 30-18-1-2/ 60-91-11, 29 Kasım 1935.
BCA, 30-18-1-2/ 63-25-06, 3 Nisan 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 63-28-9, 13 Nisan 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 64-35-11, 5 Mayıs 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 65-44-8, 27 Mayıs 1936.
BCA, 30-18-1-2/65-44-9, 27 Mayıs 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 66-56-1, 29 Haziran 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 66-57-9, 3 Temmuz 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 66-60-1, 11 Temmuz 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 67-65-17, 31 Temmuz 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 67-69-8, 17 Ağustos 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 68-72-19, 31 Ağustos 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 68-72-20, 31 Ağustos 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 68-78-5, 26 Eylül 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 69-83-17, 22 Ekim 1936.
BCA, 30-18-1-2/ 71-4-2, 14 Ocak 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 71-5-9, 23 Ocak 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 71-6-2, 26 Ocak 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 72-14-14, 26 Şubat 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 72-19-14, 17 Mart 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 72-19-15, 17 Mart 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 73-26-6, 1 Nisan 1937.

BCA, 30-18-1-2/ 76-58-18, 23 Haziran 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 76-59-7, 23 Haziran 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 77-61-6, 29 Haziran 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 77-65-10, 14 Temmuz 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 77-66-14, 19 Temmuz 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 78-71-1, 7 Ağustos 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 78-79-9, 16 Eylül 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 80-100-7, 9 Aralık 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 80-99-14, 10 Aralık 1937.
BCA, 30-18-1-2/ 82-27-19, 7 Nisan 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-41-17, 13 Mayıs 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-45-11, 25 Mayıs 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-46-20, 28 Mayıs 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-52-16, 15 Haziran 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-53-12, 18 Haziran 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-56-3, 23 Haziran 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 83-57-18, 23 Haziran 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 84-64-10, 14 Temmuz 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 84-67-15, 20 Temmuz 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 84-69-12, 28 Temmuz 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 84-69-13, 28 Temmuz 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 84-85-7, 24 Eylül 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 85-98-3, 15 Kasım 1938.
BCA, 30-18-1-2/ 85-111-4, 6 Ocak 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 85-113-8, 6 Ocak 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 85-120-20, 15 Şubat 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 86-16-16, 27 Şubat 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 86-20-02, 6 Mart 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 87-44-5, 18 Mayıs 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 88-75-08, 31 Temmuz 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 88-77-9, 5 Ağustos 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 88-85-5, 4 Eylül 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 88-88-4, 7 Eylül 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 89-120-19, 23 Aralık 1939.
BCA, 30-18-1-2/ 89-123-14, 8 Ocak 1940.
BCA, 30-18-1-2/90-26-19, 19 Mart 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 90-32-19, 3 Nisan 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 90-36-7, 15 Nisan 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 91-68-8, 17 Temmuz 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 92-92-2, 21 Eylül 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 93-111-19, 4 Aralık 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 93-117-11, 24 Aralık 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 93-117-14, 24 Aralık 1940.
BCA, 30-18-1-2/ 93-127-14, 28 Ocak 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 93-128-3, 30 Ocak 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 94-15-1, 1 Mart 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 94-17-5, 1 Mart 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 94-26-5, 27 Mart 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 94-32-10, 17 Nisan 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 94-33-13, 14 Nisan 1941.

BCA, 30-18-1-2/ 95-45-6, 26 Mayıs 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 95-50-1, 13 Haziran 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 95-69-6, 7 Ağustos 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-73-19, 21 Ağustos 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-75-5, 25 Ağustos 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-78-2, 3 Eylül 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-79-13, 11 Eylül 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-82-1, 22 Eylül 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-82-7, 27 Eylül 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-92-16, 13 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-93-3, 13 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-94-16, 16 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-95-10, 16 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 96-97-17, 27 Kasım 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 97-101-12, 18 Aralık 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 97-102-2, 18 Aralık 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 97-102-5, 18 Aralık 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 97-106-7, 24 Aralık 1941.
BCA, 30-18-1-2/ 97-110-1, 17 Ocak 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-110-16, 17 Ocak 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-113-14, 31 Ocak 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-115-10, 9 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-115-13, 9 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-115-15, 9 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-115-17, 9 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-117-2, 14 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-118-5, 14 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-120-14, 23 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-121-4, 25 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-122-5, 25 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-121-6, 25 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-121-7, 25 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-121-8, 25 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-122-9, 26 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-122-11, 26 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-122-12, 26 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-122-13, 26 Şubat 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-124-9, 2 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-125-17, 4 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-125-19, 4 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-27-17, 7 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-128-20, 16 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-129-8, 18 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-129-9, 18 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 97-129-10, 18 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-26-3, 27 Mart 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-27-14, 7 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-27-15, 7 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-27-16, 7 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-27-18, 7 Nisan 1942.

BCA, 30-18-1-2/ 98-27-19, 7 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-30-5, 13 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-31-1, 16 Nisan 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-37-4, 5 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-2, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-3, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-4, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-6, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-18, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-45-19, 25 Mayıs 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-47-8, 2 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-47-7, 2 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-49-11, 5 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-49-18, 5 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-49-19, 5 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-50-1, 5 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-51-20, 16 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-52-1, 16 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-54-4, 23 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-54-9, 24 Haziran 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-58-10, 8 Temmuz 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-59-19, 8 Temmuz 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-65-1, 20 Temmuz 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-66-3, 30 Temmuz 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-70-2, 4 Ağustos 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-74-1, 11 Ağustos 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-74-2, 11 Ağustos 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-74-4, 11 Ağustos 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 99-79-14, 27 Ağustos 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 100-84-7, 21 Eylül 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 100-89-10, 10 Ekim 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 98-51-19, 16 Kasım 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 100-94-14, 16 Kasım 1942.
BCA, 30-18-1-2/ 101-25-10, 17 Nisan 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 101-33-7, 12 Mayıs 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 102-37-11, 25 Mayıs 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 102-52-11, 12 Temmuz 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 102-53-17, 16 Temmuz 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 102-65-14, 8 Eylül 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 103-68-17, 11 Eylül 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 103-69-20, 18 Eylül 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 103-72-8, 25 Eylül 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 103-74-18, 11 Ekim 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 103-81-1, 26 Ekim 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 104-2-9, 22 Kasım 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 104-3-28, 3 Aralık 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 104-4-30, 22 Aralık 1943.
BCA, 30-18-1-2/ 104-14-2, 28 Şubat 1944.
BCA, 30-18-1-2/ 105-32-11, 24 Mayıs 1944.
BCA, 30-18-1-2/ 106-55-13, 29 Temmuz 1944.

BCA, 30-18-1-2/ 106-56-5, 3 Ağustos 1944.
BCA, 30-18-1-2/ 106-64-4, 12 Eylül 1944.
BCA, 30-18-1-2/ 106-74-18, 27 Ekim 1944.
BCA, 30-18-1-2/ 107-94-18, 18 Ocak 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 107-96-2, 2 Şubat 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 107- 105-10, 17 Mart 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 107-109-4, 2 Nisan 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 108-25-19, 4 Mayıs 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 109-55-2, 6 Eylül 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 109-68-16, 22 Kasım 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 109-70-5, 5 Aralık 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 109-75-6, 24 Aralık 1945.
BCA, 30-18-1-2/ 110-10-6, 6 Şubat 1946.
BCA, 30-18-1-2/ 110-20-19, 18 Mart 1946.
BCA, 30-18-1-2/ 113-12-16, 20 Şubat 1947.
BCA, 30-18-1-2/ 114-44-17, 26 Haziran 1947.
BCA, 30-18-1-2/ 114-53-5, 24 Temmuz 1947.
BCA, 30-18-1-2/ 115-71-13, 13 Kasım 1947.
BCA, 30-18-1-2/ 115-87-20, 30 Ocak 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 116-21-3, 13 Mart 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 116-26-15, 14 Nisan 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 116-39-5, 2 Haziran 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 116-45-15, 23 Haziran 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 117-67-18, 28 Ekim 1948.
BCA, 30-18-1-2/ 118-98-6, 15 Şubat 1949.
BCA, 30-18-1-2/ 119-26-10, 6 Nisan 1949.
BCA, 30-18-1-2/ 119-41-10, 28 Mayıs 1949.
BCA, 30-18-1-2/ 120-61-11, 18 Ağustos 1949.
BCA, 30-18-1-2/ 121-92-16, 26 Aralık 1949.
BCA, 30-18-1-2/ 121-106-7, 11 Şubat 1950.
BCA, 30-18-1-2/ 122-23-2, 10 Mart 1950.
BCA, 30-18-1-2/ 123-78-12, 10 Ekim 1950.
BCA, 30-18-1-2/ 151-64-10, 23 Aralık 1958.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) Belgeleri

TDA, Fon Kodu: 501, Yer No: 34174-133306-3, 12 Ağustos 1946.
TDA, 501/ 34218-134182-2, 29 Mart 1946.
TDA, 501/ 34218-134187-1, 8 Şubat 1952.
TDA, 501/ 34245-134294-2, 14 Mart 1946.
TDA, 501/ 34245-134294-1, 14 Aralık 1951.

Resmi Yayınlar ve Dergiler

“Şapka İktisası Hakkında Kanun”, Kanun No: 671, Resmi Gazete, 28 Kasım 1925, Sayı: 230, s. 691.
“Gümrük Tarifesi Kanunu”, Kanun No: 1499, Resmi Gazete, 1 Temmuz 1929, Sayı: 1230, ss. 7753- 7761.
“Kat’i ticaret muahedeleri akdi için müzakereye başlanmış veya başlanacak devletlerle muvakkat ticarî itilâflar akdine dair kanun”, Kanun No: 1679, Resmi Gazete, 10 Haziran 1930, Sayı:1516, s. 9040.
“Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi aktetmiyen devletler ülkesinden Türkiye’ye yapılacak ithalâta memnuiyetler veyahut tahdit veyahut takyitler tatbikına dair kanun”, Kanun No: 1873, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1931, Sayı: 1861, s. 692.

- “Sümerbank Kanunu”, Kanun No: 2262, Resmi Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı:2424,ss. 2676- 2678.
- “Sinaî Müesseselerde Vergiye Tabi Mamulâtın Satış Kıymeti Yekûnundan Yapılacak İptidai Maddeler Tenzilatı Hakkında Kararname”, Kararname No: 915, Resmi Gazete, 2 Temmuz 1934, Sayı: 2741, ss. 4077- 4078.
- “İptidai Maddeler Tenzilâtına Ait Cetvelin 7 nci Dokuma Sanayii Grubunun 22. Sıra Numarasında Yazılı “Kefenlik” kelimesinin “Gömlek” Olarak Düzeltilmesine Dair Kararname”, Kararname No: 1557, Resmi Gazete, 26 Kasım 1934, Sayı: 2864, s. 4495.
- “İptidai Madde Tenzilat Nispetleri Hakkında Kararname”, Kararname No: 3543, Resmi Gazete, 25 Kasım 1935, Sayı: 3165, ss. 5803- 5804.
- “Maliye Vekâletinin İbtidai Maddeler Tenzilat Cetvelinin Tetkik Edilerek Yeniden Onaylanması Dair Kararname”, Kararname No: 4917, Resmi Gazete, 15 Temmuz 1936, Sayı: 3356, ss. 6957-6959.
- “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Kararname No: 5113, Resmi Gazete, 14 Ağustos 1936, Sayı: 3382, ss. 7057- 7058.
- “İktisat Vekâleti ile Müşterek Hazırlanan Muamele Vergisi Kanunu’nun 5 inci Maddesinin A Fıkrasına Göre İbtidai Maddeler Tenzilat Nispetlerini Gösterir Cetvel Hakkında Kararname”, Kararname No: 7015, Resmi Gazete, 21 Temmuz 1937, Sayı: 3662, ss. 8499- 8500.
- “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 7099, Resmi Gazete, 30 Temmuz 1937, Sayı: 3670, ss. 8531- 8533.
- “İpek ve Sun’i İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi”, Kararname No: 7210, Resmi Gazete, 26 Ağustos 1937, Sayı: 3693, ss. 8631- 8633.
- “İpek ve Sun’i İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”, Kararname No: 9231, Resmi Gazete, 1 Ağustos 1938, Sayı: 3974, ss. 10382- 10383.
- “İpek ve Sun’î İpek Kadın Çorapları Standardı Nizamnamesi”, Kararname No: 15266, Resmi Gazete, 8 Mart 1941, Sayı: 4753, ss. 585- 586.
- “İpek ve Suni İpek Kadın Çorapları Standardı Hakkındaki Nizamnamenin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Nizamname”, Kararname No: 17247, Resmi Gazete, 14 Şubat 1942, Sayı: 5033, s. 2281.
- “Millî Korunma Kanunu”, Kanun No: 3780, Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940 (26 Ocak 1940), Sayı: 4417, ss.13213- 13216.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Dokuzuncu İctima, 16 Teşrinisani 1341, s. 125.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Onuncu İctima, 18 Teşrinisani 1341, s. 141.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctimai Senesi: 3, Cilt: 19, Ondördüncü İctima, 25 Teşrinisani 1341, ss. 220- 232.
- “Başbakanımızın Nutku”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl: 1, No. 10, Ankara, 1 Haziran 1936, ss. 1- 3.
- “İbtidai Maddeler Tenzilat Cetveli”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl 1, Sayı: 14, Ankara, 1 Ağustos 1936, ss. 22- 23.
- “Türkiye’de Dokunan Bazı İpekli Kumaşların Standardı”, Türkofis Ekonomik Enformasyon Bülteni, Yıl: 1, Sayı: 16, Ankara, 1 Eylül 1936, ss. 21- 22.
- “Para, Kredi, Maliye, Vergiler”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl 2, Sayı: 8, Ankara, 27 Temmuz 1937, ss. 7- 8.
- “İpek Kumaş Standardı Nizamnamesi”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 10, Ankara, 10 Ağustos 1937, ss. 3-6.

“İpek ve Sun’i İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi Hakkında Kararname”,
Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 13, Ankara, 31 Ağustos 1937, ss. 6- 8.
“İpek ve Sun’i İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesinin Bazı Maddelerini
Değiştiren Nizamname”, Türkofis Enformasyon Bülteni, Yıl: 3, Sayı: 63, Ankara, 22
Ağustos 1938, ss. 7-8.

Sürelî Yayınlar

Hanımlar Giyim Derdiniz Kalmadı: Gül-Ok Türkiye’nin İlk Konfeksiyon Fabrikası,
Akis Dergisi, Üçüncü Sene, Cilt:9, No: 155, 27 Nisan 1957, s. 36.
Amca Beye Göre, Akşam, Sene 16, No: 5642, 25 Haziran 1934, s. 3.
Ayakkabı Fiyatları Çok Ucuzladı, Akşam, Sene 19, No. 6696, 9 Haziran 1937, s. 6.
Ayakkabı Numuneleri, Akşam, Sene 23, No. 8054, 26 Mart 1941, s. 3.
Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 18, No. 6210, 31 Ocak 1936, s. 3.
Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 23, No. 8042, 12 Şubat 1941, s. 3.
Bay Amcaya Göre, Akşam, Sene 24, No. 8553, 12 Ağustos 1942, s. 3.
Bay Amca Sosyete, Akşam, Sene 20, No. 7056, 9 Haziran 1938, s. 3.
Bayanlar! Şık Bir Bayan Şapkasından Belli Olur! Şen Şapka, Akşam, Sene: 24, No:
8444, 25 Nisan 1942, s. 8.
Borsalino, Habik ve Mossant Şapkaları, Akşam, Sene 12, No: 4091, 2 Mart 1930, s. 12.
Eldivencilerin Toplantısı- Eldiven Sanayiini Korumak İçin Tedbirler Almaya Karar
Verdiler, Akşam, Sene 21, No. 7436, 5 Temmuz 1939, s. 5.
Giyim Kooperatifleri, Akşam, Sene 20, No. 7145, 6 Eylül 1938, s. 2.
Hüseyin Avni , “Zonguldak’ta bir hafta- 280 kuruşa yeni elbise, iki liraya ayakkabı...” ,
Akşam, Sene 14, No: 4943, 15 Temmuz 1932, s. 4.
İktisad Vekâletinden, Akşam, Sene 19, No. 6560, 21 Ocak 1937, s. 14-15.
“İktisat Vekâletinin Hazırladığı Projede Neler Var”, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26
Mart 1937, s. 8.
İstanbul’da Şapkacılık Terakki Ediyor “Yerli Mamulâtı Zarif Kadın Şapkaları da İmal
Ediliyor”, Akşam, On birinci Sene, No: 3672, 1 Ocak 1929, s. 4.
Köylü nasıl elbise giyer? , Akşam, Sene 21, No. 7392, 22 Mayıs 1939, s. 6.
Köylülere ucuz elbise temini meselesi, Akşam, Sene 16, No. 5438, 28 Kasım 1933, s. 1-
2.
Kumaşlarıyla Meşhur Karamürsel Mamulâtı Şapkalar, Akşam, Sene: 11, No: 3801, 12
Mayıs 1929, s. 8.
Mayer Mağazaları, Akşam, Sene 17, No: 5817, 27 Aralık 1934, s. 16.
Orozdi-Bak Son Derece Tenzilatlı Fiyatlarla Satış, Akşam, Sene: 11, No: 3760, 1 Nisan
1929, s. 8.
Sakat Çoraplar, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26 Mart 1937, s. 8.
Sermet Muhtar, “Masal olanlar: Eski Kadın Kıyafetleri”, Akşam, Sene 14, No: 4916, 18
Haziran 1932, s. 8.
“Son Zamanlarda Çoraplar Neden Bozuldu? Kadın Çoraplarının Bir Gün Bile
Dayanması Fevkalade Hadise Sayılıyor. Çorapları İslah İçin Verilen Kararların
Yakında Tatbikine Başlanacak”, Akşam, Sene 19, No. 6621, 26 Mart 1937, s. 8.
Şevket Rado, “Hazır Modası”, Akşam, Sene 27, No. 9474, 5 Mart 1945, s. 2.
Şevket Rado, “Hazır Elbise”, Akşam, Sene 28, No. 9812, 11 Şubat 1946, s. 2.
Şevket Rado, “Kundura İhraç Etmeden”, Akşam, Sene 28, No. 9862, 2 Nisan 1946, s. 2.
Şevket Rado, “Halk Elbiseleri”, Akşam, Sene 28, No. 9871, 11 Nisan 1946, s. 2.
Şevket Rado, “Aman Köseleciler Zarar Etmesin”, Akşam, Sene 29, No. 10368, 28
Ağustos 1947, s. 2.
Türkiye ilk şapka Fabrikası, Akşam, Sene 11, No: 3928, 19 Eylül 1929, s. 8.

Türkiye ilk şapka Fabrikası Lozan Şapkası, Akşam, Sene 14, No: 4826, 17 Mart 1932, s. 15.

Ucuz elbise- Köylü için beş liraya elbise yapılabilecek- Sümer Bankta bu hususta bir plan tertip ediliyor, Akşam, Sene 16, No: 5433, 23 Kasım 1933, s. 1.

Ucuz Elbise- Sümerbank Kadınlar İçin de Yeni Bir Tip Elbise Çıkaracak, Akşam, Sene 21, No. 7395, 25 Mayıs 1939, s. 3.

Ucuz elbiseler rağbet görüyor, Akşam, Sene 16, No: 5514, 14 Şubat 1934, s. 5.

Yeni Bir Teşebbüs, Elbise Fiyatları Ucuzlayamaz mı? , Akşam, Sene 14, No: 4767, 16 Ocak 1932, s. 5.

Yeni Mevsim, Akşam, Sene: 20, No: 6805, 26 Eylül 1937, s. 12.

Amiralis Şık ve Rahat Ayakkabı, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No. 2499, 21 Nisan 1931, s. 8.

Angelos Rusos Habig Şapkaları, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No. 1737, 8 Mart 1929, s. 6.

Beyoğlu'nda Baker Eski Mağazaların En Asrısı ve Bütün Türkiye'nin En Mükemmel Çeşitli Mağazalarıdır, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3132, 23 Ocak 1933, s. 6.

Beyoğlu'nda Büyük Karlman Mağazaları, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

Dikkat Ucuz Şık Zerafet Elbise Fabrikası, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası Ismarlama Kostümlere İhtiyaç Kalmadı, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No. 2435, 14 Şubat 1931, s. 6.

Eldiven Kooperatifi, Cumhuriyet, On altıncı Yıl, Sayı: 5440, 5 Temmuz 1939, s. 2.

En şık ve En İyi Cinsten Şapka, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No. 1737, 8 Mart 1929, s. 6.

Faik Güneri, "Bir Mukayese- Eşya ve Gıda Maddelerine Bugün Ödediğimiz Fiyat, Geçen Sene Ne Kadardı?", Cumhuriyet, 17. Yıl, Sayı: 5886, 27 Birinci Kânun 1940 (27 Aralık 1940), s. 5.

Hanımefendilere Büyük Bir Fırsat, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No. 1737, 8 Mart 1929, s. 6.

İnönü'nün Halkla Yaptığı Temaslar- Türk köylüsünün giyim ihtiyacı da ciddi tetkiklere mevzu oluyor, Cumhuriyet, On beşinci Yıl, Sayı: 5235, 9 Aralık 1938, s. 1, 6.

İstanbul Giyim İşleri İmalcileri Küçük Sanat Kooperatifinden, Cumhuriyet, 24. Yıl, Sayı: 8211, 24 Haziran 1947, s. 6.

Kalman Geçidi, Cumhuriyet, On Birinci Yıl, Sayı: 3969, 4 Haziran 1935, s. 12.

Kürk Mantolar J. Beyko, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No: 3132, 23 Ocak 1933, s. 8.

Mayer Beyoğlu, Cumhuriyet, Onuncu Sene, No. 3451, 13 Aralık 1933, s. 8.

Olıondor (S. Veleço) Beyoğlu İstiklâl Caddesi, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3121, 12 Ocak 1933, s. 8.

Şapka ve Mantolarınızı Pupe Mağazasından Tedarik Ediniz, Cumhuriyet, Dokuzuncu Sene, No. 3120, 11 Ocak 1933, s. 8.

Şapkacıların Nazarı Dikkatine Yıldız Şapka Fabrikası, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No. 1737, 8 Mart 1929, s. 6.

Şık Bayanlara Müjde!!! Modellâ, Cumhuriyet, On üçüncü Yıl, Sayı: 4511, 2 Aralık 1936, s. 10.

Türkiye ilk şapka Fabrikası, Cumhuriyet, Beşinci Sene, No: 1741, 12 Mart 1929, s. 6.

Veresiye, Cumhuriyet, Altıncı Sene, No. 1907, 30 Ağustos 1929, s. 6.

Yıldız Şapka Fabrikasına Müracaat Ediniz,, Cumhuriyet, Yedinci Sene, No. 2485, 7 Nisan 1931, s. 6.

Bu senenin güzellik ölçüsü nedir?, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10.

- Evli bir kadın neler bilmeli? Nasıl uyanmalı?, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10, 14.
- Hazır Elbise Satışı Tamim Edilecek, Haber, Sene 11, Sayı: 3414, 25 Ağustos 1941, s. 2.
- Memur ve Mektepliler İçin Tek Tip Ayakkabı Tespit Edildi- Beykoz Fabrikası Zonguldak Kömür Amelesi İçin de Bir Tip Ayakkabı Yapacak, Haber, Yıl: 12, Sayı: 3586, 21 Şubat 1942, s. 1.
- Moda Askerlikten İlham Alıyor, Haber, Sene 8, Sayı: 2591, 27 Nisan 1939, s. 9.
- Zarafetin Yaşı Olamaz!, Haber, Sene: 8, Sayı: 2621, 1 Haziran 1939, s. 10.
- Hazır Elbise Karamürsel Fabrikası Ankara Şubesi, Hakimiyet-i Milliye, On birinci sene, No. 3305, 24 Eylül 1930, s. 7.
- T. ve S. Odası Ticaret Borsasından: Mukavelename, Hakimiyet-i Milliye, On birinci sene, No. 3230, 11 Temmuz 1930, s.8.
- Hasan Basri Elbise Fabrikası, Halkın Sesi, Altıncı Yıl, No. 2748, 1 Nisan 1936, s. 3.
- Hasan Basri Şenbiçer Şeriki Mehmet Gülaylar Hazır ve Ismarlama Elbise Fabrikası, Halkın Sesi, 8. Yıl, No: 3331, 19 Şubat 1938, s. 3.
- Akın Deri Elbise Dikimevi M. Sabri Aykaç, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 6, Haziran 1944, s. 81.
- Alber ve Josef Kamhi Kösele ve Deri Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 39.
- Altın Çapa Kundura Mağazası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 53.
- Altıntop, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 53.
- Atatürk Türkiye'sinde Sanayiın İnkişafı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.54, No. 11, Kasım 1938, ss. 462- 468.
- B. Danon, M. Menda ve Şsı. Kösele ve Deri Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.
- Bülent Camcıoğlu ve Şki., İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 23.
- Cumhuriyetin Kurduğu Mali Müesseseler, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 54, No. 11, Kasım 1938, ss. 470- 471.
- Isparta Pazarı, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 24.
- İ. Cengiç ve Kardeşleri Kösele ve Deri Fabrikaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 39.
- “İpek ve Sun'i İpek Kadın Çorapları Standard Nizamnamesi”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 53, No. 9, Eylül 1937, ss. 470- 472.
- İpekli Kumaş Yapan ve Satanlar, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 53, No. 9, Eylül 1937, s. 488.
- İsmail Birol Trikotaj Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.
- Matbuat Hulasaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 55, No. 9, Eylül 1939, ss. 318-320.
- M. Benyaminoğlu ve H. Lubliner Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 27.
- Mihael Çıkvasvilli Çorap Fabrikaları, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara:2, Şubat 1944, s. 61.
- M. Sabri Aykaç- Akın Deri Elbise Dikimevi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 17.

- M. Vehbi Sarıdal, “Şehir Ticaretinde Temerküze Doğru Tekâmül- Diğer Memleketlerde ve Bizde Mal Evleri- Şehrimizde Büyük Mağazalar”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 53, No: 9, Eylül 1937, ss. 451- 458.
- Ömer Avni Yel, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C. 60, No: 2, Şubat 1944, s. 43.
- Östaş, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara: 2, Şubat 1944, s. 12.
- Seyfi Cenap, “Türkiye Mensucat Sanayi Vaziyeti”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara:1, Ocak 1933, ss. 34-36.
- Seyfi Cenap, “Yün mensucat Sanayii”, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara:10, Ekim 1934, ss. 424- 426.
- Seyfi Cenap, “Pamuk Sanayimizin Vaziyeti”, Numara:12, Aralık 1934, s. 495- 497.
- Zeynelabidin Ark Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Numara:2, Şubat 1944, s. 35.
- Ziya İnankur ve Ortağı Çorap Fabrikası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, C.60, No.6, Haziran 1944, s. 28.
- Türk Elbise Deposu, Kurun, 18-1. Yıl, Sayı. 6322- 262, 15 Ağustos 1935 s.11.
- Türk Elbise Deposu, Kurun, 18-1. Yıl, Sayı. 6341- 281, 15 Eylül 1935 s.11.
- Amiralıs Şık ve Rahat Ayakkabı, Milliyet, 6. Sene, No: 1870, 25 Nisan 1931, s. 6.
- Büyük Siparişler Var, Milliyet, 4. Sene, No. 1383, 17 Aralık 1929, s. 5.
- Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası, Milliyet, 4. Sene, No: 1340, 5 Kasım 1929, s. 6.
- Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası Ankara’da Moda Pazarı Mağazasında, Milliyet, 7. Sene, No: 2395, 10 Ekim 1932, s. 8.
- Hayden 1848- 1932 Hepiniz İstifadeye Koşunuz, Milliyet, 7. Sene, No: 2451, 6 Aralık 1932, s. 8.
- Malûl Gaziler Pazarı Büyük Tenzilâtlı Satış Başlamıştır, Milliyet, 4. Sene, No: 1277, 2 Eylül 1929, s. 4.
- Orozdi-Bak Kadın, Erkek ve Çocuklara Mahsus Hazır Elbiseler, Milliyet, 7. Sene, No: 2395, 10 Ekim 1932, s. 8.
- Sümer Bank Yerli Mallar Pazarı Beykoz Kunduruları Giyiniz, Milliyet,8. Sene, No: 2843, 7 Ocak 1934, s. 8.
- Vatandaş Vazife Başına, Milliyet, 4. Sene, No. 1383, 17 Aralık 1929, s. 5.
- Yerli Mallar Pazarı, Milliyet, 6. Sene, No: 1802, 14 Şubat 1931, s. 6.
- Yerli Mallar Pazarı, Milliyet, 7. Sene, No: 2395,10 Ekim 1932, s. 8.
- Antuvan Bonellis, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 10.
- Ayakkabı Pahalılığına Karşı Tedbir Alınıyor, Son Posta, Sene 11, No. 3771, 28 Ocak 1941, s. 4.
- Baker Hazır Elbise Dairelerimiz, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 12.
- Beykoz Debatat ve Kundura Fabrikaları Beykoz Kunduruları Güzel Ucuz Sağlam, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 12.
- Eldivenciler Dün Toplandılar, Son Posta, Sene 9, No. 3208, 5 Temmuz 1939, s. 4.
- Gömlek İmalathanesi, Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 10.
- Halkın Sesi- Yerli Şapkalar, Son Posta, Sene 2, No: 679, 16 Haziran 1932, s. 2.
- Hayden 85 Senelik Mevcudiyete Malik Müessesedir Hepiniz İstifadeye Koşunuz, Son Posta, Sene 3, No: 863, 18 Aralık 1932, s. 12.
- Kadın Giyim ve Harp, Son Posta, Sene 15, No. 5051, 27 Ağustos 1944, s. 1.
- Karlman Beyoğlu Büyük Satış, Son Posta, No. 190, 2 Şubat 1931, s. 8.
- Kurban Bayramında Çoluk ve Çocuğumu Sevindirmenin Yolunu Buldum!, Son Posta, Sene 3, No: 932, 29 Mart 1933, s. 12.
- Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 3, No: 746, 22 Ağustos 1932, s. 2.
- Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 8, No. 2558, 13 Eylül 1937 s. 5.

Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 8, No. 2673, 8 Ocak 1938, s. 5.
Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 9, No. 2933, 28 Eylül 1938, s. 5.
Pazar Ola Hasan Bey Diyor Ki, Son Posta, Sene 11, No. 3813, 11 Mart 1941, s. 4.
Vitrinlerde Yüksek Fiyatlı Ayakkabı Görünmez Oldu, Son Posta, Sene 11, No. 3774, 31 Ocak 1941, s. 4.
Yaz Mevsiminin Son Modelleri, Son Posta, Sene 10, No. 3233, 30 Temmuz 1939, s. 9.
Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi Mersin Şubesi, Son Telgraf, Yıl: 3, Sayı: 840, 9 Temmuz 1939, s.8.
Şehir Meseleleri- Elbise Fabrikası! , Son Telgraf, Sayı: 472, 1 Temmuz 1938, s. 3.
Erkek Elbiseleri İçin Yeni Model Bizde de Tatbik Edilebilir mi? ,Tan, Yedinci Yıl, No. 2354, 10 Mart 1942, s. 3.
Hüseyin Avni, “Günün İcapları Karşısında Halk İçin Tek Tıp Çorap İmaline Doğru”, Tan, Altıncı Yıl, No. 1977, 18 Şubat 1941, s. 3.
Hüseyin Avni, “Halk Tipi Ayakkabı Çeşidi Çoğaltılmalı”, Tan, Altıncı Yıl, No. 2094, 17 Haziran 1941. s. 3.
İngiltere’ye Eldiven İhraç Ediyoruz, Tan, Dördüncü Yıl, No. 1315, 31 Mart 1939, s. 6.
Lütfi Arif Kenber, “70 Liraya Bir Çift Kundura- Ayakkabı Fiyatlarını Ucuzlatmak Lazımdır”, Tan, Sekizinci Yıl, No. 2419, 14 Mayıs 1942, s. 3.
Şen Şapka, Tan, Sekizinci Yıl, No: 2413, 8 Mayıs 1942, s. 4.
Ankara Terzileri- Terzilerin Rakipleri Hazır Elbiseciler, Ulus, On altıncı Yıl, No: 4857, 3 Şubat 1935, s. 6
Ankara’nın Kadın Şapkacıları, Ulus, On altıncı Yıl, No: 4878, 24 Şubat 1935, s. 1, 5, 6.
Asıl Fırsat Süslen Kundura, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.
Bülent Büktaş, “Millî Endüstrimizin Değerli Bir Kolu Sümerbank”, Ulus, 1 Kasım 1945, s. 2.
Çeşit Mağazası Kürk Manto Giyim Eşyası Taksitle, Ulus, 8 Ocak 1947, s. 6.
Fırsat Uygun Kundura Mağazası, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.
Güneş Kundura Mağazası, Ulus, 7 Temmuz 1946, s. 4.
İbrahim Atlas Kundura Mağazası, Ulus, 30 Mayıs 1943. s. 8.
İpek Çorap Alırken Aldanmamak İçin Bir Çorap Mağazası Sahibinin İfşa Ettiği Meslek Sırlarını Dikkatle Okuyunuz, Ulus, 21 Şubat 1939, s. 7.
Pâk Mağazası, Ulus, Yıl: 29, No: 9808, 27 Ekim 1948, s. 5.
Sayın Ankaralıları, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.
Sayın Bayanlara Kürk Mantolarının Satışına Başlanmıştır, Ulus, 6 Ekim 1945, s. 6.
Sayın Halkımıza Medal Halk Tipi Ayakkabıları Gelmiştir, Ulus, 1 Nisan 1944, s. 6.
Sayın Halkımızın Dikkatine Taksitle, Ulus, 9 Kasım 1947, s. 11.
Şark Kundura Pazarı, Ulus, 27 Ekim 1947, s. 6.
Şık Kundura Hazır İsmarlama, Ulus, 17 Mayıs 1948, s. 6.
Taksitle Balcılar Şapka ve Tuhafiye, Ulus, Yıl: 29, No. 9998, 5 Mayıs 1949, s. 6.
Ünal Giyimevi Taksitle Giyim Eşyası, Ulus, 26 Kasım 1947, s. 6.
Ülkü Giyimevi, Ulus, 16 Kasım 1939, s.6.
62 Milyon Lira: Kumaş Ve Elbise Parası Olarak Her Sene Memleketimizden Harice Giden Servet Yığını Budur, Vakıf, 13. Yıl, Sayı 4279, 8 Aralık 1929, s. 5.
5 Milyon Lira, Avrupa’ya Yalnız Şapka İçin Bu Parayı Veriyoruz, Vakıf, 13. Yıl, Sayı 4299, 28 Kânunuevvel 1929 (28 Aralık 1929), s. 3.
Dehri Efendi Nasıl Görüyor, Vakıf, 17. Yıl, Sayı: 5935, 17 Temmuz 1934, s. 3.
Dört Liraya Elbise Temin Ediliyor, Vakıf, 17. Yıl, Sayı: 5713, 2 Aralık 1933, s. 3.

Ekselsiyor Kostümler Pardesüler Mantolar Pantolonlar Aylık ve Haftalık Taksitlerle Muamele Yapılır, Vakit, 12. Yıl, Sayı: 4079, 15 Mayıs 1929, s. 5.

“Ece” Kadın Çorapları Neden Tercih Ediliyor?, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5599, 8 Ağustos 1933, s. 7.

Eldivenciler Dün Toplandı, Vakit, Yıl: 22, Sayı: 7717, 5 Temmuz 1939, s. 2.

Hayden Mevsim Sonu Büyük Satış, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5405, 24 Ocak 1933, s. 16.

Kunduracının Çıraklarına Tavsiyesi, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5400, 19 Kânunusani 1933 (19 Ocak 1933), s. 1.

Mayer Elbise Mağazası Bayram Münasebetiyle Her gün Yeni Çeşitlerimiz Gelmektedir, Vakit, 12. Yıl, Sayı: 4079, 15 Mayıs 1929, s. 5.

Moda, Vakit, 18. Yıl, Sayı: 6048, 7 Kasım 1934, s. 19.

Muzaffer Acar, Ayakkabı Fiyatları Neden Yükseliyor, Vakit, Yıl: 23, Sayı: 8166, 3 Ekim 1940, s. 5.

Reşat Muhmut, “Hazır elbise dedin de aklıma geldi...” , Vakit, Yıl: 24, Sayı: 8487, 28 Ağustos 1941, s. 6.

Yerli Mamulâtı Lastik ve Potinleriniz, Vakit, 16. Yıl, Sayı: 5407, 26 Ocak 1933, s. 16.

Bayramlık Kazmirci Ali Rıza Müessesatı, Yarın, Sene 2, No: 410, 7 Şubat 1931, s. 6.

Taksitle Haftada 1 lira, Yarın, Sene 2, No: 125, 22 Nisan 1930, s. 6.

Adnan Bilget “Kız Enstitüsü Sipariş Atölyesinde”, Yeni Asır, Kırk birinci Sene, No: 9219, 18 Nisan 1936, s. 5.

Ayakkabı Fiyatları Ne Halde? Fiyat Murakabe Komisyonu Ayakkabı ile Meşgul, Yeni Asır, Kırk altıncı Yıl, No. 10878, 26 Haziran 1941, s. 2.

İzmir Pamuk Mensucatı Türk Anonim Şirketi, Yeni Asır, Kırk üçüncü Sene, No: 9689, 26 Ekim 1937, s. 8.

Sümerbank Yerli Mallar Pazarı İzmir Şubesinin Beykoz Haftalık Kunderaları Ucuz ve Sağlam, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8794, 8 Kasım 1934, s. 10.

Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8814, 2 Aralık 1934, s. 10.

Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Hazır ve Ismarlama Kostümler, Yeni Asır, Kırkinci Sene, No: 8927, 30 Nisan 1935, s. 9.

Sümerbank Yerli Mallar Pazarı İkramiyeli Satışların Son Ayıdır, Yeni Asır, Kırk birinci Sene, No: 9170, 18 Şubat 1936, s. 7.

Türkiye Mensucat Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, Yeni Asır, Kırk üçüncü Sene, No. 9776, 5 Şubat 1938, s. 8.

Ucuz Elbise ve Kasket- 100 Bin Kat Elbise Hazırlanıyor, Yeni Asır, Kırk yedinci Yıl, No. 11171, 19 Nisan 1942, s. 1.

Yegâne Milli Müessese Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, Yeni Asır, Kırk dördüncü Sene, No: 9958, 9 Eylül 1938, s. 11.

Sümerbank Sermayesi: 200.000.000 Türk Lirası, Yeni İstanbul, Yıl: 1, Sayı: 129, 8 Nisan 1950, s. 6.

35 Liraya Hakiki Su Geçirmez Gabardin İngiliz Trençkot Pardösüleri, Yeni Sabah, Onuncu Yıl, No. 3218, 5 Şubat 1948, s. 6.

Beykoz Satış Yerlerimiz, Yeni Sabah, 12. Yıl, No. 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

Ferit Kundera Mağazası Gelenlerin Hepsini Memnun, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3660, 1 Haziran 1949, s. 6.

Hakiki İngiliz Menşeli Su Geçirmez Trençkot Pardösüleri, Yeni Sabah, Onuncu Yıl, No. 3260, 18 Mart 1948, s. 4.

Hazır Elbise Palto Manto ve Pardesü, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.

Şanal Giyimevi Ucuzluk Rekorunu Kırıyor, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3660, 1 Haziran 1949, s. 6.

Şanal Giyimevi, Yeni Sabah, 12. Yıl, No: 3800, 1 Ekim 1949, s. 6.
Gündüz ve Gece Eldivenleri, Yarım Ay Dergisi, Numara 4, 1 Nisan 1935 s. 24.
Büyük Tenzilâtlı Satış Altan Kundura Mağazası, Zafer, Yıl: 2, No. 428,3 Temmuz 1950, s. 7.
Geliniz Görünüz Ünal Kundura Sergisinde, Zafer, Yıl: 2, No. 428, 3 Temmuz 1950,s. 7.
Ortaç Watherproof Mantoluk Borsalino Robdeşambr, Zafer, Yıl: 2, No: 538, 23 Ekim 1950, s. 6.
Ortaç'ta Watherproof Mantoluk Borsalino Robdeşambr, Zafer, Yıl: 2, No: 560, 14 Kasım 1950, s. 6.
Büyük Mağaza Açıldı, Zafer, Yıl: 2, No: 395, 31 Mayıs 1950, s. 5.
Büyük Mağazada Taksitle Satış Başladı, Zafer, Yıl: 2, No: 539, 24 Ekim 1950, s. 6.
Şişman Yanko Mantoluk ve Ropluk, Zaman, Sene: 1, Numara: 166, 3 Aralık 1934, s. 8.
Ucuz Hazır Elbise- Çeşitlerimizde Büyük Tenzilât, Zafer, Yıl: 2, No: 439, 14 Temmuz 1950, s. 3.

İnternet Adresi

https://tr.wikipedia.org/wiki/Vitali_Hakko (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023).
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tan-ailesi-ykm-nin-boyner-e-satilmasina-bizim-rizamiz-yok-20021771> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023).
<https://www.hatemoglu.com/1924-tarihce> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023).
<https://www.internethaber.com/hatemoglunun-basarisinin-sirri-1028980h.htm> (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2023).
<https://yuzyillikhikayeler.com/tarihi-markalar/cift-geyik-karaca/> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2023).

EKLER DİZİNİ

	Sayfa
Ek 1. İstanbul Pazarı	310
Ek 2. Tring Galata Şarkın En Büyük Elbise Mağazası	311
Ek 3. Tring Mağazası	312
Ek 4. Şark Eşya Pazarı	312
Ek 5. Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Reklamı.....	313
Ek 6. Ekselsior Büyük Elbise Fabrikası ve Yerli Mallar Pazarı Reklamı.....	314
Ek 7. Beykoz Debatat ve Kundura Fabrikaları, Baker ve Ekselsior Reklamı.....	315
Ek 8. Karlman Mağazası Reklamı	316
Ek 9. Orozdi-Bak, Ekselsior ve Yerli Mallar Pazarı Reklamı	317
Ek 10. Zerafet Elbise Fabrikası, Karlman, J. Beyko Reklamı	318
Ek 11. Gül-Ok Konfeksiyon Reklamı.....	319
Ek 12. Ankara’da Büyük Mağaza Açılış Reklamı	320
Ek 13. Kadın Çoraplarının Bir Gün Bile Dayanmaması Fevkalâde Hadise Sayılıyor. 321	
Ek 14. Ayakkabı Pahalılığına Karşı Tedbir Alınıyor.....	322
Ek 15. 62 Milyon Lira: Kumaş ve Elbise Parası Olarak Her Sene Memleketimizden Harice Giden Servet Yığını Budur	323
Ek 16. Köylü İçin Beş Liraya Elbise Yapılabilecek	324
Ek 17. İstanbul’da Şapkacılık Terakki Ediyor	325
Ek 18. 5 Milyon Lira- Avrupa’ya Yalnız Şapka İçin Her Sene Bu Parayı Veriyoruz. 326	
Ek 19. Moda Askerlikten İlham Alıyor.....	327
Ek 20. Eldivencilerin Toplantısı	328
Ek 21. “ECE” Kadın Çorapları Neden Tercih Ediliyor?.....	329
Ek 22. İktisat Vekâletince, İş Cetvellerini Göndermeyen Fabrikaların Listesinin Verildiği İlan.....	330
Ek 23. Nazilli Erkek Gömlek, İç Çamaşırları ve Her Türlü Kadın Elbiseleri İmâlatçılar Küçük Sanat Kooperatifi’nin Kurulması	331
Ek 24. Dokumacılık ve Kunduracılıkla Meşgul Olmak Üzere Kurulan Ma’lûl Gâziler Türk Anonim Şirketi’ne Ait İç Tüzüğün Tasdiki	332

EKLER

Ek 1. İstanbul Pazarı

استانبول پازاری

نومرو ۵۱ پانچو قیوسنده راموای جا. سند ۵۱

آئیدمکی اثیامک کافه سی اونیکی عروشه

توسلو	۶	کچه قندیل
عدد	۱۰۲	ارکک اییون قشلق فانیله
»	۲	ارکک اییون قیلداقوس فانیله
»	۱	قادی اییون قشلق فانیله
»	۱	قادی اییون قالدین قاستورسه
»	۱	پوک فانیله سی
»	۱	قادی اییون قشلق ارکک
»	۱	قادی اییون پاچالری طابنلی
»	۱	قشلق دون
»	۱	ارکک اییون قالدین قشلق فانیله دون
»	۱۰۲	ارکک اییون فرانزیزدن معمول
»	۱	بالولون بیسند دون
»	۱	ارکک اییون قولالی بیاض رنگ
»	۱	کوملی
»	۱	ارکک اییون خالص یوگدن معمول
»	۱	تن فانیله سی
چفت	۳۰۴	ارکک اییون چیرکیلی و دوو رنگ
»	۲	قشلق چورابلی
»	۲	ارکک اییون دوو رنگ فرانزیزوک
»	۳۰۴	چورابلی
»	۳۰۴	قادی اییون هر رنگده اووون قشلق
»	۳۰۴	فانیله چورابلی

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012, s.61.

Ek 2. Tring Galata Şarkın En Büyük Elbise Mağazası

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012,s.42.

Ek 3.Tring Mağazası

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012,s.185.

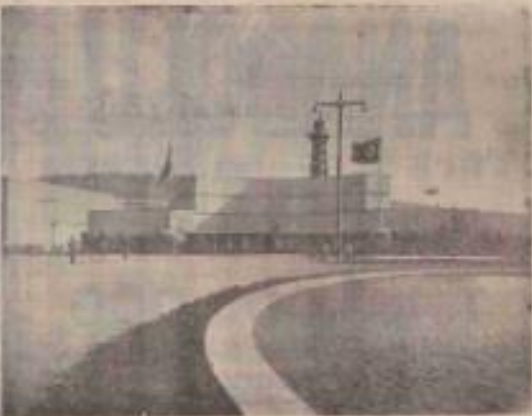
Ek 4. Şark Eşya Pazarı

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, *İlan-ı Ticaret Resimli İlanlar Perspektifinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Ticarî Hayatı*, İTO Yayınları, İstanbul, 2012,s.62.

Ek 5. Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Reklamı

9 EYLÜL CUMA 1938 YENİ ASIR 11

Sümerbankın iştiraklerinden
GÜVEN
Sigorta Sosyetesesi

Türkiyenin en büyük Sigortasını yapan
"GÜVEN" dir

HAYAT NAKLIYAT
Her
Türü
K A Z A

İzmir Fuarında Sümerbank ve Güven Sigortası

Yegâne Millî Müessesese
SÜMERBANK
Yerli Mallar Pazarı

Her İstediginizi,
En Ucuz ve sağlam mahl
1 Temmuzdan itibaren
tenzillâtla size satacaktır

938 İzmir Fuarında
Sümerbank pavyonunu
şimdiye kadar yarım milyon
kişi gezdi

**Güven Türk Anonim Sigorta
Sosyetesesi Sümerbank Emlâk ve
Eytam Bankası Kurumu**

Sümerbank pavyonunda ucuz satış yapılır
Merkez: İstanbul (Bahçekapı)
Şubeler: Ankara, İzmir, Mersin, Adana,
Beyoğlu, Kadıköy, Galata, Eminönü.

**Sümerbank fabrikalarının meydana getirdiği sağlam ve metin
eşyaları Sümerbank pavyonuyla Sümerbank yerli mallar
pazarlarında arayınız.**

Güven Sigortası sizin için en emin sigortadır, Tercih ediniz.

Kaynak: Yeni Asır, Kırk dördüncü Yıl, No. 9958, 9 Eylül 1938, s. 11.

[illegible]

314

Ek 7. Beykoz Debagat ve Kundura Fabrikaları, Baker ve Ekselsior Reklamı

17 Sayfa
SON POSTA
Tarih: 7 Kasım 1932

BEYKOZ DEBAGAT VE KUNDURA FABRİKALARI

ERKEK kunduraları	4,70	den başlar
ÇOCUK kunduraları	2,50	den başlar
MEKTEP çantaları	2,50	den başlar

Her çeşit ve fiatta kadın iskarpinleri terlikleri bavulları, evrak ve el çantaları

Beykoz Kunduraları

Güzel

Sağlam

Yerli Mallar Pazarında Arayınız

İstanbul (Bahçekapı - Beyoğlu) Ankara Samsun...
"Beyoğlu'nda HAYDEN Mağazasında da satılır."

BAKER

En büyük lüks mağaza

bu kadar güzel FANTAZİ YEMEKLER bulamazsınız, sofranızı ve içeceklerinizi TUNAFAVE pastaları ve kekleri ile CÖNİK, ŞAPKA, ve ERİYAT süslemeleriyle süsleyebilirsiniz.

AYAKKABILARINIZDA büyük bir iyileşme, YÜN BATTANİYELER ve KİTOMLARINIZI yalınca bir duvar, duvar ve PULVER, TIKIYOT, JAKETLER, BOYLER, her türlü malzemeleri bir kumruşun içinde bulabilirsiniz.

Kadın, erkek ve küçük kızlara hazır HAZIR ELBİSE DAİRELERİMİZ

Elven FİYASININ en iyi ve en altına en altına pastaları, bu da her türlü bir aile için elverişli, bu da her türlü alışveriş için her türlü malzemeleri bulabilirsiniz. KEMALPAŞA, ER BÖKMEK, BALLAR, HER YERDEN UCUZ malzemeleri her türlü bulabilirsiniz.

BAKER

Türkiyenin en eski ticarethanesi
eski ticarethanelerin en modern mağazasıdır

Beyoğlu İstiklal caddesi No. 270

Wollens, lüksünlük, her türlü bir çok kostüm ve süsleme. Grip, tenelili eder. Bu süslemeler elverişli. Akşamın en iyi süslemesi her türlü alışveriş için elverişli.

MANDELBERG

EMPERMEABİLİZE
PAZESÖNÖZÜ

Beyoğlu, bu her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

27 1/2 Lira. Yalnız

EKSELSIOR

BÜYÜK ELBİSE FABRİKASINDA

Kıyafet, her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

ANKARA'DA

MODA PAZARINDA

Sahiplerinde

Özellikleri: KATRAN HAKKI EKREM

(Bu mağaza Beyoğlu'da)

ALİ SİNANIN Bozası Çıkarmıştır.)

Her türlü her türlü malzemeleri bulabilirsiniz. MATEA ve FAKKASU

D. A. KUTIEL

Beyoğlu, her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

Beyoğlu, her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

Beyoğlu, her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

1000 LIRA MUKAFAT

Türkiye

ÇELTİK FABRİKASI

M. Kaya Bulvarı ve güneyde, Fazer bulvarı No. 40
Türkiye fabrikasında üretilen her türlü elverişli malzemeleri bulabilirsiniz.

Türkiye, her türlü malzemeleri bulabilirsiniz.

FOSFATLI ŞARK MALT

Hulasesi

Kullanımı: Her durumda elverişli

Kaynak: Son Posta, Sene: 3, No: 822, 7 Kasım 1932, s. 12.

Konyalı'nın

KUYU **KARLMAN** MAĞAZASI

Hanımefendi,

Bayram münasebetiyle zevki selimi - nize muvafık pek elverişli fiyatla tedarik edebileceğiniz gaget zengin bir manto ve elbise koleksiyonunu hazır - ladığımızı arz ile keshi perof ediyoriz.

KARLMAN

Fotograf ve hat sanatları ile her türlü elbise ve manto tasarımları için yazışmalarla meşguluz.

Çocuklarınızın Bayramlık elbisesini nerde yaptıracaksınız?

İpekis çamaşır dairesi çocuk elbiseleri de yapmaya başladı

Fiyatlar hayet edilecek kadar ucuzdur.

İpekis çamaşır dairesi çocuk elbiseleri de yapmaya başladı

İPEKİS

İpekis'teki modelleri görmeden son kararınızı vermeyiniz

Her nevi çocuk mantoları, çocuk şapkaları, çocuk iç çamaşırları, çocuk eşyaları ve saire

Şeker Bayramında Misafirleriniz

LION

Çarpıntıya: Nevrol

Nevrol, şeker hastalarının bayramda misafirlerini şükretmek için hazırladığı şekerli içeceklerdir. Nevrol, şeker hastalarının bayramda misafirlerini şükretmek için hazırladığı şekerli içeceklerdir.

K. K. Ş. ALTIN MEKİK

Aldanmayınız! İpekli tenarın altın mekik

K. K. Ş. ALTIN MEKİK

Yeni Tarihçe'de deyiş 10000

İpekli tenarın altın mekik

K. K. Ş. ALTIN MEKİK

Yeni Tarihçe'de deyiş 10000

İpekli tenarın altın mekik

Bayramlıklarınızı Bayram Hediyelerinizi

YERLİ MALLAR PAZARINDAN ALINIZ!

ACELE SATILIK KÖŞK, ARSA ve ORMAN

BAYRAM HEDİYELERİ SATI E' de VERESİYE

SANIN ? SANIN

DİKKAT!!!

ZERAFET

FABRİKASINI

DARİSTİDİ

Yeni model elbise

Yeni model elbise

Ek 11. Gül-Ok Konfeksiyon Reklamı

Hanımlar

Giyim Derdiniz Kalmadı

GÜL-OK konfeksiyonu
yüzlerce model **ETEK, BLUZ, ELBİSE**leri
sizi kumas olmak, model seçmek,
dikiş ve prova derdinden kurtarır

Beğendiğinizi derhal giyebilirsiniz
Magazalarda arayınız

GÜL-OK
KONFEKSİYON

GÜL-OK
TÜRKİYEİN İLK KONFEKSİYON
FABRİKASI

TOPTAN SATIŞ YERİ:
TAKSİM, ELMADAĞ DUYAR DİBİ ŞUB. 3/4 • TELEFON 42 12 41

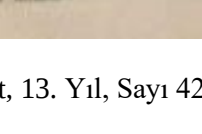
Kaynak: Akis, Üçüncü Sene, Cilt: 9, No: 155, 27 Nisan 1957, s. 36.

[illegible]

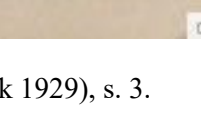
[illegible]

324

[illegible]

199, 28 Kânunuevvel 1929 (28 Aralık)

...veçleştirmiş bir sevgi ola-
ğına da varmıştıymış.
Her gün, duyulmuşu ile
görülmüşü arasında sili-
li. Eski pırıltıya yalınlaş-
mış bir acağına taktı baş-
parça. Yakışmaz kırmızı gelin-
ciye, bir kumruya yalın-
laşmış fakat acağına taktı
gelin başparçası.

326

Yerli MALLAR Sergisinde

7 — VAKİT 8 Ağustos 1933

Kıymetli bir Türk müessesesi

İstanbul İdrofil pamuk fabrikası memleketin mühim bir ihtiyacını karşılayan faydalı bir müessesedir

Bu müessese istikbalde memlekete daha faydalı olabilmek için şimdikinden fazla himayeye muhtaç bulunuyor

Bergide pamuk fabrikasının poşiyonu

İstanbul'un en büyük tekstil sanayi kuruluşlarından biri olan İdrofil Pamuk Fabrikası, Türkiye'nin tekstil ihtiyacını karşılamak için kurulmuştur. Bu fabrika, kaliteli pamuk iplikleri üretilmesiyle memleketin tekstil sanayisine büyük katkı sağlamaktadır.

Hilâliahmer San'atevinde yapılan elişleri

Bu hayırlı müessese yüzden fazla işçiyi himaye ediyor

Bergide "Hilâliahmer San'at" evi, poşiyonu

Hilâliahmer San'at Aitması, Türkiye'nin en büyük kadın kooperatifi olarak faaliyet göstermektedir. Bu kurum, kadınların ekonomik olarak güçlenmelerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Hilâliahmer San'at Aitması, kadınların el işleri, dikiş, dokuma gibi faaliyetlerle meşgul olmalarını teşvik etmektedir. Bu sayede kadınların ekonomik özgüvenleri artmakta ve aileleri için katkı sağlamaktadır.

"ECE", Kadın çorapları neden tercih ediliyor?

İbrahim zade ve Bekir zade fabrikasının çorapları çok güzeldir

Fabrikamız sergilediği poşiyonundan bir görüntü

İbrahim Zade ve Bekir Zade Fabrikası, Türkiye'nin en büyük çorak fabrikasıdır. Bu fabrika, kaliteli pamuk iplikleri kullanılarak üretilen çorakları ile memleketin tekstil ihtiyacını karşılamaktadır. Fabrikamızın sergilediği poşiyon, kadınların çoraklarına olan ilgiyi göstermektedir. Çoraklar, hem rahat hem de dayanıklıdır. Bu nedenle, kadınlar çoraklarını tercih ederken ECE markasını tercih etmektedir.

Karahisar Maden Suyu

Karahisar Maden Suyu

Karahisar Maden Suyu, Türkiye'nin en büyük maden suyu markasıdır. Bu su, doğal kaynaklardan elde edilmiştir ve sağlık için faydalıdır. Karahisar Maden Suyu, özellikle yaz aylarında tüketilmesi tavsiye edilir. Bu su, vücudun hidrasyonunu sağlar ve tazelemeye yardımcı olur.

[illegible]

Ek 23. Nazilli Erkek G6mlek, İ çamaşırları ve Her Türlü Kadın Elbiseleri İmalatçılar Küçük Sanat Kooperatifi'nin Kurulması

T. C. BASBAKANLIK MUAMELAT UMUM MUDURLUGU Kararlar Müdürlüğü Karar sayısı 3 6057	KARAR	T. C. BASBAKANLIK CUMHURİYET ANKARA
---	--------------	--

Ortaklarının meslek ihtiyaçlarını teşkil eden her türlü iptidai maddeleri sağlamak ve Ortaklarının ihtiyaçlarını karşılayacak başka teşebbüslerde bulunmak amacıyla merkezi Nazilli olmak üzere, 30 yıl süre ve en az 10.000 Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan hudutlu sorumlu " Nazilli Erkek G6mlek, İ çamaşırları ve her türlü kadın elbiseleri imalatçılar Küçük Sanat Kooperatifi"nin Ticaret Bakanlığının 10/6/1947 tarihli ve 6/3395-04715 sayılı yazısıyle g6nderilen ilişik Anas6zleşmesi Bakanlar Kurulunca **26/6/1947** tarihinde incelenerek, adı geçen Ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, Ticaret kanununun 480 inci maddesine g6re, kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAşKANI
[Signature]

Başbakan <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı Baş. Yardımcısı <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Adalet Bakanı <i>[Signature]</i>	Milli Savunma Bakanı <i>[Signature]</i>
İisleri Bakanı <i>[Signature]</i>	Dışisleri Bakanı <i>[Signature]</i>	Maliye Bakanı <i>[Signature]</i>	Milli Eğitim Bakanı <i>[Signature]</i>	
Bayındırlık Bakanı <i>[Signature]</i>	Ekonomi Bakanı <i>[Signature]</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>[Signature]</i>	Gmrk ve Tekel Bakanı <i>[Signature]</i>	

Kaynak: BCA, 30-18-1-2/ 114-44-17, 26 Haziran 1947.

